Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції
для молодих науковців

Ніжин – 2025

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів

IX Міжнародної науково-практичної конференції

28 травня 2025 року

Ніжин – 2025

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)
Н34

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 16 від 27 травня 2025 року).

Схвалено до друку Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 11 від 29 травня 2025 року).

Рецензенти:
Карбовнічек І., доктор габілітований, професор Академії Ігнатіанум у Кракові (Польща);
Захаріна Т. І., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна).

Н34 **Науковий вимір** соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (28 травня 2025 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2025. – 354 с.

До збірника увійшли статті й тези IX Міжнародної науково-практичної конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», яка відбулася 28 травня 2025 р. в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя і зібрала двісті вісім молодих науковців із сімнадцяти закладів освіти України та Польщі.

Для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів, науковців, фахівців соціальної сфери.

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

Відповідальність за зміст статей і тез несуть автори та їхні наукові керівники.

© НДУ ім. М. Гоголя, 2025
© О. В. Лісовець, С. О. Борисюк, укладання, 2025

ЗМІСТ

Розділ І
Теоретичні засади вирішення соціальних та соціально-педагогічних проблем сьогодення

Абдурахманова К.
Методи соціально-психологічної допомоги дітям,
які пережили батьківську втрату 12
Авер'янова Ю.
Виклики та перспективи соціальної роботи
з внутрішньо переміщеними особами в Україні 15
Артюх І.
Інституційний потенціал територіальних громад у реалізації
заходів соціального захисту безробітних 17
Бадун М.
Соціальний супровід сімей як динамічний процес і шляхи
його удосконалення 20
Божок В.
Особливості формування віктимної поведінки підлітків
із сімей внутрішньо переміщених осіб 23
Бокало А.
Соціально-правовий захист молоді в Україні:
визначення ключових понять 26
Власенко Д.
Соціально-правовий захист молоді в Україні:
визначення ключових понять 28
Вірко В.
Проблематика соціального сирітства у сучасному світі 31
Гончаренко М.
Роль закладів загальної середньої освіти у соціально-педагогічній
профілактиці інтернет-залежності підлітків 33
Горбатенко Ю.
Мобільна залежність серед учнівської молоді: причини та наслідки 36
Дуванська В.
Ресурсний підхід як основа розвитку потенціалу клієнта
у соціальній роботі 39
Жернокльов А.
Медіація як інструмент профілактики підліткових конфліктів 41
Керничний В.
Інноваційні освітні програми з цифрової грамотності для підлітків 44
Кириєнко І.
Організаційна компетентність вчителя початкових класів як
умова ефективного педагогічного впливу в умовах соціальних змін 47

Клімбовська Я.
Організаційно-правове забезпечення соціальної роботи
з молодими сім'ями в умовах воєнного стану..... 49
Коворотний М.
З історії становлення поняття «особа з інвалідністю» в Україні..... 52
Комлик О.
Міждисциплінарний підхід до соціальної реабілітації дітей,
які зазнали домашнього насильства 55
Коцебчук О.
Конфліктно-чуттєва журналістика у висвітленні проблем мешканців,
вразливих верств прикордоння Чернігівщини 58
Купін І.
Інституціональні аспекти координації благодійних фондів
у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні 61
Максимець М.
Патріотичне виховання як напрям соціально-педагогічної роботи 63
Мальований Р.
Інноваційні методи профілактики делінквентної поведінки підлітків
у закладах освіти 66
Марченко М.
Профілактика комп'ютерної залежності у підлітковому віці
як соціально-педагогічна проблема 68
Мідько Т.
Особливості організації надання соціальних послуг людям похилого
віку в умовах воєнного стану 71
Міщенко Б.
Форми і методи психосоціальної допомоги здобувачам освіти
з числа внутрішньо переміщених осіб..... 73
Мокрецов А.
Соціально-педагогічні ідеї Христини Алчевської в контексті сучасної
освіти 76
Мороз Т.
Особливості жіночого працевлаштування у воєнний час 78
Нестерова Л.
Соціальна робота з сім'ями ВПО у сфері запобігання конфліктам 81
Скороход В.
Основні напрями та форми соціальної роботи з молодими сім'ями 84
Сурмачевська О.
До питання нормативних засад сімейного патронату як соціальної
послуги 86
Тимко О.
Специфіка виховного потенціалу культури рідного краю 89
Трохимчук М.
Домашнє насильство як складне соціально- педагогічне явище
у сучасних українських реаліях..... 91

Удалова О.
Соціальне виховання дітей у кризових соціокультурних умовах: досвід воєнного періоду 94
Чердинцева Д.
Комп'ютерна залежність в учнівському середовищі як психолого-педагогічна проблема 97
Чередніченко Н.
Сприяння покращенню здоров'я: підходи до розуміння поняття 99
Шаповал А.
Спільними зусиллями до життя: превенція суїцидальної поведінки серед молоді 102
Шимко Х.
Соціалізація дітей молодшого шкільного віку в умовах війни 104
Шпаківський В.
Соціальні наслідки трудової міграції 107
Штипа І.
Актуальні проблеми соціальної роботи з багатодітними сім'ями 109
Шумак А.
Вплив контенту соціальних мереж на професійні уподобання старшокласників 111
Шумський М.
Формування безпечного освітнього простору як умова профілактики булінгу 114
Щербина О.
Особливості соціально-педагогічної діяльності в територіальній громаді 116

Розділ ІІ
Зарубіжний і вітчизняний досвід надання соціальних послуг: правові, управлінські, організаційні, технологічні аспекти

Бовсунівський А.
Профілактика та подолання бойового стресу в умовах бойових дій 119
Витищенко І.
Задоволення життєвих потреб людей похилого віку як проблема сучасної теорії і практики 121
Вишневська Ю.
Подолання викликів інтеграції українців за кордоном: приклад Німеччини 124
Гашаніна К.
Організаційно-педагогічні засади діяльності центрів ветеранського розвитку в Україні 126
Демчишин В.
Ефективне управління в системі соціальних послуг: уроки міжнародного досвіду для України 129

Дзиговський А.
Зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників до проєктної діяльності 132
Діброва О., Слєсарчук А.
Профілактика професійного вигорання соціальних працівників, які працюють на деокупованих територіях..... 136
Дубова К.
Волонтерство людей похилого віку як шлях до активного довголіття: досвід Республіки Ірландія 138
Emerla D.
Osoba i wychowanie – wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły (Jana Pawła II)..... 141
Іонов В.
Проектна діяльність як актуальний інструмент менеджменту соціальної роботи..... 146
Кириченко К.
Проблемні аспекти і виклики у реалізації комплексного захисту жертв насильства 148
Кікнадзе А.
Ціннісні орієнтації менеджера в управлінні соціальними проєктами (на прикладі діяльності БФ «Карітас Чернігів») 151
Костюк Л.
Соціальний портрет людини похилого віку в цифровому середовищі (на прикладі інтернатного закладу) 153
Кулик К.
Ветеранський простір як сучасна форма соціальної адаптації захисників України 157
Лебідь Н.
Соціальна підтримка сімей у складних життєвих обставинах 159
Лисенко О.
Організаційні засади усиновлення в Україні 162
Ліпатнікова І.
Розвиток позашкільної освіти на Чернігівщині у ХХ столітті..... 164
Лях В.
Роль громадських організацій у соціальній підтримці вразливих категорій населення в умовах воєнного часу: результати фокус-групового дослідження..... 166
Малєєва І.
Вплив організації харчування в інтернатних закладах на соціальну адаптацію та якість життя підопічних..... 169
Matwiejczuk P.
Pomoc rodzinom dysfunkcyjnym w polskim systemie pomocy społecznej 172
Орлов Б., Суханов І.
Можливості наглядової пробації у роботі з неповнолітніми правопорушниками 178

Поляк Л.
Індивідуальні програми фізичної терапії для учасників бойових дій з різними типами інсульту 180
Pszczoła E.
Czas wolny bogactwem ludzi 184
Roczon D.
Muzułmańskie kobiety w laickiej Francji 189
Uhruska A.
Instytucjonalne wsparcie jako element przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu wychowanków placówek resocjalizacyjnych..... 196
Черниш Д.
Міждисциплінарний підхід до організації соціальної підтримки ветеранів/ветеранок та членів їх сімей..... 200
Ясінська А.
Аналіз досвіду надання соціальної послуги формування життєстійкості у діяльності недержавних об'єднань 203

Розділ III
Інклюзія в сучасному соціумі

Андрух Н.
Індивідуалізація та диференціація навчання як умова успішної адаптації молодших школярів із особливими освітніми потребами..... 207
Блага А.
Профілактика булінгу стосовно дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти..... 209
Ведмідь В.
Соціальні ігри як інструмент інтеграції молодших школярів з різними освітніми потребами..... 212
Гасанова І.
Соціально-психологічні ресурси сім'ї щодо виховання дітей з особливими освітніми потребами 214
Даниленко С.
Інклюзивний туризм як засіб соціальної адаптації та реабілітації дітей з інвалідністю..... 216
Демчук С.
Цифрова інклюзія та доступність в Україні 219
Ємельяненко М.
Іншомовна освіта як інструмент соціальної інтеграції українських переселенців у країнах Європи 221
Єргулович В.
Супровід дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі 223
Коваленко О.
Дослідження соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру в початковій школі..... 226

Ковтун А.
Зарубіжні моделі корекційного навчання дітей з РАС 228
Колесник М.
Інклюзія в сучасному суспільстві як умова залучення всіх груп населення до участі в суспільному житті 230
Лень С.
Соціальні аспекти соціалізації дітей з інвалідністю в сфері дозвілля 232
Монько Л.
Лялькотерапія як засіб розвитку комунікації в умовах інклюзивного середовища 236
Опришко С.
Розбіжності в структурі інклюзивної освіти у Великій Британії 238
Палько А.
Психологічна вразливість сімей з дітьми з особливими освітніми потребами 241
Платонова О.
Корекційна робота з дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення 243
Пономарьова Л.
Соціалізація українських дітей з ООП в умовах міграції 245
Чулакова Д.
Інноваційні технології розвитку в спеціальному освітньому просторі 247

Розділ IV
Соціальні аспекти розвитку і виховання дітей та молоді

Бальсанко А.
Особливості формування професійної ідентичності студентів-першокурсників спеціальності «Соціальна робота» 250
Бугайова А.
Соціально-психологічна профілактика булінгу серед учнів молодшого шкільного віку 252
Вовк О.
Соціально-моральне виховання старших дошкільників засобами дитячої праці 255
Водоп'янова В.
Формування соціально-комунікативної компетентності старших дошкільників в рухливих іграх 257
Волкова О.
Психолого-педагогічні особливості формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку 259
Галай М.
Особливості соціального виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти 262

Гасанова І.
Соціалізуючий потенціал художньо-продуктивної діяльності старших дошкільників 264
Гасанова Л.
Соціально-емоційне навчання як ресурс психосоціального розвитку учнівської молоді: потенціал програми СЕН «Зерна» 267
Гришко В.
Соціальна профілактика девіантної поведінки у підлітків 269
Денисюк О.
Пізнавальна самостійність підлітків в умовах позашкільної освіти 271
Dobrzyńska K.
Kształtowanie nawyków zdrowotnych wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym .. 274
Забіла Н.
Розвиток волонтерства серед молоді як фактор соціальної згуртованості.... 278
Козловський М.
Формування соціальної активності дітей у гуртках закладів позашкільної освіти 280
Коргун В.
Педагогічний потенціал краєзнавчого туризму в системі фізичного виховання підлітків 282
Красновид В.
Соціально-педагогічна профілактика булінгу у підлітковому середовищі 284
Кужиль С., Шаблій Р.
Трансформація позашкільної освіти в умовах воєнного стану..... 287
Куліш О.
Роль цифрових технологій у професійному становленні здобувачів-психологів у воєнних реаліях..... 289
Левицька О.
Критерії, показники та рівні успішності процесу соціалізації особистості підлітка 293
Лихих Є.
Молодіжна робота як ключова сфера соціальної діяльності молодих людей 295
Личак А.
Соціалізуючий потенціал дитячого туризму у проведенні краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками у ЗДО 298
Лук'яненко М.
Проблема мотивації школярів до здорового способу життя 300
Матвієнко А.
Особливості прояву конфліктних форм поведінки у підлітковому віці..... 303
Мельник О.
Розвиток комунікативної компетентності підлітків засобами соціокультурної анімації..... 306
Мостепан Н.
LEGO-конструювання як компонент STREAM-освіти для дошкільників 308

Олексієнко А.
Школа як провідний чинник соціалізації дитини 311
Пащенко Д.
Дитяча анімація як засіб соціалізації вихованців дитячих будинків 314
Петренко В.
Ставлення учнівської молоді до різних аспектів сімейного життя..... 317
Pieńkowska O.
Media społecznościowe a relacje rówieśnicze uczniów szkół średnich..... 319
Пільчевська Л.
Формування культури материнства як соціально-педагогічне завдання
в роботі з дівчатами старшого підліткового віку 324
Поліщук Є.
Сюжетно-рольова гра як засіб формування соціальної компетентності
у дітей 6-7 років..... 326
Прокопчук В.
Музейна педагогіка як засіб патріотичного виховання дошкільників 328
Радченко А.
Соціальні аспекти розвитку і виховання дітей і молоді 331
Скітченко Т.
Подолання соціально-психологічних труднощів у дітей ВПО, викликаних
зміною місця проживання та втратами 333
Тертична А.
Соціальне виховання особистості в умовах війни..... 336
Удовик В.
Особливості формування соціально-економічного досвіду в дітей
передшкільного віку..... 338
Федоренко Ю.
Соціальна профілактика булінгу серед дітей молодшого шкільного віку 340
Хохлова Є.
Профілактика агресивної поведінки підлітків у інтернет-комунікаціях з
однолітками..... 343
Чернєцова Н.
Сутність та структурність ціннісного ставлення старших дошкільників
до здоров'я..... 346
Шаповал А.
Формувальна роль рідної мови у процесі виховання дітей та молоді 349
Шевчук Д.
Особливості використання музикотерапії у роботі з дошкільниками
у ЗДО в умовах соціального неспокою..... 351

Розділ І
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ БАТЬКІВСЬКУ ВТРАТУ

Абдурахманова Карина
Комунальний заклад Сумської обласної ради «Лебединський педагогічний фаховий коледж», м. Суми
Науковий керівник: ст. викл. Коваленко С. Л.

В умовах збройної агресії проти України проблема втрати батьків набула загрозливих масштабів, особливо серед дітей, які втратили тата, маму або обох батьків через бойові дії, насильство чи інші наслідки війни. Така втрата є не лише глибоко емоційною травмою, а й сильним дестабілізуючим чинником, що впливає на весь подальший розвиток дитини – її психологічний стан, поведінку, навчання та соціалізацію.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває консолідація зусиль фахівців соціальної сфери, практичних психологів, соціальних педагогів, спрямована на забезпечення умов для природного проживання дітьми горя, їх особистісного розвитку та психологічної реабілітації. У контексті переживання дитиною батьківської втрати соціально-психологічна допомога має виконувати функцію стабілізуючого чинника, що сприяє емоційному відновленню та формуванню конструктивного ставлення до змінених обставин життя. Така допомога повинна базуватися на засадах індивідуального підходу, емпатійної взаємодії та довготривалої підтримки, з урахуванням вікових, когнітивних і емоційних особливостей кожної дитини.

Соціально-психологічна допомога дітям, які пережили батьківську втрату, повинна включати комплекс методів, спрямованих на зниження рівня психоемоційної напруги, формування стійкості до стресу та активізацію внутрішніх ресурсів особистості. Особливо ефективними у роботі з дітьми є психокорекційні та арттерапевтичні методи, адаптовані до вікових та емоційних особливостей постраждалих [4].

Психокорекційні методи – це спеціально організовані психологічні впливи, спрямовані на виправлення або пом'якшення небажаних психоемоційних станів, поведінкових реакцій та міжособистісних труднощів**.** У контексті роботи з дітьми, які пережили батьківську втрату, ці методи є основою для стабілізації емоційного стану, зниження тривожності, агресії, ізоляції.

Психокорекційні методи, адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей дитини, дозволяють:

- знизити рівень емоційного напруження та тривожності;
- допомогти у вираженні складних почуттів (горя, гніву, провини);
- підтримати процес формування нової життєвої орієнтації;

– сприяти відновленню почуття безпеки та довіри до оточення [4].

Арттерапія — це напрям психотерапії та психокорекції, що використовує мистецьку діяльність як інструмент для вивільнення емоцій, самоусвідомлення та зцілення. У контексті роботи з дітьми, які пережили втрату батьків, арттерапевтичні методи є надзвичайно ефективними, оскільки дозволяють безпечним, непрямим шляхом опрацювати травматичний досвід, навіть коли дитина ще не здатна вербалізувати свої почуття.

Застосування арттерапевтичних технік сприяє:

– розвитку рефлексії у дітей та дорослих;
– гармонізації емоційного стану учасників процесу;
– виявленню та вирішенню внутрішніх конфліктів;
– розвитку емоційно-почуттєвої сфери у дітей та їхніх батьків;
– підвищенню рівня емоційного інтелекту;
– розкриттю творчого та особистісного потенціалу як дітей, так і дорослих [3].

Казкотерапія — це напрям арттерапії, що ґрунтується на використанні казкових сюжетів, образів і метафор з метою м’якої психокорекції та психологічної підтримки. Особливо дієвою вона є у роботі з дітьми, які зазнали травматичного досвіду, зокрема втрати одного або обох батьків.

Казка – це природна для дитини форма сприйняття світу. Завдяки їй дитина може проєктувати свої почуття, страхи та бажання на героїв, тим самим переживати складні ситуації у безпечному символічному просторі. Через казковий сюжет вона отримує новий досвід, вчиться долати труднощі, шукати рішення та знаходити підтримку.

Для індивідуального консультування добре підходить методика кольорової суб’єктивізації, що базується на відтворенні засобами кольору почуттів та вільних асоціацій дитини. Ця методика найкраще підходить для роботи з дітьми молодшого шкільного віку та з підлітками. В основі базового підходу є психоаналітичний прийом – метод вільних асоціацій, який дозволяє виявити як проблематику актуального психологічного стану дитини, так і її особистісні глибинні конфлікти [2].

У театралізованій арттерапії основний наголос ставиться на особистісній активності та вільному самовираженні дитини. Велика роль у цьому процесі відводиться імпровізації, спонтанності. Театралізована арттерапія може стати для дитини експериментальним майданчиком для отримання досвіду взаємодії із зовнішнім світом у всіх його проявах. В умовах подолання травматичного досвіду, використання засобів театралізованої арттерапії, допоможе перетворити процес засвоєння базових цінностей у внутрішнє становлення маленької особистості та творче розкриття її власних уявлень, відчуттів та поглядів.

Бібліотерапія – це психотерапевтичний підхід засобами слова та книжки спрямований на оздоровлення людини за допомогою системи підібраних (у відповідності до проблематики) окремих творів чи книжок.

Відеокорекція – програвання учасниками групи ситуацій в умовах відеозапису з подальшим її переглядом і аналізом. Метод відеокорекції дозволяє фіксувати ті чи інші події, що відбуваються під час заняття, спостерігати і аналізувати поведінку членів групи. Учасникам заздалегідь повідомляється про те, що робота буде записуватись. Вказується, що запис не буде показаний нікому, поки учасники не дозволять.

Фрагменти для перегляду вибирає або сам психолог, або психолог спільно з учасниками [3].

Імаготерапія – це напрям психокорекційної роботи, заснований на використанні уявних образів, які викликаються, моделюються або трансформуються у свідомості дитини з метою опрацювання емоцій, конфліктів і травматичних переживань.

Особливо актуальною імаготерапія є у роботі з дітьми, що пережили втрату одного або обох батьків, оскільки дає змогу:

– безпечно взаємодіяти з болючими спогадами чи відсутніми постатями;
– моделювати підтримувальні уявлення (образ «опори», «ангела-охоронця»);
– розвивати механізми внутрішньої стабілізації, самозаспокоєння;
– активізувати фантазію, ресурсну уяву та символічне мислення [4,с. 40].

Імаготерапія є м’яким, але потужним інструментом психокорекції, що допомагає дитині не тільки доторкнутися до складних переживань, але й знайти власні ресурси для їхнього подолання. Її ефективність полягає у поєднанні безпечного простору уяви, емпатійної підтримки спеціаліста та символічного опрацювання втрати через внутрішні образи.

Отже, результативність соціально-психологічної допомоги значною мірою залежить від індивідуального підходу, професіоналізму фахівця та створення безпечного середовища, у якому дитина може без страху й осуду проживати свій біль. Саме комплексне, системне використання вищезазначених методів здатне не лише зменшити негативні наслідки втрати, а й стати підґрунтям для особистісного зростання, відновлення та майбутнього розвитку дитини.

Література

1. Втрата близької людини в житті дитини: правильні слова. Методичні матеріали з теми / Укл.: Р. О. Сікаленко. Миколаїв: ВОМСЖРДА, 2014. С. 8.

2. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім’ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол.; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. С. 15.

3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Т. 2. Розділ 5. Київ, 2018. 208 с.

4. Томчук М. І., Яцюк М. В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату: навч.-метод. посіб. Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2016. 58 с.

5. Шевченко І. Соціальна підтримка дітей у кризових ситуаціях. *Psychology Today.* 2022.

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

Авер'янова Юлія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: в. Шимко Х. В.

З 2014 року в Україні відбуваються суттєві політичні трансформації та територіальні зміни, що зумовили виникнення нової соціально вразливої категорії населення — внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Внутрішньо переміщені особи – це «специфічний цільовий осередок проведення міграційної політики, якій властиві різнорідні ознаки, обумовлені особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» [3, с. 109].

Формування цієї групи актуалізувало проблему забезпечення належного рівня соціального захисту та реалізації соціальних гарантій для осіб, які були змушені залишити місця свого постійного проживання. У відповідь на ці виклики постала необхідність створення комплексної системи підтримки ВПО, зокрема сприяння їх соціальній адаптації та інтеграції в нові громади, шляхом залучення ресурсів державних інституцій, органів місцевого самоврядування, громадських і міжнародних організацій.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні на 2025 рік продовжує залишатися важливою і актуальною темою, що вимагає комплексного підходу до вирішення численних проблем цієї категорії осіб. ВПО, які втратили свої домівки через збройний конфлікт на сході країни та анексію Криму, стикаються з цілою низкою соціальних, економічних, психологічних та правових проблем, що потребують негайної уваги та підтримки з боку держави, громадських організацій та міжнародних партнерів.

На сьогодні органами соціального захисту населення ведеться різнобічна робота щодо адаптації вимушених переселенців із зони бойових дій до нового місця. Соціальні працівники допомагають кожній людині, що звернулася, у вирішенні її особистих соціальних, економічних, правових й інших проблем, сприяють у встановленні чи відновленні необхідних їй соціальних відносин [1, с. 144].

Одним з найбільших викликів для соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є забезпечення їхнього правового статусу та доступу до базових послуг, таких як медичне обслуговування, освіта, соціальні виплати та інші ресурси, що є необхідними для нормального функціонування в новому середовищі. Протягом тривалого періоду збройного конфлікту багато ВПО не мали належної юридичної допомоги для вирішення питання реєстрації місця проживання, що, в свою чергу, ускладнювало їхній доступ до соціальних гарантій, включаючи виплати, медичну допомогу, освіту, а також можливість належно оформити особисті документи.

Відсутність стабільного правового статусу є серйозною перепоною для нормальної інтеграції ВПО в нові громади. Багато з них, не маючи офіційної реєстрації в місцевих органах влади, не можуть скористатися державними послугами, отримати допомогу від соціальних служб або звернутися за медичною допомогою. Така правова

невизначеність веде до обмеженого доступу до базових послуг і посилює соціальну ізоляцію внутрішньо переміщених осіб. З точки зору працевлаштування, правовий статус безпосередньо впливає на можливості отримання легальної роботи, а також на права ВПО на соціальне забезпечення, пенсії та інші виплати. Відсутність стабільної прописки чи реєстрації може стати перепоною для трудової діяльності, зокрема, для тих, хто прагне відновити свою економічну активність після переселення.

У сфері освіти проблема правового статусу ВПО стає особливо гострою для дітей. Багато дітей не можуть бути зареєстровані в місцевих школах через відсутність належних документів або реєстрації місця проживання. Це призводить до відсутності доступу до якісної освіти, що є критичним для соціалізації молодших поколінь, а також для їхнього подальшого успішного інтегрування в нові громади. Проте, спостерігається певний прогрес у вирішенні правових проблем ВПО. Останні роки Україна впровадила декілька змін до законодавства, які значно полегшили процес реєстрації внутрішньо переміщених осіб, зокрема через створення єдиних реєстраційних систем та спрощення процедур для отримання соціальних виплат. Також розроблені спеціалізовані програми, які дозволяють внутрішньо переміщеним особам швидше оформити документи та отримати доступ до соціальних послуг, зокрема у сферах охорони здоров'я та освіти. Незважаючи на ці зрушення, багато ВПО все ще стикаються з бар'єрами у правовому регулюванні своїх потреб. Особливо це стосується людей, які переселились з окупованих територій, де досі існує невизначеність щодо правового статусу.

Іншим серйозним викликом є економічна нестабільність, що супроводжує переміщення. ВПО, як правило, стикаються з труднощами у забезпеченні життєвих потреб, таких як доступ до житла, медичних послуг, а також працевлаштування. Багато людей, змушених покинути свої домівки, не мають стабільних джерел доходу, а також стикаються з труднощами в інтеграції на нових територіях чи не мати необхідних професійних навичок, що ускладнює пошук роботи.

Психосоціальна підтримка також залишається важливим напрямком соціальної роботи з ВПО. Багато внутрішньо переміщених осіб пережили психологічні травми внаслідок насильства, втрати дому та родини, що має довготривалий вплив на їхнє психічне здоров'я та здатність адаптуватися до нових умов. Державні програми та міжнародні ініціативи сприяють розвитку цієї сфери, проте потреба в кваліфікованих психологах та соціальних працівниках залишається високою.

Культурна адаптація є одним з найважливіших аспектів соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, оскільки вона охоплює процеси інтеграції ВПО в нові соціальні, культурні та економічні реалії. Для багатьох внутрішньо переміщених осіб, які переїхали з територій з відмінними мовними, культурними та соціальними традиціями, адаптація до нової місцевості може стати серйозним викликом. ВПО, які не можуть швидко адаптуватися до нової культури та соціуму, часто стикаються з труднощами в буденному житті, включаючи відчуття чужості у новому середовищі. Важливими інструментами є організація культурних, освітніх та соціальних заходів, які сприяють знайомству з місцевими традиціями, мовою та культурою. Програми мовної адаптації стають одним із важливих засобів, що допомагають ВПО швидше освоїти нове середовище, а також налагодити комунікацію з місцевими жителями

У сьогоденні важливою частиною соціальної роботи є також створення умов для більш тісної співпраці між місцевими громадами та організаціями, що працюють з ВПО.

Крім того, важливо враховувати культурні відмінності при наданні соціальних послуг, адаптуючи їх під потреби ВПО, що полегшить процес інтеграції.

Загалом, соціальна робота з ВПО в Україні на 2025 рік вимагає комплексного підходу, який охоплює всі аспекти життя внутрішньо переміщених осіб, від правової підтримки до економічної, соціальної та культурної інтеграції. Це дозволить не лише полегшити їхнє становище в умовах нових реалій, але й сприятиме стійкості та розвитку українського суспільства в цілому. Таким чином, для забезпечення ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади та мінімізації соціальних ризиків, пов'язаних із вимушеним переселенням, необхідним є впровадження системного підходу на рівні державної політики.

Література

1. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2018. Вип. 46. С. 133–145.

2. Овчарова Л. М., Пашкова Є. Р. Напрями соціальної роботи з адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/24657/%D0%92%D1%96%D1%81.2019%D1%82.4_p42-47.pdf?sequence=1

3. Пелісьє Ю. Внутрішньо переміщені особи як категорія соціальної роботи. *Соціальна робота та соціальне забезпечення в структурі соціальної політики України: матеріали міжн. відео-науково-практ. конф*. Чернівці, 21–22 квіт. 2016 р. С. 125–130.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗРОБІТНИХ

Артюх Ірина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Розвиток інституту соціального захисту безробітних у системі місцевого самоврядування став одним із ключових елементів адміністративно-територіальної реформи в Україні. В умовах децентралізації значна частина функцій соціального захисту передана місцевій владі, зокрема, територіальним громадам. Це викликало потребу в оновленні методів організації соціальних послуг для безробітних, враховуючи місцеві особливості та доступні ресурси.

Безробіття є складною проблемою, що включає економічні, соціальні та психологічні аспекти. У громадах вона часто ускладнюється через обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, створюючи додаткові виклики для ефективної соціальної політики. Тому важливим напрямом досліджень є оцінка потенціалу громад як суб'єктів соціального захисту.

Перетворення місцевих громад із об'єктів у суб'єкти соціальної політики вимагає не лише розширення прав, але й підвищення відповідальності за соціальне

забезпечення своїх мешканців. Питання спроможності громад самостійно формувати та реалізовувати політику зайнятості і соціальної підтримки безробітних набуває в цьому контексті особливого значення.

Науковий аналіз потенціалу територіальних громад як бази для реалізації державної соціальної політики є надзвичайно важливим і практично значущим. Інституційний потенціал громади містить організаційні, правові, фінансові, кадрові та інформаційні ресурси, які можуть бути задіяні у розв'язанні завдань соціального захисту [1].

Успішне втілення заходів залежить від здатності органів місцевого самоврядування ефективно координувати ці ресурси і співпрацювати з іншими учасниками соціального процесу — державними структурами, громадськими організаціями, бізнесом і самими безробітними. У рамках реформи децентралізації в Україні було започатковано низку ініціатив для підвищення інституційного потенціалу громад.

Проте перебудова системи соціального захисту потребує комплексного підходу, що включатиме не лише формальне розширення повноважень, а й реальне зміцнення ресурсної бази. Це означає необхідність системного фінансування, підготовки кваліфікованих кадрів і створення інформаційних платформ для роботи з безробітними.

Впровадження заходів соціального захисту безробітних у рамках територіальних громад потребує ретельного планування, постійного спостереження та оцінки ефективності відповідних програм. Досвід показує, що громади, які застосовують комплексний підхід до безробіття, комбінуючи матеріальну допомогу з освітніми, психологічними та професійними послугами, мають більш успішні результати в подоланні соціальної уразливості населення.

Аналізуючи роботу Носівської територіальної громади варто відзначити активну реалізацію заходів соціального захисту безробітних, спрямованих на покращення добробуту населення та зниження рівня безробіття. Відділ соціального захисту населення та охорони здоров'я Носівської міської ради реалізує низку програм, зокрема Програму соціальної підтримки населення "Турбота" на 2024 рік, яка передбачає надання матеріальної допомоги та сприяння працевлаштуванню незайнятих громадян.

Носівська філія Чернігівського обласного центру зайнятості надає послуги з працевлаштування, професійного навчання та перекваліфікації, використовуючи сучасні онлайн-інструменти, такі як електронний кабінет шукача роботи та освітній портал для дистанційного навчання. Співпраця між місцевими органами влади та службою зайнятості сприяє ефективному вирішенню проблем безробіття та підвищенню рівня соціального захисту населення громади.

Ефективність соціального захисту також визначається правовими механізмами. З огляду на динамічні зміни в законодавстві щодо соціальної політики, місцева влада Носівської громади демонструє готовність швидко адаптувати свою діяльність до нових вимог, зберігаючи при цьому увагу до потреб безробітних. Це включає постійний моніторинг законодавчих змін та оперативне коригування місцевих програм соціального захисту для забезпечення їхньої актуальності та ефективності.

Фінансова складова інституційного потенціалу має велике значення. Часто обмежені бюджети громад не дозволяють реалізувати масштабні програми підтримки.

У таких умовах важливо співпрацювати з державними фондами, міжнародними донорами, використовувати грантові кошти. Гнучкість у фінансовому плануванні і пошук альтернативних джерел фінансування — це нові навички, які мають освоїти керівники соціального напряму в громадах. Наприклад, Носівська громада активно співпрацює з благодійними фондами та організаціями, зокрема міжнародними, що стало суттєвою підтримкою жителів громади та закладів комунальної сфери під час війни.

Соціальний захист безробітних у даній громаді спрямований не лише на надання фінансової допомоги, але й на створення умов для повернення до економічної активності. Відділ соціального захисту населення Носівської міської ради реалізує низку програм, спрямованих на підтримку безробітних осіб, зокрема, громада впроваджує програми компенсації витрат на надання послуг зв'язку пільговим категоріям громадян, компенсації вартості перевезень окремих пільгових категорій громадян автотранспортом, надання одноразової соціальної матеріальної грошової допомоги жителям громади, надання підтримки евакуйованим особам, а також комплексну програму соціальної підтримки захисників та захисниць України і членів їх сімей.

Інформаційний аспект є вирішальним для забезпечення прозорості і ефективності соціальних програм [4]. Відкриті електронні ресурси, системи електронного документообігу, онлайн-платформи для реєстрації безробітних та подання заявок на допомогу значно спрощують взаємодію населення з органами влади. Це також дозволяє оперативно реагувати на потреби мешканців і адаптувати програми до змін у соціальному середовищі.

Участь громадськості у формуванні та реалізації соціальної політики є ключовим моментом. Принцип субсидіарності, що підтримує децентралізацію, сприяє активному залученню громадян до прийняття рішень, які впливають на їхній добробут. Без активної участі громади інституційний потенціал не може бути повноцінно реалізований.

Розвиток інституційного потенціалу територіальних громад являє собою складний та багатогранний процес, що охоплює не тільки вдосконалення фінансових та кадрових ресурсів, але й створення ефективних механізмів співпраці з іншими рівнями влади. Сьогодні громади мають змогу отримувати підтримку від держави через різні програми, проте ці можливості не завжди реалізуються повною мірою.

Однією з ключових перепон є недостатнє знання місцевих органів влади про методи залучення фінансування для суспільних ініціатив. Це наголошує на важливості підвищення кваліфікації працівників соціальних служб на місцях і створення умов для розвитку місцевих лідерів. Окрім кадрових та фінансових аспектів, критично важливим є вдосконалення правової бази для реалізації соціальних програм.

Чітке правове регулювання забезпечує законність і прозорість на всіх етапах — від реєстрації безробітних до розподілу соціальних виплат. Паралельно законодавчі зміни вимагають швидкого реагування з боку органів місцевого самоврядування, що знову підтверджує потребу у кваліфікованих спеціалістах, які здатні правильно інтерпретувати нові норми та адаптувати їх до місцевих умов.

Соціальні програми для підтримки безробітних повинні бути всеосяжними, враховуючи широкий спектр їхніх потреб. Розвиток програм перекваліфікації, психологічної підтримки та допомоги у працевлаштуванні має велике значення [2].

Багато громад уже впроваджують такі проекти, пропонуючи навчання, тренінги та консультації для інтеграції безробітних у активну економічну діяльність. Для успішної реалізації цих програм необхідно забезпечити постійний моніторинг їхньої ефективності, щоб модифікувати напрямки роботи відповідно до змін на ринку праці.

Сучасні виклики, такі як війна, економічна нестабільність та міграційні процеси, значно посилюють роль територіальних громад у соціальному захисті населення, особливо безробітних. На місцевому рівні відбувається перша реакція на соціальні ризики, мобілізуються ресурси та приймаються рішення, що безпосередньо поліпшують якість життя людей.

У підсумку, ефективність соціального захисту безробітних багато в чому залежить від інституційного потенціалу територіальної громади. Оцінка сильних і слабких сторін цього потенціалу є вирішальною для розробки стратегічних рішень у сфері соціальної політики на місцевому рівні.

Література

1. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль. Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. 2018. 382 с.

2. Соціальне забезпечення в Україні: навч. посіб., за ред.: А. Я. Кузнєцової, З. Е. Скринник, Л. К. Семів. Львів. Ун-т банк. Справи. 2021.

3. Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів. Зб. матеріалів Всеукр. науково-практ. конф. (15 листоп. 2024 р.). Хмельницький. Хмельн. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзьк. 2024. 288 с.

4. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку. Монографія. За ред.: В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів. ДУ «Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Доліш. НАН України (Серія «Проблеми регіон. розвитку»). 2020. 531 с.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ ЯК ДИНАМІЧНИЙ ПРОЦЕС І ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

Бадун Максим
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: ст. викл. Зінченко Т. В.

Соціальний супровід є різновидом надання соціальних послуг. Запровадження цієї форми соціальної роботи у практиці соціальної роботи в Україні бере початок з 1998 р. в Запорізькій області. Соціальний супровід як комплексна соціальна послуга для особи або сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах (СЖО), призначена на їх подолання або мінімізацію негативних впливів, сприяти визначенню шляхів вирішення основних проблем.

За результатами моніторингу надання соціальних послуг та впровадження соціальної роботи в територіальних громадах, проведеного Нацсоцслужбою у 2023 році (Публічний звіт голови Нацсоцслужби про підсумки діяльності), були визначені

спроможності територіальних громад щодо забезпечення надання базового пакету соціальних послуг. За результатами проведеного аналізу було визначено найбільш затребувані соціальні послуги, які потребують розвитку безпосередньо в громадах, а також основні соціальні групи населення, що їх потребують. при цьому з'ясувалося, що лише у 84 % територіальних громад наявний структурний підрозділ соціального захисту населення (у 1229 громад); у 72 % громад створено комунальний заклад як надавач соціальних послуг; 67 % громад організували надання базової соціальної послуги соціального супроводу сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; у 62 % ГРОМАД наявний надавач соціальних послуг, який забезпечує здійснення соціального супроводу прийомних сімей та ДБСТ; 76 % територіальних громад увели посади фахівця соціальної роботи. У цілому в Україні працює 3,7 тис. фахівців соціальної роботи. Водночас, залишаються близько 100 громад, які ще не ввели посади фахівця соціальної роботи з різних причин та не створили умови для виявлення й забезпечення соціальними послугами сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. При цьому 120 973 дітей отримали статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Постраждалим за результатами проведення оцінки потреб родини/особи центри соціальних служб та служби у справах дітей надають системну та різнобічну допомогу [4, с. 9, 33].

Актуальність дослідження, проведеного Нацсоцслужбою у 2023 році, зумовлена зростанням соціальних викликів, таких як економічна нестабільність, міграційні процеси, підвищення рівня домашнього насильства та психоемоційної напруги в сімейних осередках. Згідно з даними Державної служби статистики України, понад 25% сімей у 2023 році перебували за межею бідності, що обумовлює потребу у системній соціальній підтримці [5, с. 45]. Складні життєві обставини, такі як фінансові труднощі, еміграція, втрата близьких, насильство не лише дестабілізують внутрішньосімейні зв'язки, але й створюють загрозу соціальній безпеці суспільства. Метою такої роботи є аналіз ефективності механізмів соціального супроводу в Україні, зокрема в контексті реалізації державних програм, а також розробка рекомендацій для їх оптимізації.

На думку Петренко І. В. теоретичні засади соціальної роботи базуються на принципах індивідуалізації, а саме: врахування індивідуального переліку потреб кожної сім'ї; доступності, тобто забезпечення рівного доступу до послуг усіх бажаючих; участі - як активної ролі клієнтів у плануванні допомоги; комплексності, що передбачає поєднання соціальних, психологічних, економічних інструментів [2, с. 32].

Соціальний супровід визначається як динамічний процес, який включає етапи діагностики, планування, реалізації та оцінки результатів. Ключову роль у його регулюванні відіграє законодавча база, зокрема: Закон України «Про соціальні послуги» (2017), який визначає механізми надання допомоги, включаючи розробку індивідуальних планів та міжвідомчу взаємодію фахівців**;** Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), у якому закріплено процедури соціально-психологічного супроводу постраждалих**.**

Соціологічне дослідження (200 осіб, репрезентативна вибірка з 5 областей України) виявило наступні тенденції по роботі з сім'ями: типи складних життєвих обставин, доступність соціальних програм, пріоритетні потреби сімей. Виокремлено наступні типи складних обставин, а саме: 40 % сімей стикаються з економічними труднощами, в першу чергу, з нестачею доходів для покриття базових потреб членів сімей; 30% сімей стикаються з соціально-психологічними проблемами, такими як

конфлікти, тривожні розлади, насильство; 20 % сімей стикаються з обмеженнями через стан здоров'я, тобто хронічні захворювання, інвалідність [3, с. 56].

Доступність соціальних програм має різні рівні, при цьому лише 50% респондентів скористалися державною допомогою, що пов'язано з бюрократичними бар'єрами (35 % випадків) та недостатньою інформованістю населення (25%); 60% учасників відзначили недостатність наданих ресурсів для повноцінного вирішення проблем [3, с. 59].

Були визначені такі пріоритетні потреби для сімей, а саме: психологічна підтримка становить 45 % і включає консультації, терапію, групи взаємодопомоги; економічна допомога (35 %) передбачає субсидії, програми працевлаштування; освітні послуги (30 %) пропонують проведення тренінгів з фінансової грамотності, навичок виховання дітей [3, с. 61].

Ефективність існуючих практик соціального супроводу оцінювалася за такими критеріями, як соціальна адаптація, яка покликана привести до зменшення кількості сімей, які потребують екстреної допомоги; зниження ризиків, тобто скорочення випадків домашнього насильства, дитячої бездоглядності; покращення психологічного клімату має сприяти зростанню рівня довіри між членами родини та соціальними працівниками [1, с. 74].

У результаті проведеного дослідження Нацсоцслужбою було виявлено ряд недоліків, таких як недостатнє фінансування програм. При цьому лише 15 % бюджету соціальної сфери спрямовано на супровід; дефіцит кваліфікованих фахівців та їх перевантаження: на одного соціального працівника припадає 50–70 сімей; низька мотивація клієнтів через стигматизацію та страх звернення за допомогою [1, с. 77].

Після проведення дослідження Нацсоцслужбою було сформульовано ряд рекомендацій для вдосконалення організації соціального супроводу, а саме: інтеграція психологічної допомоги; створення мобільних бригад з психологів та соціальних працівників; впровадження онлайн-консультацій для віддалених регіонів; систематичне підвищення кваліфікації працівників; розробка навчальних модулів з кризової інтервенції та роботи з травмованими сім'ями; постійне партнерство з університетами для підготовки спеціалістів.

Важливим компонентом ефективної роботи соціальних працівників є залучення до співпраці громадських організацій, які сприяють фінансуванню соціальних стартапів через грантові програми, а також координації між неурядовими організаціями та державними установами для уникнення дублювання послуг**.**

Таким чином, підвищення ефективності соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах вимагає системного підходу, який поєднує законодавчі, економічні та соціально-психологічні інструменти. Пріоритетом має стати розширення доступу до послуг, підвищення якості підготовки фахівців та активізація громадянської участі в цілому. Подальші дослідження варто зосередити на впровадженні інноваційних технологій, на аналізі довгострокових наслідків соціального супроводу.

Література

1. Звіт про результати соціальних програм за 2022–2023 рр. : Міністерство соціальної політики України. Київ, 2023. 150 с.

2. Петренко І. В. Соціальний супровід: теорія та практика. Харків : Вид-во НУА, 2020. 256 с.

3. Потреби сімей у складних життєвих обставинах: соціологічне дослідження. Київ : ЦСС, 2023. 80 с.

4. Публічний звіт голови Нацсоцслужби про підсумки діяльності. Міністерство соціальної політики України. Київ, 2023. 73 с.

5. Соціально-економічний стан домогосподарств у 2023 році : Державна служба статистики України. Київ, 2023. 20 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ІЗ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Божок Валерій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Хлєбік С. Р.

Особливо актуальним є дослідження особистості у зв’язку з воєнним конфліктом на території України, який призвів до руйнування суспільного порядку, соціальної структури громад, втрати контактів із близькими людьми. Згаданий воєнний конфлікт призвів до стресів, спричинених страхом за власну безпеку та безпеку близьких, вимушеним переселенням із місця постійного проживання, значних людських втрат внаслідок перебування в зоні воєнних дій, раптової втрати майна, значного погіршення якості життя українців.

Перебування в умовах війни виклик для психічного здоров'я будь-якої людини, в тому числі й дітей підліткового віку. На перший план виходять такі фактори, як тривога, страх, незахищеність, безпорадність, розчарування та безнадія.

У зв’язку з негативними наслідками воєнного конфлікту важливою проблемою є дослідження особливостей поведінкових реакцій, шляхів переживання травмуючих подій, способів формування та підвищення психологічної стійкості, можливостей посттравматичного зростання особистостей підліткового віку.

Традиційно поведінка описується як процес взаємодії особистості із середовищем, що опосередкований її зовнішньою та внутрішньою активністю. Типова поведінка особистості в різних ситуаціях є проявом її внутрішньої сутності. Своєрідність поведінки підлітка залежить від характеру його взаємовідносин із оточенням, від норм, ціннісних орієнтацій, рольових приписів. На відміну від дорослих, у підлітків порушення соціальних норм може відбуватися тому, що означена вікова категорія осіб ще не засвоїла ці норми. Виникнення відхилень у поведінці більшість дослідників пов’язують із негативними чинниками, які порушують перебіг процесу соціалізації. Серед них виокремлено такі: незадоволення базових соціальних потреб; порушення в системі міжособистісних стосунків; неможливість підлітка індивідуалізуватися, а потім інтегруватися у певному соціальному середовищі; неефективна організація педагогічного процесу у школі.

Психологічними чинниками формування віктимності та віктимної поведінки в підлітковому віці є: недостатня зрілість моральних переконань; підвищений егоцентризм; криза ідентичності; негативна або несформована Я- концепція;

деперсоналізація та дереалізація у сприйманні себе та оточуючих; схильність до опору, протесту, боротьбі проти авторитетів; недостатній рівень щодо можливості у подоланні труднощів; суперечливість та непередбачуваність характеру; прагнення нових, ризикованих відчуттів; неадекватне реагування та схильність перебільшувати важливість проблеми; загострене прагнення почуватись дорослим; підвищена тривожність з приводу пубертатних змін та прийняти власної сексуальності, що розвивається; прагнення до незалежності та відриву від сім'ї; гіпертрофовані поведінкові реакції: емансипації, групування, захоплення; переважання пасивних стратегій володіння собою у подоланні стресових ситуацій

Таким чином, підлітковий період є сензитивним для формування особистісних рис, які можуть виступати чинниками, що підвищують віктимність поведінки підлітка. В основі таких чинників знаходяться емоційна нестабільність особистості цього вікового періоду, несформованість адекватного сприймання світу та свого місця в ньому, зокрема світу дорослих, нездатність контролювати та адекватно виражати власні переживання, асоціальна група однолітків, членом якої є підліток, деструктивні сімейні стосунки та стилі сімейного виховання.

Особливого значення набуває вивчення віктимності у підлітків із сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), адже саме вони перебувають у ситуації подвійної вразливості – вікової та соціально-контекстуальної. Війна України з рф стала потужним викликом для життєстійкості й особистісного благополуччя всіх українців. їхня якість життя значно погіршилася у зв'язку з постійними загрозами та порушенням безпеки життєдіяльності. Війна спровокувала масову хвилю вимушеного переміщення українців, зокрема й у межах країни. Переїзд на нове місце в екстремальних обставинах потребує ґрунтової адаптації особистості. Вікова група підлітків потрапляє у групу ризику виникнення порушень психічного функціонування та зниження якості життя, оскільки до типових суперечностей становлення їхньої особистості додаються складні життєві обставини.

Серед загальних проблем, що впливають на всіх членів сім'ї, варто відзначити втрату перспектив на майбутнє та розбалансованість, що виникає внаслідок невизначеності щодо подальшого життя. Діти, що зазнали вимушеного переміщення переживають широкий спектр психологічних проблем, включаючи травматичні переживання, низьку стресостійкість, труднощі з емоційною регуляцією, соціальні проблеми тощо [2, с. 71].

На формування віктимності у підлітків значно впливають такі чинники, як: досвід травми або насильства; емоційна нестабільність; низька самооцінка; соціальна ізоляція.

У поведінковій сфері можливе ускладнення у встановленні позитивних соціальних взаємодій. Внаслідок вимушеного переселення дані порушення в комплексі можуть сприяти виникненню кризи ідентичності, яка може виражатись глибокою трансформацією змін структури особистості [2, с. 67].

На думку З. Спринської у підлітків з числа ВПО характерні такі особливості: сором'язливість, депресивність, невротичність, стресові реагування, уникаюча поведінка, депресивні та тривожні стани, невпевненість, труднощі в соціальній взаємодії, апатія та швидка втомлюваність, занижена самооцінка, низька опірність до стресу. Також, особи, що зазнали переміщення мають схильність до підвищеного рівня психопатизації, що сприяє імпульсивній поведінці. ВПО можуть ігнорувати соціальні

норми, зневажливо ставитись до думок оточення, бути егоцентричними та відчувати труднощі в адаптації [3, с. 56].

Для осіб з підвищеним рівнем тривоги характерні когнітивні викривлення, що проявляються у надані песимістичної оцінки власних перспектив та життєвих подій, почуті власної неповноцінності та очікуванні негативної оцінки з боку оточення [2, с. 65].

В контексті нашого дослідження заслуговує на увагу думка С. Волошина. Відповідно до якої у багатьох ВПО спостерігається зниження рівня самооцінки та рівня домагань, а також тривожність, пасивність, сумнів щодо ефективності власних здібностей і сильне небажання брати участь у соціалізації [1, с. 75].

Доречно буде додати точку зору О. Солдатової, згідно якої ситуація вимушеного переміщення може сприяти розвитку психічних порушень, серед яких: невроз, депресія, психастенія, параноїдальний та шизоїдний стани. Для осіб які зазнали переміщення може бути притаманне відчуття незадоволеності новими умовами проживання та оточенням. Подібний стан спричиняє прогресування почуття пригнічення, апатії та безсилля [4, с. 81].

Підлітки із сімей внутрішньо переміщених осіб часто зазнають:

-травматичного досвіду (втрату дому, близьких, поранення, бомбардування);

-соціальної ізоляції (зміна школи, відсутність друзів, проблеми інтеграції);

-економічних труднощів (низький дохід, нестабільність, стигматизація);

-дискримінація або упереджене ставлення з боку однолітків чи дорослих);

Ці чинники створюють передумови для розвитку як латентної, так і відкритої віктимної поведінки. Особливої уваги потребують випадки, коли віктимність має форму аутоагресії або самодеструктивних практик.

Отже, попередній набутий травматичний досвід, пов’язаний з нав’язаним засвоєнням поведінки жертви, і саме він сприяє відтворенню цієї ролі в подальшому житті.

Література

1. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог* : Вид-во НаУОА, серпень 2019. № 9. С. 73–76.

2. Кердивар В. В. Христенко В. Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту : монографія. Харків : 2021. 143 с.

3. Спринська З. В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 6. С. 50–56.

4. Солдатова О. С. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо-переміщених осіб: матеріали третьої міждисципл. наук-практ. конф. 6 жовтня, 2017 р. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 80–83.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МОЛОДІ В УКРАЇНІ: ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ

Бокало Андрій
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Гончаренко О. В.

Уже третій рік поспіль Україна потерпає від збитків, спричинених повномасштабною військовою агресією з боку росії. Страждають не тільки економіка, а й населення нашої країни, особливо молодь, збільшуючи соціально-правову вразливість останньої. Сучасна кризова ситуація породжує нову соціально-економічну й соціокультурну реальність, в якій перебуває молодь, що зумовлює винесення молодіжної політики у пріоритет діяльності держави.

Українська молодь перебуває сьогодні в умовах підвищеної суспільної напруги і психологічного дискомфорту, благополуччя більшості молодих людей не відповідає мінімальним соціальним стандартам, а життя – піддається загрозі. Внаслідок цього перед молодими українцями стоїть складний життєвий вибір, до якого вони часто виявляються неготовими ані в соціально-психологічному, ані в організаційно-правовому аспектах. Сучасна кризова ситуація породжує нову соціально-економічну й соціокультурну реальність, в якій перебуває молодь, що зумовлює винесення молодіжної політики у пріоритет діяльності держави.

Автори (зокрема, Я. Співак та ін.) наголошують, що проблеми, з якими стикається сучасна українська молодь, та складність їх вирішення, потребують трансформації державної молодіжної політики шляхом налагодження системи соціально-правової підтримки. Відтак покращення становища молоді, її соціально-правовий захист, що забезпечує реалізацію особистісного, трудового і творчого потенціалу, а також належний рівень життя й добробуту молодих людей є одним із головних напрямів молодіжної політики в Україні [6, с. 135].

Характер молодіжної політики, зокрема державної політики соціально-правового захисту молоді, вимагає приділення особливої уваги в межах загальної системи соціального захисту незахищених категорій населення. Аналіз наукової літератури з досліджуваного питання демонструє, що представники різних соціально-гуманітарних наук приділяють вивченню правових аспектів соціального захисту молоді в Україні значну увагу.

Загалом, у широкому розумінні, соціальний захист трактують як «діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і утвердження її в житті» (А. Капська, І. Пінчук, С. Толстоухова). Виходячи з положень Конституції (ст. 46), держава зобов’язується вжити відповідних заходів, спрямованих на соціальний захист громадян, які б забезпечували належний рівень життя [4].

На думку О. Кайтанського, поняття соціального захисту особистості визначається в декількох значеннях: як система суспільних відносин; як комплекс організаційних, юридичних, економічних та фінансових заходів; як результат практичної реалізації соціальної політики держави щодо індивіда; як правовий інститут у системі права соціального забезпечення [1].

За визначенням соціологів (В. Піча, Ю. Піча, Н. Хома та ін.), соціальний захист – виступає однією з головних умов реальності правового статусу особистості в державі, яка передбачає конституційні повноваження громадян із захисту своїх прав і свобод. Основні конституційні повноваження громадян України закріплені Декларацією прав і свобод людини і громадянина та Конституцією України. Система соціального захисту – це сукупність заходів, що здійснюються в суспільстві для забезпечення нормальних умов матеріального і духовного життя всіх членів суспільства, насамперед тих, хто не здатний самостійно забезпечити собі такі умови [5, с. 336].

Соціальний захист населення спрямований не тільки на боротьбу з бідністю, шляхом організації невідкладних персональних допомог бідним, а й на запобігання бідності, надавши можливість людям створити засади соціального захисту під час свого активного періоду життя. Основними завданнями соціального захисту в Україні є: забезпечення мінімального рівня заробітної плати, її індексації згідно з прожитковим мінімумом, встановленим Верховною Радою України; задоволення належного рівня охорони здоров'я та освітньо-культурних потреб задля всебічного розвитку особистості; захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян; вирівнювання рівнів життя окремих категорій населення тощо. Реалізація цих завдань можлива лише за умови комплексного використання різних методів і важелів, зокрема, реалізації конституційних прав громадян на працю і допомогу з безробіття, запровадження оплати праці не нижче мінімального рівня, індексації зарплати в умовах зростання цін та прожиткового мінімуму, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим сім’ям та сім’ям які мають дітей, матеріального забезпечення у разі тимчасової або постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо.

Соціальний захист молоді – це система суспільних відносин, які виникають між фізичними особами віком від 14 до 35 років та органами держави, органами місцевого самоврядування, із забезпечення умов для нормальної життєдіяльності даної соціально-демографічної групи, сприяння її соціальному становленню та розвитку. Соціальний захист молоді – це комплекс організаційних, юридичних, економічних і фінансових заходів, спрямованих на забезпечення формування і розвитку молоді, створення умов для самовизначення і утвердження в житті, убезпечення від несприятливих наслідків соціальних ризиків. Взаємозв’язок понять соціального захисту та соціальної політики держави дозволяє визначити соціальний захист молоді як результат практичної реалізації соціальної політики держави відносно зазначеної категорії населення [2].

До системи соціального захисту необхідно включати поняття соціального права, яке визначається авторами як «галузь права, що регламентує норми соціального захисту людей: сімейного, трудового, житлового законодавства, що регулюють охорону материнства й дитини, прав неповнолітніх, пенсіонерів, інвалідів і забезпечують їх соціальний захист» [5, с. 292]. Як правовий інститут у системі права соціального забезпечення соціальний захист молоді є сукупністю правових норм, що

регламентують суспільні відносини щодо організації, фінансування і надання певних видів матеріального забезпечення, соціальних пільг та соціальних послуг молоді для її становлення та розвитку, убезпечення від несприятливих наслідків соціальних ризиків [3].

Отже, соціально-правовий захист молоді – система соціальних, правових та економічних заходів і гарантій, які реалізуються державними й недержавними організаціями, спрямованих на виявлення, попередження та нейтралізацію впливу на життєдіяльність молодої людини негативних чинників (соціальних ризиків) з метою дотримання прав людини, забезпечення гідних умов і рівня життя.

Література

1. Кайтанський О. С. Правове забезпечення соціального захисту дітей та молоді в умовах інтеграційного розвитку України. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2016. №4 (54). С. 38–41.

2. Кайтанський О. С. Правове забезпечення соціального захисту молоді в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2015. 22 с.

3. Коткова О. А. Правова природа соціального захисту молоді в Україні: доктринальні традиції та сучасне розуміння. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 6. С. 501–504.

4. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.

5. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник / укладачі : В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі. Київ : «Каравела», Львів: «Новий світ-2000», 2002. 480 с.

6. Співак Я. О. Соціальний захист прав молоді: відповідь на виклики часу. *Інноваційна педагогіка.* 2019. Вип. 15. Т. 1. С. 135–139.

СОЦІАЛЬНО-ГРУПОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Власенко Дмитро
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: ст. викл. Зінченко Т. В.

Постійні зміни в сучасному суспільстві визначають оновлення вектора на проблему культурологічного виховання дітей. Особливий світ дитинства характеризується своєю унікальністю, особливою культурою, яка проявляється у дитячій субкультурі. Дитяча субкультура у широкому значенні – це все, що створене людським суспільством для дітей та дітьми; у більш вузькому значенні - смисловий простір цінностей, установок, способів діяльності та форм спілкування, що здійснюються у дитячих спільнотах у конкретно історичній соціальній ситуації розвитку. У різні історичні періоди дитяча субкультура аналізувалася з позицій уявлення дитини про світ, про цінності, що передавалися із покоління в покоління. Внаслідок тривалих досліджень сформувався образ дитинства та його взаємозв’язки як зі світом дорослих та світом самих дітей. Питання «дитячої субкультури» у різні часи

досліджували А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Дичок, І. Кон, О. Кононко, В. Кудрявцев, Я. Левчук, М. Мід, В. Сіткар та ін. Водночас, аналіз впливу масової культури на дитячу субкультуру як елементу культурологічної складової є актуальним і важливим та потребує подальшого ретельного вивчення.

На думку Т. Дичок дитяче суспільство є найпершим соціальним інститутом, який готує дитину до входження в суспільне життя. Сучасна дитяча субкультура є складною системою, яка складається зі схеми дій дітей, соціальних ролей, норм, цінностей [2 с. 97]. Вивчаючи зміст та характер дитячої субкультури, науковці визначають її структурні компоненти, а саме: дитячий фольклор, дитяча словесна творчість, дитячий правовий кодекс, дитячі ігри, дитячий гумор, релігійні уявлення, дитяче філософствування, естетичні уявлення, дитячі інтереси, табуювання [3, с. 105]. В. Гребеньова вважає, що серед означених компонентів є культурні форми, які створювалися дорослими для дітей з метою їх прилучення до досягнень культури, інші компоненти є витвором власної діяльності дітей, що перейшли з дорослого світу й трансформувалися у дитячу субкультуру, втративши наданий дорослими первинний зміст [1, с. 176]. Сенс дитячої субкультури для дитини полягає в тому, що вона надає йому особливий психологічний простір, завдяки якому дитина набуває «соціальну компетентність у групі рівних», тобто основна функція дитячої субкультури - соціалізуюча, а основним агентом соціалізації виступає група однолітків; надає дитині простір для самореалізації, експериментальний майданчик для апробування себе, визначення меж своїх можливостей; створює дитині захист від несприятливих впливів дорослого світу, тобто, виконує психотерапевтичну функцію; культуроохоронна функція передбачає, що в її скарбах зберігаються жанри, усні тексти, обряди, елементи сакральності та ін.: подібно до того, як дитяча мова допомагає відшукати загальні лінгвістичні закони, у дитячих іграх знаходять історичні свідчення глибокої давнини, дитячий фольклор; дитячі казки, прізвиська; релігійні уявлення дітей доносять до нас різноманітні форми людських відносин, етичних норм, естетичних зразків різних епох. Нажаль, у сучасному медіакультурному та технологічному просторі простежується негативна тенденція до зменшення використання художнього слова, фольклору, книги у виховному процесі дітей.

Так, Н. Гавриш наголошує, що ознайомлюючи дітей зі світом культури, педагоги і батьки намагаються дати не лише вузькодисциплінарні знання про форму, колір, величину, засоби зображення у предметному світі, а й сформувати системні уявлення про ту частину культури, яка існувала й існує поза життям конкретної людини, яку ми маємо засвоїти, знати, цінувати: а) культура до мене, тобто народна творчість, мистецтво, історія речей у світі, б) виховати відповідальне ставлення до світу культури, який я особисто маю збагатити, примножити, розвиваючись й удосконалюючись; в) культура зі мною: через доступні види та форми діяльності, а саме: гру, творчість, художньо-предметну, художньо-мовленнєву діяльність тощо [1, с. 13].

Однак, головними помічниками дитини в освоєнні світу дорослих є однолітки. Приблизно після п'яти років, дотримуючись традицій дитячої субкультури, діти об'єднуються для спільного дослідження великого світу. Поряд з дорослими вони примудряються вибудувати свій власний секретний дитячий світ. Він служить їм чимось на зразок екологічної ніші: діти вчаться у ньому жити і формують деякі цінні навички, необхідні для виходу у світ дорослого життя.

Оскільки дитяча субкультура репрезентує й трансформує кожному новому поколінню дітей соціально-культурні здобутки нації та людства в цілому (фольклор, гумор, мову, естетичні та релігійні уявлення, моральні норми тощо), то у ній також відбивається все, що створюється самою спільнотою дітей у кожній конкретно історичній ситуації; мова, мода, іграшки, ігри, гумор тощо, тобто це є осередком для розвитку особистості дитини. При цьому кожна дитина збагачує загальний простір дитячої субкультури особистісними здобутками, настановами, принципами, традиціями, які вона виносить із своєї сім'ї. У цьому випадку дитяче спільнота виступає як спільнота індивідів, об'єднаних загальними інтересами, віковими можливостями, природними особливостями, різними видами спільної значимої діяльності**.** У сучасній дитячій субкультурі прошарок усталеної культури значно зменшився, істотні зміни, на жаль, не завжди позитивні, щодо культурних та ціннісних традицій у дорослому суспільстві, які постійно впливають на зміст дитячої субкультури. На розвиток сучасної дитини впливають різні чинники, а саме: політична й економічна нестабільність; криза сім'ї; соціальне сирітство, криміналізація суспільства; зміна морально-психічного клімату в суспільстві, усе зростаючий вплив засобів масової інформації тощо [3, с. 131-132].

Досліджуючи вплив сучасної масової культури та медіа на дитячу субкультуру, В. Сіткар наголошує, що комп'ютерні ігри мають безпосередній і вагомий вплив на формування сучасної дитячої субкультури. Сучасні діти, для яких гра - життєва необхідність та умова для розвитку, насправді втрачають уміння конструктивно гратися. Для них гра стала більш індивідуалістичною, іноді агресивною. Тому стає зрозумілою ідея про необхідність розрядки і виходу агресії у безпечному для соціуму напрямку, але дитина молодшого віку ще досить часто плутає вигадку з дійсністю, тим паче, що у повсякденній ігровій діяльності вона постійно перетворює предмети, які є поряд, у ті, які потрібні, а сама перевтілюється в найрізноманітніших героїв [5, с. 191].

Розглядаючи категорію цінностей та їх вплив на дитячу субкультуру, О. Ліннік, Х. Барна умовно класифікували їх на чотири групи: моральні, особистісні, соціальні, матеріальні. Саме цінності утворюють ядро дитячої субкультури, формують її та формуються під її впливом, а саме: для формування моральних цінностей має значення релігійна приналежність батьків, світогляд дитини, правила суспільства, сімейні свята, традиції: на формування особистісних цінностей дитини більше вплив має середовище, у якому вона зростає, художній смак та уподобання, гумор дорослих; соціальні цінності засвоюються спочатку у вигляді правил поводження у різних соціальних ситуаціях, які діти засвоюють як з дорослого, так і з дитячого світу; матеріальні цінності диктуються модою, дитячою інфраструктурою, індустрією іграшок тощо [4, с. 57].

Отже, розглядаючи вплив масової культури на дитячу субкультуру, можна стверджувати, що сутність дитячої субкультури як елементу культурологічної складової змінюються під впливом різних чинників, зокрема, цінності дорослих, оточуючий дитину світ та масова культура в цілому.

Література

1. Гребеньова В. О. Складові дитячої субкультури в Україні на початку XXI ст. *Гуржіївські історичні читання*. 2013. Вип. 6. С. 175–177.

2. Дичок Т. Дитяча субкультура як фактор формування соціальної поведінки дітей дошкільного віку: URL: https://scholar.google.com.ua/citations?user=OpLyh4QAAAAJ&hl=uk

3. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. / А. М. Богуш та ін.; наук. ред. А. М. Богуш; заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.

4. Ліннік О. О. Дитяча субкультура у світі дорослих цінностей. *Молодий вчений.* 2017. № 3. С. 53–57.

5. Сіткар В. І. Субкультура дитинства в контексті сучасної масової культури та взаємодії з медіа. URL: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/sitkar_v._childhood_subculture_in_the_context_of_modern_mass_cultu re_and_interact_with_media.pdf

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО СИРІЦТВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Вірко Вікторія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Борисюк С.О.

В українському суспільстві проблема сирітства є одна із складно вирішуваних. Проблема сирітства в сучасних умовах отримує якісно іншого змісту. Усе частіше сиротою дитина стає при живих батьках (діти, від яких відмовляються після народження або діти з соціально неблагополучних сімей, діти, батьки яких виїхали на заробітки). Нестабільність соціально-економічної ситуації породжує нестабільність сім'ї як окремої суспільної одиниці. Це позначається на всіх рівнях сімейного існування: економічному, комунікативному, побутовому, емоційному, духовному.

Для дитини сім'я є цілим світом, у якому вона живе, грається, діє, робить відкриття, учиться любити, радіти, ненавидіти, співчувати. Будучи членом сім'ї, дитина вступає у відносини з батьками, які можуть здійснювати на неї як позитивний, так і негативний вплив.

Виділяють два основних види сирітства: − повне сирітство – діти стали сиротами у зв'язку із смертю або загибеллю батьків; − соціальне сирітство – діти батьків, які не виконують своїх обов'язків з різних причин, саме такі діти складають одну з основних категорій серед неблагополучних дітей [2, с. 8].

Т. Алєксєєнко виділяє основні причини, що провокують (детермінують) появу соціального сирітства, бездоглядності й безпритульності дітей:

1. Соціально-економічні. До них відносяться безробіття, тяжке матеріальне становище, зниження загального рівня життя, відсутність необхідних житлових умов, незадоволеність соціальним статусом.

2. Криза сім'ї. Під нею розуміється нестабільність сім'ї, розлучення, народження поза-шлюбних дітей, поширення громадянських шлюбів; зростання сімейного алкоголізму, асоціальна поведінка батьків, відбуття батьками за правопорушення і кримінальні злочини покарання у місцях позбавлення волі; виховання дітей (у яких є

біологічні батьки) в будинках дитини, дитячих будинках, загальноосвітніх і спеціалізованих інтернатах; байдужість членів родини до долі дитини-сироти (вони, в основному, не приймають її у свої сім'ї, а погоджуються на влаштування в заклади інтернатного типу) тощо.

3. Педагогічна некомпетентність сім'ї. Вона виявляється у зниженні виховного потенціалу сім'ї і низький педагогічній культурі батьків (яка виявляється у відсутності або недостатності знань про особливості психофізіологічного розвитку дітей різного віку і їх потреби для повноцінного розвитку; несформованості умінь і навичок щодо догляду і спілкування; необізнаності з різними методами сімейного виховання і способами адекватного їх вибору в різних виховних ситуаціях; у низькій особистісній культурі, в тому числі мовленнєвій); зниженні цінності інституту сім'ї у суспільстві, порушеннях прав людини і дитини, жорстокому поводженні з дітьми, незнанні батьківських прав і обов'язків та міри відповідальності батьків у процесі виховання дитини.

4. Низька життєва компетентність. Для неї характерним є незнання своїх громадянських прав і обов'язків, необізнаність із чинним законодавством, нерозуміння економічних законів і процесів, невміння прогнозувати наслідки своїх дій і вчинків, моделювати способи виходу з різних життєвих ситуацій.

5. Несформоване почуття відповідальності. Це характерно для значної частини молодих людей і молодих батьків, які не готові до відповідальності за себе і свої вчинки як перед спільнотою, родиною, так і перед собою. Воно виникає в результаті певної соціальної інфантильності, набутої в такому досвіді людських стосунків (особливо родинних, сімейних), коли відповідальність за все брали на себе батьки, мотивуючи тим, що їхні діти «ще малі, ще напрацюються, ще настраждаються»).

6. Зниження виховного потенціалу системи освіти. Доказом того слугує відносно невелика кількість дітей, залучених до дитячих громадських організацій і гуртків творчості, звуження позакласної і позашкільної продуктивної діяльності дітей, переорієнтація системи додаткової, позашкільної освіти на освітні послуги (як правило, платні, що значно знижує можливості доступу до них всіх бажаючих).

7. Згортання системи виховної роботи з дітьми, підлітками і батьками за місцем проживання. Як правило, здебільшого функціонують платні школи, секції і культурні осередки. Численні фонди й громадські організації зосереджують роботу на невеличких групах дітей. Більшість же не охоплена цікавими справами, збирається у неформальні групи й об'єднання.

8. Зниження функції соціального контролю суспільства за своїми членами. Дорослі, здебільшого байдужі до чужих дітей, які поводять себе непристойно чи небезпечно, часто потурають шкідливим звичкам і нездоровому способу життя: подають гроші, пригощають цигарками або алкоголем, не звертають уваги на брутальні слова і поведінку, не перешкоджають виявам жорстокості.

9. Зростання ролі й впливу ЗМІ та масової культури на молодіжну субкультуру. Це триває тому, що ЗМІ виконують замовлення великих виробників різних видів продукції, в тому числі й шкідливої (тютюну, алкоголю, наркотичної тощо). Воно виявляється у пропаганді й нав'язуванні нових форм і моделей поведінки дітей і молоді, у маніпулюванні свідомістю [6, с. 98–100].

Для того, щоб зменшити кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідна передусім ефективна державна політика, спрямована на

підвищення рівня матеріального забезпечення населення, створення робочих місць і відповідного життєвим потребам розміру оплати праці. Держава не тільки задекларувала можливість створення прийомних сімей в Україні, а й надала певні права та матеріальні гарантії їх існування. Так, згідно з Положенням про прийомну сім'ю, фінансування на утримання дітей у прийомній сім'ї гарантовано державою і здійснюється з місцевого бюджету: щомісяця надаються кошти на харчування дітей, виходячи з натуральних норм їхнього забезпечення, на придбання для них одягу, взуття, медикаментів, предметів особистої гігієни, іграшок, книг, інвентарю та обладнання, на проведення культурно-масової роботи, а також кошти на оплату комунальних послуг за нормами та тарифами, що діють у даній місцевості, пропорційно кількості прийомних дітей. При цьому за дитиною зберігається статус сироти і, відповідно, всі пільги, передбачені державою.

Отже, для подолання сирітства необхідно активне впровадження державних програм сімейного виховання дітей-сиріт; необхідно змінити політику в області підготовки молоді до батьківства, навчання батьків виконувати свої функції в питаннях виховання дітей та турботи про них, роз'яснення відповідальності батьків за виховання законослухняних громадян нашої держави [7, с. 48].

Література

1. Терновець О. М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема. *Соціальна педагогіка: теорія та практика,* 2012. Вип. 3. С. 61–68.

2. Кальченко Л. В. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2012. Вип. 19. С. 160–170.

3. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки: збірник наук. праць*. 2012. Вип. 9.

4. Алєксєєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Науково-методичний посіб. Київ: Педагогічна думка, 2007. 152 с.

5. Овчарова Л. М. Сирітство в Україні як соціальна проблема та шляхи її вирішення. *Вісник Приазовського державного технічного університету зб. наук. праць*, 2019. Вип. 3. 45–49 с.

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Гончаренко Марія
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Денисюк О. М.

З настанням епохи активного впровадження цифрових технологій сучасне суспільство переживає глибокі зміни, які особливо помітні в житті підростаючого покоління. Взаємодія молоді з цифровим світом, насамперед з Інтернетом, несе в собі як нові перспективи для зростання та спілкування, так і значні соціально-психологічні загрози, серед яких інтернет-залежність є однією з найсерйозніших [2].

Інтернет-залежність серед підлітків є патологічною пристрастю до неконтрольованого використання Інтернету, що спричиняє порушення повсякденного життя, зниження академічної успішності, погіршення міжособистісних стосунків і розвиток психоемоційних розладів [1, с. 35–40]. Найвразливішими є підлітки, які шукають через Інтернет емоційну підтримку та заміну реальним контактам.

У цьому контексті заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) набувають особливої ролі як середовище, здатне здійснювати ефективну соціально-педагогічну профілактику інтернет-залежності серед учнів. Вони не лише забезпечують академічну освіту, а й сприяють формуванню світогляду, соціальних та емоційних навичок підлітків [3, с. 131–132]. Одним із ключових завдань ЗЗСО у цьому процесі є створення умов для запобігання інтернет-залежності шляхом впровадження спеціалізованих освітніх програм, тренінгів і занять. Ці заходи мають сприяти розвитку самоконтролю, здорових соціальних зв'язків, критичного мислення щодо використання цифрових технологій. Педагогічні працівники, психологи й соціальні педагоги виступають важливими агентами змін у ранньому виявленні ознак інтернет-залежності та наданні необхідної підтримки підліткам.

Актуальність дослідження ролі ЗЗСО в соціально-педагогічній профілактиці інтернет-залежності обумовлюється необхідністю комплексної підтримки психічного здоров’я учнів, розвитку їх емоційної стабільності та зниження ризику залежності від цифрових технологій.

Зважаючи на це, освітнім закладам потрібно орієнтуватися не лише на забезпечення знаннями, але й на соціалізацію школярів, розвиток навичок саморегуляції, відповідального ставлення до цифрових технологій. Таким чином, ЗЗСО відіграють ключову роль у створенні сприятливого середовища, яке допомагає підліткам формувати здорові цифрові звички та навички ефективної саморегуляції, що є запорукою їх успішної інтеграції в суспільство та підтримання психічного здоров’я.

Для глибшого розуміння необхідно звернутися до поняття соціально-педагогічної профілактики. Вона передбачає систему заходів, спрямованих на запобігання розвитку залежності через навчання підлітків здоровому користуванню Інтернетом, розвиток критичного мислення, підвищення цифрової грамотності та сприяння їх соціальній адаптації.

Проблематика профілактики інтернет-залежності серед учнів ЗЗСО була предметом численних досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців. Наприклад, можна виділити Х. Демідову. Її дослідження охоплюють різні аспекти проблеми, включаючи психологічні характеристики та соціально-педагогічні підходи [2].

У ЗЗСО найбільш доцільною є реалізація заходів первинної профілактики, що включає:

1. Просвітницьку діяльність: проведення лекцій, тренінгів, інтерактивних уроків з кібербезпеки, медіаграмотності та цифрової культури.
2. Формування культури безпечного користування Інтернетом: залучення учнів до створення тематичних навчальних проєктів.
3. Інтеграція батьків у процес профілактики: організація батьківських зборів, семінарів, консультацій з фахівцями.
4. Розвиток альтернативних форм дозвілля: підтримка гурткової діяльності, спортивних секцій, волонтерських рухів, мистецьких ініціатив, які сприяють зниженню часу, проведеного в Інтернеті.

Соціально-педагогічна профілактика має здійснюватися у відповідності до чинного законодавства України, серед основних документів виділяють:

- Закон України «Про освіту», що наголошує на розвитку інформаційної культури учнів.
- Концепцію «Нова українська школа», де передбачено інтеграцію здоров'язбережувальних технологій у навчальний процес.
- Закон України «Про повну загальну середню освіту», що закріплює необхідність забезпечення всебічного розвитку особистості, формування громадянської позиції та компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в інформаційному суспільстві, включаючи навички безпечної та відповідальної поведінки в цифровому середовищі.

Р. Гуревич зазначає, що ефективною формою профілактики є організація позаінтернетної активності: театральні гуртки, інтелектуальні ігри, спортивні змагання, волонтерство. Такі активності дозволяють підліткам знайти інші джерела емоційного задоволення й самореалізації [1, с. 35–40].

Особливу увагу слід приділяти навчанню підлітків відповідальному використанню цифрових технологій. Їм потрібно прищеплювати навички самостійного планування часу, усвідомлення небезпек надмірного використання Інтернету та важливість своєчасного звернення за допомогою. Заклад загальної середньої освіти має також підтримувати спільну діяльність з підлітками, створюючи позитивне середовище для реального спілкування та розвитку соціальних навичок. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця з родинами учнів: просвітницька робота з батьками, надання їм рекомендацій щодо організації безпечного інформаційного середовища вдома.

На думку Х. Демідової, ключовим завданням ЗЗСО у профілактиці інтернет-залежності є розвиток у школярів критичного мислення та навичок роботи з інформаційними потоками. Регулярне проведення уроків із медіаграмотності сприятиме формуванню вміння аналізувати й оцінювати достовірність інформації, виявляти маніпулятивні техніки в Інтернеті [3, с. 131–132]. Крім того, важливо організовувати тренінги з управління часом, навчаючи підлітків планувати своє дозвілля без надмірного використання гаджетів. Учням слід донести розуміння, що певні онлайн-активності можуть становити загрозу їх фізичному й психічному здоров'ю. Формування навичок самообмеження у користуванні Інтернетом, розуміння його впливу на особистість та соціальні зв'язки є запорукою попередження розвитку залежності.

Таким чином, систематична і комплексна діяльність ЗЗСО з профілактики інтернет-залежності сприятиме гармонійному розвитку підлітків, їх здоровій соціалізації, формуванню відповідального ставлення до використання цифрового середовища. Отже, роль закладів загальної середньої освіти у соціально-педагогічній профілактиці інтернет-залежності підлітків є надзвичайно важливою і полягає в інтеграції профілактичних заходів у всі аспекти навчально-виховного процесу, активній взаємодії з батьками, організації змістовного дозвілля та розвитку навичок критичного мислення у підростаючого покоління.

Література

1. Гуревич Р. С. Інтернет-залежність як проблема сучасної молоді та суспільства. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. № 50. С. 35–40.

2. Демідова Х. О. Профілактика інтернет-залежності підлітків. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*. Харків, 2023. С. 131–132.

3. Кошова-Куклішина Л. С., Денисюк О. М. Формування у старшокласників навичок безпечного спілкування в соціальних мережах. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: тези доповідей на IV Всеукр. наук.-практ. конф. (09 червня 2022 р., м. Суми)*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2022. С. 141–143.

МОБІЛЬНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Горбатенко Юлія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Останіна Н. С.

Мобільна залежність – це психологічна пристрасть, сильний потяг до телефону і неможливість знаходитися без нього. Залишаючись без гаджета, залежна людина відчуває стрес, емоційне «притуплення», не може зосередитись на своїх діях, нудьгує і відчуває, ніби чогось не вистачає, можливі прояви агресії. Залежність від гаджетів може зруйнувати реальне життя та сформувати віртуальне. Неконтрольоване використання гаджетів може призводити до низки проблем із психологічним і фізичним здоров'ям: порушенням зору, підвищенням почуття тривоги, порушенням сну, проявами депресії, апатії чи агресивності, зниженням концентрація уваги, порушення пам'яті, проблемами з соціальної адаптації, неможливістю виражати та ідентифікувати свої емоції [2].

Аналіз сучасних наукових досліджень. Британські дослідники назвали мобільний телефон «черговим наркотиком нового покоління»[1]. Згідно отриманих даних, кожен шостий житель планети знаходиться під впливом мобільної залежності. У своїх поглядах академік Д. Джеймс (Австралія) стверджує, що мобільний телефон викликає у людини психологічну залежність, яка за своєю силою перевищує залежність людини від паління! [1]. Так само дослідник вважає, що залежність від мобільного телефону вища за залежність від комп'ютера, тому що від комп'ютера можна піти, а мобільний легко вміщується у кишеню.

Психолог С. Чапарро з Нью-Джерсі провів експеримент, під час якого 220 осіб мали вимкнути мобільні телефони, як пропонувалось – на 72 години. В результаті лише 3 респондента пройшли експеримент до кінця, решта – залишили його [1]. Зі слів С. Чапарро досліджувані відчували дискомфорт, хвилювання, тривогу и навіть паніку, в них знижувалась самооцінка, а рівень знервованості, навпаки, зростав, багато впадали в депресію, дехто навіть погрожував суїцидом. Схожі експерименти проводились й іншими науковцями зі США, Австралії й Англії. Результати аналогічні.

Проведені дослідження вказують на факт того, що швидкими темпами формується мобільна залежність у дітей. В західній Європі 97 % дітей віком від 7 до 14 років мають мобільний телефон і користуються ним не менше 10 годин на тиждень.

Така статистика викликала занепокоєння не лише психологів, а і лікарів. Тому, в 2006 році Управління досліджень Європарламенту опублікувало доповідь з рекомендаціями для країн – членів Євросоюзу: ввести заборону на користування мобільними телефонами дітьми, що не досягнули підліткового віку. Було навіть запропоновано вилучити з продажу іграшкові мобільні телефони, щоб не формувати у дітей занадто ранній інтерес до мобільного зв'язку.

На підставі проведених досліджень, виділяють такі перші «дзвіночки» залежності, коли неконтрольоване використання ґаджетів призводить до низки проблем із психологічним і фізичним здоров'ям:

- порушення постави, зору, координації рухів, кровообігу та травлення, головні болі, болі в шиї та спині;
- депресія, апатія, агресивність;
- тривожність, порушення сну;
- низька концентрація уваги, порушення пам'яті та когнітивних функцій;
- зниження соціальної адаптації;
- зниження емоційного світосприйняття, неможливість виражати та ідентифікувати свої емоції.

Мобільні технології об'єднують країни й різні групи людей. З іншого боку, мобільна індустрія відповідальна за те, що ізолювала підлітків від зовнішнього світу, зробила їхнє життя сірим і самотнім. Така залежність для підлітків загрожує серйозними наслідками: ожиріння, агресивність, порушення сну. проблеми з поведінкою. Проблеми у стосунках з тими, хто їх оточує. Стаючи все більш залежними від мобільних пристроїв, підлітки прагнуть володіти найсучаснішим ґаджетом, незалежно від його вартості. Тому залежний підліток стає більш меркантильним у стосунках. У суспільстві, де цінується взаємодопомога й безкорисливість, він часто відчуває себе самотнім. Йому важко заводити нових друзів, він віддаляється від сім'ї та близьких людей [3].

Отже, мобільна залежність є серйозною проблемою сучасного суспільства. Це може призвести до проблем із фізичним та психічним здоров'ям, а також до зниження продуктивності і збільшення стресу. Для боротьби з цією проблемою важливо уміти встановлювати межі в користуванні мобільними пристроями, регулярно відпочивати від них і зосереджуватися на реальних спілкуваннях та справах.

Розглянемо передумови мобільної залежності. У міру науково-технічного розвитку цивілізації, урбанізації суспільства, збільшення вимог до сучасника зростає кількість психічних розладів і розширюється різноманіття фобій. Однією з молодих сучасних фобій, розвиток якої стартувало в 1973 р. з моменту випуску першого прототипу портативного стільникового телефону, є номофобія – алогічний нав'язливий інтенсивний страх залишитися без «мобільника».

Номофобія часто супроводжується видозміненим страхом опинитися безпорадним й ізольованим від зовнішнього середовища. У групі ризику – самотні люди та мешканці сільських регіонів, переважно пенсійного віку. Літні особи дуже боятися залишитися без зв'язку з родичами. Їм страшно, що при поломці мобільника, вони не зможуть своєчасно викликати бригаду швидкої допомоги, відповідно не отримають необхідної допомоги. Отже, номофобія безпосередньо пов'язана з патологічною боязню самотності [4].

Смартфон забезпечує безперебійний доступ до віртуальних майданчиків і соціальних мереж.

Спілкування в віртуальному світі створює для людини ілюзію, що він має широке коло спілкування, має багато друзів і приятелів. Якщо людині ніхто не дзвонить, не присилає повідомлення і листи на «мило», що не «лайкають» пости, не стукає в «skaур», він відчуває власну нікчемність і непотрібність.

Винуватець такого феномена – комплекси неповноцінності і надмірно низька самооцінка особистості.

Ще одна причина номофобії – жага влади і визнання в соціумі. Для багатьох сучасників постійна тусовка в віртуальному світі, ведення блогів, розміщення роликів в мережах – спосіб домогтися популярності, відчути себе затребуваною зіркою. Відсутність мобільного зв'язку позбавляє людину можливості отримати чергову порцію погладжувань.

Нерідко фундамент номофобії серед дітей і підлітків – банальний стадний інстинкт. Тінейджери хочуть йти в ногу з модою, бути як всі. Відсутність крутого гаджета для них – ознака ущербності. Таку життєву позицію часто підкріплюють дорослі, що ставлять матеріальні блага на перше місце серед існуючих цінностей.

Також. вважаємо, що причина стрімкого розвитку номофобії серед молоді – негативний вплив рекламної інформації. Незріла психіка дівчат і юнаків, або збитковий особистісний портрет зрілих персон не дозволяють їм пропустити через фільтр корисності і непотрібності величезний потік рекламної інформації.

Завдяки нав'язливій рекламі, у сучасників формується впевненість, що життя без мобільного телефону неможлива.

Одним із чинників є вузьке коло інтересів людини. Деякі люди зовсім відійшли від природи, ігнорують користь живого спілкування, не займаються спортом, не розвиваються духовно. Суть їх буття – животіння в комп'ютерних іграх, нескінченне перегортання сайтів, дурні дебати в соціальних мережах.

Література

1. Залежність від гаджетів: що це та як її позбутися. URL: https://securitypolice.com.ua/novyny2/zalezhnist-vid-gadzhetiv-shcho-tse-ta-yak-jiji-pozbutisyarekomendatsiji-psikhologa (дата звернення: 20.05.2025).

2. Мобільна залежність у підлітковому віці. URL: https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/3681/ (дата звернення: 20.05.2025).

3. Номофобія і мобільна залежність: відмінності, симптоми і лікування. URL: https://www.kozaky.org.ua/nomofobiya-i-mobilna-zalezhnist-vidminnosti-simptomi-ilikuvannya/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw57exBhAsEiwAaIxaZlPpZY1FOvSiwhVXGerrMHY7rf4ZGxt36_YW9-hkqg3Mt900HELTxxoCogUQAvD_BwE (дата звернення: 20.05.2025).

4. Проблеми віртуального спілкування. URL: http://comp–doctor.ru/psi/psi–virtualnoe–obshhenie.php (дата звернення: 20.05.2025).

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ КЛІЄНТА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Дуванська Варвара
Державний заклад «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: в. Дуванська К. О.

Сучасна соціальна робота дедалі більше орієнтується не лише на надання допомоги у кризових ситуаціях, а й на всебічну підтримку особистості у процесі її розвитку, адаптації та самореалізації. У центрі професійної діяльності соціального працівника перебуває людина з її унікальними внутрішніми ресурсами, які формуються протягом життя під впливом соціального середовища, міжособистісних взаємодій, індивідуального досвіду. Саме ці ресурси – психічні, емоційні, когнітивні, мотиваційні – здатні слугувати основою для життєвих змін, але їх ефективне використання потребує усвідомлення, активізації та підтримки.

У зв’язку з цим у практиці соціальної роботи зростає значення глибшого розуміння особистісного потенціалу клієнта, шляхів його розкриття та можливостей цілеспрямованого розвитку. Тому особливої актуальності набуває міждисциплінарний підхід до аналізу умов, які сприяють чи, навпаки, обмежують здатність людини адаптуватися до соціальних змін, долати життєві труднощі, формувати продуктивні соціальні зв’язки та розвивати внутрішню мотивацію.

Феномен особистісного потенціалу привертає значну увагу українських науковців, зокрема в контексті соціальної роботи, психології розвитку та педагогіки. У працях С. Микитюк, Т. Семигіної, О. Ткачишиної, В. Кривди та інших дослідників акцентується увага на значенні ресурсного підходу для розкриття внутрішніх можливостей особистості в умовах соціальних трансформацій. Науковці розглядають особистісний потенціал як динамічну систему індивідуальних ресурсів, що забезпечує адаптацію, самореалізацію та стійкість до життєвих викликів, підкреслюючи необхідність створення умов для активізації внутрішніх ресурсів особистості [2]. Такі підходи сприяють до партнерської моделі підтримки, орієнтованої на розвиток автономії клієнта.

З огляду на вищезазначене, індивідуальні ресурси, що формуються у процесі соціалізації особистості, виступають основою для змін у поведінці, світогляді, а також у моделі взаємодії з оточенням. Наявність таких ресурсів не є гарантією їх ефективного використання, оскільки вони потребують усвідомлення, прийняття та цілеспрямованого розвитку. Саме тому на практиці соціальної роботи постають фундаментальні питання: як виявити внутрішній потенціал особистості, якими засобами активізувати цей потенціал та як сприяти формуванню внутрішньої мотивації до його подальшого зростання.

Одним із ключових факторів ефективності соціальної роботи є рівень реалізації особистісного ресурсного потенціалу, який безпосередньо впливає на здатність індивіда адаптуватися до змін, формувати конструктивні соціальні зв’язки та приймати відповідальність за власне життя. У такому контексті соціальна адаптація набуває

значення універсального інструменту, який забезпечує інтеграцію особистості у суспільство, посилює її життєстійкість і відкриває нові можливості для розвитку.

Внутрішні та зовнішні ресурси в сукупності створюють особистісний потенціал, який включає фізичні, психічні, інтелектуальні, емоційні, соціальні й духовні складові. Формування таких ресурсів відбувається під впливом як біологічних чинників, так і соціокультурного середовища. Генетично обумовлені особливості фізіології, темпераменту, нервової системи складають природну базу потенціалу, але саме середовище виступає вирішальним чинником у його розкритті. Соціальні умови – рівень освіти, доступ до якісних медичних, психологічних, культурних та інформаційних ресурсів, характер міжособистісної взаємодії у родині, навчальному середовищі або трудовому колективі – безпосередньо впливають на зміст і динаміку розвитку внутрішніх можливостей особистості.

Наявність доступу до підтримки, довірливих стосунків, позитивних зразків поведінки та відповідного рівня безпеки у соціальному оточенні дозволяє індивіду не лише усвідомити наявні ресурси, а й сформувати здатність до їх продуктивного використання. Особистісний потенціал виступає як динамічна структура, яка виявляється у здатності долати труднощі, опановувати нові соціальні ролі, приймати зважені рішення, підтримувати емоційний баланс та розвивати власну автономію[3]. Високий рівень цього потенціалу забезпечує ефективну адаптацію до змін, сприяє професійному зростанню, зміцнює психічне здоров’я та підвищує якість життя загалом.

Показники життєвого успіху, психологічної стійкості та інтеграції у соціум значною мірою визначаються рівнем розвитку особистісного потенціалу. Його структурні компоненти – когнітивні функції, емоційна компетентність, мотиваційна сфера, система цінностей – тісно пов’язані з адаптаційними механізмами, що дозволяють людині функціонувати в умовах швидких соціальних, економічних або культурних змін. Таким чином, завдання соціального працівника полягає не лише у наданні допомоги, а й у створенні умов для розкриття та актуалізації внутрішнього потенціалу, сприянні розвитку здатності до самодопомоги, самозахисту та самореалізації у життєвому просторі.

Ефективна реалізація соціальної роботи у напрямі розвитку особистісного потенціалу передбачає використання індивідуалізованого підходу, який ґрунтується на детальному аналізі особистісної ситуації, її потреб, ресурсів і бар’єрів. У цьому контексті особливого значення набуває метод кейс-менеджменту, який забезпечує комплексне супроводження особистості на всіх етапах соціальної інтеграції та розвитку. Вибір відповідних форм і методів соціальної взаємодії, що базується на принципах гуманізму, поваги до гідності, партнерства та активізації суб’єктної позиції клієнта.

Розвиток особистісного потенціалу не можливий без створення підтримувального середовища, здатного стимулювати саморефлексію, усвідомлення ціннісних орієнтирів, формування стратегії подолання життєвих труднощів. Умовами такої взаємодії виступають довіра, прийняття, емпатія та мотиваційна підтримка. Активізація внутрішніх ресурсів вимагає не лише зовнішньої підтримки, а й формування внутрішніх механізмів саморегуляції, зокрема – відповідальності, самодисципліни, готовності до змін і відкритості до нового досвіду. Саме ці якості дозволяють особистості не просто реагувати на виклики, а перетворювати їх у точки зростання.

У соціальному вимірі розвиток потенціалу особистості прямо пов'язаний із соціальною інклюзією, розширенням можливостей участі у суспільному житті, відновленням соціальних зв'язків і зміцненням почуття належності до спільноти. Соціальна робота, спрямована на розкриття особистісного потенціалу, виконує не лише функцію підтримки, але й функцію трансформації — через стимулювання внутрішнього розвитку індивіда змінюється і сама соціальна структура, збагачуючись більш стійкими, активними та ресурсними її учасниками.

Таким чином, розвиток особистісного потенціалу в межах соціальної роботи є не лише інструментом покращення якості життя окремого індивіда, але й важливою умовою побудови згуртованого, гуманного та соціально відповідального суспільства. Усвідомлення цього підходу відкриває перспективи для формування нової парадигми соціальної підтримки, в якій акцент робиться не на пасивному отриманні допомоги, а на активному включенні особистості у процес власного розвитку, прийнятті рішень та побудові життєвих стратегій.

Література

1. Гуменюк І. А. Особистісний потенціал учителів: психологічні та психотерапевтичні аспекти. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 84–90.

2. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання.* 2010. Т. 8. Вип. 7. С. 196–205.

3. Ткачишина О. Р. Формування ефективних копінг-стратегій особистості. *Шості Ґеретівські читання:* наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (03 червня 2022 р.). Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 311–316.

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ ПІДЛІТКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Жернокльов Анатолій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Хлєбік С. Р.

Медіація є однією з ключових процедур альтернативного вирішення спорів, що дає можливість сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення за допомогою нейтрального посередника. Зростання популярності медіації пояснюється її здатністю не лише вирішувати конфлікти, але й зберігати або навіть покращувати відносини між сторонами

Питання визначення змісту медіації, її відмінних ознак та сфер застосування досліджували такі вчені, як: О. Белінська, Т. Білик, Г. Єрьоменко, Н. Крестовська, К. Канішева, К. Наровська, К. Канішева, Л. Момот, Ю. Притика, Д. Проценко, Ю. Ульянова, С. Чернета та ін. У світлі прийняття ЗУ «Про медіацію», стійкого зростання соціального запиту в умовах воєнного стану на альтернативні способи вирішення конфліктів, зростає потреба у вивченні можливостей медіації щодо

профілактики конфліктів різних категорій населення і, особливо, дітей підліткового віку.

Питання медіації підліткових конфліктів є важливою темою у дослідженнях науковців. У своїх роботах науковці Н. Білик, Л. Гуменюк, В. Орлов, О. Отич, О. Фурса та ін. розглядають цю проблему з позицій якісного підходу, акцентуючи увагу на необхідності врахування у профілактиці підліткових конфліктів індивідуальних особливостей дітей цієї вікової категорії, необхідності їх емоційної підтримки та розвитку комунікативних навичок. Науковці наголошують на тому, що конфлікти в підлітковому віці є неодмінною частиною процесу зростання та соціалізації. Вони виникають часто, оскільки підлітки переживають інтенсивний період змін у фізичному, емоційному та соціальному розвитку. Основними причинами конфліктів у підлітковому віці є пошук власної ідентичності, конкуренція між однолітками, спроби встановлення автономії від батьківського контролю та бажання визнання в колективі.

Конфліктність підлітків відрізняється низкою особливостей, пов’язаних із недостатністю їхнього життєвого досвіду й низьким рівнем самокритики, нездатністю до адекватної оцінки життєвих обставин, підвищеною емоційною збудливістю, імпульсивністю, руховою й вербальною активністю, загостреним почуттям залежності, прагненням до набуття певного статусу у референтній групі, негативізмом, неврівноваженістю збудження й гальмування. Важлива особливість поведінки підлітків – це довготривалі конфліктні відносини з оточуючими. Поведінка підлітків викликає обурення оточуючих, і вони реагують на їх дії гострими критичними зауваженнями, покараннями, негативним відношенням до їх дій. Підліток розцінює такі дії як замах на його незалежність, самостійність, особисту гідність.

Соціальне середовище відіграє значну роль у формуванні емоційного розвитку підлітків. Взаємодія з ровесниками, батьками, вчителями та іншими дорослими впливає на формування соціальних навичок та встановлення стосунків

Підлітки можуть досвідчувати різні емоційні ситуації у соціальному контексті, такі як конфлікти з ровесниками, стрес від академічних або спортивних вимог, а також підтримку та розуміння з боку близьких дорослих.

Соціальне середовище впливає на формування особистості та розвиток індивіда в усіх вікових категоріях, включаючи підлітковий вік. У підлітковому періоді особливо важливо розуміти роль соціального середовища, оскільки саме в цей час молодь активно взаємодіє із своїм навколишнім оточенням, розвиває соціальні навички та формує свої цінності і переконання. Соціальне середовище підлітка включає його родину, школу, друзів, спільноту та інші соціальні групи, з якими він взаємодіє на щоденній основі. Роль кожної з цих груп у формуванні особистості підлітка надзвичайно велика. Наприклад, сім'я забезпечує підлітку емоційну підтримку, навчає його соціальним нормам і цінностям, а також впливає на формування його стосунків та переконань.

Школа також є важливим елементом соціального середовища підлітка. Вона не лише надає навчальні можливості, але і створює умови для соціальної взаємодії з однолітками та вчителями. У школі підліток вчиться співпрацювати з іншими, розвиває комунікативні навички, встановлює нові дружби та вирішує конфлікти.

Друзі мають значний вплив на підлітка, оскільки вони надають йому можливість

виражати свої почуття та думки, розвивати свою ідентичність та формувати свій соціальний круг. Для багатьох підлітків дружба є важливою складовою їхнього життя, і вони часто спираються на своїх друзів у важкі моменти та приймають від них підтримку та поради.

Крім того, соціальне середовище підлітка включає інші соціальні групи та спільноти, такі як релігійні організації, спортивні команди, молодіжні організації тощо. Участь у цих групах допомагає підліткам відчувати себе частиною спільноти, розвивати лідерські якості та виконувати різноманітні соціальні ролі.

Важливо враховувати, що соціальне середовище підлітків може мати як позитивний, так і негативний вплив на їх розвиток. Підтримка та позитивні стосунки в сім'ї, школі та серед друзів можуть сприяти емоційному благополуччю та соціальній адаптації дітей підліткового віку. З іншого боку, конфлікти в сім'ї, проблеми з дружбою або негативні взаємини з однолітками можуть призвести до стресу, тривоги та інших психологічних проблем.

Виходячи з цього, відносно медіації підліткового конфлікту необхідно зазначити про необхідність дотримання наступних вимог:

- фокусування на процесі, а не тільки на результаті. Якісний підхід до медіації підліткового конфлікту передбачає не просто досягнення угоди, а створення конструктивного діалогу, в ході якого підлітки самі навчаються вирішувати конфлікти та краще розуміти свої почуття і потреби. Медіатор допомагає сторонам не тільки вирішити поточну проблему, а й зрозуміти причини конфлікту та вчить справлятися з подібними ситуаціями в майбутньому.

- акцентування уваги на індивідуальному підході. Кожен підліток унікальний, тому якісний підхід передбачає врахування вікових, психологічних, емоційних та соціальних особливостей учасників конфлікту. Медіатор адаптує процес медіації до потреб і рівня зрілості підлітків.

- здійснення емоційної підтримки. У підлітковому віці конфлікти можуть бути пов’язані з сильними емоціями та переживаннями. Якісний підхід має забезпечити підтримку та безпечне середовище, в якому підлітки можуть відкрито висловлювати свої почуття, не остерігаючись осуду.

- навчання навичкам комунікації та саморефлексії. Медіація підліткових конфліктів має на меті не тільки вирішення конкретного спору, але й розвиток комунікативних навичок у підлітків, зокрема здатності до активного слухання, конструктивного висловлення своїх думок та емоцій, а також навчання навичок співпереживання. «Мета соціального навчання в даному випадку - сформувати навики безконфліктного спілкування, відповідального ставлення до власної поведінки, пропагувати мирні шляхи виходу з конфлікту, толерантне ставлення до думки іншого» [1, с. 43].

- врахування соціокультурного контексту. Якісний підхід враховує середовище, в якому розвиваються підлітки: родинні, шкільні та соціальні обставини. Соціальні норми, культурні впливи та динаміка стосунків можуть відігравати важливу роль у розвитку конфліктів і їх вирішенні.

- орієнтація на довгострокові результати. Медіація спрямована не лише на миттєве вирішення конфлікту, але й на покращення стосунків між підлітками в довгостроковій перспективі. Важливо, щоб сторони могли уникати повторення подібних конфліктів у майбутньому.

Отже, широкий набір засобів медіації дає можливість використовувати цей процес у якості ефективного інструмента для подолання та попередження підліткових конфліктів завдяки своїй гнучкості та орієнтації на пошук взаємоприйнятного рішення, яке відповідає інтересам усіх сторін.

Література

1. Білик Н. М. Теоретико-методичні засади медіації як соціально-педагогічної технології врегулювання шкільних конфліктів *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2016. Вип. 1 (38). С. 41–44.

2. Орлов В. Ф., Отич О. М., Фурса О. О. Психологія конфлікту: навч.- метод. посіб. Київ: ДЕТУТ, 2008. 422 с.

3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 22.05.2025).

4. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2145-19#Text (дата звернення: 22.05.2025).

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ З ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

Керничний Владислав
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

У сучасному світі цифровізація охоплює всі сфери життя, зокрема освіту. Підлітки, які є активними користувачами цифрових технологій, потребують систематичного розвитку цифрової грамотності, щоб безпечно орієнтуватися в інформаційному просторі, критично оцінювати інформацію та використовувати технології для навчання й саморозвитку. Цифрова грамотність включає навички безпечного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), аналізу даних, створення контенту та вирішення завдань у цифровому середовищі.

Проблема формування цифрової грамотності особистості сьогодні знаходиться у центрі уваги наукової спільноти. Сучасні дослідники спрямовують свої дослідження на з'ясування сутності, структури різних видів цифрової грамотності: інформаційної грамотності (В. Березан, Л. Ващенко, Л. Горбунова, М. Коропатник, М. Осюхіна, О. Радзієвська, Н. Сороко, С. Терепищий та ін.); комп'ютерної грамотності (В. Антонюк, Л. Борян, С. Дяченко, О. Ємчик, О. Кивлюк, Т. Павлик, І. Шкирта, О. Чекан та ін.); медіаграмотності (І. Кузьма, О. Качура, С. Василюк, О. Янкович та ін.). Окремі аспекти поняття цифрової грамотності особистості розглянуто у наукових роботах О. Бречка, І. Бородкіної, Л. Гаврілової, М. Князєвої, І. Малицької, А. Мартін, С. Мерфі, Е. Харгітай.

Дана проблема розглядається не тільки у полі наукових досліджень, але й займає чільне місце в реалізації на рівні держави, зокрема розвиток цифрової грамотності підтримується через Національну стратегію цифрової трансформації та ініціативу «Дія. Цифрова освіта», яка має на меті навчити 6 мільйонів українців цифровим навичкам. Але слід зазначити, що більшість таких програм орієнтуються на дорослих або педагогів, а підлітки залишаються недостатньо охопленими спеціалізованими ініціативами. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що сьогодні відбувається зростання

впливу цифрових технологій на підростаюче покоління та необхідністю захисту від цифрових загроз і підготовкою їх до професійного життя в цифрову епоху [2].

Цифрова грамотність нині визначається як уміння людини впевнено та комплексно застосовувати цифрові технології у різних сферах, таких як професійна діяльність, працевлаштування, дозвілля, освіта та громадська активність, що є важливими для участі в соціально-економічному житті [2]. Наразі існують різні підходи до трактування поняття цифрових компетенцій. У міжнародних джерелах цифрова грамотність часто асоціюється з інформаційно-комунікаційною компетентністю тощо [5].

Саме поняття «цифрова грамотність» (англ. - digital literacy) було вперше запропоновано в 1997 р і пов'язано з назвою The hillster. Основою для цифрової грамотності слугувала, на думку дослідників, система когнітивних, соціальних і технічних навичок, що мали забезпечувати якісну присутність людини в інформаційному середовищі. Науковці дослідники цифровізації описали її як здатність розуміти і ефективно використовувати інформацію різноманітного характеру з використанням цифрових технологій та інтернетресурсів, а також розповіли про важливість і перспективи розвитку цифрових навичок у всіх спеціальностях [5]

На думку О. Овчарук, цифрова грамотність - це вміння людини користуватися цифровими технологіями та орієнтуватися в цифровому середовищі, а розвиток грамотності в онлайн-світі є викликом для освіти у 21 столітті [3].

На сьогодні у створенні «розумних» просторів, цифрових середовищ належить саме сучасним цифровим технологіям, де люди та технологічні системи відкрито взаємодіють, а технології стають невід'ємною частиною повсякденного життя кожного з нас.

Сьогодні науковці вважають, що цифрова грамотність стає однією з ключових компетентностей XXI століття і це декларується Європейською рамкою цифрових компетентностей. Вона охоплює п’ять основних сфер: інформаційна грамотність, комунікація, створення контенту, безпека та вирішення проблем. Тому для підліткового середовища такі навички є особливо важливими, оскільки вони підлітки взаємодіють із соціальними мережами, онлайн-платформами та цифровими сервісами, які несуть як можливості, так і ризики (наприклад, дезінформація, кібербулінг тощо) [2].

Важливим досягнення України на сьогодні вважається ініціатива, яка була запущена через онлайн платформу «Дія. Цифрова освіта». Вона використовує формат едьютейнменту – поєднання навчання та розваг, де підліткам пропонується переглядати освітні серіали, такі як «Базові цифрові навички» та «Цифрові навички для вчителів». Проте програми, адаптовані для підлітків, залишаються обмеженими.

На нашу думку, слід вивчати та інтегрувати міжнародний досвід, який на сьогодні демонструє нам успішні приклади реалізації інноваційних програм. Наприклад, платформа Canva пропонує інструменти для створення інтерактивних презентацій, які залучають підлітків через візуальний контент, застосунки з доповненою реальністю (AR), такі як навчальні картки 4D, дозволяють досліджувати складні концепції через гейміфікацію. У Європі програми, засновані на моделі CASTLE, акцентують на коротких, змістовних освітніх взаємодіях у цифровому середовищі [4].

На сьогодні теоретичною основою дослідження виступає концепція «Нової української школи», яка наголошує на інтеграції ІКТ у навчальний процес, та теорія соціального навчання Бандури, яка підкреслює важливість співпраці та обміну досвідом у формуванні цифрових навичок.

Проаналізувавши наукову літературу щодо інноваційних освітніх програм з

цифрової грамотності для підлітків можна виокремити наступне:

1. Едьютейнмент як новий формат освітнього процесу. Це специфічна діяльність, заснована на одночасному навчанні і задоволені власної цікавості. Ця технологія переслідує мету посилити мотивацію до навчання, перетворити процес навчання у захоплення [1]. Навчання для школярів має стати захопливим і доступним. Інтерактивні відео та гейміфіковані завдання підвищують мотивацію до навчання у підлітків.

2. Гейміфікація та інтерактивність. Так використання AR-технологій, інтерактивних завдань (напр., створення контенту в Canva) та симуляцій цифрових загроз сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Значна частина педагогів підкреслили, що гейміфікація допомагає підліткам практикувати навички в безпечному середовищі [4].

3. Персоналізація навчання. Програми, які дозволяють підліткам обирати власну освітню траєкторію (напр., Coursera, EdEra), підвищують залученість. Значна частина підлітків висловлюють бажання мати можливість обирати модулі, що відповідають їхнім інтересам (наприклад, створення контенту чи кібербезпека).

4. Фокус на кібербезпеці. Підлітки особливо зацікавлені в модулях, присвячених захисту від онлайн-загроз (фішинг, дезінформація). Наприклад, курс «Онлайн-безпека для дітей» на платформі «Дія.Цифрова освіта» на сьогодні користується позитивними відгуками більшості хто його проходив.

Проте, основними викликами на сьогодні є недостатня адаптація програм до вікових особливостей підлітків, обмежений доступ до технологій у сільській місцевості та брак інтеграції програм у шкільну освіту. На сьогодні порівняно з іншими країнами, Україна має значний потенціал у розвитку цифрової освіти завдяки співпраці Міністерства цифрової трансформації та Міністерства освіти і науки. У країнах ЄС програми цифрової грамотності інтегровані в шкільні навчальні плани, тоді як в Україні вони часто реалізуються як позакласні ініціативи.

Таким чином, інноваційні освітні програми з цифрової грамотності для підлітків є важливим інструментом підготовки молоді до життя в цифровому суспільстві. Ключовими елементами таких програм є едьютейнмент, гейміфікація, персоналізація та фокус на кібербезпеці. Тому слід розробляти та впроваджувати спеціалізовані програми для підлітків, орієнтовані на їхні інтереси; інтегрувати курси цифрової грамотності до шкільних навчальних планів; розширювати доступ до комп'ютерів та Інтернету в сільській місцевості через державні програми; співпрацювати з міжнародними партнерами, щодо оцінки цифрових навичок і розробки нових методологій.

Література

1. Боруцька Л. С. Едьютейнмент в освіті. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності : зб. матеріалів IV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 15-16 квіт. 2021 р.).* Тернопіль: Тайп, 2021. С. 57–60.

2. Самойленко О. М. Цифрова грамотність та освітні ресурси: електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2023. 29 с.

3. Цифрова компетентність вчителя: інструмент самооцінювання та особливості використання: метод. реком. / В. Ю. Биков, О. О. Гриценчук, О. А. Дубовик, Ю. І. Завалевський, І. В. Іванюк, О. Є. Кравчина, О. В. Овчарук. Київ: ІЦО НАПН України. 2022. 57 с.

4. Черевко В. І. Використання технологій віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR) в сучасному педагогічному процесі. URL: https://surli.cc/ovkmel (дата звернення: 22.05.2025).

5. Шинкарьова В. С. Технологія підготовки майбутніх вихователів до формування цифрової грамотності дітей старшого дошкільного віку: монографія. Київ: Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2024. 190 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Кириєнко Ірина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Самойленко О. В.

В умовах глибоких суспільних трансформацій, змін у системі цінностей, викликаних глобальними та національними соціальними процесами, зростає потреба у переосмисленні професійної ролі вчителя початкових класів. Саме здатність до ефективного планування, координування й адаптації педагогічної діяльності до соціальних змін, створення безпечного, інклюзивного та мотиваційного освітнього середовища, взаємодії з учасниками освітнього процесу, прийняття рішень в умовах невизначеності є запорукою успішної реалізації освітніх цілей у сучасній початковій освіті. Ефективний педагогічний вплив у таких умовах неможливий без сформованої організаційної компетентності – інтегрованої професійної характеристики вчителя. Отже, особливої актуальності в сучасних умовах набуває формування його організаційної компетентності як ключової складової, що забезпечує ефективність педагогічного впливу в нестабільному, змінному середовищі.

В умовах соціальних змін, спричинених як глобальними процесами (війна, міграційні хвилі, цифровізація), так і реформами у сфері освіти (впровадження Державного стандарту початкової освіти, компетентнісного підходу, інклюзивного навчання), організаційна компетентність виступає не лише професійною необхідністю, а й умовою адаптивності вчителя до нових освітніх реалій. Саме вона забезпечує здатність вчителя бути ефективним у різноманітних педагогічних ситуаціях, здійснювати інноваційні зміни у практичній діяльності, реалізовувати особистісно орієнтовану модель навчання

Поняття «організаційна компетентність» у педагогічній науці розглядається як сукупність знань, умінь, навичок, а також ціннісних установок, що забезпечують здатність педагога ефективно здійснювати організаційно-педагогічну діяльність. Дослідники акцентують увагу на тому, що організаційна компетентність включає такі компоненти: здатність до стратегічного й тактичного планування освітнього процесу, вміння організовувати діяльність учнів і співпрацю з батьками, готовність до управлінської взаємодії в команді освітнього закладу [2; 4].

Дослідженнями проблем формування організаційної компетентності займалися науковці Т. Гельжинська [1, с. 44–46], О. Глузман, Г. Єльникова, М. Пригодій [3, с. 167–173], Т. Терещенко [4, с. 285–289], А. Хуторський, І. Яненкова, В. Ягупов та ін. [5, с. 45–59]. Питання розвитку організаторських умінь майбутніх педагогів знаходило відображення в наукових працях таких дослідників, як М. Курочкін, М. Максіянов,

О. Оспаров, В. Сапоровська та ін. У своїх дослідженнях С. Пільова акцентує увагу на змісті поняття «організаційна компетентність майбутнього вчителя», розглядає його як складне інтегративне утворення. На її думку, ця компетентність передбачає наявність у здобувача вищої освіти знань про організацію різних видів професійної діяльності, здатність ефективно розв'язувати завдання, пов'язані з організаційними функціями, а також сформовані вміння та якості управлінського спрямування, що забезпечують готовність до реалізації організаторських функцій у майбутній педагогічній практиці [2, с. 4–5].

Водночас проблема цілісного формування організаційної компетентності вчителя початкових класів на етапі професійної підготовки залишається недостатньо висвітленою в науковій літературі. Це зумовлює низку суперечностей між запитом суспільства на фахівця-організатора освітнього процесу, здатного до самоосвіти та гнучкого реагування на зміни, і наявною практикою підготовки, що часто зосереджується на вузькопрофільних аспектах; між високими вимогами до рівня професійної майстерності сучасного вчителя та фактичним рівнем сформованості ключових компетентностей у педагогів-практиків; між розрізненими знаннями здобувачів щодо організаційної діяльності та потребою у комплексній, системній підготовці до її реалізації в умовах реального освітнього середовища [2, с. 10-15].

Практика засвідчує, що організаційна компетентність виявляється у здатності вчителя гнучко планувати освітній процес з урахуванням індивідуальних потреб учнів, ефективно реалізовувати міжпредметну інтеграцію, налагоджувати партнерську взаємодію з колегами, адміністрацією, родинами учнів. Особливої актуальності ці аспекти набули в умовах дистанційного та змішаного навчання, коли організаційна спроможність учителя визначає якість освітнього процесу.

Варто зазначити, що формування організаційної компетентності потребує цілеспрямованої підготовки у межах професійної освіти майбутніх учителів. Ця компетентність не виникає спонтанно – її розвиток вимагає системного підходу, інтеграції теоретичних знань і практичних навичок.

Сучасні освітні програми повинні передбачати включення освітніх компонентів, орієнтованих на засвоєння основ освітнього менеджменту, проєктного менеджменту, цифрових технологій, а також розвиток комунікативної, рефлексивної та лідерської компетентностей. Важливим є також створення умов для практичного застосування цих знань у моделюванні організаційних процесів в освітньому середовищі. Ефективними формами роботи у цьому напрямі виступають тренінги з організаційної діяльності, симуляції типових і нестандартних педагогічних ситуацій, стажування в закладах освіти з акцентом на управлінські аспекти роботи вчителя, участь у командних проєктах, педагогічний коучинг і менторинг. Важливою умовою є також застосування міждисциплінарного підходу, що дає змогу майбутньому вчителеві інтегрувати знання з педагогіки, психології, менеджменту та ІКТ у власну практику організації освітнього процесу.

Таким чином, організаційна компетентність є ключовим компонентом професійної діяльності вчителя початкових класів, що забезпечує його здатність до ефективного педагогічного впливу в умовах постійних соціальних змін. Удосконалення підходів до її формування повинно стати пріоритетом у системі вищої педагогічної освіти, що сприятиме підвищенню якості початкової освіти в цілому.

Література

1. Гельжинська Т. Я. Технологія формування організаційної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки. *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 7. С. 44–46.

2. Пільова С. Г. Формування організаційної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2011. 258 с.

3. Пригодій М. А. Використання компетентнісного підходу при підготовці майбутніх учителів до профільного навчання учнів. *Матеріали міжн. наук.-практ. конф. ["Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів"], (Умань, 29–30 квіт. 2011 р.)"]; ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.)* та ін. Умань: ПП Жовтий, 2011. Вип. 3. С. 167–173.

4. Терещенко Т. С. Теоретичні аспекти формування організаційної компетентності майбутніх фахівців. Науковий вісник *Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 253. С. 285–289.

5. Ягупов В. В. Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти. *Модернізація професійної освіти і навчання: зб. наук. пр.* Київ: ІПТО НАПН України, 2012. Вип. 2. С. 45–59.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Клімбовська Яна
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник: в. Знобей О. В.

Воєнний стан в Україні істотно ускладнив життя всіх громадян, вплинувши на добробут молодих сімей. Збройний конфлікт спричинив економічні негаразди, втрату житла, розлучення та інші проблеми, які потребують комплексної соціальної підтримки. У цій ситуації роль організаційно-правового забезпечення соціальної роботи з молодими сім'ями стає надзвичайно важливою.

Організаційно-правове забезпечення соціальної роботи з молодими сім'ями в умовах воєнного стану повинно гуртуватися на принципах: державної відповідальності, доступності, індивідуалізації, комплексності. Ці принципи визначають стратегічні напрями соціальної підтримки, спрямовані на задоволення базових потреб молодих сімей, забезпечення їх правового захисту, створення умов для соціальної стабільності та інтеграції в суспільство, особливо в умовах дії обмежень і загроз, спричинених воєнним станом [1].

На законодавчому рівні соціальна робота з молодими сім'ями в умовах воєнного стану регулюється такими нормативно-правовими актами, як: Конституція України (гарантує право на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, житло та інші соціальні

права), Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (визначає основні засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, а також права та обов'язки суб'єктів соціальної роботи), Закон України «Про соціальні послуги» (визначає види, форми та порядок надання соціальних послуг).

З введенням воєнного стану в Україні до Закону України «Про соціальні послуги» було внесено зміни, що спрямовані на спрощення процедур надання допомоги, розширення доступу до соціальних послуг для вразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій. Було передбачено можливість надання екстрених (кризових) соціальних послуг без попередньої оцінки потреб, спрощено механізми взаємодії між суб'єктами надання послуг, а також дозволено залучення недержавних організацій до системи соціальної підтримки. Такі зміни спрямовані на оперативне реагування на потреби населення в умовах воєнних викликів [3].

Зміни у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», спрямовані на адаптацію системи соціальної роботи до умов збройного конфлікту. Насамперед, було розширено повноваження суб'єктів соціальної роботи, зокрема шляхом надання їм права застосовувати медіацію для мирного врегулювання сімейних конфліктів. Посилено міжнародне співробітництво, що дозволяє залучати зовнішні ресурси та досвід у сфері захисту сімей, дітей і молоді. Окрема увага приділяється захисту дітей, які перебувають у зоні бойових дій: вживаються заходи щодо недопущення їх залучення до збройних формувань, забезпечується реабілітація постраждалих та сприяння їх возз'єднанню з родинами. Усі ці зміни мають на меті зміцнення системи соціальної підтримки в умовах воєнного стану з урахуванням нових загроз і потреб населення [2].

На національному рівні координацію та методичне забезпечення соціальної роботи з молодими сім'ями здійснює Міністерство соціальної політики України. Як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, Міністерство соціальної політики забезпечує рівні права та можливості для жінок та чоловіків, а також надає гуманітарну допомогу всім, хто її потребує. Міністерство соціальної політики відіграє ключову роль у підтримці та захисті людей, які постраждали від агресії російської федерації, а саме: сприяє у переміщенні дітей з вразливих категорій населення, допомагає у створенні гуманітарних коридорів, надає продуктові набори сім'ям, здійснює визнання вантажів, коштів, наданих послуг гуманітарною допомогою; здійснює контроль за транспортуванням, отриманням, збереженням, охороною, складуванням, розподілом, цільовим використанням, обліком гуманітарної допомоги; веде Єдиний реєстр отримувачів гуманітарної допомоги.

Також Міністерство приділяє особливу увагу підтримці молодих сімей військовослужбовців, особливо в умовах триваючої війни. Ці сім'ї стикаються з унікальними викликами та потребами, які вимагають спеціалізованих програм та заходів. Міністерство соціальної політики надає програми психологічної реабілітації для родин, які пережили травму через бойові дії; нараховує виплати на дітей військовослужбовців, зокрема допомога при народженні дитини, щомісячні виплати на утримання дітей. Житлова підтримка включає в себе програми забезпечення житлом для сімей військовослужбовців, зокрема тих, хто втратив свої домівки через військові дії та надання субсидій на оренду житла та компенсації за втрату житла.

На регіональному та місцевому рівнях відповідальність за організацію,

координацію та безпосереднє впровадження соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю покладається на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», здійснення соціальної роботи, а також надання комплексу соціальних послуг різним категоріям населення – зокрема сім'ям у складних життєвих обставинах, молоді, особам з інвалідністю, внутрішньо переміщеним особам – покладається на районні, міські, селищні та сільські центри соціальних служб, які виступають ключовими суб'єктами соціального захисту населення на місцях і забезпечують реалізацію державної соціальної політики з урахуванням специфіки потреб конкретної громади [2].

Для виконання своїх повноважень та здійснення соціальної роботи з молодими сім'ями на території громад, міст або селищ, соціальні служби створюють: стаціонарні служби, що надають соціально-психологічну реабілітацію та адаптацію, а також забезпечують притулок; денні служби, які надають соціально-психологічну підтримку, соціальний супровід, патронаж, а також денний догляд за дітьми з інвалідністю або тяжкохворими дітьми; бригади екстреного реагування [2].

Також слід відзначити благодійні та громадські організації, які надають молодим сім'ям матеріальну, юридичну допомогу, психологічну підтримку, допомогу з працевлаштуванням тощо, особливо в умовах воєнного стану, коли державні ресурси обмежені, а потреби населення стрімко зростають, що робить їхню діяльність критично важливою для збереження соціальної стабільності, підтримки вразливих груп і сприяння адаптації до нових життєвих умов. Завдяки гнучкості, мобільності та глибокому розумінню локального контексту, ці організації часто першими реагують на кризові ситуації, покривають прогалини в державному забезпеченні та виступають посередниками між громадянами й офіційними структурами. Їхня участь у мережевій взаємодії, програмах гуманітарної допомоги та адвокаційній діяльності сприяє посиленню соціальної згуртованості та формуванню середовища взаємної підтримки на рівні громади.

Отже, організаційно-правове забезпечення соціальної роботи з молодими сім'ями в умовах воєнного стану є важливим інструментом державної політики соціального захисту. Ефективне функціонування цієї системи дозволить допомогти молодим сім'ям подолати труднощі, зберегти сім'ю та сприяти їх соціальному благополуччю.

Підсумовуючи зазначимо, що організаційно-правове забезпечення соціальної роботи з молодими сім'ями в умовах війни в Україні характеризується значними змінами та адаптацією до нових викликів. Військові дії змусили уряд та соціальні служби оперативно реагувати на потреби населення, впроваджуючи нові законодавчі ініціативи, змінюючи організаційні структури та методи роботи, а також залучаючи міжнародну допомогу. Незважаючи на складні обставини, наша країна надає різноманітну підтримку молодим сім'ям з дітьми, починаючи від фінансової допомоги і закінчуючи психологічною підтримкою. Важливою складовою цієї підтримки є розвиток партнерства між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними установами, що дозволяє розширити спектр послуг, підвищити їхню якість і забезпечити оперативне реагування на нагальні потреби сімей.

Література

1. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг: навч.-метод. посіб.

Кам'янець-Подільський, 2020. 118 с.

2. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення: 22.05.2025).

3. Про соціальні послуги : Закон України № 2193-IX від 14.04.2022. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 18, ст.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення : 22.05.2025).

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБА З ІНВАЛІДНІСТЮ» В УКРАЇНІ

Коворотний Максим
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р.Г.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що в Україні за останні роки кількість людей з інвалідністю значно зросла, питання їхньої соціальної вразливості, виклики війни та необхідність виконання міжнародних зобов'язань зумовлюють це. Сприйняття людей з інвалідністю в різні історичні періоди змінювалося залежно від рівня розвитку суспільства та його цінностей. Відповідно, поняття «особа з інвалідністю» наповнювалося різним змістом, що відображало пріоритетні аспекти, які впливали на ставлення до них і формування державної політики. На жаль, попри прогрес у суспільно-економічному розвитку та моральних принципах, люди з інвалідністю й досі залишаються однією з найбільш соціально вразливих груп населення.

Різні проблеми людей з інвалідністю стали об'єктом уваги А. Фурмана, М. Підгурської, Н. Бутрин-Бока, О. Дікова-Фаворської, О. Михайлової, К. Шендеровського. Саме поняття досліджували І. Шурма, Р. Панасюк, М. Муравйова, Л. Байда, І. Ханюкова, моделі інвалідності розглядалися в працях І. Калашникова, А. Тринадцятко, Н. Бондар, О. Бабенко й ін.

Упродовж історії існували різні моделі розуміння інвалідності [4, с. 53–54]:

- Моральна модель (трактувала інвалідність як наслідок гріха чи кару, що призводило до стигматизації та ізоляції людей з інвалідністю, тобто все залежить від долі).
- Медична модель (розглядала інвалідність як індивідуальну патологію, яку слід лікувати або компенсувати, акцентуючи увагу на фізичних чи психічних вадах).
- Благодійна модель (формувала підхід до людей з інвалідністю як до об'єктів милосердя, що потребують опіки та допомоги. Дана модель широкого вжитку набула завдяки християнству, де Церква виступала як благодійна організація).
- Соціальна модель (зосереджувалася на бар'єрах, які створює суспільство, а не на особистих недоліках людини. Соціальна модель сприяє створенню у держави моделі «суспільства для всіх»).
- Правозахисна модель (підкреслює права, рівність і необхідність створення умов для самореалізації та повноцінної участі в житті суспільства).

Із прийняттям християнства ставлення до людей з інвалідністю стало більш позитивним. Ще за часів князя Володимира Великого для знедолених було засновано Десятинну церкву, куди повинні були відраховувати десяту частину прибутків князів та всіх міст на утримання цих людей Їх вважали нужденними, які заслуговують на співчуття та милосердя. У часи Київської Русі при церквах і монастирях існували осередки, що опікувалися людьми з психічними чи фізичними вадами [4].

На жаль, розроблені ініціативи на тогочасних землях Київської Русі в майбутньому не здобули широкої підтримки, оскільки Україна постійно зазнавала нападів іноземних загарбників, і головною метою людей було виживання, а не турбота про інших. Як зазначається в посібнику «Інвалідність і суспільство», «нетерпимість, відраза, неповага та страх до людей з інвалідністю в ті часи часто призводили до їхньої загибелі або вкрай низької якості життя» [3]. Крім того, їх нерідко вважали винуватцями народних бід: «ставлення до них було як до носіїв зла, яких необхідно позбутися або ізолювати».

В Україні протягом тривалого часу домінувала медична модель, однак із ратифікацією Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2009 рік) відбувається поступовий перехід до змішаної моделі, яка поєднує соціальні й правозахисні підходи [3; 4].

Україна успадкувала від СРСР розгалужену систему інституцій, у якій люди з інвалідністю часто перебували в ізоляції. Радянська держава розглядала інвалідність переважно як медичну проблему, а соціальна політика зводилася до надання пільг і матеріальної допомоги, але не забезпечувала рівноправної інтеграції таких осіб у суспільство [3]. Наприкінці 1920-х – на поч. 1930-х років у СРСР ухвалюються нормативні акти, спрямовані на соціальний захист населення, який стає обов’язком держави. Відтоді соціальний захист трансформується в систему соціального забезпечення, характерну для країни з державною формою власності. Наприкінці 1960-х років, окремі країни почали розробляти нові концепції «інвалідності», які ґрунтувалися на тісних зв’язках між обмеженнями, яких зазнає людина з інвалідністю, та структурою і характером середовища, що її оточує, а також ставленням населення до цієї групи людей [1].

Про те слід відзначити, що після здобуття незалежності Україна почала формувати власну політику щодо осіб з інвалідністю. Важливим етапом стало ухвалення у 1991 р. Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [2]. Цей закон визначив основи соціального захисту, гарантував рівні можливості для участі в усіх сферах життя, а також закріпив визначення особи з інвалідністю як особи зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності.

До 2017 р. в українському законодавстві широко використовувався термін «інвалід», який мав певне негативне забарвлення та асоціювався з обмеженнями й стигматизацією. У 2018 р., відповідно до європейських стандартів і положень Конвенції ООН, було прийнято закон, який замінив термін «інвалід» на «особа з інвалідністю» у всіх нормативних актах. Це підкреслило, що в центрі уваги має бути людина, її права та гідність, а не сама інвалідність.

«Закон приводить норми діючого законодавства у відповідність до положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Крім того, запроваджуючи у вжиток термін «особа з інвалідністю», перш за все, акцент робиться на людині, а не на її інвалідності».

Ратифікація Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю стала визначальним кроком у зміні підходів до людей з інвалідністю, зокрема у сфері законодавства, соціальної політики та громадської думки. Сучасне визначення поняття «особа з інвалідністю» в українському законодавстві відповідає міжнародним стандартам і підкреслює необхідність створення умов для реалізації прав і свобод на рівні з іншими громадянами.

Попри позитивні зміни, система інституційної опіки, успадкована від радянського періоду, досі залишається значною проблемою. Реформи у сфері деінституціоналізації та підтриманого проживання лише почали впроваджуватися в 2000-х роках, а реальні зміни відбуваються повільно. Проте поступове впровадження європейських стандартів та активна участь громадських організацій сприяють подальшому розвитку інклюзивної політики.

Отже, становлення поняття «особа з інвалідністю» в Україні — це складний і багатогранний процес, що відображає еволюцію суспільних уявлень, законодавства та державної політики. Від ізоляції й медичного підходу до визнання прав і гідності кожної людини, Україна поступово наближається до європейських стандартів інклюзії та рівноправності. Однак для повної інтеграції людей з інвалідністю в суспільство необхідно продовжувати реформи, розвивати інклюзивні практики та долати залишки дискримінаційних стереотипів.

Література

1. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб. / [за заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс]. Київ, 2013. 128 с.

2. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 1991 р. № 21: станом на 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text (дата звернення 23.05.2025).

3. Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посіб. За заг. Ред. Байди Л. Ю., Красюкової–Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова–Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. Київ, 2012. 216 с.

4. Полумисна О. О. Дефініції та визначення статусу «людина з інвалідністю» в Україні. URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2020/4/4.pdf (дата звернення 23.05.2025).

5. Соцька А. М. Еволюція розуміння інвалідності та поняття «особа з інвалідністю». URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/204/158 (дата звернення 23.05.2025).

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Комлик Ольга
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

Домашнє насильство є однією з найсерйозніших соціальних проблем, що чинить руйнівний вплив на психоемоційний і фізичний стан дітей. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 25 % дітей у світі стають жертвами або свідками домашнього насильства, що призводить до тривалих наслідків, таких як тривожність, депресія, низька самооцінка та труднощі в соціальній адаптації. В Україні ця проблема загострюється через соціально-економічну нестабільність і воєнний стан, що підвищують вразливість дітей.

Дослідження у сфері вивчення проблем сімейного насильства здійснили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці такі, як: О. Агарков, Т. Алєксєєнко, В. Бойко, В. Бондаровська, В. Брижик, І. Грига, О. Джужа, І. Звєрева, І. Іванова, А. Капська, М. Лукашевич, Д. Непочатова, І. Опришко, Н. Романова, О. Савчук, Т. Семигіна, О. Кулик, Г. Лактіонова та ін.

На сьогодні домашнє насильство в чинному законодавстві визначається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Домашнє насильство, яке включає фізичне, психологічне, сексуальне або економічне зловживання, має глибокий вплив на розвиток дитини. Сім'ї, де відносини базуються на насильстві, належать до групи ризику, оскільки діти, які зростають у такій несприятливій обстановці, у майбутньому часто стають або жертвами, або самі застосовують насильство до своїх рідних [1]. Згідно зі статистикою, 95% ув'язнених у колоніях у дитинстві зазнавали насильства або були його свідками. Дослідження показують, що діти, які є жертвами або свідками насильства, мають підвищений ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних розладів і проблем із соціальною взаємодією. Вони часто демонструють низьку академічну успішність, труднощі у встановленні довірливих стосунків і поведінкові проблеми, такі як агресія або замкнутість [3].

На нашу думку, в процесі соціальної реабілітації дітей, які постраждали від домашнього насильства слід використовувати міждисциплінарний підхід. Міждисциплінарний підхід передбачає об'єднання знань і методів із різних галузей для вирішення складних проблем. У реабілітації дітей, які зазнали домашнього насильства, це означає співпрацю психологів, соціальних працівників, педагогів, медичних фахівців і,

за потреби, юристів. Теорія екологічних систем Бронфенбреннера підкреслює важливість розгляду дитини в контексті її соціального оточення — сім'ї, школи, громади. Такий підхід дозволяє врахувати всі аспекти травми та розробити комплексну стратегію відновлення.

Сучасна дослідниця проблем соціальної реабілітації С. Шаргородська розглядає її як дії державних та суспільних заходів, для забезпечення умов соціалізації людини в суспільство, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно - побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування [5, с. 57].

Відповідно соціальна реабілітація дітей, що постраждали від домашнього насильства можна розглядати як комплекс заходів, спрямованих на створення умов для повернення її до активної участі в суспільному житті, відновлення її соціального статусу та здатності самостійно брати участь у сімейно-побутовій діяльності, навчальній, дозвіллєвій тощо через соціально-середовищну орієнтацію, соціально-побутову адаптацію та забезпечення необхідними технічними й іншими засобами реабілітації.

Прийнято виділяти такі основні різновиди соціальної реабілітації: медична; оздоровча; фізична; освітня; психологічна; педагогічна тощо.

Міждисциплінарний підхід у даному випадку буде полягати у співпраці різних фахівців у реабілітації. Так, зокрема це і психологи, які діагностують психоемоційний стан, надають терапевтичну підтримку, допомагають коригувати поведінкові розлади у дитини. Соціальні працівники мають забезпечувати соціальну підтримку, координувати роботу служб, працювати із сім'єю для створення безпечного середовища. Також до цієї роботи можуть долучатися і педагоги, які мають сприяти інтеграції дитини в освітнє середовище. Варто їм долучатися до створення інклюзивного середовища в закладах освіти, де дитина має почуватися комфортно, вони мають допомагати у відновленні навчальних навичок і мотивації до навчання. Значна роль у даному підході належить медичним фахівцям, які мають оцінити фізичне здоров'я дитини, надати їй допомогу при травмах або хронічних захворюваннях, спричинених стресом [4].

Міждисциплінарний підхід має реалізовуватися крізь призму основних його етапів, зокрема: оцінка потреб (міждисциплінарна команда проводить діагностику стану дитини, враховуючи її фізичне, психологічне та соціальне благополуччя); планування (створення індивідуального плану соціальної реабілітації, де чітко визначені ролі кожного фахівця та строки виконання заходів); реалізація (координована робота всіх спеціалістів із регулярним обміном інформацією); моніторинг та оцінка (постійне відстеження прогресу дитини та коригування плану її соціальної реабілітації за потреби) [4].

Нами було проведене теоретичне дослідження, яке базувалося на аналізі наукової літератури та емпіричних даних із програм реабілітацій в Україні. Було проаналізовано 10 кейсів дітей віком 8–16 років, які брали участь у міждисциплінарних програмах у 2023–2024 роках. Додатково вивчено звіти соціальних служб і психологічних центрів, що працюють із жертвами домашнього насильства. Ми проаналізували різні документи (звіти, програми соціальної реабілітації; провели інтерв'ю з фахівцями (психологи, соціальні працівники, педагоги) та здійснили оцінку результатів соціальної реабілітації за показниками психоемоційного стану та соціальної адаптації.

З проаналізованого ми дійшли висновку, що більшість дітей, які зазнали домашнього насильства, мали ознаки тривожності, деякі мали симптоми ПТСР. Такі діти були долучені до групових занять, які проводили соціальні працівники та психологи, які допомагали

дітям відновлювати довіру до оточення та розвинути навички комунікації, повертали інтерес та мотивацію до навчання. Слід відзначити, що соціальні працівники відігравали ключову роль у забезпеченні безпечного середовища. У 90% випадків дітей тимчасово переміщали до притулків або прийомних сімей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри соціально-психологічної реабілітації дітей, що знизило ризик повторного насильства. Програми соціальної реабілітації та адаптації слід будувати на засадах тренінгів з комунікації та інтеграції в шкільне середовище, покращувати соціальні навички у дітей, що постраждали від домашнього насильства. Така координація між психологами та соціальними працівниками дозволила швидше виявляти потреби дитини та створювати індивідуальні плани реабілітації.

На сьогодні слід відзначити і деякі труднощі, які виникають під час реалізації міждисциплінарного підходу, це може включати недостатню координацію між службами, брак фінансування та обмежену підготовку фахівців. Наприклад, в Україні не всі регіони мають доступ до спеціалізованих реабілітаційних центрів, що ускладнює надання допомоги дітям із сільських місцевостей.

Отже, міждисциплінарний підхід до соціальної реабілітації дітей, які зазнали домашнього насильства, є необхідним для їхнього повноцінного відновлення. Комплексна співпраця психологів, соціальних працівників, педагогів і медичних фахівців дозволяє ефективно долати наслідки травми, покращувати соціальну адаптацію та формувати здорові моделі поведінки. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення міждисциплінарних програм, підвищення їхньої доступності та розробку стратегій профілактики домашнього насильства в Україні.

Література

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильства» від 2019 р.: станом на 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення 11.02.2025 р.).]

2. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В. М., Булах Л. В., Журавель Т. В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В. М., Бордіян Я. І., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ: ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 282 с.

3. Лемко Г. І. Соціальна реабілітація дітей, які стали жертвою сімейного насилля. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/6800/6836 (дата звернення 22.05.2025).

4. Подолання насильства щодо дитини: координація дій / авт.-упор. Бугаєць Т., Ковальова О., Пашко Н. Київ: ВГЦ «Волонтер», Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2020. 36 с.

5. Шаргородська С. Реабілітація дітей з особливими потребами з досвіду роботи групи практичних психологів і соціальних педагогів. *Психолог*. 2004. № 10-11. С. 56–59.

КОНФЛІКТНО-ЧУТТЄВА ЖУРНАЛІСТИКА У ВИСВІТЛЕННІ ПРОБЛЕМ МЕШКАНЦІВ, ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ ПРИКОРДОННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Коцебчук Олексій
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Карпова І. Г.

Робота журналістів, які трудяться на прикордонні Чернігівщини під час російсько-української війни, нерозривно пов’язана із висвітленням конфліктно-чуттєвих тем. Журналісти, які працюють у зоні активних бойових дій (куди входять безпосередньо чотири прикордонні з Російською Федерацією громади Чернігівської області: Новгород-Сіверська, Семенівська, Корюківська, Сновська [3]), не просто інформують про події, для цього було б достатньо звітів різноманітних державних інституцій; робота журналіста – це делікатний процес донесення історій людей, чиї життя безпосередньо зачеплені війною, втратами, невизначеністю та постійною загрозою.

У цьому контексті особливого значення набуває дотримання журналістами правил висвітлення конфліктно-чуттєвих тем і роботи з мешканцями, вразливими верствами прикордоння, що має, з нашої точки зору, ґрунтуватись на наступних ключових принципах:

1. Встановлення довіри та емпатія – цей принцип ми поставили першим серед інших в роботі з людьми на прикордонних територіях, що є зоною бойових дій, бо кожна історія звідти – це чиєсь зламане життя, втрачені сподівання, пережитий страх, стрес. Наші респонденти – герої журналістських сюжетів, довіряють інтерв’юеру свій біль, переживання. Цей перший принцип полягає в тому, щоб не зрадити цю довіру. Це означає слухати уважно, не перебивати, ставити чутливі запитання обережно та завжди пам’ятати про особистісний вимір кожної події. Сенсаційність, рейтинг – те, що є бажаними показниками журналістської праці, тут мають поступатись бажанню зберегти людську гідність, безпеку, психічне і фізичне здоров’я.

2. Об’єктивність та неупередженість – в даному контексті нашої розвідки це другий важливий принцип. Журналіст несе відповідальність перед усією громадою. У цьому принципі розкривається завдання надавати збалансовану інформацію, уникаючи однобокого висвітлення подій та емоційних маніпуляцій. Це особливо важливо на прикордонні. Інформаційна війна ведеться воєдино з безпосередньо бойовими діями. Проте журналіст має бути націленим на те, щоб показати різні точки зору, давати голос усім сторонам конфлікту (настільки, наскільки це етично можливо в умовах військової агресії), та чітко відокремлювати факти від думок, що є одним із стандартів журналістики [4, с. 9].

3. Безпека та відповідальність – третій принцип: висвітлення конфліктних тем на прикордонні несе в собі реальні ризики як для кореспондентів, так і для респондентів, співрозмовників. Тому, перш ніж братися за будь-який матеріал, потрібно ретельно оцінити потенційні загрози. Важливо пам’ятати: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю» (ст. 3 Конституції України) [1]. Ризик для життя, порушення власної безпеки не вартує будь-якого ексклюзивного матеріалу. Важливо також усвідомлювати відповідальність за кожне опубліковане слово, адже в умовах конфлікту дезінформація може мати важкі наслідки.

4. Контекстуалізація та глибина – четвертий принцип: конфліктно-чуттєві теми не бувають простими та однозначними: за кожною інформаційною подією стоїть складна людська історія, політичні, соціальні та економічні передумови цієї події. Завдання журналіста – не лише повідомити про факт, але й допомогти аудиторії зрозуміти його глибинні причини та наслідки, знайти бекграунд. Це вимагає ретельного дослідження, аналізу та представлення інформації в широкому контексті, що, у свою чергу, потребує багато часу; і тут журналіст має знайти баланс між такими стандартами як оперативність, достовірність та повнота інформації.

5. Надія та відновлення. Це п'ятий принцип, який ми могли би включити як обов'язковий для роботи журналіста в умовах чернігівського прикордоння. Попри всю трагічність подій, що відбуваються на прикордонні, важливо знаходити історії про стійкість, взаємодопомогу та надію на майбутнє. Люди, які живуть в умовах постійного стресу, потребують не лише співчуття, але й віри в можливість змін на краще. Висвітлення історій про людей, про тих, які відбудовують своє життя після втрат, може стати джерелом натхнення та підтримки для інших.

Окреслені нами принципи конфліктно-чуттєвої журналістики в роботі із мешканцями, вразливими верствами населення прикордоння Чернігівщини є не просто теоретичним напрацюванням, це своєрідні реальні "дороговкази" нашої журналістської діяльності в умовах російсько-української війни, на які спираємося при створенні журналістських матеріалів – репортажів, інтерв'ю, нарисів та ін.

Для прикладу візьмемо репортаж журналістів Суспільного мовника, зокрема, автора тез *Олексія Коцебчука «Прокидаюсь – стеля сиплеться на голову»: як росіяни обстрілювали Семенівську громаду, що на Чернігівщині»* [2].

Місцевість: Семенівська громада Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Дата: 29 квітня 2023 року.

Опис події: «Тричі протягом останньої доби на Семенівську громаду Чернігівської області російська авіація скидала керовані бомби. 28 і 29 квітня Семенівщину обстрілювали з літаків, гелікоптерів, артилерії, мінометів» [2].

У процесі підготовки репортажу нами були проінтерв'юйовані: Ганна Завадська (83 роки, пенсіонерка), жителька прикордонного села Костобобрів, яка втратила свій будинок внаслідок бомбардування, а її дочка втратила квартиру раніше через бойові дії у Маріуполі (звертаємо увагу на важливість дотримання журналістом, зокрема, принципу контекстуальності, що створює довірливі відносини із респондентом); Валентин, житель Костобоброва, пенсіонер, колишній прикордонник, у якого вибухом зруйнувало житло та пошкодило автомобіль; Валентин, інший житель Костобоброва, свідок подій, який активно допомагав односельцям розбирати завали; Людмила, жителька прикордонного міста Семенівка – ракета влучила поруч з її житлом, зруйнувала будівлі, її чоловік поранений, госпіталізований; Дмитро Шульга, сусід Людмили, будинок якого також пошкоджений вибуховою хвилею.

Отже, в процесі підготовки репортажу конфліктно-чуттєвої тематики нами висвітлювався широкий спектр проблем мешканців, вразливих верств громади,

зокрема: переживання ними бойових дій; почування через поранення рідних, близьких, знищення майна; проблема, що виникла внаслідок можливого вимушеного переселення та переживання через це; психологічні травми та інші емоційні почуття; налагодження взаємодопомоги в громаді, а також надії на майбутнє та відбудову.

Під час зйомок репортажу виникало кілька потенційно конфліктних ситуацій, герої проявляли різний спектр емоцій: від агресії, в тому числі, до журналістів, які фіксували наслідки, до загального пригнічення через втрати і невизначеність стосовно власного майбутнього. Під час проведення інтерв'ю та збору інформації, в тому числі, задля врегулювання потенційних конфліктів ми активно застосовували вище вказані принципи:

1. Встановлення довіри та емпатія: на початку кожної розмови приділявся час для знайомства, пояснювалася мета роботи журналістів, просили дозвіл на використання коментарю та публікації імені респондента. Кожен зі співрозмовників був почутий, що допомагало не лише отримати необхідну інформацію, але й показати зацікавленість та повагу до їхніх почуттів. Уточнюючі питання задавались максимально коректно, щоб не підвищувати напруження людей, які і без того перебувають у стресовому стані. У ситуаціях розбіжностей намагалися знайти точки дотику або спільні цінності, які могли б зблизити позиції: журналіст, щоб викликати довіру, має проявити свої людські якості.

2. Об’єктивність та неупередженість: встановлення довіри та емпатія не мають завадити тому, щоб журналіст зберігав спокій та професійну дистанцію навіть у емоційно напружених моментах, не піддавався на провокації та не висловлював власних оціночних суджень, застосовуючи контроль емоцій та саморегуляцію.

3. Безпека та відповідальність: респондентам наголошувалося на їхньому праві не відповідати на певні питання або припинити інтерв'ю у будь-який момент. Це допомагало зняти напругу та відчуття примусу. Перед публікацією респондентам надавалася можливість ознайомитися з цитатами та фактами, які стосувалися їхніх історій, щоб уникнути неточностей та непорозумінь.

4. Контекстуалізація та глибина. Цей принцип використовувався з тієї точки зору, що у кожної історії є свій певний бекграунд, біда не ходить одна, як приклад Ганна Завадська, яка втратила житло на прикордонні Чернігівщини, а її дочка втратила житло на протилежному боці України в Маріуполі. Використання принципу контекстуалізації також допомагає створити довіру та емпатію загалом у роботі журналіста.

5. Надія та відновлення: у матеріалі показано, як деякі герої зустріли біду, не впадали у відчай, вірячи у те, що все буде відбудовано, головне – це життя та здоров’я.

Отже, робота журналіста на прикордонні, в умовах військової агресії – це можливість бути голосом тих, хто часто залишається непочутим через свою віддаленість від решти країни, спричинену війною та географією, це можливість доносити правду про війну та її наслідки, сприяти розумінню та співчуттю в суспільстві. Дотримуючись цих простих, на перший погляд, правил та принципів, журналісти можуть гідно виконувати свою роботу в даних умовах та робити свій внесок у розбудову миру, більш справедливого та гуманного суспільства.

Література

1. Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ: Право, 2017. 93 с.

2. Коцебчук О. Репортаж: «Прокидаюсь – стеля сиплеться на голову»: як росіяни обстрілювали Семенівську громаду, що на Чернігівщині». URL: https://www.youtube.com/watch?v=4aGwSCwYLns&t=161s (дата звернення 15.05.2025).

3. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства розвитку громад та територій України №376 від 28.02. 2025 р. дод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text. (дата звернення 15.05.2025).

4. Редакційні засади інформаційного мовлення ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». Київ, 2020. С. 9.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ КООРДИНАЦІЇ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Купін Ігор
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: в. Дуванська К. О.

У 2025 році в Україні продовжує загострюватися проблема системної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО). В умовах повномасштабної війни саме благодійні фонди стали основними постачальниками гуманітарної, соціальної та правової допомоги. Водночас їхня діяльність часто має фрагментований характер і недостатньо координується з іншими суб'єктами системи соціального захисту. Унаслідок цього виникає нерівномірність у наданні допомоги, спостерігається дублювання функцій в одних регіонах і повна відсутність підтримки в інших. Така ситуація лише поглиблює соціальну вразливість ВПО, особливо в деокупованих громадах.

Станом на кінець 2024 року, згідно з даними Міністерства соціальної політики України, кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб перевищила 4,9 мільйона осіб. З них понад 35 % проживають у сільській місцевості або малих громадах, де рівень доступу до соціальних та гуманітарних послуг залишається критично низьким. Водночас за даними дослідження «Моніторинг потреб ВПО» Міжнародної організації з міграції, лише 17 % опитаних зазначили, що отримали комплексну допомогу, яка охоплює не лише гуманітарні потреби, а й правову, психологічну чи житлову підтримку. Близько 48 % респондентів не змогли чітко ідентифікувати, до яких інституцій слід звертатися по допомогу у випадку кризової ситуації, що свідчить про глибокий розрив між запитами переміщених осіб та можливостями існуючої системи реагування [4].

Виявлені диспропорції не є тимчасовим збоєм системи, а свідчать про відсутність сталої інституційної моделі координації. Існуючі платформи взаємодії між фондами, органами влади та іншими структурами соціального захисту зазвичай мають проєктний характер і не формують механізмів тривалого впливу. Такий підхід не створює передумов для ефективного реагування на запити ВПО в умовах затяжної кризи.

На думку І. Басової, внутрішньо переміщені особи мають розглядатися як повноцінні суб'єкти права соціального захисту [1]. Погоджуючись із цією позицією, варто наголосити, що сам правовий статус не гарантує реального доступу до допомоги. Ефективна взаємодія між організаціями-постачальниками послуг та державними структурами можлива лише за умови наявності інституційних каналів координації. Аналогічну думку висловлює дослідниця Г. Журавльова, яка наголошує на важливості рівного доступу до соціальних послуг [3]. Водночас реальні бар'єри виникають не лише через соціально-економічні фактори, а значною мірою через територіальну нерівномірність і слабкість управлінських механізмів.

Суттєвою перешкодою для формування ефективної системи допомоги виступає відсутність національної цифрової інфраструктури. Налагоджена електронна комунікація між фондами, органами місцевої влади та громадами ВПО могла б значно підвищити оперативність реагування на потреби. Попри численні заклики науковців, зокрема А. Гудзя, щодо впровадження цифрових технологій у благодійну діяльність ще з 2020 року [2], досі не створено єдиної функціональної бази даних, яка б синхронізувала потреби переміщених осіб із наявними ресурсами. Такий стан речей є не лише наслідком технологічної відсталості, а й демонстрацією слабкості стратегічного управління у сфері соціального захисту.

Існуюча модель взаємодії між благодійними фондами та державними інституціями частіше виглядає як паралельне співіснування, а не як узгоджений процес. Фонди змушені компенсувати недоліки державних програм, однак після завершення фінансування чи проєкту такі ініціативи втрачають сталість, оскільки не передаються під опіку державних структур. Відсутність системності знижує ефективність зусиль і підсилює залежність підтримки ВПО від зовнішніх джерел.

Ще одним гострим викликом залишається територіальна диспропорція у розподілі допомоги. Найбільше ресурсів спрямовується до обласних центрів або регіонів із присутністю міжнародних організацій. Натомість сільські громади, де також мешкає велика кількість ВПО, фактично залишаються поза зоною уваги. Там відсутні механізми збору запитів, а отже — і сам процес формування потреб. У результаті фонди не володіють інформацією про те, кого і де підтримати, а самі отримувачі не мають чітких каналів звернення. Така ситуація є симптомом відсутності цілісної соціальної карти країни, що фіксувала б переміщення ВПО, зміни в їхніх запитах і ресурсну доступність.

Формування нової логіки організації допомоги виходить за межі технологічного вдосконалення — мова йде про зміну концептуальної парадигми. Запровадження моделі «координованого партнерства» має базуватися на визнанні благодійних фондів як самостійних суб'єктів соціального поля. Йдеться не про аутсорсинг функцій держави, а про повноправне партнерство з власними стандартами, відповідальністю та правом на вплив. У такій моделі важливо не просто задекларувати співпрацю через меморандуми, а створити інституційну інфраструктуру, де чітко окреслено сфери відповідальності кожного учасника. Саме така взаємодія дозволить уникнути хаотичних реакцій на запити й перейти до формування передбачуваної та сталої системи підтримки.

Водночас правове поле діяльності благодійних організацій залишається фрагментарним і потребує суттєвого доопрацювання. Існує нагальна потреба у створенні нормативної бази, що визнає фонди не тимчасовими партнерами, а

невід'ємними елементами соціальної політики держави з чітко визначеними функціями, повноваженнями та механізмами координації.

Підсумовуючи, слід визнати, що ізольовані зусилля окремих фондів або державних інституцій не здатні забезпечити тривалий соціальний захист для внутрішньо переміщених осіб. Лише системна, концептуально вибудувана модель координованого партнерства зможе забезпечити стійкість підтримки, оперативність реагування і рівність доступу до послуг у всіх регіонах країни. Успішність цього підходу залежить від політичної волі, інституційної відповідальності та здатності держави визнати багатосекторність сучасної соціальної політики як необхідну умову подолання наслідків гуманітарної кризи.

Література

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального захисту: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2020. 288 с.

2. Гудзь А. О. Класифікація форм і видів благодійної діяльності в Україні. *South ukrainian law journal*. 2019. Т. 1. С. 61–64.

3. Журавльова Г. С. Принцип рівності та захист внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Закарпатські правові читання. право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів*. 2023. Част. 2.

4. Звіт за результатами дослідження потреб в межах проєкту «Соціально-консультативні центри і психосоціальне консультування для ВПО та вразливого населення в Україні 2023-24» – Карітас України. Карітас України. URL: https://caritas.ua/research/zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya-potreb-v-mezhah-proyektu-soczialno-konsultatyvni-czentry-i-psyhosoczialne-konsultuvannya-dlya-vpo-ta-vrazlyvogo-naselennya-v-ukrayini-2023-24 (дата звернення 20.05.2025).

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Максимець Максим
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

Патріотичне виховання виступає одним з пріоритетних напрямків соціально-педагогічної діяльності, оскільки спрямоване на формування у дітей та молоді ціннісного ставлення до своєї держави, готовності до активної участі у суспільному житті, розуміння своєї відповідальності за збереження та розвиток національних традицій. Особливої ваги патріотичне виховання набуває в умовах соціальних трансформацій, військових конфліктів і загроз державній цілісності.

У контексті соціально-педагогічної роботи патріотичне виховання передбачає інтеграцію зусиль родини, освітніх закладів, громадських організацій та державних інституцій, які мають забезпечити умови для формування у дітей та молоді високого рівня патріотичної свідомості, морально-етичних установок і громадянської активності.

На думку науковців (І. Бех, А. Міщенко, Я. Співак, К. Чорна), патріотичне виховання як соціально-педагогічна категорія охоплює:

забезпечення соціокультурного середовища, що сприяє утвердженню національних цінностей;

реалізацію педагогічного впливу через традиції, символіку, культурні практики;

організацію просвітницьких, культурно-дозвіллєвих, волонтерських та героїко-патріотичних заходів;

підтримку соціально значущої ініціативи молоді, спрямованої на благо громади та держави [1; 2; 5].

Як зазначає Я. Співак, «формування патріотичної свідомості особистості – це еволюційний процес, який складається із багатьох етапів розвитку суспільства, національної єдності. Тому перед соціальними педагогами стоїть завдання реформувати освіту в аспекті патріотичного виховання дітей та молоді» [5, с. 78].

У надзвичайно напруженому соціальному контексті сучасності перед соціальними педагогами постає завдання бути готовими до розв'язання найскладніших проблем соціальної роботи з дітьми та молоддю, серед яких чимало мають батьків або родичів, що мобілізовані, перебувають у зоні бойових дій, отримали поранення чи загинули. Молоде покоління очікує чітких і фахових відповідей на хвилюючі питання, які мають бути подані у доступній та зрозумілій формі. Одним із ключових викликів для соціального педагога є виховання в молоді почуття національної гідності, усвідомлення важливості суспільної єдності в умовах зовнішньої загрози, що є передумовою для встановлення миру та стабільності в державі.

У цьому процесі особливо важливо утримуватись від прояву особистих політичних симпатій, не створювати у дітей ілюзій щодо швидких змін, а також надавати зрозумілі пояснення щодо подій та інформації, яка може становити загрозу національній єдності та безпеці України.

В умовах зростання суспільної напруги соціальний педагог має постійно звертатися до позитивного досвіду громадянського суспільства, яке демонструє приклади служіння справі збереження державної незалежності, зміцнення оборонного потенціалу країни та сприяння її економічному оновленню. Фахівцям соціально-педагогічної сфери важливо залишатися стриманими, врівноваженими, створювати емоційно безпечне та стабільне середовище у роботі з дітьми та молоддю, сприяти формуванню адекватного ставлення до воєнних подій. У зв'язку з цим особливої ваги набувають такі професійно важливі якості соціального педагога, як емпатійність, здатність до співпереживання, відповідальність, відданість справі та високий рівень соціально-комунікативної культури [5, с. 79].

Тому соціальний педагог, як суб'єкт патріотичного виховання, виконує низку ключових функцій:

- діагностичну (визначення рівня патріотичної вихованості),
- прогностичну (розробка індивідуальних та групових траєкторій виховання),
- організаційну (створення умов для реалізації патріотичного потенціалу),
- комунікативну (налагодження взаємодії між соціальними інститутами),
- виховну та мотиваційну.

І. Ковальчук відзначає, що у патріотичному вихованні дітей і молоді соціальні педагоги застосовують такі соціальні технології як профілактика, діагностика, консультування, адаптація, терапія, реабілітація, контроль [4, с. 114].

Ефективність соціально-педагогічної роботи значно зростає за умов міждисциплінарної взаємодії – у співпраці з педагогами, практичними психологами,

батьками, адміністрацією навчальних закладів, спеціалістами соціальних служб, медичних і правових установ, а також громадських організацій. Такий інтегрований підхід забезпечує комплексний соціально-педагогічний супровід дітей та молоді в сучасних кризових умовах [3].

Для успішного виконання поставлених завдань соціальним працівникам необхідно здійснювати систематичний моніторинг соціальних настроїв як дорослого населення, так і підростаючого покоління. Ефективною є тісна взаємодія соціальних педагогів із патріотичними громадськими та волонтерськими організаціями, а також із православними релігійними громадами. Така співпраця сприяє розширенню можливостей та умов реалізації патріотичного виховання молоді. Адже інституції неформальної освіти (військово-патріотичні клуби, дитячі та молодіжні мистецькі центри, спортивні секції та гуртки) сприяють розвитку почуття національної гордості та патріотизму. У їх діяльності акцент слід робити на прикладах досягнень видатних українських діячів культури, науки та спорту.

Кінцевою метою патріотичного виховання молоді є формування в неї ентузіазму й готовності долучатися до розбудови правової, економічно розвиненої, демократичної та незалежної української держави. Цього можна досягти шляхом виховання на основі високих морально-духовних принципів, що утверджують національну ідентичність, повагу до родини, держави, рідного народу і землі. Необхідно також прищеплювати молодому поколінню толерантне ставлення до культурної спадщини всіх регіонів України, а також до культур інших народів.

Саме тому процес патріотичного виховання у роботі соціального педагога має ґрунтуватися на високодуховних засадах, передбачати особисту ідентифікацію з ідеями патріотизму, формування власних переконань і ціннісних орієнтацій.

Література

1. Бех І. Д. Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Управління освітою.* 2018. № 6(402). С. 7–12.

2. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ. 2014. 29 с.

3. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. Київ: Слово, 2015. 328 с.

4. Ковальчук І. В. Технології соціальної роботи з формування патріотизму дітей. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2016. Вип. 26, 109–117.

5. Співак Я. Роль соціальних педагогів у патріотичному вихованні дітей та молоді. *Social Work and Education*. 2018. № 4. С. 76–83.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Мальований Роман
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Науковий керівник: д-р пед.наук, проф. Криловець М. Г.

Питання профілактики делінквентної поведінки підлітків є однією з ключових тем сучасної соціально-педагогічної науки. Зміни в соціальних ролях, трансформація сімейних інститутів, негативний вплив мережі Інтернет та деформація моральних цінностей у підлітковому середовищі сприяють зростанню кількості правопорушень серед молоді цього віку.

Делінквентна поведінка підлітків залишається нагальною проблемою сучасного суспільства. У навчальних закладах, де підлітки проводять значну частину часу, відбувається формування їхніх соціальних умінь і поведінкових моделей. Однак збільшення випадків девіантної та делінквентної поведінки, таких як булінг, незначні правопорушення чи асоціальні дії, вказує на обмежену ефективність традиційних методів профілактики, зокрема лекцій чи дисциплінарних заходів. Сучасні умови вимагають застосування інноваційних підходів, які враховують психологічні, соціальні та технологічні особливості підліткового віку.

Дослідники делінкветної поведінки зазначають, що такими вчинками називають адміністративні правопорушення (зокрема, порушення правил дорожнього руху, мілке хуліганство, крадіжки, лихослів'я, паління у заборонених місцях); дисциплінарні проступки (прогули школи без причин на те, порушення правил поведінки); злочини (шахрайство, вандалізм, нанесення тілесних ушкоджень тощо). Проблема діагностики, корекції та профілактики делінквентної поведінки підлітків стали об'єктом уваги вітчизняних науковців таких як О. Безпалько, А. Капська, Л. Вольнова, Н. Головко, Н. Сушик, Ю. Меркулова, Т. Герасимів, К. Седих, В. Моргун, Н. Заверико, М. Фіцула.

Метою нашого дослідження є аналіз інноваційних методів профілактики делінквентної поведінки підлітків у закладах освіти.

Делінквентна поведінка визначається як дії, що порушують соціальні, правові чи моральні норми, але не завжди підпадають під кримінальну відповідальність. У підлітковому віці така поведінка часто проявляється у формі булінгу, вандалізму, крадіжок чи агресивних дій. Вона зумовлена комплексом факторів, які можна поділити на кілька груп [3].

На думку І. Звєрєвої, делінквентна поведінка – це як поведінка індивіда, який порушує норми громадського правопорядку, загрожує благополуччю інших людей або суспільству взагалі та може бути правомірно покараною. У широкому значенні делінквентна поведінка – це злочинна (кримінальна) поведінка, правопорушення некримінального характеру, порушення офіційно визначених правил поведінки та дисциплінарних вимог. У вузькому значенні делінквентною поведінкою в літературі називають некримінальні правопорушення чи протиправну поведінку дітей та

підлітків. Протиправну дію, що лежить в основі делінквентної поведінки, називають деліктом, а особу, якій властива така поведінка, – делінквентом [6].

Серед причини делінквентної поведінки сучасні дослідники називають соціально-економічні фактори (низький рівень життя, сімейні конфлікти, відсутність стабільного сімейного середовища); психологічні чинники (низька самооцінка, імпульсивність, потреба у визнанні серед однолітків); вплив оточуючого середовища (негативний вплив однолітків, відсутність позитивних рольових моделей, вплив медіа чи соціальних мереж). Розуміння цих причин є основою для розробки ефективних профілактичних заходів, які враховують як індивідуальні, так і соціальні аспекти.

Сучасні методи профілактики делінквентної поведінки базуються на інтеграції психологічних, педагогічних та технологічних підходів. Вони спрямовані на створення умов для розвитку соціально прийнятної поведінки та зниження ризиків девіантності.

Мета соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки підлітків полягає у формуванні умов, які сприяють розвитку законослухняної поведінки, повазі до прав і свобод, дотриманню закону, соціальних норм та повній відмові від негативних поведінкових проявів. Цієї мети можна досягти через:

- ознайомлення учнів із причинами та наслідками правопорушень і роз'яснення правових норм;
- корекцію особистих якостей, таких як агресивність, низька або завищена самооцінка, емоційна нестабільність тощо;
- організацію соціально корисного дозвілля;
- створення сприятливого соціально-педагогічного середовища в закладі освіти [3].

Використання інформаційних технологій, таких як інтерактивні платформи, мобільні додатки, комп'ютерні програми та імерсивні технології («реальна реальність» або об'єктивна реальність, віртуальна реальність, доповнена («додана») реальність змішана реальність, розширена реальність) дозволяють залучити підлітків до профілактичних заходів у цікавій формі. Наприклад, гейміфіковані програми, які моделюють ситуації прийняття рішень, допомагають підліткам розвивати навички відповідальної поведінки. Такі програми пропонують віртуальні сценарії, де учні можуть оцінити наслідки своїх дій, що сприяє формуванню критичного мислення та самоконтролю [4]. Наприклад, у школах США та Європи активно використовуються програми віртуальної реальності (VR), які дозволяють підліткам «прожити» ситуації, пов'язані з делінквентною поведінкою, та оцінити їхні наслідки. Наприклад, VR-симуляції конфліктних ситуацій допомагають учням розвинути емпатію та навички саморегуляції. Дослідження показують, що такі програми підвищують рівень самосвідомості на 25–30% [3; 4].

Медіація є ефективним інструментом для профілактики конфліктів у школах. Шкільні медіатори, які проходять спеціальну підготовку, допомагають учням знаходити компроміси та вирішувати конфлікти без ескалації. Цей метод сприяє зниженню агресивної поведінки та формуванню навичок конструктивного спілкування [3]. В Україні в деяких школах запроваджено програми шкільної медіації. За даними пілотних проєктів, проведених у 2022–2023 роках, кількість конфліктів у школах, де застосовувалася медіація, знизилася на 30 %. Це свідчить про ефективність методу в українських реаліях.

Інтерактивні заняття, такі як рольові ігри, дебати чи симуляції, сприяють розвитку емпатії, відповідальності та критичного мислення. Такі профілактичні програми дозволяють підліткам краще зрозуміти наслідки своїх дій та вчитися приймати виважені рішення.

Таким чином, інноваційні методи профілактики делінквентної поведінки, такі як інформаційні технології, імерсивні технології, медіація, інтерактивні програми, є ефективними інструментами для зниження рівня делінквентною поведінки підлітків. Комплексний підхід, який поєднує психологічні, соціальні та технологічні аспекти, дозволяє створити сприятливе освітнє середовище, що сприяє формуванню відповідальної поведінки. Подальші дослідження мають бути спрямовані на адаптацію цих методів до українських реалій та оцінку їхньої довгострокової ефективності.

Література

1. Аналітичні матеріали з питань використання імерсивних технологій у закладах загальної середньої освіти : препринт / Буров О. Ю., Литвинова С. Г., Носенко Ю. Г., Сухіх А. С. / за заг. ред. Носенко Ю. Г. Київ: ІЦО НАПН України, 2024. 60 с.

2. Вольнова Л.М. Особливості середовища великого міста як чинника соціалізації/десоціалізації сучасної молоді. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2011. № 3-4. С. 23–31.

3. Клочко О. О. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки: навчально-методичний комплекс для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка»; «Соціальна робота». Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. 93 с.

4. Кравченко С. М. Роль імерсивних технологій в системі освіти США. URL: https://surl.li/lcqvhe (дата звернення 17.05.2025).

5. Савельєва Н. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією навч. посіб. Полтава: ПНПУ, 2016 р. 110 с.

6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

ПРОФІЛАКТИКА КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Марченко Марина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: в. Шимко Х. В.

У сучасному світі цифрові технології все глибше інтегруються в життя людини. Для підлітків, які зростають в умовах цифрового середовища, використання ґаджетів, інтернет-ресурсів, соціальних мереж та комп'ютерних ігор стало повсякденною реальністю. Проте надмірне захоплення віртуальним простором часто призводить до формування стійкої комп'ютерної (або інтернет-) залежності.

Теоретичні засади вивчення феномену комп'ютерної залежності активно розробляються як у зарубіжній (К. Янг, Д. Грінфілд, М. Шоттон), так і у вітчизняній

науковій традиції (О. Чабан, Л. Юр'єва, Т. Больбот). Науковці сходяться в тому, що це явище слід розглядати в контексті поведінкових адикцій – форм залежності, не пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, але таких, що призводять до психологічної, соціальної й навіть фізичної дезадаптації.

Комп'ютерну залежність науковці трактують як одну з форм поведінкових (незалежних від хімічних речовин) адикцій, які проявляються в надмірному, неконтрольованому прагненні до певного виду діяльності, що призводить до порушення особистісного функціонування. У даному випадку йдеться про патологічну пристрасть до використання комп'ютера та інтернет-ресурсів, що витісняє інші соціально значущі сфери життя: навчання, спілкування з родиною, участь у позакласних заходах, фізичну активність тощо.

За визначенням К. Янг [3], комп'ютерна залежність має схожі характеристики з ігровою (азартною) залежністю, а саме: домінування в житті людини, порушення контролю, нав'язливе прагнення до дії, продовження поведінки незважаючи на негативні наслідки, емоційні коливання у разі обмеження доступу до джерела адикції.

Підлітковий вік є надзвичайно вразливим до розвитку подібної форми залежності, що зумовлено біопсихосоціальними особливостями: нестабільною самооцінкою, пошуком себе, потребою у визнанні, схильністю до ескапізму (втечі від реальності), підвищеною емоційною збудливістю, а також труднощами в комунікації зі значущими дорослими. Залежність від цифрових пристроїв для багатьох підлітків стає формою самоствердження або засобом уникнення емоційного дискомфорту, викликаного реальними проблемами: непорозумінням у родині, булінгом, академічними труднощами, соціальною тривожністю.

На основі аналізу наукових джерел виокремлюються такі основні прояви комп'ютерної залежності:

- Психоемоційні: дратівливість, агресивність у разі обмеження доступу до комп'ютера, депресивний настрій, тривожність.
- Когнітивні: зниження здатності до концентрації уваги, порушення пам'яті, поверхневе мислення.
- Фізіологічні: порушення сну, головні болі, біль у спині, погіршення зору.
- Соціальні: звуження кола реального спілкування, замкненість, байдужість до оточення, конфлікти з батьками.

Класифікація залежностей, пов'язаних з комп'ютерними технологіями, включає: інтернет-залежність (загальна), ігрову залежність, залежність від соціальних мереж, кіберсексуальну залежність, залежність від онлайн-шопінгу або азартних ігор. Усі ці форми мають схожі механізми розвитку і можуть взаємно поєднуватися. Усі ці форми мають схожі механізми розвитку і можуть взаємно поєднуватися, що ускладнює діагностику та подальшу допомогу підлітку. Усвідомлення різноманіття проявів комп'ютерної залежності дає змогу більш точно підібрати ефективні профілактичні заходи, спрямовані не лише на обмеження використання цифрових технологій, а й на формування навичок відповідального, безпечного й усвідомленого користування ними.

У цьому контексті надзвичайно важливою стає соціально-педагогічна профілактика, яка повинна враховувати як тип залежності, так і вікові, психологічні та соціальні особливості підлітків.

За О. Безпалько профілактика «ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних педагогічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля» [1, с. 35].

Профілактика у розумінні А. Капської – це «комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [2, с. 32].

Соціально-педагогічна профілактика комп'ютерної залежності у підлітків повинна бути багатокомпонентною і реалізовуватись на кількох рівнях. Первинна профілактика, спрямована на формування здорових цифрових звичок, розвиток навичок саморегуляції, критичного мислення, інформаційної грамотності. Вторинна профілактика, яка передбачає раннє виявлення ознак залежності, психологічне консультування, роботу з батьками і педагогами. Третинна профілактика, що полягає у соціальній реабілітації підлітків з вираженими формами комп'ютерної залежності, включаючи групову та індивідуальну психотерапію, арт-терапію, залучення до активного дозвілля.

Особливої уваги заслуговують інноваційні форми профілактики, такі як: тренінги цифрової грамотності, програми медіаосвіти, інтерактивні платформи для самоспостереження та самоаналізу поведінки в інтернеті, профілактичні заходи у школах та позашкільних закладах. Важливою складовою є залучення родини як основного соціального інституту, що формує ставлення до цифрових технологій у дитини.

Таким чином, проблема комп'ютерної залежності є багатогранною, міждисциплінарною та потребує комплексного підходу. Соціальний педагог, як фахівець, який працює з дітьми й підлітками у сфері освіти, повинен володіти знаннями щодо виявлення, профілактики та подолання цього явища. Профілактика комп'ютерної залежності – це не лише боротьба з негативними наслідками, але й формування здорового цифрового середовища, в якому підліток може розвиватися без шкоди для себе та суспільства.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 134 с.

2. Курисько Ю. О., Кубіцький С. О. Соціально-педагогічна профілактика комп'ютерної залежності підлітків. *Науковий вісник Національного педагогічного університету.* 2016. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? (дата звернення 12.05.2025).

3. Романова І., Коваленко О. До проблеми профілактики комп'ютерної адикції підлітків. 2024. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15591 (дата звернення 12.05.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мідько Тетяна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: ст. викл. Зінченко Т. В.

Згідно з Глобальним визначенням, ухваленим Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП), соціальна робота є професійною діяльністю, спрямованою на підтримку осіб і спільнот у вирішенні їхніх життєвих труднощів та підвищенні рівня добробуту. У своїй діяльності соціальні працівники використовують теоретичні знання з соціальної роботи, соціальних та гуманітарних наук, а також знання місцевих особливостей. Це дає змогу формувати середовище, сприятливе для добробуту громадян, поліпшення життєвих стандартів, збереження суспільної стабільності та досягнення соціальної гармонії.

З кожним роком в Україні зростає відсоток людей похилого віку, що робить цю групу однією із найбільш численних клієнтів системи соціального захисту в Україні та особливою соціально-демографічною групою населення [2, с. 77]. Відповідно до статті 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», до громадян похилого віку належать особи, які досягли пенсійного віку, а також ті, кому залишилося не більше півтора року до цього віку.

Запровадження воєнного стану у зв'язку з повномасштабною російською агресією проти України стало серйозним викликом для системи соціального забезпечення, адже надання соціальних послуг передбачає допомогу особам, які опинилися у складних життєвих обставинах і не мають змоги впоратися з ними самостійно. Унаслідок воєнних дій значно збільшилася кількість людей, які потребують підтримки, оскільки це спричинило втрати як фізичного, так і матеріального та психологічного характеру.

У відповідь на існуючу ситуацію держава впровадила комплекс заходів, а саме: евакуацію населення із зони бойових дій, забезпечення тимчасового проживання, надання необхідної підтримки для тих, хто був змушений залишити свої домівки, забезпечення доступу до медичних і освітніх послуг, а також фінансової допомоги. Водночас, для подальшого повноцінного захисту прав найуразливіших категорій громадян, людей з інвалідністю, осіб похилого віку, дітей та інших соціально незахищених груп - необхідно й надалі вдосконалювати механізми реалізації ефективних соціальних програм.

Науковці приділяють значну увагу вивченню аспектів функціонування системи соціальних послуг в умовах воєнного стану. Наприклад, О. В. Безпаленко [1, с. 8], аналізуючи розвиток соціальної політики в період воєнних дій, наголошує на важливості концентрації зусиль держави на захисті соціальних прав населення та створенні сприятливих умов для розкриття потенціалу кожної особистості.

На думку Л. Нечипорук [3, с. 65] істотну частку обов'язків, пов'язаних із підтримкою постраждалих, на себе взяли представники бізнесу та громадські

організації, які активно долучилися до роботи державних соціальних служб. Дослідницькі дані свідчать, що міжгалузева взаємодія дозволяє ефективніше вирішувати соціальні проблеми шляхом об'єднання ресурсів і можливостей різних сторін у межах територіальної громади. Основою такої співпраці є чітке визначення спільних цілей, узгодження завдань і розподіл сфер відповідальності.

Соціальні послуги й допомога виступають ключовими механізмами захисту населення. Вони можуть включати широкий спектр заходів: від догляду вдома до комплексного медико-соціального обслуговування у призначених для цього установах. Часто отримувачі соціальних послуг стикаються з труднощами, які вони не в змозі подолати самотужки, що робить їх більш вразливими до кризових ситуацій, таких як воєнне вторгнення. Особливо це стосується людей похилого віку, осіб із інвалідністю, самотніх або тяжкохворих громадян, які не можуть забезпечити собі належний догляд та самостійно покинути домівки. У родинах, де існують проблеми з наркотичною залежністю чи складні стосунки, воєнні дії ще більше загострюють існуючі труднощі.

Відповідно до положень Закону України «Про соціальні послуги» [4], у період надзвичайного або воєнного стану функції надання соціальних послуг можуть бути делеговані обласним чи міським установам соціального захисту, серед яких - консультування, надання тимчасового притулку, соціальний супровід, тимчасове проживання, грошова допомога, транспортне забезпечення у кризових ситуаціях та інші види підтримки для осіб, які зазнали негативного впливу бойових дій чи окупації.

Організація надання послуг реалізується через процедуру кейс-менеджменту і включає декілька етапів: реєстрацію звернення, оцінку потреб, визначення середньомісячного доходу заявника, ухвалення рішення та складання індивідуального плану надання соціальних послуг. Загальний термін розгляду справи не перевищує десяти робочих днів. Рішення про надання тієї чи іншої послуги ухвалюють відповідні структурні підрозділи виконавчих органів сільських, селищних, міських рад або обласних державних адміністрацій. Вони ж, у тісній взаємодії з установами соціального обслуговування, відповідають за її реалізацію. Крім того, органи місцевого самоврядування мають право призначати компенсації фізичним особам, які надають догляд підопічним.

Міністерством соціальної політики України були підготовлені методичні рекомендації щодо організації надання соціальних послуг у період дії воєнного стану. Відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги» у разі виникнення загрози життю або здоров’ю особи, стандартна процедура ведення випадку не застосовується. Це означає, що етапи, пов’язані з аналізом звернення, оцінкою потреб, складанням плану надання послуг, укладання договору та моніторингом якості, не виконуються. У подібних ситуаціях рішення про надання або відмову в наданні допомоги приймається без зволікань, протягом 24 годин з моменту подання заяви чи запиту. При цьому не має значення, де зареєстрована особа або де вона фактично проживає - екстрена допомога є безкоштовною та доступною незалежно від місця реєстрації або декларованого місця проживання.

У період дії воєнного стану в Україні було суттєво спрощено доступ до ряду соціальних послуг, зокрема, стаціонарного та паліативного догляду, допомоги вдома, а також підтриманого проживання, - тепер для їх отримання достатньо лише подати заяву.

З метою розширення можливостей системи соціального захисту населення під час дії воєнного стану було спрощено і нормативні вимоги до функціонування соціальних установ. Зокрема, до процесу надання послуг дозволено залучати волонтерів та працівників, навіть якщо вони не мають відповідних кваліфікаційних документів. Крім того, тимчасово не враховуються зобов'язання фінансового характеру. Водночас заклади, які надають соціальні послуги, повинні забезпечити належні житлові умови як для самих отримувачів допомоги, так і для працівників.

Із запровадженням воєнного стану 24 лютого 2022 року система соціального захисту була змушена адаптуватися до нових умов. Кабінет Міністрів України вніс відповідні зміни до нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання соціальних послуг під час надзвичайного або воєнного стану як у масштабах усієї держави, так і на рівні окремих територіальних громад. Основною метою органів соціального захисту стало виявлення осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують підтримки. Це завдання набуло особливої важливості в умовах воєнного стану, коли оперативність дій є питанням життя і смерті.

Таким чином, для здійснення ефективної професійної діяльності та надання соціальних послуг людям похилого віку, які їх потребують, варто враховувати соціально-політичні процеси, особливо в умовах воєнного стану, і вчасно вносити зміни у законодавчі документи на всіх рівнях: державному, регіональному, на рівні територіальної громади.

Література

1. Безпаленко О. В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Економіка та управління.* Київ, 2022. № 1(4). С. 3–8.

2. Джуган В. В., Джуган Р. І. Дефініція поняття «люди похилого віку» як категорія соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота.* Ужгород, 2022. № 1(50). С. 77–79.

3. Нечипорук Л. Міжсекторна взаємодія у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Теорія та практика управління соціальними системами.* 2022. № 4. С. 65–74.

4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 21.06.2025).

ФОРМИ І МЕТОДИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЗДОБУВАЧАМ ОСВІТИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Міщенко Богдана
Комунальний заклад Сумської обласної ради «Лебединський педагогічний фаховий коледж», м. Суми
Науковий керівник: ст. викл. Коваленко С. Л.

У сучасних умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, проблема психосоціальної

підтримки здобувачів освіти з числа внутрішньо переміщених осіб набула особливої актуальності. Військові дії призвели до значного переміщення населення, зокрема дітей і молоді, які вимушені адаптуватися до нових соціальних і освітніх умов. Освітній процес для таких здобувачів освіти є не лише засобом здобуття знань, а й важливим ресурсом для відновлення емоційної рівноваги та соціальної інтеграції [1, с. 4].

Сьогодні психосоціальна допомога постраждалим внаслідок військових дій передбачає багатоплановість і комплексний характер роботи, вимагає координацію зусиль всіх учасників освітнього процесу, а також організацію міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії між спеціалістами відповідних служб у забезпеченні повноцінної психологічної і соціально-педагогічної допомоги [4, с. 4].

Психосоціальна допомога – це цілеспрямований напрям роботи, спрямований на підтримку дітей та їхніх родин, які переживають складні життєві обставини. Головна мета – надати першу психологічну допомогу та соціальну підтримку, а також створити сприятливі умови, щоб людина могла успішно пристосуватись до нової ситуації.

Діяльність практичних психологів та соціальних педагогів з психосоціальної допомоги дітям та їх родинах має бути спрямована на реалізацію таких завдань, а саме: гармонізація емоційного фону і психофізичного стану дітей та їх сімей, які опинились у складних життєвих обставинах; зниження тривоги та подолання страху травматичних ситуацій, соціофобії; покращення самооцінки; зниження рівня конфліктності, подолання перешкод у процесі комунікації; формування навичок адаптивної і результативної моделі поведінки; удосконалення правового, соціально-психологічного захисту; професійне самовизначення [4, с. 51].

В процесі втрати звичного для особистості існування і розвитку деперсоналізації під час складних життєвих обставинах внаслідок військових дій не достатньо лише матеріальної підтримки. Головною формою надання допомоги, може бути відповідно організований процес, а саме соціально- психологічний супровід особистості, яка пережила кризу [4, с. 83].

Супровід являє собою специфічну форму тривалої соціально-психологічної допомоги – патронажу, який характеризується як спеціальна система надання соціальної підтримки і психологічної та педагогічної допомоги, що здійснюється в рамках діяльності практичних психологів та соціальних педагогів. Крім того, патронаж спрямований на пошук відповідних ресурсів особистості або родини, її концентрації на своїх здібностях та можливостях і побудова на цій базі соціально-психологічних умов з метою відновлення зв’язків з навколишніми людьми.

Психологічну корекцію використовують як метод психологічного впливу, який орієнтований на створення оптимальних можливостей і умов особистісного розвитку та розвитку інтелектуальної сфери особистості. Психокорекція являє собою комплекс заходів, які орієнтовані на подолання недоліків психологічного розвитку чи моделі поведінки особистості з використанням спеціальних способів та заходів психологічного впливу.

До індивідуальної психологічної допомоги дітям та сім’ям названої категорії належить психологічне консультування, яке базується на тому, що спеціаліст чітко розуміє екстремальний характер пережитих ними травматичних ситуацій.

В процесі проведення консультативної бесіди клієнт розповідає про те, що відбулося з ним після пережитої психотравматичної ситуації, про свої почуття та переживання. Проблемна ситуація стає зрозумілою для клієнта, коли за допомогою

консультанта у нього формується нове бачення, краще розуміння та усвідомлення власних почуттів та дій. Крім того, основним завданням консультанта є створення відповідних умов та позитивного клімату з метою визначення клієнтом усвідомлених нестандартних способів дій, які б допомогли йому жити у відповідності до нових умов та його рівня культури. І відповідно до цього, предметом діяльності консультанта є пізнання та рефлексія: поведінки, почуттів, переживань людини, особливостей її самоусвідомлення.

Для реалізації завдань психосоціальної допомоги учасникам освітнього процесу фахівці психологічної служби застосовують індивідуальне та групове консультування. Перше має ряд переваг, оскільки передбачає діалогічне спілкування з учнем, батьками, вчителями, що дозволяє виявити та враховувати їхні індивідуальні особливості, життєвий досвід та особливості тих складних обставин, в яких вони опинились.

Групове консультування здійснюється за допомогою таких видів роботи, як різноманітні тренінгові групи, групи розвитку умінь та навичок в процесі комунікації та розв'язання конфліктів.

Результативними методами в процесі проведення індивідуальної роботи з дітьми та родинами є: мотиваційне інтерв'ювання; директивне та проблемно-орієнтоване консультування.

Мотиваційне інтерв'ювання є одним з видів з клієнт-центрованих технік психологічного консультування, в процесі якого відбувається супровід дітей та їх родин з метою прийняття ними відповідних рішень. У процесі інтерв'ювання основна увага зосереджена на вивченні поведінкових проявів клієнтів уже в нових умовах існування, виділення проблемних зон поведінки, та вивчення їхнього рівня готовності до змін. Основним завданням консультанта є забезпечення розвитку самостійності клієнта під час прийняття рішень та відповідного рівня відповідальності.

Специфіка індивідуальної роботи з дітьми залежить від їхнього віку. До основних методів психосоціальної допомоги дітям належить: ігрова, пісочна та арттерапія.

Ігрова терапія. В ігровій терапії часто використовуються такі ігри: психологічні ігри та вправи з метою налагодження довірливого спілкування з психологом та іншими учасниками; групові ігри з метою коригування афективних моделей дитячої поведінки; ігри, орієнтовані на зниження рівня тривожності та страхів; спеціальні групові рухливі ігри.

Іншим методом є пісочна терапія, в процесі якої дитина отримує можливість бути самою собою, подолати труднощі комунікації з близьким оточенням, знизити рівень страху та тривожності, покращити емоційний фон, розширити життєвий досвід.

Арттерапевтичні техніки допоможуть розвинути в дитини здатність до рефлексії, особистісну активність, покращити комунікаційні здібності, креативність. Фахівцям, які проводять роботу з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій, пропонують застосовувати такі арттерапевтичні методики: казкотерапію, театралізацію, малювання, кольоротерапію.

Отже, ефективне надання психосоціальної допомоги здобувачам освіти з числа внутрішньо переміщених осіб сприятиме успішній соціалізації, подоланню психологічних травм, відновленню емоційного благополуччя, формуванню відчуття безпеки та стабільності, а також підвищенню навчальної мотивації й інтеграції в нове освітнє середовище.

Література

1. Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Флярковська О. В. Психосоційна підтримка учасників освітнього процесу: навч.-метод. посіб. Київ, 2023.

2. Герило Г. М. Особливості психологічної та соціально-педагогічної адаптації внутрішньо переміщених дітей в умовах навчального закладу. *Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. Практичний посібник.* Київ, 2018.

3. Мельник Л. А. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України. Посібник для практиків соціальної сфери, 2016.

4. Панок В. Г., Ткачук І. І. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи): методичний посіб. Київ: Ніка-Центр, 2021. 118 с.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ХРИСТИНИ АЛЧЕВСЬКОЇ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Мокрецов Андрій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: в. Клименко Л. В.

На сьогодні соціально-педагогічна діяльність Х. Д. Алчевської залишається вагомим прикладом забезпечення рівного доступу до освіти, особливо для жінок, у складних історичних умовах. Ми вважаємо, що її ідеї про рівність у навчанні, підтримку самоосвіти та морально-етичне виховання не втратили свого значення і гармонійно співзвучні з сучасними освітніми реформами в Україні. Концепції безперервного навчання, інклюзивності, формування соціальної відповідальності й національно-патріотичного виховання, які сьогодні є пріоритетами, багато в чому віддзеркалюють погляди Алчевської. Її методична спадщина і практичні напрацювання щодо адаптації освітнього процесу під потреби учнів створюють міцну основу для розвитку гуманістичної педагогіки. На нашу думку, досвід Христини Алчевської є важливим джерелом натхнення для сучасних педагогів, що прагнуть виховати всебічно розвинену, відповідальну особистість, здатну змінювати світ на краще.

Один із найпростіших способів змінити світ – це взяти та навчити людину грамоті. За таким же принципом діяла Христина Алчевська між XIX-XX ст. Ключовою соціально-педагогічною ідеєю Алчевської була доступна освіта для всіх жінок. На території сучасної України у складі російської імперії в ті роки освіта була недоступною для більшості, а жіноча освіта взагалі була розкішшю навіть для дворянських родин. Алчевська активно боролася з цим становищем й восени 1862 року закладає у Харкові безплатну недільну школу для жінок, яка стала осередком просвіти та емансипації. Її ідея про рівність прав на освіту співзвучна сучасним принципам забезпеченню інклюзивного та справедливого доступу до навчання незалежно від статі, соціального статусу, мови, віри, походження чи інших ознак [2].

Педагогиня практикувала у своїй діяльності важливість самоосвіти наголошуючи на значенні цього компонента з особистісного досвіду. Її життєвий шлях до знань вартий цілого фільму – спершу батько забороняє їй навчатись, вона вимушена з допомогою мами навчатись підслуховуючи під дверима уроки вчителя братів і попри все читати почала раніше і краще. Це були часи, коли державні освітні структури не задовольняли потреб населення, та вона сприяла створенню бібліотек, хорів, гуртків. Самоосвітній рух, підтримуваний педагогинею, був засобом збереження національної ідентичності та спротиву тогочасної русифікації. Сьогодні концепція безперервної освіти (англ. lifelong learning), який активно впроваджується, як в Європейському Союзі, так і в Україні, перегукується з її ідеями. У сучасному суспільстві знання швидко застарівають й здатність до самоосвіти та саморозвитку є необхідною навичкою [5].

Невід'ємним аспектом соціально-педагогічних поглядів Христини Данилівни є морально-етичне виховання, яке вона вважала основою формування гармонійної особистості. Вона навчала не лише грамоті, а й виховувала відповідальність, любов до ближнього, працелюбність, пошану до батьківщини відповідно до християнської етики. Цінності формували основу гуманістичної педагогіки, що є фундаментом сучасної української освітньої системи. Нині гуманізація освіти, орієнтація на розвиток емоційного інтелекту, соціальної відповідальності та громадянської свідомості є пріоритетами реформ загальної середньої освіти в Україні [1; 2].

Варто відзначити й методичну діяльність Алчевської. Вона залишила велику кількість неоціненних педагогічних праць, серед яких і праця «Що читати народу?», у якій систематизувала літературу для народного читання, враховуючи її виховний і культурний потенціал. У цьому й проявляється її розуміння значущості впливу виховання та необхідності його адаптації до потреб і рівня розвитку здобувачів освіти. Сучасні підходи до формування змісту освіти, зокрема принципи дитиноцентризму, компетентнісного підходу та міждисциплінарності, на нашу думку, є безпосереднім продовженням педагогічних засад, закладених Алчевською [1].

Крім того, Христина Алчевська впроваджувала у своїй діяльності національно-патріотичне виховання, зосереджену на любові до рідного краю, Батьківщини, своїх традицій, повазі до своєї історії та видатних діячів. У своїх школах вона проводила «українські свята», на яких підтримувала та допомагала не занепадати українським традиціям, мистецтву та культурі. Сьогодні цей підхід знайшов своє втілення у компетенцій учнів Нової української школи, які базується на володінні української мови, громадянських, соціальних та культурних компетенціях [1;2].

Підсумовуючи, слід констатувати, що Христина Данилівна Алчевська не лише випереджала свій час, а й заклала фундаментальні засади соціально орієнтованої педагогіки, які й досі залишаються актуальними і розвиваються в контексті сучасної української освітньої системи. На нашу думку, її педагогічна спадщина виступає не просто історичним феноменом, а важливим теоретичним і практичним джерелом для педагогів, які прагнуть втілювати гуманістичні цінності, сприяти забезпеченню рівного доступу до освіти та формувати всебічно розвинену особистість, здатну ефективно впливати на розвиток суспільства. Вважаємо, що ідеї Алчевської мають стійку перспективу подальшого впровадження в освітню практику, адже вони відповідають сучасним викликам і потребам як національної, так і світової педагогічної думки.

Література

1. Мухін М. Педагогічні погляди та освітня діяльність Х. Д. Алчевської. Київ: Вища ліга, 1979. 184 с.
2. Ніколайчук І. Христина Алчевська: більше освіти за будь-яку ціну. *Гендер в деталях*, 2021. URL: https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/zhinky-yaki-toruyit-novi-shliachy/hrystina-alchevska.html (дата звернення: 22.05.2025).
3. Погрібний А. Відгомін давнього конфлікту. Післяслово до ювілею Х. Д. Алчевської: [Борис Грінченко про Х. Алчевську у публіцист. праці «Листи з України Наддніпрянської»]. *Україна. Наука і культура*. Київ: Знання, 1993. Вип. 26-27. С. 125–131.
4. Смоляр Л. Питання жіночої ініціативи в суспільному русі Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Вип. 8. С. 30–37.
5. Шарненкова Т. Христина Алчевська та її внесок у розвиток освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи.* 2013. Вип. 6. С. 277–283.

ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ У ВОЄННИЙ ЧАС

Мороз Тетяна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: в. Клименко Л. В.

Проблема працевлаштування в умовах воєнного часу набуває особливої гостроти, зокрема для жінок, які часто опиняються в ситуації подвійного навантаження — як на ринку праці, так і в межах родинних обов'язків. Війна в Україні, що триває з 2014 року і значно загострилася з 2022 року, призвела до значних соціальних, економічних і демографічних змін, які безпосередньо вплинули на жіночу зайнятість.

Згідно з даними Міністерства економіки України, з початку повномасштабного вторгнення понад 5 мільйонів українців втратили роботу, з яких значну частину становили жінки (Міністерство економіки України, 2023). Багато жінок вимушені були змінити місце проживання, що призвело до втрати роботи, зниження кваліфікації, або повної перекваліфікації в нових умовах. Крім того, жінки часто залишаються єдиними годувальницями в родині через мобілізацію чоловіків або втрату близьких.

Тож в Україні сьогодні бракує кадрів у багатьох сферах. Зокрема, значний кадровий голод відчувається в професіях, де переважали чоловіки: на заправках, заводах, будівельних роботах, водії-далекобійники, водії громадського транспорту, професії в галузі аграрної промисловості тощо.

За даними Державного центру зайнятості на кінець січня 2024 року, 75 % зареєстрованих безробітних — це жінки, які перебувають у пошуку заробітку. Дехто з них якраз перекваліфіковується, щоби працювати у сферах, де працювали чоловіки. Нові навички й знання наразі дуже важливі для жінок, які, наприклад, хотіли би почати свій бізнес.

За Постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для

працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені» центри зайнятості надають послугу навчання жінок на умовно «чоловічі» професії. Для отримання цієї послуги можна звернутися до найближчого центру зайнятості та отримати особисту консультацію щодо навчання та подати відповідну заявку або ж зробити це самостійно, заповнивши онлайн форму [1].

Якщо проаналізувати дані Державного центру зайнятості, то за 2024 рік спостерігаємо певну зміну тенденцій у працевлаштуванні. Наприклад, за час повномасштабного вторгнення в Україні жінки стали працювати на будівництві. Лише 2023 року через ДЦЗ 1,3 тисячі жінок влаштувалися на вакансії, пов'язані із цим видом праці, а це більш ніж третина всіх працевлаштованих у тій сфері за рік. Також жінки долучаються до видобувної галузі й становлять половину всіх влаштованих працівників у цій сфері за 2023 рік. Жінки стають водійками громадського транспорту, маршруток чи далекобійницями. У жовтні 2024 року у Львові презентували проєкт із безоплатного навчання жінок водити автобус, щоби пізніше вони мали змогу працювати на цьому транспорті в місті.

З початком повномасштабного вторгнення також спостерігаємо, як у певних сферах жінки починають активніше розвивати свій бізнес. Тож може статися так, що звичайна ініціатива перетвориться на ціле підприємство.

Можна побачити, як волонтерські ініціативи з виготовлення їжі для війська (наприклад, пастили, енергетичних батончиків чи супів швидкого приготування) перетворюються з волонтерської кухні на підприємництво.

Очевидно, що активне залучення жінок до роботи в професіях, де їх раніше була меншість, впливатиме на певні зміни в цих галузях. За словами професорки соціології О. Стрельник, роботодавцям тепер доведеться підлаштовувати свої робочі місця, графіки, умови праці й робочу політику під потреби жінок, багато з яких мають, зокрема, дітей. Тож це може привести до певної реконфігурації робочих місць з урахуванням потреб працівниць, які мають родину.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності [2], але під час запровадження воєнного стану діють обмеження конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41- 44, 53 Конституції України.

Згідно статті № 55 Кодексу Законів про Працю України (КЗпП) заборонено залучати до роботи в нічний час вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років (ст. 176 КЗпП) [2]. Відповідно до статті 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

На період воєнного стану та російської агресії проти України [3] знімаються обмеження КЗпП мирного часу, згідно якого залучати до роботи у нічний час можна тільки після того, як отримали згоду таких працівників, як вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року.

На період дії воєнного стану, відповідно до частини першої статті № 9 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (Закон № 2136) дозволяється застосування праці жінок за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних

роботах. Водночас ця норма Закону № 2136 забороняє застосування праці на важких роботах вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року.

Частина перша, друга статті 54 КЗпП встановлює: при роботі в нічний час встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на одну годину. Це правило не поширюється на працівників, для яких уже передбачено скорочення робочого часу (п. 2 ч. 1 і ч. 3 ст. 51 КЗпП) [4].

За законом України, якщо жінку наймають на місце мобілізованого працівника, то воно закріплюється за нею до демобілізації основних кадрів, тобто, якщо чоловік повертається після демобілізації, йому мають надавати пріоритет.

Жінки в Україні доволі «агентні», тож своїм здобуткам у професійній сфері, яку ще донедавна суспільний стереотип вважав «нежіночою», вони обов'язково знайдуть застосування [5].

Війна в Україні суттєво вплинула на жіноче працевлаштування, створивши як нові можливості, так і виклики. Жінки демонструють високу адаптивність, опановуючи нові професії та започатковуючи власний бізнес. Однак, для забезпечення гендерної рівності на ринку праці необхідно впроваджувати ефективні політики підтримки жіночої зайнятості, зокрема у сферах освіти, охорони праці та соціального захисту.

Література

1. Державна служба зайнятості: *офіційний сайт*. URL: https://dcz.gov.ua (дата звернення: 13.05.2025)

2. Іваненко В. С. Методичні засади формування кадрової політики підприємства з питань охорони праці. *Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві* : *матеріали Всеукр. наук.-теорет. інтернет-конф., м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р.* Миколаїв: МНАУ, 2021. С. 174-177.

3. Курепін В.М. Воєнні конфлікти, як глобальні екологічні проблеми суспільства. *Педагогічні інновації*: *матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* Миколаїв: МНАУ. 2021. С. 156–158.

4. Особливості праці жінок під час воєнного стану URL: https://prokadry.com.ua/news/7710-osoblivost-prats-jnok-pd-chas-vonnogo-stanu (дата звернення: 14.05.2025).

5. Сахно А. Нежіноча справа. Чи змінює повномасштабна війна тенденції в працевлаштуванні жінок. URL: https://tyzhden.ua/nezhinocha-sprava-chy-zminiuie-povnomasshtabna-vijna-tendentsii-v-pratsevlashtuvanni-zhinok (дата звернення: 14.05.2025).

6. Сміренін В. О. Кодекс законів про працю України як інструмент системи управління безпекою та здоров'ям працівників на підприємствах аграрного профілю. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 черв. 2021 р. Миколаїв: МНАУ, 2021. С. 88–91.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ВПО У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ

Нестерова Лада
Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро
Науковий керівник: канд. соц. наук, доц. Ташкінова О. А.

Актуальність теми. Соціальна профілактика сімейних конфліктів в умовах внутрішнього переміщення набуває особливої актуальності як запобіжний механізм, який дозволяє не лише знизити рівень конфліктності в родинах, а й зміцнити їхній психологічний та соціальний потенціал. Вона включає комплекс заходів – від надання психологічної підтримки, соціального супроводу та консультацій, до розвитку навичок конструктивної комунікації, адаптації до нових соціальних умов та відновлення внутрішніх ресурсів сім'ї.

Відсутність ефективної профілактики та підтримки родин ВПО може мати далекосяжні наслідки для суспільства в цілому, включаючи зростання соціальної напруги, поширення насильства, погіршення психічного здоров'я, втрату соціальної згуртованості та поглиблення маргіналізації вразливих верств населення.

Мета – дослідити соціальну роботу з сім'ями внутрішньо переміщених осіб у сфері запобігання конфліктам.

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році проблема допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) стала надзвичайно важливою. За інформацією Міжнародної організації з міграції, станом на квітень 2024 року в Україні нараховується понад 3,5 мільйона людей, які через бойові дії були змушені залишити свої домівки та переселитися в інші регіони країни[1].

У період війни соціальний захист внутрішньо переміщених осіб повинен передбачати надання різних видів підтримки – таких як соціальні пільги, правова допомога, психологічна підтримка, а також організація спеціальних умов і інфраструктури для забезпечення їхніх потреб [2].

Тому для успішної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові громади необхідно використовувати комплексний підхід. Зокрема, важливу роль у цьому відіграє соціальна робота, яка допомагає людям звикнути до нових умов, знайти роботу та зберегти свою культурну й духовну самобутність. Як зазначає О. Білецький, у сучасному багатокультурному суспільстві соціальна робота покликана створювати умови для розвитку всіх соціальних груп, сприяти порозумінню між ними та враховувати різні інтереси і потреби. Завдяки цьому внутрішньо переміщені особи можуть повноцінно стати частиною нової спільноти [3, с. 67].

Органи соціального захисту активно працюють над тим, щоб внутрішньо переміщені особи з районів бойових дій змогли адаптуватися до життя на новому місці. Соціальні працівники індивідуально допомагають кожному, хто звертається, розв'язувати особисті соціальні, економічні, правові та інші проблеми, а також сприяють відновленню важливих соціальних контактів.

Допомога ВПО є ключовим напрямом соціальної політики держави, мета якої – підтримати та полегшити адаптацію тих, хто через війну змушений був залишити рідну домівку. Ця діяльність ґрунтується на чинному законодавстві, зокрема на Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає головні принципи захисту прав цієї категорії населення[4].

Соціальна профілактика – це цілеспрямована робота, яка покликана запобігати появі різних соціальних, психологічних і правових проблем. У випадку сімей внутрішньо переміщених осіб вона включає заходи, що допомагають усунути причини можливих труднощів і підтримують їхнє благополуччя. Такі профілактичні дії здійснюються на трьох рівнях: загальному, який спрямований на покращення умов життя через освітні та виховні програми; спеціальному, що працює з конкретними ризиками, наприклад, проблемами в сім'ї; і індивідуальному, який враховує особливі потреби кожної окремої людини чи родини [5].

Процес профілактики включає кілька етапів: попередження, запобігання і припинення проблем. На етапі попередження людина формує правильні соціальні цінності, які допомагають уникнути негативної поведінки. Запобігання полягає в оперативній підтримці у складних ситуаціях, наприклад, через матеріальну допомогу. Етап припинення передбачає використання правових або соціальних заходів, щоб зупинити або зменшити негативні прояви.

Важливою складовою є оцінка психологічного стану внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з проблемами через втрату житла, роботи, соціальних зв'язків і звичного оточення. Дослідження адаптації показують, що слід враховувати стресові фактори, які впливають на їхнє психічне здоров'я. Тому соціальна робота має включати психотерапевтичні методи, які допомагають знизити тривожність і покращити емоційний стан цих людей.

Переїзд на нове місце – це перехід у стан невизначеності, який вимагає пристосування до нового соціального та культурного середовища. Це означає, що людина повинна налагодити зв'язок із новою спільнотою, територією чи державою. Одним із важливих моментів адаптації є ідентифікація — прийняття нових соціальних норм, цінностей і способів взаємодії в нових умовах [6].

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами стала ключовою частиною системи допомоги людям, які постраждали від війни та насильства. Особливо важливою є підтримка сімей ВПО, зокрема в запобіганні сімейним конфліктам. Через стрес, перебування в новому незнайомому середовищі та складнощі адаптації такі родини часто стикаються з емоційними, психологічними і фінансовими проблемами, що може призводити до загострення конфліктів. Соціальна робота спрямована не лише на розв'язання цих проблем, а й на їхнє попередження на ранніх стадіях, що потребує комплексного підходу і професійної підтримки [7].

Висновки. Сімейні конфлікти серед внутрішньо переміщених осіб часто виникають через різні причини, серед яких особливо важливу роль відіграють стресові фактори, пов'язані з війною, втратами, зміною соціального статусу та переїздом на нове місце. Дослідження показують, що найбільше труднощів відчувають сім'ї, де є діти, літні люди або особи з інвалідністю, адже вони найбільше страждають від змін у житті та умовах проживання.

Соціальна робота з ВПО повинна включати не тільки надання психологічної та правової підтримки, але й активне використання ресурсів громади для вирішення

соціальних проблем. Основні принципи соціальної роботи з сім'ями ВПО включають індивідуальний підхід, конфіденційність, а також здатність до комплексного вирішення проблем родини. Одним із найважливіших аспектів є психологічна підтримка родин, яка має на меті знизити рівень стресу і тривоги серед членів родини та допомогти їм адаптуватися до нових умов життя. Зокрема, консультування щодо сімейних відносин і взаємодії з дітьми може допомогти уникнути ескалації конфліктів.

Практична діяльність соціальних працівників з родинами ВПО включає організацію індивідуальних та групових консультацій, проведення тренінгів для поліпшення комунікації та взаєморозуміння серед членів родини. Важливим інструментом є також групи підтримки, де родини можуть поділитися своїм досвідом, отримати поради від інших людей, що пережили подібні ситуації. Такі групи створюють відчуття спільноти та допомагають подолати соціальну ізоляцію, яка є однією з основних проблем для ВПО. Крім того, соціальні працівники часто співпрацюють з органами влади, що дозволяє забезпечити необхідну правову підтримку та вирішення фінансових проблем, таких як доступ до соціальних виплат і допомог. За результатами досліджень, такі програми мають позитивний вплив на зниження рівня конфліктів у сім’ях та покращення загального психологічного клімату.

З огляду на виклики, які постають перед соціальними працівниками, важливо сприяти розвитку нових підходів до роботи з ВПО. Перш за все, необхідно збільшити фінансування програм підтримки, що дозволить забезпечити доступ до високоякісних послуг для більшої кількості родин. Також важливим є підвищення кваліфікації соціальних працівників через спеціалізовані тренінги та семінари, що дозволить більш ефективно реагувати на проблеми, з якими стикаються ВПО. Не менш важливою є робота з громадськими організаціями та державними інституціями для забезпечення комплексної підтримки родин ВПО, що включатиме не тільки соціальні послуги, але й освіту, культурні заходи та підтримку на рівні місцевих громад.

Література

1. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Раунд 16. Квітень 2024. IOM Ukraine. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM _UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round% 2016_UA_June%202024.pdf. (дата звернення 20.05.2025).

2. Chesakova M., Bortun K., Lohvynenko V., Molotai V., Tymoshyk N. Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War. *Review of Economics and Finance,* 2023, № 21, P. 955–961.

3. Білецький О. П. Культурна ідентичність, як умова соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючу громаду. *Сучасні виклики та актуальні проблеми науки, освіти, технологій та суспільства: збірник тез доповідей міжн. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 1 листоп. 2023 р.):* у 2 ч. Біла Церква: ЦФЕНД, 2023. Ч. 2. С. 66–67.

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 1. Ст. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1706-18#Text (дата звернення 20.05.2025).

5. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія.* 2016. Вип. 12. С. 131–138.

6. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані.* 2015. № 8. С. 6–11.

7. Сахарук Ю. П. Сучасні підходи до соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота.* 2024. № 2.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ

Скороход Вікторія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: ст. викл. Зінченко Т. В.

Соціальна робота з молодими сім’ями є складовою частиною державної соціальної політики та має на меті забезпечення умов для розвитку, підтримки та стабільного функціонування молодих подружніх пар. У сучасних соціально-економічних умовах України важливим завданням є адаптація молодих сімей до викликів сьогодення та створення ефективних механізмів їх підтримки. Адаптація молодих сімей здійснюється через реалізацію основних напрямів та форм соціальної роботи, які формуються з урахуванням складних соціально-психологічних, економічних та культурних викликів сучасного українського суспільства.

Одним із ключових напрямів соціальної роботи з молодими сім’ями є діагностичний. Він передбачає глибоке вивчення соціального портрета сім’ї, аналіз її ресурсів, потреб і можливих ризиків. Соціальні працівники здійснюють аналіз міжособистісних стосунків, рівня адаптації молодого подружжя до нових ролей, а також планів щодо кар’єри, народження дітей, участі у громадському житті [1, с. 33–47].

Психолого-педагогічний супровід є ще одним базовим напрямом. Він включає роботу з батьками щодо формування навичок ефективного спілкування, розв'язання конфліктів, формування партнерських взаємин. Для молодих батьків проводяться тренінги, індивідуальні та групові консультації, майстер-класи з розвитку батьківських компетенцій.

У соціально-економічному напрямі соціальні служби надають молодим сім’ям підтримку у питаннях працевлаштування, професійної перепідготовки, доступу до державних програм житлового забезпечення, отримання субсидій та соціальної допомоги. Це сприяє економічній стабільності родини та зменшенню соціального напруження.

Медико-соціальний супровід охоплює консультування з питань здоров’я, профілактику захворювань, планування сім’ї, підготовку до батьківства, а також психологічну підтримку у період вагітності та післяпологовий супровід.

Соціально-правовий напрям роботи включає інформування молодих сімей про їхні права, надання юридичних консультацій, допомогу в оформленні документів та захисті інтересів, зокрема у випадках дискримінації або порушення прав [2, с. 7–20].

Важливу роль відіграє інформаційно-просвітницька діяльність, яка спрямована на підвищення рівня обізнаності з питань сімейного життя, виховання дітей, психології стосунків. Вона реалізовується через тематичні заходи, створення інформаційних ресурсів та онлайн-платформ.

Культурно-дозвіллєвий напрям передбачає організацію спільного відпочинку, творчих заходів, свят, екскурсій, що сприяє згуртуванню сімей, розвитку спільних інтересів та зменшенню рівня соціальної ізоляції.

Професійно-орієнтаційна робота спрямована на підтримку професійного розвитку молодих батьків, зокрема, жінок у період відпустки по догляду за дитиною. Соціальні служби можуть сприяти підвищенню кваліфікації, пошуку роботи з гнучким графіком або віддаленою зайнятістю.

До корекційного напряму відносяться заходи з подолання сімейних конфліктів, кризових ситуацій, вирішення непорозумінь між партнерами. Це може бути реалізовано через сімейну терапію, групи підтримки, індивідуальні консультації.

Соціально-реабілітаційний напрям спрямований на допомогу сім'ям, які переживають складні життєві обставини, а саме: втрату роботи, житла, хворобу одного з членів сім'ї, переміщення через військові дії тощо. Робота полягає в підтримці психологічної рівноваги, адаптації до нових умов, активізації внутрішніх ресурсів родини тощо [3, с. 43].

Профілактичний напрям передбачає заходи попередження кризових ситуацій у родинах, зокрема, шляхом навчання конструктивного спілкування, підвищення емоційної грамотності, розпізнавання перших ознак насильства в сім'ї.

Соціально-педагогічна робота сприяє формуванню сприятливого середовища для виховання дітей, навчанню батьків методам позитивного конструктивного виховання, підтримці в питаннях розвитку та соціалізації дитини.

Інноваційні підходи до соціальної роботи включають використання цифрових сервісів, таких як мобільні додатки, онлайн-консультації, дистанційні освітні програми, що значно розширює доступність соціальних послуг [4, с. 45–53].

Гендерно-орієнтований напрям спрямований на утвердження рівноправності в сім'ї, подолання стереотипів щодо розподілу обов'язків, підтримку жінок і чоловіків у реалізації їхніх прав та можливостей [5, с. 87–90].

Соціально-екологічний супровід передбачає просвіту щодо здорового способу життя, екологічного виховання дітей, формування звички до відповідального споживання та збереження довкілля.

Адаптаційний напрям є особливо важливим для внутрішньо переміщених осіб, сімей учасників бойових дій, тих, хто пережив втрату або зміни життєвих обставин. Він включає психологічну та соціальну підтримку, а також сприяння інтеграції в нове соціальне середовище.

Соціально-комунікативний супровід сприяє налагодженню взаємодії молодих родин із соціальними інституціями, залученню до громадської активності, збереженню міжпоколінного та культурного діалогу.

Отже, соціальна робота з молодими сім'ями як необхідна складова частини державної соціальної політики з метою забезпечення умов для їх розвитку, підтримки та стабільного функціонування визначає їх адаптацію до викликів сьогодення через створення ефективних механізмів підтримки як важливе завдання. Адаптація молодих сімей здійснюється через реалізацію широкого переліку основних напрямів та форм

соціальної роботи з урахуванням складних соціально-психологічних, економічних та культурних викликів сучасного українського суспільства.

Література

1. Левчук Н. М. Демографічні аспекти соціальної політики України: нормативно-правове забезпечення. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 1 (47). С. 33–47.

2. Лібанова Е. М., Макарова О. В. Соціальні результати реформ: очікування та реалії. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 3(49).С.7–20.

3. Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2021-2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579. *Офіційний вісник України*. 2021. № 46. С. 43.

4. Савчук О. М., Семигіна Т. В. Методи роботи з молодими сім'ями : практ. посіб. Київ : Видавництво "Києво-Могилянська академія", 2022. 45–53 с.

5. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : метод. рек. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 87–90 с.

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНИХ ЗАСАД СІМЕЙНОГО ПАТРОНАТУ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ

Сурмачевська Оксана
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

В Україні впроваджена нова соціальна послуга – послуга патронату над дитиною, яка передбачає тимчасовий догляд та виховання дітей в сім'ї патронатного вихователя. На період подолання дитиною та її батьками або особами, що їх замінюють, складних життєвих обставин та/або на період прийняття рішення про набуття дитиною статусу сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та визначення форми її влаштування, дитина тепер може перебувати в патронатній сім'ї. Ця соціальна інновація не лише допомагає реагувати на кризу в сім'ї ще на ранньому етапі, а й дозволяє дітям уникнути травми інституціоналізації. У той час, як дитина, що потребує захисту, тимчасово виховується у професійній патронатній сім'ї, соціальні працівники разом з іншими фахівцями допомагають рідним батькам дитини долати складні життєві обставини, а де це можливо – шукають дитині нову сім'ю.

Запровадження сімейного патронату в Україні як практики альтернативного догляду дітей, які тимчасово залишилися без батьківського піклування, було розпочато Партнерством «Кожній дитині» у 2009 році в рамках соціального експерименту. Одне із завдань цього експерименту передбачало розробку і впровадження нової послуги альтернативного догляду дітей, які з певних причин тимчасово залишились без батьківської опіки та особливо для дітей раннього віку та їх сімей. На сьогодні ця послуга унормована низкою нормативно-правових документів, зокрема, Сімейним кодексом України (2002), Законом України «Про охорону дитинства» (2001), Постановами Кабінету Міністрів України «Деякі питання

захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною» (2021), «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання послуги патронату над дитиною» (2024) та ін. Згідно ст. 252 Сімейного кодексу України патронат над дитиною трактується як тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин [4]. А сім'я патронатного вихователя сім'я – це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі [4]. Термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя може бути 3 місяці, але коли є обставини, що обґрунтовують необхідність і доцільність перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя триваліший термін, орган опіки та піклування може його продовжити до шести місяців [2].

Як зазначено у «Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя», метою патронату над дитиною є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом із батьками або іншими її законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на реінтеграцію дитини у сім'ю або надання дитині відповідного статусу для прийняття відповідних рішень з урахуванням найкращих інтересів дитини щодо забезпечення її права на виховання у сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних [1]. Відповідно змістове наповнення послуги передбачає здійснення заходів щодо захисту та забезпечення права на догляд, виховання у безпечному та сприятливому сімейному середовищі, а також взаємодію та професійний рівень працівників соціальної сфери щодо підтримки вразливих сімей.

Послугу патронату над дитиною надає патронатний вихователь. Ним може бути повнолітній громадянин України, який має досвід виховання дитини й відповідні житлові умови та може створити влаштованій дитині належні умови для проживання, навчання та розвитку, здійснення санітарно-гігієнічних умов проживання [4]. Патронатний вихователь обов'язково повинен мати повнолітнього члена своєї сім'ї (чоловіка або дружину, сина чи доньку, іншого члена сім'ї) чи іншу повнолітню особу, яка готова бути помічником патронатного вихователя та разом з кандидатом у патронатні вихователі пройти навчання і надавати допомогу у догляді за дитиною, влаштованою під патронат [2]. Разом з тим, нормативні документи визначають низку обставин за яких особи не можуть бути патронатними вихователями, зокрема, є опікунами, піклувальниками, прийомними батьками чи батьками-вихователями; обмежені у дієздатності ; перебувають під слідством та ін.

До обов'язків патронатного вихователя належить:

1. Забезпечити дитину житлом, одягом, належним харчуванням тощо;
2. Створити для дитини умови для навчання, фізичного та духовного розвитку;
3. Співпрацювати з батьками, іншими законними представниками дитини з метою подолання складних життєвих обставин у межах та спосіб, визначені органом опіки та піклування;

4. Сприяти контактам дитини з біологічними батьками, іншими законними представниками, родичами, крім випадків, коли батьки позбавлені батьківських прав або в судовому порядку обмежені у праві спілкування з дитиною [1].

Патронатний вихователь є членом міждисциплінарної команди, отже, свої дії щодо влаштованої під патронат дитини узгоджує зі спеціалістами таких закладів і установ:

- Служби у справах дітей, яка дбає про захист дитини, дотримання її прав та прийняття рішень з урахуванням найкращих її інтересів, у разі потреби, притягнення батьків до відповідальності;

- Центру соціальних служб, спеціалісти якої забезпечують супровід сім'ї дитини, допомогу її батькам у подоланні складних життєвих обставин та, у разі потреби, сприяють отриманню необхідних соціальних виплат та залученню інших спеціалістів (психолога, юриста, психотерапевта тощо);

- інших закладів, установ та організацій зі сфер освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, а також поліції, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, благодійних фондів та громадських організацій [1].

Послуга патронату над дитиною на сьогодні тільки починає впроваджуватися у практику соціальної роботи. Так, станом на 01.05.2025 року в Ніжинському районі цю послугу надають дев'ять патронатних родин (м. Бахмач – 2/2, м. Борзна – 3/5, Талалаївська ТГ – 1/1, Комарівська ТГ – 2/3, Батуринська ТГ – 1/1), в яких влаштовано 12 дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах. На обліку служб у справах дітей Ніжинського району на сьогодні перебуває 292 дітей в складних життєвих обставинах. Незважаючи на щоденну клопітку профілактичну роботу з батьками, кожна з цих дітей перебуває в зоні потенційного ризику вилучення з родини. Тому виникає нагальна потреба у створенні нових патронатних родин.

Таким чином, послуга патронату над дитиною є дуже потрібною для збереження родини для дитини і тим самим забезпечити право кожної дитини зростати і розвиватися у безпечному й сприятливому сімейному середовищі. Для надання цієї послуги в Україні розроблені основні нормативно-правові засади, які разом з результатами практики створюють сприятливі умови для розвитку дитини.

Література

1. Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021 року № 893. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-п#Text (дата звернення 22.05.2025).

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання послуги патронату над дитиною: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 633. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2024-п#Text (дата звернення 22.05.2025).

3. Про охорону дитинства: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення 22.05.2025).

4. Сімейний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення 22.05.2025).

СПЕЦИФІКА ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КУЛЬТУРИ РІДНОГО КРАЮ

Тимко Оксана
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Для дошкільної освіти однією із важливих проблем є та, що пов'язана із пошуком ефективних засобів соціалізації дитини. Особливо значущою ця проблема стала з прийняттям Базового компоненту дошкільної освіти в Україні (ред. 2021 р.), де закладання основ соціалізації, моральності дитинства дошкільника, розвитку в нього базових якостей особистості розглядається у контексті формування соціально-громадянської компетентності.

Основи соціалізації особистості закладаються у період дитинства й вагомим чинником цього процесу є культура рідного краю. Педагогічний потенціал культури рідного краю характеризується вихованням дитини через красу навколишнього, найближчого для неї природного та суспільного оточення, а також використанням у виховному процесі елементів регіональної духовної скарбниці.

Поняття «*рідний край*» Н. Охріменко визначає як вкорінену в просторі й часі соціокультурну систему, в якій процеси самовизначення, самобутності та спільної самосвідомості людей здійснюються в умовах залучення до регіональної і національної культури, духовного єднання з народом свого краю та своєї країни [4, с. 32].

Пізнання дітьми рідного краю дозволяє у широкому форматі й комплексно, з урахуванням віку дітей та їхніх пізнавальних можливостей ознайомлюватися з його географією, історією, економікою, елементами художньої культури тощо.

Близьким до поняття «культура рідного краю» є таке, як «*регіональна культура*». За визначенням Т. Анікіної, регіональна культура є особливою спільнотою, у полі якої існують як і рівнозначні, так і рівноцінні елементи, властиві різним національним культурам, а також засвоєні на певній території у ході міжетнічної комунікації. Дослідниця вважає, що регіональна територія стає таким чином, інтегратором різноманітних елементів, реалізуючи на практиці модель полікультурної єдності. Вона є тим «адаптаційним механізмом», який об'єднує національні і наднаціональні цінності [1, с. 1].

Регіональну культуру можна розглядати як модель життя, як об'єкт культурного простору, у який з моменту народження включається людина, що проживає на території означеного регіону (Ю. Блудова, Н. Бондаренко, С. Матвієнко, Н. Охріменко та ін.).

Аналіз широкого кола праць вчених у галузі дошкільного виховання дозволяє стверджувати, що вони визначали педагогічний потенціал регіональної культури за наступними критеріями: формування етнічної самосвідомості дитини; патріотичне виховання через оволодіння культурними традиціями; художнє виховання у процесі засвоєння дітьми естетичних критеріїв та ідеалів народних умільців; інтелектуальний розвиток при засвоєнні умовностей форм, кольору, елементів орнаменту, оволодіння

способами пізнання; розвиток художньої дитячої творчості.

Як вважає Н. Охріменко, регіональне культурне надбання створюється групою народів, об'єднаних спільним історико-культурним процесом, природним середовищем, територіальною близькістю та іншими чинниками [3, с. 411].

Сучасні українські дослідники А. Богуш, Н. Лисенко пропонують будувати методику роботи з дошкільниками в даному напрямку, використовуючи принцип краєзнавства, який обґрунтовував К. Ушинський, поєднуючи його з принципами історизму та регіонального підходу, бо «вікові особливості дітей дошкільного віку не дають змогу їм обійняти весь зміст духовної культури українців, яка має свою специфіку відповідно до кожного етнічного району нашої держави» [6, с. 29].

Але використовуючи принцип регіонального підходу до ознайомлення дошкільників з культурою рідного краю, треба враховувати застереження науковців щодо однобічного захоплення місцевим матеріалом, тому необхідно, щоб програма роботи включала матеріал, зміст якого стосується українських символів, оберегів, традицій, національних свят, народних ігор, народних промислів та ремесел надбання українського народу є тим скарбом, який складає загальнолюдський фонд духовного багатства.

Дитина починає любити свою країну вже після того, коли ніби «зростається» зі своєю родиною, знайомиться з природою, культурою, мовою, традиціями свого рідного краю, при цьому батьки, спосіб життя родини мають провідне значення у становленні особистості малюка.

Пропагуючи ідею народознавчої освіти зростаючого покоління українців, академік М. Стельмахович наголошував на дотриманні принципу регіонального підходу: «...максимально орієнтуватися на місцеві особливості, зміст на рівні навчального матеріалу не може бути єдиним для всіх шкіл. Його розробка на цьому рівні є виключною прерогативою вчителів і вихователів, бо тільки вони можуть максимально врахувати конкретні умови роботи школи» [5, с. 55]. Своє переконання педагог пояснював на прикладі календарної обрядовості: «Справді у народному календарі, наприклад, чільне місце посідають традиційні свята праці. У різних регіонах вони різні [там само].

Нам імпонує наукова думка Ю. Блудової про те що, культурний простір регіону може здійснити ефективний вплив на духовний, моральний розвиток особистості, а особистість – відчути потребу в істинній культурі, коли вдалося сформулювати основу для відтворення культури, що передбачає глибоке знання традицій і звичаїв, активну педагогічну діяльність серед підростаючого покоління з позиції заперечення національних підвалин [2, с. 29].

Вивчаючи рідний край, дошкільниками набуваються знання як про окремий історичний факт, подію, так і про історію краю в цілому. Ця діяльність носить духовний характер і має різні рівні за ступенем складності – від простого засвоєння історичних знань до пошуку нових знань (пошуково-дослідницька діяльність краєзнавчому гуртку, у походах рідним краєм, екскурсіях тощо) [6, с. 8].

Таким чином, у сучасній практиці розвитку дітей дошкільного віку потенціал культури рідного краю не повинен втрачати своїх виховних і соціалізуючих позицій. Для цього у практиці закладів дошкільної освіти важливо добирати цікаві, ефективні й сучасні форми роботи з дітьми; використовувати можливості краєзнавчої роботи, музейної педагогіки, дитячого туризму. Пізнання культури рідного краю – важливий

напрям роботи щодо духовного зростання дитини, закладання основ партіотизму.

Література

1. Анікіна Т. О. Регіоналізація як пріоритетний напрям модернізації сучасної освіти. 2011. URL: http://bo0k.net/index.php?p=article&id=8201 (дата звернення: 12.05.2025).

2. Блудова Ю. О. Формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку засобами регіональної культурно-історичної спадщини: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Сєвєродонецьк. 2018. 323 с.

3. Охріменко Н. П. Засади художнього краєзнавства у роботі зі старшими дошкільниками. *Глухівські наукові читання – 2021. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : зб. матеріалів XI наук.-практ. інтернет-конф. / за заг. ред. А. С. Полякова. Глухів, 2021. С. 410–412.

4. Охріменко Н. П. Форми організації роботи щодо ознайомлення дошкільників з рідним краєм. *Сучасні реалії та перспективи розвитку освіти* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф.(Дніпро, 9 жовтня 2020 р). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. 2020. С. 32–34.

5. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ: Радянська школа, 1985. С. 54–55.

6. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Вибрані педагогічні твори: У 2-х томах. Т.1. Київ : Наука, 1988.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК СКЛАДНЕ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Трохимчук Марія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Борисюк С. О.

Актуальність теми зумовлена кількома факторами. По-перше, статистика свідчить про зростання кількості випадків домашнього насильства в багатьох країнах, включаючи Україну. Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасності, яка впливає на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя мільйонів людей у всьому світі. За даними Національної поліції України, за 12 місяців 2023 року було зареєстровано 291428 звернень про випадки вчинення домашнього насильства (що на 47047 звернень більше порівняно з 2022 роком); складено 163542 адміністративних протоколів за ст. 173-2 КУпАП (що на 40 264 більше порівняно з 2022 роком); винесено 98947 термінових заборонних приписів стосовно кривдників (у 2022 році стосовно кривдників було винесено 43341 термінових заборонних приписів) [2].

По-друге, домашнє насильство має довгострокові наслідки для дітей, які стають свідками чи жертвами насильства, що впливає на їхню соціалізацію, психоемоційний розвиток і формування ціннісних орієнтацій.

По-третє, соціально-педагогічна наука відіграє ключову роль у розробці стратегій профілактики та подолання цього явища, що робить необхідним глибоке теоретичне осмислення поняття «домашнє насильство».

Сьогодні наукові пошуки українських дослідників присвячені аналізу змісту та сутності поняття «домашнє насильство» в контексті соціально-педагогічної науки. При цьому сам термін «насильство» та проблема домашнього насильства активно досліджують представники різних галузей знань: медики (Ю. Антонян, Т. Говорун, А. Ткаченко та інші), психологи (А. Бандура, Б. Братусь, К. Бютнер, І. Кон, Н. Максимова, Н. Солдатенко, та інші), соціологи (Р. Арон, К. Вільсон, Д. Стей та інші), юристи (Т. Барило, Ф. Бурчак, Г. Краснюк та інші), педагоги та соціальні педагоги (А. Блага, Т. Журавль, І. Звєрєва, В. Ковальов, О. Кочемировська, Г. Лактіонова, В. Оржеховська, О. Тунтула, Т. Федорченко, В. Фуркало, Н. Щербак та інші).

Варто також відмітити, що в Україні розроблена низка законодавчих актів щодо Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4], КК України, КУпАП, Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі; Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника; Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, ЦПК України, КПК України.

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, яка впливає на всі аспекти життя людини, включаючи її фізичне, психологічне та соціальне благополуччя. Це явище має глибокі наслідки для сімейних відносин, виховного процесу та соціалізації молодого покоління.

Домашнє насильство – це складне соціальне явище, яке характеризується діями або бездіяльністю, що завдають фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди одній або кільком особам у межах сімейних чи близьких стосунків. У соціально-педагогічній науці це поняття розглядається як форма деструктивної взаємодії, що впливає на виховний процес, соціалізацію та формування особистості, що потребує не лише правового, але й педагогічного, психологічного та соціального втручання [1].

Так, Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує розглядати поняття «домашнє насильство» як одну з форм насильства, яке спрямоване на встановлення контролю, включаючи культурно-специфічні практики (напр., примусові шлюби) [5].

Інше визначення поняття представлено в статті 126 Кримінального кодексу України, де зазначено, що це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [6].

Н. Кравець розглядає домашнє насильство як прояв гендерної нерівності, що корениться в патріархальних традиціях, відповідно суб'єктами домашнього насильства є жінки, сім'ї в патріархальному суспільстві. Інший дослідник К.Левченко

пропонує розглядати дане поняття як системну проблему, яка посилена низькою правовою культурою та стигматизацією жертв [1; 5].

Н. Бондаренко пропонує акцентувати увагу на психологічному насильстві як найпоширенішому явищі, оскільки це найменш видима форма (вербальне, емоційне, ізоляція).

Таким чином, з проаналізованого видно спільним є те, що усі визнають домашнє насильство як серйозну проблему, що включає фізичні, психологічні та/або економічні аспекти. Відповідно виокремлюють різні типи насильства як фізичне, психологічне, економічне, сексуальне, що виступає спільним для цих підходів. Проте, законодавче визначення фокусується на конкретних діях і юридичних наслідках, тоді як розуміння даного поняття ВООЗ підкреслює контроль і культурні практики. Інші дослідники Н. Кравець, С. Волбі та К. Левченко акцентують на системних причинах (гендер, патріархат, правова культура), а М. Джонсон і Л. Вокер — на психологічній динаміці (мотивація, цикли). А. Грищенко вирізняється економічним фокусом, а Н. Бондаренко — увагою до невидимих форм психологічного насильства.

Більшість визначень (Закон України, Н. Сидоренко, М. Джонсон, Л. Вокер) акцентують на насильстві в сім'ї чи між партнерами. Н. Кравець, С. Волбі та Н. Бондаренко зосереджуються на жінках як основних жертвах. ВООЗ та І. Сидоренко включають ширші категорії (діти, вразливі групи, різні суб'єкти в сім'ї). А. Грищенко фокусується на сільських сім'ях, а К. Левченко розглядає суспільство загалом як суб'єкт, що впливає на проблему через стигматизацію.

Варто зазначити, що усі визначення спрямовані на розуміння природи насильства для його запобігання, а у соціально-педагогічній науці домашнє насильство слід розглядати крізь призму міжособистісних стосунків у сім'ї та виховний потенціал сімейного середовища.

Література

1. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

2. Домашнє насильство у 2023 році: дані та тенденції. URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%94-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-2023-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 17.05.2025).

3. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей / Соціальна педагогіка: навч. посіб. / О. Безпалько, І. Звєрєва, Т. Веретенко ; за ред. О. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. С. 197–209.

4. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text(дата звернення: 17.02.2025).

5. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В. М., Булах Л. В.,

Журавель Т. В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В. М., Бордіян Я. І., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В. Київ: ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.

6. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.05.2025).

7. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text (дата звернення: 13.05.2025).

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ: ДОСВІД ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Удалова Олександра
Національний університет «Чернігівська Політехніка», м. Чернігів
Науковий керівник: канд. психол. наук, доц. Фера С. В.

Соціальне виховання в умовах війни – це складний і багатогранний процес, що вимагає глибокого розуміння особливостей дитячої психіки, специфіки воєнного стану та необхідності адаптації до нових реалій. Війна, як соціальне явище, кардинально змінює звичний уклад життя, руйнує соціальні зв'язки та створює травматичні умови для розвитку особистості. В цих умовах соціальне виховання набуває особливого значення, адже воно покликане не лише забезпечити базові потреби дитини, а й допомогти їй впоратися з психологічними травмами, відновити відчуття безпеки та сформувати стійкість до життєвих випробувань.

Соціальне виховання в умовах війни – це не просто педагогічний процес, а складна система, що вимагає міждисциплінарного підходу. Війна стає каталізатором глибоких змін у суспільстві, що впливають на всі аспекти життя дитини. Науковці, такі як Т. Шиян, наголошують, що в умовах війни соціальне виховання має бути спрямоване на формування психологічної стійкості, здатності до адаптації та збереження соціальних зв'язків [3].

Війна спричиняє травматичні переживання, які можуть мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я дитини. К. Бруно у своїх дослідженнях підкреслює, що соціальне виховання має включати методи психологічної підтримки, такі як арт-терапія, ігрова терапія та групова робота. Ці методи допомагають дітям висловити свої емоції, подолати страх і тривогу, а також відновити відчуття безпеки.

Під час війни соціальне виховання втрачає традиційний базис – стабільну родину, доступ до якісної освіти, соціокультурне середовище.

Один із найпоширеніших і водночас ефективних напрямів у роботі з дітьми, які пережили травматичні події, – це арт-терапія. Вона виступає важливим інструментом емоційної стабілізації, дозволяючи дитині опосередковано, через творчість, висловлювати свої переживання, страхи та тривоги. У цьому контексті використовуються такі методи, як малювання, пісочна терапія, музикотерапія, театральні практики та казкотерапія. Діти, які регулярно залучаються до таких занять, демонструють помітне зниження рівня тривожності, розвиток емоційної саморегуляції, відновлення внутрішнього ресурсу. Яскравим прикладом таких ініціатив є програма

«Арт-терапія для дітей війни», реалізована Українською Гельсінською спілкою з прав людини, а також численні заняття з арт-психологами, які проводяться у прихистках, школах і дитячих просторах у прифронтових та приїзних регіонах.

Важливе місце у процесі соціального виховання займає інклюзивно-адаптивне навчання, яке враховує індивідуальні потреби дитини, особливо в умовах втрати стабільності. В умовах переміщення, травм, зміни соціального середовища традиційні підходи до освіти не працюють повною мірою. Тому застосовуються індивідуальні освітні траєкторії, система менторства, гнучкий розклад занять, дистанційні та гібридні формати навчання. Особлива роль відводиться вчителю як координатору не лише навчального, а й емоційно-психологічного середовища. Саме педагог стає для дитини джерелом стабільності, підтримки, довіри, особливо якщо йдеться про дітей з особливими освітніми потребами, які зазнають ще більшого стресу в умовах війни.

Паралельно з освітніми ініціативами надзвичайно важливою є психосоціальна підтримка, яка реалізується через стабілізаційні програми. Їхня мета – подолання наслідків травматичних подій, покращення психоемоційного стану та розвиток соціальних навичок. Формат такої допомоги може бути різним: від групових розмов та тренінгів з емоційної грамотності до індивідуальної роботи з психологами. Особливо ефективними є технології, впроваджені на міжнародному рівні, зокрема методика “Safe Space”, яка створює безпечне середовище для вираження емоцій, та програма “Children’s Resilience Programme” (UNICEF), яка сприяє формуванню психологічної стійкості. У результаті такої роботи у дітей покращується міжособистісна взаємодія, зменшується відчуття ізоляції, відновлюється здатність до довіри та соціальної активності [4].

Ще одним важливим компонентом соціального виховання є залучення дітей до активної участі в житті громади. Попри складність ситуації, така інтеграція дає змогу дитині відчути свою значущість, сформувати позитивну соціальну ідентичність і подолати відчуття безсилля. У практиці це реалізується через участь у волонтерських ініціативах, екологічних акціях, творчих майстернях, де діти можуть не лише розвивати свої здібності, а й робити внесок у спільну справу. До прикладу, в багатьох школах функціонують волонтерські групи, організовуються проєкти на кшталт «Діти допомагають дітям», а також ініціативи, в яких школа стає центром громади, що об'єднує дітей, батьків і педагогів навколо спільних цінностей та підтримки.

Практичний досвід та емпіричні дослідження у сфері соціального виховання дітей у кризових соціокультурних умовах свідчать про глибину проблеми та необхідність системного підходу до її вирішення. В Україні з 2022 по 2024 рік Інститут соціальної та політичної психології НАПН України провів низку досліджень, які засвідчили, що понад 65 % дітей з-поміж внутрішньо переміщених осіб демонструють ознаки соціальної тривоги, замкненості, порушення адаптаційних механізмів [1]. Ці діти перебувають у стані постійного психологічного напруження і потребують не лише епізодичної, а постійної спеціалізованої допомоги, включно з психосоціальною підтримкою та адаптивними освітніми стратегіями. Також моніторингові дані Міністерства освіти і науки України свідчать про те, що лише 58 % дітей, які проживають у зонах активних бойових дій, мають постійний доступ до формальної освіти. Решта перебуває в ситуації освітнього вакууму, що поглиблює як навчальну, так і соціально-психологічну дезадаптацію [2].

Міжнародна практика вказує на подібні тенденції, а також пропонує дієві моделі реагування. Зокрема, міжнародні організації UNICEF та Save the Children реалізують комплексні програми емоційної стабілізації для дітей у кризових регіонах, впроваджуючи мобільні бригади психологів, польові дитячі простори та програми екстреного реагування. У країнах, які мали досвід тривалих збройних конфліктів, як-от Сирія, Афганістан, Боснія і Герцеговина, було доведено ефективність підходу до захисту дітей на основі моделі «Community-based child protection mechanisms» — механізмів громадської опіки над дітьми [4].

Синтез українського й міжнародного досвіду демонструє, що лише системний підхід, який поєднує дослідження, соціальні програми, освітні ініціативи та підтримку з боку громад, дає змогу формувати ефективну систему соціального виховання дітей в умовах глибокої соціокультурної кризи, зумовленої війною.

Соціальне виховання в умовах війни має ґрунтуватися на принципах адаптивності, безпеки, інклюзії та емоційної підтримки. Необхідно розробити державні програми підтримки дітей в умовах конфлікту, які поєднують освітню, психологічну та соціальну складові. Педагоги, соціальні працівники, волонтери мають бути підготовлені до роботи в умовах постійного стресу та травми дітей. Особливої уваги потребує формування мереж співпраці між закладами освіти, місцевою владою, НУО та міжнародними структурами.

Література

1. Історія і теорія соціального виховання. DSpace HNPU: Головна. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f9f5b78-1eec-4ab4-8f5d-544e69c96dee/content (дата звернення: 09.05.2025).

2. Кирпенко Т. М., Бохонкова Ю. О. Механізми психологічного самозахисту підлітків: монографія. Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. 176 с.

3. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2015. № 8. С. 434–446. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a338e50-a725-4397-b169-15f24fe6f832/content (дата звернення 09.05.2025).

4. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2021. Вип. 1 (48). С. 469–472.

КОМП'ЮТЕРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Чердинцева Діана
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Останіна Н. С.

У науковій літературі феномен комп'ютерна залежність одержав назву Internet Addiction Disorder (LAD) «Інтернет-адиктивний розлад» або Інтернет-адикція [1]. Комп'ютерна залежність поділяється на два основні види: – це залежність від комп'ютерних ігор та Інтернет залежність. Термін «Інтернет-залежність» вперше був запропонований американським лікарем А. Голдбергом. Під цим поняттям він розумів непереборне бажання до Інтернету, що характеризується «згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, роботу, сімейну, фінансову сфери діяльності». За ступенем виходу з реальності Інтернет-залежність дуже нагадує потяг до наркотиків, алкоголю, азартних ігор. Згідно з дослідженнями американських учених, 6-8% користувачів Інтернету вже мають дану патологію, адже багато хто використовує його не тільки для роботи або навчання, але і ведуть листування, користуються сайтами, призначеними для розваг [2].

Особливо серйозно проблема комп'ютерної залежності проявляється в середовищі дітей та молоді. Першими проявами можуть бути розлади поведінки, неадекватність емоційних реакцій, дратівливість, замкнутість конфліктність, невміння висловити думку, передати чи проаналізувати зміст навчального матеріалу змарнілість зовнішнього вигляду, припухлість повік, почервоніння очей та ін. Саме такі ознаки свідчать про надмірне зловживання комп'ютером та Інтернетом.

Сьогодні комп'ютер – повсякденність дитини, звична та буденна річ. У той же час, для батьків і педагогів комп'ютер може стати великою проблемою, адже він не такий безпечний, як видається на перший погляд. Аналіз наукових досліджень. Феномен комп'ютерної залежності досліджували психологи, лікарі, педагоги, соціологи: Н. Бугайова, І. Гольдберг, М. Гріффітс, Е. Горлова, Т. Дуброва, Л. Єргієва, Н. Кузнєцова, О. Лисенко, Н. Левшунова, О. Макаренко, Р. Фольберг, А. Чамберс, Г. Чайка, Т. Шибутані, М. Шотон, К. Янг та інші. Комп'ютер перестав бути просто засобом для зберігання й передачі надвеликих обсягів інформації, він перетворився на сферу життя величезної кількості людей. Дослідження показують, що найбільше від комп'ютерної залежності потерпають саме учні старшої школи.

У залежної людини можуть виникнути проблеми у стосунках, агресивність. Ця залежність базується на прагненні особи отримати «відчуття віртуального світу». У грі молодь втікає від дійсності у світ фантазій. Внаслідок цього залежний(-а) весь час прагне отримувати чергову «комп'ютерну дозу». Коли ж можливості зануритися у комп'ютерний світ немає, то може наступити істерика (часто – у дітей). Підлітки зізнаються, що нерідко грають довше, ніж планували. А це часто негативно позначається на навчанні. Вчені виявили, що комп'ютерні ігри стимулюють лише певну частину дитячого мозку, тому діти повинні більше читати, писати й займатися

математикою. До того ж, для гармонійного розвитку усіх ділянок дитячого мозку корисно бавитися на вулиці та якомога більше спілкуватися з іншими дітьми.

Оскільки дітям важко себе контролювати, вони можуть, майже не відриваючись, годинами грати в комп'ютерні ігри [2]. Під час гри за комп'ютером відбувається настільки сильна концентрація уваги дитини на дії, що відбувається на екрані, що в дитини може проявитися своєрідний транс і втрачається відчуття реального часу. Виникає проблема "зависання в комп'ютері", коли дитина впродовж декількох годин не може відірватися від екрану. При частому повторенні подібних ситуацій виникає загроза виникнення комп'ютерної залежності. До того ж, якщо використовуються низькопробні ігри, сюжети яких складаються лише з перегонів та вбивств, де в ролі жертви є люди, то може різко знизитися психологічний бар'єр щодо подібних вчинків. У віртуальному світі існує віртуальна відповідальність. Коли подібні ігри використовуються часто і тривало, таке ставлення до насилля стає підсвідомим і може різко знизити відповідальність дитини при вчиненні подібних дій у реальному житті. Жорстокі відеоігри роблять дітей агресивнішими [3]. Наведемо такі існуючи причини залежності від комп'ютерних ігор.

• Спосіб піти від рутини. Удавана простота і буденність в повсякденному житті. Спосіб піти від проблем зовнішнього світу. Здатність легкого вибору навколишнього світу через гру аж до особистості, соціального статусу, сценарію життя.

• Копіювання поведінки сім'ї. Якщо батьки за сімейною вечерею сидять не розмовляючи і втупившись у гаджети, не дивуйтеся, що дитина не буде залежна від комп'ютера. Будь-яка модель поведінки дорослих сприймається і копіюється дітьми підсвідомо, особливо в молодшому віці.

• Незадоволеність і комплекс неповноцінності. Бажання надолужити згаяне в реальному житті. Адже в грі ти можеш легко бути кращою версією самого себе.

• Сімейні негаразди і соціальні проблеми. У паралельному всесвіті завжди можна скинути негативну напругу.

• Нудьга. Спосіб вбити вільний час найпростішим, на перший погляд, способом. Просто включити комп'ютер [1].

Поряд з цим, симптоми комп'ютерної залежності у дітей включають в себе:

- постійно наростаючий час, який підліток проводить за комп'ютером. Так само до цього пункту відноситься занурення в ігровий світ;

- всі думки пов'язані з грою, підліток все менше часу проводить з реальними друзями;

- проблеми з самоконтролем, особливо при програші. Труднощі при регулюванні часу гри, незібраність і забудькуватість до обіцянок;

- присутність синдрому відміни, при відсутності можливості сидіти за комп'ютером, грати, або бути «on-line», різкі емоційні сплески, лють, нестриманість, сльози і агресія.

Ще один наслідок або симптом комп'ютерної залежності – це те, що після гри підліток не стежить за часом: він або спізнюється, або не встигає.

Найчастіше рідні підлітків, у яких з'являється комп'ютерна залежність, звертають увагу на прояв агресії так чи інакше пов'язаної з грою. Суть така, що через нерозвиненість механізмів зняття стресу і копінг-стратегій, весь негатив із гри підліток не може переробити, а вихлюпує на навколишній світ. Комп'ютерна залежність, як хвороба притаманна дорослим та й дітям, тощо [4].

Отже, поняття комп'ютерної залежності серед старшокласників є серйозною проблемою, яка виникає внаслідок тривалого користування комп'ютерами і гаджетами. Причинами цієї залежності можуть бути постійний доступ до інтернету, соціальні мережі, відеоігри, а також відсутність контролю з боку батьків або вчителів. Це може призвести до зниження уваги до навчання, погіршення здоров'я та соціальних навичок. Для боротьби з цією проблемою важливо обмежувати час, який молодь проводить за комп'ютером, надавати можливість для розважальних та корисних занять поза екраном, а також створювати якісне довкілля для здорового розвитку.

Література

1. Залежність від комп'ютерних ігор: що це таке, причини та лікування. URL: https://medlux.net.ua/rodicham/zalezhnist-vid-kompyuternyh-igor-shho-cze-take-prychyny-talikuvannya/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0% ; D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%20 ; %D0%BA%D0%BE%D0%B (дата звернення 20.05.2025).

2. Комп'ютер для дитини: користь чи шкода? URL : https://www.bsmu.edu.ua/blog/1824-dytynakompjuter/ (дата звернення 20.05.2025).

3. Комп'ютерна залежність: все починається з дитинства. URL: https://kucurubskagromada.gov.ua/news/1544533541/ (дата звернення 20.05.2025).

4. Наркологічний центр реабілітації та ресоцилізації СТИМУЛ. URL: https://renessanscenter.com/uk/likuvannya-igromaniji-v-kharkovi/likuvannya-komp-yuternoji-zalezhnosti-v-kharkovi (дата звернення 20.05.2025).

СПРИЯННЯ ПОКРАЩЕННЮ ЗДОРОВ'Я: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ

Чередніченко Неля
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

Стан здоров'я дітей в Україні має велике значення для всього населення, бо це показник добробуту суспільства і держави не тільки на сьогоднішній день, а й на майбутнє. Збереження й зміцнення здоров'я дітей є однією з найактуальніших проблем у сучасному суспільстві [1]. Особливої уваги потребує шкільний вік – надзвичайно чутливий і відповідальний період у формуванні особистості, коли закладаються і розвиваються основи фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку дитини. Саме в цей час відбувається інтенсивний ріст організму, становлення емоційної сфери, формування перших усвідомлених установок щодо способу життя, міжособистісних стосунків, відповідальне ставлення до власного здоров'я. Значний потенціал щодо цього має соціально-педагогічна діяльність, яка визначає одну із функцій соціального педагога як вчителя здоров'я для дітей і молоді та активізує його професійну діяльність у цьому напрямі. Ефективність діяльності соціального педагога у збереженні здоров'я школярів потребує не лише практичного досвіду, а й наукового осмислення змісту, форм, методів роботи, а в першу чергу, розуміння здоров'я як

найбільшої цінності, якою володіє кожен із нас. Тому дослідження соціально-педагогічних аспектів покращення здоров'я дітей є надзвичайно актуальним і має важливе значення. Мета нашої статті – проаналізувати підходи до розуміння категорії здоров'я в контексті сприяння покращенню здоров'я.

Поняття «здоров'я» характеризується складністю, багатозначністю, так як в ньому відображаються найважливіші аспекти буття людини в світі. Воно обумовлено ходом соціальної еволюції, історичним розвитком та соціально-культурним контекстом. Дослідження науковців засвідчують, що здоров'я – багатовимірне, багатогранне поняття, існують різноманітні підходи до його трактування, різні моделі та концепції здоров'я. Тому представимо характеристику сутності поняття здоров'я, яку знаходимо у трьох основних концепціях: античній, адаптаційній, антропометричній. Такий аналіз допоможе нам визначитися, яка з них у найбільшій мірі спрямована на формування сприятливого ставлення до здоров'я у особистості при її використанні.

Так, в античній концепції (Платон, Цицерон, Гіппократ, Сократ, Епікур) – здоров'я розуміється як внутрішня узгодженість, гармонія, краса, врівноваженість. В античній концепції відповідальність за здоров'я несла сама людина, тобто для античності характерно відповідальне ставлення до здоров'я.

Адаптаційна концепція (Г. Спенсер, Г. Сельє та ін.) розглядає здоров'я як пристосованість особистості до навколишнього середовища. Як зазначає Т. Алєксєєнко, здоровий спосіб життя розуміється як узгодження особистих характеристик з соціальними нормативами (нормування), єднання з природою (жити у згоді з власною природою і в гармонії з природним оточенням), гуманізація між особистих відносин, оздоровлення суспільства [2]. При такому розумінні здоров'я, відповідальність за своє здоров'я людина значною мірою покладає на фахівців, бо проблеми пов'язані із ним вона вирішує зверненням до лікаря. Отже, в адаптаційній концепції власна активність людини, її відповідальність за здоров'я не відіграють вирішальної ролі.

У основі антропоцентричної концепції (Б. Братусь, К. Роджерс, А. Маслоу та ін.) лежить уявлення про вище (духовне) призначення людини. Прихильники цієї концепції вважають, що кожна людина має певні позитивні потенції, реалізувати які є її обов'язок і відповідальність перед собою і людством. Основними принципами та критеріями здорового існування вони визначають: вільне творче самовираження, розвиток (особисте зростання), інтеграцію досвіду і духовне самовизначення, які призводять до усвідомлення власної відповідальності, яка цілком покладається на Суб'єкта і яку тепер уже не вдається перекласти на абсолютні закони Природи або Долю. Тому ми можемо зробити висновок, що відповідальне ставлення до здоров'я в даній концепції розглядається як найважливіша умова життєдіяльності людини та її самореалізації.

Зазначені концепції спонукали науковців до розробки концепцій здоров'я, в яких були б враховані їх основні ідеї у відповідності із сучасними науковими підходами та цілісним вивченням такого феномену як здоров'я. Саме такими на сьогодні є концептуальні положення сприяння здоров'ю, де здоров'я розуміється: як багатовимірний феномен, який поєднує в собі різні компоненти й відображає фундаментальні аспекти людського життя (це стан повного фізичного, соціального і психічного благополуччя, а не відсутність хвороб або фізичних вад; як вища, абсолютна цінність (реалізується у відповідальному ставленні людини до свого стану, що забезпечує успішну життєдіяльність, досягнення благополуччя); як системна якість

(здорова людина завжди потенційно цілісна, пране до розвитку, самовизначення); як право людини (ООН визнає, що стандарт здоров'я є одним із основних кожної людини без обмежень); як позитивна концепція, що висуває на перший план соціальні та особистісні ресурси, можливості (кожна людина має багато здібностей і значний потенціал, тому потрібно розвивати здібності, підтримувати та зміцнювати внутрішні сили); як засіб, ресурс (дає можливість людям мати індивідуально неповторний та продуктивний в соціальних і економічних відносинах спосіб життя); як ступінь, яким особистість чи група осіб здатні як реалізувати свої прагнення і задовольнити потреби, так і змінювати середовище та об'єднуватися з ним; як спільна цінність (сприяння у суспільстві здоров'я для всіх, спираючись на соціальну справедливість і рівність людей, солідарність країн у цьому питанні); як загальнолюдська цінність (дає змогу зберегти населення і нашу планету хоча б у нинішньому вигляді, тому маємо розуміти потребу не тільки в індивідуальному здоров'ї, але й у громадському здоров'ї). Відповідно, зміст здоров'я розкривається у єдності таких ознак: цілісність, багатокомпонентність, системність, процесуальність, динамічність, багаторівневість, детермінованість факторами здоров'я, серед яких найвпливовішим є ставлення до здоров'я, взаємообумовленість благополуччя людини, благополуччя громади, благополуччя країни та світу в цілому.

Тому ми розділяємо думку Н. Зимівець щодо розуміння сутності здоров'я в контексті концепції сприяння здоров'я як стану повного благополуччя в різних сферах життєдіяльності; фундаментальної потреба людини; реалізації її потенціалу; здоров'я одночасно ресурс, процес і результат задоволення однаковою мірою фізичних, психічних і соціальних потреб кожної людини за пріоритетного значення здоров'я всієї людської популяції нинішнього та прийдешніх поколінь, є найвищою загальнолюдською і суспільною цінністю; проявляється в здатності зберігати й покращувати природне місце існування, збільшувати тривалість і покращувати якість життя завдяки можливості контролю та керування факторами, що їх обумовлюють [3, с. 20]. Саме таке трактування здоров'я ми вважаємо доцільним для проведення системної, комплексної соціально-педагогічної діяльності з покращення здоров'я серед дітей та молоді.

Література

1. Актуальні проблеми формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 5-річчю факультету психології та соціальної роботи 14-16 листопада 2007 р. / за ред. А. І. Конончук. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 263 с.

2. Алєксєєнко Т. Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2004. № 2. С. 19–24.

3. Гусак П. М., Зимівець Н. В., Петрович В. С. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології: монографія / за ред. П. М. Гусака. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 219 с.

4. Сучасні технології збереження здоров'я учнів: кращий досвід / авт. кол.; уклад. А. Г. Обухівська, І. І. Цушко. Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 221 с.

СПІЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ ДО ЖИТТЯ: ПРЕВЕНЦІЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД МОЛОДІ

Шаповал Андрій
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів
Науковий керівник: канд. психол. наук, доц. Фера С. В.

Життя – найвища цінність. Та іноді біль, самотність і втрата сенсу штовхають навіть молодих людей на край. Суїцид – це не просто статистика, а втрачені долі й крик про допомогу, який не почули. Особливо боляче, коли йдеться про молодь, чий шлях в життя тільки починається.

В Україні зростає кількість випадків суїцидальної поведінки серед молоді. За кожною історією – глибокі переживання, травми, відчуження. Це вимагає не осуду, а розуміння і дії. Ми маємо створити простір, де молодь не боїться говорити й бути почутою. Адже кожне врятоване життя – доказ того, що увага й спільні зусилля мають значення. Суспільство, здатне допомогти обрати життя.

Проблематику суїцидальної поведінки та тенденції до суїциду серед молоді досліджували А. Бернацький, В. Тихоненко, М. Феноменов, С. Калинкіна, О. Хаустова, О. Романів, Н. Крилова, А. Казакова, В. Цупрун, Б. Рович, О. Газман і ін. Їх дослідження констатували вплив середовища закладів освіти, вікових особливостей та кризових станів на формування суїцидальної поведінки, акцентували на ролі педагогів і батьків у її попередженні, а також намітили психолого-педагогічні і клінічні підходи до діагностики та профілактики.

Суїцидальна поведінка в Україні залишається критичною проблемою, що потребує комплексного реагування в межах соціальної роботи. Рівень смертності внаслідок самогубств є одним із найвищих серед зовнішніх причин у побутовому середовищі. Часто справжні мотиви суїциду приховані за випадками отруєння, падінь чи аварій, що ускладнює об’єктивну оцінку ситуації. Особливу тривогу викликає доступність засобів для самозашкодження, зокрема лікарських препаратів, а також тенденція до недооцінки суїцидальних ризиків у суспільстві. Найуразливішими залишаються молодь і чоловіки, що вказує на потребу у віково- та гендерно чутливому підході [1, с. 92].

Відсутність єдиного механізму верифікації причин смерті, регіональні відмінності в рівні суїцидів і нестача фахової психосоціальної підтримки свідчать про необхідність національної стратегії з превенції, яка має базуватися на міждисциплінарному підході та передбачати участь соціальних працівників у міжвідомчій взаємодії з медичними й психологічними службами [1, с. 93].

Є невтішна інформація й на сайті Омбудсмана України про зростання кількості дитячих самогубств, що викликає серйозне занепокоєння й свідчить про критичну потребу в ефективній системі превенції. Попри наявність державних стратегій, зокрема Концепції розвитку охорони психічного здоров’я до 2030 року, виявлено формальність підходів і слабку реалізацію заходів на місцях. Низька обізнаність про доступні сервіси, недостатня участь батьків, педагогів і соціальних служб, а також

відсутність належного кадрового забезпечення ускладнюють вчасне виявлення ризиків. Повномасштабна війна лише посилила вразливість дітей до психоемоційних травм, що підтверджується зростанням випадків самоушкоджень і самогубств у 2022–2023 роках. Міжвідомча взаємодія, просвітницькі кампанії та підтримка психічного здоров'я мають стати ключовими елементами нової моделі профілактики [2].

І. Музиченко підкреслює, що: «Надзвичайно високий рівень самогубств відзначається серед підлітків та юнаків, що навчаються. У віці до 13 років суїцидальні спроби рідкісні, а починаючи з 14-15 років суїцидальна активність різко зростає, досягаючи максимуму в 16-19 років. Актуальність проблеми, зокрема підліткового і юнацького суїциду полягає в тому, що, залишаючись на індивідуальному рівні затабованим через свою інтимність, …» [3, с. 265].

Суїцидальні тенденції серед студентської молоді часто пов'язані з недостатньою зрілістю, невизначеністю життєвих орієнтирів і відсутністю чітких цілей. Вагомим детермінантами виступають конфлікти в родині, особливо ті, що супроводжуються емоційним насильством. Ступінь напруження в таких ситуаціях зазвичай прямо пропорційний глибині родинної взаємодії [3, с. 266].

Суїцидальна поведінка в українській соціальній площині відображає глибинні трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільстві, насамперед – деградацію інституту сім'ї як ключового осередку емоційної підтримки та стабільності. Саме родинні конфлікти часто стають пусковим механізмом, тоді як у середовищах зі сталими моральними орієнтирами рівень самогубств нижчий. Причинами є психологічні розлади, хвороби, складні обставини, внутрішня криза, тривога, а також імпульсивні дії на тлі високої вразливості до стресу [4, с. 18].

Саме тому надзвичайно важливою є профілактична робота, яка починається з елементарного – щирої розмови, відкритого серця, здатного підтримати. Індивідуальна бесіда з молоддю – це не просто метод, а можливість врятувати життя, дати відчуття, що ти не сам, що тебе чують і розуміють.

В межах профілактики суїцидальної поведінки у відокремленому структурному підрозділі (Конотопському індустріально-педагогічному фаховому коледжі СумДУ) реалізовано ініціативу «Я обираю життя!», спрямовану на зміцнення емоційної стійкості молоді та підвищення обізнаності щодо важливості збереження життя. Волонтери активно долучалися до заходів, що дозволило глибше осмислити проблему. Програма акції включала виставки, інтерактиви, лекції, тренінги та поширення інформаційних матеріалів. Студенти брали участь в організації подій, що посилило їх залученість. Центральним елементом стали тренінги, які допомогли учасникам сформувати позитивне мислення, усвідомити цінність життя та розвинути внутрішню стійкість. Особливий відгук викликала вправа «Карта життя», що дозволила молоді глибше осмислити свій життєвий шлях і переосмислити його через творчість [5, с. 26–27].

Також, у межах профілактики суїцидальної поведінки старшого шкільного віку, було проведено цикл занять, спрямованих на формування емоційної стійкості, оптимістичного мислення та усвідомлення цінності людського життя. Молодь навчалася долати стресові й кризові ситуації, активно долучалася до виховного заходу «Життя – дар Божий. Бережіть його!», що сприяв глибшому осмисленню життєвих пріоритетів. Для педагогічного колективу було організовано мінілекцію з питань виявлення ознак суїцидальної поведінки та ефективного реагування. Результати

анкетування виявили наявність тривожних думок серед окремих студентів, що підкреслює актуальність і необхідність системної профілактичної роботи в освітньому середовищі [5, с. 28–29].

Профілактика суїцидальної поведінки серед молоді потребує не лише професійного підходу, а й щирої участі. Тренінги, слухання, підтримка й розмова можуть змінити траєкторію життя підлітка. Важливо забезпечити постійний розвиток фахівців та ефективну взаємодію між закладами освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Спільними зусиллями можна створити безпечне середовище, де молодь зможе обрати життя.

Література

1. Романів О. П. Хаустова О. О., Суїцид: сучасні підходи до профілактики. *Ліки України : наук.- практ. журн*. Київ: Літера, 2013. № 1. С. 89–94.

2. Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. Омбудсман України = Ombudsman of Ukraine. URL: https://ombudsman.gov.ua/en/news_details/monitoring-vipadkiv-suyicidiv-sered-ditej (дата звернення: 02.05.2025).

3. Музиченко І. В. Вікові особливості суїцидальної поведінки. *Innovations and prospects in modern science. Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference Stockholm, Sweden (23-25 October 2023). Stockholm, Sweden*. 2023. P. 264–267. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47058/1/Muzychenko_FPSRSO.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

4. Кравченко О., Тробюк Н. Про профілактичні заходи щодо попередження суїцидальної поведінки у військовослужбовців Національної гвардії України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький. 2017. № 1. С. 12–29. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/visnik_1_2017_psh.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

5. Калинкіна С. Програма профілактики суїцидальної поведінки у Відокремленому структурному підрозділу КІПФК СумДУ на (2023 – 2024 навч. рік). Суми : СумДУ, 2023. 76 с. URL: https://kipt.sumdu.edu.ua/pdf/kalinkina/prohrama-profilaktyky-suitsydalnoi-povedinky.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шимко Христина

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Сучасні суспільні трансформації в Україні, зумовлені повномасштабною війною, суттєво впливають на всі сфери життя, зокрема на процес соціалізації дітей молодшого шкільного віку. Військові дії, внутрішнє переміщення населення, розлука з батьками, порушення звичного укладу життя спричиняють численні стресові фактори, які ускладнюють повноцінний розвиток особистості дитини та формування її соціальних компетентностей.

За даними ЮНІСЕФ, станом на 2024 рік в Україні налічуються сотні тисяч дітей, які є внутрішньо переміщеними особами, втратили домівку або були вимушені змінити школу та середовище спілкування. Ці зміни, що відбуваються в чутливому віковому періоді, порушують стабільність соціальних зв'язків, негативно впливають на емоційне благополуччя та можуть провокувати труднощі в адаптації.

Окрему увагу варто приділити впливу стресогенних чинників (тривога, страх, нестабільність) на психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку. У цьому контексті особливого значення набуває створення безпечного та підтримувального середовища у закладах загальної середньої освіти, яке сприятиме збереженню психологічного здоров'я, розвитку базових соціальних навичок, формуванню довіри до дорослих та однолітків.

Ще одним важливим фактором, що визначає специфіку соціалізації сучасних дітей, є цифровізація освітнього процесу, зокрема в умовах дистанційного або змішаного навчання. З одного боку, цифрові технології відкривають доступ до освітніх ресурсів і дозволяють зберігати зв'язок з учителями та однолітками навіть за умов евакуації чи релокації. З іншого боку, вони зменшують безпосередню міжособистісну взаємодію, що є критично важливою для формування соціальних навичок у молодшому шкільному віці. Відсутність живого спілкування, надмірне використання гаджетів, інформаційне перевантаження можуть мати дезадаптивні наслідки.

Молодший шкільний вік є критичним періодом у розвитку дитини, що характеризується переходом від провідної ігрової діяльності до навчальної, становленням соціального «Я» та засвоєнням базових моделей соціальної взаємодії. Саме на цьому етапі закладаються основи соціальної компетентності, формуються ключові механізми емоційної регуляції, а також розвиваються здатності до адаптації у нових соціальних контекстах, що набуває особливої актуальності в умовах соціальних криз і нестабільності.

Однією з центральних психосоціальних потреб дитини молодшого шкільного віку є потреба у визнанні та належності до соціальної групи – класу, групи однолітків, навчального колективу. Саме в цей період активно формуються навички міжособистісної комунікації: діалогічне мовлення, вміння домовлятися, дотримуватися правил, приймати соціальні ролі, виявляти емпатію. Соціальна взаємодія у шкільному середовищі виступає ключовим механізмом, через який дитина опановує культурні зразки поведінки, засвоює етичні норми, вчиться співпрацювати, розв'язувати конфлікти, відстоювати власну позицію з урахуванням позиції іншого.

Емоційна регуляція на цьому віковому етапі перебуває в процесі активного становлення. Діти вчаться розпізнавати, вербалізувати та контролювати власні емоції, що вимагає наявності безпечного емоційного клімату в сім'ї та навчальному середовищі. Невміння впоратися з сильними емоційними переживаннями, зокрема у ситуаціях стресу чи невизначеності (які актуалізуються у воєнних умовах), може призводити до порушень поведінки, зниження навчальної мотивації, емоційного вигорання та відчуження.

У контексті соціалізації важливим психолого-педагогічним завданням є підтримка адаптаційних процесів, що охоплюють здатність дитини пристосовуватися до нових умов навчання, соціального середовища, вимог дорослих та групових норм. Адаптація у цьому віці включає як фізіологічні й когнітивні компоненти (зміна режиму дня, нові інтелектуальні навантаження), так і соціально-емоційні (налагодження стосунків,

подолання тривожності, прийняття себе в новому середовищі). В умовах воєнного часу адаптаційні виклики посилюються вимушеною зміною соціального оточення (новий колектив, інша школа), інформаційною нестабільністю та зниженням рівня базової безпеки.

З огляду на вікові особливості молодших школярів, їхню чутливість до соціального впливу та потребу в адаптації до складних соціальних умов, ключовим процесом у їхньому розвитку виступає соціалізація, що розглядається як двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії індивіда та соціуму, за якого людина включається до системи суспільних відносин, завдяки засвоєнню соціального досвіду, і самостійно відтворює такі відносини та формується як унікальна, неповторна особистість [2].

Враховуючи психосоціальну специфіку молодшого шкільного віку, зокрема, потребу у безпечному соціальному середовищі, розвиток навичок емоційної регуляції та засвоєння моделей соціальної взаємодії, постає необхідність цілісного розуміння процесу соціалізації дітей у цьому віковому періоді, особливо в умовах суспільної нестабільності. Соціалізація молодших школярів в умовах воєнного часу – керований та мотивований психолого-педагогічний процес прямої та зворотної взаємодії особистості з соціальним оточенням, спрямований на збагачення її соціального досвіду (успішно пройти всі види адаптації війни та оволодіти ціннісними орієнтаціями), самореалізацію (у можливих рамках), збереження емоційного стану та вдосконалення морально-естетичного спектра, формування позитивних реакцій на противагу аберраційній поведінці в спеціально створених інтерактивних та атрактивних умовах [1].

Соціалізація дітей молодшого шкільного віку у складних суспільних умовах, спричинених війною, неможлива без цілеспрямованої підтримки з боку основних соціальних інститутів: родини, закладу освіти та громади. Саме взаємодія цих трьох середовищ формує фундамент для успішної адаптації дитини до нових обставин, розвитку навичок взаємодії, емоційної стійкості та почуття безпеки.

Родина виступає первинним осередком соціалізації, де дитина засвоює перші соціальні ролі, норми і цінності. У кризовий період роль родини особливо зростає. Емоційна підтримка, стабільність, чітка структура повсякденного життя є критично важливими для подолання тривоги й адаптації до змін. Однак, в умовах війни родини нерідко самі переживають втрати, травматичні події, зміни соціального статусу, що впливає на їхню здатність забезпечувати повноцінне виховання та підтримку дитини. У таких випадках необхідним стає залучення системи соціального захисту, психологічної та консультативної допомоги сім’ям з дітьми.

Школа, як провідний інститут вторинної соціалізації, має надзвичайно важливу функцію підтримки дітей в умовах нестабільності. Заклади загальної середньої освіти, крім виконання освітньої функції, сьогодні перетворюються на простори соціальної інтеграції, безпеки та взаємодії. Вчителі та соціальні педагоги стають не лише носіями знань, а й агентами соціальної підтримки, посередниками між дитиною, сім’єю та громадою. Важливим аспектом є впровадження психосоціальної підтримки у навчальному середовищі, налагодження емоційно безпечного клімату, розвиток інклюзивного підходу до організації навчального процесу.

Громада відіграє роль соціального простору, в якому дитина реалізує свої перші позашкільні контакти, долучається до спільнот, опановує соціальні норми через участь

у спільних активностях. В умовах війни громади виконують також функцію опори, де через діяльність центрів підтримки внутрішньо переміщених осіб, волонтерських ініціатив, закладів культури та спорту, центрів дитячого дозвілля. Злагоджена міжсекторальна взаємодія школи, громади та родини є запорукою створення ефективної системи соціального супроводу дитини, яка переживає травматичні обставини.

Таким чином, в умовах деструктивного соціального контексту, зумовленого війною в Україні, зростає необхідність не лише оперативного реагування на виклики, що постають перед системою освіти і соціальної роботи, але й формування довгострокових стратегій підтримки соціалізації дітей молодшого шкільного віку. Перспективними у цьому напрямі є комплексні підходи, що поєднують психосоціальну підтримку, інтеграційні освітньо-соціальні програми, міждисциплінарну взаємодію фахівців та активну участь громади.

Література

1. Бондаренко В. Проблеми соціальної адаптації молодших школярів в умовах воєнного часу. *Вересень*. 2022. № 2 (93). С. 78–94.

2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Шпаківський Владислав
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. нак, проф. Криловець М. Г.

У сучасних умовах глобалізації трудова міграція виступає одним із провідних чинників соціально-економічних трансформацій як у країнах-донорах, так і в країнах-реципієнтах. Особливої актуальності це питання набуває для України, значна частина населення якої працює за кордоном. Соціальні наслідки міграції мають багатовимірний характер і потребують системного аналізу в контексті збереження людського капіталу та соціальної стабільності. Особливої ваги проблема набуває в умовах сучасних викликів, зокрема повномасштабної війни, економічної нестабільності та демографічної кризи. Нинішня трудова міграція охоплює як висококваліфікованих працівників, так і представників фізичної праці. Її соціальні наслідки проявляються у зміні функціонування інституту сім'ї, соціалізації дітей, трансформації системи цінностей та міжособистісних відносин, що потребує глибокого теоретичного осмислення.

До вивчення соціальних аспектів трудової міграції зверталися українські й зарубіжні науковці, зокрема М. Лукашевич, О. Малиновська, І. Прибиткова, О. Ровенчак, М. Шульга та ін. У працях цих авторів розглянуто питання адаптації мігрантів, трансформації міграційних політик, впливу міграції на ринок праці та інститути родини. Проте проблема комплексного аналізу соціальних наслідків міграції

з урахуванням нових викликів (воєнні дії, масова релокація населення) залишається недостатньо вивченою.

Соціальна робота як наукова галузь і навчальна дисципліна застосовує різноманітні підходи до вивчення суспільних явищ, проте формує особливе бачення процесів міграції. У цьому контексті трудова міграція розглядається соціальними працівниками як явище, що породжує низку суперечностей між мігрантами та приймаючим соціальним середовищем. Ці суперечності часто виявляються у формі соціальної дезадаптації, дезінтеграції та девіантної поведінки. Завдання соціальної роботи полягає в розробленні і впровадженні методів, спрямованих на подолання таких відхилень через підтримку не лише мігрантів, а й місцевого населення [2].

Міграція трактується як процес, що розриває зв'язки індивідів або груп із властивими їм екологічними, соціокультурними та економічними структурами, одночасно інтегруючи їх у нові, відмінні за змістом і функціями середовища. Для соціального працівника це, насамперед, динаміка формування і трансформації міжособистісних та міжгрупових взаємин у приймаючому суспільстві. Такі взаємини охоплюють широкий спектр взаємодій між старими й новими просторами проживання, між корінним населенням і прибулими, між культурами походження та культури нового середовища, а також між професійними та соціальними спільнотами, що взаємодіють у межах єдиного соціального поля. Масова трудова міграція, що стала звичною практикою для мільйонів українців, має низку глибоких соціальних наслідків (за О. Малиновською):

Демографічні втрати – виїзд молодого населення призводить до зменшення народжуваності, відкладених шлюбів, старіння населення, а тривале перебування за кордоном часто завершується залишенням на постійне місце проживання.

Криза інституту сім'ї – міграція спричиняє розрив сімейних зв'язків, зростання кількості розлучень, самотніх матерів та трансформацію гендерних ролей. Особливо тривалими є відрядження жінок, що підсилює деструктивні процеси в родинах.

Проблеми соціалізації дітей – відсутність батьківського нагляду призводить до емоційних розладів, споживацьких настроїв, зниження мотивації до навчання та праці, правопорушень. Часто діти, залишені без обох батьків, проживають з родичами або взагалі самостійно.

Вплив на ринок праці – внаслідок масової міграції зростає дефіцит кадрів у сфері освіти, медицини, будівництва, особливо в західних регіонах України. Виїзд кваліфікованих кадрів загострює проблему "відтоку мізків".

Фінансові трансферти – хоча грошові перекази становлять вагомий внесок у ВВП країни, вони не завжди використовуються як інвестиції, а здебільшого витрачаються на споживання. Лише незначна частина заробітчан інвестує у власний бізнес або розвиток регіонів.

Соціальний захист і права – значна частина трудових мігрантів працює без офіційного статусу, без контрактів та соціального страхування. Це знижує рівень соціальної безпеки, створює передумови для порушення прав людини [1].

Таким чином, соціальні наслідки трудової міграції є довготривалими, глибокими та суперечливими. Вони вимагають не лише моніторингу, а й розробки цілісної державної політики з підтримки мігрантів, їхніх родин, створення умов для повернення та реінтеграції. Пріоритетними мають стати профілактика соціального сирітства,

підтримка сімейної єдності, захист прав українських громадян за кордоном, підвищення якості освіти та працевлаштування в Україні.

Література

1. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Київ: НІСД, 2019. 40 с.

2. Філіпова Н. В. Соціальний захист трудових мігрантів у країнах ЄС та в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1(43). С. 378–385.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ

Штипа Ігор
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

Багатодітні сім'ї в Україні традиційно належать до соціально вразливих груп населення, для яких характерні численні проблеми соціального, економічного та психологічного характеру. Соціальна робота у цьому контексті покликана забезпечити ефективну підтримку з урахуванням особливостей функціонування таких родин.

За результатами досліджень, стан багатодітних родин в Україні характеризується: високим рівнем бідності та економічної нестабільності; недостатнім доступом до якісних медичних, освітніх та соціальних послуг; житловими проблемами та стигматизацією з боку суспільства; психоемоційною вразливістю дітей і батьків через перевантаження та брак підтримки.

Особливої уваги потребують ті багатодітні родини, що проживають у сільській місцевості, де рівень соціального захисту нижчий, ніж у містах.

Розробку питань соціальної роботи з багатодітними родинами вели: О. Безпалько, яка аналізувала соціально-педагогічну підтримку дітей та молоді у громадах; І. Звєрєва, що досліджувала системний підхід до соціальної роботи; Ж. Петрочко, яка акцентує на захисті прав дитини у багатодітних і кризових родинах та ін.

Метою публікації є виявлення та характеристика актуальних проблем, з якими стикаються багатодітні родини, та окреслення напрямків реагування соціальної роботи на ці виклики.

Більшість науковців сходяться на думці, що соціальна робота з багатодітними родинами виконує дві головні функції: підтримку в подоланні труднощів і профілактику негативних соціальних явищ. На основі аналізу літератури та статистичних даних виокремлено такі актуальні проблеми:

1. Фінансова нестабільність, зокрема зниження доходу з народженням кожної дитини, що ускладнює задоволення базових потреб.

2. Житлові умови, що часто не відповідають нормам, спричиняють міжособистісні конфлікти, підвищують рівень тривожності дітей.

3. Обмежений доступ до освіти — через брак часу, коштів і підтримки діти з багатодітних родин мають знижену мотивацію до навчання та низький рівень освітніх досягнень.

4. Психоемоційна перенавантаженість батьків, зокрема матерів, через надмірну кількість домашніх обов'язків без підтримки держави.

5. Соціальна стигматизація, що формує в родинах почуття меншовартості, викликає замкненість і ізоляцію.

Дефіцит індивідуальної уваги до кожної дитини, що призводить до проблем у становленні особистості, комунікації, зниження самооцінки та тривожності.

Соціальна робота в такому контексті потребує використання широкого спектра методів: соціального супроводу, індивідуального консультування, соціального патронажу, інтервенції в кризових ситуаціях, залучення громадських і волонтерських ресурсів.

В сучасних умовах соціальна робота з багатодітними сім'ями повинна охоплювати такі *напрями***:**

– оцінювання потреб родини через інструменти первинного скринінгу;
– індивідуальне консультування батьків щодо виховання, прав дитини, доступних ресурсів;
– налагодження партнерства з органами освіти, медицини, психологічними службами;
– розробка групових програм підтримки батьків, взаємодопомоги серед родин;
– адвокація прав багатодітних родин на рівні громади.

Підкреслимо і важливість гуманістичних принципів, які мають лежати в основі професійної діяльності соціального працівника: *повага до гідності людини, емпатія, соціальна справедливість, безпека, партнерство, індивідуальний підхід.*

Оскільки багатодітні сім'ї стикаються з комплексом соціальних, економічних і психологічних викликів, що посилюють їхню вразливість, соціальна робота повинна орієнтуватися на довготривалу підтримку таких родин, впровадження індивідуального підходу, партнерську взаємодію та адвокацію їхніх прав.

Необхідною є міжвідомча співпраця, зокрема з медичними, освітніми, житловими службами, а також активне залучення громади до підтримки багатодітних сімей.

Література

3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи. Київ: Наук. світ, 2006.

4. Звєрєва І. Д. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2004.

5. Петрочко Ж. В. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей. Київ, 2011.

6. Савельчук І. Б. Теорія та практика соціальної роботи з позицій системного підходу. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 2(5). С. 63–65.

ВПЛИВ КОНТЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПРОФЕСІЙНІ УПОДОБАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Шумак Альбіна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент Новгородський Р.Г.

У сучасному світі гаджети та інтернет стали звичною частиною повсюдного життя. Для кожної особистості сьогодні є нормальним явищем мати кілька акаунтів у соціальних мережах, використовувати їх для роботи чи розваг. Значну частину часу вони переглядають різноманітні контенти з розваг чи для навчання. Тому соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя сучасної молоді, зокрема старшокласників, які перебувають на етапі вибору майбутньої професії. Дослідження показують, що підлітки проводять у соціальних мережах від 3 до 7 годин на день, що значно впливає на їхні погляди, цінності та уявлення про професійний світ. Контент соціальних мереж, включаючи пости інфлюенсерів, рекламні кампанії та мотиваційні відео, формує уявлення молоді про престижність певних професій, їхню дохідність та спосіб життя, пов'язаний із цими професіями. Можемо констатувати, що на сьогодні соціальні мережі в яких проводять час підлітки відставляють на другорядний план звичні інститути соціалізації, як от: сім'я, друзі, школа. Саме вони отримують все більш домінуючу позицію в процесі соціалізації особистості та реалізовують безпосередній вплив на її життєві цінності, зокрема у професійних вподобаннях.

Дана проблема стала об'єктом уваги сучасних дослідників, зокрема А. Катков, О. Камінська, С. Мельник, Н. Бугайова, Т. Ісакова, М. Богдан та багато інших.

Соціальні мережі — це різноманітні онлайн-платформи, які дозволяють користувачам створювати власні профілі, ділитися інформацією, фотографіями та відео, спілкуватися з іншими учасниками та самостійно наповнювати контентом інтерактивний багатофункціональний вебсайт [1].

Вважається, що соціальні мережі сьогодні мають дуже широкий спектр функцій: спілкування та пошук нових знайомств; пошук різних груп за інтересами, або ж спілкування у професійних спільнотах; розповсюджувати інформацію та новини; виражати свою позицію, поширювати різні ідеології тощо.

Як відомо, соціальні мережі можна розглядати як інструмент для самовираження, оскільки вони дозволяють користувачам створювати власні профілі, ділитися інформацією, фотографіями та відео, а також спілкуватися з іншими [1]. Наприклад, соціальні мережі сприяють обміну знаннями між учнями, дозволяють отримувати інформацію, вивчати іноземні мови тощо. Водночас соціальні мережі можуть допомагати учням у процесі навчання – наприклад, шляхом доступу до лабораторних чи контрольних робіт, конспектів, навчальних матеріалів та іншої корисної інформації. Учні мають можливість спілкуватися з певною тематикою та детально вивчати питання з будь-якого навчального предмета. Однак у соціальних мережах існує потреба у великій кількості літератури, фотографій та відеоматеріалів, які можна обговорити з іншими учасниками групи чи вчителем.

Важливо цінним, з нашої точки зору, щодо формування професійних уподобань старшокласників і є соціальні мережі. Так, соціальні мережі, як Instagram, TikTok, YouTube, Facebook та Twitter X, є основними джерелами інформації для сучасних підлітків. Вони пропонують широкий спектр контенту: від розважальних відео до професійних історій успіху. За даними досліджень, 78% старшокласників використовують соціальні мережі для пошуку інформації про освіту та кар'єру. Однак цей контент часто є суб'єктивним і може створювати викривлене уявлення про певні професії [1; 2]. Наприклад, кар'єри в IT чи дизайні часто подаються як легкі та високоприбуткові, що не завжди відповідає реальності.

На нашу думку, на формування професійних вподобань підлітків впливають інфлюенсери (публічна особа, яка має вплив на думки та рішення інших людей). Це може бути знаменитість, чи її шанувальники, що прагнуть наслідувати її стиль одягу чи спосіб життя, або експерт у певній галузі, чиї професійні судження вважаються авторитетними в спеціалізованих питаннях. Як правило вони мають велику аудиторію, відіграють ключову роль у формуванні уявлень про професії. Вони часто демонструють ідеалізований спосіб життя, пов'язаний із певними кар'єрами, такими як блогерство, маркетинг або IT [4]. Наприклад, успішні IT-фахівці на YouTube можуть створювати враження, що ця галузь є легким шляхом до високих доходів. Це може мотивувати молодь, але також створює ризик формування нереалістичних очікувань.

Наприклад, теорія соціального навчання пояснює, як молодь засвоює моделі поведінки через спостереження. І тому контент соціальних мереж, який демонструє успішних професіоналів, може мотивувати старшокласників обирати певні кар'єри. Водночас надмірна ідеалізація може викликати когнітивні викривлення, такі як завищені очікування або недооцінка труднощів. Наприклад, відео про швидкий успіх у бізнесі можуть створювати ілюзію, що кар'єрний ріст є легким і доступним для всіх [3].

Нами було проведено дослідження у вигляді он-лайн опитування 50 старшокласників віком 15–18 років із різних шкіл України. Опитування включало питання про: час, проведений у соціальних мережах.; типи контенту, які вони переглядають; вплив контенту на їхні професійні уподобання. Додатково було проведено контент-аналіз 50 акаунтів у TikTok та Instagram, які популярні серед молоді та стосуються професійної тематики. Аналіз включав оцінку типів контенту, стилю подачі інформації та повідомлень, які транслюються.

Так, за результатами опитування ми виділили, що основними типами контенту для підлітків стали: 62 % старшокласників переглядають контент, пов'язаний із кар'єрними історіями успіху; 45 % цікавляться мотиваційними відео, а 38 % переглядають рекламу освітніх курсів. Найпопулярнішими платформами є TikTok (85 %) та Instagram (72 %). Контент-аналіз виявив, що більшість акаунтів акцентують увагу на позитивних аспектах професій, таких як високий дохід і гнучкий графік, але рідко згадують труднощі чи необхідність тривалого навчання.

Також ми констатували, що більше половини респондентів (58 %) зазначили, що інфлюенсери вплинули на їхній інтерес до таких професій, як програміст, дизайнер або блогер. Наприклад, багато старшокласників висловлювали бажання стати програмістами після перегляду відео про високі зарплати в IT. Однак 43% визнали, що цей контент створює нереалістичні очікування щодо кар'єри, наприклад, уявлення про швидке багатство без значних зусиль.

Згідно наших висновків, ми зазначили, що регулярний перегляд мотиваційного контенту підвищує впевненість старшокласників у власних силах, але також сприяє завищеним очікуванням щодо швидкого успіху. Деякі респонденти зазначили, що відчувають тривогу через порівняння себе з успішними персонажами в соціальних мережах.

Таким чином, можемо констатувати, що отримані дані підтверджують, що соціальні мережі мають значний вплив на професійні уподобання старшокласників. Позитивним аспектом є мотивація до саморозвитку та інтерес до сучасних професій, таких як IT, цифровий маркетинг чи дизайн тощо. Наприклад, відео про кар'єру в IT надихають молодь вивчати програмування, що відповідає потребам сучасного ринку праці. Однак ідеалізований контент може призводити до недооцінки складності професійного шляху, що може викликати розчарування в майбутньому. З одного боку, інфлюенсери популяризують певні професії та роблять їх привабливими для молоді. З іншого боку, їхній контент часто спрощує реальність, ігноруючи труднощі, такі як необхідність тривалого навчання чи конкуренція на ринку праці. Це може призводити до формування нереалістичних очікувань, що ускладнює процес професійного самовизначення.

Отже, соціальні мережі є потужним інструментом впливу на професійні уподобання старшокласників. Вони мотивують молодь до вибору сучасних професій, таких як IT, маркетинг чи блогерство, але також можуть формувати нереалістичні очікування через ідеалізований контент. Позитивний вплив включає підвищення мотивації та інтересу до саморозвитку, тоді як негативний проявляється у завищених очікуваннях і можливій тривозі через соціальне порівняння. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку стратегій, які допоможуть збалансувати вплив соціальних мереж і реальні кар'єрні перспективи, а також на створення ефективних профорієнтаційних програм для молоді.

Література

1. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство.* 2012. Вип. 2. С. 179–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2012_2_25 (дата звернення: 22.05.2025).

2. Литовченко І. В. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі: посібник для батьків. Київ: Видавництво ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2010. 48 с.

3. Олексюк Н. В. Лебеденко Л. В. Використання електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі зі школярами. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 48, Вип. 4. С. 88–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_48_4_8 (дата звернення: 22.05.2025).

4. Устінов О. В. Вплив соціальних мереж на підлітків. URL: https://umj.com.ua/uk/novyna-214665-vpliv-sotsialnih-merezh-na-pidlitkiv (дата звернення: 23.05.2025 р.).

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЯК УМОВА ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ

Шумський Микола
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Сучасна українська школа повинна бути не лише простором навчання, а й безпечним середовищем для особистісного розвитку, психологічного комфорту і соціального захисту кожного учня. Булінг як форма насильницької поведінки є одним з найбільш деструктивних чинників, що порушують цілісність освітнього процесу, а його профілактика вимагає системного, міждисциплінарного підходу та створення чітко організованого безпечного середовища.

За даними Щорічних державних доповідей про становище дітей в Україні, в умовах соціальної нестабільності та зростання рівня насильства, питання булінгу набуває все більшої гостроти, особливо в підлітковому середовищі. Створення безпечного освітнього середовища є обов'язковою передумовою профілактики булінгу, забезпечення психоемоційного здоров'я учнів, а також дотримання їхніх прав.

Тому метою цієї публікації є окреслити основні умови формування безпечного освітнього простору як ефективного чинника протидії булінгу в закладах освіти.

Проблема булінгу (систематичного цькування) в закладах освіти є не лише психологічною чи поведінковою, а й організаційно-педагогічною. Вона пов'язана із загальною культурою шкільного середовища, стилем управління закладом, формами комунікації між учасниками освітнього процесу. Саме тому профілактика булінгу повинна базуватися не лише на реагуванні на конфлікти, а на цілеспрямованому формуванні безпечного освітнього середовища.

Безпечне освітнє середовище є простором, де дитина захищена від фізичного, психологічного, морального та інформаційного насильства, де підтримується атмосфера довіри, емпатії, партнерства між педагогами, батьками та учнями [5].

Відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 1, 2017), безпечне освітнє середовище – це «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [4].

Системна профілактика булінгу передбачає наявність безпечного освітнього середовища, ключовими складовими якого є:

1. Формування нормативно-правової основи протидії булінгу у школі. Заклад освіти повинен мати затверджене положення про порядок виявлення та реагування на випадки булінгу, чітко визначені ролі адміністрації, класних керівників, психолога, батьків і учнів. Такі положення повинні передбачати не лише адміністративну відповідальність, а й алгоритм реабілітації постраждалих і роботи з кривдниками.

2. Підвищення компетентності педагогів у питаннях безпечного середовища. Педагог має бути не лише носієм знань, а й фасилітатором емоційно безпечної атмосфери в класі. Для цього необхідне навчання педагогів основам шкільної медіації, ненасильницької комунікації, розпізнавання ранніх ознак цькування. Науковці наголошують, що саме компетентний педагог здатен змінити конфліктну взаємодію в навчальному середовищі на партнерську.

3. Впровадження програм соціально-емоційного навчання. Такі програми (наприклад, проєкт «Безпечна і дружня до дитини школа», ЮНІСЕФ) передбачають розвиток у дітей емоційного інтелекту, навичок вирішення конфліктів, здатності до саморегуляції та емпатії. Як свідчить досвід впровадження таких ініціатив в українських школах за підтримки ЮНІСЕФ, рівень конфліктності знижується, а почуття безпеки в класі підвищується.

4. Активізація учнівського самоврядування як чинника превенції булінгу. Інститути учнівського самоврядування здатні формувати культуру взаємоповаги серед підлітків, особливо у контексті «рівний – рівному». Коли учні самі розробляють правила класу, організовують акції проти насильства, беруть участь у врегулюванні конфліктів, вони відчувають власну відповідальність за безпечний простір.

5. Психологічний супровід усіх учасників освітнього процесу. Шкільні психологи повинні працювати не тільки з постраждалими та агресорами, а й проводити регулярні моніторинги психосоціального клімату в класі, групові тренінги для підлітків, консультації для батьків і педагогів.

6. Партнерство школи, батьків і громади. Впровадження принципу «відкритої школи» передбачає взаємодію освітнього закладу з батьківською спільнотою, громадськими організаціями, поліцейськими офіцерами громади. Наприклад, програма «Школа і поліція» (спільна ініціатива МОН і МВС) передбачає регулярні бесіди, інтерактивні тренінги та просвітницькі кампанії щодо безпечної поведінки [2].

Таким чином, формування безпечного освітнього середовища є не наслідком ізольованих дій, а результатом комплексної, цілеспрямованої політики, що охоплює всі рівні шкільного життя. Формування безпечного освітнього простору є ключовою умовою профілактики булінгу в закладах освіти. Ефективна антибулінгова діяльність передбачає цілісну систему дій, що охоплює адміністративні, педагогічні та соціальні аспекти. Необхідною є підготовка педагогів до реалізації сучасних технологій безпечного освітнього середовища, включаючи раннє виявлення ознак булінгу, посередництво та роботу з конфліктами.

Література

1. Лісовець О. В. Зміст соціально-педагогічної допомоги учням-жертвам булінгу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2022. Вип. 1(50). С. 169–173.

2. Методичні рекомендації щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1-11 класів за програмою «Школа і поліція». Заг. ред. Журавель Т., Новохатня К., Шмалько А. Київ, 2016. 196 с.

3. Омельченко С. О., Тернопільська В. І., Чернуха Н. М., Співак Я. О., Васильєва-Халатникова М. О., Бакуліна О. С., Костенко Д. В., Рутьян Л. І. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

4. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 22.05.2025).

5. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Щербина Олена
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

У наш час соціально-педагогічна діяльність у громаді динамічно розвивається, виступаючи одним із видів професійної діяльності, який поки що знаходиться на етапі теоретичного осмислення та узагальнення накопиченого практичного досвіду. Цей напрямок з'явився пізніше, ніж індивідуальна чи групова соціально-педагогічна робота. В американській науці його розглядають як метод втручання, що допомагає людям, групам та організаціям спільно та цілеспрямовано діяти для вирішення соціальних проблем. У США таку роботу часто називають «макро-практикою соціальної роботи» [1].

В умовах сучасних суспільних трансформацій, зумовлених процесами децентралізації та становлення громадянського суспільства в Україні, соціально-педагогічна діяльність у територіальній громаді набуває особливого значення. Це не просто сукупність соціальних інтервенцій, а цілісна, багатоаспектна система професійних зусиль, спрямованих на оптимізацію соціального середовища, гармонізацію процесів соціалізації та виховання особистості, а також надання комплексної підтримки різним категоріям населення безпосередньо за місцем їхнього проживання. На сьогоднішній день цей напрямок перебуває на етапі інтенсивного теоретико-методологічного обґрунтування та узагальнення накопиченого практичного досвіду, що підкреслює його динамічний розвиток.

Історично склалося, що робота в громаді як професійний напрямок оформилася значно пізніше від індивідуальної чи групової роботи, однак вже у другій половині XX століття вона набула широкого поширення у світовій соціальній політиці. Зарубіжні дослідники часто визначають її як метод втручання, за допомогою якого індивіди, групи та організації залучаються до цілеспрямованих, організованих дій для вирішення соціальних проблем, позначаючи її терміном «макро-практика соціальної роботи». В Україні ж спостерігається певна термінологічна варіативність, з використанням понять «соціальна робота в громаді», «соціальна робота з громадою» або «общинна

соціальна робота», хоча останній термін є менш вдалим, оскільки стилістично протиставляє фахівців самій громаді.

Сутність соціально-педагогічної роботи в громаді полягає у її орієнтації на клієнта як цілісну спільноту – мешканців територіальної громади або членів громади за інтересами. Це докорінно відрізняє її від індивідуальної чи групової роботи, де об'єктом впливу є окрема людина або мала група. Така специфіка клієнта зумовлює застосування відповідних, часто унікальних, прийомів, засобів та тактик, спрямованих на подолання труднощів. Ці тактики можуть включати лобіювання, роботу із засобами масової інформації, проведення масових акцій та демонстрацій, а також налагодження стосунків та співпраці з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Практична соціальна робота в громаді ґрунтується на кількох ключових засадах. По-перше, вона визнає невід'ємне право громадян брати безпосередню участь у виробленні рішень, що впливають на їхнє життя. По-друге, виходить з переконання, що, за умови належної інформації, громадяни активно долучаються до цього процесу. По-третє, коли голос громади залишається поза увагою, це свідчить про необізнаність або несправедливість процесу прийняття рішень, що вимагає втручання фахівців з відповідними навичками роботи в громаді для забезпечення справедливості.

Розвиток роботи в громаді як професійної діяльності проходить певні фази: від організації груп та служб у громаді до розвитку професіоналізму та компетентності як співробітників, так і волонтерів, та, зрештою, до боротьби за зміни, включаючи трансформації в соціальній політиці. Цей процес аналогічний індивідуальній соціальній роботі, включаючи етапи встановлення контактів, аналізу, планування, роботи з групами та зовнішньою взаємодії. Крім того, виділяються три рівні роботи в громаді: базова (з окремими людьми, сім'ями та групами за місцем проживання), робота місцевих або міжрегіональних агенцій та регіональна й національна робота з планування громад. На практиці ці рівні є взаємопов'язаними та потребують міждисциплінарних підходів, інтегруючи знання з управління, соціології, психології та політології.

Сучасний розвиток роботи в громаді в Україні зумовлений кількома чинниками. До них належить погіршення матеріального та психологічного становища соціально вразливих груп населення, що зумовлює зростання потреби в нових соціальних послугах та програмах. Важливим є також неспроможність державних, передусім інтернатних, закладів соціального захисту повною мірою задовольнити потреби людей, особливо потребу в інтеграції в соціальне середовище. Нарешті, становлення соціальної роботи як професії та поява кваліфікованих фахівців, які розуміють можливості роботи за місцем проживання чи в громадах за інтересами, створює необхідний кадровий потенціал. Ці процеси тісно переплітаються зі змінами у соціальній політиці, що орієнтована на децентралізацію, організацію догляду за місцем проживання, залучення недержавних організацій до надання послуг та надання грантів місцевим громадам для розвитку інфраструктури.

Структура соціально-педагогічної діяльності в територіальній громаді представлена широким колом суб'єктів: соціальними інститутами, неурядовими організаціями та фізичними особами, які беруть участь у соціальному вихованні та вирішенні соціальних завдань, забезпечуючи сприятливі умови для соціалізації особистості. Ключовим носієм цієї діяльності є соціальний педагог, позиція якого

формується його підготовкою, соціальним досвідом, мотивацією та соціальним замовленням. Основне завдання соціального педагога полягає у налагодженні балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю та відповідальністю особистості перед суспільством. Організаційно-методична підсистема його діяльності включає, зокрема, створення соціально-педагогічного науково-методичного центру для впровадження досліджень у практику, забезпечення єдиних підходів та надання консультацій, а також служби соціально-педагогічної підтримки старшокласників на базі центрів соціальних служб. У цій системі громада виступає як проміжна ланка між макросистемою та мікросистемою родинної й особистої підтримки, поєднуючи формальні та неформальні види допомоги.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність у територіальній громаді є багатогранним феноменом, який розвивається під впливом суспільних змін, наукових досягнень та практичних потреб, відіграючи ключову роль у забезпеченні соціального добробуту та розвитку місцевих спільнот.

Література

1. Тимошко Г. М. Менеджмент соціальної роботи: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 308 с.

2. Батанов О. В., Волошин Ю. О., Маліков С. В. Статут територіальної громади: проблеми теорії і практики. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, Маріупольський гуманіт. ін-т, 2004. С. 15.

3. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб’єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2. С. 51–57.

Розділ 2

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ПРАВОВІ, УПРАВЛІНСЬКІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

ПРОФІЛАКТИКА ТА ПОДОЛАННЯ БОЙОВОГО СТРЕСУ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Бовсунівський Артем
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Отрощенко Н. Л.

Бойовий стрес – це природна реакція організму на екстремальні умови, пов'язані з безпосередньою загрозою життю, надмірною відповідальністю, втратою товаришів, фізичним виснаженням і тривалим перебуванням у стані напруги. У таких умовах психіка людини, навіть підготовленої, стикається з серйозними випробуваннями [1, с. 20]. Військові, які перебувають у зоні бойових дій або виконують завдання в умовах високого ризику, майже неминуче зіштовхуються з проявами стресу. Саме тому важливо не лише розуміти природу цього явища, а й вміти знайти ефективні способи його подолання, аби зберегти внутрішню рівновагу, психічне здоров’я та бойову ефективність.

Більшість військових, опитаних у польових умовах, вказують, що найкраще їм допомагають справлятися зі стресом саме фізичні навантаження. І це цілком зрозуміло. Коли тіло працює – психіка отримує можливість «розрядки». Біг, силові вправи, тренування з вагами, навіть прості фізичні дії на кшталт відтискань чи присідань – усе це дозволяє вивільнити накопичену напругу, зняти внутрішній тиск і, в буквальному сенсі, «випалити» тривогу. Таке навантаження сприяє виробленню ендорфінів – природних антидепресантів, що поліпшують настрій і підтримують бойовий дух. Крім того, регулярна фізична активність допомагає структурувати час, не дає загрузнути в думках та сприяє відновленню контролю над собою.

Однак боротьба з бойовим стресом не зводиться лише до фізичних вправ. Важливу роль відіграє підтримка з боку побратимів. Живе спілкування, можливість виговоритися, бути почутим без осуду – це своєрідна форма психологічного розвантаження, яка не менш ефективна, ніж професійна допомога. Дружні стосунки в колективі, взаємопідтримка, вміння помічати, коли товариш «ламається», – це все формує атмосферу, в якій навіть найважчі психологічні виклики здаються менш нищівними.

Одним з дієвих способів подолання стресу є так зване «заземлення», тобто повернення свідомості в теперішній момент. У бойових умовах це може бути як просте зосередження на власному диханні, так і усвідомлене спостереження за оточенням: звуки, кольори, запахи. Ці техніки не вимагають особливих знань чи умов, але

допомагають зняти паніку, тривогу, дезорієнтацію. Для багатьох військових така тактика стає справжнім рятівним колом у хвилини емоційної нестабільності.

Не варто недооцінювати й силу внутрішніх ресурсів. Віра – у власні сили, у побратимів, у справу, яку виконуєш – може бути міцною основою психологічної стійкості. Дехто знаходить опору у релігії, молитві, медитації, інші – у спогадах про близьких, у простих мріях, які дають мотивацію вистояти [2, с. 95]. Такі речі не завжди можна раціонально пояснити, але вони часто допомагають утримати внутрішній стрижень навіть у найтемніші моменти.

Не менш важливою складовою подолання бойового стресу є час на відновлення. Навіть короткі періоди відпочинку, можливість поспати, змінити обстановку, зняти бронежилет і просто побути в тиші мають величезне значення. Психіка людини, яка постійно перебуває у стані тривоги, виснажується надзвичайно швидко. Тому командири, які вміють забезпечити можливість ротації, відновлення і дозованого відпочинку для особового складу, фактично рятують не лише фізичне, а й ментальне здоров'я своїх підлеглих.

Попри всі можливі методи, іноді стрес накопичується до такого рівня, коли без допомоги фахівця не обійтись. І це не є проявом слабкості. Навпаки – це ознака відповідальності перед собою, перед побратимами, перед завданням. Коли солдат визнає, що йому важко, і звертається до військового психолога або психотерапевта, він робить важливий крок до збереження своєї боєздатності. Все більше командирів і самих військових усвідомлюють це і змінюють ставлення до професійної психологічної допомоги [3, с. 46].

Варто зазначити, що значну роль у профілактиці бойового стресу відіграє психологічна підготовка ще до потрапляння у зону бойових дій. Формування навичок саморегуляції, тренування у кризових умовах, імітація екстремальних ситуацій у безпечному середовищі дозволяє солдатам напрацювати стійкі реакції на стресори, які в бойових умовах проявлятимуться більш контрольовано. Психологічні тренінги, що моделюють дії в умовах невизначеності, а також вивчення реакцій організму на стрес – це своєрідна «вакцинація» від майбутніх потрясінь.

Ще один аспект, який заслуговує уваги, – це роль командирів і військових лідерів у формуванні психологічного клімату. Саме командири можуть створити культуру, в якій не соромно говорити про емоції, в якій заохочується звернення по допомогу, де стрес не вважається слабкістю, а є частиною бойового досвіду. Коли військовий бачить приклад старших за званням, які самі дбають про своє психічне здоров'я, він легше приймає власні емоційні реакції і не замовчує проблеми.

Інформаційна підтримка теж є дієвим інструментом профілактики стресу. Коли боєць має чітке розуміння цілей операції, плану дій, можливих ризиків та шляхів евакуації, рівень тривожності знижується. Невизначеність часто викликає набагато більше напруження, ніж самі бойові дії. Отже, прозоре інформування особового складу – це не лише питання дисципліни, а й ефективна психологічна підтримка.

Також важливим є збереження зв'язку з родиною. Підтримка близьких людей, можливість почути голос дитини, дружини, батьків – усе це зміцнює бойовий дух і створює внутрішній «тил». Психологи радять за можливості забезпечувати регулярний зв'язок, навіть у вигляді коротких повідомлень. Це створює відчуття стабільності та надає емоційного ресурсу.

Необхідно говорити і про роль культури та творчості у подоланні бойового стресу. Малювання, ведення щоденників, написання листів, прослуховування музики – це способи, за допомогою яких військові можуть опрацювати свої переживання. Такі заняття допомагають переосмислити події, дати вихід емоціям, відчути свою унікальність і зберегти людяність навіть у нелюдських умовах.

Нарешті, особливу увагу слід приділити підготовці до демобілізації. Повернення до мирного життя після інтенсивного стресу фронту часто виявляється складнішим, ніж самі бойові дії. Тому важливою є не лише підтримка під час служби, а й супровід ветеранів після повернення додому. Програми соціальної адаптації, психологічна реабілітація, створення ветеранських спільнот – усе це сприяє поступовому відновленню і зменшенню ризику розвитку посттравматичних розладів.

Отже, боротьба з бойовим стресом – це не набір абстрактних методик, а жива, щоденна робота з собою і з середовищем. Це сила тіла, сила духу, взаємопідтримка і вміння вчасно зробити паузу. В екстремальних умовах, де кожна хвилина може бути вирішальною, саме ці прості, людські, але такі важливі речі допомагають не втратити себе і зберегти здатність діяти. Фізичні навантаження, дружня підтримка, внутрішня мотивація та готовність звертатися за допомогою – усе це формує той міцний фундамент, на якому тримається психологічна стійкість воїна.

Література

1. Сукіасян С. Г., Тадевосян М. Я. Бойовий стрес і органічне ураження головного мозку: варіант динаміки посттравматичного стресового розладу. *Журнал неврології та психіатрії*. 2020. № 120 (9). С. 19–27.
2. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій: навч. посіб. Луцьк: Волинський держ. ун-т, ім. Л. Українки, 1997. С. 93–95.
3. Основи психології / під заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ: Либідь, 1996. 46 с.

ЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ ПОТРЕБ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Витищенко Ігор
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Борисюк С. О.

Проблематика старіння населення набуває значного соціального значення в контексті XXI століття. У сучасному світі спостерігається тенденція до збільшення частки осіб похилого віку серед населення більшості країн, що є наслідком підвищення середньої тривалості життя. Це явище вимагає зосередження уваги на низці важливих аспектів, зокрема на соціально-гуманітарних питаннях, ролі старших осіб у родинному середовищі, медико-соціальній реабілітації, а також на забезпеченні належного соціального обслуговування та піклування про людей похилого віку. Враховуючи вищезазначене, такі питання мають важливе теоретичне та практичне значення для розвитку суспільства. За даними демографічних прогнозів, Україна входить до числа

30 найбільш старіючих країн світу. Очікується, що до 2030 р. частка осіб старших за 60 років в Україні становитиме 26 % загальної чисельності населення, а частка осіб, старших за 65 років, перевищить 20 %. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших країнах Євросоюзу. До прикладу, у Польщі, де прогнозується, що до 2050 року кількість осіб похилого віку досягне 13,7 мільйона, що складатиме понад 40% від загального населення. У відповідь на ці демографічні зміни уряди різних держав активно впроваджують соціальні програми для підтримки старших громадян, з метою забезпечення їх повноцінної участі в усіх сферах суспільного життя та мінімізації потреби в сторонньому догляді [3].

У світлі таких викликів стає нагальною необхідність у розробці та реалізації специфічних підходів і методик соціальної роботи з людьми похилого віку. Це включає аналіз їхніх життєвих потреб, що змінюються, та адаптацію соціальних послуг відповідно до соціально-економічних умов. І наукові дослідження досвіду реалізації соціальної політики різних країн в цьому контексті має важливе значення для забезпечення ефективності соціальних програм та практичних рішень, що відповідають актуальним потребам старших громадян в Україні.

Зміни соціального статусу, інвалідність, а також адаптаційні труднощі, які виникають у літньому віці, потребують вдосконалення соціальних підходів до підтримки осіб похилого віку. Проблеми надання соціальної допомоги залишаються важливими і актуальними на усіх етапах розвитку суспільства. Вчені акцентують увагу на необхідності формування нових знань та компетентностей для літніх осіб у контексті адаптації до змін у життєвих умовах, підтримки здоров'я, досягнення довголіття та активного суспільного життя [2].

Таким чином, у сучасних умовах глобального старіння населення зростає інтерес науковців до проблематики життєдіяльності осіб похилого віку. Особливої актуальності набувають дослідження, присвячені вивченню потреб категорії літніх громадян у різних сферах їх життя, обґрунтовано необхідність цілісного підходу до розв'язання проблем старіння, організації соціальної підтримки, збереження здоров’я та забезпечення гідної якості життя осіб похилого віку (О. Безпалько, Т. Калініченко, І. Біленька, Н. Коцур, О. Моргун, І. Савельчук, О. Денисюк, М. Євтух, Н. Грень та ін.).

Важливим аспектом наукового дискурсу є вивчення інноваційних моделей соціально-педагогічної роботи з людьми похилого віку, розвитку освітніх ініціатив для представників третього віку, а також вивчення досвіду організації соціальних послуг у територіальних громадах як в Україні, так і за кордоном. Вітчизняні дослідники акцентують на значущості підтримки самореалізації особистості у старості, що має не лише академічне, а й прикладне значення. Серед науковців, які присвятили свої праці вивченню якості життя осіб похилого віку, варто виокремити І. Гладченко, Т. Голубенко, І. Дзюбу, М. Житинську, І. Ушакову та інші. Теоретична цінність їх наукового доробку полягає в узагальненні сучасних наукових підходів до соціальної підтримки осіб поважного віку, тоді як практичне значення полягає у можливості використання результатів емпіричних досліджень для удосконалення системи надання соціальних послуг, розробки відповідних програм і реалізації соціальних проєктів у регіональних громадах [3].

Отже, загальний аналіз наукової літератури та емпіричних даних щодо практики забезпечення задоволення життєвих потреб літніх громадян України дозволяє зробити висновок про наявність значного потенціалу осіб похилого віку до активної участі в

соціальному житті [1]. Накопичений життєвий досвід, професійні знання та соціальні навички формують підґрунтя для їх самоактуалізації та підтримки соціальної стійкості. І разом з тим, проведені науковцями емпіричні дослідження дозволяють окреслити і певні ключові потреби осіб похилого віку у таких сферах, як:

- освітньо-культурна (потреба в соціальній інтеграції та самореалізації);
- медико-соціальній (доступ до медичних, реабілітаційних, психологічних послуг);
- соціально-побутова (опіка, соціальне житло, транспорт тощо).

Важливо, що визначення ефективних напрямів розвитку соціальних послуг у територіальних громадах повинно ґрунтуватися на результатах емпіричних досліджень потреб літніх осіб та адаптації законодавчих норм до локального соціального контексту, а саме рекомендовано розробити цільові соціальні програми на місцевому рівні, спрямовані на:

- активізацію культурної та освітньої діяльності осіб похилого віку;
- покращення доступу до медичних та соціальних послуг;
- розвиток інфраструктури для дозвілля та соціальної взаємодії;
- залучення осіб літнього віку до волонтерства та неформальної освіти.

Інтеграція результатів наукових досліджень у розробку місцевих політик сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи в територіальних громадах, забезпечуючи гідні умови життя для літніх громадян. До розробки таких програм необхідно залучати представників органів місцевого самоврядування, територіальних громад, закладів охорони здоров'я та культури, а також самих представників цільової групи — літніх громадян.

Таким чином, формування соціальної політики щодо осіб похилого віку повинно ґрунтуватися на засадах інклюзії, солідарності поколінь та персоналізованого підходу до задоволення життєвих потреб. Реалізація цих принципів сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи в територіальних громадах, забезпечуючи гідний рівень життя для людей поважного віку.

Література

1. Голубченко Т. О. Процес старіння як соціально-психологічна проблема. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2012. №1. С. 191–197.

2. Житинська М. О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2015. № 2(17) Ч. 13. Педагогічні науки. С. 249–252.

3. Новікова Ж. М. Особливості соціального становища людей похилого віку: теоретичне дослідження. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 26 (29). С. 65–75.

ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ: ПРИКЛАД НІМЕЧЧИНИ

Вишневська Юлія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

Питання інтеграції українців у Німеччині є важливим, оскільки саме контекст війни і вимушена міграція значної кількості громадян з нашої країни надає визначає нові виклики та шукає шляхи їх вирішення.

Мета нашої статті – аналіз актуальних труднощів вимушених українських мігрантів та досвіду Німеччини у їх подоланні у процесі інтеграції українців у нове соціальне середовище за кордоном.

Збільшення кількості вимушених українських мігрантів (біженців) у Німеччину було стрімким та значним за своїми об'ємами. Європейський Союз 3 березня 2022 року відповідно до § 24 Закону «Про перебування іноземних громадян» надав захист українцям у країнах ЄС, який передбачав в'їзд та перебування у Німеччині за спрощеною процедурою. За даними міністерства внутрішніх справ ФРН, у Німеччині станом на 25 грудня 2023 року, зареєстровано 1,132 мільйона громадян, які в'їхали в країну через війну росії проти України. Найбільше біженців прийняла земля Північний Рейн-Вестфалія, де зареєстровані понад 231 тисяча українців. На другому місці - Баварія (158,5 тисячі), далі - Баден-Вюртемберг (майже 155 тисяч). Найменше біженців з України - у Бремені (12 тисяч) і Саарі (15 тисяч) [1]. Але при огляді наведених даних необхідно враховувати географічні розміри земель, а отже і реальні спроможності для прийняття біженців.

За офіційними статистичними даними В*ільного Ганзейське міста Бремен та міста Бременхафен*, що входять до складу земель Федеративної Республіки Німеччина можна побачити, яку кількість українців-мігрантів прийняли ці міста. Хочеться зауважити, що частки населення Бремену та Бременхафену українців зі статусом “іноземці” була настільки мізерна, що навіть не виділялась в окрему групу. Але все змінилося після 2022 року, коли частка українців серед інших іноземців окресленної землі Німеччини займає третє місце серед усіх прибулих мігрантів-іноземців [2].

Інтеграція іноземців в Німеччині є складним та багатогранним процесом, який потребує подолання низки викликів. Як і всі інші іноземці в Німеччині українці зустрічаються з різноманітними життєвими та побутовими викликами в процесі інтеграції. До основних викликів можна віднести: мовний бар’єр, труднощі з працевлаштуванням та доступ до якісної освіти.

Для українців, які опинилися за кордоном, мовний бар'єр став основним викликом, який впливає на процес інтеграції. Не володіння мовою впливає не тільки на повсякденне життя, а й на пошук та отримання роботи. Відсутність мовних навичок також обмежує можливість для соціалізації та участі в громадському житті. Уряд міста Бремен, як і інші землі Німеччини надають можливість відвідувати безкоштовні мовні

курси. Тому відповідальність щодо опанування мови повністю перекладається на особу. Але життєві обставити, вікові, інтелектуальні, ментальні особливості та в силу здоров'я не всім вдається відвідувати такі курси або отримати рівень знання мови відповідно до бажаної роботи.

Працевлаштування є другим викликом по значущості для українців, який проявляється у необхідності працювати на низько оплачуваних некваліфікаційних посадах. Основною причиною є незнання мови, відсутність підтверджених дипломів про освіту або зобов'язаність навчання по даній спеціальності для отримання дозволу працювати за українськими дипломами про освіту. Також на заваді отримання кваліфікаційної посади стає відсутність міжнародного досвіду роботи, оскільки процеси виробництва (діловодство, обслуговування тощо) часто різняться з українською практикою. Варто зауважити, що спеціалісти сфери IT, технічних професій та медицини, завдяки високому попиту на ці спеціальності, мають більше шансів отримати роботу. Але останні знову ж таки, повинні пройти додаткове навчання зі своєї спеціальності, що в свою чергу пов'язано зі знанням мови.

Проблема освітніх потреб дорослих є вкрай важливою і для дітей та молоді. Українські діти часто стикаються з труднощами адаптації в дитячих садках, школах через мовний бар'єр та різні культурні відмінності. Вища освіта також обмежена для українців по причині високих вимог знання мови країни або високої вартості навчання.

Окрім вище зазначених викликів українські біженці потребують забезпечення базових потреб таких як житло, одяг, їжі тощо. Для формування умов м'якої адаптації існують державні програми, які забезпечують матеріальну підтримку іноземців. Фінансова підтримка, яка започаткована з 1 червня 2022 року (Bürgergeld), виплачується через центри зайнятості (Jobcentr) та центри соціальної підтримки (social Amt). Окремо існують матеріальні підтримки дітей (Kindergelt), яка здійснюється через Центр родини (Familiiakassa). Разом з тим, не варто говорити про розмір допомоги, оскільки вона різниться в залежності від землі Німеччини, а також від додаткового доходу конкретної особи, яка претендує на таку матеріальну допомогу. Житлові потреби також покриваються додатковими виплатами місцевими установами. Освітні потреби та соціальна інтеграція також здійснюється та фінансується місцевими та федеральними програмами. Зокрема, Центри зайнятості м. Бремена за підтримки місцевих громадських організацій організовують мовні курси, професійну перекваліфікацію та допомагають у пошуку роботи всім бажаючим мігрантам. Їх перелік по землям Німеччини можна знайти на сайті посольства України в Німеччині [3]. Так, у розділі «м. Бремен» зазначається громадська організація «Herz für die Ukraine e.V.», діяльність якої з 2015 року зосереджена на підтримці важливих соціальних сфер, таких як лікарні, польові госпіталі, дитячі будинки та притулки для біженців в Україні та Німеччини. Тільки за 2022 рік в м. Бремені та м. Бременхафен почали активно діяти ще 5 громадських організацій («Save Ukraine Bremen», «Центр єдності UA Німецько-українська культурна асоціація», «Stiftung Solidarität Ukraine», «Herz für die Ukraine e.V.»), які спільними завданнями визначили підтримку біженців з України в побутових і професійних сферах та взаємний обмін культурно-освітніми проєктами.

Аналіз даних засвідчує, що з початком війни у 2022 році різко зросла кількість громадських організацій, які опікуються біженцями з України. Збільшення кількості громадських організацій пов'язано із масовим напливом біженців, які потребують

підтримки та інтеграції в країні перебування. Організації створені до 2022 року здебільшого виникли на фоні подій 2014 року, що призвели до міграції першої хвилі українців у зв’язку з анексією Криму та війни на Донбасі. Другу хвилю розвитку громадських організацій ми спостерігаємо вже сьогодні.

Таким чином, мовний бар'єр, працевлаштування та освіта є ключовими викликами інтеграції українців за кордоном. Подолання цих труднощів вимагає комплексного підходу як з боку приймаючої країни так і безпосередньо особи, яка інтегрується. Важливу роль у інтеграційному процесі відіграють громадські організації, надаючи підтримку та створюючи умови для успішної адаптації українців у новому середовищі. Ініціативи громадянського суспільства відіграють ключову роль в інтеграції українських біженців та мігрантів у Німеччині. Вони сприяють соціальній адаптації, культурному обміну, професійній інтеграції та зміцненню зв'язків між українськими та німецькими громадами.

Література

1. Дельфінов О., Кирилюк Т. Біженців з України в Німеччині за рік побільшало на 90 тис. URL: https://www.dw.com/uk/ukrainskih-bizenciv-u-nimeccini-pobilsalo-majze-na-90-tisac-u-2023/a-67866578 (дата звернення: 22.05.2025).

2. Офіційний сайт посольства України у федеративній республіці Німеччина. Громадські організації українства Німеччини: URL: https://germany.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/gromadski-organizaciyi-ukrayinstva-nimechchini (дата звернення: 22.05.2025).

3. Населення за міграційним статусом, статтю та віковими групами: URL: https://www.transparenz.bremen.de/daten/bevoelkerung-nach-migrationsstatus-geschlecht-und-altersgruppen-50651 bremen (дата звернення: 22.05.2025).

4. Громадська робота в соціальному місті – потенціал розвитку між державними послугами, фінансуванням міського розвитку та соціальною роботою: URL: https://www.staedtebaufoerderung.info/DE/Forschung/SozialerZusammenhalt/Gemeinwesenarbeit/gemeinwesenarbeit.html (дата звернення: 22.05.2025).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ВЕТЕРАНСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Гашаніна Катерина,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів.
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Грищенко С. В.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах, коли українське суспільство переживає наслідки повномасштабної війни, питання соціальної адаптації та підтримки ветеранів набуває особливої ваги. Повернення учасників бойових дій до мирного життя супроводжується численними труднощами психологічного, соціального та професійного характеру, що потребує системного підходу до їхньої реінтеграції. У цьому контексті діяльність центрів ветеранського розвитку виступає важливим елементом державної політики у сфері соціального захисту та розвитку людського

капіталу. Саме ці центри, як структурні одиниці, здатні забезпечити комплексну підтримку ветеранів через освітні програми, психологічне консультування, професійну переорієнтацію та розвиток громадянської активності. Однак ефективність їх функціонування значною мірою залежить від науково обґрунтованих організаційно-педагогічних засад, що визначають цілі, зміст, форми, методи та умови реалізації підтримки.

Мета статті – проаналізувати організаційно-педагогічні основи діяльності центрів ветеранського розвитку.

У період воєнних дій та після їх завершення суспільство стикається з численними викликами, пов'язаними з необхідністю підтримки ветеранів, які повертаються до цивільного життя. Зростаюча кількість осіб, що мають бойовий досвід, вимагає створення ефективних механізмів соціально-психологічної адаптації, освіти, професійного розвитку та включення в суспільне життя. У цьому контексті центри ветеранського розвитку відіграють надзвичайно важливу роль як осередки комплексної підтримки ветеранів у закладах освіти, громадах та державних структурах.

О. Кравченко з співавторами у своєму дослідженні акцентує увагу на ключових аспектах функціонування центрів ветеранського розвитку в умовах закладів вищої освіти. Автор підкреслює важливість створення спеціалізованих структур, інтегрованих у навчальні заклади, які не лише надають освітні та психологічні послуги ветеранам, а й сприяють їхній соціальній інтеграції через активну участь у навчально-виховному процесі. Організаційно-педагогічна модель таких центрів включає адаптивні освітні програми, менторську підтримку та професійне орієнтування [4].

Однією з ключових умов результативної діяльності таких центрів є науково обґрунтовані організаційно-педагогічні засади, що визначають принципи, підходи, структуру та функції підтримки ветеранів. Ці засади є своєрідним каркасом для планування, реалізації та оцінки діяльності центрів, дозволяють ефективно поєднувати ресурси педагогіки, психології, соціальної роботи та громадянської освіти. Саме тому дослідження, аналіз і систематизація організаційно-педагогічних засад діяльності центрів ветеранського розвитку в Україні є вкрай актуальним і необхідним кроком до підвищення ефективності ветеранської політики.

Аналіз діяльності центрів ветеранського розвитку в Україні свідчить про зростаючу потребу у формуванні сталих організаційно-педагогічних засад, які забезпечують не лише базову допомогу, а й створюють умови для повноцінного включення ветеранів у суспільство. Принцип гуманізації дозволяє забезпечити довіру та відкритість у взаємодії з ветеранами, що є критично важливим після пережитих травматичних подій. Індивідуалізація програм сприяє урахуванню унікального досвіду кожного ветерана, а міждисциплінарний підхід дає змогу комплексно реагувати на запити особистості.

Інтеграція центрів у простір закладів освіти дозволяє не лише розширити доступ до освітніх ресурсів, а й залучати до підтримки ветеранів студентів, викладачів та фахівців з різних галузей. Практична спрямованість програм дозволяє швидко повернути ветеранів до активного професійного життя, а соціальна інклюзія сприяє відновленню відчуття значущості та цінності особистого внеску. Застосування принципу безперервності підтримки гарантує, що допомога ветеранам не обмежиться лише періодом після демобілізації, а буде супроводжувати їх і надалі у разі потреби.

О. Кравченко досліджує практичний досвід функціонування центрів ветеранського розвитку, роблячи акцент на соціально-психологічній підтримці як основному елементі педагогічного супроводу. Автор зазначає, що успішна організація діяльності центрів потребує мультидисциплінарного підходу, де поєднуються педагогічні, соціальні та психологічні ресурси. Центри мають розробляти індивідуальні траєкторії підтримки ветеранів, враховуючи особливості їхнього бойового досвіду та потреби в особистісному розвитку [3, с. 81–88].

А. Басманова, І. Грищенко характеризують реінтеграцію ветеранів і учасників бойових дій та членів їх сімей в цивільне життя на рівні територіальних громад [1, с. 35–37].

Е. Костишин та Ю. Шевців розглядають особливості реалізації політики ветеранського розвитку в Україні крізь призму функціонування центрів підтримки ветеранів. Вони визначають організаційно-педагогічні засади як набір принципів, що передбачає персоналізований підхід, професійну переорієнтацію, участь у соціально значущих проєктах та розширення освітніх можливостей. Автори наголошують на важливості підготовки спеціалізованих кадрів, здатних працювати у ветеранських центрах [2].

І. Тимочко та Т. Кіцак досліджують державну політику у сфері соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій та підкреслюють роль центрів ветеранського розвитку як елементів інституційної підтримки. Автори зазначають, що організаційно-педагогічне забезпечення таких центрів має базуватись на засадах довіри, безперервної освіти та соціальної інклюзії. Вони вказують на необхідність впровадження інтегрованих моделей супроводу, які поєднують освіту, психологічну реабілітацію та розвиток громадянської активності ветеранів [5].

Отже, сукупність організаційно-педагогічних засад становить концептуальну основу для функціонування центрів ветеранського розвитку в Україні, сприяє формуванню ефективної системи підтримки ветеранів та відповідає викликам сучасного українського суспільства.

Організаційно-педагогічні засади діяльності центрів ветеранського розвитку в Україні виступають ключовими складовими ефективної системи підтримки ветеранів у період їхньої соціально-психологічної адаптації, професійного зростання та інтеграції в мирне життя. Вони охоплюють комплекс принципів, зокрема гуманізацію, індивідуалізацію, міждисциплінарність, практичну спрямованість та безперервність підтримки, що дозволяє будувати діяльність центрів на основі актуальних потреб цільової аудиторії. Завдяки інтеграції в освітнє середовище та активній взаємодії з громадами, ці центри стають простором для формування нових соціальних ролей ветеранів, розвитку їх особистісного потенціалу та професійної самореалізації.

Успішна реалізація організаційно-педагогічних засад сприяє не лише підвищенню якості надання послуг ветеранам, але й загальному зміцненню інституційної спроможності держави у сфері ветеранської політики. Врахування цих засад дозволяє центрам ветеранського розвитку не тільки адаптувати освітні та соціальні програми до реальних викликів, а й виступати осередками суспільної консолідації, партнерства між різними секторами, включно з громадянським суспільством. Отже, подальше наукове осмислення та практичне впровадження цих засад є необхідною умовою формування ефективної системи підтримки захисників України в умовах сучасних соціальних трансформацій.

Література

1. Басманова А., Грищенко І. Реінтеграція ветеранів і учасників бойових дій та членів їх сімей в цивільне життя на рівні територіальних громад. *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation:* матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (Піза, Італія, 27 жовтня 2023 р.). Pisa, Italia: SCIENTIA. 2023. С. 35–37.

2. Костишин Е., Шевців Ю. Особливості реалізації політики ветеранського розвитку в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. Том 2. С. 19–24.

3. Кравченко О. Діяльність центру ветеранського розвитку в умовах закладу вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1 (12). С. 81–88.

4. Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни: кол. моногр. / О. Д. Сафін та ін.; За заг. ред. О.О. Кравченко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ: Ямчинський О. В., 2022. 406 с.

5. Тимочко І., Кіцак Т. Державна політика у сфері соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій в Україні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення.* 2024. № 7. С. 125–132.

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: УРОКИ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Демчишин Віктор
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Борисюк С. О.

Соціальні послуги є основою добробуту суспільства, особливо в умовах криз, таких як війна та економічна нестабільність, з якими стикається Україна. Ефективне управління соціальними послугами є критичним для забезпечення підтримки вразливих груп, таких як діти, молоді люди, особи з інвалідністю та внутрішньо переміщені особи. Міжнародний досвід пропонує цінні уроки, які можуть бути адаптовані до українських реалій, враховуючи поточні виклики. Аналіз найкращих практик країн, таких як Швеція, Канада, Німеччина та Австралія, дозволяє сформулювати рекомендації для реформування системи соціальних послуг в Україні.

Система соціальних послуг в Україні зазнає значних змін, особливо після 2014 року, коли країна впровадила низку реформ у контексті економічної кризи та війни. Згідно з даними Міжнародної організації праці (ILO), у 2014–2015 роках витрати на соціальне забезпечення зменшилися з 23 % ВВП у 2013 році до 18,5 % у 2015 році, з прогнозованим зниженням до 17,8 % до 2020 року [8].

Статистичні дані Міністерства соціальної політики України свідчать про зростання кількості звернень за різними видами соціальної допомоги на 25-30 % порівняно з довоєнним періодом [9]. Особливо гостро стоїть питання забезпечення житлом, харчуванням, медичною та психологічною підтримкою вразливих категорій населення, включаючи літніх людей, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт та осіб, які пережили

травматичні події, пов'язані з війною. Аналіз бюджету України на 2025 рік показує значне збільшення видатків на соціальну сферу, проте ефективність розподілу та використання цих коштів залишається критично важливим питанням в умовах воєнної економіки та обмежених ресурсів [9].

Міжнародний досвід управління соціальними послугами в кризових ситуаціях, зокрема досвід країн, що переживали збройні конфлікти або масові переміщення населення (наприклад, колишня Югославія, Ліван, Йорданія), є особливо цінним для України. Ці країни розробили та впровадили механізми швидкого реагування на гуманітарні потреби, системи тимчасового розміщення та забезпечення базовими послугами, а також програми психосоціальної підтримки для постраждалих [7].

У країнах Європейського Союзу активно впроваджуються інтегровані підходи до надання соціальних послуг, що передбачають координацію дій різних відомств та організацій на національному та місцевому рівнях. Наприклад, у Фінляндії діє комплексна система соціального захисту, яка включає широкий спектр послуг – від фінансової допомоги до соціального житла та послуг з працевлаштування, що надаються скоординовано через муніципальні соціальні служби [3]. Аналіз рівня бідності та соціальної ізоляції в Фінляндії порівняно з Україною (за даними Євростату та Держстату) демонструє ефективність такого інтегрованого підходу.

Німеччина має розвинену систему соціального страхування та розгалужену мережу недержавних організацій, які відіграють важливу роль у наданні соціальних послуг. Федеральне міністерство праці та соціальних питань Німеччини активно підтримує діяльність цих організацій через систему грантів та субсидій [2]. Кількість волонтерів, залучених до надання соціальної допомоги в Німеччині, є однією з найвищих в Європі [5], що свідчить про важливість громадянської участі в соціальній сфері.

Цифровізація соціальних послуг є ключовим трендом у багатьох розвинених країнах. Естонія, як лідер у сфері електронного урядування, пропонує широкий спектр соціальних послуг онлайн, що значно спрощує їх отримання та підвищує прозорість системи [1]. Впровадження таких технологій дозволяє оптимізувати адміністративні процеси, зменшити корупційні ризики та забезпечити більш адресну допомогу тим, хто її потребує. Аналіз часу очікування на отримання соціальної послуги в Естонії порівняно з Україною (на основі досліджень громадської думки) може продемонструвати переваги цифрових рішень.

Для України, яка перебуває в стані війни, особливої актуальності набуває досвід країн, що успішно інтегрували підтримку ветеранів та їхніх сімей у загальну систему соціальних послуг (наприклад, США, Ізраїль). Ці країни мають розгалужені мережі реабілітаційних центрів, програми психологічної підтримки та професійної перекваліфікації для ветеранів [6]. В Україні, де кількість ветеранів війни зростатиме, вивчення та адаптація цього досвіду є критично важливим.

Рекомендації для України з урахуванням актуальних даних та міжнародного досвіду:

- *Створення єдиної міжвідомчої координаційної платформи* для управління гуманітарною допомогою та соціальними послугами, особливо для внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від війни [7].

- *Розширення та посилення програм психосоціальної підтримки* для різних категорій населення, включаючи ветеранів, ВПО та дітей, з використанням міжнародних протоколів та практик [3].
- *Активне впровадження цифрових технологій* для надання соціальних послуг онлайн, створення єдиних реєстрів отримувачів допомоги та забезпечення прозорості розподілу коштів [1].
- *Підтримка та розвиток мережі недержавних організацій та волонтерських ініціатив* як важливих партнерів держави у наданні соціальних послуг [2].
- *Розробка та впровадження комплексних програм підтримки ветеранів та їхніх сімей*, включаючи медичну, психологічну, соціальну та професійну реабілітацію [4].
- *Оптимізація бюджетного фінансування соціальної сфери* шляхом впровадження програмно-цільового підходу та посилення контролю за використанням коштів [10].
- *Забезпечення належного рівня підготовки та перепідготовки фахівців* соціальної сфери для роботи в умовах кризових ситуацій та з урахуванням міжнародних стандартів [10].
- *Проведення регулярного моніторингу та оцінки ефективності* соціальних програм з залученням отримувачів послуг та громадськості [9].

Висновки наголошують на необхідності адаптації міжнародного досвіду управління соціальними послугами до унікальних викликів, що стоять перед Україною в умовах війни та післявоєнного відновлення. Ефективне управління, основане на координації, інноваціях та партнерстві, є ключовим фактором забезпечення соціальної стійкості та добробуту громадян. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів впровадження цих рекомендацій в українську практику.

Література

1. e-Estonia. (2024). *About Estonia*. URL: https://www.google.com/search?q=https://e-estonia.com/about/ (дата звернення: 04.05.2025).

2. Federal Ministry of Labour and Social Affairs, Germany. (2024). *Our Priorities*. URL: https://www.google.com/search?q=https://www.bmas.de/EN/Our-Topics/our-priorities.html (дата звернення: 04.05.2025).

3. Finnish Institute for Health and Welfare. (2024). *Social welfare and health care*. URL: https://www.google.com/search?q=https://thl.fi/en/web/social-welfare/what-is-social-work/social-welfare-and-health-care (дата звернення: 04.05.2025).

4. Israel Ministry of Defense. (2023). *Rehabilitation and Welfare*. URL: [посилання може змінюватися, пошукайте на офіційному сайті Міністерства оборони Ізраїлю розділ "Rehabilitation and Welfare" або "תובטהו מילומגת"] (дата звернення: 04.05.2025).

5. Statista. (2023). *Volunteer work in Germany*. URL: https://www.google.com/search?q=https://www.statista.com/topics/3189/volunteer-work-in-germany/ (дата звернення: 04.05.2025).

6. U.S. Department of Veterans Affairs. (2024). *About VA*. URL: https://www.va.gov/about_va/ (дата звернення: 04.05.2025).

7. UNHCR. (2024). *Ukraine Refugee Situation*. URL: https://www.unhcr.org/ukraine-emergency (дата звернення: 04.05.2025).

8. World Bank. (2023). *The impact of conflict on social and economic development*. URL: https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/overview (дата звернення: 04.05.2025).

9. Міністерство соціальної політики України. (2025). *Статистичні дані*. URL: https://www.google.com/search?q=https://www.msp.gov.ua/timeline/statistika (дата звернення: 04.05.2025).

10. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. (2025). *Оперативна ситуація в Україні*. URL: https://www.google.com/search?q=https://www.unhcr.org/ua/operativna-situatsiya-v-ukraini (дата звернення: 04.05.2025).

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дзиговський Андрій
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Кравченко О. О.

У межах вивчення зарубіжного досвіду реалізації освітніх програм із соціальної роботи та виявлення компонентів з проектної діяльності проаналізовано досвід зарубіжних ЗВО.

В Університеті Адама Міцкевича (Республіка Польща) реалізуються освітні програми. За першим бакалаврським рівнем передбачено формування таких компетентностей: застосування академічних знань до творчої, практичної допомоги; застосування методів і прийомів соціальної роботи, спрямованих на роботу з особистістю, сім'єю, групою та місцевою громадою; розробка інноваційної діяльності для інших; побудова соціальних проектів, програм і стратегій допомоги та вирішення соціальних проблем, соціально-профілактичних програм; проведення кризових інтервенцій [2].

Серед обов’язкових навчальних дисциплін є «Діагностування та проектування в соціальній роботі». Цілями курсу є: надання знань про специфіку діагностики в соціальній роботі та знання про основні методологічні принципи діагностичних, прогностичних та оціночних досліджень у соціальній роботі; розвиток умінь використовувати статистичні, демографічні, психологічні та соціологічні дані щодо основних соціальних проблем Польщі. розвиток здатності аналізувати емпіричні дані та інтерпретувати їх у діагностиці вибраних соціальних проблем, використовуючи відповідні інструменти, включаючи комп’ютерні програми; розвиток здатності проводити діагностичне дослідження та використовувати його результати для побудови проектів для вирішення соціальних проблем і побудови стратегій змін; розвиток умінь використовувати знання про принципи діагностики та проектування соціальних змін у професійній діяльності соціального працівника як дослідника, діагноста та стратега [2].

Знання: визначає та пояснює особливості діагностичних тестів у соціальній роботі та знає принципи якісної діагностики; правильно вказано етапи процедури в різних моделях побудови стратегій вирішення соціальних проблем і в різних типах соціальних проектів; знає відповідні показники для діагностики потреб обраних соціальних категорій; правильно підбирає показники в діагностиці вибраних соціальних проблем.

Вміння: вибирає відповідні показники, що характеризують ступінь розвиненості та гостроти соціальної проблеми при проектуванні соціальних змін; правильно аналізує та інтерпретує результати опитувань із соціальних проблем за допомогою спеціального програмного забезпечення та використовує їх у ролі соціального стратега та розробника профілактичних програм.

Компетентності: здатний використовувати знання про причини, перебіг і наслідки вибраних соціальних проблем у побудові соціальних проектів і стратегій вирішення соціальних проблем [2].

За магістерським рівнем вищої освіти метою програми визначено: «Соціальна робота – це сфера навчання, яка готує людей до професійної допомоги окремим особам і сім’ям у зміцненні та відновленні їх здатності функціонувати в суспільстві. Це сфера застосування знань у практичних діях, яка показує, як використовувати методи та прийоми, щоб допомогти людям із життєвими проблемами, розвивати їхню активність та самостійність у житті та покращувати якість життя. Він також вказує на те, як діяти на благо місцевих громад, створювати допоміжні установи та координувати діяльність з надання допомоги для задоволення потреб членів громади. Соціальна робота є міждисциплінарною, використовує такі наукові дисципліни, як: соціологія, педагогіка, соціальна політика, психологія, охорона здоров'я, право та інші соціальні науки. Дослідження поєднують теорію з її практичним застосуванням» [2].

Під час навчання є вибір одного із двох модулів спеціалізації, серед яких «Проектування соціальної роботи». Приклади предметів: створення інтеграційних рішень, підтримка багатопроблемних сімей, супервізія та оцінка соціальної роботи.

За цим модулем є ряд дисциплін із професійної підготовки. Зокрема, «Вступ до соціального проєктування» [2]. Серед завдань цього курсу: надання вступних знань з теорії та практики проектування в соціальній роботі; характеристика та представлення основних навичок (діяльності), необхідних для проектування соціальної роботи; розвиток здатності розпізнавати індивідуальні схильності, здібності та педагогічні компетенції (особливо власні) для проектування соціальної роботи; розвиток умінь використовувати теоретичні знання для проектування соціальної роботи.

Уміння: вміє адаптувати соціальні проекти до суспільних потреб і проблем; знає можливості використання міждисциплінарних знань у соціальній роботі.

Компетентності: розпізнає та оцінює особисті компетенції (включаючи власні) та інші ресурси середовища, корисні для розробки соціальної роботи; має попередню підготовку діяти/працювати в організаціях (установах) або цільових групах, що проектують соціальну роботу, розуміючи та цінуючи дизайн.

Програмний зміст занять: діагностика в соціальній роботі; розробка соціальних проектів; види соціальних проектів; міждисциплінарність проектування в соціальній роботі

На випускному курсі вміщена обов’язкова навчальна дисципліна «Управління соціальними проєктами» [2]. Цілями курсу є: надання знань про стратегію, техніки та методологію управління проектами та командами; знайомство зі специфікою

управління соціальними проектами та їх командами в контексті цілей та інституційного середовища; знайомство з конкретними способами управління соціальним проектом і командою та розвиток здатності критично оцінювати цю діяльність; розвиток здатності керувати соціальним проектом та його командою в різних типах організацій та установ, а також ефективно функціонувати як його член.

Знання: знає визначення, етапи, методи та стратегії управління соціальними проектами та командами; знає відмінності в управлінні соціальними проектами в залежності від типів суб'єктів, які їх реалізують; знає зв'язок між управлінням командою та цілями соціального проекту та вміє використовувати їх у практиці планування конкретних заходів та вибору відповідних стилів лідерства.

Уміння: знає відмінності в структурі проектної групи в різних суб'єктах та установах, що реалізують соціальні проекти, та вміє обирати відповідні методи управління; усвідомлює існування групових процесів у проектній групі та вміє розпізнавати їх етапи та елементи.

Компетентності: здатний критично оцінювати управління конкретними проектами та командами та вказувати потенційні альтернативні дії.

Теми курсу: управління проектами – огляд визначень, теоретичних концепцій та їх застосування; специфіка управління соціальними проектами та його інституційні умови: державні установи, суб'єкти соціальної економіки, неурядові організації; етапи управління проектом та їх значення для правильного проведення соціального проекту; методології та техніки управління проектами; хороші практики: критичний аналіз процесу управління конкретними соціальними проектами; управління командою – огляд стратегій, теоретичних концепцій та їх застосування; команда соціального проекту: її структура та специфіка в залежності від типу суб'єкта-працівника та організаційної культури; вибір методу управління командою в залежності від мети та специфіки соціального проекту; управління командою та різні види лідерства: відмінності та залежності в контексті цілей проекту; життєвий цикл команди соціального проекту та групові процеси.

Масаріков Університет (Чехія) реалізує освітні програми за бакалаврським та магістерським рівнями вищої освіти. Місія соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти людям (окремим особам, сім'ям, громадам), які не можуть вирішити труднощі у своїх стосунках з іншими людьми чи організаціями, такими як влада чи постачальники послуг, і підтримати їх загальний добробут. Перша мета магістра соціальної роботи – поглибити рефлексивні знання та оволодіти сучасними способами виконання цієї місії. Друга мета – посилити здатність випускників створювати соціальні умови для практичного застосування практик соціальної роботи. Третя мета – розвиток стійкості студентів у професійному зростанні. Таким чином, кандидати на програму повинні бути випускниками зі ступенем бакалавра в галузі соціальної роботи або іншої галузі навчання, яка поділяє свою назву з однією з інших областей, перелічених у розділі 110(4) (b) Закону № 108/2006 Coll., про соціальні послуги зі змінами. Дослідження зосереджено насамперед на використанні теорій, методів і досліджень соціальної роботи для вирішення проблем і життєвих ситуацій людей, які стикаються з труднощами в своєму соціальному середовищі і не досягають необхідного благополуччя [1].

Серед освітніх компонентів є «Написання та управління проектами». Метою курсу є розвиток знань, умінь і навичок, важливих для підготовки та виконання дослідницьких

проектів. Студент дізнається про існуючі грантові схеми, їх специфіку, принципи розробки, подання, підготовки та управління дослідницькими проектами. Будуть набуті практичні навички підготовки науково-дослідницького проекту. Це може бути будь-яка пропозиція, пов'язана з дисертаційним дослідженням або дослідницьким проектом керівника, де студент є членом команди/співдослідником/дослідником. Після закінчення курсу студент здатний визначити можливості отримання гранту та самостійно підготувати заявку на дослідницький проект [1].

Курс завершується на основі а) участі студента в підготовці заявки на отримання гранту (зазвичай у співпраці з його/її науковим керівником), або б) завершення зовнішнього організованого семінару/курсу (наприклад, курсу, що проводиться централізовано) MU або семінар/курс, запропонований іншими вітчизняними чи іноземними установами). Завершення курсу нагороджується керівником за: а) участь у підготовці/написанні заявки на отримання гранту, б) активну участь у семінарі/курсі, що підтверджується підтвердженням завершення або поданням пропозиції щодо дослідницького проекту. Науковий керівник приймає рішення щодо кількості кредитів та завершення курсу на основі кількості годин/роботи, залучених до підготовки дослідницького проекту/освітнього заходу [1].

Університет в Престоні (Великобританія) реалізує освітню програму «Міжнародна соціальна робота та розвиток громади» освітнього рівня «Бакалавр». Здобувачі під час навчання досліджують глобальні перспективи та те, як ці проблеми поєднуються та впливають на практику спільноти; беруть участь у громадській практиці, де навчаються навичкам, необхідним для того, щоб надати іншим можливість внести позитивні зміни; розробляють та керують проектом соціальних досліджень, заснованим на темі, яка значущою та важливою для самого здобувача. Серед освітніх компонентів є «Розвиток громадських проектів». Цей модуль має на меті надати навички для ефективного розвитку громадського проекту. Здобувачі отримують розуміння різних етапів розробки проекту та того, як досягти цілей. Це зрештою готує слухачів до досягнення соціального повернення інвестицій (SROI) [3].

Вісконгський Університет у Медісоні (США) реалізує програми із соціальної роботи за бакалаврським, магістерським та PhD рівнями вищої освіти. Програми базуються на основі ліберальних мистецтв, засновані на перспективі «людина в середовищі», розширенні можливостей і сильних сторонах, яка сприяє цінностям, етиці та цілям професії. Програми готують студентів до загальної та автономної поглибленої практики широкого профілю, яку можна передавати в різних контекстах, місцях і проблемах, надаючи знання, цінності та навчання навичкам щодо: населення та пов'язані з ним соціальні проблеми/питання; соціальні системи, системи охорони здоров'я та/або соціальні системи та політика; багаторівневі та багатометодичні підходи, засновані на науковому дослідженні та передовій практиці; етична пропаганда та соціальна, економічна та екологічна справедливість; рефлексивне лідерство; практика, заснована на дослідженні, а також методи оцінки практики та програми, які сприяють базі знань професії. До того ж освітні програми розвивають та підтримують інклюзивне середовище, яке залучатиме, плекатиме та підтримуватиме різноманітність у спільноті. Розвиває та підтримує партнерські відносини з різноманітними соціальними, медичними та/або соціальними організаціями, щоб забезпечити значущий польовий досвід і нагляд, поважаючи та сприяючи їх відповідній місії [3].

Структура програми передбачає блок освітніх компонентів із соціальних досліджень та проблем проектування та програмування. Особливості досліджень, спрямованих на планові, адміністративні та наукові цілі.

Здійснена вибірка освітніх програм у закладах вищої освіти України та зарубіжжя дає змогу констатувати, що підготовка майбутніх соціальних працівників передбачає формування у них проектної компетентності. Випускники освітніх програм мають: здатність здійснювати пошук креативних ідей на вирішення актуальних соціальних проблем особистості, громади та держави загалом, здатність вживати відповідних заходів для втілення цієї ідеї та досягнути поставлених цілей; здатність до управлінської діяльності з реалізації кожного етапу впровадження проекту; здатність забезпечувати сталість проекту через вирішення зовнішніх та внутрішніх ризиків.

Література

1. Degree Apprenticeships. URL: https://www.lancashire.ac.uk/degree-apprenticeships (дата звернення: 22.05.2025).

2. Praca socjalna. URL: https://rekrutacja.amu.edu.pl/kierunki-studiow/praca-socjalna,372 (дата звернення: 22.05.2025).

3. Social Work. URL: https://www.muni.cz/en/bachelors-and-masters-study-programmes/23295-social-work (дата звернення: 22.05.2025).

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Діброва Олег,
Слєсарчук Андрій
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
Науковий керівник: канд. пед. наук, проф. Лях Т. Л.

Професійне вигорання соціальних працівників у деокупованих територіальних громадах України виступає одним із найактуальніших викликів для системи соціального захисту в умовах війни. Постійний контакт із травматичним досвідом клієнтів, нестача ресурсів, загроза безпеці, а також емоційне виснаження – усе це підриває стабільність професійної ідентичності фахівця та знижує якість соціальних послуг.

Із метою глибшого розуміння чинників, що спричиняють професійне вигорання, та шляхів його профілактики, у березні 2025 року було проведено фокус-групове дослідження за участю 10 соціальних працівників центрів соціальних служб Херсонської області, які працюють у деокупованих громадах. У дослідженні взяли участь фахівці з досвідом від одного до п’яти років, які продовжують виконувати професійні обов’язки в умовах постійного стресу та обмежених ресурсів.

Результати дослідження засвідчили наявність кількох провідних чинників професійного вигорання:

1. Відсутність емоційної підтримки з боку керівництва та колег. Один із респондентів зазначив: *«Ми звикли підтримувати всіх, але хто підтримає нас – залишається відкритим питанням»*.

2. Хронічна втома через надмірне навантаження та відсутність системної ротації завдань. За словами іншої учасниці: *«Кожного дня – нові звернення, ті самі історії болю, а відпочинку немає навіть подумки»*.

3. Психологічна ізоляція та відчуття самотності у професії. Один із фахівців наголосив: *«У нашій громаді соціальний працівник – це все: і психолог, і юрист, і, на жаль, вантажник. Але ми самі часто залишаємося без підтримки»*.

4. Нестача фахових супервізій і регулярного професійного навчання з профілактики професійного вигорання. Декілька респондентів зазначили, *що «останні тренінги з профілактики професійного вигорання були ще до початку повномасштабного вторгнення»*.

5. Постійна тривожність за власну безпеку та життя близьких. Учасники підкреслювали, що *«навіть поїздка до родини через «сіру зону» – це вже ризик»*.

Разом із тим, дослідження виявило й практики самозбереження, які частково знижують ризики вигорання: внутрішні ритуали (молитва, щоденник подяки), неформальне спілкування з колегами, підтримка з боку сім'ї, залучення до волонтерства «для відновлення віри в сенс роботи».

На основі аналізу емпіричних даних сформульовано п'ять ключових рекомендацій для управлінців соціальних служб:

1. Запровадити системну психологічну підтримку для працівників: регулярні групи емоційного розвантаження, індивідуальні консультації з психологом, кризові інтервенції.

2. Впровадити практику супервізії як обов'язковий компонент роботи фахівців із соціальної роботи, з акцентом на професійне відображення та підтримку.

3. Створити механізми гнучкого графіка та ротації завдань, що дозволять знижувати емоційне навантаження без втрати ефективності.

4. Розробити програми професійного зростання та навчання, що відповідають реаліям деокупованих територій, з обов'язковим компонентом самозбереження.

5. Підтримувати корпоративну культуру взаємодопомоги та довіри шляхом горизонтального обміну досвідом, неформальних зустрічей і командних заходів.

Профілактика вигорання фахівців – це не лише турбота про окремого працівника, а стратегічний підхід до збереження стійкості системи соціального захисту в умовах довготривалих криз. Тому, нами на основі визначених чинників професійного вигорання соціальних працівників деокупованих територій (за результатами фокус-групи) були напрацьовані шляхи їх профілактики.

Таблиця 1

Чинники професійного вигорання соціальних працівників деокупованих територій (за результатами фокус-групи) і шляхи їх профілактики

Чинники професійного вигорання	Форми профілактики	Методи профілактики
Відсутність емоційної підтримки з боку керівництва та колег	Організація груп емоційного розвантаження, колективні зустрічі підтримки	Фасилітаційні сесії, коучинг, командний ко-бачинг

Хронічна втома через надмірне навантаження	Впровадження гнучкого графіка роботи, ротація завдань	Тайм-менеджмент, делегування повноважень, мікропаузи у роботі
Психологічна ізоляція та відчуття самотності у професії	Створення неформальних професійних спільнот, зустрічей за інтересами	Менторство, «peer-to-peer» підтримка, соціальні зустрічі
Нестача фахових супервізій і регулярного професійного навчання	Регулярне проведення супервізій, тренінгів та семінарів	Освітні програми з фахової компетентності та стресостійкості
Постійна тривожність за власну безпеку та життя близьких	Інформаційна підтримка щодо безпеки, психологічне консультування	Техніки саморегуляції (дихальні вправи, майндфулнес), кризові інтервенції

Це дослідження було проведено в межах наукової теми «Соціалізація вразливих груп населення в контексті розвитку територіальних громад в Україні» кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Література

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред. : О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

2. Діброва О. В., Лях Т. Л. Громадянська активність і соціальна згуртованість як рушії відновлення й розвитку деокупованих територій. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2024. № 4. С. 70–76.

3. Петрочко Ж., Лях Т. Потенціал волонтерства для розвитку деокупованих громад. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 202–207.

ВОЛОНТЕРСТВО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ШЛЯХ ДО АКТИВНОГО ДОВГОЛІТТЯ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ІРЛАНДІЯ

Дубова Катерина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

Демографічне старіння населення набуває все більшого поширення як в Україні, так і в інших країнах. Тому створення умов для активного та здорового старіння громадян стає важливим завданням соціальної політики. У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція активного старіння як процесу оптимізації можливостей для здоров'я, участі та безпеки з метою покращення якості життя людей у міру їх старіння [3]. Одним із важливих шляхів реалізації цієї концепції, запропонованої ВООЗ, є залучення людей похилого віку до волонтерської діяльності,

яке дозволяє їм зберігати соціальну активність, дає почуття включеності та корисності для суспільства.

Згідно з дослідженням О. П. Коваль, «срібне волонтерство» — це форма участі громадян похилого віку в соціально значущій діяльності на засадах добровільності, яка є потужним засобом соціальної інтеграції та профілактики соціального виключення. В Україні цей напрям лише починає розвиватися, однак вже демонструє позитивні результати як для самих волонтерів, так і для громад, у яких вони працюють [1]. Тому дуже корисним є досвід зарубіжних країн у цьому напрямі, зокрема Республіки Ірландії. Так, соціологічні дослідження проведені Ірландським лонгітюдним (довгостроковим) дослідженням процесів старіння (TILDA The Irish Longitudinal Study on Ageing) та наукових робіт, що були створені на базі таких досліджень підтверджують, що участь у волонтерстві сприяє покращенню психоемоційного стану літніх людей, зниженню рівня самотності та депресії, збереженню когнітивних функцій, а також розвитку нових навичок і підтримці фізичної активності. Люди похилого віку, які активно займаються волонтерською діяльністю, частіше характеризуються оптимізмом, почуттям задоволення від життя та кращим здоров'ям порівняно з тими, хто не має такого досвіду. Волонтерство для літніх людей слугує засобом подолання соціальної ізоляції та самотності, що є типовими проблемами для цього віку. Залучення до волонтерської діяльності дозволяє зменшити ці ризики шляхом активізації соціальних контактів та залучення до суспільно корисної діяльності [5; 2].

Дослідження Ward, McGarrigle та Kenny, проведене в Ірландії, переконливо демонструє позитивний вплив волонтерства на фізичне та психічне здоров'я літніх людей. Зокрема, особи, які беруть участь у волонтерській діяльності, частіше мають кращу самооцінку здоров'я, нижчий рівень депресії, знижену смертність, а також демонструють вищу когнітивну активність у порівнянні з тими, хто не залучений до волонтерських ініціатив [2, с. 54].

Ключовим висновком є те, що регулярне волонтерство, навіть у невеликих обсягах (декілька годин на тиждень), може слугувати профілактикою соціальної ізоляції та погіршення фізичного стану, а також сприяти збереженню незалежності у повсякденному житті. Автори наголошують на тому, що волонтерство є не лише формою допомоги іншим, але й джерелом психологічної винагороди, що підсилює емоційне благополуччя [2, с. 61].

Ірландський досвід у цьому аспекті є надзвичайно цінним для країн, де сфера волонтерства серед людей похилого віку ще недостатньо розвинена, зокрема для України. Успішні приклади програм, спрямованих на залучення літніх громадян до волонтерських активностей, демонструють необхідність інтеграції відповідних ініціатив до національної стратегії активного старіння. Ірландія не лише забезпечує інституційну підтримку волонтерських програм для літніх осіб, а й активно інтегрує такі ініціативи в загальнонаціональну політику в галузі охорони психічного здоров'я. На рівні місцевих рад створюються інформаційні центри, де люди похилого віку можуть зареєструватися як волонтери або отримати підтримку у разі самотності чи психологічного дискомфорту [4]. Такі інфраструктурні рішення є передовими у контексті європейської практики. В Ірландії діє ініціатива SeniorLine, де люди похилого віку працюють на телефоні довіри, підтримуючи своїх однолітків. Ця практика не лише забезпечує емоційну підтримку, а й дає змогу самим волонтерам зберігати когнітивну активність і позитивний психоемоційний стан. Ірландська програма SeniorLine, що

реалізується організацією Third Age, є прикладом успішної ініціативи, яка залучає літніх людей до волонтерської діяльності, сприяючи їхній соціальній інтеграції та особистісному розвитку [4]. SeniorLine — це національна конфіденційна телефонна служба підтримки для людей похилого віку, яку обслуговують навчені волонтери віком від 55 років. Головна мета — забезпечити емоційну підтримку через емпатійне слухання, без надання порад чи рішень, що дозволяє абонентам відчути розуміння та прийняття. Перед початком діяльності волонтери проходять п'ятиденне навчання, яке охоплює навички активного слухання, обговорення складних тем (таких як втрата, насильство, суїцидальні думки), а також особистісний розвиток і управління стресом [4]. Як зазначають в організації, волонтери відзначають зменшення відчуття самотності, підвищення самооцінки та відчуття мети в житті. Така діяльність для людей похилого віку залучає їх до спільноти волонтерів сприяє розширенню соціальних зв'язків та допомагає підтримувати активний спосіб життя. Навички, набуті під час волонтерства, такі як активне слухання та емпатія, покращують міжособистісні стосунки не лише в межах програми, а й у повсякденному житті [4]. Досвід програми SeniorLine демонструє, що волонтерство може бути ефективним засобом підтримки активного довголіття.

Отже, волонтерство має потужний потенціал для підтримки активного довголіття, особливо коли воно реалізується у сприятливому інституційному середовищі та за підтримки державних і громадських організацій. Впровадження подібних практик в Україні дозволить не лише покращити якість життя людей похилого віку, а й використати їхній потенціал як ресурс для соціального розвитку. Такими напрямами впровадження визначають: розробку та впровадження національних та регіональних програм для літніх волонтерів; навчання та підтримку; інформаційну кампанію. Волонтерська діяльність літніх людей може охоплювати різні напрями: допомога іншим людям похилого віку, наставництво для молоді, участь у культурних, освітніх та екологічних ініціативах. Такі ініціативи сприятимуть підвищенню якості життя людей похилого віку, зниженню рівня депресії та соціальної ізоляції, а також стануть важливим внеском у побудову інклюзивного суспільства, заснованого на взаємоповазі та підтримці. На сучасному етапі Україна має всі можливості для масштабного впровадження ідеї волонтерства для людей літнього віку, використовуючи досвід інших країн, зокрема Ірландії, а також враховуючи власні демографічні та соціальні реалії.

Література

1. Коваль О. П. «Срібне волонтерство» як одна з форм соціальної активності, адаптації та захисту літнього населення. Київ: Центр економічних і соціальних досліджень НІСД, 2021. 4 с.

2. Ward M., McGarrigle C., Kenny R. A. Volunteering and health in later life: findings from a nationally representative study in Ireland. *Age and Ageing*. 2021. Vol. 50, Issue 2. P. 444–450.

3. WHO. Active Ageing: A Policy Framework [Електронний ресурс]. Geneva: World Health Organization, 2002. URL: https://www.who.int/ageing/publications/active_ageing/en/ – Назва з екрана. (дата звернення: 24.04.2025).

4. SeniorLine – About [Електронний ресурс]. Third Age Ireland. URL: https://www.thirdageireland.ie/seniorline/about – Назва з екрана. (дата звернення: 24.04.2025).

5. The Irish Longitudinal Study on Ageing (TILDA). Key Findings Report 4. Chapter 4 [Електронний ресурс]. URL: https://tilda.tcd.ie/publications/reports/pdf/w4-key-findings-report/Chapter%204.pdf – Назва з екрана. (дата звернення: 24.04.2025).

OSOBA I WYCHOWANIE – WOKÓŁ PERSONALISTYCZNEJ FILOZOFII WYCHOWANIA KAROLA WOJTYŁY (JANA PAWŁA II)

Emerla Dorota
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor – dr Bejger H.

Człowiek, dzięki naturalnemu rozwojowi i oddziaływaniom wychowawczym, staje się gotowy do dorosłego życia wtedy, gdy będzie zdolny do dojrzałego podejmowania decyzji. Gdy internalizuje odpowiednie wartości, traktowany jest podmiotowo, czyli jako osoba, która jest niepowtarzalną indywidualnością, która może wyznaczać własne cele zgodnie ze swoimi poglądami i zainteresowaniami. Taka osoba jest wolna, ma prawo błądzić i decydować o swoim człowieczeństwie, jest także istotą rozumną, która potrafi odróżnić dobro od zła. W wychowaniu ważne jest kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia, wyznaczania własnych i konstruktywnych celów oraz kreowania siebie. Takie wychowanie oparte jest o filozofię personalizmu, którego jednym z twórców w Polsce był Karol Wojtyła.

Rozczytując się w filozofii Kardynała zauważamy, że podmiotowość osoby wyraża się poprzez to co robi i w jaki sposób funkcjonuje we wspólnocie. Badany jest sens życia człowieka oraz jego człowieczeństwa. Według jego teorii osoby jako podmiotu człowiek przeżywa i rozumie wartości, dlatego jest zdolny podejmować decyzje i poprzez własne czyny kreuje siebie, stając się dobrym albo złym. Personalista stwierdził, że zło jest wynikiem braku dobra, celu w życiu oraz doskonałości. Człowiek potrzebuje żyć wśród ludzi, aby stawać się coraz lepszą wersją siebie.

Osoba, aby mogła świadomie dokonywać dobrych wyborów, musi sama doświadczyć dobra w swoim życiu oraz nauczyć się to dobro czynić. Dzięki umiejętności spełniania się jako człowiek będzie rozwijać swoje człowieczeństwo. Wartość czynu człowieka osadza się w nim, a to powoduje, że osoba ta będzie budowała swoje poczucie wartości, swoją pewność siebie, będzie myślała o sobie dobrze albo źle. Podkreślał on, że o doskonałości człowieka decyduje jego moralność, a nie piękno zewnętrzne. W procesie wychowania ważne jest dbanie o wartości estetyczne, intelektualne, estetyczne, bowiem kształtują one osobę w tych obszarach, ale podstawą jest ukształtowanie moralności człowieka.

Karol Wojtyła uważał, że człowiek rozwija się poprzez wartości, które są także dla niego celem. Zdefiniował też czym jest ,,powinność: w spełnianiu norm moralnych, kiedy to osoba podejmuje decyzje o tym, jaka chce być – dobra czy zła”. Rozpoznaje ona, co musi czynić, gdy uznaje określone wartości. Filozof zauważył także, że powinność powoduje także napięcie. Człowiek zastanawia się wtedy, kim jest, a kim ma być.

Należy nauczyć młodego człowieka, że normy prawne są potrzebne, ponieważ przyczyniają się one do porządku publicznego. Natomiast są one zależne od autorytetów i władzy. W porównaniu do norm moralnych, które związane są z dobrem i działaniem danej osoby. Według Karola Wojtyły należy wychowywać dziecko, aby rozumiało najważniejsze

wartości – wolność, dobro i miłość. Ważne aby było sprawcze, czuło powinność, odpowiedzialność, rozwijało rozumność oraz słuchało sumienia.

W wychowaniu ważne jest, aby pamiętać, że człowiek czuje się podmiotem, kiedy jest tak traktowany oraz kiedy jest świadomy swej ,,indywidualności, niepowtarzalności, jedności, ciągłości oraz tożsamości". W personalizmie Osoba to wartość, to ,,ktoś" kto posiada swoją godność, przez to, że urodził się człowiekiem. Karol Wojtyła naucza, że człowiek ma swoją wartość już od poczęcia i jest ona ponad cechy fizyczne i psychiczne, jakie ta osoba posiada. Zaznacza, że skoro człowiek jest podmiotem w ten sam sposób ma traktować inne osoby. Godność człowieka oznacza, że jest on cenniejszą wartością niż wszystkie dobra, jakie stworzył dla techniki, cywilizacji i kultury. To one bowiem mają one służyć człowiekowi i być przez niego używane. Należy zauważyć, że człowiek zbyt często jest wykorzystywany do celów innych osób, które nie zważają, że on także ma prawo osiągać własne cele. Człowiek ma być wychowywany do samostanowienia o sobie oraz do posługiwania się swoją wolą, ponieważ nie jest niczyją własnością, należy bowiem do siebie. W procesie wychowania człowiek odkrywa, kim jest, spełnia się, sprawdza, jakie cele chce osiągnąć. Robi to poprzez własne czyny, własne decyzje, poprzez kształtowanie rzeczywistości. Człowiek uświadamia sobie, że jest podmiotem wtedy, gdy sam o sobie stanowi, decyduje, może być sprawczy. Człowiek jest odpowiedzialny za to, kim się staje, ponieważ sam dokonuje wyboru stawania się dobrą czy złą osobą. Gdy człowiek potrafi wziąć odpowiedzialność za siebie i nie obwinia za to innych, jest dojrzały. Pamiętać należy także, że Jan Paweł II pisał, że ,,człowiek najbardziej afirmuje siebie, dając siebie". W pierwszej kolejności jesteśmy odpowiedzialni za siebie, ale o godności człowieka świadczy to, że potrafi być on odpowiedzialny także za dobro i szczęście drugiego człowieka.

Człowiek potrzebuje wzorca moralnego do naśladowania, którego czyny są dobre i które może zobaczyć. Dzięki temu osoba ucząca się, będzie chciała takie samo dobro uczynić.

Człowiek jest istotą społeczną, która według personalizmu potrafi uczestniczyć. Oznacza to, że potrafi stworzyć podmiotowe relacje, dzięki którym wzrasta i ubogaca się. Osoby chcą być w takich relacjach ze względu na to, jakimi ludźmi są ci, którzy stanowią dla nich wzorzec. Życie we wspólnocie powoduje, że istnieje konieczność poświęcania się dla dobra całej wspólnoty i samego siebie.

Jan Paweł II stwierdził, iż ,,w wychowaniu chodzi głownie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – i o to ażeby bardziej był, a nie tylko miał – ażeby poprzez wszystko co ma, posiada, umiał być bardziej i pełniej człowiekiem – to znaczy ażeby również umiał bardziej być nie tylko z drugim, ale także i dla drugich". Wszystkie oddziaływania edukacyjne mają za zadanie służyć dobru człowieka, jego godności.

Dzieci i młodzież są wychowywani, natomiast osoby, które są dojrzalsze powinny umieć się samowychowywać oraz być zdolne do takich oddziaływań wobec innych. Karol Wojtyła zauważył, że rodzice wychowując dzieci muszą uważać, aby nie wyznaczać ,,nieprawdziwych celów" własnym dzieciom. Dzięki temu, że człowiek nauczy się być otwartym i dzielić się swoim człowieczeństwem, będzie też zdolny do samowychowania i wychowania innych we wspólnocie. Odbywa się to poprzez uczenie się ról rodzicielskich oraz małżeńskich.

Młode osoby potrzebują afirmacji w procesie wychowania, co oznacza akceptację młodej osoby po to, by miała przestrzeń do własnych odpowiedzialnych decyzji. Afirmacja oznacza, że istnieje troska o dobro i rozwój tego człowieka. Istnieje życzliwość i miłość.

Młodzież potrzebuje również przewodnika, kogoś za kim może podążać, kto pomoże jej w ważnych decyzjach, kiedy o to poprosi.

Karol Wojtyła zauważył, że jeśli młody człowiek jest wychowywany po to, by przede wszystkim zdobyć wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, dochodzi do alienacji wychowania. Alienacja zachodzi także wtedy, gdy młody człowiek jest poddawany manipulacji ideologicznej bądź politycznej tak, że już nie może o sobie stanowić.

Według filozofii Karola Wojtyły, każde życie człowieka ma sens, ponieważ ,,ma ono wyjątkową zupełnie rangą godność nieporównywalną do czegokolwiek innego (…) oraz jest on nosicielem i dawcą wartości". W procesie wychowania człowiek ma nauczyć się afirmować życie oraz ufać sobie i innym ludziom. Sens ludzkiemu życiu nadają te wartości za którymi podąża, nosi i dzieli się z innymi poprzez własne czyny.

Człowiek musi nauczyć się szanować życie – ,,istot poczętych, chorych i starców". Podążać za prawdą, aby żyć w zgodzie ze sobą i być spójnym".

Karol Wojtyła uważał, że rodzina jest główna instytucją, która jest odpowiedzialna za wychowanie swoich dzieci. Rodzice muszą być zdolni do bycia autorytetem dla swoich dzieci oraz dbania o ich moralność.Ważna jest też pomoc państwa w odpowiednim ustanawianiu i organizowaniu wsparcia rodzinom.

Wspólnota ma być dla człowieka wsparciem, ma być ona nośnikiem tych wartości, które będą go ubogacać, a nie niszczyć. We wspólnocie człowiek ma prawo decydować o sobie, aby się samorealizować. Życie w rodzinie to zadanie, w którym należy pogodzić dobro wspólnoty oraz dobro jednostki. Bowiem trudno żyć w rodzinie, kiedy każdy realizuje własne cele według filozofii indywidualizmu czy według kolektywizmu, gdzie człowiek pozbawiony jest prawa własnego wyboru i musi być podporządkowany w imię dobra całej rodziny. Osoby w rodzinie mają za zadanie dbać o siebie, być wzajemnie za siebie odpowiedzialne, troszczyć się o siebie w sposób bezinteresowny. Człowiek musi być zdolny także do pomocy osobom przypadkowym oraz w niespodziewanych sytuacjach. Drugi człowiek nie może być ciężarem dla realizacji zadań drugiej osoby we wspólnocie, tylko być darem, wnoszącym wartość do tej wspólnoty. Celem wychowania jest tak oddziaływać na dziecko, aby potrafiło żyć w relacji (ja – ty), we wspólnocie oraz w społeczeństwie. Aby człowiek pojmował dobro wspólnoty jako dobro własne, ale aby dokonywał tego wyboru w wolności. Osoba jako członek wspólnoty ma za zadanie przyjmować postawę solidarności, która służy wspólnocie.. Może także opuścić tę wspólnotę, gdy ma to służyć jej dobru lub gdy on sam ma podjąć większą odpowiedzialność w swoim życiu. We wspólnocie człowiek ma prawo się sprzeciwiać, szczególnie wtedy, gdy ten sprzeciw pomoże zbudować coś doskonalszego. We wspólnocie musi być obecna postawa otwartości na dialog. Jeśli tej postawy nie ma – występuje alienacja człowieka. Osoby we wspólnocie nie mogą się wzajemnie poznać, ani się realizować. Nawet takie trudne emocje jak nienawiść, niechęć, agresja czy zazdrość świadczą o tym, że ta druga osoba jest dla niej ważna. Natomiast alienacja ma wyraz, gdy ta osoba staje się dla niej obojętna, nie czuje wobec niej empatii. Inny rodzaj alienacji ujawnia się w tym, że człowiek jest niezdolny do życia we wspólnocie i służenia jej, dbania o jej dobro, co powoduje, że odcina się od niej.

Człowiek żyjący jako konformista także nie może się realizować, ponieważ nie żyje ze sobą i z innymi w prawdzie. Postawa uniku, którą stosuje dana osoba w określonym środowisku, udowadnia, że znalazła się ona we wspólnocie nieautentycznej, ponieważ może w niej funkcjonować wyłącznie jako konformista. Taki człowiek unika wspólnoty, ponieważ nie może w niej być sobą, nie może realizować własnych celów, nie może się

sprzeciwić. Aby pokonać wyobcowanie człowieka w rodzinie, w szkole, wśród rówieśników potrzebna jest zasada afirmacji. W rodzinie każda osoba powinna być doceniana jako ,,ważna i potrzebna ze względu na to, że jest i kim jest", a także wzajemnie ofiarowywać swoje czyny jako bezinteresowny dar. Aby dziecko mogło prawidłowo rozwijać się w rodzinie, między małżonkami musi istnieć prawidłowa więź, intymność, miłość oraz muszą oni posiadać zespół wspólnych wartości, za którymi będą podążać. W filozofii Karola Wojtyły małżeństwo ma być przygotowane na przyjęcie i wychowanie swojego potomstwa. Dziecko przyjmowane jest do rodziny jako podmiot i jako dar, który obdarowuje rodziców, rodzeństwo – tym kim jest. Wychowanie dziecka to zadanie rodziców, którzy mają świadomie zadbać o to, aby stało się ono osobą pełną człowieczeństwa. Rodzina ma za zadanie także socjalizować swoje potomstwo, aby potrafiło właściwie podejmować role społeczne oraz budować więzi międzyludzkie.

Podobnie małżonkowie wzajemnie mają się traktować podmiotowo i być dla siebie wzajemnym darem. Zadaniem rodziny jest spowodowanie, aby młody człowiek stał się dojrzały moralnie i osobowościowo, aby potrafił sam się wychowywać oraz wyznaczać własne cele. Rodzic, wychowawca musi sam zadbać o to, by wychowywać przez to, kim się jest, a nie przez to, że używa się odpowiednich metod, środków dydaktycznych. Rodzic, wychowawca, stanowi dla dziecka wzorzec osobowy, który dziecko naśladuje. Fundamentem rodziny jest ,,miłość małżonków, rodziców, dzieci" oraz ,,posłuszeństwo dzieci względem rodziców". Rodzice muszą świadomie kształtować osobowość swoich dzieci oraz być autorytetem dla swojego dziecka w procesie jego dojrzewania. We spólnocie rodzinnej ważne jest kształtowanie określonych ,,postaw i cnót ich członków". Taka rodzina wychowuje swoje dzieci dla siebie i całego społeczeństwa.

Rodzina ma za zadanie tak ukształtować osobowość człowieka, aby wybierał dobro. Ma on także przestrzegać norm. Istnieją one jako presja zewnętrzna wobec osób, które są niedojrzałe osobowościowo. Karol Wojtyła uważa, że nie należy stosować presji wobec osób, które są świadome i wiedzą, w jaki sposób chcą czynić dobro oraz jako codzienną formę komunikacji międzyludzkiej. Gdy młoda osoba jest niedojrzała, osoby za nią odpowiedzialne mają prawo ,,rozkazać, radzić, zalecić, zaproponować, użyć perswazji". Natomiast należy pamiętać, że osoba wychowywana jest po to, aby była wewnątrzsterowna i potrafiła podejmować dobre decyzje w wolności jako osoba dojrzała. Natomiast jeśli tego nie potrafi, to należy zastosować presję zewnętrzną, konsekwencje. Rodzic, wychowawca ma za zadanie tak wychowywać dzieci, aby ,,zminimalizować negatywne czynniki". Polecając coś zrobić, rodzic nie niszczy dziecka, nie pozbawia go wolnej woli. Wynika to z troski o jego dobro. Rozkaz, rada, nakaz mogą wskazywać na wartości, ku jakim należy podążać. Jeżeli wychowanek ma zaufanie do swojego rodzica, wychowawcy wie, że to co ma uczynić jest dobre i zrobi to nawet, jeśli tego nie rozumie. Natomiast jeśli osoba, która rozkazuje sama tak nie postępuje, a wymaga tego od wychowanka, to jest to wywieranie wpływu, roszczenie. Rozkaz ma także za zadanie nie dopuścić do uczynienia zła.

Młoda osoba potrzebuje poznać różne wzory osobowe, które mogłaby naśladować. Według Karola Wojtyły młody człowiek musi nauczyć się, że może ponieść konsekwencje swojego postępowania. Może otrzymać karę albo nagrodę. Natomiast człowiek ma być wychowywany po to, aby sam o sobie decydować w sposób dojrzały, nie po to, aby uniknąć kary czy zyskać nagrodę, tylko dlatego, że czuje powinność bycia dobrym. Człowiek, który spełnia swoje powinności, to ,,osoba z zasadami".

Człowiek w procesie wychowania według Karola Wojtyły ma poznawać takie wartości jak wolność, odpowiedzialność i miłość. ,,Wolność to dar", który człowiek musi w sobie ,,pielęgnować", który musi ,,zdobywać". Wolność przejawia się u dziecka podczas ekspresji artystycznej, zabawie. Człowiek ma w swoim życiu uwalniać się od osób, które zabierają mu wolność. Nie może pozwolić, aby inni podejmowali decyzje za niego, ponieważ przez to traci siebie. Tylko osoby, które są wolne w podejmowaniu decyzji potrafią nauczyć się dokonywania wyboru. Aby ukształtować postawę odpowiedzialności u człowieka, należy powierzać mu w młodym wieku zadania, poprzez które mógłby się tego nauczyć, używając przy tym rozumu oraz woli, by zastanowić się nad konsekwencjami. Należy pozwolić mu na samodzielne działania, podejmowanie ról społecznych, zobowiązań.

Jako ludzie w pierwszej kolejności jesteśmy odpowiedzialni za siebie. Jeśli się tego nie nauczymy, to nie będziemy umieli być odpowiedzialni za drugiego człowieka. Aby człowiek stał się odpowiedzialny za drugą osobę, musi istnieć więź. W procesie wychowania dziecka do wolności należy także kierować się miłością, która pozwala na wytworzenie więzi i zarazem odpowiedzialności. Miłość to bezinteresowność, dążność do wzajemności, to także afirmacja tej osoby i dbanie o jej dobro. Dziecko ma prawo do miłości rodzicielskiej. Istotne jest, aby spotykało się z życzliwością i akceptacją ze strony ludzi, których spotyka w swoim życiu. Dzięki miłości rodzicom i wychowawcom łatwiej przychodzi wzięcie odpowiedzialności za podopiecznych i traktowanie ich w sposób podmiotowy. Należy wychowywać ludzi do altruizmu, do ,,kształtowania odpowiedniego poziomu wrażliwości", zauważania prawa innych osób do godnego życia. Istotne jest również przygotowanie do małżeństwa, aby młode osoby właściwie podejmowały swoje role. W myślach Karola Wojtyły zawarte jest to, że ideałem człowieka, do którego zmierza wychowanie, jest osoba o doskonałej moralności. Personalizm jest procesem stawania się człowieka jako osoby. Dobre uczynki temu służą, natomiast złe ten proces zatrzymują lub uwstecznią. Człowiek staje się coraz lepszym człowiekiem poprzez wybieranie dobra oraz działanie innych dóbr na niego. Należy nauczyć dziecko dostrzegać dobre czyny innych osób po to, by przeżywały te wartości.

Dzieci, młodzież, dorośli potrzebują wzorów osobowych, które mogą naśladować. Według personalistów takim wzorem jest osoba, która żyje jako ideał doskonałości. Ludzie widząc jej postępowanie, naśladują jej czyny. Staje się ona dla nich przykładem i wyznacznikiem norm. W rodzinie powstaje relacja Mistrz – uczeń. Rodzice są pierwszymi wzorami, które naśladują ich dzieci. Jeśli dziecko zostaje przez nich porzucone mówimy wtedy o zdradzie dziecka.

Autorytet powinien być szanowany przez innych dorosłych. W literaturze wyróżnia się autorytet deontyczny charakterystyczny dla ,,autorytetu przełożonego" oraz autorytet epistemiczny, który cechuje się tym, że posiada wiedzę ekspercką. Autorytet moralny posiada wiedzę o tym, jak być osobą pełną człowieczeństwa. Ważne jest, aby w procesie wychowania osoba, która sprawuje pieczę nad dzieckiem, była także ekspertem od moralności, a nie tego zaprzeczeniem. Autorytetem może być tylko osoba, która ma realny wpływ na życie drugiej osoby, przez to, że żyje. Ważne jest także to, że autorytetowi jest się posłusznym, bo tak każe rozum i wola, natomiast za wzorem osobowym się podąża, bo tak podpowiadają uczucia i emocje. Aby młoda osoba chciała podążać za wzorem osobowym, musi zaistnieć relacja.

Według Karola Wojtyły proces wychowania, jaki odbywa się między rodzicem a dzieckiem oraz wychowawcą a wychowankiem jest jednostronny, a nie wzajemny. Bowiem dzieci nie mogą być odpowiedzialne za tę relację.

Bibliografia

Wrońska K, *Osoba i wychowanie wokół personalistycznej filozofii wychowania Karola Wojtyły (Jana Pawła II),* Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Іонов Владислав
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Проценко І. І.

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій в Україні, посилення соціальних викликів, зростання потреб населення у соціальних послугах та необхідності ефективного управління соціальною сферою, особливої значущості набуває впровадження інноваційних управлінських підходів. Одним із таких є проектна діяльність, яка зарекомендувала себе як дієвий інструмент у вирішенні соціальних проблем, мобілізації ресурсів та підвищенні якості надання соціальних послуг.

Проектування як особливий вид діяльності сформувався на початку XX століття. Серед найбільш поширених дефініцій проектування у вітчизняній та зарубіжній літературі можна виокремити визначення, що проектування – це: визначення версій чи варіантів розвитку або зміни певного явища чи об'єкту; конструювання варіантів оптимального майбутнього стану об'єкту; форма випереджального відображення і перетворення дійсності, спрямована на конструювання системи параметрів майбутнього матеріального об'єкту чи якісно нового його стану; прийняття рішень в умовах невизначеності. Розглядаючи проектування як процес, дослідники роблять спроби його алгоритмізації. І. Єрмаков зазначає, що проектування містить концептуальну основу (оцінка новизни, можливі актуальні результати) та системно-організаційну частину (опис конкретних етапів реалізації проекту) [2].

Отже, проектування – це специфічна технологія, що представляє собою конструктивну, творчу діяльність, сутність якої полягає в аналізі проблем і виявленні причин їх виникнення, вироблення цілей і завдань, що характеризують стан об'єкта (або сфери проектної діяльності), розробці шляхів і засобів досягнення поставлених цілей.

Завданнями проектної діяльності визначають: аналіз ситуації, тобто всебічна діагностика проблем і чітке визначенням їх джерела і характеру; пошук і розробка варіантів розглянутої проблеми (на індивідуальному та соціальному рівнях) з урахуванням наявних ресурсів і оцінка можливих наслідків реалізації кожного з варіантів; вибір найбільш оптимального рішення (тобто соціально прийнятних і культурно обґрунтованих рекомендацій, здатних здійснити бажані зміни в об'єктній

області проектування) і його проектне оформлення; розробка організаційних форм впровадження проекту в соціальну практику і умов, які забезпечують реалізацію проекту за наявності матеріально-технічних, фінансових, правових ресурсів.

Закономірним результатом проектної діяльності є проект. Коріння цього поняття можна знайти у древньогрецькій культурі, де воно означало «перепону, задачу, питання». Проект – сукупність скоординованих із певними точками відліку та закінчення з метою досягнення певних цілей із встановленими строками, витратами та параметрами виконання. Проект може існувати у двох різновидах: як складова частина програми економічного та соціального розвитку, яка визначає основні цілі та завдання, що належать до соціальної сфери, та мають бути виконані в запланований період, а також головні засоби та шляхи їх здійснення; як самостійний варіант вирішення локальної проблеми конкретної цільової групи певного соціального середовища.

Соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням. Соціальний проект є описом конкретної ситуації, котра може бути поліпшена засобами реалізації певної системи методів та послідовних кроків їх використання.

Означені підходи до класифікації проектів дозволяють визначити базові ознаки соціальних проектів. До таких ознак відносять: цілепокладання (відображення міркування розробників проекту щодо того, яким в ідеалі мав би бути результат діяльності); соціально-детерміновану (наявність у суспільному житті ситуації, яка потребує вирішення шляхом нововведень та окремих змін); часову (кожний соціальний проект має свій початок та закінчення, яке може бути стартом для продовження наступного етапу проекту чи його фінішем); територіальну (чітко визначені регіони та населені пункти, у яких проводяться проектні заходи); соціально-інституційну (заклади, організації, установи, в яких проводяться проектні заходи); інноваційну (наявність нових ідей, підходів, технологій вирішення соціальної проблеми на певному рівні); ресурсну (затверджена специфікація та графік використання ресурсів (фінанси, люди, обладнання тощо); організаційну (наявність певної організаційної структури з урахуванням масштабності проекту); соціально-інформаційну (кожний соціальний проект містить компонент інформування громадськості про проектні заходи та їх вплив на зміну ситуації) [1].

Таким чином, соціальний проект можна визначати як засіб підвищення ефективності менеджменту соціальної роботи. Розглядаючи його як сукупність технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, поліпшення соціокультурних умов життєдіяльності особистості, проведення необхідних соціальних змін, зауважуємо на його доцільності та необхідності використання у організаціях соціальної сфери.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навчальний посібник. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки, 2010. 127 с.

2. Єрмаков І. Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід. *Метод проектів: традиції, життєві результати*. К.: Департамент, 2003. С. 15–16.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ І ВИКЛИКИ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНОГО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ НАСИЛЬСТВА

Кириченко Катерина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О.В.

Домашнє насильство сьогодні становить одну з найгостріших і найпоширеніших соціально-правових проблем, що потребує невідкладного реагування як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства. Незважаючи на існування сформованої нормативно-правової бази, яка передбачає механізми попередження насильства, захисту постраждалих осіб та притягнення винних до відповідальності, ефективність її практичної реалізації залишається вкрай обмеженою. Таку ситуацію зумовлює низка комплексних причин, серед яких особливе місце займають прогалини у законодавстві, формальний підхід до виконання службових обов'язків відповідними органами, нестача належного фінансування програм допомоги постраждалим, а також вплив глибоко вкорінених соціальних стереотипів. Проблему поглиблює низький рівень обізнаності населення про власні права та наявні інструменти захисту, що призводить до латентності більшості випадків насильства. Водночас проблема може бути ускладнена не завжди належно скоординованою міжвідомчою взаємодією та недостатнім рівнем підготовки фахівців, які працюють з вразливими категоріями населення. Звідси виникає потреба в системному аналізі викликів, які стоять на перешкоді реалізації дієвої державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Варто зазначити, що в останні роки в Україні спостерігається поступ у напрямку вдосконалення правового регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема шляхом прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внесення до Кримінального кодексу України ст. 126-1 «Домашнє насильство». Однак на практиці виникає низка проблем, що суттєво ускладнюють процес притягнення винних до відповідальності. Однією з ключових перепон є юридичне тлумачення поняття «систематичності» як кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення. Звідси - відсутність чіткого визначення та усталеної судової практики, що призводить до неоднозначності при оцінці дій кривдника. Як наслідок, велика кількість проваджень не доходить до суду або ж завершуються безрезультатно.

Ще однією проблемою є належність відповідних справ до проваджень приватного обвинувачення, що передбачає ініціативу постраждалої особи у зверненні до суду, самостійне збирання доказів та формулювання обвинувачення. Такий підхід є вкрай неефективним у випадках, коли особа знаходиться у стані психологічної залежності, під тиском або боїться наслідків свого звернення до правоохоронних органів. На цьому акцентує увагу І. Коваленко [1], підкреслюючи, що правозастосовна практика демонструє значну кількість випадків, коли органи досудового розслідування або відмовляють у відкритті провадження, або мінімізують втручання, посилаючись на

«низький ступінь суспільної небезпеки» вчиненого. Як результат, навіть за наявності законодавчих норм, постраждала особа залишається без реального механізму правового захисту, що дискредитує довіру до системи правосуддя загалом та гальмує формування ефективної державної політики у сфері запобігання домашньому насильству.

На жаль, сучасне українське суспільство має все ще глибоко вкорінене уявлення про домашнє насильство як про внутрішню, приватну справу сім'ї, що не повинна виходити за межі домогосподарства. Цей стереотип формується як на рівні громадської думки, так і в середовищі окремих представників органів влади, що, у свою чергу, створює додаткові бар'єри для постраждалих. Зокрема, жінки, діти, люди з інвалідністю та особи похилого віку, які найчастіше потерпають від домашнього насильства, часто уникають звернення до правоохоронних органів, побоюючись осуду з боку сусідів, родичів чи навіть представників державних інституцій. Окремим чинником виступає недовіра до поліції, яка іноді виявляє формалізований або упереджений підхід до розгляду таких справ.

Особливо критична ситуація спостерігається в сільській місцевості та малих містах, де доступ до фахової соціальної, психологічної й правової допомоги обмежений або взагалі відсутній. У таких умовах роль фахівців соціальної роботи є надзвичайно важливою, оскільки саме вони часто стають першими, хто може виявити факт насильства, надати постраждалому базову підтримку та сприяти зверненню до відповідних служб. Однак, як зазначають І. Слободенюк та В. Сахнюк [2], на практиці в Україні існує значний кадровий дефіцит підготовлених соціальних працівників, особливо в територіальних громадах, де соціальні служби можуть складатися з одного-двох працівників, що унеможливлює повноцінну допомогу в кожному окремому випадку. Крім того, наявна законодавча база не завжди враховує міждисциплінарний характер проблеми. Законодавство переважно орієнтоване на кримінальне покарання, а не на відновлення порушених прав постраждалої особи чи її реінтеграцію в суспільне життя, що є безпосередньою сферою відповідальності соціальної роботи. Це створює дисбаланс між репресивними та підтримувальними механізмами й потребує концептуального переосмислення як на рівні законодавчої політики, так і на рівні місцевих практик.

Ефективний захист постраждалих від домашнього насильства вимагає інтегрованого підходу, що передбачає скоординовану діяльність правоохоронних органів, соціальних служб, медичних установ та громадських організацій. Як зазначає Ю. Бисага [3], однією з основних проблем у цій сфері є фрагментарність дій та відсутність чітких алгоритмів взаємодії між цими структурами, що ускладнює надання своєчасної та всебічної підтримки потерпілим. Соціальні працівники, які перебувають на передовій у роботі з постраждалими, часто стикаються з труднощами у координації заходів через розрізненість інформаційних потоків та нестачу чітких процедур співпраці з правоохоронними структурами і медичними закладами. З юридичної точки зору, відсутність комплексних міжвідомчих механізмів реалізації законодавства щодо протидії домашньому насильству призводить до низької ефективності захисту прав потерпілих, а також до повторних випадків насильства. Вирішення цієї проблеми потребує впровадження інтегрованих моделей співпраці, які передбачають створення єдиної системи моніторингу випадків насильства, стандартизованих процедур обміну інформацією, а також спільних навчальних програм для фахівців різних профілів.

Такий підхід забезпечить більш оперативне реагування на кризи, підвищить рівень правового захисту постраждалих та сприятиме їх соціальній реінтеграції.

На додачу, суттєво загострила проблему домашнього насильства в Україні повномасштабна війна, посиливши чинники, що створюють високі ризики для постраждалих. Як зазначають А. Фоменко та В. Шаблистий [4] підвищення рівня стресу, економічна нестабільність та масштабні внутрішні переміщення населення значно погіршили соціально-психологічний стан багатьох сімей, що призводить до зростання випадків насильства в побуті. В умовах воєнного стану правоохоронні органи, які традиційно відповідають за оперативне реагування, стикаються з обмеженими ресурсами та кадровими труднощами, що суттєво знижує ефективність їх роботи у сфері протидії домашньому насильству. Це потребує адаптації законодавчих і нормативних механізмів до надзвичайних обставин, зокрема впровадження спеціалізованих процедур реагування, пріоритетного розгляду справ про насильство, а також посилення міжвідомчої взаємодії. Соціальні служби при цьому мають відігравати ключову роль у наданні комплексної підтримки постраждалим, координуючи свої дії з медичними установами та громадськими організаціями, що працюють із внутрішньо переміщеними особами. У комплексі це сприятиме не лише оперативному реагуванню на кризи, а й довгостроковій реабілітації постраждалих, забезпеченню їх соціальної безпеки в умовах військового конфлікту.

Отож, для забезпечення ефективного захисту осіб, постраждалих від насильства, необхідно удосконалити законодавство, зокрема щодо визначення систематичності насильства та механізмів притягнення до відповідальності; підвищити обізнаність населення про проблему домашнього насильства та доступні механізми захисту; забезпечити ефективну міжвідомчу координацію між усіма суб'єктами, залученими до процесу захисту постраждалих; враховувати специфіку воєнного стану при розробці та реалізації заходів протидії насильству. Тільки комплексний підхід, що враховує правові, соціальні та інституційні аспекти, дозволить забезпечити належний захист осіб, які зазнали насильства.

Література

1. Коваленко І. А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання від домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78. С. 202–206.

2. Слободенюк І. В., Сахнюк В. В. Проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 540–544.

3. Бисага Ю.М. Проблема домашнього насильства: питання теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82. Ч.1. С. 265–269.

4. Фоменко А., Шаблистий В. Особливості правового забезпечення протидії домашньому насильству в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. Спеціальний випуск №25. С. 16–23.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МЕНЕДЖЕРА В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНИМИ ПРОЄКТАМИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ БФ «КАРІТАС ЧЕРНІГІВ»)

Кікнадзе Анастасія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О.В.

В умовах війни потреба у соціальній підтримці вразливих категорій населення значно зросла. Управління соціальними проєктами в таких умовах вимагає не лише професійної компетентності, а й глибоко вкорінених ціннісних орієнтацій. Менеджер у соціальному секторі є не просто координатором ресурсів, а моральним лідером, який формує середовище підтримки, емпатії та змін. Прикладом ефективної реалізації ціннісно орієнтованого підходу є діяльність менеджменту благодійної організації «Благодійний фонд «Карітас Чернігів». Проаналізуємо цей підхід на прикладі реалізованого організацією у 2024 році проєкту «Спеціалізована підтримка та допомога дітям, особам з інвалідністю та їхнім сім'ям під реагування на війну в Україні (Чернігівська область)», менеджером якого була авторка публікації.

Аналізуючи теоретичні засади ціннісно орієнтованого менеджменту в соціальній сфері, вкажемо, що проблема ціннісних орієнтацій є центральною у сучасній педагогіці, соціології, психології та філософії. Вона також є важливою для розуміння процесу врегулювання взаємовідносин людини та суспільства [1, с. 26]. Формуючись у процесі засвоєння людиною соціального досвіду, ціннісні орієнтації виявляються у її потребах, цілях, інтересах, ідеалах, переконаннях, установках. Найбільш чітко ціннісні орієнтації проявляються у ситуаціях, які потребують відповідальних рішень, які тягнуть за собою значні наслідки і зумовлюють подальше життя індивіда. Останнє підкреслює роль ціннісних орієнтацій в управлінській діяльності як системи внутрішніх переконань і принципів, які визначають прийняття рішень, способи взаємодії з людьми та стратегічний вектор розвитку.

Серед численних класифікацій цінностей поширеною є розмежування цінностей на дві групи:

1) колективістські – вони об’єднують цінності, які відповідають способу життя в колективі;

2) індивідуалістські – включають цінності, які характеризують інтереси конкретного індивіда [2, с. 29].

Нами було поставлено задачу виділити конкретні морально-етичні і світоглядні засади, які безпосередньо впливають на стиль управлінської діяльності у контексті управління соціальними проєктами БФ «Карітас Чернігів», на пріоритети рішень, на мотивацію команди та взаємодію з бенефіціарами. Досвід реалізації проєкту «Спеціалізована підтримка та допомога дітям, особам з інвалідністю та їхнім сім'ям під реагування на війну в Україні (Чернігівська область)» дозволив чітко окреслити такі *ключові ціннісні орієнтації в управлінні проєктом:*

1. Гуманізм (людиноцентризм). У центрі уваги проєкту — особа з інвалідністю, її унікальні потреби, права і можливості. Працівники БФ «Карітас Чернігів» забезпечили

відкриття інклюзивного простору для дітей і молоді, де щоденно надаються психологічні, логопедичні, фізіотерапевтичні послуги. Кожна дитина чи дорослий з інвалідністю розглядаються не як отримувач соціальних послуг, а як унікальна особистість із правами, потребами, внутрішніми ресурсами. У програмі передбачено заняття з дрібної моторики, соціальної взаємодії, гігієни, а також побудови діалогу — наприклад, як замовити покупку в магазині. Це не лише формує навички, а й підвищує самооцінку та автономію дитини.

2. Довіра як основа взаємодії, яка формується через діалог, відкритість і поступовість. Наприклад, на початку реалізації проєкту частина батьків не хотіла передавати документи або інформацію про дитину. Менеджер ініціював низку зустрічей з батьками, залучив фахівців для демонстрації безпечного середовища та прикладів прогресу інших дітей. Це дало результат: батьки почали надавати документи, просили про додаткову допомогу, включалися до роботи клубу підтримки.

3. Інклюзивність і соціальна справедливість. Менеджер прагнув охопити якнайширше коло учасників, створюючи доступні умови для всіх. Було сформовано мобільну команду, яка здійснювала виїзди в громади на відстані до 160 км від Чернігова (м. Городня, с. Дмитрівка тощо). Таким чином діти та молодь з інвалідністю, які живуть у віддалених селах і не мають змоги доїхати до міста, отримували підтримку – логопедичну, психологічну, фізіотерапевтичну. Виїзди відбувались 3-4 рази на тиждень.

4. Повага до гідності та автономії клієнта. Під час проєкту стимулювався розвиток самостійності клієнта навіть у найменших побутових діях. Наприклад, тренінги з самообслуговування включали практичні навички: користування посудом, сервірування столу, догляд за тілом, орієнтація в місті, відвідування магазину, приготування їжі. Учасники молодіжної групи відпрацьовували ці навички у просторі щодня, що сприяло їх подальшій соціалізації: деякі самостійно почали відвідувати громадські місця.

5. Етична відповідальність і прозорість. Менеджер має діяти згідно з етичними стандартами, забезпечувати чесність звітування. Усі послуги в проєкті були структуровані відповідно до плану звітності: кожен напрямок мав свою форму обліку, проводились щомісячні моніторинги, онлайн-звіти, збір статистичних даних про бенефіціарів. Це дозволило не лише контролювати реалізацію, але й коригувати дії згідно з реальною ситуацією в громадах.

6. Орієнтація на розвиток і якісні зміни. Під час проєкту менеджер фокусується на трансформації життя клієнта. Так, одна з учасниць інклюзивного простору після екскурсії на фабрику м’якої іграшки «Копиця» надихнулася й влаштувалася туди на роботу. В інших кейсах молодь з інвалідністю змогла пройти співбесіду й отримати перше робоче місце. Також зафіксовано випадки, коли клієнти почали самостійно пересуватись громадським транспортом.

7. Емоційна чутливість і підтримка команди. Менеджер має створювати простір підтримки для команди та забезпечувати ресурсну взаємодію. У проєкті робочий тиждень мобільної команди розпочинався з методичного понеділка, під час якого обговорювались складні випадки, переглядалась динаміка бенефіціарів, узгоджувались плани дій. Менеджер забезпечував участь у супервізіях, піклувався про психоемоційний стан фахівців, враховуючи їх роботу в умовах емоційного вигорання.

Таким чином, ціннісні орієнтації менеджера – це реальна система координат, яка формує якість управління, взаємодії, розвитку та змін. Досвід БФ «Карітас Чернігів» доводить, що менеджмент на основі гуманізму, довіри, поваги, прозорості та інновацій може ефективно відповідати на виклики війни, допомагати вразливим категоріям і зміцнювати соціальну стійкість громади.

Література

1. Коваль Г. Сутність поняття «ціннісні орієнтації». *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 6. С. 24–30.

2. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер. : Соціологія*. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27–30.

3. Попович В., Новак Т. Структурно-функціональний простір соціально-управлінських практик в системі менеджменту соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2022. №. 4. С. 465–477.

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНАТНОГО ЗАКЛАДУ)

Костюк Людмила
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

Цифровізація є ключовим елементом сучасного розвитку в усьому світі, і Україна не є винятком. За останні роки цифрові технології почали активно змінювати не лише економічну й соціальну структуру країни, а й її культурні та громадські інститути. Цифрові трансформації торкнулися всіх верств населення, але особливо важливим є питання забезпечення рівного доступу до цифрових технологій для вразливих соціальних груп, серед яких особи похилого віку займають особливе місце.

Цифрові технології, такі як інтернет-платформи, мобільні додатки, онлайн-сервіси, телемедицина та інші інструменти, можуть значно покращити якість життя осіб похилого віку. Вони здатні надавати доступ до важливої інформації, послуг та комунікації з родичами, медичними працівниками та соціальними службами. Так, використання онлайн-сервісів дозволяє людям похилого віку не тільки отримувати консультації та медичні послуги дистанційно, але й стати активними учасниками соціальних процесів, зберігаючи соціальні зв’язки та взаємодію з навколишнім світом.

Однак, попри великі можливості, цифрова трансформація не є універсальним рішенням для всіх. Люди старшого віку стикаються з численними бар’єрами, що обмежують їх доступ до цифрових технологій. Зокрема, основними проблемами є недостатній рівень цифрової грамотності, побоювання щодо використання нових технологій, відсутність доступу до інтернету в деяких регіонах, а також фізичні обмеження, що ускладнюють використання електронних пристроїв.

Такі проблеми породжують цифровий розрив – ситуацію, коли одна частина населення має доступ до цифрових технологій і використовує їх для покращення якості життя, тоді як інша частина, в тому числі люди похилого віку, залишається поза межами цифрової інклюзії. Це, в свою чергу, створює додаткові соціальні та економічні бар'єри, які підсилюють соціальну ізоляцію людей старшого віку і знижують їхню участь у громадському та економічному житті.

Україна активно впроваджує стратегії цифрової трансформації. Зокрема, Концепція розвитку цифрових компетентностей, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 167-р від 3 березня 2021 р., окреслює важливість забезпечення рівного доступу до цифрових послуг для всіх громадян, включаючи літніх осіб. Водночас, Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери до 2025 року передбачає інтеграцію цифрових сервісів у систему соціального захисту для підвищення доступності та якості соціальних послуг, що безпосередньо стосується людей похилого віку.

Одним із ключових завдань цієї стратегії є зменшення цифрового розриву між різними віковими групами населення, зокрема через підвищення рівня цифрової грамотності серед літніх людей. Для цього уряд та місцеві органи влади повинні активно впроваджувати програми навчання, надавати доступ до цифрових пристроїв та інтернету, а також створювати доступні онлайн-платформи для спілкування та отримання послуг.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку цифрових технологій, існують значні проблеми, які потребують вирішення, щоб забезпечити інклюзивний доступ для всіх груп населення, зокрема для осіб похилого віку. Це передбачає не лише технічні рішення, але й культурні зміни в суспільстві, які мають на меті змінити ставлення до старших людей і створити сприятливе середовище для їхньої цифрової інклюзії.

Інтернатні установи для людей похилого віку є важливими соціальними закладами, що забезпечують проживання та надають необхідні соціальні, медичні й реабілітаційні послуги для осіб старшого віку. З огляду на це, соціально-демографічні характеристики осіб, що проживають в інтернатах, відіграють важливу роль у формуванні соціальних програм та адаптації соціальних послуг до потреб літніх людей.

Згідно з даними Державної служби статистики України, станом на 2020 р. в Україні налічувалося понад 4 млн. людей похилого віку (60 років і більше). За останні роки спостерігається тенденція до старіння населення, що зумовлює збільшення потреби в соціальних закладах для літніх людей.

У процесі впровадження цифрових інструментів у соціальну сферу однією з ключових умов є наявність нормативно-правової бази, яка регламентує принципи та механізми підтримки цифрової інклюзії для соціально вразливих груп, зокрема людей похилого віку. Врахування вікових особливостей, стану здоров'я, когнітивних та емоційних обмежень є визначальним у формуванні ефективної політики цифрової трансформації. Одним із основоположних документів у цій сфері є Закон України «Про соціальні послуги» (в ред. від 17.01.2019 № 2671-VIII). Згідно зі ст. 5 цього закону, в організації та наданні соціальних послуг повинні застосовуватись інноваційні підходи, включаючи цифрові технології, електронні платформи, дистанційні сервіси тощо. Це дає змогу адаптувати соціальні послуги до змін, які відбуваються внаслідок

цифровізації, а також інтегрувати людей похилого віку у сучасне інформаційне середовище, враховуючи їхні можливості та потреби [7].

Важливим орієнтиром для України є рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), оприлюднені у 2021 р., що стосуються цифрової грамотності людей похилого віку. ВООЗ наголошує на необхідності розробки програм навчання цифровим навичкам з урахуванням когнітивних та фізичних обмежень старших осіб. Зокрема, рекомендовано адаптувати цифрові продукти до потреб цієї категорії, передбачати підтримку з боку фахівців (соціальних працівників, психологів), а також включати елементи гейміфікації та візуалізації для кращого засвоєння.

Проте хочемо зазначити, що на сьогодні основними бар'єрами у формуванні цифрових навичок людей похилого віку можна виокремити:

1. *Фізіологічні обмеження.* У значної частини осіб похилого віку спостерігаються порушення зору, слуху, моторики рук, що ускладнює користування пристроями з сенсорним екраном, клавіатурою, дрібним шрифтом. Такі особливості зумовлюють необхідність використання адаптивних технічних засобів: збільшення шрифтів, голосових помічників, великих кнопок тощо.

2. *Когнітивні особливості.* Люди з легкими або помірними формами когнітивних порушень, у тому числі початковими проявами деменції, мають труднощі з запам'ятовуванням алгоритмів користування додатками, інструкцій, ідентифікаційних даних. Це потребує повторюваного навчання, структурованих вправ і чіткого візуального супроводу.

3. *Психологічні бар'єри.* Часто у мешканців виникає страх зробити щось не так, відчуття меншовартості перед технікою, а також внутрішня недовіра до цифрового простору (особливо у зв'язку з банківськими операціями, реєстраціями в офіційних системах тощо). Подолання цих бар'єрів потребує уважного наставництва, заохочення, позитивного підкріплення та відчуття контролю над ситуацією.

4. *Технічна обмеженість середовища.* Частина інтернатних закладів має обмежений доступ до якісного інтернету, нестачу гаджетів, погану мобільність працівників у сфері ІТ. Це суттєво стримує цифрову адаптацію навіть за наявності мотивації у літніх осіб.

У нашому пансіонаті ветеранів праці, з досвіду можна виділити такі соціально-демографічні особливості серед мешканців: більшість наших підопічних складають жінки (приблизно 70%); у пансіонаті переважають особи, старші за 80 років; більшість мешканців мають середню освіту лише кілька осіб із вищою освітою; в нашому пансіонаті близько 40% мешканців мають різні ступені когнітивних порушень, серед яких найпоширенішими є деменція та хвороба Альцгеймера; багато наших підопічних мають серйозні фізичні обмеження.

У ході тривалих спостережень у пансіонаті мешканців ми умовно поділили на кілька груп залежно від рівня цифрової замученості для подальшої організації роботи щодо цифровізації: *активні користувачі* (близько 10–15 %); (вільно користуються смартфонами, YouTube, месенджерами, деякі мають власні сторінки у Facebook); *помірно залучені* (30–35 %) (переважно використовують мобільний телефон для дзвінків, але можуть навчатися базовим діям: перегляд фотографій, прослуховування музики, відео дзвінки); *пасивні або незацікавлені* (50 %) (часто уникають контактів із технікою через недовіру або невпевненість у собі).

Відповідно нами були запроваджені групові заняття з елементами тренінгу, адаптовані до вікових особливостей. Навчання проводиться поетапно, із використанням візуальних матеріалів, покрокових інструкцій і повторів. Теми включають:

- базове користування смартфоном;
- відеодзвінки через Viber, Messenger;
- пошук інформації в інтернеті;
- безпечне користування онлайн-сервісами (зокрема «Дія»);
- самостійне прослуховування музики, перегляд відео тощо.

У кількох локаціях закладу облаштовані цифрові зони з підключенням до Wi-Fi, інструкціями, зарядними станціями та кнопкою виклику помічника. У пансіонаті створені умови для регулярного відеозв'язку з родичами, що стало особливо актуальним у період пандемії. Ця форма спілкування значно зменшує емоційну ізоляцію, відчуття самотності та зміцнює міжпоколінні зв'язки.

Висновки. Цифрові технології відкривають нові можливості для людей похилого віку, зокрема для тих, хто проживає в інтернатних закладах. Однак для досягнення рівного доступу до цифрових ресурсів необхідно подолати численні бар'єри, що обмежують їхнє використання. Це вимагає комплексного підходу, який включає розробку спеціалізованих навчальних програм, адаптацію технологій, підтримку через соціальних працівників та забезпечення доступу до інтернет-платформ. Перспективи розвитку цифрових інструментівдля осіб похилого віку є обнадійливими, і їхня реалізація може значно покращити якість життя цієї категорії населення.

Таким чином, соціальний портрет людини похилого віку в цифровому середовищі має бути побудований з урахуванням усіх цих факторів, щоб забезпечити повну інклюзію старших людей у цифровий світ, зберігаючи їхні права, соціальну активність та якість життя.

Література

1. Ageing and digital inclusion: from rhetoric to reality. *Journal of Gerontological Social Work*. 2020. Vol. 63(8). P. 682–699.

2. Geriatric care in the digital age: potentials and limitations*. The Gerontologist.* 2021. Vol. 61(5). P. 710–717.

3. Вишневський О. Цифрова грамотність як чинник соціального включення людей похилого віку. *Соціальна робота і технології*. 2022. №3. С. 18–26.

4. Діджиталізація в Україні: виклики та перспективи для людей похилого віку. *Суспільство і технології*. 2021. №2. С. 34–41.

5. Досвід цифрових інновацій в інтернатних установах: кейси з Польщі, Литви та Німеччини / Центр соціальних досліджень. Київ, 2023. 47 с.

6. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. *Урядовий кур'єр.* 2020. № 51.

7. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25. Ст. 131.

ВЕТЕРАНСЬКИЙ ПРОСТІР ЯК СУЧАСНА ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

Кулик Крістіна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні з 2022 року, питання ефективної соціальної адаптації ветеранів стає критично важливим. Однією з прогресивних форм такої адаптації є створення ветеранських просторів – інклюзивних, відкритих, інтегрованих центрів підтримки ветеранів і членів їхніх родин. Ці простори стають не лише місцем отримання послуг, а й платформою для відновлення, самореалізації та розвитку спільноти.

Згідно з нормативними документами, ветеранський простір – це багатофункціональний заклад, діяльність якого спрямована на реінтеграцію ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей загиблих захисників і захисниць України через надання інформаційно-консультаційної підтримки, організацію реабілітації та адаптації [28]. Їх відвідувачами можуть бути ветерани війни, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалі учасники Революції Гідності, члени сімей таких осіб і члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, члени сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, які отримують інформаційно-консультаційну підтримку або проходять реабілітацію, адаптацію у просторах.

Перші подібні заклади в Україні почали виникати ще з 2014 року. А першим класичним простором вважається Львівський центр надання послуг учасникам бойових дій, який був створений у лютому 2016 р. Окремим явищем у розвитку ветеранських просторів в Україні є проєкт «ВетеранХаб++» – благодійний фонд, який має регіональну мережу і є прикладом співпраці із соціально-відповідальним бізнесом. 13 січня 2020 р. Міністерство у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб видає наказ № 8, яким рекомендує інструмент ветеранських просторів до масштабування всією країною. Спільними зусиллями профільних міністерств, лідерів громадських волонтерських і ветеранських організацій спільно з Радою ветеранів були розроблені професійні стандарти та методичні рекомендації роботи ветеранських просторів.

Так, у розроблених у 2024 році Міністерством у справах ветеранів України «Методичних рекомендаціях щодо створення та функціонування ветеранських просторів» (Наказ від 05 червня 2024 року № 168) чітко визначено можливі напрями діяльності ветеранського простору:

«1) інформаційно-консультаційна підтримка відвідувачів простору;

2) надання психологічної допомоги відвідувачам простору;

3) надання правничої допомоги відвідувачам простору;

4) здійснення фізкультурно-спортивної реабілітації відвідувач простору;

5) здійснення професійної адаптації відвідувачів простору, включаючи розвиток навичок цифрової грамотності;

6) організація дозвілля та активного відпочинку відвідувачів простору» [28].

Відповідно, завдання просторів охоплюють створення умов для психосоціальної підтримки, реалізацію просвітницьких ініціатив, сприяння утвердженню національної ідентичності, організацію святкових та пам'ятних подій, розвиток ветеранського самоуправління й мобільної допомоги у віддалених громадах.

Організаційна модель ветеранського простору включає такі функціональні зони: для індивідуальної роботи, тренінгів, дозвілля, неформального спілкування, фізичної активності, дитячої ігрової діяльності. Особливе значення має підхід «ведення випадку», який передбачає індивідуальне планування допомоги: від оцінки потреб до моніторингу досягнення цілей реабілітації, адаптації, працевлаштування тощо.

Простори можуть діяти як стаціонарно, так і у форматі мобільних груп підтримки, що особливо важливо для ветеранів із сільських та прифронтових територій. Основними юридичними формами ветеранських просторів можуть бути: комунальне підприємство, громадське об'єднання (громадська організація, громадська спілка), благодійна організація [51, с. 7].

До 2023 року в Україні було створено близько 30 ветеранських просторів у більшості областей, а у 2024 році Міністерство у справах ветеранів України ініціювало початок створення єдиної мережі стандартизованих ветеранських просторів, що охопить усі райони країни. Ці простори покликані стати інституційною основою для системної підтримки, реабілітації та соціальної інтеграції учасників бойових дій та членів їхніх сімей.

Як зазначила в кінці 2024 р. міністерка у справах ветеранів Н. Калмикова, концепція передбачає наявність у кожному просторі фахівців із соціального супроводу, психологів, а також надання безоплатної правової допомоги. Особливу увагу приділено створенню комфортного середовища як для самих ветеранів, так і для їхніх родин: простори будуть пристосовані для перебування дружин, матерів та дітей, зокрема через облаштування дитячих безпечних зон [48].

Окрім функцій індивідуального консультування та супроводу, ветеранські простори виконуватимуть соціокультурну роль – в них планується організація зустрічей ветеранів, родинних заходів, а також можливість займатися фізичною активністю в спеціально обладнаних спортивних приміщеннях. Простори матимуть єдине візуальне брендування по всій країні, що забезпечить пізнаваність та орієнтацію для ветеранів у будь-якому регіоні.

Аналіз ефективності діяльності просторів для ветеранів і членів їхніх сімей дозволяє виокремити низку позитивних практик:

– мультидисциплінарний підхід: поєднання психологічної, правової, освітньої та кар'єрної підтримки;

– залучення самих ветеранів до управління простором, що сприяє формуванню активної громадянської позиції;

– співпраця з міжнародними донорами, що дозволяє підтримувати високу якість послуг;

– індивідуальний підхід до кожного учасника.

Водночас, мають місце і проблемні аспекти: нерівномірність розвитку просторів у регіонах; обмеженість фінансових і кадрових ресурсів; недостатній рівень методичної підтримки з боку держави; відсутність системної оцінки результативності програм соціальної адаптації.

Таким чином, ініціатива щодо створення мережі ветеранських просторів є перспективним напрямом державної ветеранської політики, що поєднує інфраструктурні, соціальні та реабілітаційні компоненти з урахуванням актуальних викликів та потреб цільової групи. Проте подальший розвиток цієї мережі потребує нормативного регулювання, уніфікації стандартів роботи, стабільного фінансування та підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з учасниками бойових дій.

Література

1. Лісовець О. В. Правові основи соціальної роботи: навч. посіб. для студ. спец. "Соціальна робота". Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 193 с.

2. Методичні рекомендації щодо створення та функціонування ветеранських просторів: затв. Наказом Міністерства у справах ветеранів України від 05 червня 2024 року № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168923-24#Text (дата звернення: 25.04.2025).

3. У кожному районі України планують створити ветеранський простір. Що там буде. Медіа-хаб "Твоє місто". 26 Листопада 2024. URL: https://tvoemisto.tv/news/u_kozhnomu_rayoni_ukrainy_planuyut_stvoryty_veteranskyy_prostir_shcho_tam_bude_170903.html (дата звернення: 28.04.2025).

4. Що таке ветеранський простір та як його створити. Методичний посібник. Київ. 2023. 32 с.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Лебідь Наталія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: ст. викл. Зінченко Т. В.

У період суспільних змін, економічної нестабільності та військових дій значна кількість українських сімей опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО). Така ситуація вимагає невідкладної та комплексної реакції з боку держави, органів місцевого самоврядування, соціальних служб і неурядових організацій. СЖО суттєво впливають на функціонування родини, її внутрішній мікроклімат, здатність забезпечити базові потреби дітей та дорослих, формування здорового середовища для життя та розвитку. Такі сім'ї часто стикаються з подвійною вразливістю - матеріальною та емоційно-психологічною. Це обумовлює необхідність ефективної системи соціальної підтримки, яка б забезпечувала не лише точкову допомогу, а й комплексну профілактику погіршення умов життя родини [1]. Соціальна політика повинна орієнтуватися не тільки на подолання наслідків кризових ситуацій, а й на створення умов для їх попередження, стабілізацію функціонування родини, її соціальну інтеграцію та мобілізацію внутрішнього ресурсу [3]. Особливої актуальності

ця проблема набуває в умовах децентралізації, коли територіальні громади отримали значні повноваження у сфері соціального захисту населення. Саме на рівні громади формується первинна реакція на запити родин у СЖО, відбувається моніторинг ситуації, надаються базові соціальні послуги.

Наукове підґрунтя даного питання знайшло відображення у працях Безпалько О. В., Звєрєвої І. Д., Семигіної Т. В. та ін. Автори підкреслюють важливість міждисциплінарного підходу, раннього виявлення проблем, активного залучення громади до вирішення соціальних проблем. Вони наголошують на необхідності формування комплексної системи підтримки сімей у складних життєвих обставинах, що включає інтеграцію соціальних, психологічних та медичних послуг, а також підтримку з боку місцевих органів влади та неурядових організацій. Однак, в умовах війни та нових викликів, які постали перед українським суспільством, військові дії принесли не тільки гуманітарні, але й соціальні наслідки, зокрема, значне збільшення кількості сімей, які опинилися в складних умовах через втрату годувальника, травми, психологічні стреси та міграцію. Тому сучасні методи роботи з такими сім'ями мають враховувати специфіку війни, емоційний стан людей, потребу у відновленні довіри до державних та соціальних інститутів.

Важливим аспектом є адаптація соціальних програм та послуг до нових умов, впровадження інноваційних технологій для дистанційної підтримки, в тому числі, онлайн-консультацій, які можуть стати вагомими інструментами для підтримки сімей у СЖО в умовах обмеженого доступу до фізичних послуг через безпекову ситуацію. Також важливо сприяти формуванню громадських ініціатив, спрямованих на психологічну та матеріальну підтримку постраждалих сімей, адже згуртованість громади стає ключовою у забезпеченні сталості соціальної підтримки у кризових умовах. Складні життєві обставини — це комплексне явище, що виникає через чинники, які негативно впливають на соціальний статус і добробут сімей: економічні, медичні, психологічні, правові або їх поєднання. Соціальна підтримка як сукупність послуг та ресурсів, спрямованих на підтримку родин у СЖО, є важливим інструментом у їх подоланні й охоплює кілька основних напрямів, таких як матеріальна допомога, психологічна підтримка, соціальний супровід, надання консультацій та тимчасовий притулок. «Соціальна послуга соціального супроводу — це комплекс заходів, спрямованих на допомогу сім'ям або особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою подолання або мінімізації негативного впливу цих обставин» [2]. Матеріальна допомога є основною формою підтримки, оскільки вона забезпечує можливість задоволення базових потреб родини, а також одноразові виплати, допомога у вигляді продуктових наборів, компенсації за витрати на оренду житла або допомога в оплаті комунальних послуг. Психологічна підтримка спрямована на зниження стресу й тривожності у родинах, надання допомоги у кризових ситуаціях та підтримку в адаптації до нових умов. Вона включає консультування, терапію, психокорекцію, а також групи підтримки для постраждалих від насильства чи інших кризових ситуацій.

Соціальний супровід передбачає надання допомоги сім'ям у вирішенні соціальних проблем, таких як влаштування дітей у дитячі заклади, підтримка у пошуку роботи, допомога в отриманні соціальних виплат та інших державних послуг [4].

В Україні на рівні громад діють центри надання соціальних послуг – органи місцевого самоврядування або громадські установи, що надають комплексну

допомогу: консультації, психологічну підтримку та вирішення соціальних і правових питань. Мобільні бригади як спеціалізовані групи фахівців, можуть оперативно виїжджати до сімей СЖО й оперативно реагувати на кризові ситуації, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожної родини. При цьому важливу роль у підтримці родин у СЖО відіграють фахівці із соціальної роботи, які займаються безпосереднім консультуванням та супроводом сімей, забезпечують моніторинг їх стану, допомагають у вирішенні соціальних та побутових проблем. Індивідуальне планування надання соціальних послуг передбачає розробку персоналізованого плану допомоги, який враховує конкретні потреби кожної родини і визначає перелік послуги для їхнього стабільного функціонування. У цьому процесі важлива участь самої родини, адже лише через активну співпрацю можна досягти ефективних результатів.

Загальносвітовий досвід свідчить про ефективність мультидисциплінарного підходу в роботі з сім'ями у СЖО. Такий підхід передбачає залучення фахівців з різних сфер – соціальної роботи, психології, медицини, права, освіти - для комплексного вирішення проблем родини. Завдяки співпраці між різними фахівцями можна забезпечити більш ефективну підтримку, яка враховує різноманітні аспекти ситуації родини. Мультидисциплінарний підхід дозволяє комплексно оцінити потреби родини і, відповідно, надавати цілеспрямовану та ефективну допомогу. В Україні вже є позитивні приклади надання соціальної підтримки в окремих територіальних громадах (ТГ). У деяких ТГ створені ефективні системи підтримки, які включають не лише соціальні послуги, але й програми допомоги на рівні громади. Наприклад, організація локальних ініціатив, спрямованих на підтримку постраждалих від конфлікту чи внутрішньо переміщених осіб, дозволила розв'язати частину соціальних проблем на місцевому рівні. Однак, загалом, потреба у розширенні доступу до соціальних послуг залишається дуже актуальною. Найбільші труднощі спостерігаються в сільських та віддалених районах, де обмежений доступ до спеціалістів, недостатнє фінансування програм соціальної підтримки та брак інфраструктури для надання послуг.

Отже, соціальна підтримка сімей у СЖО є важливим аспектом державної соціальної політики і потребує постійного вдосконалення й адаптації до нових викликів. Для ефективної підтримки родин у кризових ситуаціях необхідно розвивати систему соціальних послуг, зокрема, розширити доступність кваліфікованих фахівців на рівні громад. Важливим кроком у цьому напрямку є підвищення кваліфікації соціальних працівників, психологів, юристів та інших спеціалістів, які працюють з родинами у СЖО. Це дозволить не лише підвищити якість наданих послуг, але й забезпечити більш гнучкий та ефективний підхід до вирішення проблем конкретних родин.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна робота з сім'єю. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 256 с.
2. Епель О. В., Лях Т. Л., Силантьєва Г. О. Соціальна робота: сучасні практики в Україні. Київ : Академвидав, 2023. 240 с.
3. Звєрєва І. Д. Теорія і практика соціальної роботи. Київ : Каравела, 2019. 304 с.
4. Hiddens A. Sociology. Cambridge : Polity Press, 2006. 856 p.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Лисенко Оксана
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Останіна Н. С.

Питання сирітства не нове для нашого соціуму, хоча й залишається важливим, оскільки в усіх державах світу присутній прошарок населення — діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують підвищеної уваги та спеціальної турботи. Усиновлення — одна з провідних форм сімейного виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування. Воно є важливим інститутом соціального захисту та реалізації права кожної дитини на виховання в родині. В умовах соціально-економічних змін та воєнного стану в Україні усиновлення стає не тільки юридичним механізмом, а й актом гуманізму та турботи про найменших членів суспільства. За ст. 20 Конвенції: «дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена батьківської опіки або, яка в її власних інтересах не може залишатися в такому оточенні, дитина має право на особливий захист і допомогу, що мають надаватися державою» [1]. Загальна характеристика усиновлення в Україні ґрунтується на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини. Усиновлення передбачає повну інтеграцію дитини у нову сім'ю, набуття нею прав і обов’язків, аналогічних до тих, що виникають між біологічними батьками та дітьми. Цей процес гарантується державою й детально регламентується чинним законодавством.[2]

Правові умови усиновлення визначені Сімейним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Серед основних умов: наявність згоди дитини (від 14 років – письмової), згоди біологічних батьків (якщо вони не позбавлені прав), дотримання вікової різниці між усиновлювачем і дитиною, а також відсутність судимості у потенційних батьків. Судове рішення про усиновлення є фінальним етапом процесу та має остаточну юридичну силу [3]. Особливості усиновлення розкриваються у порівнянні з іншими формами сімейного виховання: опікою, піклуванням, прийомною сім’єю та дитячим будинком сімейного типу. Усиновлення встановлює повний і безповоротний правовий зв’язок між дитиною та новою родиною, тоді як інші форми передбачають лише тимчасовий або умовний характер цих стосунків. Це зумовлює особливу відповідальність усиновлювачів і вимагає їхньої високої мотивації та готовності до виховання дитини.

Практичний досвід функціонування системи усиновлення в Україні свідчить про існування як позитивних тенденцій, так і певних викликів. Позитивними є посилення уваги держави до проблем сирітства, поява освітніх програм для потенційних усиновлювачів, розвиток системи електронного обліку дітей. Водночас, процедура усиновлення залишається складною, а в деяких громадах існують труднощі з координацією між різними установами та недостатня кількість фахівців. Умови та порядок здійснення усиновлення передбачають кілька послідовних етапів: подання заяви до служби у справах дітей, проходження навчання та соціально-психологічної підготовки, перевірку матеріально-побутових умов, підбір дитини, встановлення

контакту з нею та фінальний судовий розгляд справи. Кожен етап супроводжується органами опіки та піклування, а також представниками соціальних служб, які здійснюють оцінку готовності кандидатів і захист прав дитини.

Роль соціальних служб у процесі усиновлення є надзвичайно важливою. Вони забезпечують попередню підготовку сімей, надають психологічну допомогу та консультації, сприяють налагодженню контакту між дитиною та потенційними батьками. Після усиновлення соціальні служби продовжують спостереження за дитиною, допомагають адаптуватися до нових умов та вирішують можливі проблеми, що виникають у процесі інтеграції дитини у родину.

Метою оптимізації процесу усиновлення та мотивації родин на усиновлення сприяють тренінгові вправи, які виступають позитивним видом підготовки та навчання претендентів /кандидатів/ на усиновлення, тому що дозволяють родинам осягнути власну підготовленість до батьківства, спонукати до виховання дитини, до осягнення перспектив особистісного зростання та переконання у вдалому функціонуванні щойно створеної родини, разом вже з усиновленою дитиною.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що організаційні засади усиновлення в Україні потребують подальшого вдосконалення. Важливим є розвиток цифрових технологій у сфері обліку та реєстрації, забезпечення рівного доступу до послуг у різних регіонах, а також підвищення кваліфікації працівників соціальних служб. Усиновлення залишається однією з найважливіших форм захисту дитинства та потребує постійної уваги як з боку держави, так і всього суспільства. Не беручи до уваги те, що інститут усиновлення у нашій державі діє вже довгий час, все ж він потребує значної уваги та суттєвих перетворень. Враховуючи те, що усиновлення має здійснювати захист прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, у яких відсутнє батьківське піклування, вважається, що реформування системи усиновлення залишається провідним завданням країни, суспільства. Однак, усі аспекти, що мають зв’язок із правовою та соціальною підтримкою дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, мають розглядатися максимально швидко.

Література

1. Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Дата оновлення: 02.11.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення 11.04.25).

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%DO%BA%96DO%B2%D1%80#Text.(дата звернення 17.04.2025).

3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002.№2947-III. Дата оновлення :03.07.2020. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення 18.04.2025).

РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У ХХ СТОЛІТТІ

Ліпатнікова Іванна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Останіна Н. С.

Позашкільна освіта як важливий елемент національної системи освіти забезпечує всебічний розвиток особистості, створює умови для реалізації творчого потенціалу дитини, її соціалізації та громадянського становлення. Чернігівська область посідає важливе місце в історії становлення позашкільної освіти в Україні. Упродовж ХХ століття в регіоні сформувалася розгалужена мережа закладів позашкільної освіти, які охоплюють різні напрями виховання: технічний, екологічний, туристсько-краєзнавчий, мистецький, спортивний та інші.

Аналіз історії розвитку позашкільної освіти на регіональному рівні дає змогу виявити етапи інституційного становлення, вивчити освітньо-виховні практики, що сприяли формуванню системного підходу до роботи з дітьми та молоддю поза межами формальної освіти. Чернігівщина, як один із перших регіонів, що долучився до цього процесу, слугує цінним прикладом для дослідження.

Взагалі появу позашкільної освіти в Україні різні фахівці відносять до різних дат. Одні співвідносять її появу із відкриттям у 30-х рр. XVIII ст. в Шляхетському кадетському корпусі літературного гуртка, вихованці якого видавали журнал «Бездіяльний час, на користь вжито». Інші пов'язують з ініціативою передової інтелігенції (головним чином різночинної студентської молоді) у середині XIX – поч. XX ст. зі створення недільних шкіл, бібліотек та читалень – перших прообразів позашкільних установ, які створювалися на громадські або приватні кошти та не входили в державну систему освіти [3]. На поч. XX ст. Україна вже мала досвід організації діяльності дитячих клубів, спортивних майданчиків, літніх оздоровчих колоній, головне завдання яких полягало в розвитку особистості дитини, надання їй допомоги у виборі занять за вподобаннями та створенні умов для організації змістовного дозвілля: дитячий клуб «Сетлемент» (1906 р.), товариство «Дитяча праця та відпочинок» (1090 р.), колонія «Бадьоре життя» (1911 р.) тощо [3].

Власне на Чернігівщині початки позашкільної освіти сягають 1918 року, коли в Ковтунівській школі Прилуцького району було організовано перший гурток юних натуралістів. Цей гурток став прообразом юннатівського руху, який у 1920-х роках поширився по всій області, заклавши підґрунтя для створення профільних освітньо-виховних осередків [1].

У сер. 1920-х років почали діяти спеціалізовані позашкільні заклади, які вже мали певну організаційну структуру та спрямованість. Серед важливих подій того часу – відкриття у 1933 році обласної дитячої технічної та сільськогосподарської станції, яка мала у складі авіамодельний, електротехнічний і фотогуртки. У 1952 році вона набула нового статусу — Чернігівська обласна станція юних техніків, яка й надалі залишалася центром технічної творчості дітей [1].

Значною подією стало створення у 1934 р. обласної дитячої агробіостанції, яка в 1952 р. отримала назву Чернігівська обласна станція юних натуралістів. Ці установи відігравали провідну роль у розвитку екологічного, природничого та аграрного виховання школярів.

У 1936 р. відкрився Чернігівський обласний Палац дітей та юнацтва — багатопрофільний заклад, що охоплював гуртки різних напрямів: художньо-естетичні, науково-технічні, суспільно-громадські, туристичні.

Післявоєнний період позначився подальшим розширенням мережі закладів позашкільної освіти. Зокрема, було створено:

Центр дитячого та юнацького туризму і екскурсій, який реалізовував краєзнавчі, патріотичні, спортивно-туристичні програми;

дитячо-юнацьку спортивну школу, що забезпечувала фізичний розвиток і спортивну підготовку дітей;

школи мистецтв та художні студії, які сприяли естетичному вихованню.

Також активно функціонували будинки школяра, центри науково-технічної творчості, центри позашкільної освіти та виховання, що забезпечували індивідуальний підхід, варіативність освітнього процесу та підтримку обдарованих дітей.

Позашкільна освіта на Чернігівщині виконувала не лише освітню функцію, а й компенсаторну, соціалізуючу та профілактичну, зокрема серед дітей з малозабезпечених або багатодітних родин.

Таким чином, Чернігівщина є одним із регіонів України, що започаткував і послідовно розвивав систему позашкільної освіти ще з початку XX століття. Упродовж десятиліть формувався багатовекторний підхід до виховання, який охоплював технічну, екологічну, спортивну, туристичну та мистецьку діяльність. Заклади позашкільної освіти стали простором самореалізації дітей, розвитку їхніх талантів, національної ідентичності, патріотизму та соціальної активності. Досвід Чернігівщини у сфері позашкільної освіти є вагомим внеском у національну освітню традицію і потребує подальшого осмислення та популяризації.

Література

1. До 100-річчя позашкільної освіти. Офіційний сайт Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації. URL: https://uon.cg.gov.ua/index.php?id=22820&tp=2&pg= (дата звернення: 22.05.2025).

2. Костенко Л. Д. Становлення та розвиток теорії позашкільної освіти в історії педагогіки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2020. Вип. 78. С. 125–128.

3. Лісовець О. В., Хлєбік С. Р., Криловець М. Г. Теорія і практика позашкільної освіти: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 243 с.

4. Максютов А. Історичний контекст становлення та розвитку позашкільної освіти в Україні. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. Вип. 4. С. 155–164.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПІДТРИМЦІ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: РЕЗУЛЬТАТИ ФОКУС-ГРУПОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Лях Віктор
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Вайнола Р. Х.

Умови повномасштабної збройної агресії проти України актуалізували проблему посилення соціальної вразливості широких верств населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, багатодітних родин, ветеранів, постраждалих від окупації та насильства. Водночас роль громадських організацій як суб'єктів соціальної підтримки суттєво зросла, адже саме вони часто забезпечують оперативне реагування, мобільність, міжсекторальну взаємодію та довіру в громадах [1]. Однак діяльність таких організацій супроводжується рядом системних викликів, що потребують наукового осмислення. У цьому контексті важливим є вивчення практичного досвіду фахівців громадських організацій, які безпосередньо працюють із вразливими категоріями населення, з метою ідентифікації бар'єрів, виявлення ефективних стратегій реагування та формування рекомендацій щодо удосконалення соціальної підтримки в умовах воєнного стану.

У статті презентуються результати фокус-групового дослідження, проведеного у січні-лютому 2025 року серед 38 фахівців із соціальної роботи, які представляють 22 громадські організації (далі – ГО) – партнерські інституції Фонду Східна Європа. Метою дослідження було виявлення викликів, з якими стикаються ГО у наданні соціальної підтримки вразливим категоріям населення в умовах воєнного часу, а також напрацювання шляхів їх подолання, ефективних форм і методів роботи.

Вибірка формувалась цілеспрямовано, за критерієм активної діяльності організацій у сфері надання допомоги вразливим категоріям населення в різних регіонах України. До участі були залучені представники ГО із таких областей: Київська, Львівська, Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Чернівецька, Полтавська, Хмельницька, Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська, Черкаська. Вибірка охопила як організації, що працюють у безпечніших регіонах, так і ті, що функціонують поблизу лінії фронту або в деокупованих громадах.

Серед учасників – керівники програм, практичні соціальні працівники, кейс-менеджери, координатори мобільних бригад, фахівці з психосоціальної підтримки, юристи, а також волонтерські координатори. Усі респонденти мають досвід роботи від 2 до 15 років у сфері соціальних послуг, понад 70% з них — жінки.

Учасники працюють із такими категоріями населення: внутрішньо переміщені особи; багатодітні родини й одинокі матері; ветерани й військовослужбовці; особи з інвалідністю; постраждалі від домашнього насильства; люди, які пережили окупацію чи втратили житло.

Для забезпечення відкритого діалогу дослідження проводилося в онлайн-форматі з дотриманням принципів конфіденційності та добровільної участі. Усього

було проведено п’ять фокус-груп по 6–9 учасників у кожній. Кожна сесія тривала від 90 до 120 хвилин і модерувалася з використанням напівструктурованого сценарію, узгодженого з експертами Фонду Східна Європа.

Отже, першим викликом стало нестабільне фінансування діяльності ГО. Донорські програми здебільшого є короткостроковими, прив’язаними до оперативного реагування, що ускладнює довготривале планування. Регіональні ГО особливо вразливі до нестачі адміністративного ресурсу та мають обмежений досвід залучення коштів, що впливає на сталість їхніх ініціатив.

Другим викликом респонденти назвали емоційне виснаження персоналу. Робота в умовах хронічного стресу, брак відпочинку та постійне зіткнення з людським горем провокують професійне вигорання. У низці організацій відсутні внутрішні механізми підтримки, супервізій або психологічного супроводу.

Третій виклик стосується ускладненого доступу до прифронтових і віддалених громад. Через порушену інфраструктуру, загрози безпеці та обмеження з боку державних структур, багато ГО не мають можливості надавати допомогу саме тим категоріям, які цього найбільше потребують.

Четвертий виклик полягає у недостатній інтеграції діяльності ГО із місцевими органами влади. В окремих громадах відсутнє стратегічне партнерство, що призводить до дублювання зусиль, фрагментарного реагування на потреби або конкуренції між секторами. Бракує ефективних механізмів координації й спільного планування.

П’ятий виклик – це нормативно-правова невизначеність, зумовлена трансформацією правового середовища в умовах війни. Часто діяльність ГО відбувається без чітких стандартів і процедур, особливо у сферах роботи з ветеранами, особами з інвалідністю або пережилими насильство. Це створює юридичну вразливість і невизначеність у діях.

Шостим викликом стала недовіра з боку вразливих категорій населення. Респонденти наголосили, що значна частина бенефіціарів має попередній негативний досвід або не вірить у щирість допомоги. Це знижує ефективність комунікації, ускладнює залучення до програм підтримки та гальмує процес соціальної інтеграції.

У відповідь на виявлені труднощі фахівці запропонували низку рішень: формалізацію партнерства з органами місцевого самоврядування, розвиток міжсекторальної взаємодії, регулярні супервізії, диверсифікацію джерел фінансування, використання мобільних бригад, розвиток цифрових сервісів та волонтерських мереж.

Учасники фокус-груп також виокремили методи і форми соціальної підтримки, які виявилися найбільш ефективними у роботі з вразливими категоріями. Серед них: кейс-менеджмент, кризове консультування, групові зустрічі підтримки, мобільні пункти допомоги, цифрові канали зв'язку, соціальні хаби на базі громадських просторів. Практики, які поєднують психологічну, юридичну і матеріальну підтримку, виявились найбільш дієвими та такими, що формують стійку довіру до організацій.

Зібрані свідчення дозволяють зробити висновок, що ГО в умовах війни відіграють ключову роль не лише як надавачі послуг, а й як суб’єкти зміцнення соціальної згуртованості, розвитку довіри в громадах, просування прав людини та мобілізації локальних ресурсів. Нижче подано узагальнення результатів дослідження у формі таблиці 1.

Таблиця 1

Виклики, шляхи їх подолання, форми та методи соціальної підтримки громадськими організаціями вразливих категорій у воєнний час

Виклики	Шляхи подолання	Форми роботи	Методи роботи
Нестабільне фінансування	Диверсифікація джерел (гранти, донори, місцеве співфінансування)	Соціальне партнерство	Проєктний менеджмент, адвокація фінансування
Емоційне виснаження працівників	Психологічна підтримка персоналу, супервізії	Внутрішні групи підтримки	Супервізія, коучинг, психоедукація
Відсутність доступу до прифронтових громад	Використання мобільних бригад і дистанційних сервісів	Виїзна робота	Мобільна соціальна служба, онлайн-консультації
Низька інтеграція з місцевими органами	Укладання меморандумів про співпрацю, спільне планування	Коаліційні ради	Партисипативне планування, стратегічна сесія
Невизначеність правового поля	Юридичний супровід, напрацювання рекомендацій для нормативних змін	Експертні кола	Правовий аналіз, адвокаційні кампанії
Недовіра з боку цільових груп	Прозорість процесів, залучення до прийняття рішень	Соціальні хаби, консультативні ради	Кейс-менеджмент, фасилітація, метод «рівний рівному»

ГО – це опора вразливих верств населення у часи війни. Їхня стійкість і гнучкість доводять: навіть у найгостріших умовах можна надавати соціальну підтримку, відновлювати довіру й об’єднувати громади довкола людяності, покращувати якість життя населення.

Це дослідження було проведено в межах наукової теми «Соціалізація вразливих груп населення в контексті розвитку територіальних громад в Україні» кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Література

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред. : О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/. (дата звернення: 02.05.2025).

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ПІДОПІЧНИХ

Малєєва Ірина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

У сучасних умовах реформування системи соціального захисту в Україні зростає увага до якості та комплексності послуг, що надаються в інтернатних установах. Застарілі моделі ізольованого догляду поступово поступаються місцем інтегрованим підходам, орієнтованим на потреби людини, міждисциплінарну взаємодію та підвищення якості життя отримувачів послуг. Особливої актуальності набуває впровадження таких моделей у геріатричних та психоневрологічних інтернатах, де переважна частина підопічних має складні медико-соціальні потреби.

Однією з ключових складових інтегрованого догляду є належне організоване харчування, що виконує не лише біологічну, а й реабілітаційну та психосоціальну функцію. Якість і структура раціону безпосередньо впливають на фізичний стан, функціональні можливості, а також на психологічний комфорт осіб похилого віку та людей з інвалідністю. Водночас в Україні система харчування в інтернатних установах часто зберігає елементи нормативно-звітного підходу, що не відповідає принципам персоналізованого догляду та сучасним міжнародним стандартам.

Харчування в інтернатних установах соціального захисту населення регламентується низкою нормативно-правових актів, основним серед яких є Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 324 «Про затвердження натуральних добових норм харчування в інтернатних установах, навчальних та санаторних закладах сфери управління Міністерства соціальної політики» [2]. Цей документ встановлює перелік продуктів, обсяги та добові норми споживання для різних категорій осіб, які перебувають на повному державному забезпеченні.

Згідно з положеннями Постанови, норми харчування враховують вік, фізіологічні потреби, стан здоров'я та особливості перебування у стаціонарному догляді. Вони є універсальними для установ різного профілю (геріатричних, психоневрологічних, дитячих тощо) і виконують функцію базового орієнтиру для організації раціону підопічних. Разом із тим, чинні норми мають здебільшого натуральний (а не калорійний або індивідуалізований) характер, що зумовлює обмеження у гнучкості та адаптивності харчових практик в умовах сучасного підходу до інтегрованого догляду [2].

Попри наявність нормативної бази, у практичній діяльності інтернатів часто виникають виклики, пов'язані з недофінансуванням, застарілою матеріальною базою кухонь, браком персоналу, а також труднощами в адаптації харчування до індивідуальних потреб підопічних (особливо в контексті геріатрії, паліативної допомоги чи специфічних дієт).

Впровадження інтегрованих моделей надання соціальних і реабілітаційних послуг в Україні є важливим, але водночас складним процесом. На сьогоднішній день система соціальних послуг в Україні залишається фрагментованою, і реабілітаційні послуги, зокрема харчування, все ще не інтегровані в єдину, системну модель, що відповідає сучасним вимогам міжнародної практики [5].

Одним із найбільших викликів для реалізації інтегрованих моделей є недофінансування установ соціального захисту та відсутність достатніх бюджетних асигнувань на організацію реабілітаційних послуг, включаючи харчування. Багато інтернатних установ функціонують в умовах обмежених фінансових ресурсів, що ускладнює закупівлю якісних продуктів харчування, надання спеціалізованих дієт та обладнання для медико-соціальної реабілітації [5].

Варто також наголосити на тому, що хоча в Україні існує нормативна база, що регламентує організацію харчування та соціальних послуг (зокрема Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 324), більшість нормативних актів все ще орієнтовані на старі моделі інтернатного догляду. Вони не враховують новітніх підходів до персоналізованого догляду, змін у демографічній ситуації, збільшення тривалості життя та потреби осіб похилого віку в індивідуалізованому харчуванні. Тому необхідно оновити і адаптувати нормативно-правову базу відповідно до сучасних вимог соціального та медичного догляду [5].

У більшості українських інтернатних установ бракує кваліфікованих фахівців, здатних реалізувати концепцію мультидисциплінарного підходу до надання соціальних і реабілітаційних послуг. Водночас персонал, який працює в таких установах, часто не має достатнього рівня освіти або практичних навичок у галузі організації харчування, медичної реабілітації, соціально-побутової орієнтації. Для забезпечення інтегрованої допомоги необхідно проводити навчання та підвищення кваліфікації працівників інтернатних закладів [1].

В Україні досі не створена єдина інформаційна система, що дозволяє комплексно оцінювати потреби підопічних, моніторити надані послуги та забезпечувати їх належну координацію. Відсутність такої системи ускладнює взаємодію між різними інститутами-соціальними, медичними, реабілітаційними, що значно знижує ефективність інтегрованого підходу.

Низька поінформованість як серед громадян, так і серед фахівців соціальної сфери про переваги інтегрованого підходу до надання соціальних послуг є ще однією перепоною для ефективного реформування. Важливою умовою є роз’яснювальна робота з населенням та професіоналами про важливість змін, сучасних моделей догляду та реабілітації, а також активне залучення громадських організацій і партнерів [1].

Інтегровані моделі надання соціальних, реабілітаційних та послуг з харчування набувають все більшої популярності у міжнародній практиці завдяки їхній здатності ефективно задовольняти потреби осіб, які перебувають на постійному догляді. У різних країнах світу спостерігається значний прогрес у застосуванні багатофункціональних підходів, що поєднують соціальний, медичний, психологічний та вітальні аспекти (життєво необхідні потреби) для забезпечення високої якості життя вразливих груп населення, таких як люди похилого віку, особи з інвалідністю та діти [5].

Важливим є і підхід до харчування, який базується на принципах здорового способу життя і харчування для покращення здоров'я. Це включає різноманітність раціону, високу якість продуктів і забезпечення безпеки харчування. У Великобританії, зокрема, були розроблені національні стандарти для догляду за літніми людьми, де питання харчування інтегровані в загальні норми надання соціальних послуг [1; 6].

У Великобританії та Нідерландах поширена концепція підходу «людина-орієнтована модель», яка інтегрує соціальні послуги, медичний догляд і харчування в єдину систему для підтримки автономії та якості життя осіб похилого віку. В цих країнах особлива увага приділяється забезпеченню індивідуалізованого харчування, що враховує не лише фізіологічні потреби, а й культурні, релігійні, особисті уподобання та медичні показання.

Швеція та Данія стали одними з перших країн, де було впроваджено інтеграційні моделі соціального та медичного догляду, що передбачають активну участь місцевих органів влади та недержавних організацій. В цих країнах послуги харчування є частиною комплексного підходу до догляду, де організація харчування йде поруч з медичним і психологічним супроводом. У Швеції активно використовуються стандарти для харчування, які враховують не лише потреби організму, а й психосоціальні аспекти, наприклад, важливість соціалізації за столом, що сприяє поліпшенню емоційного стану підопічних.

Данія також успішно реалізує моделі інституційного догляду, де акцент зроблений на гнучкість в організації харчування та зменшення бар'єрів між медичними послугами і соціальними потребами осіб похилого віку. У рамках цієї моделі часто реалізуються спеціалізовані харчові програми для осіб з конкретними захворюваннями (наприклад, діабет, серцево-судинні захворювання), що є важливою частиною реабілітаційного процесу.

В Сполучених Штатах Америки інтегровані моделі соціальних послуг активно розвиваються в межах програми Medicare для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю. Програма передбачає надання комплексних послуг, які включають медичне обслуговування, соціальну підтримку, реабілітаційні послуги, а також організацію харчування на основі персоналізованих планів. Важливим аспектом є забезпечення доступу до здорового харчування у рамках реабілітації для осіб, які перенесли важкі хвороби або оперативні втручання.

Для людей похилого віку в США передбачені спеціальні дієти, адаптовані до стану здоров'я кожної особи, з урахуванням її фізіологічних потреб, таких як зниження калорійності, додаткові білкові та вітамінні добавки для підтримки імунітету. Програма Meals on Wheels є популярною, що забезпечує доставку здорової їжі для людей похилого віку, які не можуть виходити з дому.

У Канаді велика увага приділяється харчуванню в контексті цілісного підходу до здоров'я та реабілітації, особливо для осіб з особливими потребами. У провінціях, таких як Онтаріо та Британська Колумбія, реалізуються моделі комплексного догляду, де харчування є невід'ємною частиною реабілітаційного процесу. Канадські установи також активно застосовують стандарти харчування для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, де робиться акцент на дієтах, що покращують загальний стан здоров'я та підтримують якість життя.

Таким чином, можемо констатувати, що міжнародна практика демонструє, що інтеграція харчування з іншими видами соціальних та реабілітаційних послуг має значний позитивний ефект для підвищення якості життя осіб, які перебувають на стаціонарному догляді. Успішне впровадження таких моделей дозволить значно покращити якість життя осіб, які перебувають у складних соціальних умовах, і наблизить українську систему соціального захисту до європейських стандартів. Зокрема, це стане важливим кроком у забезпеченні гідних умов життя для осіб похилого віку та людей з інвалідністю, а також для тих, хто потребує реабілітації та спеціалізованого догляду.

Література

1. Потреби людей похилого віку та їх реалізація в умовах сучасного українського суспільства (соціологічний дискурс): монографія / Джуган Р. І. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. 164 с.

2. Про затвердження натуральних добових норм харчування в інтернатних установах, навчальних та санаторних закладах сфери управління Міністерства соціальної політики: Постанова КМУ від 13 березня 2002 р. № 324. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.05.2025).

3. Про соціальні послуги: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 20.05.2025).

4. Про схвалення Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів та деінституціоналізації догляду за повнолітніми особами з інвалідністю та особами старшого віку до 2034 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 20.05.2025).

5. Реформування системи соціальних послуг і Україні: проблеми та перспективи: монографія / за ред. д-ра психол. н., проф. Н. І. Кривоконь. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 108 с.

6. Сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громад / Укл.: І. Єременко. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

POMOC RODZINOM DYSFUNKCYJNYM W POLSKIM SYSTEMIE POMOCY SPOŁECZNEJ

Matwiejczuk Paulina
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor – dr Bejger H.

Rodzina jest pierwszym środowiskiem rozwoju człowieka. Stanowi ona wspólnotę, w której człowiek jest kształtowany i sam rozwija się, poprzez eksplorację otaczającego go

świata. To właśnie w rodzinie człowiek kształtuje swoją tożsamość, poszerza zakres swojej wiedzy i umiejętności, aby w przyszłości prowadzić odpowiedzialne i samodzielne życie.

J. Mariański w systemie wartości, rodzinę uznaje za wartość nadrzędną. ,,Rodzina – jak można wnioskować z wielu badań socjologicznych i sondaży opinii publicznej – jest wartością nadrzędną, nie tylko nosicielem, ale i obrońcą cenionych wartości". Natomiast Rembowski wskazuje, iż rodzina jest niewielką grupą o specyficznej strukturze i ustalonych rolach między jej członkami. Rodzina charakteryzuje się odpowiedzialnością moralną, tradycjami, nawykami, akceptacją oraz silnymi więziami występującymi pomiędzy jej członkami.

W naszym kraju dokonują się liczne zmiany polityczne i społeczne, które mają duży wpływ na życie rodzin. Niestety niektóre z tych zmian sprawiają, że część rodzin nie jest w stanie się do nich dostosować, co prowadzi do ich dysfunkcjonalności. ,,Rodzina dysfunkcjonalna to taka, która wykazuje poważne nieprawidłowości w zaspokojeniu podstawowych potrzeb biologicznych i psychospołecznych członków tej rodziny, a zwłaszcza dziecka (dzieci)". Pracownicy pomocy społecznej podczas wykonywania swoich obowiązków, napotykają w pracy liczne zachowania, które utrudniają im realizację zadań, takich jak: zaniedbanie higieny osobistej, brak porządku w domu, chaotyczne organizowanie codziennych obowiązków oraz niechęć do podejmowania jakichkolwiek aktywności.

Para, która zakłada rodzinę, ponosi odpowiedzialność za powstanie rodziny dysfunkcjonalnej. J. Szczepański rodzinę dysfunkcjonalną porównuje do ogniska domowego, które przechodzi kryzys i ostatecznie rozpada się. W tego typu rodzinach pozytywne uczucia ustępują miejsca narastającej wrogości i niechęci pomiędzy jej członkami.

Głównymi przyczynami dysfunkcjonalności rodzin jest:

1. Alkoholizm – prowadzi on do samozniszczenia osób uzależnionych, co z kolei może prowadzić do dezintegracji rodziny oraz do szkód wyrządzonych jej członkom. Ponadto osoby uzależnione od alkoholu mogą naruszać prawo oraz porządek publiczny. Uzależnienie tego typu jest częstym powodem rozpadu rodzin, prowadzi do rozwodów oraz sieroctwa społecznego dzieci.

2. Ubóstwo – w szczególności może dotyczyć rodzin wielodzietnych i niepełnych oraz tych mieszkających na wsi oraz w małym mieście, gdzie rodzice nie zawsze mają odpowiednie wykształcenie. Brak środków finansowych często staje się powodem konfliktów między małżonkami. Natomiast każda kłótnia przekłada się na negatywną atmosferę w domu, która niekorzystnie wpływa na jej członków. Dodatkowo kłótnie prowadzą do zachwiania poczucia bezpieczeństwa dzieci oraz trudności w ich dorosłym życiu.

3. Nieporadność życiowa – często idzie w parze z niedostatecznym wykształceniem rodziców, co utrudnia im realizację funkcji wychowawczej. Rodzice nie posiadają odpowiedniej wiedzy na temat wychowania dzieci, w związku z czym są one zaniedbywane. Dodatkowo rodzice nie posiadają dostatecznych umiejętności dotyczących prowadzenia gospodarstwa domowego.

4. Bezrobocie – bądź brak zaangażowania i chęci w celu podjęcia się pracy zarobkowej. Bezrobocie często prowadzi do licznych problemów domowych, związanych z brakiem pieniędzy na podstawowe potrzeby rodziny.

5. Przemoc domowa – jest problemem wstydliwym oraz ukrywanym przez członków rodziny, którzy jej doznają.

Maria Ryś wyjaśnia, iż dysfunkcja tkwi w rodzicach, którzy pozostają ze sobą, pomimo niewłaściwie dopasowanych charakterów, które przejawiają takie cechy, jak nerwowość i impulsywność. Atmosferze w rodzinach dysfunkcyjnych towarzyszą konflikty, niedomówienia, agresja, przygnębienie i obojętność. W tego typu rodzinach komunikacja pomiędzy członkami rodziny jest zaburzona, przez co brakuje w niej poczucia bezpieczeństwa, natomiast normy nie są przestrzegane, z uwagi na fakt, iż nie zostały one jasno określone. Członkom rodziny dysfunkcyjnej bardzo ciężko jest się porozumieć, przez co nie są oni w stanie rozwiązać własnych problemów. Z czasem ich problemy nawarstwiają się, natomiast oni zaczynają się coraz częściej izolować od społeczeństwa z powodu towarzyszącego im wstydu.

W życiu każdego człowieka i rodziny mogą pojawić się trudności, z którymi nie będzie w stanie sobie poradzić. Rozwiązanie tych trudnych sytuacji często wymaga zaangażowania i wsparcia społecznego oferowanego ze strony lokalnej społeczności lub państwa. Oferowane wsparcie ma nieść pomoc osobom w potrzebie oraz mobilizować ich do własnej aktywności i zaangażowania w rozwiązanie danego problemu. Mobilizowanie potencjału i sił danej osoby pozwoli jej w przyszłości na samodzielne pokonanie trudności, które napotka na swojej drodze. Dlatego niezwykle ważna jest aktywność osób z rodzin dysfunkcyjnych, ponieważ oferowana pomoc nie ma na celu wyręczać ich, nie może stać się również stylem ich życia. Pomoc ma ich wspierać i aktywizować do zmiany, która doprowadzi do wyjścia z sytuacji kryzysowej.

Doświadczenie sytuacji kryzysowej może dotyczyć każdego człowieka, ponieważ w ludzkim życiu pojawiają się różne trudności, z którymi człowiek nie zawsze jest w stanie sobie sam poradzić. W takiej sytuacji niezwykle ważna okazuje się pomoc, gdyż to właśnie dzięki niej jednostka bądź rodzina ma możliwość wyjść z sytuacji kryzysowej. W związku z czym, wsparcie przysługuje każdemu człowiekowi, jednak oferowana pomoc nie daje gwarancji, że rodzina wyjdzie z obecnego stanu, ponieważ wszystko zależy od niej samej. Niezwykle ważna jest aktywność rodziny oraz to, czy będzie chciała i potrafiła skorzystać z zaoferowanej pomocy.

W ostatnich latach system wsparcia społecznego w Polsce nabrał szczególnego znaczenia z uwagi na konieczność oferowania pomocy w rozwiązywaniu trudności, które występują w rodzinach. Zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ,,zadania z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są realizowane zgodnie z zasadą pomocniczości, zwłaszcza gdy przepisy ustawy przewidują możliwość zlecenia realizacji tych zadań przez organy jednostek samorządu terytorialnego”.,,Obowiązek, o którym mowa (…) jednostki samorządu terytorialnego oraz organy administracji rządowej realizują w szczególności we współpracy ze środowiskiem lokalnym, sądami i ich organami pomocniczymi, Policją, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organami społecznymi”.

Świadczenie pomocy rodzinom należy do obowiązków gminy, która odpowiada za przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, w celu dokonania diagnozy sytuacji rodziny. Przeprowadzona diagnoza określa warunki rodziny i przyczyny kryzysu, po czym gmina przeprowadza wieloaspektową analizę sytuacji rodziny oraz jej środowiska. Dzięki przeprowadzeniu analizy sytuacji rodzinnej, gminy dostosowują do niej odpowiedni zakres pomocy socjalnej, psychologicznej, itp.

Rodzina znajdująca się w sytuacji kryzysowej i mająca problemy w wypełnianiu funkcji opiekuńczej i wychowawczej może liczyć na pomoc, w szczególności na: wzmocnienie roli

rodziny, które obejmuje kilka dodatkowych działań takich, jak rozwijanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych, poszerzenie wiedzy z zakresu planowania i funkcjonowania rodziny. Dodatkowo wsparcie zakłada pomoc w integracji lub reintegracji rodziny oraz zapobieganie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu rodziny. Wsparcie rodziny przybiera formę pracy z rodziną lub pomocy dotyczącej sprawowania opieki i wychowania nad potomstwem.

Instytucje i organizacje zajmujące się wsparciem rodzin, placówki wsparcia dziennego oraz rodziny wspierające podejmują konkretne działania w celu poprawy sytuacji rodzinnej. Praca z rodzinami realizowana jest poprzez różne formy, które przybierają postać:

- ,,konsultacji i poradnictwa specjalistycznego;
- terapii i mediacji;
- usług dla rodzin z dziećmi, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych;
- pomocy prawnej, szczególnie w zakresie prawa rodzinnego;
- organizowania dla rodzin spotkań, mających na celu wymianę ich doświadczeń oraz zapobieganie izolacji, zwanych dalej ,,grupami wsparcia" lub ,,grupami samopomocowymi".

Praca socjalna oznacza prowadzenie szeregu różnorodnych działań mających na celu poprawę sytuacji rodziny, która uległa dysfunkcjonalności. Praca socjalna musi być zgodna z interesem i dobrem rodziny poprzez inicjowanie zmian na poziomie indywidualnym, systemowym i środowiskowym. Według E. Kantowicz ,,edukacyjny charakter działania w pracy społecznej określony mianem pracy socjalno-wychowawczej ma polegać na wzmocnieniu potencjału indywidualnego, usamodzielnianiu, ułatwianiu nawiązania zerwanych stosunków czy więzi środowiskowych (w rodzinie, środowisku lokalnym)". Wsparcie oferowane przez pracowników socjalnych ma na celu przywrócenie umiejętności realizacji funkcji rodziny.

Rodzina znajdująca się w trudnej sytuacji może liczyć na wsparcie ośrodków pomocy społecznej, które to oferują pomoc pieniężną, np. zasiłek stały lub okresowy bądź niepieniężną, np. składki na ubezpieczenie społeczne, pracę socjalną, itp.

Gminy angażują się w pomoc rodzinie również w przypadku,gdy dziecko trafia do pieczy zastępczej. Niezwykle istotna okazuje się wtedy terapia rodzin, aby w przyszłości dokonanie reintegracji było możliwe. Obszar działań gminy obejmuje konieczność zaangażowania członków rodziny w proponowane formy wsparcia, aby oczekiwane zmiany w jej funkcjonowaniu były rezultatem ich codziennych nawyków i wykorzystania dostępnych zasobów. Często gminy mają styczność z osobami i rodzinami dysfunkcyjnymi, które są pasywnymi beneficjentami różnych form wsparcia. Jednak po rozpoczęciu współpracy ich stan znacznie odbiega od poprzedniego, a to dzięki właściwej motywacji, rodziny te podejmują się działań w celu dokonania pozytywnych zmian w swoim życiu. Osobą bezpośrednio zaangażowaną w pracę z rodziną jest asystent rodziny, który jest wskazany przez kierownika ośrodków pomocy społecznej na wniosek pracownika socjalnego, który wcześniej dokonał oceny sytuacji rodziny.

Asystent rodziny pracę z rodziną prowadzi najczęściej w miejscu jej zamieszkania lub wskazanym przez rodzinę miejscu. Taka forma współpracy pozwala asystentowi na bezpośredni kontakt z rodziną oraz na poprawę jakości jej życia. Artykuł 15 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa zadania asystenta rodziny. Asystent rodziny odpowiada za opracowanie i realizację planu pracy z rodziną, natomiast w przypadku umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, odpowiada on za opracowanie wraz z rodziną i koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej planu pracy z rodziną, który jest

skoordynowany z planem pomocy dziecku w placówce. Asystent rodziny udziela również wsparcia w zdobywaniu umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego, rozwiązywaniu problemów socjalnych, psychologicznych i wychowawczych z dziećmi. Pomaga rodzicom w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych oraz w poszukiwaniu pracy i wspiera aktywność społeczną rodzin. Motywuje rodziny do zajęć grupowych, na których poszerzają zakres właściwych wzorów rodzicielskich. W sytuacjach zagrożenia zapewnia bezpieczeństwo członkom rodziny, prowadzi konsultacje, dokumentację rodzinną oraz przeprowadza okresową ocenę sytuacji rodzinnej. Po zakończeniu pracy z rodziną nadal obserwuje jej funkcjonowanie, sporządza opinie o rodzinie, na wniosek sądu oraz współpracuje z zespołem interdyscyplinarnym lub grupą roboczą.

W ramach pracy socjalno-wychowawczej w ośrodku pomocy społecznej, pracę realizuje pracownik socjalny wraz z asystentem rodziny. Działania wychowawcze i pedagogiczne przedstawionych pracowników ogrywają kluczową rolę, gdyż dostarczają istotnej wiedzy, która pozwala podnieść kompetencje własne oraz ułatwia rozwijanie umiejętności niezbędnych do pełnienia ról rodzicielskich, w szczególności opiekuńczo-wychowawczych, materialno-ekonomicznych i prospołecznych.

Pracownik socjalny skupia się na wzmocnieniu funkcji materialno-ekonomicznej rodziny, dotyczącej w szczególności: zdobywania środków na utrzymanie, odpowiednie zarządzanie funduszami, pokrywanie opłat oraz zaspokajanie potrzeb rodziny,w tym dokonywanie remontów, przygotowywanie posiłków, utrzymywanie czystości w domu, czy załatwianie spraw urzędowych. Asystent rodziny wspiera w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej. Zarówno pracownik socjalny, jak i asystent rodziny dbają o rozwijanie umiejętności społecznych, które przyczyniają się do akceptacji oraz przyjęcia norm i zachowań społecznych, a także samodzielnego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie i w pełnieniu pożądanych ról społecznych.

Praca socjalna opiera się na wartościach takich, jak:

1. Szacunek dla godności jednostek i rodzin – pracownik socjalny zobowiązany jest do poszanowania każdego klienta, gdyż każdy człowiek jest wartością najwyższą. Działalność pomocowa, którą niesie pracownik socjalny ma umożliwić ludziom życie w godnych warunkach.

2. Wolność osób i rodzin – zakłada umożliwienie podejmowania wyboru przez klienta oraz współudział i współtworzenie procesu interwencji.

3. Wyjątkowość i różnorodność ludzi i rodzin – oznacza dbałość o zapewnienie równych szans dla wszystkich, bez faworyzowania konkretnych osób, bądź grup społecznych.

4. Możliwość samostanowienia – dotyczy wolności ludzkiej i indywidualizmu. Samostanowienie określa, iż każdy człowiek może postępować wedle własnej woli i nie musi działać pod przymusem.

Rodzice, którzy mają trudności w sprawowaniu opieki nad swoimi dziećmi, mogą liczyć na wsparcie w tym zakresie. Placówki wsparcia dziennego oferują pomoc w formie:

1. Opiekuńczej – organizując koła zainteresowań, świetlice. Opiekuńcza forma zapewnia opiekę i wychowanie dzieciom, polega na pomocy w nauce oraz organizacji czasu wolnego.

2. Specjalistycznej – forma ta dotyczy organizacji zajęć korekcyjnych, terapeutycznych, kompensacyjnych, itp. Realizuje indywidualny program korekcyjny,

terapię pedagogiczną, psychologiczną i socjoterapię, program psychokorekcyjny lub psychoprofilaktyczny.

3. Praca podwórkowa – dotyczy działań wychowawcy, który podejmuje działania animacyjne i socjoterapeutyczne.

Praca z rodzinami z dziećmi może przybierać postać pracy grupowej z rodzinami. Ośrodki pomocy społecznej i organizacje pozarządowe organizują specjalnie przygotowane zajęcia dla swoich klientów. W sytuacji kiedy zajęcia organizowane są wyłącznie dla rodziców, to w tym samym czasie odbywają się kolejne zajęcia w innej sali dla dzieci. Takie rozwiązanie jest korzystnym udogodnieniem dla rodziców, aby nie musieli się oni martwić o to, że nie mają z kim zostawić swoich dzieci.

Metoda pracy grupowej opiera się na wykorzystaniu grupy i relacji wewnętrznych do rozwoju jednostki oraz wsparciu grupy w jej rozwoju. Charakterystyczne dla przedstawionej metody jest dążenie do budowania i podtrzymywania sił jednostki, co jest możliwe dzięki wpływom osób z grupy. Metoda pracy grupowej opiera się na wzajemnej pomocy oraz rozwiązywaniu problemów. Uczęszczanie na zajęcia pozwala kształtować stosunki interpersonalne oraz rozwijać samodzielność.

Terapia rodzin dysfunkcyjnych jest niezwykle trudnym procesem, który wymaga właściwych kompetencji, cech charakteru osób pomagających i odpowiednio dobranych metod. Jednak terapia ta odgrywa kluczową rolę w procesie przywrócenia samodzielności oraz odbudowania wzajemnego zaufania i relacji pomiędzy członkami rodziny. Każde podejmowane działanie ma na celu przywrócić rodzinie godne warunki życia. W związku z czym osoby wspierające rodzinę muszą odpowiednio dopasować formy terapii do danego problemu, klienta oraz możliwości danej osoby, bądź rodziny. Profesjonalna terapia może w skuteczny sposób pomóc rodzinie w rozwiązaniu sytuacji kryzysowej oraz kształtowaniu umiejętności samodzielnego rozwiązywania swoich problemów.

Bibliografia

1. Bejger H., *Psychoterapia Pozytywna w pracy z rodzinami dysfunkcyjnymi,* [w:] *Praca z rodziną w systemie pomocy społecznej,* red. H. Bejger, S. Borysiuk, O. Lisovets, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, Chełm-Lublin 2022.
2. Danecka M., Kęska A., Pląsek R., *Dylematy pieczy zastępczej,* Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2018.
3. Kadela K., Kowalczyk J., *Standardy pracy socjalnej*, WRZOS, Warszawa 2014.
4. Kamiński A., *Zakres i podstawowe pojęcia pedagogiki społecznej Heleny Radlińskiej* [w:] *Pedagogika społeczna,* red. H. Radlińska, Ossolineum, Wrocław 1961.
5. Kantowicz E., *Pedagogika (w) pracy socjalnej,* Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2012.
6. Kawczyńska-Butrym Z., *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej,* Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 1998.
7. Kozioł W., *Znaczenie wsparcia społecznego wobec rodziny dysfunkcyjnej na przykładzie Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Chełmie,* ASPRA, Warszawa 2021.
8. Krasiejko I., *Rodzina z dziećmi. Rodzina dysfunkcyjna,* Difin, Warszawa 2019.
9. Mariański J., *Małżeństwo i rodzina w świadomości Polaków – Analiza socjologiczna, ,,*Zeszyty Naukowe KUL" 2015, t. 59, nr 4.
10. Mościcka L., *Rodziny dysfunkcjonalne,* Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1991.

11. Pudełko T., *Metoda pracy grupowej,* Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1978.

12. Rembowski J., *Więzi uczuciowe w rodzinie,* Państwowe Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne Naukowe, Warszawa 1972.

13. Ryś M., *Psychologiczne źródła dysfunkcji w małżeństwie i rodzinie* [w:] *Rodzina polska. U progu trzeciego tysiąclecia,* red. W. Majkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2003.

14. Skrzydlewski P., *Ontyczne i społeczne podstawy pedagogiki rodzinnej. Studium z filozofii wychowania i edukacji,* Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Gdańsku, Gdańsk 2018.

15. Szczepański J., *Elementarne pojęcie socjologii,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1972.

16. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej; Dz. U. 2011 nr. 149, poz. 887.

17. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej; Dz. U. 2004 nr. 64, poz. 593.

МОЖЛИВОСТІ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ У РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Орлов Богдан,
Суханов Ігор
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Неповнолітні правопорушники становлять особливу категорію осіб, у роботі з якими пріоритетними мають бути заходи ресоціалізації, попередження рецидиву та правопослуговування. В українському контексті важливу роль у цьому процесі відіграє інститут пробації, зокрема — наглядова пробація, що забезпечує соціально-педагогічну та психологічну підтримку особам, які перебувають у конфлікті із законом.

Сучасна пенітенціарна політика в Україні орієнтована на гуманізацію кримінальної юстиції та мінімізацію ізоляції неповнолітніх. Пробація, як альтернатива ув'язненню, дає змогу застосовувати індивідуалізований підхід, враховувати вік, психоемоційний стан і соціальне оточення підлітка. Власне, наглядова пробація створює умови для соціального супроводу неповнолітніх правопорушників у громаді, не вилучаючи їх зі звичного середовища.

Серед дослідників, які вивчають різні аспекти наглядової пробації, виділимо таких, як: О. Бец, О. Богатирьов, О. Железняк, В. Кривцов, Т. Кушніров, Л. Олефір, Г. Татаренко, О. Ющик, І. Яковець, Д. Ягунов, О. Янчук та ін. Важливим напрямом наукових пошуків залишається вивчення потенціалу наглядової пробації як ефективного механізму соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками. Що і є метою цієї публікації.

Пробація в Україні регламентується Законом України «Про пробацію» (2015), відповідно до якого неповнолітнім особам, засудженим до покарання без позбавлення волі, можуть надаватися пробаційні програми, що включають: соціально-виховну

роботу, контроль за поведінкою, консультування, залучення до трудової та освітньої діяльності.

Наглядова пробація є одним з видів пробації і у законі трактується як «здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, пробаційного нагляду, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді пробаційного нагляду, громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, виконання покарання у виді штрафу, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів» [2, ст.10].

Як відмічає О. Ющик, метою наглядової пробації є, перш за все, здійснення нагляду за виконанням судових рішень, у разі призначення покарань не пов'язаних із позбавленням волі. Адже у разі невиконання вироку особа не відчуватиме кари за вчинене суспільно небезпечне діяння, не зможе перевиховатись та виправитись, що в майбутньому може слугувати повторим вчиненням кримінальних правопорушень [3, с. 380].

Тому наглядова пробація не обмежується лише контролем за виконанням призначених покарань, але і передбачає реалізацію пробаційних програм. Відповідно до п. 7 ст. 2 Закону України «Про пробацію» «пробаційна програма – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити» [2].

Суб'єкт пробації під час проходження пробаційної програми зобов'язаний: регулярно відвідувати заняття згідно з установленим графіком; дотримуватись норм етичної поведінки, не вчиняти дій, які принижують людську гідність чи суперечать громадській моралі; утримуватися від агресивної поведінки, погроз, насильства, а також не з'являтися на заняттях у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння. Крім того, особа повинна сумлінно виконувати завдання, що надаються куратором програми або іншими спеціалістами, залученими до її реалізації.

Станом на 2025 рік Міністерством юстиції України затверджено п'ять пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації: «Зміна прокримінального мислення», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Подолання агресивної поведінки», «Формування життєвих навичок», «Подолання домашнього насильства» [1].

Особливостями цих пробаційних програм є те, що тематика занять сформована у відповідності до основних задач та специфіки підліткового віку і зорієнтована на те, що когнітивна, емоційна, поведінкова та соціальна сфери дитини активно формуються. Більшою мірою у програмах для неповнолітніх використані поведінкові техніки та створено умови для набуття корегуючого досвіду через ігрові методики, матеріал подається з використанням метафор, групових ігор, аналогій із життя підлітків. Спільною метою пробаційних програм є досягнення позитивних змін у поведінці неповнолітнього суб'єкта пробації.

Важливо, що реалізація пробаційних програм з неповнолітніми має здійснюватися разом із суб'єктами, що надають соціальні послуги, які визначені Законами України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Тому наглядова пробація розглядається як форма взаємодії між органами пробації, соціальними службами, закладами освіти, родиною неповнолітнього, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями. Її можливості у роботі з неповнолітніми очевидні:

дозволяє здійснювати постійний моніторинг ризиків повторного правопорушення, що актуалізує виховну, а не каральну функцію;

передбачає індивідуальну програму з урахуванням потреб та обставин життя підлітка, що дозволяє досягти більшого рівня соціалізації;

через участь у медіаціях і волонтерських ініціативах неповнолітній може усвідомити шкоду, завдану суспільству або потерпілому, і взяти відповідальність.

За даними ДУ «Центр пробації», участь неповнолітніх у пробаційних програмах зменшує ризик повторного правопорушення на 30–50 % у порівнянні з тими, хто не отримував жодної ресоціалізуючої підтримки [1].

Звичайно, на сьогодні досить відчутною є і нестача кваліфікованих кадрів у сфері пробації, і недостатній рівень міжвідомчої координації, і брак ресурсів для забезпечення належного соціального супроводу.

Проте, наглядова пробація має всі можливості, щоб перетворитися на ефективний механізм запобігання маргіналізації неповнолітніх правопорушників. Її потенціал полягає у створенні альтернативного, гуманного простору впливу, де поєднуються контроль, підтримка і соціальне партнерство. Розширення можливостей пробаційної служби потребує подальшого законодавчого та інституційного удосконалення, а також розвитку партнерств із закладами освіти, культури, молодіжної політики.

Література

1. Державна установа «Центр пробації»: офіційний сайт. URL: https://probation.gov.ua (дата звернення: 23.05.2025).

2. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text (дата звернення: 23.05.2025).

3. Ющик О. І. Правові аспекти наглядової пробації. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. Ч. 2 Вип. 81. 2024. С. 378–383.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДЛЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ІНСУЛЬТУ

Поляк Лідія

Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ

Науковий керівник: канд. мед. наук Чумак Ю. Ю.

Сучасна ситуація в Україні, пов'язана з тривалим збройним конфліктом, актуалізує

потребу в ефективних програмах фізичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій (УБД). За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на 2025 рік кількість УБД, які потребують реабілітації через фізичні травми, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) або комбіновані ураження, значно зросла. Проблема фізичної терапії для УБД є однією з ключових у контексті забезпечення їхньої реінтеграції в суспільство та відновлення працездатності.

На сьогодні проблеми реабілітації розглядаються у різних наукових сферах, зокрема у медицині – В. Дарій, І. Візір, Ю. Малярова, А. Руденко, О. Звіряка, Н. Кукса, М. Сікорська та ін., соціально-педагогічних дослідженнях – Л. Вакуленка, Т. Добровольської, І. Мисули, М. Фролова, С. Харченка, Л. Яковлевої та ін. Дослідження психологічних чинників впливу бойових дій на стан особового складу присвячені роботи українських науковців О. Блінова, О. Бойка, А. Бородія, В. Крайнюка, Є. Литвиновського, О. Макаревича, А. Романишина. Правові аспекти у сфері реабілітації людей з інвалідністю були предметом дослідження В. Андреєва, Я. Безуглої, Н. Болотіної, А. Єгорова, П. Пилипенка, Л. Шумної. Різні аспекти реабілітаційної роботи з військовослужбовцями вивчають В. Алещенко, О. Караман, В. Лесков, М. Маслова, Н. Олексюк, Н. Пономаренко, О. Савченко, В. Турбан, О. Хміляр.

Мета нашого дослідження полягає у розгляді особливостей фізичної терапії учасників бойових дій з різними типами інсульту як важливої складової реабілітаційного процесу.

За визначенням ВООЗ реабілітація – це сукупність заходів, покликаних забезпечити особам з порушеними функціями внаслідок хвороб, травм і вроджених дефектів, пристосування до нових умов життя в суспільстві, в якому вони живуть. Це є процес, спрямований на надання всебічної допомоги хворим та інвалідам для досягнення ними максимально можливої при даному захворюванні фізичної, психічної, професійної, соціальної та економічної повноцінності [4].

Фізична терапія - процес забезпечення розвитку, максимального відновлення та підтримання рухової і функціональної спроможності осіб з обмеженнями повсякденного функціонування або таких дій, у яких можуть виникнути такі обмеження. Фізична терапія призначається, планується та здійснюється фізичним терапевтом або під його контролем.

Учасниками бойових дій є військовослужбовці, службовці низки інших державних силових структур, а також особи з-поміж учасників добровольчих формувань, які є безпосередніми учасниками бойових дій й захищали територіальну цілісність України [2]. Учасники бойових дій мають додаткові фактори ризику, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), хронічний стрес, травми голови, які можуть ускладнювати перебіг інсульту та його наслідки. Наприклад, за даними МОЗ України (2024), до 20 % ветеранів, які зазнали контузій, мають підвищений ризик неврологічних ускладнень, включаючи інсульт.

Інсульт поділяється на кілька основних типів, кожен із яких має специфічні наслідки та потребує адаптованих підходів до реабілітації:

- *Ішемічний інсульт* (80–85 % випадків) виникає через блокування кровоносної судини, що призводить до кисневого голодування мозку. Він часто спричиняє односторонній параліч (геміпарез), порушення чутливості, мовлення (афазію) або зору.
- *Геморагічний інсульт* (10–15 %) спричинений розривом судини та крововиливом у мозок. Він може викликати важкі неврологічні дефіцити, включаючи порушення

координації, головний біль, нудоту та втрату свідомості [6; 7].

Також в дослідженнях можна віднайти й такі типи як:

• *Транзиторна ішемічна атака (ТІА)* – тимчасове порушення кровообігу, яке триває від кількох хвилин до кількох годин. Хоча симптоми зникають, ТІА є попереджувальним сигналом і потребує профілактичних заходів.

• *Субарахноїдальний крововилив* – найчастіше внаслідок розриву мішковидної аневризми або інших судинних вад.

• *Венозний інсульт* – внаслідок тромбозу вен або венозних синусів, твердоїоболонки, часто пов'язаний з вогнищами ішемії в обох півкулях головногомозку, які спричинені пасивною гіперемією, і в яких швидко розвиваєтьсягеморагічна трансформація [7, с. 7].

Наслідками інсульту для військовослужбовців, які були учасниками бойових дій можна назвати наступне, це і:

• нездатність виконувати довільні рухи (ходити, піднімати руку, тримати предмети у руках) через парези та паралічі різних відділів тіла (симптоми залежатимуть від того, яка ділянка уражена);

• розлади координації рухів (наприклад, парез та постінсультна м'язова спастичність);

• дисфагія – порушення ковтання;

• розлади чутливості;

• поколювання в паралізованих кінцівках;

• хронічний біль;

• порушення пам'яті, уваги, мислення, концентрації;

• депресивні розлади;

• порушення зору чи слуху [1; 5, с. 267–271].

Виходячи із зазначених наслідків фізіотерапевт має адаптувати програми фізичної терапії до індивідуальних потреб військовослужбовців, що буде відігравати вирішальну роль у забезпеченні їхньої ефективності. Через різноманітність бойових травм і фізичного стану військових необхідний персоналізований підхід, який враховує фізичні, емоційні, соціальні та професійні аспекти. Особлива увага приділяється вибору методів і засобів терапії.

Тому реабілітація має відбуватися цілеспрямовано та поетапно:

– ранній період «відновлювальний» або ж гострий період – до 3 місяців від початку захворювання;

– пізній відновлювальний – до 1 року;

– період залишкових порушень функцій – більше року.

Дослідники проблем пацієнтів, які пережили інсульт визначають строки відновлення після:

– первинні рухові функції: 3-6 місяців;

– навички ходьби: 6 місяців;

– побутові навички: до 1 року; – мова: 2 роки [6].

В основі програм фізичної терапії дослідники виокремлюють два основні механізми:

1) механізм відновлення порушених функцій за рахунок «розгальмовування» функціонально неактивних нервових елементів, що зумовлено зникненням набряку, покращенням метаболізму нейронів та відновлення діяльності синапсів;

2) компенсація, яка забезпечується пластичністю мозкової тканини з реорганізацій

функціонування нейрональних ланок [7, с. 8-9].

Інтенсивні реабілітаційні заходи після інсульту сприяють подоланню функціональних обмежень. Вправи під час реабілітації спрямовані на стимуляцію здорових ділянок мозку, щоб вони компенсували функції уражених зон. Наприклад, людина, яка перенесла інсульт, вчиться задіювати неушкоджені м'язи для відновлення втрачених функцій.

Реабілітація при ішемічному інсульті має такі завдання:

- максимальне відновлення повсякденних функцій;
- підтримка або покращення фізичного стану та вдосконалення навичок ходи;
- відновлення попередніх умінь або, за потреби, оволодіння новими.

Успішність реабілітації залежить від локалізації ураження мозку, загального фізичного стану пацієнта до інсульту, його когнітивних і фізичних можливостей, соціального контексту, здатності до навчання та мотивації. Терпіння й наполегливість відіграють ключову роль. Активна участь у реабілітаційній програмі допомагає знизити ризик депресивних розладів або полегшити їх перебіг.

Програми можуть охоплювати різні види фізичних вправ: від легкої лікувальної гімнастики до спеціалізованих видів спорту, таких як плавання, йога чи адаптивний футбол, різноманітні нейротехніки, такі як метод Бобат або пропріоцептивне нейром'язове полегшення (PNF), спрямовані на відновлення рухових патернів, використання роботизованих пристроїв, екзоскелетів або віртуальної реальності для стимуляції нейропластичності мозку. Навантаження поступово зростають із урахуванням функціонального стану військовослужбовця, що допомагає уникнути перевтоми та повторних травм. Для кожного військового розробляється індивідуальний план фізичної терапії, який має бути адаптованим до тип і тяжкості інсульту, загального фізичного стану, супутніх захворювань та психоемоційного стану. Цей план має включає специфічні рухові вправи, навчання мобільності, комунікативні навички, режими навантажень і тривалість занять, спрямованих на максимальне відновлення. Оцінка функціонального стану після перенесення інсульту базується на комплексному підході, який охоплює аналіз фізичних, сенсорних, когнітивних і психоемоційних показників організму.

Таким чином, індивідуальні програми фізичної терапії для учасників бойових дій із різними типами інсульту є важливим інструментом відновлення їхнього здоров'я та соціальної інтеграції. Адаптація програм до типу інсульту, фізичного та психоемоційного стану ветерана забезпечує їхню ефективність. В Україні необхідно розширювати доступ до спеціалізованих реабілітаційних центрів, підвищувати кваліфікацію фізичних терапевтів і впроваджувати комплексний підхід, який поєднує фізичну та психологічну підтримку. Міжнародний досвід, зокрема з США чи Ізраїлю, може стати основою для вдосконалення системи реабілітації в Україні.

Література

1. Гур'єв С. О. Танасієнко П. В., Гуселетова Н. В., Мостипан О. О. Аналіз медико-санітарних наслідків військових дій під час проведення сучасних контртерористичних операцій. *Екстрена медицина від науки до практики*. 2014. № 4. С. 8.

2. Дуля А., Спіріна Т. До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 1. С. 38–43.

3. Малярова Ю. М., Руденко А. М., Звіряка О. М., Кукса Н. В. Фізична терапія пацієнтів після мозкового ішемічного інсульту з позицій пацієнтоцентричного підходу. URL: https://medpers.dmu.edu.ua/issues/2024/N1/170-179.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

4. Методичні рекомендації для викладачів на медичному факультеті з дисципліни «Медична реабілітація» Кафедра реабілітаційної та спортивної медицини. Кафедра реабілітаційної та спортивної медицини – Донецького національного медичного університету. URL: http://kaf-fisreab.dsmu.edu.ua/?page_id=445 (дата звернення: 16.05.2025).

5. Рокошевська В. В. Методика реабілітаційного обстеження осіб після перенесеного мозкового геморагічного інсульту. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки фізичне виховання та спорт*. Чернігів, 2008. Вип. 55. Т. 2. С. 267–271.

6. Фізична терапія в нейрореабілітації: навч.-метод. посіб. для викладачів / О. А. Козьолкін, В. І. Дарій, М. В. Сікорська, І. В. Візір. Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. 234 с.

7. Фізична терапія в реабілітації пацієнтів з захворюваннями нервової системи : навчально-методичний посібник для бакалаврів медицини IV курсу медичного факультету по спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія» О. А. Козьолкін, І. В. Візір, М. В. Сікорська. Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. 177 с.

CZAS WOLNY BOGACTWEM LUDZI

Pszczoła Ewelina
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor – dr Bejger H.

Czas wolny jest obszarem zainteresowań wielu dyscyplin naukowych. Zajmują się nim socjologowie, pedagogowie, psychologowie, urbaniści, ekonomiści czy inżynierowie. Czas wolny uważany jest za następstwo rozwoju przemysłowego, a także urbanizacji.

Zainteresowanie problematyką czasu wolnego na ziemiach polskich rozpoczęło się w 1925 roku. Początkowo termin ten określany był jako „rekreacja" bądź „wczasy". W późniejszych latach natomiast został on rozszerzony pod wpływem występowania różnych sytuacji społecznych. W publikacjach o charakterze pedagogicznym ukazujących się w połowie XX w. czas wolny rozpatrywany był nie tylko jako czas pozbawiony obowiązków, ale jako niezbędna potrzeba życiowa, a także jako integralny czynnik podnoszący społeczną wydajność pracy i wzbogacający jakość życia.

Ważnym aspektem zagadnienia czasu wolnego jest jego definiowanie. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele różnorodnych definicji. W ujęciu potocznym jest to: „[…] czas bez obowiązków, przeznaczony na zajęcia dowolne". Na tej podstawie przyjąć więc można, iż jest to czas pozostający po wypełnieniu obowiązków, które każdy człowiek, w mniejszej bądź większej ilości, posiada w ciągu dnia. Warto obok definicji potocznej pochylić się nad tą podawaną przez Wincentego Okonia, która brzmi: „Czas do dyspozycji jednostki po wykonaniu przez nią zadań obowiązkowych, pracy zawodowej, nauki obowiązkowej w domu, w szkole oraz niezbędnych zadań domowych". W literaturze przedmiotu można również znaleźć definiowanie czasu wolnego przez Arystotelesa, które wygląda następująco: „Wolny czas nie jest końcem pracy; to praca jest końcem wolnego czasu, który winien być poświęcony sztuce, nauce, a nade wszystko filozofii". Czas wolny w odniesieniu do dzieci i młodzieży jest definiowany inaczej. Jadwiga Izdebska pisze, iż czas wolny dzieci

w odniesieniu do dorosłych ma inny wymiar godzinowy, ponieważ jest dłuższy. W dużym stopniu wypełniany jest przed wypoczynek bierny, a jego formy i miejsca, w których jest spędzany nie mają dużego zróżnicowania. Czynnikiem różniącym czas wolny dzieci i młodzieży od dorosłych jest fakt, iż dorośli sprawują kontrolę nad swoimi podopiecznymi w czasie pozbawionym obowiązków. Podczas studiowania literatury przedmiotu można natrafić na następującą definicję: „czas wolny dziecka to czas, który zostaje mu po powrocie z przedszkola (…) To okres, który pozostaje mu do zagospodarowania po wypełnieniu obowiązków szkolnych, domowych, czynności organizacyjno-porządkowych związanych z zachowaniem zdrowia i higieny, czas, w którym może ono wykonywać czynności według swojego upodobania, związane z wypoczynkiem, rozrywką i zaspokajaniem potrzeb wynikających z własnych zainteresowań. Czas wolny dzieci obejmuje także okres, w którym wypełniają one dobrowolnie przyjęte obowiązki społeczne". Stwierdzić więc można, iż czas wolny, który należy do dzieci i młodzieży, określić można jako czas, który pozostaje do jego dyspozycji po wykonaniu czynności dotyczących nauki, a także po wypełnieniu należących do niego czynności domowych. Jest to czas zaspokajania potrzeb związanych z odpoczynkiem, rozrywką, a także rozwijanie zainteresowań i działalność społeczną. Są to tylko wybrane definicje, gdyż jak wspomniano na początku, definiowanie czasu wolnego jest wielorakie i różnorodne.

Niewątpliwie ważnym aspektem zagadnienia czasu wolnego, tuż obok jego definiowania, istotne są również jego funkcje. W literaturze przedmiotu wiele uwagi zostało poświęcone tej tematyce. W książce Edmunda Wnuka-Lipińskiego znaleźć można następujące funkcje:

1) „Funkcja edukacyjna – przez którą rozumie się bezinteresowne i niewymuszone poszerzenie wiedzy, czynności, które zaspakajają potrzeby poznawcze, potrzeby wiedzy i nowych doświadczeń;
2) funkcja wychowawcza – której służą wszystkie zajęcia ułatwiające przyswajanie sobie lub wpajanie komuś określonych zasad światopoglądowych, norm postępowania, stylu bycia;
3) funkcja integracyjna – umacnianie i budowanie więzi i relacji w rodzinie, grupie rówieśniczej;
4) funkcja rekreacyjna – usuwanie objawów zmęczenia, przywrócenie organizmowi sił psychofizycznych;
5) funkcja kompensacyjna – w stosunku do treści i rodzaju czynności wykonywanych w czasie pracy, nauki".

Na przestrzeni lat zmienia się podejście do zagadnienia czasu wolnego. Nie jest on już okresem, w którym jedyną aktywnością, a raczej jej brakiem, jest regenerowanie sił poświęconych na pracę. Obecne podejście do czasu wolnego kładzie nacisk na jego dobre spożytkowanie poprzez rozwój i kreatywność. Czas wolny jest nie tylko bogactwem, ale również sferą, która warunkuje efektywność funkcjonowania człowieka w pracy, w czasie kształcenia, wpływa również na zdrowie i codzienne samopoczucie. W literaturze spotkać się można ze stwierdzeniem, że jeśli edukacja ma być skuteczna, powinna również obejmować zagadnienie czasu wolnego.

Czas wolny wypełniany jest przeróżnymi formami. Według Jana Pięty do form, które cieszą się największym uznaniem należą:

1. Turystyka – jest to bardzo popularna forma wypełniająca czas wolny. Praktykowana jest przez dużą część społeczeństwa. Jest to czynna forma wypoczynku,

odbywająca się poza domem i środowiskiem zamieszkania. Ma na celu poznawanie świata, a także zwiększenie aktywności fizycznej. Do funkcji, które pełni, zaliczyć można zdrowotną, ekonomiczną, kulturalną, wychowawczą, poznawczą oraz wypoczynkową.

2. Sport – jest to działalność człowieka podejmowana świadomie i dobrowolnie, ukierunkowana na zaspokojenie potrzeby współzawodnictwa, zabawy, kształtowania swoich cech umysłowych oraz fizycznych. Jest on uprawiany poprzez ćwiczenia i gry, które przebiegają według ustalonych zasad. Jest to również forma widowiska, która emocjonalnie angażuje skupiska ludzi. Jest czynnikiem, który integruje środowiska społeczne o różnym zasięgu: lokalnym, regionalnym i międzynarodowym. Obecna we współczesnych czasach rekreacja fizyczna łączy sport z rozrywką, stanowiąc rodzaj czynnego wypoczynku. Niesie to za sobą korzyści, wśród których wymienić można rozwijanie zainteresowań, wzbogacanie osobowości, odbudowę sił fizycznych i psychicznych człowieka, a także rozładowanie napięć.

3. Środki masowego przekazu – to urządzenia i instytucje, za pomocą których możemy się komunikować w kulturze masowej. Należą do nich dobrodziejstwa, jak: prasa, radio czy książki, a nawet telewizja, internet i fotografia. Wprowadzenie, ale również upowszechnienie, decyduje o charakterze każdego z tych środków, który określamy jako masowy. Środki te odnajdują zastosowanie w zaspokajaniu potrzeb należących do funkcji czasu wolnego, czyli odpoczynku, rozwijaniu siebie i rozrywce.

W czasie wolnym możemy nie tylko odpoczywać, ale zdobywać nowe umiejętności i poszerzać swoją wiedzę, co jest niewątpliwie ważne w cyklu życia człowieka. Wpływa to nie tylko na rozwój, ale również na dobre zagospodarowanie czasu wolnego, co jest niewątpliwie ważną umiejętnością w życiu człowieka. Samokształcenie prowadzi do rozwoju intelektualnego i manualnego, dzięki czemu następuje przejęcie innowacyjnych form spędzania czasu wolnego, a także chęć zwiększania własnych możliwości, w coraz to szerszym zakresie. Może to się odbywać poprzez:

• Amatorstwo artystyczne, które jest pożyteczną formą spędzania czasu wolnego. Polega na dobrowolnym oraz samodzielnym zdobywaniu i rozwijaniu umiejętności odbiegających od zawodowych w różnych dziedzinach sztuki. Jego zakres nie jest niczym ograniczony, może dotyczyć sztuki, techniki, rzemiosła czy hodowli. Należą do niego czynności indywidualne oraz zespołowe. Do indywidualnych zaliczyć można wyroby plastyczne, fotografowanie, filmowanie czy tkactwo. Z kolei do zbiorowych należą chóry, teatry i orkiestry. To czynności, które pomagają uzewnętrznić siebie, a także nabyć bądź udoskonalić zdolności artystyczne.

• Majsterkowanie i amatorstwo techniczne, które polega na samodzielnym wykonywaniu prac rzemieślniczych – (budowlanych, stolarskich, ślusarskich, kowalskich, murarskich, malarskich, hydraulicznych, monterskich), które nie są związane z pracą zawodową.

• Hodowla amatorska to pożyteczna forma wypełniająca czas wolny, która polega na hodowaniu przeróżnych gatunków zwierząt bądź uprawianiu roślin w domach i działkach rekreacyjnych. Pozwala na zdobycie wiedzy w danej dziedzinie, a także zapewnia długotrwałe zaangażowanie w konkretną czynność.

• Zabawy i kontakty towarzyskie polegają na organizowaniu spotkań towarzyskich w różnych miejscach powszechnej użyteczności. Zaliczają się do tego również rozrywki i gry, podczas których odbywa się konsumpcja, słuchanie muzyki, tańce oraz różnorodne

dyskusje. Zabawy i kontakty towarzyskie mogą, w aspekcie pożyteczności, zyskać uznanie, bądź być kwestionowane.

• Kolekcjonerstwo określić można jako gromadzenie różnych dóbr, do których zaliczyć można dzieła sztuki, książki, archiwa, zabytki, czy nawet okazy przyrody. Do kolekcjonerstwa zalicza się również zbieranie rzadkich lub ciekawych przedmiotów.

Wśród najbardziej pożytecznych czynności, które można wykonywać w czasie wolnym należą zajęcia fizyczne. Wpływają one na prawidłowe funkcjonowanie organizmu, jego właściwy rozwój, a także pozwalają zachować właściwą kondycję psychiczną. Współcześnie istnieje wiele aktywności należących do grupy zajęć fizycznych, dzięki czemu można dopasować je do indywidualnych upodobań oraz możliwości. Jako najbardziej popularne wymienić można:

- Spacer – najbardziej przystępna forma aktywności, która wpływa na podnoszenie wydolności organizmu. Spacer ma różne odmiany, np. chód sportowy, chodzenie po górach. Do spaceru nie potrzebujemy nic, oprócz chęci. Ten rodzaj aktywności można wykonywać niezależnie od godzinny, pory roku czy pogody, wystarczy tylko dostosować ubiór do panujących warunków. Pomaga on w dotlenieniu organizmu, wyciszeniu, obniżeniu poziomu stresu. Jego zaletą jest także spalanie kalorii oraz opóźnienie procesów starzenia się organizmu. Spacerować można samemu, a także z rodziną, co wpływa na jej zjednoczenie i aktywne spędzanie czasu wolnego.
- Nordic walking – to intensywny marsz ze specjalnymi kijkami, które zapewniają prawidłową koordynację ruchów. Tak samo jak zwykły spacer, można wykonywać bez względu na porę i pogodę. Uprawianie tej aktywności w sposób systematyczny wpływa na poprawę kondycji organizmu. Angażuje on kończyny dolne, biodra, a także kończyny górne oraz kręgosłup i mięśnie klatki piersiowej.
- Bieg – to czynność pozytywnie wpływająca na organizm i samopoczucie. Łączy w sobie elementy turystyki, biegania, dostarcza emocji i kontaktu z przyrodą. Wpływa na poprawę stanu zdrowia, nabywanie sprawności i wytrzymałości.
- Kajakarstwo – do wykonywania tej aktywności potrzebny jest specjalistyczny sprzęt, a także wyznaczone miejsca, tj. spływy kajakowe. Jest to popularna obecnie forma spędzania czasu wolnego z rodziną czy przyjaciółmi, która dostarcza emocji, a także pozwala na relaks, pływanie w pięknych okolicznościach przyrody.
- Joga – to ćwiczenia relaksacyjno-koncentrujące, które prowadzą do rozładowania napięć emocjonalnych. Prowadzi do usprawniania czynności organizmu, rozwijania zdolności skupienia czy wzmacniania woli.
- Pilates – to aktywność łącząca elementy jogi, baletu i ćwiczeń izometrycznych. Jest to trening dobrego samopoczucia, który tworzy równowagę ciała poprzez prawidłowe oddychanie oraz wzmacnianie mięśni. Jego zaletą jest niwelowanie bólów kręgosłupa czy stawów, a także to, że uczy prawidłowej postawy ciała.
- Gry zespołowe – zaliczyć do nich można koszykówkę, siatkówkę, piłkę nożną czy ręczną. Aktywności te uczą współzależności i umiejętności pracy w grupie. W osobach, które podejmują się tych aktywności, wyrabia konieczność przestrzegania zasad czy solidarności. Jest mobilizacją do regularnego ćwiczenia, daje poczucie przynależności.
- Jazda na rowerze – to aktywność, która wymaga posiadania odpowiedniego, sprawnego sprzętu. Jej podejmowanie poprawia kondycję, stan zdrowia, a także wpływa na spalanie tkanki tłuszczowej i pobudzenie krążenia. Zaletą jazdy na rowerze jest

spowolnienie procesów starzenia. Ten rodzaj aktywności nie tylko wpływa na zdrowie i samopoczucie, ale również na kontakt z przyrodą.

- Pływanie – to jedna z najzdrowszych dla człowieka aktywności. Pływanie nie wyklucza nikogo ze względu na wiek czy kondycję i wygląd. Pływanie wpływa na stan zdrowia, dotlenienie i przyspieszenie procesu przemiany materii.
- Aktywność społeczna – to pożyteczna forma, którą wypełnić można czas wolny. Polega na dobrowolnym i bezinteresownym udziale w wykonywaniu prac na rzecz społeczeństwa.

Czas wolny jest bardzo istotny w życiu każdego człowieka. Daje przestrzeń na odpoczynek, rozwój i rozrywkę. Ważna jest umiejętność jego dobrego zagospodarowania. We współczesny świecie, gdzie tempo życia jest szybkie, ważne są chwile wytchnienia, podczas których ludzie mogą zwolnić, zatrzymać się. Sposoby spędzania czasu wolnego zależą od indywidualnych preferencji oraz zainteresowań jednostek. Jest ich bardzo dużo, a każdy z pewnością znajdzie dla siebie formę aktywności, którą może wypełnić ten czas.

Bibliografia

1. Bojarska N., *Czas wolny dzieci i młodzieży we współczesnym świecie*, w: V. Tanaś, W. Welskop (red.), *Kultura czasu wolnego we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu, Łódź, 2016.
2. Daszykowska J., *Czas wolny a jakość życia nauczycieli studiujących : (studium porównawcze na przykładzie wybranych uczelni Krakowa i Rzeszowa*), Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Wydział Pedagogiczny Kraków2005; Praca doktorska napisana pod kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Józefa Kuźmy.
3. Dąbrowski Z., *Czas wolny dzieci i młodzieży*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1996.
4. Izdebska J., *Czas wolny dzieci miejskich i wiejskich*, w: K. Przecławski (red*.) Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce,* Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1966r.
5. Kasprzak K., *Czas wolny dzieci i młodzieży z terenów wiejskich (na przykładzie badań w gminie Cekcyn);* https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-679d3b5a-fbca-3277-aaf1-03f392770144/c/pdf-01.3001.0012.1219.pdf [dostęp: 01.05.2025].
6. Kwilecki K., *Rozważania o czasie wolnym. Wybrane zagadnienia*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfantego, Katowice 2011.
7. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa 2000.
8. Pięta J., Pedagogika czasu *wolnego*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004.
9. Toti G., *Czas wolny*, Książka i Wiedza, Warszawa 1963.
10. Wnuk-Lipiński E., *Praca i wypoczynek w budżecie czasu*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972.

MUZUŁMAŃSKIE KOBIETY W LAICKIEJ FRANCJI

Roczon Daria
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor – dr Bejger H.

Wstęp. Laickość (fr. *laïcité*), będąca jednym z fundamentów ustroju Republiki Francuskiej, zakłada ścisły rozdział Kościoła od państwa oraz neutralność światopoglądową instytucji publicznych. Zasada ta, ukształtowana w oparciu o ustawę z 1905 roku o rozdziale Kościołów od Państwa, znajduje odzwierciedlenie w konstytucji oraz polityce wewnętrznej Francji. W ostatnich dekadach coraz większe wyzwanie dla spójności modelu laickości stanowi obecność islamu jako drugiej co do liczebności religii we Francji, szczególnie w kontekście tożsamości kobiet muzułmańskich. Kwestie związane z noszeniem *hidżabu, nikabu* czy burki stały się osią kontrowersji, ujawniających napięcia pomiędzy normami republikańskimi a wartościami kulturowo-religijnymi wspólnot muzułmańskich. Pojęcie „laickości" (*laïcité*) wywodzi się z greckiego słowa *laos*, oznaczającego „lud", oraz łacińskiego *laïkos*, rozumianego jako „osoba świecka" – jednostka, która przyjęła chrzest, lecz nie należy do stanu duchownego. Współczesne rozumienie laickości odnosi się do zasady rozdziału Kościoła od państwa oraz neutralności państwa wobec wszelkich religii. Jednym z pierwszych i najważniejszych teoretyków tego pojęcia był francuski polityk i pedagog Ferdinand Buisson, który definiował laickość jako wyraźne oddzielenie sfery politycznej, będącej domeną państwa, od sfery religijnej, zarezerwowanej dla wspólnot wyznaniowych. Francja jako pierwszy kraj europejski o ustrojowo zagwarantowanej świeckości, uczyniła z laickości jedną z podstawowych zasad swojej Republiki.

Jak zauważa Renata Jankowska, laickość francuska opiera się na trzech podstawowych zasadach. Pierwszą z nich jest wolność sumienia oraz wyrażania przekonań – zarówno religijnych, jak i niereligijnych – pod warunkiem, że nie naruszają one porządku publicznego.Zgodnie z artykułem 1 ustawy z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale Kościołów od Państwa:*Republika zapewnia wolność sumienia. Gwarantuje swobodne wykonywanie praktyk religijnych jedynie z poniżej podanymi ograniczeniami, powziętymi w interesie porządku publicznego*".Jednocześnie, w trosce o zachowanie neutralności przestrzeni publicznej, prawo to wprowadza pewne ograniczenia dotyczące obecności symboli religijnych. Artykuł 28 ustawy stanowi, że: *„Zakazane jestwznoszenie lub umieszczanie jakiegokolwiek znaku lub emblematu religijnego na pomnikach publicznych lub w jakimkolwiek miejscu publicznym, z wyjątkiem budynków służących praktykom religijnym, grobowców na cmentarzach, pomników nagrobnych oraz w muzeach lub na wystawach*".

Drugą fundamentalną zasadą francuskiej laickości jest instytucjonalne oddzielenie państwa od Kościoła. Artykuł 2 przywołanej ustawy z 1905 roku jednoznacznie stwierdza: „Republika nie uznaje, nie opłaca ani nie subwencjonuje żadnej religii."W konsekwencji z budżetów państwowych, departamentalnych i komunalnych wykluczono wszelkie wydatki przeznaczone na działalność religijną.

Trzecim filarem laickości w ujęciu francuskim jest zasada równości wobec prawa, niezależnie od wyznania czy światopoglądu. Zasada ta została wpisana do francuskiego porządku konstytucyjnego już w Konstytucji z 1946 roku, a jej kontynuację stanowi

obowiązująca Konstytucja z 1958 roku. Artykuł 1 tego aktu normatywnego brzmi: „*Francja jest Republiką niepodzielną, laicką, demokratyczną i socjalną. Zapewnia onarówność wszystkich obywateli wobec prawa, bez względu na pochodzenie, rasę lub religię. Respektuje wszelkie przekonania*”.W tym ujęciu laickość nie jest negacją religii, lecz afirmacją bezstronności państwa. Republika nie angażuje się w sprawy religijne, nie propaguje żadnego systemu wierzeń, nie finansuje żadnej religii, a jednocześnie chroni wolność sumienia swoich obywateli.

Ze względu na znaczną wewnętrzną różnorodność społeczności muzułmańskiej w Republice Francuskiej, elementem integrującym i wzmacniającym więzi wewnątrz tej grupy jest przede wszystkim wiara. Sfera życia związana z ochroną tradycji oraz obyczajowością postrzegana jest jako kluczowy czynnik budujący i umacniający wspólnotę muzułmanów jako zwartej struktury społecznej. Normy prawne dotyczące wyznawania islamu stanowią istotny element procesu integracji muzułmanów z obywatelskimi wartościami Republiki. Zagadnienia te odnoszą się w szczególności do lokalizacji meczetów, ceremonii religijnych, praktykowania postu, publicznego manifestowania wyznania oraz kwestii menu serwowanego przez placówki gastronomiczne. Wpływają one również na kształtowanie reprezentacji społeczności muzułmańskiej wobec rządu francuskiego.

W 2004 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych informowało, iż liczba miejsc modlitewnych we Francji wynosiła około 1685, przy czym w dwudziestu z nich możliwe było zgromadzenie ponad 1000 wiernych. Do 2010 roku liczba ta wzrosła o kolejne 300 obiektów. Największym meczetem w kraju pozostaje Meczet Adda’wa w Paryżu, który może pomieścić blisko 4000 osób.

Niemniej jednak, rzeczywista pozycja islamu w przestrzeni publicznej Francji wyraża się przede wszystkim poprzez lokalizację miejsc kultu. Wiele z nich usytuowanych jest w piwnicach, starych mieszkaniach czy zaniedbanych budynkach mieszkalnych, co prowadzi do powszechnego określenia tego zjawiska mianem „islamu piwnic” i „meczetów bez minaretów”.Utrudniony dostęp do takich miejsc, wynikający z braku ich oznakowania, stanowi poważną barierę dla praktyk religijnych. Przykładowo, w Paryżu aż 75% meczetów mieści się w hotelach robotniczych, z których najczęściej korzystają afrykańscy imigranci zamieszkujący noclegownie.

Problemy związane z publicznym wyznawaniem islamu uległy intensyfikacji w 2011 roku, kiedy to Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wprowadziło zakaz odprawiania modlitw w przestrzeni publicznej. Celem tych restrykcji było ograniczenie napięć społecznych i przeciwdziałanie narastającej irytacji obywateli Republiki. Publiczne modły w centrach największych miast Francji były bowiem odbierane jako zakłócenie porządku publicznego i stały się powodem manifestacji grup opowiadających się za ścisłym przestrzeganiem zasady laickości.

Miejsce kobiet w społecznościach muzułmańskich kształtowało się dynamicznie na przestrzeni wieków. Jego genezy można doszukiwać się w okresie dżahiliji, czyli w tzw. czasach niewiedzy przypadających na okres przed pojawieniem się islamu. Informacje dotyczące dzieciństwa kobiet w tym czasie są ograniczone, wiadomo jednak, że dorastały one w obrębie struktur rodzinnych. Problematyka równości płci w świecie muzułmańskim ujawnia się w napięciu pomiędzy surowymi zasadami religijnymi a aspiracjami do swobody jednostkowej. Koran jako główne źródło prawa i moralności w islamie odnosi się także do pozycji kobiet. Sura IV zatytułowana „Kobiety” zawiera wiele zapisów dotyczących ich roli w społeczeństwie. Szczególne kontrowersje budzi werset 34 tej sury, mówiący: *„Mężczyźni*

*stoją nad kobietami ze względu na to, że Bóg dał wyższość jednym nad drugimi, i ze względu na to, że oni rozdają ze swojego majątku. Przeto cnotliwe kobiety są pokorne i zachowują w skrytości to, co zachował Bóg. I napominajcie te, których nieposłuszeństwa się boicie, pozostawiajcie je w łożach i bijcie je. A jeśli są wam posłuszne, to starajcie się nie stosować do nich przymusu. Zaprawdę, Bóg jest wzniosły, wielki".*Interpretacje tego wersetu często podkreślają, iż przewidziane sankcje powinny być stosowane stopniowo, poczynając od upomnienia, poprzez separację, a dopiero w ostateczności sięganie po środki fizyczne. Odpowiedzialność za kobiety według Koranu spoczywa głównie na mężczyznach, którzy zobowiązani są do nadzorowania ich zachowania. Co istotne, większość przepisów odnoszących się do kobiet zawarta jest w formie zaleceń kierowanych do mężczyzn, a nie bezpośrednio do samych kobiet.

Znaczna liczba pejoratywnych określeń dotyczących kobiet znajduje się w hadisach. Jak zaznaczają Kamil Frąckowiak i Halina Frąckowiak, można jednak odnaleźć także wypowiedzi pochlebne, ukazujące troskę Proroka o przyszłość kobiet oraz ich znaczenie w życiu społecznym i rodzinnym.Pomimo postępujących zmian w zakresie praw człowieka oraz walki z dyskryminacją, prawa kobiet w krajach muzułmańskich nie zostały w pełni zharmonizowane z międzynarodowymi standardami. Niemniej jednak kobiety coraz częściej korzystają z możliwości edukacyjnych. W Iranie, na przykład, około 80% kobiet kończy szkołę średnią, a ponad połowa zdobywa wyższe wykształcenie. Kontrastem pozostaje sytuacja w Afganistanie, gdzie kobiety nadal nie posiadają prawa do edukacji.Choć kobiety mogą podejmować pracę zawodową, obowiązujące regulacje narzucają szereg ograniczeń. Podjęcie zatrudnienia nie może prowadzić do zaniedbania obowiązków domowych, a zgoda męża często stanowi warunek konieczny. Praca kobiet nie powinna również generować kontaktu z obcymi mężczyznami.

Muzułmanki najczęściej pracują jako nauczycielki czy lekarki, choć spotyka się także kobiety prowadzone działalności gospodarcze. Zawody takie jak sędzia są jednak zarezerwowane dla mężczyzn, co uzasadniane jest rzekomą większą emocjonalnością kobiet, mogącą zakłócić obiektywizm.Dostęp kobiet do praktyk religijnych także ulegał zmianom. Jak wspomina sura XXXIII, werset 35(15), kobiety uczestniczyły w modlitwach wraz z Prorokiem. Praktyka ta zakończyła się wkrótce po jego śmierci, kiedy to kobietom zakazano wstępu do meczetu. Obecnie kobiety mogą uczestniczyć w modlitwach w meczecie, lecz podlegają ograniczeniom. W czasie menstruacji uważane są za rytualnie nieczyste, co wyklucza je z praktyk religijnych. Podczas wspólnych modłów kobiety stoją za mężczyznami, a ich uczestnictwo nie jest obowiązkowe, lecz stanowi przysługujące im prawo.

W zakresie dziedziczenia kobiety są także traktowane inaczej niż mężczyźni – dziedziczą jedynie połowę tego, co przysługuje mężczyznom. W prawie karnym odpowiadają natomiast na równi z nimi. Przewidziane przez Koran sankcje za cudzołóstwo to sto batów dla niezamężnych kobiet oraz w niektórych tradycjach ukamienowanie dla mężatek. Stopień surowości zależy jednak od konkretnego kraju i jego interpretacji religijnej. Najbardziej kontrowersyjnym tematem są tzw. zabójstwa honorowe. Mimo tego, iż w Koranie nie istnieją zapisy nakazujące takich czynów, prawo daje ochronę mężczyznom, którzy się tego dopuścili. Reguła „*qesas*" pozwala uniknąć kary śmierci, jeśli rodzina ofiary wybaczy sprawcy. Brak jednoznacznej odpowiedzialności za samodzielne wymierzanie sprawiedliwości przyczynia się do bezkarności i legitymizowania przemocy w imieniu honoru rodzinnego.

Jedną z najważniejszych ról przypisywanych kobietom w islamie jest macierzyństwo. Jak zauważa Aldona Maria Piwko, sprawowanie opieki nad dziećmi oraz prowadzenie gospodarstwa domowego bywa przedstawiane jako forma rekompensaty za niższy status społeczny kobiet. Kwestia szacunku wobec matki jest wielokrotnie podkreślana w Koranie, który nadaje jej wyjątkową rangę i godność.

Analizując życie prywatne kobiet w kulturze islamskiej, nie sposób pominąć instytucji małżeństwa. Choć zgodnie z zasadami prawa islamskiego kobieta nie może zostać wydana za mąż bez swojej zgody, w praktyce jej milczenie może być traktowane jako akceptacja. Dodatkowo, w przypadku osób niepełnoletnich, opiekun prawny może wydać dziewczynkę za mąż, a jej prawo do wyrażenia sprzeciwu zostaje odłożone do momentu osiągnięcia dojrzałości. Wówczas kobieta może unieważnić zawarte małżeństwo.

Szczególnie dramatycznym zagadnieniem pozostaje problem żeńskiego obrzezania, znanego jako *tahara*. Choć nie znajduje ono uzasadnienia w Koranie i nie jest praktyką religijną, przetrwało w wielu krajach muzułmańskich jako element lokalnej tradycji, sięgający nawet czternastu wieków.Tradycja nie pozostawia skrzywdzonej kobiecie wyboru, dodatkowo zazwyczaj obrzędy wykonywane są na nieletnich, które nie mają na tyle odwagi, by się sprzeciwić. Warto zaznaczyć, że protest obrzezanej kobiety byłby równoznaczny z wykluczeniem rodzinnym i społecznym. W Europie mieszka około 600 000 kobiet, które doświadczyły okaleczenia żeńskich narządów płciowych, a według szacunków, w trzynastu państwach europejskich blisko 180 000 dziewcząt jest poważnie narażonych na poddanie się takiej praktyce.Problem stał się na tyle poważny, że Światowa Organizacja Zdrowia stale obserwuje skalę zjawiska, inicjując przedsięwzięcia mające na celu zahamowanie tego zjawiska.

Kolejnym istotnym aspektem codziennego życia kobiet w islamie jest ubiór. Choć zasady dotyczące wyglądu zewnętrznego różnią się regionalnie, ich fundament stanowi interpretacja Koranu. Islam nakłada na wiernych obowiązek schludnego i czystego wyglądu, podkreślającego różnice między płciami.Kluczowe w tym kontekście są pojęcia *haja* (oznaczająca wstyd, skromność, szacunek) oraz *hidżab*, który funkcjonuje jako symboliczna i fizyczna zasłona mająca chronić kobiety przed spojrzeniami obcych mężczyzn. Werset 33:59 z Koranu nakazuje kobietom wierzącym zakrywać się w sposób, który zabezpiecza je przed znieważeniem.

Zgodnie z zasadą *aurah*, kobiety zobowiązane są do zakrywania całego ciała, z wyjątkiem twarzy i dłoni, podczas gdy dla mężczyzn obowiązek ten dotyczy przestrzeni między pępkiem a kolanami. Niestosowanie się do tych zasad może skutkować stygmatyzacją – kobiety odsłaniające włosy lub twarz bywają postrzegane jako niemoralne lub prowokujące. W ten sposób islamiczna etyka ubioru łączy kwestie religijne z normami społecznymi i kulturowymi, wpływając na sposób postrzegania kobiet oraz ich rolę w społeczeństwie.

Zapis nakazujący muzułmankom zakrywanie atrakcyjności, zawarty w świętej księdze islamu, podlega różnym interpretacjom. W wielu krajach nie jest on obowiązkowo egzekwowany, natomiast w okresie rządów Talibów w Afganistanie kobiety były zobowiązane nie tylko do noszenia burki – okrycia całego ciała – ale również płaskiego obuwia oraz rezygnacji z makijażu. Współcześnie muzułmanki zamieszkujące Europę Zachodnią postrzegają noszenie zakrycia twarzy nie tylko jako wyraz swojej wiary, lecz także jako przejaw poszanowania dla tradycji i kultury islamu. We Francji zagadnienie to jest przedmiotem intensywnej debaty publicznej i zajmuje jedno z czołowych miejsc w

tamtejszym dyskursie społecznym.Zasłony noszone przez muzułmanki budzą znaczne zainteresowanie w społeczeństwach europejskich. Choć kwestia norm precyzujących dopuszczalne formy manifestowania religii ma charakter drugorzędny, to komfort kobiet noszących okrycia religijne w krajach europejskich zależy w dużej mierze od możliwości dostosowania ich stroju do obowiązujących norm społecznych.Problem noszenia muzułmańskich chust wciąż pozostaje nieuregulowany w wielu krajach, często stając się źródłem sporów politycznych wynikających z trudności pogodzenia norm świata muzułmańskiego z europejskimi zasadami laickości.

Najwyższy organ francuskiego wymiaru sprawiedliwości 27 listopada 1989 roku orzekł, że strój czy symbole religijne noszone przez młodzież w celu wyrażenia wyznawanej wiary nie są sprzeczne z laickim charakterem państwa, realizującym zasadę wolności słowa. Rada Stanu wskazała jednak, że ekspresja religijna nie może prowadzić do nacisków ani zagrożeń wobec pozostałych członków społeczności szkolnej. Zgodnie z ustawą z 12 grudnia 1989 roku, dopuszczono noszenie *hidżabu*, co wywołało szeroką debatę społeczną. W konsekwencji, 15 marca 2004 roku wprowadzono kolejną ustawę, uzupełnioną okólnikiem z 18 maja 2004 roku, zabraniającą noszenia symboli religijnych w szkołach publicznych. Ustawa ta zakazuje noszenia elementów stroju, które jednoznacznie ujawniają przynależność religijną, takich jak islamska zasłona (niezależnie od jej nazwy), *kippa* czy krzyż w nadmiernych rozmiarach. Przepis ten ma charakter uniwersalny – obejmuje wszystkie religie i przewiduje możliwość objęcia zakazem również nowych symboli, jeśli będą miały na celu obejście prawa. Jednocześnie ustawa dopuszcza noszenie dyskretnych symboli religijnych oraz ubiorów noszonych zwyczajowo bez religijnego kontekstu.

Rada ustawodawcza wyróżnia dwa typy zakazanych symboli: pierwsze to te, które jednoznacznie i widocznie identyfikują przynależność religijną, drugie to symbole osobiste, których religijny wydźwięk zależy od sposobu ich noszenia. Jak zauważa Jacek Falski, takie rozróżnienie daje placówkom oświatowym znaczną swobodę interpretacyjną i możliwość arbitralnego klasyfikowania elementów garderoby jako dozwolonych lub budzących sprzeciw.

Według badań Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju z 2004 roku, aż 69% Francuzów poparło wprowadzone restrykcje, a co zaskakujące – również 49% muzułmanek je zaakceptowało. Wśród francuskiej społeczności muzułmańskiej 53% sprzeciwiło się zakazowi, natomiast 42% wyraziło dla niego aprobatę.

Kolejnym krokiem w kierunku ograniczenia swobody manifestowania religii była ustawa z 11 kwietnia 2011 roku (nr 2010–1192) zakazująca zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej.Mohammed Moussaoui, przewodniczący Francuskiej Rady Wiary Muzułmańskiej, już w 2009 roku sprzeciwiał się projektowi, wskazując, że chusty muzułmańskie nie stanowią zagrożenia, a demonizowanie ich może prowadzić do stygmatyzacji muzułmanów i samego islamu.

Ustawa zakazuje zakrywania twarzy w przestrzeni publicznej, obejmując *nikaby* i burki, ale nie obejmując *hidżabów*. Zgodnie z art. 1:„*Nikt nie może w przestrzeni publicznej nosić ubrań mających na celu zakrycie twarzy*”. Art. 2 definiuje przestrzeń publiczną jako miejsca ogólnodostępne, objęte nadzorem państwowym lub dostępne w ramach świadczenia usług godnie z art. 3, naruszenie przepisu skutkuje grzywną do 150 euro albo alternatywnie – obowiązkiem wykonania prac społecznych.

Zgodnie z nowelizacją prawa karnego z 11 października 2011 roku, zmuszanie innych do zakrywania twarzy za pomocą gróźb lub przymusu może skutkować karą więzienia do

jednego roku i grzywną do 30 000 euro, a w przypadku osób małoletnich – odpowiednio do dwóch lat i 60 000 euro.Funkcjonariusze nie mają prawa zmuszać kobiet do odsłonięcia twarzy w przestrzeni publicznej, z wyjątkiem sytuacji, gdy zostaną one przewiezione na posterunek. Jednak taka procedura może zostać odebrana jako zdrada w kontekście zasad islamu, według których kobieta nie powinna przebywać sama w towarzystwie obcego mężczyzny. Ustawa dopuszcza wyjątki w przypadku pracy zawodowej, obrzędów religijnych oraz nakazów wynikających z innych aktów prawnych. Nie dotyczy również nakryć głowy niezasłaniających twarzy.

Francuska Rada Konstytucyjna, mimo ogólnego charakteru ustawy, dostrzegła jej ukierunkowanie na muzułmanki, uznając, że „*praktyki, do których odwołuje się ustawa* [...] *ignorują minimalne wymagania życia w społeczeństwie. Dodatkowo, ustawodawca jest przekonany, że kobiety ukrywające twarzczy to dobrowolnie, czy też nie, znajdują się w sytuacji wykluczenia i niższości w sposób oczywisty, niezgodny z konstytucyjnymi zasadami wolności i równości*".

Mimo że Francja oficjalnie nie odnosi przepisów do konkretnej religii, organizacje broniące praw muzułmanów interpretują je jako skierowane przeciwko ich społeczności. Wprowadzone regulacje doprowadziły do mobilizacji społecznej przeciwko islamowi oraz do traktowania zakrywania twarzy jako religijnego identyfikatora.Choć zgodnie z danymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych jedynie ok. dwóch tysięcy kobiet stosowało praktykę zasłaniania twarzy, szacunki wskazują, że społeczność muzułmanek we Francji liczyła wówczas około 2,5 miliona. Z badań Centralnego Dyrektoriatu Wywiadu Wewnętrznego wynika, że spośród 367 przebadanych kobiet zakrywających twarz, blisko 25% stanowiły konwertytki, a motywacją do noszenia zasłony była indywidualna interpretacja wiary, a nie demonstracja polityczna.

Media francuskie podają, że regulacje te wywołały efekt odwrotny do zamierzonego – wzmocniły napięcia społeczne i mogły wpłynąć na wzrost bezrobocia wśród muzułmanek, ograniczając ich dostęp do edukacji i rynku pracy. Pojawia się zatem pytanie, czy koszty wdrożenia ustawy nie przewyższają potencjalnych zysków – zarówno finansowych, jak i społecznych.

W realiach francuskiej laickości, próba pogodzenia zasady neutralności światopoglądowej państwa z prawem muzułmanek do wyrażania swojej religijnej tożsamości staje się źródłem systemowego konfliktu, który ujawnia ograniczenia modelu laickości w obliczu rosnącej różnorodności kulturowej i religijnej społeczeństwa.

Analiza statusu muzułmańskich kobiet we Francji pokazuje, że pomimo formalnej równości wobec prawa, realna możliwość uczestnictwa w życiu publicznym – bez rezygnacji z elementów własnej tożsamości religijnej – jest ograniczana przez politykę państwa oraz obowiązujące regulacje. Dążenie do neutralności w przestrzeni publicznej skutkuje w praktyce wykluczeniem symboli religijnych, co szczególnie dotyka kobiety muzułmańskie, dla których strój stanowi zarówno wyraz wiary, jak i element tożsamości kulturowej. Ustawodawstwo, choć deklaratywnie neutralne, bywa interpretowane jako ukierunkowane przeciwko islamowi, co prowadzi do społecznego napięcia, marginalizacji i trudności integracyjnych. W obliczu dynamicznych zmian demograficznych i społecznych, niezbędna wydaje się refleksja nad modelem laickości i jego zdolnością do uwzględniania pluralizmu światopoglądowego w demokratycznym państwie prawa.

Bibliografia

1. A. Ratnik, *Wprowadzenie zakazu modlitw ulicznych we Francji*, https://konserwatyzm.pl/wprowadzenie-zakazu-modlitw-ulicznych-we-francji/, 05.05.2025 r.
2. Balicki J., *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej*. *Wyzwania dla polityki integracyjnej*, Warszawa 2010.
3. Bartoszewicz J*., Zakaz zasłaniania twarzy a prawo do uzewnętrzniania wyznania*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2" 2011.
4. Dimitrowa M., *Kobieta arabska w krajach Maghrebu w świetle ograniczeń nakładanych na nią przez społeczeństwo,* „Przegląd prawa i administracji" Wrocław 2010, t.82.
5. *Francja: za mało islamskich cmentarzy*, https://info.wiara.pl/doc/150106.Francja-
6. Frąckowiak K., Frąckowiak H., *Społeczno-prawna sytuacja muzułmanki w ujęciu islamu w wybranych aspektach,* „Studia Warmińskie" 2013, Issue 50.
7. Gajlewicz- Korab K., *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii,* Warszawa 2012. http://biblioteka.sejm.gov.pl/wpcontent/uploads/2015/10/Francja_pol_010711.pdf, 04.05.2025 r.
8. Jankowska R., *Islam w przestrzeni publicznej laickiej Francji*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia"2017, nr 1.
9. *Konstytucja Francji z 4 października 1958 r.,* tłum. W. Skrzydło
10. Kuriata A., *Francuski zakaz zakrywania twarzy w miejscach publicznych jako przykład europejskich ograniczeń prawnych w uzewnętrznianiu wyznania poprzez strój,* „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW" 2016, nr 1.
11. Kuriata A., *Strój muzułmanek we Francji a wpływ islamu*, Wrocław 2015,
12. Michalik P., *Zwolnienia podatkowe dla związków wyznaniowych w orzecznictwie Sądu Najwyższego USA*, „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2012, t. 15.
13. Oficjalna strona Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego http://mzr.pl/koran/ [dostęp: 05.05.2025].
14. Okaleczanie żeńskich narządów płciowych: dlaczego się dzieje? Jak z nim walczyć? https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20200206STO72031/okaleczanie-zenskich-narzadow-plciowych-dlaczego-sie-dzieje-jak-z-nim-walczyc, [dostęp: 07.05.2025].
15. Orzeszyna K., *Współczesne interpretacje francuskiej koncepcji państwa świeckiego,* „Roczniki Nauk Prawnych" 2003, t. XIII, z. 1.
16. Piwko A.M., *Muzułmańscy rodzice*, „Nurt SVD", 2010, nr. 44.
17. Piwko A.M., *Znaczenie mody w religii i kulturze islamu* „Nurt SVD" 2012, t. 46, nr 2.
18. Sadowa K., *Sytuacja kobiet w Islamie,* Wrocław 2013.
19. *Ustawa z 9 grudnia 1905 o rozdziale Kościołów od Państwa.* http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5377, 03.05.2025 r.
20. Wąsik D., Sygit B., Dubiel M*., Medyczne, społeczne i prawne aspekty obrzezania rytualnego kobiet,* „Forum Teologiczne" 2015, t. 16.
21. Widy-Behiesse M., *Równouprawnienie w myśli zachodnich intelektualistek muzułmańskich,*„Przegląd Kulturoznawczy" 2016, nr 4 (30).
22. za-malo-islamskich-cmentarzy, [dostęp: 05.05.2025].

23. Zawadewicz-Szaniawska M., *Ewolucja modeli integracji muzułmanów w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2019.

24. Zawiślak M., *Okólnik z 18 maja 2004 r. wsprawie wprowadzenia w życie ustawy z dnia 15 marca 2004 r. dotyczącej znaków religijnych w szkołach publicznych,* „Przegląd Prawa Wyznaniowego" 2012, t. 4.

INSTYTUCJONALNE WSPARCIE JAKO ELEMENT PRZECIWDZIAŁANIA WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU WYCHOWANKÓW PLACÓWEK RESOCJALIZACYJNYCH

Uhruska Aleksandra
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor – dr Bejger H.

Każdy człowiek pragnie integracji społecznej oraz równego dostępu do dóbr i usług, które pozwoliłyby na godne i szczęśliwe życie każdej jednostki. Jednak możemy spotkać się z ogromnym problemem, jakim jest zjawisko marginalizacji bądź też wykluczenia. Problem ten dotyka bardzo często ludzi młodych, którzy opuścili ośrodek resocjalizacji. Marginalizacja, to proces, w którym człowiek znajduje się na styku kilku grup społecznych i nie czuje przynależności do żadnej z nich, co może być spowodowane zachowaniami aspołecznymi. Przez wykluczenie społeczne rozumie się sytuację, w której dana jednostka będąca członkiem społeczeństwa nie może normalnie uczestniczyć w działaniach obywateli tego społeczeństwa, przy czym ograniczenie to nie wynika z jej wewnętrznych przekonań. Wykluczenie społeczne jest zjawiskiem wielowymiarowym i w praktyce oznacza niemożność uczestnictwa w życiu gospodarczym, politycznym jak i kulturowym, w wyniku braku dostępu do zasobów, dóbr i instytucji, ograniczenia praw społecznych oraz deprywacji potrzeb. Podmiotem wykluczenia społecznego jest przede wszystkim człowiek, który został wykluczony w sposób przez siebie zawiniony lub też doznał wykluczenia z powodu słabej polityki państwa.

Wykluczenie z grupy następuje na skutek określonych cech osoby odrzucanej. Należy jednak podkreślić, że motorem takich działań najczęściej jest inność, odmienność – a jak wiadomo, „inny" nie zawsze znaczy „gorszy". Osoby po resocjalizacji postrzegane są właśnie jako „gorsze", bo w przeszłości dopuściły się czynu zabronionego lub niewłaściwego. Ludzie obawiają się kontaktu z nimi, ponieważ nie wiedzą czego mogą się teraz po nich spodziewać, czy ich zachowanie zmieniło się, czy resocjalizacja odniosła zamierzony skutek. Odrzucana osoba nie jest zapraszana na wspólne spotkania, nikt nie bierze pod uwagę jej zdania, nie słucha jej, a czasem nawet w ogóle się do niej nie odzywa. Tego typu sytuacje często zdarzają się m.in. w szkole, w grupach rówieśniczych.

Osoby opuszczające placówki resocjalizacyjne są uważane za osoby niedostosowane społecznie i bardzo często utożsamiane są one z uzależnieniami, postrzegane jako osoby wchodzące w konflikty z prawem, osoby wchodzące na drogę przestępstw, ubogie, konfliktowe, stosujące przemoc w rodzinie, jako osoby, które w dzieciństwie nie miały odpowiednich wzorców w domu rodzinnym i nie miały oparcia w rodzicach, jako osoby stanowiące zagrożenie dla innych ludzi, osoby, które nie potrafią lub nie chcą przystosować

się do norm oraz zasad obowiązujących w społeczeństwie, jako jednostki mające negatywny wpływ na środowisko, w którym przebywają i na lokalną społeczność, jako osoby potrzebujące pomocy psychologicznej. Osoby niedostosowane społecznie są postrzegane jako te, które nie mają poczucia winy ani wstydu, są nieodpowiedzialne, roszczeniowe, jako osoby, które nie potrafią nawiązać trwałych, uczuciowych relacji z innymi.

Z danych Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że w ostatnich latach około 60% wychowanków placówek resocjalizacyjnych zmaga się z trudnościami w adaptacji społecznej po zakończeniu pobytu w ośrodku. Z tego grona niemal 30% ponownie popada w konflikty z prawem. Te statystyki podkreślają skalę wyzwań, przed którymi stają instytucje wspierające proces resocjalizacji, oraz wskazują na pilną potrzebę systemowego, długofalowego wsparcia po opuszczeniu placówki.

Kluczowym elementem, który może pomóc młodym ludziom w tym procesie, jest pomoc psychologiczna. Umożliwia ona przepracowanie traumy, budowanie pozytywnego obrazu samego siebie oraz rozwijanie umiejętności społecznych. Brak takiego wsparcia często prowadzi do powrotu do dawnych, niepożądanych zachowań. Dlatego współpraca z psychologami i terapeutami powinna być nieodłącznym elementem procesu readaptacyjnego, zarówno podczas pobytu w placówce, jak i po jej opuszczeniu.

Wychowankowie opuszczający placówki resocjalizacyjne mogą lub czują się wykluczeni ze społeczeństwa, a marginalizacja tych osób polega przede wszystkim na odrzuceniu zarówno ze strony rodziny jak i znajomych. Młodzież niedostosowana społecznie rzadko jest lubiana, zarówno przez rówieśników jak i osoby dorosłe. Ludzie unikają osób nieprzystosowanych społecznie z obawy przed ich zachowaniem, z trudnością nawiązują z nimi kontakty, co powoduje, że czują się oni wyobcowani w grupie. Obraz osoby wykluczonej bardzo często kształtuje się na podstawie informacji na dany temat. Czasami są to plotki, stereotypy czy też uprzedzenia.

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu obejmuje wszelkie podejmowane działania, które mają na celu zwiększenie zakresu i form wsparcia dla grup szczególnie narażonych na ryzyko marginalizacji i wykluczenia społecznego oraz włączenie tych grup do współdecydowania o potrzebnych formach i metodach pracy.

Przepisy dotyczące przeciwdziałania procesowi marginalizacji społecznej zawarte są zarówno w Regułach Narodów Zjednoczonych oraz w Zaleceniach Rady Europy. Reguły przyjęte przez ONZ wskazują na konieczność objęcia wszystkich nieletnich pozbawionych wolności ułatwieniami pomagającymi po zwolnieniu w powrocie do społeczeństwa, życia w rodzinie, w nauce lub pracy. Zalecają też właściwym władzom zapewnienie nieletniemu pomocy w ponownym znalezieniu sobie miejsca w społeczeństwie, łagodzeniu uprzedzeń. Rekomendują, w miarę możliwości, zapewnienie im mieszkania, pracy, odzieży i dostatecznych środków utrzymania. Wskazują przy tym, że odpowiedzialne za to służby powinny nawiązywać kontakt z nieletnimi jeszcze w czasie ich pobytu w zakładzie. W świetle przepisów prawa polskiego postępowanie w sprawie nieletnich reguluje ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, która określa cele postępowania w sprawach nieletnich definiując je jako: stwarzanie dzieciom warunków powrotu do normalnego życia, przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości dzieci.

Ważną instytucją, która przeciwdziała procesowi marginalizacji społecznej jest pomoc społeczna. Zgodnie z jej przepisami wychowanek młodzieżowego ośrodka wychowawczego oraz zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich zostaje objęty pomocą mającą na

celu jego życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem przez pracę socjalną. Jednocześnie może uzyskać:

- pomoc pieniężną na usamodzielnianie,
- pomoc pieniężną na kontynuowanie nauki,
- pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym,
- pomoc w uzyskaniu zatrudnienia,
- pomoc na zagospodarowanie (w formie rzeczowej).

Przykładem placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich są: policyjna izba dziecka, ośrodek kuratorski, Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy, schronisko dla nieletnich, zakład poprawczy. Głównym zadaniem tych ośrodków powinno być: rozpoznanie i zaspokojenie potrzeb dzieci i młodzieży objętej wsparciem ośrodka oraz ich rodzin, zorganizowanie właściwych form pomocy wychowawczej, zapewnienie odpowiedniego rozwoju psychicznego i fizycznego, usuwanie niepożądanych zachowań, rozwiązywanie trudności i kłopotów poszczególnych wychowanków ośrodka, traktowanie ich w sposób życzliwy, taktowny, a także przygotowanie młodzieży do funkcjonowania w społeczeństwie dorosłych przez dostarczenie im niezbędnych informacji o współczesnym życiu oraz przez kształtowanie właściwych postaw i zachowań.

Ośrodki kuratorskie prowadzą działalność profilaktyczną, opiekuńczo-wychowawczą i resocjalizacyjno-terapeutyczną, która zmierza do zmiany postaw uczestników w kierunku społecznie pożądanym, zapewniającym prawidłowy rozwój ich osobowości, w szczególności poprzez:

- zaspokajanie potrzeb rozwojowych,
- rozwiązywanie problemów psychicznych,
- uczenie samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi,
- eliminowanie zaniedbań wychowawczych i edukacyjnych oraz wyrównywanie zaniedbań środowiskowych,
- wdrażanie do przestrzegania norm społecznych,
- rozwijanie zainteresowań,
- wyrabianie właściwych nawyków spędzania czasu wolnego,
- rozładowywanie napięć emocjonalnych,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości.

Innym przykładem placówki resocjalizacyjnej jest Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy, którego celem jest tworzenie właściwych dla prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży warunków wychowawczych, zdrowotnych i materialnych oraz umożliwienie prawidłowego przebiegu procesów rozwoju i socjalizacji. Zadaniem ośrodka jest eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego, przygotowanie wychowanków do samodzielnego życia, zgodnego z normami prawnymi i społecznymi oraz samodzielności zawodowej. Zadania te realizowane są poprzez:

- organizowanie zajęć resocjalizacyjnych, terapeutycznych, rewalidacyjnych oraz profilaktyczno-wychowawczych umożliwiających nabywanie umiejętności życiowych ułatwiających prawidłowe funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i społecznym,
- organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach, o których mowa w przepisach w sprawie zasad udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Przykładem efektywnej praktyki wspierającej wychowanków placówek resocjalizacyjnych jest program „Nowy Start", który jest realizowany przez wybrane Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze we współpracy z lokalnymi samorządami. Program ten oferuje każdemu wychowankowi indywidualną ścieżkę wsparcia, w skład której wchodzą mentoring, doradztwo zawodowe, pomoc psychologiczna oraz wsparcie w zakresie znalezienia pracy i mieszkania. Wyniki tych działań pokazują, że dostosowanie pomocy do indywidualnych potrzeb znacząco zwiększa szanse młodych ludzi na trwałą reintegrację ze społeczeństwem.

Inną placówką resocjalizacyjną jest zakład poprawczy, do którego przyjmowani są nieletni, którzy ukończyli 13 lat i mogą tam przebywać do momentu ukończenia 21 roku życia, jeżeli po ukończeniu 17 roku życia nie zostali skazani na karę pozbawienia wolności. Głównym celem i zadaniem zakładów poprawczych jest resocjalizacja nieletnich zakładająca zmianę ich postaw w kierunku społecznie pożądanym oraz zapewniającym im prawidłowy rozwój osobowości, jak również kształtowanie pozytywnych zainteresowań i motywacji oraz odpowiedniego systemu wartości i przestrzegania ustalonych zasad współżycia. Zadania te realizowane są poprzez następujące działania wychowawcze:

- nauczanie,
- wychowanie,
- przygotowanie do zawodu,
- organizacja wolnego czasu.

Zakłady poprawcze realizują takie cele szczegółowe jak:

- eliminacja czynników wywołujących zaburzone stany osobowości,
- kształtowanie odpowiednich stanów osobowości poprzez likwidację negatywnych zmian wywołanych wspomnianymi wyżej czynnikami,
- utrwalenie uzyskiwanych rezultatów resocjalizacji,
- inspirowanie jednostek do samowychowania.

Aby pomóc młodzieży dotkniętej problemem marginalizacji, należy objąć ją całkowitym programem opieki i to czynią ośrodki resocjalizacyjne. Są one bardzo pomocne, dają osobom w nich przebywającym możliwość uwierzenia w siebie, dostrzeżenia własnych umiejętności i talentów, uczą nawiązywania właściwych relacji międzyludzkich. Osoby przebywające w placówce uczą się również budowania wspólnoty i zaufania. Nabywanie takich umiejętności jest bardzo pomocne i potrzebne w przyszłości po opuszczeniu ośrodka.

Współczesna rzeczywistość społeczna stawia przed wychowankami placówek resocjalizacyjnych szereg trudnych wyzwań, które mogą prowadzić do marginalizacji i wykluczenia społecznego. Instytucjonalne formy wsparcia mają kluczowe znaczenie w procesie readaptacji społecznej oraz w zapobieganiu trwałej izolacji młodych ludzi po opuszczeniu tych placówek. Efektywne działania instytucji, zarówno publicznych jak i pozarządowych, umożliwiają nie tylko zaspokojenie podstawowych potrzeb wychowanków, ale także rozwijanie ich kompetencji społecznych i zawodowych oraz wzmacnianie poczucia własnej wartości. Ważnym aspektem jest współpraca między różnymi podmiotami, takimi jak szkoły, ośrodki pomocy społecznej, organizacje pozarządowe czy rynek pracy. Razem mogą one stworzyć spójną i skuteczną sieć wsparcia. Istotne jest także indywidualne podejście do każdej osoby oraz zapewnienie ciągłości wsparcia po zakończeniu pobytu w placówce. Tylko w ten sposób można skutecznie przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu i stworzyć warunki, w których wychowankowie

będą mogli w pełni uczestniczyć w życiu społecznym. Z tego względu instytucjonalne wsparcie powinno być postrzegane nie jako dodatek, ale jako fundament skutecznej resocjalizacji i reintegracji społecznej. Konieczne jest dalsze rozwijanie i doskonalenie tych form pomocy, co stanowi nie tylko wyzwanie, ale i potrzebę w kontekście budowania sprawiedliwego oraz inkluzyjnego społeczeństwa.

Często niedoceniana jest rola inicjatyw oddolnych podejmowanych przez fundacje, stowarzyszenia czy działania wolontariuszy, które wspierają młodych ludzi w powrocie do społeczeństwa. Działania te obejmują m.in. tutoring, korepetycje, zajęcia rozwijające pasje czy organizację czasu wolnego. Obecność osób niezwiązanych zawodowo z systemem resocjalizacji często daje wychowankom poczucie normalności i akceptacji.

Bibliografia

1. Kacprzak A., Kudlińska I., *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014
2. Mudrecka I., *Młodzieżowy ośrodek wychowawczy* [w:] *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, (red.) J. Brągiel, S. Badora, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
3. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności (przyjęte na mocy rezolucji 45/113 Zgromadzenia Ogólnego, 14 grudnia 1990 roku.
4. Szarfenberg R., *Marginalizacja i wykluczenie społeczne*, Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006.
5. Śliwa S., *Wybrane problemy resocjalizacji nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Wyd. Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2013.
6. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U.2018.969.
7. Wolny M., Kładoczny P., *Reintegracja wychowanków placówek resocjalizacyjnych*, Wydawnictwo APS, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze" 2019, 584(9).
8. https://mfiles.pl/pl/index.php/Wykluczenie_społeczne [dostęp: 1.05.2025].
9. https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zaklady-poprawcze-i-schroniska-dla-nieletnich [dostęp: 1.05.2025].

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ/ВЕТЕРАНОК ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Черниш Дар'я
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

На сьогодні в Україні розробляється нова система соціальної підтримки ветеранів/ветеранок та членів їх сімей для їх успішного повернення до цивільного життя після завершення війни. З початком російської агресії проти України в 2014 році науковці різних галузей обрали означену проблему для своїх наукових досліджень, зокрема:

психологія (Г. Васильєва, О. Гульбс, В. Горбунова, Н. Дідик, А. Карачевський, В. Климчук, О. Кобець, О. Кокун, Н. Колєснік, Н. Лозінська, М. Лукашенко, Г. Нетлюх, Л. Міщик, І. Пішко, Р. Попелюшко, О. Романчук, О. Смирнова, Д. Шиман, Л. Шинкарьова ін.); соціологія (Л. Берездецька О. Мраморнова, О. Харченко; І. Шапошникова ін.), соціальна педагогіка (Ю. Бриндіков, О. Буковська, А. Дуля, О. Тополь ін.), соціальна робота (Л. Вікторова, Д. Бибик, Н. Горішна, О. Карагодіна, А. Качмарук, І. Криницька, О. Логвінова, Т. Семигіна, Г. Слозанська, О. Столярик, О. Файдюк ін.) та інші.

Так, сучасні дослідники Т. Семигіна, А. Качмарик та О. Карагодіна наголосили, що після повернення додому дана категорія населення потребують у першу чергу соціальної та психологічної допомоги та підтримки. Зарубіжний досвід соціального захисту осіб, які брали участь у бойових діях, став предметом досліджень Є. Гордієнко, Т. Лях та О. Файдюк, Е. Костишин та І. Кіндій, В. Халяви.

Відповідно на сьогодні одним із основних завдань в Україні, особливо на фоні війни, що триває є соціальна підтримка ветеранів/ветеранок та їхніх сімей. Кількості ветеранів, які повертаються до цивільного життя сьогодні, робить дану проблему найактуальнішою і потребує створення ефективних програм реінтеграції. Традиційні методи, такі як одноразові виплати чи соціальні пільги, часто не вирішують складних проблем, з якими стикаються ветерани та члени їх сімей. Міждисциплінарний підхід, що об'єднує психологію, соціальну роботу, медицину та юриспруденцію, дозволяє створити цілісну систему такої підтримки.

Слід зазначити, що соціальна підтримка охоплює сукупність заходів, програм і послуг, які надають місцеві органи влади, громадські організації та інші установи для сприяння реінтеграції та забезпечення гідного рівня життя ветеранів/ветеранок і їхніх сімей. Встановлено, що ключовими установами, відповідальними за організацію та надання соціальної підтримки цій категорії населення, є три структури: територіальні центри комплектування та соціальної підтримки Міністерства оборони, територіальні підрозділи Міністерства у справах ветеранів, а також Центри надання соціальних послуг/Центри соціальних служб Міністерства соціальної політики. Ці установи повинні чітко розподілити свої повноваження та відповідальність за реалізацію соціальної підтримки ветеранів/ветеранок і їхніх сімей [2].

Для розуміння міждисциплінарного підходу щодо організації соціальної підтримки ветеранів/ветеранок та членів їх сімей необхідно проаналізувати саме поняття «соціальна підтримка». На сьогодні чинне законодавство України соціальну підтримку розглядає як «передбачені законодавством соціальні виплати, пільги, послуги, здійснення або надання яких забезпечується інституціями соціального захисту за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України, інших джерел, не заборонених законодавством» [4].

У рамках нашого дослідження поняття «соціальна підтримка» розглядається в ширшому сенсі, охоплюючи не лише згадані аспекти, але й широкий спектр заходів, включаючи медичне забезпечення, житлові програми, реабілітаційні, освітні, соціальні та інші послуги. Ці заходи реалізуються місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими установами з метою сприяння реінтеграції та забезпечення гідного рівня життя ветеранів [3]. На нашу думку, соціальна підтримка є сферою професійної діяльності фахівців із соціальної роботи. Загалом, вивчення питань соціальної підтримки в українському науковому середовищі сприяє кращому розумінню викликів, проблем і перспектив у цій галузі, що може допомогти вдосконалити систему

соціальної підтримки ветеранів в Україні.

Міждисциплінарний підхід передбачає співпрацю фахівців із різних галузей для вирішення складних соціальних завдань. У контексті підтримки ветеранів він поєднує зусилля психологів, соціальних працівників, медиків і юристів, щоб забезпечити комплексну допомогу. Такий підхід враховує фізичні, психологічні та соціальні потреби ветеранів і їхніх сімей, сприяючи їхній успішній реінтеграції. Про те на сьогодні можна визначити основні виклики реінтеграції серед ветеранів/ветеранок та членів їх сімей, які можуть охоплювати: психологічні труднощі (посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність); соціальні бар'єри (проблеми з працевлаштуванням, стигматизація, відчуження від суспільства); сімейні виклики (напружені стосунки в сім'ї, труднощі адаптації рідних до змін у поведінці ветерана, конфлікти між подружжям); юридичні та економічні проблеми (складнощі з отриманням пільг, правові питання, фінансові труднощі) [2; 3].

Тому означені виклики потребують комплексного підходу, який охоплює всі аспекти життя ветеранів/ветеранок та членів їх сімей. Відповідно, можемо зазначити, що міждисциплінарний підхід передбачає тісну співпрацю фахівців різних галузей для створення ефективної системи підтримки.

Привертає увагу те, що провідну роль у розробці концептуальних підходів до реінтеграції ветеранів війни відіграють соціальні працівники та психологи. В умовах війни серед учасників бойових дій особливо актуальним стали питання надання соціальних послуг. Серед таких послуг найбільшою популярністю є соціальна профілактика, соціальна реабілітація, психологічне консультування, зокрема посттравматичних стресових розладів (ПТСР). Психологічний підхід базується на вивченні закономірностей психологічного розвитку людини в суспільстві, акцентуючи увагу на психологічних і емоційних аспектах, а не на соціальних (структурних) факторах, що спричиняють складні життєві ситуації у клієнтів [6]. Відповідно психологічна підтримка є ключовою для реінтеграції ветеранів/ветеранок. Тому великої популярності набувають різноманітні програми когнітивно-поведінкової терапії, групові заняття та індивідуальні консультації, що допомагають подолати соціальну ізоляцію, ПТСР, тривожність і депресію. Важливо також залучати членів сімей до таких програм, щоб допомогти їм адаптуватися до змін у поведінці ветерана.

Наступна складова міждисциплінарного підходу є медицина. Саме вона розглядає фізичне здоров'я ветеранів крізь призму уваги до травми, отримані під час служби. Співпраця медиків, фізіотерапевтів і психологів дозволяє створювати індивідуальні плани реабілітації. Наприклад, програми протезування поєднуються з психологічною підтримкою, щоб полегшити адаптацію до нових умов життя [3].

Важливу роль в соціальній інтеграції відіграють соціальні працівники, які допомагають ветеранам із працевлаштуванням і соціальною адаптацією. Програми перекваліфікації, кар'єрного консультування та підтримки підприємницьких ініціатив сприяють економічній незалежності. Наприклад, гранти на відкриття власного бізнесу допомагають ветеранам знайти нове місце в суспільстві. Також в цьому належить велика роль і громадським організаціям, які створюють платформи для взаємодії ветеранів, надають психологічну та матеріальну підтримку, а також сприяють формуванню спільнот. Ветеранські хаби в Україні об'єднують фахівців різних галузей для надання комплексної допомоги [6].

Отже, міждисциплінарний підхід до організації соціальної підтримки

ветеранів/ветеранок та їхніх сімей є ефективним способом їхньої реінтеграції. Поєднання психологічної, медичної, соціальної та юридичної допомоги дозволяє врахувати всі потреби ветеранів. Досвід України та інших країн показує, що створення координаційних центрів і залучення громадських організацій значно підвищує ефективність таких програм. Подальші дослідження мають бути спрямовані на адаптацію міжнародного досвіду до українських реалій та оцінку довгострокових результатів.

Література

1. Бриндіков, Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія. Хмельницький: Вид-во «Поліграфіст», 2018. 372 с.

2. Відновлення та реінтеграція: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку: монографія / Власюк О. С., Мокій А. І., Науменко Н. С., Степанова А. А., Цимбалюк І. О., Павліха Н. В., Возняк Г. В., Молінський В. О., Швець В. В., Корнелюк О. А. / Заг. ред.: Цимбалюк І. О., упоряд. Павліха Н. В. Луцьк: Вежа-Друк, 2024.

3. Палієнко Т. Семигіна Т. Психосоціальна підтримка ветеранів війни та цивільних, які постраждали через збройний конфлікт. 2016.

4. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-a404 (дата звернення 21.05.2025).

5. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: Постанова Кабінеті Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF (дата звернення 21.05.2025).

6. Сичова В. В., Вакуленко С. М. Концептуальні підходи до реінтеграції ветеранів російсько-української війни та їхніх сімей. URL: http://www.soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2024/102/14.pdf (дата звернення 21.05.2025).

АНАЛІЗ ДОСВІДУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Ясінська Анна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

В умовах тривалих соціальних потрясінь, воєнного стану, внутрішніх переміщень, поглиблення соціальної нерівності та зростання психологічної напруги серед населення, життєстійкість особистості набуває виняткового значення як фактор збереження цілісності, соціального функціонування та особистісного розвитку. Суспільство сьогодні стикається з безпрецедентними викликами, які потребують не лише інституційної підтримки, а й активного залучення громадянського суспільства до процесів відновлення, підтримки та соціальної згуртованості.

Особливості життєстійкості особистості різних верств населення досліджували Т. Ларіна, Т. Титаренко, К. Харченко, О. Чиханцова та ін. Ідеї впровадження

комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості розкрито у працях В. Амеліної, І. Єнгаличевої, Д. Мельничук, В. Попович, О. Птахіна, Т. Новак та ін. Проте, незважаючи на наявність публікацій питання, що стосуються соціальної послуги з формування життєстійкості є актуальним з огляду його новизни як на законодавчому рівні, так і на рівні впровадження у недержавних об'єднаннях.

Аналіз наукових джерел свідчить, що життєстійкість є складним, багатовимірним феноменом, який розглядається як інтегративна особистісна якість, що забезпечує здатність людини протистояти стресовим впливам, долати життєві труднощі та адаптуватися до нових умов. Попри відсутність єдиного трактування цього поняття, дослідники акцентують на його ключових складових: контролі, включеності, готовності до викликів і базовій довірі до світу. Нам імпонує трактування цього поняття О. Чиханцовою як «інтегральної особистісної характеристики людини, особистісного ресурсу, що забезпечує їй успішність подолання життєвих труднощів та здатність витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню впевненість, збалансованість, не знижуючи успішності діяльності» [4, с. 371]. Таким чином, життєстійкість є критично важливою для адаптації до кризових ситуацій, прийняття рішень в умовах невизначеності, подолання втрат, збереження внутрішнього ресурсу та відновлення після травматичного досвіду.

У цих умовах важливу роль у формуванні життєстійкості відіграють недержавні об'єднання — громадські, благодійні, волонтерські організації, які, маючи більшу гнучкість, здатність до інновацій та близькість до цільових груп, активно впроваджують практики психологічної, соціальної, освітньої підтримки населення. Їх діяльність часто орієнтована на найвразливіші категорії громадян: внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, жінок із досвідом насильства, дітей та молодь, осіб, що пережили травму. Завдяки комплексному підходу – поєднанню соціальної роботи, консультування, тренінгів, арттерапії, створення спільнот – такі об'єднання відіграють ключову роль у формуванні стійкості, самозарадності та соціальної включеності [1].

Актуальність дослідження також посилюється потребою у вивченні досвіду експериментального впровадження комплексної соціальної послуги формування життєстійкості, яка набула актуальності в контексті Всеукраїнської програми ментального здоров'я, ініційованої Першою леді України О. Зеленською. Успішне виконання завдань цієї програми значною мірою залежить від спроможності місцевих ініціатив, у тому числі недержавних об'єднань, до ефективного супроводу бенефіціарів на рівні громад.

Як вказують науковці, «формування життєстійкості в соціальній громаді стає актуальним завданням, що вимагає глибокого розуміння різноманітних аспектів економічної, соціальної та психологічної життєдіяльності» [3].

У 2023 р. Міністерством соціальної політики України було розпочато експеримент щодо запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості, який реалізовується у співпраці з Національною соціальною сервісною службою, Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю, органами місцевого самоврядування та надавачами соціальних послуг. У форматі експериментального проєкт працюватиме до кінця 2025 р. Його важливим кінцевим практичним результатом має стати затвердження Державного стандарту комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2023 р. № 1049 «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження

комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості», якою було затверджено «Порядок реалізації експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості» [2].

Якщо розглядати комплексну соціальну послугу формування життєстійкості як напрям діяльності недержавних об'єднань, то необхідно зазначити, що життєстійкість особистості у діяльності недержавного об'єднання розглядається не лише як психологічна характеристика. Це комплексна ціль соціального втручання, що охоплює емоційну, поведінкову, когнітивну та соціальну складові. Формування життєстійкості у рамках соціальної послуги передбачає цілеспрямовану роботу, яка включає: психоедукацію – надання знань про механізми стресу, емоційного вигорання, адаптації, методи самодопомоги; соціально-психологічну підтримку – консультування, кризове втручання, індивідуальні та групові форми взаємодії; тренінгові програми – розвиток навичок саморегуляції, прийняття рішень, подолання труднощів, відновлення після втрат; підвищення рівня соціальної включеності – створення середовища підтримки, залучення до громадських ініціатив, волонтерства; сприяння економічній активності – професійне навчання, розвиток мікропідприємництва, кооперація з соціальними підприємствами.

Недержавне об'єднання може виступати офіційним надавачем соціальної послуги, зареєстрованим у Реєстрі надавачів соціальних послуг або надавати її у рамках проектної, благодійної чи волонтерської діяльності. Послуга з формування життєстійкості може мати як універсальний (профілактичний), так і цільовий (реабілітаційний або підтримувальний) характер. Її реалізація передбачає:

- оцінку потреб отримувачів;
- визначення індивідуальної програми розвитку життєстійкості;
- використання методів арт-терапії, тілесно-орієнтованих практик, груп взаємопідтримки;
- моніторинг змін у психоемоційному стані клієнтів;
- підвищення рівня життєвої енергії, мотивації та відчуття контролю над життям.

Таким чином, недержавні об'єднання є потужним ресурсом у формуванні життєстійкості особистості, оскільки можуть оперативно, гнучко і цілеспрямовано відповідати на соціальні виклики, розвивати нові практики підтримки та сприяти стійкому особистісному зростанню.

Одним з таких надавачів соціальної послуги формування життєстійкості є благодійна організація «Благодійний фонд «Карітас Чернігів»». При організації з 2022 р. діють різні структури: кризовий центр, простір дружній для дитини, в тому числі і центр життєстійкості. Створення останнього стало можливим з укладенням договору між БО «Благодійний фонд «Карітас Чернігів»» та Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю про забезпечення надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості (договір № 49 від 15.04.2024 р.). Було сформовано мультидисциплінарну команду центру, що забезпечила інтегрований підхід до роботи з бенефіціарами. У Ніжинському Центрі життєстійкості працює 10 фахівців: серед них 4 психологи, 5 фахівців із соціальної роботи та 1 соціальний менеджер. Діяльність Центру охоплює широкий спектр заходів психоедукаційного, психотерапевтичного, просвітницького та інклюзивного характеру.Так, з травня по грудень 2024 р. Центр провів 405 заходів (тренінги, арттерапевтичні сесії, групи підтримки, ігрові активності тощо) охопивши більше 4 тис. отримувачів соціальної послуги формування

життєстійкості. Великим попитом користувалися такі постійні ініціативи як «Казкотерапія для батьків та дітей» та «Ігротерапія для дітей та дорослих». Періодично проводилися й інші заходи, які умовно можливо об’єднати у 5 груп:

1. Заходи із застосуванням арт-терапевтичних практик для дорослих та дітей, підлітків (Розвиток стресостійкості засобами арттерапії; Арттерапія «Ниткографіка» в день людей з вадами мовлення; Арттерапевтичне заняття для молоді з інвалідністю з елементами глинотерапії; Арттерапевтичне заняття з елементами ниткотерапії «Святковий гном»).

2. Батьківський клуб («Cofee art»; Батьківський клуб для батьків що виховують дітей з інвалідністю).

3. Групові консультації за запитом отримувачів соціальної послуги (тренінг «Я оновлена! Самопізнання як рушійна сила»; «Як не «розсипатися» ментально під час війни?! Арттерапія у поміч»; Нейрографіка як засіб збереження ментального здоров'я).

4. Тренінги для командотворення дітей та підлітків та колективів («Стартуємо разом: орієнтація першокурсників через командну роботу»; «Емоційний інтелект: як керувати емоціями для гармонізації взаємодопомоги»; «Сила емоцій розуміння і управління для особистісного та командного зростання»; «Розвиток креативного мислення в команді»; «Команда без суперечок: міф чи реальність»; «Самопізнання як основа розвитку особистості»).

5. Заходи для військовослужбовців та їх родин («Я інший! Особливості спілкування з військовими»; тренінг «Здорові стосунки»; тренінг «Стійкість: як навчитися долати випробування та зберігатися цінності в складні часи»).

Таким чином, центр життєстійкості у м. Ніжин вже зарекомендував себе як ефективний суб’єкт соціальної роботи – надавач соціальних послуг, здатний комплексно впливати на формування життєстійкості вразливих категорій населення. Завдяки високій динаміці заходів, орієнтації на потреби громади та впровадженню міжнародних практик психосоціальної допомоги, Центр виконує важливу функцію профілактики соціального неблагополуччя, підтримки психічного здоров’я та розвитку внутрішніх ресурсів людини.

Література

1. Лісовець О. В., Решетило С. Г. Надання соціальних послуг в Україні в умовах децентралізації. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. (26 лист. 2024 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 202 с. С. 30–32.

2. Порядок реалізації експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2023 р. № 1049. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF/print (дата звернення: 29.04.2025).

3. Романова І. А., Дроздовська А. В. Соціальна послуга «життєстійкість» у соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб і українців, які виїхали за кордон. *Розвиток життєвих навичок особистості та плекання стійкості у часи воєнних викликів в Україні: Матеріали XI наук.-практ.семін. (м. Харків, 14 лист. 2023 р.)*. Харків, 2023. С. 131–134.

4. Чиханцова О. А. Психологія становлення життєстійкості особистості: дис. … д-ра психол. наук: 19.00.01. Інститут психології імені Г. С. Костюка, НАПН України, Київ, 2021.

Розділ 3.
ІНКЛЮЗІЯ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Андрух Наталія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Самойленко О. В.

У контексті модернізації освіти та реалізації принципів інклюзії особливої уваги набуває питання забезпечення ефективної адаптації дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) до навчання у закладах загальної середньої освіти. Успішна адаптація дітей з ООП передбачає створення відповідних педагогічних умов, серед яких провідне місце посідають індивідуалізація та диференціація навчального процесу [5, с. 29].

У науковій літературі індивідуалізація та диференціація розглядаються як ключові педагогічні підходи, що сприяють успішній адаптації дітей з ООП у закладах загальної середньої освіти.

Одним із провідних дослідників у цій галузі є А. А. Колупаєва, яка підкреслює, що індивідуалізація навчання полягає в обліку освітніх потреб кожної дитини та створенні гнучких умов для її розвитку [3, с. 34]. Вчена зазначає, що індивідуальний освітній маршрут має забезпечувати не лише доступність змісту, але й адаптовані форми взаємодії та підтримки.

С. О. Крамаровська акцентує увагу на важливості врахування особистісних характеристик учнів із ООП, включно з когнітивними, емоційно-вольовими та комунікативними особливостями. Авторка доводить, що лише за умов чіткої індивідуалізації змісту навчання можливе подолання адаптаційних труднощів у таких учнів [2, с. 56].

О. Я. Савченко наголошує, що диференціація є невід'ємним компонентом сучасної педагогіки початкової школи. Вона пропонує структурувати навчання на основі рівня досягнень учнів, їхніх навчальних інтересів та пізнавального темпу [5, с. 179]. Це, на її думку, дає змогу мінімізувати стрес учнів з ООП і сприяти їхньому поступовому включенню в загальний освітній процес.

У своїй праці В.І. Бондар розкриває особливості застосування індивідуального підходу в умовах інклюзивного середовища. Автор підкреслює роль адаптації навчальних програм, індивідуального оцінювання результатів та підтримки з боку фахівців: асистентів, логопедів, психологів [1, с. 112].

Практичні аспекти диференціації навчального матеріалу та організації роботи з учнями різного рівня готовності до навчання розглядає Л. Є. Литвинова. Вона доводить ефективність поєднання групової та індивідуальної форм роботи, використання завдань різної складності, візуальної підтримки, ігрових методів у початковій школі [5, с. 88].

Отже, науковці акцентують увагу на тому, що індивідуалізація та диференціація – це не додаткові, а системні компоненти організації інклюзивного навчання, які створюють реальні умови для освітньої та соціальної адаптації дітей з ООП.

Індивідуалізація навчання полягає в урахуванні індивідуальних особливостей, потреб, можливостей, здібностей, інтересів, мотиваційної сфери, стилів навчання та особистісного досвіду кожної дитини. Її метою є створення таких умов, за яких кожен учень, зокрема з особливими освітніми потребами, може найбільш повно розкрити свій потенціал, долати труднощі у навчанні та розвитку, відчувати себе включеним у колектив і рівноправним учасником освітнього процесу. Здійснення індивідуалізації передбачає добір змісту, форм, методів і засобів навчання відповідно до реального рівня розвитку дитини, забезпечення доступності та відповідності навчального матеріалу можливостям учнів, темпу його засвоєння, створення умов для розвитку самостійності, креативності, соціальних і комунікативних умінь.

Особливої значущості індивідуалізація набуває в інклюзивному середовищі, де необхідно враховувати широкий спектр потреб учнів з різними порушеннями. У цьому контексті вона виступає не лише педагогічною стратегією, а й способом забезпечення прав дитини на якісну освіту, емоційний комфорт, повагу до її індивідуальності та підтримку в адаптації до навчального середовища [2, с. 54].

У свою чергу, диференціація навчання передбачає цілеспрямовану організацію освітнього процесу з урахуванням відмінностей у рівнях підготовки, навчальних можливостях, темпах засвоєння знань, провідних каналах сприйняття інформації (аудіальний, візуальний, кінестетичний), когнітивних стилях, а також характері та ступені труднощів, які виникають у дітей з особливими освітніми потребами.

Диференціація дає змогу педагогам гнучко підходити до планування навчальної діяльності, розробляючи завдання різного рівня складності, форми і методи роботи, що відповідають потребам конкретних учнів або груп. Наприклад, для учнів із затримкою психічного розвитку завдання можуть бути спрощені, подані поетапно або з використанням візуальної підтримки, тоді як для дітей з високим рівнем пізнавальної активності передбачаються завдання на розвиток критичного мислення, пошукову діяльність тощо [5, с. 180].

Диференційований підхід сприяє досягненню освітніх цілей не лише шляхом індивідуального темпу навчання, а й через формування позитивної мотивації, самореалізації, підвищення впевненості учня у власних силах. На думку О. Я. Савченко, диференціація виступає не тимчасовим засобом підтримки, а системною умовою ефективного формування ключових компетентностей у молодших школярів, у тому числі з ООП [4, с. 179-181].

Застосування диференційованого навчання в інклюзивному класі тісно пов’язане з принципами гнучкості та варіативності освітнього процесу, підтримки сильних сторін дитини та усунення бар’єрів, що заважають навчанню. Особливо важливим є врахування не лише академічних, а й соціально-емоційних труднощів, наявність підтримки з боку асистента вчителя, використання ІКТ, спеціальних методик, адаптованих навчальних матеріалів [3, с. 89].

Індивідуальний підхід до навчання є важливою складовою педагогічної підтримки та основою для створення індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ), що враховує когнітивні, емоційно-вольові, мовленнєві та фізичні особливості учня [1, с. 117]. Зміст навчального матеріалу, його обсяг, форми подання, а також методи навчання

потребують адаптації, яка базується на психолого-педагогічному супроводі дитини та співпраці педагогів з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Диференційоване навчання реалізується через створення завдань різного рівня складності, варіативне оцінювання, організацію роботи в малих групах, підтримку учнів з боку асистента вчителя та застосування інноваційних методик. Такий підхід дозволяє забезпечити активну участь дитини в навчальному процесі, зміцнити її мотивацію до навчання та сприяти інтеграції в колектив [3, с. 146].

Педагогічні умови, що забезпечують ефективність індивідуалізації та диференціації навчання, включають:

– професійну готовність учителя до роботи в інклюзивному середовищі;
– постійний моніторинг індивідуальних освітніх потреб дитини;
– використання адаптивних дидактичних засобів і технологій;
– емоційно безпечне та доброзичливе навчальне середовище;
– залучення родини до освітнього процесу.

Особливої ролі набуває міждисциплінарна взаємодія між учителем, асистентом учителя, психологом, логопедом, соціальним педагогом, що забезпечує цілісну підтримку учня та динаміку його особистісного розвитку [5, с. 88].

Таким чином, індивідуалізація та диференціація навчання є важливими умовами успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього середовища початкової школи. Їх ефективна реалізація сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, але й формуванню впевненості у власних силах, розвитку комунікативних умінь та соціальної інтеграції учнів з ООП.

Література

1. Бондар В. І. Спеціальна педагогіка. Київ: Слово, 2022. 240 с.
2. Крамаровська С. О. Індивідуалізація навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Педагогічний дискурс*. 2021. № 30. С. 54–58.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ: Аратта, 2021. 212 с.
4. Литвинова Л. Є. Особливості організації індивідуального навчання дітей з особливими потребами. *Психолого-педагогічні проблеми інклюзивної освіти*. 2020. Вип. 9. С. 85–89.
5. Савченко О. Я. Теорія і методика навчання у початковій школі. Київ: Генеза, 2020. 384 с.

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СТОСОВНО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Блага Анна
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ.
Науковий керівник: викл. Нохріна І. С.

Булінг є складним соціально-психологічним явищем, що характеризується систематичним насильством фізичного або психічного характеру щодо осіб, які не можуть захистити себе. За даними Освітнього омбудсмена, у 2025 році вже

зареєстровано понад 50 звернень щодо насильства та булінгу в освітніх закладах. На відміну від конфлікту, булінг має непропорційний характер взаємодії та чіткий розподіл ролей між агресором та жертвою. Аналіз наукових праць дозволяє визначити булінг як цілеспрямовану, систематичну агресивну поведінку в умовах дисбалансу влади, спрямовану на заподіяння психологічної, фізичної або соціальної шкоди іншій особі. Основними характеристиками булінгу є систематичність негативних дій, дисбаланс сил між учасниками, навмисний характер дій, наявність спостерігачів та емоційне приниження жертви.

Структура булінгу складається з декількох ролей: агресор з його помічниками, жертва, захисники жертви та спостерігачі. Для агресорів характерні імпульсивна поведінка та бажання домінувати над іншими. Жертвами найчастіше стають діти, які відчувають тривожність, не мають достатньої самостійності та мають проблеми з комунікацією. Особливо вразливими є діти з особливими освітніми потребами (ООП). Розвиток інклюзивної освіти в Україні спрямований на створення рівних умов для навчання дітей з різними психофізичними особливостями, проте булінг щодо дітей з ООП залишається гострою проблемою. Ці діти опиняються у вразливому становищі через низку чинників: їхні фізичні, когнітивні або сенсорні особливості привертають увагу однолітків; труднощі в комунікації та засвоєнні навчального матеріалу стають приводом для насмішок; недостатні соціальні навички для відстоювання своїх прав роблять їх легкою ціллю для агресорів [3].

Форми булінгу щодо дітей з ООП різноманітні: фізичний (штовхання, удари, псування особистих речей); вербальний та психологічний (образи, насмішки, прізвиська); соціальний (ізоляція, відторгнення з групових заходів); кібербулінг (залякування та образи в інтернеті). Особливо небезпечним є кібербулінг.

Причини булінгу стосовно дітей з особливими освітніми потребами є багатогранними. Серед ключових факторів – низька інформованість суспільства щодо особливостей розвитку та природи інвалідності, що сприяє поширенню стереотипів. Також впливають недостатня підготовка вчителів до роботи в умовах інклюзії та брак систематичних освітніх програм для школярів з питань толерантності й прийняття відмінностей. Науковці додатково виділяють такі причини як суперництво за лідерські позиції, протистояння між представниками різних субкультурних груп, розбіжності в ціннісних орієнтаціях, прояви агресивної поведінки та відсутність змістовного проведення дозвілля [2].

Наслідки булінгу для дітей з ООП є довготривалими та руйнівними. На психологічному рівні розвивається травма, що проявляється страхом та тривогою в ситуаціях, пов'язаних зі школою. У соціальній сфері виникають труднощі у спілкуванні та формуванні близьких стосунків через страх відторгнення. Емоційний стан характеризується депресією, тривогою та зниженням самооцінки, що в крайніх випадках може призвести до аутоагресивної поведінки. На академічному рівні спостерігається зниження мотивації, уникнення школи та погіршення успішності, що негативно впливає на майбутні професійні перспективи [1].

На законодавчому рівні в Україні булінг визнано формою насильства в освітньому середовищі, що може проявлятися у психологічному, фізичному, економічному та сексуальному аспектах. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», за такі правопорушення

передбачено штрафи або громадські роботи [4]. Проблема булінгу має міжнародний характер та поширена в різних країнах світу.

За результатами здійсненого нами практичного дослідження, що було реалізовано в одному із закладів загальної середньої освіти м. Києва у березні 2025 року, встановлено високий рівень розповсюдженості шкільного булінгу, з переважанням словесних та психологічних форм цькування. Найбільш вразливими до цькування є діти з нетиповою поведінкою, зовнішністю та особливими освітніми потребами. Дослідження, що охопило 62 респондентів, учасників освітнього процесу (учнів, батьків, педагогів), показало, що ефективність існуючих профілактичних заходів (тематичні заняття, спостереження, робота з батьками) знижується через складнощі у документуванні випадків, небажання батьків визнавати проблему та адміністративні бар'єри. Діти часто не повідомляють про випадки цькування через відсутність довіри до дорослих та системи захисту.

Запобігання цькуванню стосовно дітей з особливими освітніми потребами потребує системного підходу на різних рівнях освітнього середовища. Для вчителів важливо забезпечити додаткове навчання з питань інклюзії та врегулювання конфліктів, а також впровадити чіткі протоколи реагування на булінг. У шкільному середовищі необхідно розвивати культуру включення через проведення виховних заходів, занять з формування толерантного ставлення та розвитку співчуття. Важливим елементом є також створення безпечних каналів для конфіденційного інформування про випадки булінгу.

Робота з батьками має ґрунтуватися на партнерстві у моніторингу булінгу та посиленій комунікації між школою і родинами. Інфраструктурні заходи включають розвиток психологічної підтримки, створення інклюзивного середовища через ресурсні кімнати та адаптивний інструментарій, впровадження технічних засобів фіксації інцидентів. На міжсекторальному рівні важлива співпраця з правоохоронцями та міждисциплінарними командами фахівців. Ефективна профілактика булінгу потребує комплексних програм для розвитку толерантності, емпатії та комунікативних навичок, створення безпечного простору та психолого-педагогічного супроводу всіх учасників. Особлива увага необхідна дітям з ООП через їхню підвищену вразливість. Профілактика має охоплювати весь заклад освіти, формуючи культуру поваги до різноманіття та нульової толерантності до цькування. Педагоги мають володіти інструментами раннього виявлення та реагування на булінг, а психологічна служба має забезпечувати моніторинг психологічного клімату та підтримку як жертв, так і агресорів. Для дітей з ООП важливо розвивати життєві навички асертивності, комунікації, емоційного інтелекту та стресостійкості для ефективного протистояння цькуванню та майбутньої інтеграції в суспільство. Комплексний підхід включає також роботу з громадою та підвищення обізнаності батьків щодо проблеми булінгу, що допоможе створити середовище, де кожна дитина почуватиметься захищеною незалежно від своїх особливостей.

Отже, проблема булінгу стосовно дітей з особливими освітніми потребами вимагає комплексного вирішення, що охоплює вдосконалення законодавчої бази, підготовку педагогів, розвиток інклюзивної культури в закладах загальної середньої освіти, партнерство з батьками та міжсекторальну співпрацю. Ефективна профілактика має ґрунтуватися на формуванні толерантного середовища, забезпеченні психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу та розвитку

життєвих навичок у дітей з ООП для їхньої успішної соціалізації та протистояння цькуванню.

Література

1. Бевз Г. М. Соціально-педагогічна профілактика булінгу в освітньому середовищі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 6. С. 45–52.

2. Ковальчук О. В. Формування інклюзивної культури як засіб профілактики булінгу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 4. С. 87–94.

3. Муляр М. Протидія булінгу в закладі освіти. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентісного фахівця: зб. матеріалів III Всеукр. студ. наук.-практ. конф*. Біла Церква, 2024. С. 117–120.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text (дата звернення: 19.05.2025).

СОЦІАЛЬНІ ІГРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Ведмідь Валентина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Гордієнко Т. В.

У сучасних умовах розвитку освіти України особливої актуальності набуває питання інтеграції дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітній простір. Така інтеграція є складовою реалізації міжнародно визнаного права кожної дитини на рівний доступ до якісної освіти, що передбачено зокрема Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю. У зв’язку з цим впровадження інклюзивної моделі навчання розглядається як необхідна передумова формування гуманістичної, правової та соціально відповідальної освітньої системи.

Інклюзивна освіта – це освітній підхід, за якого всі діти, незалежно від особливостей психофізичного розвитку, беруть участь у спільному навчальному процесі з однолітками у загальноосвітніх закладах із наданням їм відповідної підтримки. До *категорії* дітей з ООП відносяться учні з порушеннями сенсорної, мовленнєвої, інтелектуальної, опорно-рухової сфери, а також діти, які мають труднощі соціального характеру. Забезпечення їхньої активної участі в навчанні вимагає створення сприятливого психосоціального середовища, адаптованого до їхніх індивідуальних потреб.

Одним із ефективних засобів реалізації інклюзивного підходу в початковій школі є с*оціальні ігри* – організована діяльність, спрямована на розвиток умінь взаємодії, співпраці, емоційного самовираження та вирішення конфліктів. На відміну від розважальних ігор, соціальні ігри мають чітко окреслену педагогічну мету і застосовуються як інструмент формування соціальної компетентності, яка розуміється

як здатність до конструктивної взаємодії з іншими, розуміння соціального контексту ситуацій, формування навичок відповідальної поведінки та позитивної соціалізації.

Основні дидактичні принципи ігрової діяльності для дітей з ООП:

- Доступність. Ігри повинні бути зрозумілими та враховувати особливості розвитку дитини.
- Поступове зростання складності. Завдання у грі слід ускладнювати поступово, щоб уникнути перевантаження.
- Новизна. Ігри повинні викликати цікавість і стимулювати інтерес.
- Доброзичливе середовище. Гра має проходити у комфортній і підтримуючій атмосфері [1].

Дидактичні засади організації ігрової діяльності у роботі з дітьми з ООП включають такі принципи, як доступність, поступове зростання складності, новизна та доброзичливість середовища. Вони забезпечують не лише комфорт учнів під час виконання ігрових завдань, а й стимулюють інтерес до навчання та взаємодії з однолітками.

Згідно з дослідженням Н. Будій, застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у поєднанні з ігровими методами дозволяє урізноманітнити навчальний процес і зробити його більш доступним для дітей молодшого шкільного віку з ООП. Зокрема, використання таких платформ, як Zoom, «Мозаїк», «Всеосвіта» та «На урок», сприяє розвитку пізнавального інтересу, самостійності та творчих здібностей учнів [2, с. 89].

Завдання, пов’язані з підготовкою доповідей, презентацій, індивідуальною роботою над мовними темами, сприяють формуванню ключових компетентностей учнів, зокрема вмінь працювати з інформацією, аналізувати та узагальнювати її, а також ефективно самовиражатися. Водночас, як зазначається у «Національній доктрині розвитку освіти», освітній процес має бути організований таким чином, щоб стимулювати дитину до активного мислення та самореалізації.

Результати практичних спостережень свідчать, що впровадження соціальних ігор у навчальний процес інклюзивних класів позитивно впливає на зменшення соціальної тривожності серед учнів, покращення механізмів емоційної саморегуляції та активізацію участі дітей з особливими освітніми потребами в колективній навчальній діяльності. Ефективність даного підходу тісно пов’язана з рівнем індивідуалізації педагогічної взаємодії, зокрема з урахуванням специфіки порушень розвитку та вікових особливостей учнів при доборі змісту ігрових завдань.

Таким чином, соціальні ігри доцільно розглядати як дієвий педагогічний інструмент, що забезпечує інтеграцію молодших школярів з ООП у загальноосвітнє середовище. Завдяки їх використанню створюються умови для формування базових соціальних компетентностей, підвищення рівня емоційної залученості та поліпшення адаптаційних процесів, що в сукупності сприяє ефективному впровадженню інклюзивного підходу в початковій освіті.

Література

1. «Гра як засіб навчання та адаптації дітей з особливими потребами». URL: https://naurok.com.ua/gra-yak-zasib-navchannya-ta-adaptaci-ditey-z-osoblivimi-potrebami-444880.html (дата звернення: 23.05.2025).

2. Будій Н. Д. Розвиток творчих можливостей молодших школярів у контексті інноваційних освітніх технологій. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія.*

Педагогіка: [зб. наук. праць]. Київ: Київський міський педагогічний університет імені Бориса Грінченка, 2005. № 4. 114 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ СІМ'Ї ЩОДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Гасанова Інна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

Сучасне суспільство активно впроваджує принципи інклюзії, що передбачають рівні можливості для всіх дітей, зокрема тих, які мають особливі освітні потреби (ООП), наприклад, розлади аутистичного спектра, порушення слуху, зору чи інтелектуальні порушення. Сім'я є ключовим середовищем для розвитку таких дітей, адже саме в ній формуються основи соціальної адаптації, емоційної стабільності та когнітивного зростання. Проте виховання дітей з ООП часто пов'язане з додатковими викликами для батьків: стресом, браком знань, обмеженим доступом до ресурсів тощо

Ґрунтовні дослідження з даної проблеми серед вітчизняних вчених проводили В. Вишемирський, В. Засенко, І. Іванова, Л. Каган, А. Капська, Ж. Петрочко, О. Польовик, А. Шведов, К. Щербакова. Зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в закладах освіти, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

О. Столярик і Т. Семигіна вважають, що сім'я дитини з особливими освітніми потребами – це мала соціальна група осіб, яка виховує дитину, що має різного роду порушення, які впливають на різні сфери її життєдіяльності (інтелектуальна, емоційно-вольова, мотиваційна), а також створюють перешкоди в процесі інтеграції їх в суспільство. Відповідно можемо сказати, що соціально-психологічні ресурси сім'ї також мають включати емоційні, інформаційні та соціальні компоненти.

Емоційні ресурси охоплюють здатність батьків справлятися зі стресом, підтримувати позитивний емоційний клімат у сім'ї та надавати дитині відчуття безпеки. Дослідження показують, що емоційна підтримка батьків сприяє зниженню тривожності у дітей з ООП та покращує їхню соціальну адаптацію. Варто також зазначити, що до емоційних ресурсів сім'ї слід віднести і емоційну стійкість батьків, яка може проявлятися у здатності батьків справлятися зі стресом тривогою та емоційним виснаженням, які часто виникають через виклики виховання дитини з ООП [3].

Також слід відзначити, що важливим емоційним ресурсом виступає позитивний емоційній клімат у сім'ї. Це створення атмосфери довіри, любові та взаємопідтримки. Для дитини з ООП важливо відчувати прийняття, адже це знижує тривожність і сприяє формуванню здорової самооцінки [1]. Батьки, які вміють

розпізнавати емоційні сигнали дитини, можуть краще адаптувати свої виховні стратегії. Наприклад, для дітей із порушеннями слуху невербальна комунікація (жести, міміка) стає важливим інструментом взаємодії. Емоційні ресурси є критично важливими, оскільки вони впливають не лише на дитину, а й на загальну сімейну динаміку, зменшуючи ризик конфліктів чи емоційного вигорання.

Важливим соціально-психологічним ресурсом в процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах сім'ї є інформаційні ресурси. Як правило, вони пов'язані з доступом батьків до знань про особливості розвитку дитини, методи виховання та доступні освітні програми. Інформація про інклюзивну освіту, спеціалізовані програми (наприклад, АВА-терапія для дітей з аутизмом) або технології асистування (як-от комунікативні пристрої для дітей із порушеннями мовлення) дозволяє батькам обирати оптимальні інструменти для розвитку дитини. Наприклад, програми раннього втручання, семінари для батьків і консультації з фахівцями (логопедами, дефектологами) допомагають батькам краще розуміти потреби дитини та ефективно взаємодіяти з нею, допомагають батькам отримувати практичні навички [5]. На сьогодні в Україні активно розвиваються онлайн-платформи та форуми для батьків дітей з ООП, де вони можуть обмінюватися досвідом і отримувати актуальну інформацію про нові методики чи законодавчі зміни в сфері інклюзії.

Інформаційні ресурси знижують рівень невпевненості батьків, допомагають їм відчувати контроль над ситуацією та сприяють прийняттю обґрунтованих рішень щодо виховання

Звичайно, що цінне місце серед соціально-психологічних ресурсів сім'ї, щодо соціалізації дітей з особливими освітніми потребами займають сам соціальні ресурси. Так вони можуть включати підтримку від батьків, родичів, друзів, громадських організацій та фахівців (психологів, педагогів), які можуть стати додатковим джерелом стабільності сім'ї. Важливо, коли сім'я співпрацює з фахівцями в організації інклюзивного навчання, оскільки вони допомагають в розробці індивідуальних програм розвитку для їх дітей з ООП.

Соціальна ізоляція є однією з основних проблем для сімей, які виховують дітей з ООП, оскільки батьки часто відчувають брак розуміння з боку суспільства, а така робота як участь у громадських заходах, спортивних секціях чи творчих гуртках для дітей з ООП сприяє формуванню соціальних зв'язків як для дитини, так і для сім'ї. Це зменшує відчуття ізоляції та стигматизації.

Теоретичною основою для нашого дослідження виступає модель екологічних систем Бронфенбреннера, яка підкреслює вплив мікросередовища (сім'ї) на розвиток дитини, а також концепція резилієнтності, що акцентує на здатності сім'ї адаптуватися до викликів [4].

Основними викликами для сімей, які виховують дітей з ООП є брак доступу до спеціалізованих програм, стигматизація в суспільстві та фінансовий тягар, пов'язаний із додатковими заняттями для дітей. Порівняно з іншими країнами, де інклюзивна освіта має довшу історію, в Україні бракує інфраструктури для підтримки сімей. Наприклад, у країнах ЄС широко застосовуються програми раннього втручання, які включають як дітей, так і батьків у процес навчання та адаптації.

Соціально-психологічні ресурси сім'ї є багатокомпонентною системою, яка включає емоційні, інформаційні та соціальні елементи. Їхній розвиток є ключовим для

забезпечення якісного виховання дітей з ООП, зниження стресу в сім'ї та сприяння інклюзії. Комплексний підхід до зміцнення цих ресурсів через державні, громадські та індивідуальні ініціативи може значно покращити якість життя сімей і дітей з особливими потребами.

Процеси інтеграції та адаптації дітей в сім'ю, які відбуваються з дитиною з особливими потребами протягом вікового розвитку неможливі без активної діяльності та участі соціальних та психологічних служб. Однак роботу з сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами неможливо чітко організувати без всебічного вивчення проблем сім'ї, родинно-дитячих відносин взагалі.

Таким чином, соціально-психологічні ресурси сім'ї відіграють ключову роль у вихованні дітей з ООП. Відповідно для їхнього зміцнення необхідно:

1. Розвивати програми соціально-психологічної підтримки для батьків.
2. Забезпечити доступ до інформаційних ресурсів через державні та громадські ініціативи.
3. Створювати мережі підтримки для сімей, включаючи групи взаємодопомоги та консультації фахівців.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних програм підтримки сімей у сільській місцевості, де доступ до ресурсів є особливо обмеженим.

Література

1. Бужинецька К. Б. Важливі кроки: сучасні практики підтримки родин дітей з ООП в умовах криз. Київ (рукопис), 2024. 22 с.
2. Скрипник Т. В. Місце і роль соціально-психологічних ресурсів в освіті дітей з особливими освітніми потребами. *Psychological Journal. № 5(15).* 2018. С. 142-156.
3. Сухіна І. Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами: реалії та шляхи подолання. URL: https://surl.li/frehvc (дата звернення: 21.05.2025).
4. Теорія екологічних систем Урі Бронфенбреннера. URL: http://psychologis.com.ua/teoriya_ekologicheskih_sistem_uri_bronfenbrennera.htm (дата звернення: 23.05.2025).
5. Що таке раннє втручання і навіщо воно потрібне. URL: https://nus.org.ua/2020/07/25/shho-take-rannye-vtruchannya-i-navishho-vono-potribne/ (дата звернення: 22.05.2025).

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Даниленко Сергій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

У сучасному суспільстві зростає увага до проблем інтеграції осіб з інвалідністю в усі сфери життя. Особливої актуальності набуває питання соціальної адаптації дітей з

особливими освітніми потребами, для яких важливо створити умови активної участі у соціальному житті. Інклюзивний туризм розглядається як ефективний інструмент реабілітації, який дозволяє не лише зміцнювати фізичне здоров'я, а й формувати соціальні навички та забезпечувати емоційне благополуччя.

Інклюзивний туризм, як один із видів соціальної реабілітації, дозволяє досягти комплексного впливу на розвиток дитини з інвалідністю. У той час як багато досліджень зосереджено на медичному та освітньому аспектах інвалідності, тема використання туризму як адаптаційного інструменту недостатньо висвітлена в українському науковому просторі. Питання розвитку інклюзивного туризму в Україні розглядали у працях Н. Барна, І. Борисова, А. Коротєєва, О.Кравченко, В. Лепський, С. Макаренко, Л. Науменко, І. Резніченко, О. Семененко та ін.

Мета цієї публікації – проаналізувати можливості та перспективи використання інклюзивного туризму як засобу соціальної адаптації та реабілітації дітей з інвалідністю.

Звертаючись до поняття «інклюзивний туризм», відмітимо, що один із його основоположників С. Райн характеризує його як «туризм, доступний для всіх, незалежно від постійних чи тимчасових обмежень можливостей, насамперед це соціальна інтеграція» [4, с. 7]. Відповідно, основоположники інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні (Л. Науменко, В. Лепський, С. Макаренко та ін.) визначають його як «систему заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство» [3]. Н. Барна, А. Коротєєва визначають інклюзивний туризм як «форму туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками у сфері туризму та передбачає надання людям з інвалідністю доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, надає право функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища» [1, с. 22].

Важливо наголосити, що інклюзивний туризм структурно включає в себе різні види реабілітації, а саме: медичну, психологічну, психолого-педагогічну, професійну, трудову, фізкультурно-спортивну, фізичну, соціальну та інші соціально-побутові заходи. Він передбачає організацію подорожей, екскурсій, дозвілля, спрямованих на соціалізацію, емоційний розвиток та фізичну реабілітацію людей, які мають обмеження у життєдіяльності.

Особливе значення інклюзивний туризм має для дітей з інвалідністю, адже саме в дитячому віці формуються ключові навички соціального функціонування.

Відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, держави-учасники зобов'язані вживати заходів для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до культурного, рекреаційного, дозвіллєвого життя, включаючи туризм [2, ст. 30]. Інклюзивний туризм не тільки реалізує це право, але й виконує терапевтичну функцію. Розглянемо його основні можливості в контексті соціальної адаптації та реабілітації дітей з інвалідністю.

1. *Психологічна адаптація.* Участь у туристичних заходах дає дітям з інвалідністю можливість виходу з соціальної ізоляції. Подорожі допомагають долати страх перед новим середовищем, сприяють розвитку міжособистісної комунікації, формують упевненість у собі. Такі діти нерідко мають занижену самооцінку, яка може

покращитися через позитивний досвід взаємодії з іншими людьми під час спільних поїздок.

2. *Педагогічна реабілітація.* Під час туристичних заходів діти навчаються новим формам поведінки, набувають навичок орієнтування у просторі, самостійності в побутових ситуаціях. Це особливо цінно для дітей з інтелектуальними або аутистичними розладами, які потребують практичного закріплення соціальних моделей поведінки.

3. *Фізична активність.* Прогулянки на свіжому повітрі, помірні фізичні навантаження під час походів, ігор, взаємодія з природою сприяють загальному фізичному оздоровленню дітей. Для деяких категорій (зокрема з порушеннями опорно-рухового апарату) рекомендовані також іпотерапія (взаємодія з кіньми), дельфінотерапія, елементи лікувальної фізкультури, які можуть бути включені до туристичних програм [1].

4. *Культурна інтеграція.* Знайомство з новими містами, традиціями, історичними пам'ятками сприяє розвитку пізнавального інтересу. В умовах правильної адаптації (наявність супроводу, адаптованих маршрутів, тактильних матеріалів) такі подорожі можуть замінити частину шкільної програми з історії, географії, культури.

5. *Сімейна взаємодія.* Особливу роль інклюзивний туризм відіграє для зміцнення родинних зв’язків. Батьки, залучені до процесу організації та супроводу, краще розуміють потреби своєї дитини, формують довіру та відчуття підтримки. Це також допомагає уникати вигорання у батьків, оскільки подорожі є для них емоційною розрядкою.

6. *Інституційний аспект.* На сьогодні інклюзивний туризм в Україні підтримується переважно за рахунок недержавних ініціатив — ГО, благодійних фондів, приватних туроператорів. При цьому в державній політиці питання туризму для дітей з інвалідністю лише частково враховується, що потребує змін у нормативно-правовій базі.

Таким чином, інклюзивний туризм є ефективним інструментом соціальної адаптації дітей з інвалідністю. Його розвиток потребує комплексного підходу — як у створенні фізично доступного середовища, так і в підготовці кадрів. Держава та суспільство мають консолідувати зусилля для впровадження системних рішень у цій сфері.

Література

1. Барна Н. В., Коротєєва А. В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. Київ, 2020. 124 с.

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 12.05.2025).

3. Лепський В. В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм. *Журнал «Гетьман»/Вітчизняне громадсько-політичне, науково-популярне видання.* 2016. №3(68). С. 8.

4. Резніченко І. Г. Інклюзивний туризм: навч.-метод. посіб. Умань: Візаві, 2023. 204 с.

ЦИФРОВА ІНКЛЮЗІЯ ТА ДОСТУПНІСТЬ В УКРАЇНІ

Демчук Софія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

Актуальність проблеми. У глобалізованому суспільстві актуальною є цифрова інклюзія громадян, яка є безперечною умовою формування громадянського суспільства та суспільства глобальної єдності. Досягнення такого стану суспільства можливе тільки через соціальну діджиталізацію та цифрове залучення всіх громадян, незалежно від їх соціальної, валеологічної чи технологічної чутливості. Це означає тотальне оцифровування та автоматизацію соціальних сервісів для максимально автоматичного технологізованого забезпечення. Сьогодні стає все більш очевидним та необхідним тотальна цифрова інклюзія громадян у сучасному глобалізованому суспільстві. Якщо на початку нового тисячоліття цифрові технології вважалися важливими інструментами та помічниками для прогресивної людини, то зараз можемо стверджувати про пріоритетність людських та технологічних ресурсів у всіх сферах суспільної свідомості та практики.

Виклад основного матеріалу. Термін «цифрова інклюзія» виник унаслідок безпосереднього категоріального синтезу понять «цифрова нерівність» та «соціальна інклюзія» і розуміється як «соціально вигідна пропозиція, що досягнута внаслідок успішного опанування цифрових технологій на основі впливу механізмів соціальної інклюзії і сприяє розширенню участі в житті суспільства» [2, с. 86].

Цифровізація державних послуг – це економія часу та ресурсів, зменшення бюрократії, прозорість та нагальна потреба в умовах повномасштабної війни. Адже багато людей змушені переїжджати, а робота органів державної влади залежить від безпекової ситуації.

Статистика свідчить, що українці стали більше користуватися електронними державними послугами. У 2022 році кількість таких людей зросла до 63%. Але чи справді кожен охочий зміг самостійно скористатися сервісом, чи був зрозумілий алгоритм та процес отримання послуги? Разом з усіма перевагами, цифровізація державних сервісів створює небезпеку виключення частини населення. Йдеться про людей, які не мають доступу до технологій або не володіють необхідним рівнем цифрової грамотності. Серед людей з інвалідністю користувачів цифрових послуг тільки 49 %, а серед людей похилого віку – 33,5 % [1].

Тоді як держава має гарантувати, щоб усі громадяни могли користуватися цифровими послугами. Це і подавання заявок на пільги онлайн, і участь у державних процесах, і зручний дистанційний зв’язок з державними органами. Причина того, що не всі споживачі мають доступ до потрібної їм інформації, частково й у дизайні сайтів. Навігація з клавіатури, зрозуміла для скрінрідера верстка, альтернативний текст для всіх зображень, контрастність, можливість збільшення тексту без втрати якості – це все лише деякі з компонентів, які має інклюзивний цифровий продукт. Утім, за даними Програми розвитку ООН в Україні, лише 17 % державних сайтів України – від обласних

адміністрацій до міністерств – мають "достатній рівень вебдоступності" і ними безперешкодно можуть скористатися всі потенційні відвідувачі, зокрема й люди з інвалідністю, люди похилого віку та користувачі з різними технічними навичками [4, с. 84].

Серед управлінських сервісів найзнаковішою подією останніх років у плані віддаленого сервісного забезпечення громадян стало запровадження додатку «ДІЯ». Це мобільний додаток, запущений урядом України у 2019 році як ініціатива цифрової інклюзії. Додаток створено, щоб надати громадянам простий і зручний спосіб доступу до різноманітних державних послуг та інформації онлайн. Його функціонування визначається Постановою Кабінету Міністрів України № 1137 від 4 грудня 2019 року. Одна з першочергових цілей додатку «ДІЯ» – полегшити українцям взаємодію з владою та отримати доступ до важливих послуг: оформлення паспорта чи водійського посвідчення, реєстрація бізнесу, сплата податків та доступ до соціальних послуг. Надаючи ці послуги онлайн, уряд сподівається зменшити бюрократію, підвищити прозорість і підвищити загальну ефективність для всіх категорій населення [3, с. 37].

ПриватБанк реалізує стратегію безбар'єрності, засновану на Національній стратегії безбар'єрності. У 2023 році банк запровадив програму підтримки ветеранів та працевлаштовує людей з інвалідністю. Його проєкт «Стійкість» включає навчання персоналу інклюзивної комунікації. Через додаток Приват24 доступні послуги без відвідування банку, а пластикові картки можуть скоро удосконалити тактильними позначками для людей із порушенням зору. У 2020 році Спілка громадських організацій людей з інвалідністю Києва та Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній створили платформу «ФінСкарга» – перший в Україні сервіс для приймання, аналізу та вирішення скарг споживачів фінансових послуг. Музична індустрія України також активно впроваджує інклюзію. Продюсерський центр «Pomitni» Ірини Горової системно створює доступні умови: облаштовує простори, додає субтитри до відео та забезпечує доступність музичного продукту для кожного. Інклюзивність стала важливим елементом галузі, що охоплює широке коло людей [1].

Пенсійний фонд України запустив проєкт «Пенсійний фонд України у смартфоні», який передбачає функціонування декілька онлайн сервісів, які дозволять подати заяву про призначення пенсії в "один дотик"; автоматично оформити пенсію при досягненні пенсійного віку. На порталі Мінсоцполітики можна подати заяву про забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб з інвалідністю, відстежити статус її розгляду та перевірити, чи є підстава для забезпечення ДЗР за даними експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю застосовує у своїй діяльності цифровізовані форми співпраці з громадськими об'єднаннями та особами з інвалідністю, підприємствами та організаціями, а саме за напрямками: електронний конкурс для громадських об'єднань осіб з інвалідністю Е-конкурс, Електронний кабінет особи з інвалідністю, платформа єДопомога. Платформа єДопомога є гуманітарною ініціативою, спрямованою на допомогу українцям, які постраждали від російської агресії і пропонує різні види допомоги, залежно від типу потреби [5].

Висновок. Таким чином, на території України запроваджуються нові онлайн сервіси, які надають можливість споживачу отримати її дистанційно. На нашу думку, ці сервіси в майбутньому мають спростити порядок доступу до них з огляду на суб'єктів,

які в першу чергу зацікавлені у користуванні ними та розширити сферу їх надання: від інформування споживача до отримання ним результату. Але виконати ці завдання можливо лише при наявності належної фінансово-матеріальної підтримки органів місцевого самоврядування, в тому числі найбільш незабезпечених фінансово об'єднаних територіальних громад. Перспективи доступності цифрових послуг в Україні є багатообіцяючими. Уряд поставив амбітні цілі щодо розвитку цифрової економіки та працює над створенням сприятливого середовища для інновацій та підприємництва. Незважаючи на активні військові дії, очікується, що поточні зусилля Міністерства цифрової трансформації та інших державних установ у поєднанні зі зростаючим інтересом та інвестиціями в український технологічний сектор, призведуть до значного покращення доступності та якості цифрових послуг у найближчі роки.

Література

1. Ворона О. Цифрова інклюзія: як Україна будує суспільство рівних можливостей? Forbes.ua. *Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: https://forbes.ua/company/inklyuziya-tse-bilshe-nizh-trend-yak-biznesu-ta-derzhavi-rozirvati-bareri-ta-stvoriti-suspilstvo-rivnikh-mozhlivostey-rozpovidae-ekspert-z-inklyuzii-oleksandr-vorona-20122024-25761 (дата звернення: 25.05.2025).

2. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 240 с.

3. Данилюк М., Дмитришин М., Горан Т. Цифровізація соціальних послуг. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 8. С. 36-39

4. Єгорова-Луценко Т. Цифровізація системи надання соціальних послуг в Україні. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2. С. 80–85.

5. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю - Цифровізація соціальних послуг та доступу до них для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. *Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю*. URL: https://www.ispf.gov.ua/news/cifrovizaciya-socialnih-poslug220927 (дата звернення: 25.05.2025).

ІНШОМОВНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Ємельяненко Максим
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Мілютіна О. К.

З початком повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України у 2022 році мільйони громадян були змушені залишити свою країну. За оцінками міжнародних організацій, майже 5 мільйонів українців отримали тимчасовий захист у країнах Європейського Союзу та за його межами [2; 5]. В умовах вимушеного переселення однією з ключових потреб стала мовна адаптація, яка виступає

необхідною передумовою для повноцінної участі в суспільному житті приймаючих країн.

Володіння мовою країни перебування дозволяє уникнути соціальної ізоляції, подолати дискримінаційні бар'єри, налагодити міжособистісні зв'язки. Крім того, воно забезпечує доступ до ринку праці, систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, а також сприяє активній участі у громадському та культурному житті. Мовна інтеграція є також чинником формування нової соціальної ідентичності, заснованої на взаємоповазі та міжкультурному діалозі.

З метою сприяння мовній адаптації українських біженців багато міжнародних і національних неурядових організацій реалізують безкоштовні програми з вивчення державної мови країни перебування. Так, у країнах Центральної та Східної Європи - зокрема в Польщі, Болгарії, Чехії, Словаччині, Угорщині – активно діє мережа освітніх хабів для українців [3]. Широко використовуються онлайн-платформи та гібридні моделі навчання, що забезпечує більшу доступність мовної освіти. Зокрема:

– у Німеччині реалізуються інтеграційні курси з мовною та культурною підготовкою;

– у Польщі діють курси польської мови на базі університетів і муніципалітетів;

– у Франції організовано навчання через програми cours de français langue étrangère (FLE);

– в Італії - через культурні центри та Італійський Червоний Хрест.

Міжнародні організації, такі як Caritas, Save the Children, Norwegian Refugee Council, International Rescue Committee тощо, постійно ініціюють мовні програми з урахуванням віку, рівня підготовки та освітніх потреб учасників [4]. Прикладом ефективної ініціативи є програма "Language Connect for Ukraine" від The Educational Equality Institute (TEEI), що передбачає індивідуальні заняття з волонтерами. У співпраці з Oxford University Press забезпечено доступ до якісних навчальних матеріалів [1].

Попри широкий спектр доступних мовних програм, українські переселенці стикаються з низкою викликів, які ускладнюють процес навчання. Серед них: психологічна травматизація, що знижує навчальну мотивацію; різний рівень попередньої освітньої підготовки; брак вільного часу через потребу працювати або доглядати за дітьми; а також дефіцит викладачів, що володіють українською мовою.

Для підвищення ефективності мовної інтеграції українських мігрантів у багатомовне середовище доцільно:

– інвестувати у створення доступних та довгострокових мовних курсів;

– впроваджувати гнучкі формати навчання (онлайн, модульні програми);

– розвивати партнерство між державними органами, громадськими організаціями та освітніми установами;

– забезпечувати психологічний супровід у процесі навчання;

– залучати представників української діаспори до викладання та волонтерської діяльності.

Таким чином, іншомовна освіта постає не лише засобом мовної адаптації, а й важливим ресурсом соціальної інтеграції, психологічної підтримки та професійного розвитку українських переселенців. Забезпечення права на якісну мовну освіту для мігрантів з України має розглядатися як ключовий елемент гуманітарної політики країн-приймачів у відповідь на глобальні виклики сучасності.

Література

1. Language Connect for Ukraine [Електронний ресурс]. URL: https://theeducationalequalityinstitute.org/language-connect-for-ukraine/ – Назва з екрана. (дата звернення: 25.05.2025).
2. Nearly 4.2M Ukrainians have temporary protection in EU [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrinform.net/rubric-society/3935526-nearly-42m-ukrainians-have-temporary-protection-in-eu.html – Назва з екрана. (дата звернення: 25.05.2025).
3. Support programme for Ukrainian refugees surpasses expectations in CEI countries [Електронний ресурс]. URL: https://www.cei.int/news/10016/support-programme-for-ukrainian-refugees-surpasses-expectations-in-cei-countries – Назва з екрана. (дата звернення: 25.05.2025).
4. UNHCR in Ukraine [Електронний ресурс]. URL: https://www.unhcr.org/ua/en – Назва з екрана. (дата звернення: 25.05.2025).
5. 3 million under temporary protection in January 2025 [Електронний ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250310-2 – Назва з екрана. (дата звернення: 25.05.2025).

СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Єргулович Варвара
Державний заклад «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: в. Дуванська К. О.

Інклюзивна освіта в Україні сьогодні виступає не лише напрямом розвитку сучасної освітньої системи, але й важливим індикатором демократичного суспільства, яке орієнтується на повагу до прав кожної дитини незалежно від її можливостей. Однією з ключових умов ефективної реалізації інклюзії є якісний психолого-педагогічний супровід, який передбачає системну підтримку як здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (ООП), так і їхніх батьків та педагогів. Зміст такої підтримки охоплює широкий спектр заходів – від оцінювання індивідуальних особливостей дитини до забезпечення належної адаптації до навчального процесу в умовах загальноосвітнього середовища.

Правове підґрунтя інклюзивного підходу закладено в низці нормативно-правових актів, серед яких ключове місце посідає Конституція України, Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», а також міжнародні документи, ратифіковані Україною, зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Впровадження інклюзивного навчання у школах є не лише дотриманням правових норм, а й потребує високого рівня професійної підготовки педагогів та залучення спеціалістів суміжних галузей – психологів, логопедів, соціальних педагогів, асистентів учителя тощо. Ефективна міждисциплінарна взаємодія в цьому контексті набуває особливої ваги, адже саме в командній роботі фахівців закладено потенціал для формування сприятливого середовища для розвитку кожної дитини.

Супровід даної категорії дітей передбачає реалізацію спеціалізованих технологій, які включають: діагностику психофізичного розвитку та освітніх потреб; формування

індивідуального плану корекційно-розвивальної роботи; організацію психопрофілактичних заходів для підтримки сприятливого освітнього клімату; координацію діяльності команди фахівців через регулярні засідання та обговорення динаміки розвитку дитини; постановку конкретних цілей відповідно до SMART-критеріїв; підтримку міжпрофесійної взаємодії; використання сучасних методик оцінювання професійної діяльності педагогів [1].

Такий процес супроводу є поетапним і включає:

1. *підготовчий етап:* аналіз ресурсного потенціалу закладу, інформування учасників освітнього процесу, проведення просвітницьких заходів і тренінгів. На цьому етапі здійснюється первинне ознайомлення з дитиною, аналіз наявної документації, збір інформації про попередню допомогу, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про її потреби;

2. *адаптивний етап*: створення функціональної команди супроводу, проведення командних зустрічей, майстер-класів, фокусування на взаєморозумінні та спільному баченні освітніх цілей. Формується індивідуальна програма розвитку (ІПР), яка містить конкретні завдання, методи їх реалізації та інструменти моніторингу;

3. *етап повного залучення:* забезпечення адаптації дитини до навчального середовища, розробка модифікованих навчальних матеріалів, методичний супровід педагогів, запровадження інноваційних стратегій навчання, розробка критеріїв оцінювання освітніх досягнень [2].

Зазначимо, що особливу увагу необхідно приділяти індивідуалізації навчального процесу. Темп опанування матеріалу, форми подачі, а також види діяльності повинні відповідати особистим особливостям дитини. Оцінювання має бути гнучким і враховувати не лише академічні результати, але й соціальні та поведінкові зміни.

Ефективність психолого-педагогічного супроводу визначається системністю, взаємодією фахівців і наявністю чіткої стратегії дій. Індивідуальна програма розвитку дитини має бути динамічним документом, що включає: зовнішні ресурси (освітнє середовище, дидактичні засоби, соціальну підтримку); внутрішні ресурси (потенціал дитини, її інтереси, мотивацію, рівень сформованості навичок); систему моніторингу, що дозволяє своєчасно виявляти труднощі та вносити корективи у процес супроводу.

Водночас успішна інклюзія неможлива без ефективної міждисциплінарної взаємодії. До команди супроводу мають входити не лише вчитель, асистент учителя та батьки, а й психолог, логопед, дефектолог, соціальний педагог. Такий підхід забезпечує всебічне розуміння потреб дитини, дозволяє враховувати як її когнітивні можливості, так і емоційні, поведінкові й соціальні аспекти. Координація дій усіх учасників команди сприяє формуванню індивідуального освітнього маршруту, що ґрунтується на сильних сторонах дитини, її потребах та інтересах.

Психологічна підтримка дітей з ООП є одним із пріоритетних напрямів супроводу. Вона включає не лише роботу з труднощами в емоційній сфері чи поведінці, а й спрямована на формування у дитини почуття впевненості, мотивації до навчання, навичок саморегуляції. Особливу роль у цьому відіграє створення атмосфери прийняття, де дитина відчуває себе рівноправною частиною колективу, а не об’єктом «корекції». Практика свідчить, що за умов позитивного психологічного клімату в класі знижується рівень тривожності в дітей з ООП, підвищується рівень їхньої активності, соціальної взаємодії та навчальної мотивації.

Варто також звернути увагу на психологічну готовність вчителів до роботи в інклюзивному середовищі. Це не лише наявність знань про особливості розвитку різних категорій дітей, а й внутрішня установка на прийняття, емпатія, вміння організовувати диференційоване навчання, співпрацювати з іншими фахівцями. Розвиток професійної рефлексії педагогів, формування навичок командної взаємодії та вміння будувати партнерські стосунки з батьками — ключові складові професійної компетентності у сфері інклюзивної освіти.

Не менш важливою є робота з батьками дітей з ООП, адже саме родина є основним ресурсом підтримки дитини. В умовах інклюзії батьки часто стикаються з нерозумінням з боку школи, емоційним вигоранням, страхами щодо майбутнього своєї дитини. Тому важливо залучати батьків до участі в освітньому процесі, створювати умови для їх психологічної підтримки, проводити просвітницьку роботу, роз'яснюючи переваги інклюзивного навчання. Практика створення батьківських клубів, проведення консультацій та тренінгів сприяє формуванню позитивного ставлення до інклюзії, підвищенню впевненості батьків у власних силах.

Таким чином, забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному освітньому середовищі є складним і багатокомпонентним процесом, що потребує високого рівня професіоналізму всіх учасників, постійної взаємодії та підтримки на інституційному рівні. Лише за умови комплексного підходу можливо реалізувати головну мету інклюзивної освіти — забезпечити кожній дитині право на рівний доступ до якісної освіти та повноцінний розвиток в умовах прийняття, безпеки та гідності.

Література

1. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. О. Докучиної. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.

2. Технології психологічного забезпечення освітнього процесу в інклюзивній школі : метод. посіб. / автори-упорядники Д. Д. Романовська, Р. І. Мінтянська ; за заг. ред. Д. Д. Романовської. Чернівці: Технодрук, 2019. 158 с.

3. Гуріна З. В. Психологічний супровід адаптації дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки.* 2015. Вип. 128. С. 81–84.

4. Психологічний супровід інклюзивної освіти: метод. рек. / автор. кол. за заг. ред. А. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Коваленко Ольга
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Рень Л. В.

Традиційна система освіти тривалий час ігнорувала потреби дітей з особливими освітніми потребами, орієнтуючись переважно на «типового» учня. Сучасні тенденції в освіті та соціальній роботі все більше визнають важливість ранньої соціалізації, особливо для дітей з інвалідністю. Заклади загальної середньої освіти відіграють ключову роль у процесі інтеграції дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) у суспільство [1, с. 12].

Система соціальної роботи в Україні представлена закладами освіти, соціальними службами і вимагає застосування спеціальних технологій у роботі з дітьми з РАС. До технологічних ресурсів соціально-педагогічної роботи належать: діагностичні методики, індивідуальні консультації, тренінги, психотерапевтичні підходи.

Підготовка фахівця до роботи з дітьми з РАС має включати знання про аутизм, володіння діагностичними інструментами, адаптацію середовища, спеціальні методики навчання та соціалізації.

Роль соціального педагога полягає у забезпеченні супроводу дитини у всіх видах реабілітаційної діяльності, зокрема в онлайн-середовищі. Ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей з РАС має бути системною, комплексною та індивідуально орієнтованою [2, с. 58].

Соціально-педагогічна робота з дітьми з розладами аутистичного спектру у початковій школі є однією з ключових складових корекційно-реабілітаційної підтримки, що забезпечує розвиток адаптивних соціальних навичок, емоційну стабільність та успішну інтеграцію у колектив однолітків. Особливості розвитку дітей з РАС, серед яких труднощі у соціальній взаємодії, комунікації, поведінці, вимагають застосування спеціалізованих соціально-педагогічних методик, адаптованих до індивідуальних потреб кожної дитини [3, с. 125].

Метою емпіричного дослідження було виявлення основних проблем, з якими стикаються діти з РАС у процесі навчання і соціальної взаємодії в 1-Б класі Чернігівської спеціальної школи №1, а також оцінка ефективності застосовуваних соціально-педагогічних підходів і методик.

Об’єктом дослідження стали п’ять учнів з діагнозом РАС віком від 7 до 9 років (з них троє хлопчиків та двоє дівчаток), які навчаються у 1-Б класі Чернігівської спеціальної школи №1. Для збору даних були застосовані методи спостереження, бесіди з педагогами, аналіз шкільної документації та опитування батьків.

У межах дослідження соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру у грудні 2024 р. – квітні 2025 р. було проведено експеримент,

спрямований на вивчення ефективності а адаптованих педагогічних методик у 1-Б класі Чернігівської спеціальної школи №1. До участі в експерименті було залучено п’ять учнів, у яких офіційно діагностовано РАС, з різним ступенем прояву розладу. Експеримент проводився в три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

На констатувальному етапі було проведено спостереження за поведінкою учнів молодшої школи з РАС у навчальній та соціальній діяльності, бесіди з педагогами, асистентом вчителя та батьками дітей. Виявлено, що більшість учнів мали труднощі в комунікації з однолітками, уникали зорового контакту, часто демонстрували повторювані дії або емоційні спалахи. Рівень соціальної адаптації оцінювався як низький або середній, залежно від індивідуальних особливостей дитини. Крім того, було зафіксовано обмежений словниковий запас, складнощі у розумінні інструкцій, проблеми з концентрацією уваги. На цьому етапі також встановлено низьку залученість батьків у корекційно-розвивальний процес.

Під час формувального етапу впроваджено серію соціально-педагогічних заходів, спрямованих на корекцію порушень у соціальній взаємодії, розвиток навичок комунікації та саморегуляції. До програми були включені: соціально-комунікативні ігри, вправи з емоційної ідентифікації, спільні групові заняття з розвитку довіри та кооперації, робота з піктограмами, картками PECS, а також використання методики «соціальних історій». Здійснювалось тісне співробітництво з шкільним психологом, логопедом та асистентом вчителя. Велика увага приділялася створенню сприятливого мікроклімату в класі, організації структурованого розкладу занять, а також розвитку рутин, які допомагали дітям почуватися безпечніше.

Окрему роботу було проведено з батьками. Так, організовувалися індивідуальні консультації, міні-тренінги з тематики емоційної підтримки дитини, роз’яснювалися базові принципи альтернативної комунікації та поведінкових підходів. Активізація батьківської участі стала одним із чинників покращення динаміки у поведінці дітей.

На контрольному етапі було проведено повторну діагностику. Результати продемонстрували позитивну динаміку у розвитку соціальних навичок на 80%. Учні стали більш відкритими до контактів, з’явилося більше ініціативи у спілкуванні, зменшилася кількість емоційних вибухів і стереотипних реакцій. У декого покращилась вербальна мова, в інших – комунікація за допомогою жестів або карток. У цілому більшість учасників експерименту досягли підвищення рівня адаптивної поведінки, краще інтегрувалися в класний колектив, стали активніше взаємодіяти з учителями та асистентами. У всіх 5 дітей відзначено покращення у ключових сферах: комунікації, соціальній взаємодії, самостійності та емоційній стабільності. Зменшилась кількість дітей із низьким рівнем соціальних навичок та комунікації, а також із труднощами у взаємодії. Підвищився рівень активності та залученості батьків у соціально-педагогічну підтримку, що позитивно вплинуло на розвиток дітей.

Експеримент підтвердив ефективність комплексного соціально-педагогічного підходу у роботі з дітьми з РАС у спеціалізованому освітньому середовищі. Важливу роль відіграла поєднана дія педагогічної команди, активна участь батьків та застосування візуальних і структурованих методик навчання.

Висновки. Емпіричне дослідження підтвердило, що системна соціально-педагогічна робота з дітьми з РАС у початковій школі сприяє значному покращенню їх соціальної адаптації, комунікативних навичок та емоційної стабільності. Важливою умовою успішності є активна участь батьків та використання комплексного підходу, що

включає індивідуалізацію навчального процесу, застосування сучасних технологій та психологічну підтримку.

Ці результати можуть бути використані для подальшого удосконалення соціально-педагогічної роботи з дітьми з РАС у спеціальних навчальних закладах та закладах загальної середньої освіти, що мають інклюзивні класи.

Література

1. Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом : метод. рекоменд. / уклад. Литвяк Д. М., Зленко Л. О. Чернігів: Чернігів. обласний ін-т післядипл. пед. освіти імені К. Д. Ушинського, 2020. 78 с.

2. Мойсеєнко І. М. Теоретичні підходи до дослідження ознак аутизму в Україні. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 10. Т. 1. 2019. С. 58–62.

3. Олексюк В. Р., Павелко О. П. Особливості розвитку та психокорекції пізнавальної сфери дітей з РАС. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Психологія.* Том 33 (72). № 1. 2022. С.124–129.

4. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра: навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.

5. Сургунд Н., Дригула В. Особливості розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. *Науковий журнал «Психологічні травелоги»*, 2024, № 3. С. 159–166.

ЗАРУБІЖНІ МОДЕЛІ КОРЕКЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РАС

Ковтун Алла
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м.Ніжин
Науковий керівник: канд. психол. наук, доц. Литовченко Н. Ф.

Методичні підходи до корекції раннього дитячого аутизму надзвичайно різноманітні. Фахівці з цих питань вважають, що першочергове практичне значення мають різні моделі та техніки роботи з їх особливостями і перевагами. Коротко охарактеризуваи їх можна наступним чином:

Денверська модель раннього втручання (ESDM). Це модель раннього втручання (ESDM) є інтегративним підходом до навчання дітей з аутизмом, який був розроблений Саллі Роджерс та Джеральдом Доусоном. Вона поєднує елементи прикладного аналізу поведінки (ABA) та розвиткові теорії, зокрема орієнтуючись на інтерактивне навчання через гру.

Її особливості полягають в наступному: ESDM орієнтована на дітей віком від 12 до 48 місяців. Це період, коли відбувається найінтенсивніший розвиток мовлення та соціальних навичок. Модель сприяє максимально можливому використанню цього часу. Вона зосереджена на розвитку мовних навичок, соціальних взаємодій, когнітивних здібностей та адаптивної поведінки.

Навчання проводиться через інтерактивні ігри та заняття, що відбуваються в природному середовищі дитини. Це можуть бути домашні ситуації, на кшталт допомоги в домашніх справах, взаємодії з іграшками або участь у групових заняттях.

Важливим аспектом моделі є активна участь батьків. Вони отримують інструкції та підтримку, щоб допомогти дитині застосовувати навички в реальних ситуаціях.

Дослідження показують, що діти, які проходять через програму ESDM, значно покращують свої мовні та соціальні навички порівняно з контрольною групою дітей з РАС, які не отримували такого втручання. Зокрема, вивчення показників IQ, підвищення рівня мовлення та адаптивних навичок демонструє позитивну динаміку у дітей, які пройшли програму [2].

PECS (Picture Exchange Communication System). PECS є альтернативною комунікаційною системою, розробленою Лорі Фростом і Енді Бонді для дітей з розладами аутичного спектру. Вона використовується як альтернатива або доповнення до вербальної мови і допомагає дітям без мовлення або з труднощами в мові спілкуватися за допомогою карток із зображеннями.

PECS можна використовувати для дітей будь-якого віку, незалежно від рівня мовного розвитку. Метод ефективно застосовується в тому випадку, коли дитина не може розпочати комунікацію або має труднощі з вербальним вираженням.

Основновною метою моделі є навчити дитину самостійно висловлювати свої потреби, бажання або інтереси через передачу карток з відповідними зображеннями.

Даний підхід вчить дітей ініціювати комунікацію, що є однією з основних проблем дітей з РАС. Створює почуття досягнення та мотивацію для подальшого навчання. Покращує розуміння мови [3].

Метод глобального читання (за Гленом Доманом). Метод глобального читання був розроблений американським нейрофізіологом Гленом Доманом і спрямований на розвиток зорової пам'яті та місцевих когнітивних функцій через навчання дітей розпізнавати цілі слова, а не окремі букви чи склади. Особливость застосування методики полягає у наступному:

Глобальне читання можна застосовувати до дітей з РАС на будь-якому етапі розвитку, починаючи з раннього віку.

Дитина не вчиться читати через склади чи букви, а починає розпізнавати слова як цілі образи.

Цей метод активує зорову пам'ять та допомагає сформувати асоціативні зв’язки між словами та реальними об’єктами.

Його перевага полягає у сприянні розвитку комунікативних навичок і підвищує увагу та концентрацію у дитини. Важливою складовою є емоційний відгук дитини на читання [1].

Холдинг-терапія (Holding Therapy). Відновленню емоційного зв'язку між батьками та дитиною через фізичний контакт сприяє метод холдинг-терапії, який був розроблений Марті Велч. Техніка включає в себе використання обіймів або утримання дитини до того моменту, поки вона не заспокоїться.

Холдинг-терапія застосовується для дітей з різним рівнем аутизму, але в основному її використовують для дітей, які мають виражену емоційну відчуженість і труднощі у взаємодії з іншими людьми.

Метод має суперечливі відгуки через потенційну травматичність для дітей, які сильно протестують проти фізичного контакту. Тому його потрібно застосовувати тільки під наглядом кваліфікованих фахівців[4].

Розглянуті підходи мають як загальні, так і відмінні риси, проте кожен з них не може претендувати на те, щоб бути пенацеєю у всіх випадках під час корекції та соціалізації дитини з РАС.

Література

1. Doman, G. (1964). *How to Teach Your Baby to Read*. New York: Random House.

2. Rogers, S. J., & Dawson, G. (2010). *Early Start Denver Model for Young Children with Autism: Promoting Language, Learning, and Engagement*. The Guilford Press.

3. Frost, L., & Bondy, A. (2002). *The Picture Exchange Communication System Training Manual*. Pyramid Educational Consultants.

4. Welch, M. G. (2006). Holding Time: How to Eliminate Conflict, Temper Tantrums, and S.

ІНКЛЮЗІЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК УМОВА ЗАЛУЧЕННЯ ВСІХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ДО УЧАСТІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Колесник Марина
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

Сучасне суспільство стикається з численними викликами, серед яких важливу роль відіграє забезпечення соціальної єдності та взаємної поваги. У цьому контексті інклюзія постає не лише як соціальна політика, а як етичний і філософський вибір, що вимагає переосмислення взаємодії між людиною та суспільством. Поняття інклюзії є багатоаспектним і включає не лише інтеграцію вразливих груп, але й трансформацію самих інституцій – освітніх, трудових, культурних – відповідно до принципів рівності, доступності й поваги до людської гідності.

У XXI столітті інклюзія стала не лише модною темою політичних дискусій, але й реальною практикою, що визначає ступінь демократичності та зрілості суспільства. Сучасне розуміння інклюзії охоплює ширше коло питань, ніж виключно освіта осіб з інвалідністю. Це — ідея залучення всіх соціальних груп до повноцінної участі в суспільному житті, незалежно від фізичних, психічних, культурних чи соціальних особливостей. У цьому контексті інклюзія стає цілісною філософією, що формує основу для соціальної єдності, рівності можливостей і поваги до різноманіття.

На законодавчому рівні Україна поступово адаптує свої норми до міжнародних стандартів. Важливими кроками стали прийняття Закону України «Про освіту» (2017), в якому закладено принципи інклюзивного навчання, а також законів «Про соціальні послуги» та «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Згідно з ними, держава зобов’язується створювати умови для повної участі осіб з особливими потребами в усіх сферах життя, зокрема через адаптацію освітнього процесу, створення інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), індивідуальних освітніх програм тощо [1]. Проте,

як наголошує Є. Синьова, на практиці існує значна кількість проблем – від нестачі фахівців до неготовності суспільства до сприйняття інклюзії як норми [2].

Освіта – ключова сфера, де реалізується ідея інклюзії. Саме тут формується ставлення до інакшості, розвивається емпатія та взаємоповага. Дослідження свідчать, що ефективне інклюзивне навчання сприяє не тільки академічному, а й соціальному зростанню дітей з особливими освітніми потребами (ООП), а також розвитку цінностей у їхніх однолітків. Скандинавські країни стали прикладом того, як рання діагностика, міждисциплінарні команди фахівців і добре налагоджена система підтримки здатні забезпечити ефективне навчання дітей у загальноосвітньому середовищі [3]

Певну роль у впровадженні інклюзивної освіти відіграє і цифрова трансформація навчального процесу. Сучасні технології дають змогу адаптувати освітній контент для різних категорій учнів: від використання програм синтезу мовлення для дітей з порушеннями зору до інтерактивних платформ з індивідуальними маршрутами навчання. У країнах ЄС активно розвиваються платформи «universal design for learning» (UDL), які передбачають створення таких навчальних середовищ, що з самого початку враховують потреби широкого кола учнів. В Україні також з'являються ініціативи щодо цифрової інклюзії, проте вони потребують підтримки з боку держави та громадських організацій.

Проте інклюзія не обмежується освітою. Надзвичайно важливим є доступ до працевлаштування, адже саме економічна включеність дозволяє людині почуватися повноцінним членом суспільства. В Україні діють програми з професійної реабілітації, а також законодавчі норми щодо квотування робочих місць. Але на практиці механізми часто не працюють — працедавці уникають дотримання вимог, а умови праці лишаються непристосованими. Натомість досвід Німеччини та Польщі демонструє успішність системи підтримки роботодавців, що приймають на роботу людей з інвалідністю, зокрема через податкові пільги та партнерство з громадськими організаціями.

Формування культури інклюзії — це ще один ключовий аспект. В Україні, як і в багатьох інших країнах, все ще зберігаються стереотипи щодо осіб з інвалідністю або представників інших категорій населення. Ці упередження долаються шляхом просвітницької діяльності, включення до навчальних програм теми різноманіття, активного залучення ЗМІ та культури. Ініціативи на кшталт «Inclusive Dance» дозволяють людям з різними фізичними особливостями реалізовувати себе в мистецтві, демонструючи суспільству позитивний приклад інклюзивного співжиття [2].

Для оцінки ефективності інклюзії в установах використовується інструмент «Індекс інклюзії» (Index for Inclusion), розроблений Тоні Бутом і Мелом Ейнсковом. Цей інструмент базується на трьох компонентах: культура (відкритість до різноманіття), політика (правила, що забезпечують рівні можливості), і практика (реальні дії). Його застосування дає змогу освітнім закладам і соціальним інституціям критично оцінити власну діяльність і вибудувати стратегічні плани розвитку [3].

Інклюзія також має важливий міжнародний вимір. Згідно з Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю (2006), кожна держава повинна забезпечити рівний доступ до освіти, охорони здоров'я, праці, культури, участі в політичному й громадському житті для всіх людей. Україна ратифікувала цю Конвенцію у 2009 році, взявши на себе відповідні зобов'язання [2]. Тому зусилля щодо розбудови інклюзивного суспільства — це не лише внутрішня політика, але й частина міжнародних зобов'язань.

Отже, інклюзія є не просто соціальною або освітньою практикою — це нова етика людських взаємин, що спирається на цінності поваги, рівності та солідарності. Її ефективна реалізація вимагає міжсекторальної співпраці — держави, громадськості, бізнесу та академічної спільноти. Лише через системний підхід, підтриманий належним ресурсним, кадровим і правовим забезпеченням, можна досягти створення справді інклюзивного суспільства.

Інклюзія — це не статичний результат, а динамічний процес, який вимагає постійного вдосконалення, діалогу та рефлексії. Важливо усвідомити, що інклюзивна політика — це не лише про підтримку окремих груп, а про створення такого суспільного середовища, в якому кожна людина відчуває свою цінність і може реалізовувати свій потенціал. Справжня інклюзія починається з повсякденних практик, із того, як ми будуємо навчання, організовуємо роботу, спілкуємося одне з одним. Саме такі щоденні прояви є показниками реального рівня відкритості та людяності в нашому суспільстві.

Література

1. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380).

2. Синьова Є. О. Інклюзивна освіта в Україні: стан та перспективи розвитку. *Соціальна педагогіка*. 2022. № 2. С. 14–18.

3. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: developing learning and participation in schools. – CSIE, Bristol, 2011.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ

Лень Сергій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Останіна Н. С.

До недавнього часу дозвілля дітей вважалося другорядною складовою їх життя. Характерною особливістю як з боку суспільства, так і сімей із дітьми було хибне ставлення до вільного часу та дозвілля як до чогось вторинного, неважливого, що немає визначального значення у житті людини. Глобальні зрушення в свідомості людства щодо розуміння цінності дозвілля в житті особистості відбулися в середині XX – на початку XXI століття. Таким чином, розпочався новий етап вивчення цього суспільного феномену в дослідженнях провідних науковців.

Важливими для нашого дослідження є наукові роботи В. Бочелюка, Т. Ковальчук, І. Сидор, Н. Яременко та інших, в яких висвітлюється соціокультурне значення дозвілля та наукові доробки, що визначають вплив соціокультурного середовища на розвиток дитини (Е. Гусинський, Р. Чумічева та інші). Сутність і специфіку дитячого дозвілля вивчали І. Бойчев, Н. Кочубей, Т. Черніговець та ін.; особливості культурно-дозвіллєвої діяльності дітей досліджували С. Гончарук, О. Петровський, В. Розін, О. Севан та ін. Узагальнення їхніх ідей, а також дослідження інших предствників кола науковців, які обґрунтовували значення дозвілля в соціалізації дітей різних вікових

груп, покладено в основу нашого теоретичного обґрунтування феномену дозвілля як чинника соціалізації дітей з інвалідністю.

Феномен дозвілля є предметом традиційних міждисциплінарних досліджень, виконаних у межах теорії гуманітарного знання (соціології, педагогіки, психології, філософії та культурології). Виникнення наукових концепцій вільного часу, розвиток таких напрямків наукового знання, як соціологія вільного часу, дозвіллєзнавство, створили умови для появи нової лінії педагогічних наук - педагогіки дозвілля. Методологічною основою педагогічної діяльності у сфері дозвілля стали відображені у сучасних філософських концепціях дослідження ролі людського фактора в перетворенні різних сфер соціокультурної діяльності. Доречно додати, що соціологічні дослідження В. Пічи, П. Сахно, М. Шеремета й ін. визначають межі вільного часу, розкривають його функції, змістовні та структурні елементи [4, с. 93].

Інтерпретація терміну «вільний час» щодо дорослих і дітей суттєво відрізняється. «Визначення вільного часу, прийняте в соціології для дорослих, не може бути автоматично поширеним на дітей: надто вже різні їх ролі в житті суспільства та надто велика різниця структури їх вільного часу. Особливість вільного часу дитини така, що, будучи, здавалося б, вільним, цей час знаходиться під контролем сім'ї, школи, дитячих організацій, дозвіллєвих об'єднань та направляється ними» [3, с. 20]. У цьому аспекті доречно навести думку про те, що дорослим необхідно так організовувати вільний час дітей, щоб, наповнюючи його розумним змістом, не позбавляти дітей можливості вільного вибору дозвіллєвих занять.

Варто зазначити, що дозвілля як складова вільного часу захоплює дитину властивою їм комплексністю та різноманітністю, є сукупністю занять для розвитку особистості, за допомогою яких відновлюються фізичні, психічні та розумові сили людини [1, с. 22]. До того ж, майже всі види дозвілля дітей фокусуються в художній творчості та певною мірою представлені в дозвіллєвій діяльності. Дозвіллєвій діяльності притаманні різноманітні функціональні та структурні характеристики: типи дозвілля залежно від його змісту, різні напрями залежно від форм його організації та проведення; види та форми дозвілля з урахуванням різних ознак, класифікація за активністю, періодичністю, тривалістю та напрямами діяльності [2, с. 23];. поліфункціональний характер дозвілля: види та форми організації виконують соціальну, психологічну, терапевтичну, економічну функції (М. Балабан); складовими соціальної функції є: рекреаційна, комунікативна, творча, ціннісно-орієнтаційна, пізнавальна та виховна (І. Петрова).

В. Воловик збагатив педагогіку дозвілля такими поняттями дозвіллєвої діяльності, як «відпочинок», «свято», «розвага», «споглядання», які він трактував як звільнення від буденної роботи, дріб'язкових хвилювань, егоїстичних бажань; просвіта як засіб розвитку розуму, уяви, естетичних і моральних почуттів; творчість, яка, відповідаючи глибинним та універсальним потребам людини в перетворенні дійсності, самовираженні, пошуку, пізнанні та зміні навколишнього світу, допомагає удосконалювати буття, ставлення до самого себе, створювати нове.

Наступним видом дозвіллєвої діяльності, відображеним в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка, є споглядання – емпіричний ступінь пізнання, основу якого становить безпосереднє чуттєве відображення об'єкта. Важливими для нашого дослідження є наукові підходи до визначення дозвілля, які представлені в наукових роботах провідних сучасних соціальних педагогів. Вони характеризують

дозвілля як вільний від роботи і навчання час, який особистість використовує для свого фізичного розвитку та духовного розвитку. На думку науковців, це і час відпочинку, і час, коли в людини формуються базові моральні та соціальні цінності, розвиваються соціально-моральні якості, відбувається активне збагачення та формування позитивного досвіду спілкування та взаємодії з оточуючими, що визначає необхідність його змістовного наповнення та відповідною організацією.

Важливо відмітити, що культурно-дозвіллєва діяльність є одним із істотних ресурсів оптимізації соціальної активності дітей, має здатність стимулювати процес соціалізації, самореалізації й інкультуризації особистості. До засобів, які забезпечують дитячий розвиток, традиційно належить гра, дитяча література, спілкування дітей з дорослими і однолітками, навчання, різноманітні види художньої діяльності дитини.

Дозвілля – це особлива сфера соціалізації дітей, у якій природно реалізуються їхні потреби й інтереси, соціальні й особистісні амплуа, розвивається творча ініціатива, активність. здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності.

Дозвілля визначається як особлива сфера життя суспільства й особи, що має великі можливості для виховання дитини, становлення та розвитку особистості, набуття досвіду вирішення життєвих проблем. У процесі дозвіллєвої діяльності формуються ціннісні орієнтації, культурні потреби, смаки, емоційно-вольова сфера дітей і молоді.

Дозвіллєва діяльність дітей і дорослих - це діяльність, що створює культурно-дозвіллєве середовище. Якщо говорити про дозвіллєве середовище дитини, то воно, з одного боку, створюється дорослими для дітей, а з іншого - є результатом діяльності самих дітей. Це два нерозривних процеси. Не можна сказати, що тільки дорослі створюють таке середовище, його також створюють самі діти, спонукаючи дорослих до певних дій.

Дозвілля дитини з інвалідністю організовується дорослими не тільки в позашкільних установах, а й у сім'ї. Родина та позашкільний заклад – найважливіші інститути дозвіллєвої діяльності для дитини з інвалідністю. Це визначає необхідність пошуку оптимальної моделі їх взаємодії з урахуванням соціокультурних традицій дозвілля, адже для кожної країни характерні свої традиції проведення вільного часу, дозвілля.

Дозвілля дитини з інвалідністю є своєрідною «зоною обмеженого втручання дорослих»; сприяє формуванню адекватної самооцінки дітей і позитивної «Я - концепції»; створює умови для самовиховання особистості; активізує соціально значимі потреби особистості, збагачує досвід виконання норм поведінки в суспільстві. У дозвіллєвій діяльності дитини з інвалідністю колектив закладу позашкільної освіти є основною ланкою соціалізації дитини. Заняття в дитячому колективі здійснюються на більш високому рівні активності, не обмеженому лише ігровою діяльністю. Заклад сприяє опануванню дитиною культурних цінностей, оволодінням уміннями та навичками спілкування як із своїми однолітками, так і з дорослими.

Ефективним шляхом усебічного гармонійного розвитку особистості є залучення дітей із інвалідністю до художньо-естетичної діяльності, яка включає зображувальну (малювання, ліпка, аплікація), театралізовану (ролі у сценках, участь у дитячих костюмованих святах), музичну (співи, танці), художньо-мовну діяльність (декламування віршів, гумореcок). Ці види діяльності виконують функцію позитивно-

емоційного збагачення, викликають емоції натхнення, радості, захоплення,витісняють напругу, тривожність, почуття безпорадності. У дитячих колективах задовольняються комунікативні потреби й інтереси дитини в емоційному контакті, співпереживанні, в інформації, в об'єднанні зусиль задля спільних дій. Важливо, щоб учасники дитячих колективів ділилися своїми успіхами з батьками та постійно взаємодіяли між собою.

Говорячи про суспільний рівень дозвіллєвого макросередовища дитини, варто зазначити, що це рівень її неформальних контактів із навколишнім світом. У процесі неформального спілкування, в розважальній, ігровій діяльності, взаємодії в колективі однолітків у дитини формуються ціннісні орієнтації, засвоюються моделі поведінки та спілкування, які функціонують у дозвіллєвих спільнотах і далеко не завжди співпадають із тими, які намагаються прищепити їй сім'я та заклад освіти, у т. ч. позакільної. Неформальне спілкування з іншими членами суспільства – оптимальне середовище для розвитку дружби, товариськості, психологічної самостійності дітей.

Головна мета цього рівня дозвіллєвого середовища - створення умов для інтелектуального, творчого та фізичного розвитку дітей у вільний від занять час, упровадження якісно нових методів і форм організації дозвіллєвої життєдіяльності дітей з інвалідністю, задоволення їхніх духовних і культурних потреб.

Сутністю дитячого дозвілля є творча невимушена поведінка (взаємодія з навколишнім середовищем) дітей у вільній для вибору роду занять і ступеня активності просторово-часовому середовищі, детермінований внутрішньо (потребами, установками, мотивами, вибором форм і способів поведінки) і зовні (факторами, які породжують поведінку).

Характерологічні особливості дитячого дозвілля є основоположними для визначення його функцій. Дозвілля для дітей з інвалідністю – це сфера, в якій вони виступають у нових ролях, відмінних від сімейних, задовольняють свої природні потреби в незалежності та свободі, активній діяльності та самовираженні. Таким чином, дитячому дозвіллю властива функція самореалізації.

Дитяча гра в дозвіллєвій діяльності стимулює творче самовиявлення її учасників. Дозвілля – це зона активного спілкування, яка задовольняє потреби дітей у контактах і взаємодії з оточуючими. Такі форми дозвілля, як самодіяльні об'єднання за інтересами, масові свята – сприятлива сфера для усвідомлення себе, своїх якостей, переваг і недоліків у порівнянні з іншими людьми. Діти оцінюють себе, орієнтуючись на реакції оточуючих.

Дозвіллєва діяльність впливає на пізнавальну активність дітей. Інтелектуальний розвиток дитини збагачується новими знаннями через розширення мистецького та художньо-естетичного тезаурусу. В межах дозвіллєвого часу відбувається відтворення та відновлення витрачених дитиною сил, тобто реалізується рекреаційна функція, яка компенсує зусилля дитини на дотримання регламенту насиченого життя.

Закладене від природи прагнення дитини до позитивних емоцій також переважно реалізується у сфері дозвілля. Діти отримують насолоду від найрізноманітніших дозвіллєвих занять: ігри, пізнання нового та необмежена можливість створювати щось нове, уявляти свої нескінченні можливості та реалізувати їх у світі гри та фантазій тощо. Іншими словами, дитячому дозвілля властива гедоністична функція.

Різноманітні за формою, змістом і емоційною насиченістю дозвіллєві заняття дітей сприяють розвитку їх особистості і є важливою сферою соціалізації дитини з інвалідністю.

Література

1. Бочелюк В. Й. Дозвіллєзнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.
3. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : монографія / за ред. Т. І. Ковальчук, Т. Ф. Мельничук. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. 536 с.
4. Піча В. М. Культура вільного часу: філософсько-соціальний аспект. Київ: Світ, 1990. 152 с.
5. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.

ЛЯЛЬКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Монько Людмила
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Хлєбік С. Р.

Термін «комунікація» має багатогранне значення і використовується в різних науках, зокрема в психології, соціології, лінгвістиці тощо. У різних джерелах поняття «комунікація» трактується по-різному, залежно від контексту дослідження.

У психології комунікація розглядається як: соціальна взаємодія, яка виступає основним механізмом розвитку мислення і мовлення людини [1]; процес обміну інформацією між суб'єктами, спрямований на досягнення взаєморозуміння та спільної діяльності [2].

Соціологічний підхід розглядає комунікацію як механізм, за допомогою якого передаються суспільні норми, цінності та досвід [3, с. 21].

З точки зору лінгвістики «комунікація – процес передачі інформації, ідей або почуттів від однієї особи до іншої за допомогою мови, жестів або інших засобів [4].

М. Прищак звертає увагу на необхідність усвідомлення відмінностей між комунікацією та спілкуванням і зазначає наступне: «життя у суспільстві вимагає вміння діяти як з позиції суб'єкта, так і об'єкта діяльності, бути як учасником інформаційного процесу (адресатом чи адресантом), так та партнером у спілкуванні. Процеси спілкування (міжособистісної взаємодії) та процеси комунікації – сприймання та передачі вербальної інформації (як безпосередньо, так і через засоби масової інформації) виступають ланками єдиної комунікативної діяльності» [5, с. 3].

Отже, у загальному вигляді комунікація розуміється як ознака конструктивної взаємодії людей в процесі отримання інформації, тоді як спілкування - це тип відносин, який характеризується ставленням партнерів одне до одного як до рівних та обов'язково наділених ознаками суб'єктивності.

Як зазначає Т. Павленко: «Спілкування – це обов'язково взаємодія, що передбачає зворотний зв'язок, активність обох сторін (діалог). Потреба в ньому є життєво важливою для кожної нормальної людини та виникає вже у немовляти, з віком поступово диференціюючись. Виключне значення в процесі спілкування належить розвиненим комунікативним умінням і навичкам» [6, с. 370].

На думку науковців А. Колупаєва [7], Л. Савчук [7] та ін.) на ефективність комунікативного розвитку в період від народження до 12 місяців впливає:

- соціальне середовище (постійна взаємодія з дорослими, спілкування, ігри тощо);

- індивідуальні особливості дитини (темпи розвитку залежать від темпераменту, здоров'я та інших фізіологічних чинників);

- слух і зір (нормальне функціонування сенсорних систем є критичним для розвитку комунікації).

В подальшому розвиток комунікативних навичок відбувається у тісному взаємозв'язку з емоційним і когнітивним зростанням. Постійне спілкування з дитиною, читання, співи та взаємодія допомагають розвивати її здатність до спілкування й закладають основу для майбутнього мовлення.

В процесі онтогенетичного розвитку на етапі від 2 до 6 років дитина, яка нормально розвивається, послідовно оволодіває набором певних комунікативних навичок (вербальних, невербальних, соціальних, функціональних).

1. Вербальні комунікативні навички - це навички, які пов'язані з використанням мови для спілкування. В процесі зростання словниковий запас дитини збільшується, поступово засвоюються граматичні конструкції (узгодження слів за родом, числом, відмінком), мова стає емоційно забарвленою, діти вчаться використовувати інтонацію для вираження почуттів чи запитань, виникає здатність підтримувати розмову, ставити запитання та відповідати на них.

2. Невербальні комунікативні навички - це спілкування без слів, через жести, міміку та інші засоби. Жести використовуються для привернення уваги чи пояснення (показ на об'єкт, махання рукою), міміка відображає емоції (посмішка, здивування, сум), контакт очима сприяє встановленню соціального зв'язку під час спілкування.

3. Соціальні комунікативні навички передбачають вміння взаємодіяти з іншими людьми у соціальному контексті. Діти вчаться ділитися іграшками, домовлятися, оволодівають здатністю розпізнавати емоції інших та реагувати на них (наприклад, утішити друга), в грі діти починають приміряти ролі дорослих (мама, лікар, продавець), імітуючи комунікативну поведінку, опановують правила поведінки (вітання, вибачення, прохання).

4. Функціональні комунікативні навички – це практичні навички, необхідні для вираження потреб, бажань чи отримання інформації.

Розвиток усіх цих видів комунікації забезпечує успішну соціалізацію дитини, закладає основу для навчання, встановлення дружніх стосунків і формування впевненості в собі.

Лялькотерапія – це один із напрямів арттерапії, який ефективно використовується для розвитку емоційної сфери, уяви та комунікативних навичок у дітей, зокрема з особливими освітніми потребами. У процесі взаємодії з лялькою дитина має можливість безпечно виражати свої почуття, моделювати соціальні ситуації та відпрацьовувати сценарії спілкування. Такий підхід особливо цінний в

умовах інклюзивного навчання, де важливо забезпечити кожній дитині доступ до засобів емоційного та комунікативного самовираження. Лялькотерапія сприяє формуванню довіри, зниженню тривожності та розвитку мовлення, що, у свою чергу, створює сприятливі умови для включення дитини в колектив і підвищення її соціальної компетентності.

У сучасному соціумі, де принципи толерантності, недискримінації та соціального включення стають нормою, виникає потреба у таких формах взаємодії, які є водночас природними для дитини та психологічно безпечними. Лялька, як символ, образ, посередник і учасник гри, дозволяє дитині вільно виражати емоції, відтворювати ситуації з реального життя, моделювати соціальні взаємодії та відпрацьовувати нові способи поведінки. Особливо цінним цей метод є для дітей з розладами спектра аутизму, порушеннями мовлення, емоційно-вольової сфери та труднощами у комунікації, оскільки створює місток між їхнім внутрішнім світом і зовнішнім середовищем.

Лялькотерапія як складова інклюзивного підходу сприяє не лише психоемоційному та комунікативному розвитку дитини, але й формуванню її соціальних компетентностей, захищеності й довіри. Таким чином, інтеграція цього методу у практику роботи психолога в інклюзивному середовищі є не лише бажаною, але й необхідною умовою гармонійного розвитку кожної дитини.

Література

1. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченко. Київ: Педагогічна думка, 2021. 514 с.

2. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.

3. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет. 2021. С. 187.

4. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.

5. Прищак М.Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 5–8

6. Павленко Т. В. Основні психологічні підходи визначення поняття «комунікація». *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка.* 2017. Вип. 9. С. 368–376.

7. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Вид. доп. та перероб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2021. С. 274.

РОЗБІЖНОСТІ В СТРУКТУРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Опришко Сергій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Борисюк С. О.

Інклюзивна освіта є ключовим елементом демократичного суспільства, в якому

кожна дитина має право на рівний доступ до якісної освіти. Велика Британія є однією з країн, які активно впроваджують інклюзивні практики, однак система інклюзивної освіти тут не є однорідною. Існує низка розбіжностей, які спостерігаються як між окремими частинами Об'єднаного Королівства (Англія, Шотландія, Уельс, Північна Ірландія), так і в межах одного регіону. Ці відмінності стосуються законодавчого забезпечення, організаційної структури, фінансування, а також підходів до інтеграції дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

У Великій Британії освітня політика є децентралізованою, і кожна частина королівства має власні освітні системи. Англія керується Законом про дітей та сім'ї (Children and Families Act 2014), який регламентує підтримку дітей з особливими освітніми потребами через планування ОЗД-планів (Плани освіти, охорони здоров'я та догляду). Школи зобов'язані адаптувати навчання згідно з індивідуальними потребами учнів, що забезпечується через спеціальних координаторів [1, с. 45].

У Шотландії інклюзія регулюється Законом «Про додаткову підтримку в навчанні» (2004), який використовує ширше поняття "додаткової підтримки", охоплюючи не лише дітей з ООП, а й тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах (наприклад, діти з сімей біженців, або діти, які пережили травму). Документи типу СПП (Скоординовані плани підтримки) координують заходи підтримки на рівні місцевої влади [2, с. 78].

Уельс у 2021 році реформував свою систему, впровадивши Закон про додаткові навчальні потреби (Additional Learning Needs and Education Tribunal Act), який орієнтується на забезпечення підтримки від раннього дитинства до повноліття. Важливу роль відіграє створення індивідуальних планів розвитку (ІПР), що охоплюють освітні та емоційні потреби учнів [3, с. 63].

Північна Ірландія функціонує за власною системою підтримки дітей з ООП, де велика увага приділяється ролі батьків, а також функціям місцевих освітніх органів у забезпеченні інклюзії [4, с. 54]. Ці відмінності створюють складності для родин, які переїжджають з одного регіону до іншого, а також впливають на доступність послуг.

Незважаючи на загальну тенденцію до інтеграції, підходи до організації навчального процесу для дітей з ООП у різних регіонах Британії відрізняються. Англія демонструє змішану модель: існують як спеціальні школи, так і інклюзивні класи у звичайних школах. Доступність ресурсів значною мірою залежить від локальних органів влади. Шотландія активно впроваджує принцип "навчання у звичному середовищі", однак спеціалізовані заклади все ще відіграють важливу роль у випадках глибоких порушень розвитку. Уельс приділяє увагу партнерству між батьками, школами та державними службами. Нова система орієнтована на спрощення адміністративних процедур і зменшення формалізму. Північна Ірландія має найбільший відсоток учнів, що навчаються у спеціальних школах, що свідчить про обмежену реалізацію принципів інклюзії у деяких регіонах.

Рівень підготовки педагогічних кадрів до роботи в інклюзивному середовищі також суттєво варіюється. У Шотландії інклюзивна освіта є обов'язковим компонентом підготовки вчителів. Існує чітка система професійного розвитку з акцентом на додаткову підтримку. Англійські вчителі мають доступ до спеціалізованих курсів, але часто стикаються з дефіцитом часу та ресурсів. Часто підготовка залежить від конкретної школи. В Уельсі активно впроваджується концепція "освіта для всіх", що включає підготовку персоналу до роботи з широким спектром потреб учнів. У Північній Ірландії існують окремі тренінги для вчителів спеціальних шкіл, але вчителі загальних

шкіл часто не мають достатньої підготовки.

Фінансування інклюзивної освіти у Великій Британії є неоднорідним. Місцеві органи влади Англії мають право самостійно розподіляти кошти, що призводить до нерівності між регіонами. Шотландія надає централізовану підтримку через урядові програми, але загальний рівень фінансування часто вважається недостатнім. В Уельсі реформовано систему фінансування задля більшої прозорості та стабільності. Північна Ірландія часто стикається з хронічним недофінансуванням у сфері спеціальної освіти. Ці фінансові розбіжності призводять до того, що рівень підтримки, який можуть отримати діти, значно варіюється залежно від місця проживання.

Міжвідомча взаємодія є важливою складовою успішної інклюзії. У Шотландії діє модель GIRFEC (Getting It Right For Every Child), яка забезпечує координацію між освітою, охороною здоров'я та соціальними службами. Англія через ОЗД-плани прагне до інтеграції, але на практиці взаємодія установ часто є фрагментарною. Уельс реформував систему, щоб зробити співпрацю між установами більш цілісною. У Північній Ірландії міжвідомча взаємодія слабко налагоджена, особливо у віддалених регіонах.

Розбіжності в структурі інклюзивної освіти у Великій Британії зумовлені історичними, політичними та адміністративними чинниками. Хоча всі частини країни декларують прихильність до інклюзивного підходу, на практиці рівень його реалізації значно відрізняється. Англія орієнтована на формалізовану підтримку через ЕНС-плани, Шотландія пропонує більш гнучку модель, що охоплює широкий спектр потреб, Уельс прагне до спрощення процедур, а Північна Ірландія все ще зберігає сильну спеціалізовану систему.

Загалом, британський досвід демонструє як переваги децентралізованого управління освітою, так і його виклики. Для досягнення справжньої інклюзії потрібне не лише оновлення законодавства, але й сталі інвестиції у підготовку педагогів, розвиток інфраструктури та ефективну міжвідомчу співпрацю.

Література

1. Children and Families Act 2014 [Електронний ресурс]. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted

2. Education (Additional Support for Learning) (Scotland) Act 2004 [Електронний ресурс]. URL: https://www.legislation.gov.uk/asp/2004/4/contents

3. Additional Learning Needs and Education Tribunal (Wales) Act 2018 [Електронний ресурс]. URL: https://www.legislation.gov.uk/anaw/2018/2/contents

4. Education Authority Northern Ireland. Special Educational Needs Framework [Електронний ресурс]. URL: https://www.eani.org.uk/special-education

ПСИХОЛОГІЧНА ВРАЗЛИВІСТЬ СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Палько Аліна
Державний заклад «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник:в. Дуванська К. О.

Виховання дитини з інвалідністю глибоко змінює щоденну реальність родини, формуючи нову конфігурацію обов'язків, емоційних реакцій та соціальних взаємодій. У сучасній українській ситуації, яка ускладнена наслідками війни, деструкцією традиційних інституцій підтримки, високим рівнем соціальної напруги та економічною нестабільністю, сім'ї, що виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я, виявляються надзвичайно вразливими до низки глибоких і комплексних психологічних викликів. Батьки, насамперед матері, стикаються з постійним емоційним тиском і внутрішнім конфліктом, що виникає на ґрунті потреби турбуватись про дитину з особливими потребами в умовах нестачі ресурсів, браку соціальної підтримки та частих проявів суспільної стигматизації.

Психологічне навантаження у таких умовах переростає в хронічне емоційне виснаження, що супроводжується депресивними симптомами, тривожністю, фрустрацією, соматичними розладами й відчуттям втрати життєвих орієнтирів. У родинах з дітьми з інвалідністю змінюється і структура взаємин: часто спостерігається емоційне віддалення між подружжям, розбалансування ролей, зменшення підтримки з боку партнера, що створює умови для формування замкненого емоційного кола, коли відсутність взаєморозуміння й ресурсів веде до ще глибшої ізоляції та наростання конфліктів.

Особливої уваги заслуговує психологічний тягар, який лягає переважно на матерів. В умовах гендерної нерівності жінки найчастіше змушені повністю присвячувати себе догляду за дитиною, відмовляючись від професійного зростання, соціальних контактів і особистісного розвитку. Таке одномірне функціонування призводить до порушення балансу між особистою і соціальною ідентичністю, втрати сенсу життя поза межами материнської ролі, що, у свою чергу, підсилює психоемоційне виснаження. Додатково на ситуацію впливає обмежена доступність до кваліфікованої психологічної, соціальної й медичної допомоги, а також нерозвинена інфраструктура інклюзії у багатьох регіонах країни. Через це сім'ї залишаються наодинці з проблемами, що вимагають системного і комплексного вирішення.

Соціально-психологічна ізоляція, викликана негативним суспільним ставленням до дітей з інвалідністю, лише загострює кризові явища в родинному середовищі. Відчуження з боку оточення, страх осуду, уникаюча поведінка знайомих, адміністративні бар'єри та упередженість у доступі до освітніх і медичних закладів — усе це формує у батьків відчуття маргіналізації, невпевненості у майбутньому, а іноді й безнадії. У сукупності з хронічною втомою це спричиняє зниження якості батьківсько-дитячої взаємодії, виникнення психосоматичних проявів і послаблення здатності родини до конструктивного реагування на стрес. До того ж у багатьох випадках

відсутність інформаційної підтримки та доступу до актуальних знань про стан дитини й можливості корекції її розвитку поглиблює тривогу та зневіру батьків у ефективності їхніх зусиль.

Психологічні проблеми, з якими стикаються дані сім'ї, виявляються на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному та соціальному. Виховання таких дітей вимагає від батьків величезних емоційних, фізичних і фінансових зусиль, що створює високий рівень стресу в родині. Відповідно, ці проблеми потребують комплексного підходу до вирішення. Перш за все, значний вплив на психологічний стан батьків має постійне переживання за здоров'я дитини, що часто призводить до хронічного стресу, тривожності та депресії. Відчуття безпорадності і соціального ізоляції у батьків може погіршуватися через відсутність емоційної підтримки з боку оточуючих. Психологічні симптоми, які виникають у матерів, можуть включати виснаження, фрустрацію, низьку самооцінку та труднощі в побудові міжособистісних стосунків.

Крім того, відсутність інклюзивної інфраструктури та недостатній рівень розвитку соціальних послуг для дітей з особливими потребами сприяють соціальній ізоляції сімей, що, в свою чергу, підвищує рівень стресу та психологічної вразливості. Поглиблене відчуття стигматизації за інвалідність може створювати бар'єри для розвитку нормальних соціальних зв'язків і взаємодії з іншими людьми, що відображається на загальному психоемоційному стані родини.

У сімейній динаміці також відбуваються суттєві зміни. Батьки можуть стикатися з труднощами в комунікації між собою, що часто призводить до емоційної дистанції або навіть конфліктів. Відсутність взаємної підтримки і порозуміння посилює почуття ізоляції і безнадії. Батьки часто відчувають себе самотніми в своїх переживаннях, що може негативно позначатися на загальній атмосфері в родині.

На тлі цих викликів стає очевидною потреба у впровадженні інтегрованої системи допомоги родинам, орієнтованої не лише на дитину як об'єкт піклування, але й на батьків як ключових учасників реабілітаційного процесу. Міждисциплінарний підхід, що охоплює психологічну, педагогічну, соціальну і медичну компоненти, має стати основою нової моделі підтримки, спрямованої на стабілізацію родинного середовища та підвищення його стійкості до кризових явищ. Такий підхід має включати регулярне психологічне консультування батьків, психотерапевтичні інтервенції для матерів, які переживають хронічний стрес, освітні тренінги, розвиток спільнот підтримки, створення доступних сервісів за місцем проживання, а також активне залучення громадських організацій до супроводу родин у кризових ситуаціях. Системна державна політика у сфері захисту прав дітей з інвалідністю має виходити з принципу пріоритетності сімейного добробуту як умови гармонійного розвитку дитини. Лише завдяки комплексним зусиллям, спрямованим на зміцнення психологічної стійкості батьків і покращення соціального клімату навколо таких родин, можливо подолати наслідки маргіналізації, запобігти деструктивним формам адаптації та створити середовище, у якому дитина з інвалідністю зможе зростати у гідності, любові й прийнятті.

Література

1. Концептуалізація системи сімейно-орієнтованого психолого-педагогічного супроводу родини, яка виховує дитину з особливими потребами / О. В. Царькова, О. О. Прокоф'єва, Г. Б. Варіна та ін.; за заг. ред. докт. психол. наук О. В. Царькової. Мелітополь: Люкс, 2019. 417 с.

2. Макаренко О. М., Голубєва М. О., Джугля І. О. Психологічні особливості батьківського ставлення до дітей із особливими потребами. *Міжнародний психіатричний, психотерапевтичний та психоаналітичний журнал*. 2017. № 1, 2 (35–36). С. 107–110.

3. Царькова О. В. Психологічна допомога батькам дітей із особливими потребами. *Медична психологія. Х.: Харківська медична академія післядипломної освіти.* Вип. 8. 2013. № 4. С. 17–20.

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Платонова Оксана
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

У сучасному суспільстві проблема порушень мовлення у дітей молодшого шкільного віку стає все більш актуальною. Мовлення є основним засобом комунікації та інструментом вираження думок, емоцій і почуттів. Від його розвитку залежить успішність соціалізації та навчання дитини. Однак, за останні роки спостерігається зростання кількості дітей з різними мовленнєвими порушеннями, такими як загальне недорозвинення мовлення, затримка мовленнєвого розвитку, порушення вимови та заїкання.

Зміст корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення включає комплексний підхід, спрямований на розвиток мовленнєвих навичок та подолання труднощів у спілкуванні. Така робота складається з кількох ключових елементів: визначення основних завдань, рівня мовленнєвих порушень, а також структурованого процесу корекції, що є необхідним для досягнення позитивних результатів.

Одним із головних завдань корекційної роботи є розвиток комунікативних навичок у дітей та подолання порушень, які негативно впливають на їхню здатність спілкуватися, навчатися та адаптуватися до соціального середовища. Дослідники визначають, що корекційна робота повинна охоплювати не тільки розвиток мовленнєвих навичок, але й інших пізнавальних функцій, таких як мислення, пам’ять та увага. Це допомагає у комплексній роботі з дитиною, підвищуючи її шанси на успішну адаптацію в навчальному середовищі.

Важливим аспектом є визначення рівня мовленнєвих порушень. Для цього використовуються комплексні обстеження, що допомагають педагогам краще зрозуміти особливості мовленнєвого розвитку дитини. Це дозволяє індивідуалізувати корекційні програми, орієнтуючись на конкретні потреби учня. Як зазначають сучасні дослідники з інклюзивної освіти, точна діагностика є необхідною для ефективної розробки програм, що відповідають рівню порушень дитини, і дозволяє вчасно коригувати навчальний процес [1].

Структура та етапи корекційної роботи мають бути чітко визначеними, щоб забезпечити поступове і систематичне вирішення мовленнєвих проблем. Цей процес

передбачає кілька важливих етапів: діагностичний (виявлення проблеми), підготовчий (налагодження емоційного контакту), основний (активна корекційна робота), і заключний (підведення підсумків). Кожен з цих етапів передбачає співпрацю між фахівцями та батьками, а також систематичне оцінювання прогресу дитини. Згідно з рекомендаціями фахівців із розвитку мовлення, важливо, щоб усі етапи базувалися на принципах індивідуального підходу та поступовості.

Отже, зміст корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями включає комплекс заходів, що базуються на точній діагностиці, плануванні індивідуальних програм і послідовній реалізації корекційних заходів. Це забезпечує не тільки покращення мовленнєвих навичок, але й гармонійний розвиток учня в соціальному та навчальному середовищі.

Традиційні методи, такі як логопедичні вправи та артикуляційна гімнастика, широко використовуються для виправлення дефектів вимови та покращення мовленнєвої координації. Логопедичні вправи спрямовані на розвиток правильної артикуляції звуків, корекцію фонетико-фонематичних порушень та нормалізацію мовленнєвого дихання. Артикуляційна гімнастика включає спеціальні вправи для зміцнення мовленнєвого апарату та розвитку правильного функціонування м’язів, що беруть участь у мовленні. Ці методи є базовими у логопедичній роботі та допомагають формувати правильну вимову й покращувати загальні мовленнєві навички у дітей [2, с. 97].

Психолого-педагогічні методи, до яких належать ігрові техніки та інтерактивні методи, орієнтовані на створення природного і стимулюючого середовища для розвитку мовлення. Ігрові техніки, такі як сюжетно-рольові ігри, забезпечують невимушену атмосферу, в якій дитина може вільно спілкуватися та відпрацьовувати нові мовленнєві навички. Інтерактивні методи дозволяють залучати дитину до активної участі у навчальному процесі, стимулюючи її до спілкування, використовуючи мовленнєві структури у контексті взаємодії з педагогами та однолітками [3].

Інноваційні методи, такі як інформаційно-комунікаційні технології та мультимедійні методи, відіграють дедалі важливішу роль у сучасній корекційній роботі. Використання комп'ютерних програм, інтерактивних дошок, спеціальних додатків і мультимедійних презентацій дає можливість інтегрувати новітні технології у процес навчання і корекції мовлення. Такі технології дозволяють індивідуалізувати корекційний процес, адаптуючи завдання під рівень мовленнєвого розвитку кожної дитини.

Основною метою організації корекційної роботи є не лише розвиток мовленнєвих навичок, але й забезпечення гармонійного інтегрування учнів у навчальний процес. Кожна з форм має свої особливості, що дозволяє ефективно враховувати потреби учнів та забезпечувати індивідуальний підхід.

Індивідуальна корекційна робота з учнями є найбільш поширеною і ефективною формою для дітей з тяжкими мовленнєвими порушеннями. Індивідуальний підхід дозволяє педагогу працювати з кожною дитиною, орієнтуючись на її рівень розвитку мовлення, темп засвоєння матеріалу, психологічний стан та наявні порушення. [4].

Групові форми роботи, такі як заняття в групах та тренінги з розвитку мовлення, також широко використовуються у практиці корекційної роботи. Вони мають низку переваг, оскільки діти вчаться спілкуватися в колективі, обмінюються досвідом та засвоюють нові мовленнєві навички у соціальному контексті. У таких групах

логопедичні вправи поєднуються з рольовими іграми, драматизацією та іншими інтерактивними методами, що робить процес корекції більш різноманітним та цікавим для учнів [5, с. 73].

Важливим є також поєднання корекційної роботи з основним навчальним процесом. Цей підхід дозволяє уникнути ізоляції учнів з мовленнєвими порушеннями та забезпечує безперервний процес навчання. Це сприяє тому, що корекційна робота стає частиною повсякденного навчального процесу, що знижує психологічну напругу у дітей та підвищує їхню мотивацію до навчання.

Отже, корекційна робота в інклюзивному навчанні є важливим елементом підтримки дітей з мовленнєвими порушеннями. Вона потребує тісної співпраці між педагогами та асистентами, а також високої кваліфікації вчителів інклюзивних класів, які мають адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби кожної дитини.

Література

1. Баль Н. М. Актуальні проблеми діагностики мовленнєвих порушень у дітей. *Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки).* 2010. Вип. 1. С. 22–29.

2. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту: метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 112 с.

3. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.

4. Прядко Л.О. Особливості індивідуалізації навчання в інклюзивному навчальному закладі. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2016. Т.2. С. 144–152.

5. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ: Либідь, 2001. 253 с.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ МІГРАЦІЇ

Пономарьова Лілія
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Янченко Т. В.

Вчені розрізняють соціалізацію дітей і дорослих, а також поділяють її на первинну та вторинну. У концепції О. Бріма розглядаються особливості соціалізації в різні періоди життя. Основна відмінність полягає в тому, що дорослі, маючи життєвий досвід, лише вносять корективи у власні оцінки й судження, тоді як діти лише починають усвідомлювати основні моральні категорії, такі як «добре» і «погане», «можна» і «не можна». Таким чином, дорослі адаптують свою поведінку, спираючись на накопичений досвід, а діти лише починають формувати власні цінності та орієнтири.

Сучасні дослідження дитячої соціалізації були започатковані М. Мідом. Він досліджував, як діти набувають соціального досвіду та засвоюють правила поведінки

у своєму соціальному середовищі. Відповідно до його теорії, особистість дитини формується через взаємодію з іншими людьми, проходячи три основні стадії соціалізації. Перша стадія – імітаційна, коли діти несвідомо копіюють поведінку дорослих. Друга – «рольові ігри», на якій діти починають відтворювати не тільки дії, але й способи мислення дорослих, розуміючи їхній сенс. Третя стадія – колективних ігор або групового членства, коли дитина усвідомлює очікування не лише окремих людей, а й суспільства загалом, що сприяє формуванню її особистості (Мід М., 2013).

Рівень соціалізації людини визначається кількістю адаптацій, які вона проходить у процесі засвоєння нових соціальних умов. З кожною наступною адаптацією соціальний досвід особистості збагачується, а сам процес пристосування стає ефективнішим. У цьому процесі ключову роль відіграють агенти соціалізації, до яких належать як окремі люди, так і різноманітні спільноти, соціальні інституції та організації. Вивчення цих агентів у соціології відбувається з урахуванням особливостей конкретного суспільства та історичного періоду. Їхній вплив залежить від культурних чинників, таких як життєві потреби, цінності, соціальні норми та орієнтири, які вони транслюють. Саме через ці впливи формується світогляд людини, її життєві пріоритети та ідентичність (Яремчук Н., 2017).

Процес соціалізації особливо складний для мігрантів і їхніх дітей, оскільки вони стикаються з необхідністю засвоєння норм нового для них суспільства. Найбільші труднощі виникають через те, що їхнє сімейне середовище може суттєво відрізнятися від загальних соціальних умов. Це часто призводить до проблем у спілкуванні з однолітками, відчуття відторгнутості або навіть розвитку комплексу меншовартості. У такій ситуації досвід батьків не завжди може бути корисним, тому ключову роль у процесі адаптації відіграють соціальні інституції, такі як школа, церква, громадські організації та інші структури, що допомагають дитині інтегруватися в нове суспільство.

Сім'я відіграє ключову роль у процесі соціалізації дитини, будучи першою та найважливішою інституцією, що впливає на її розвиток. Саме сімейне середовище формує основи особистості та забезпечує первинну соціалізацію, оскільки дитина сприймає соціальні норми та цінності через взаємодію з батьками та близькими. Найбільш інтенсивний період цього процесу припадає на дошкільний вік (до 6–7 років), коли дитина проводить більшість часу в сім'ї, засвоюючи основи поведінки та моральні орієнтири (Добош С., 2022).

Соціалізація дітей з ООП у новому середовищі має свої особливості й відрізняється від процесу адаптації дорослих. Дорослі, приймаючи рішення про переїзд, усвідомлюють необхідність пристосування до нових умов. Для дитини ж цей вибір є неусвідомленим, що може стати джерелом стресу. Крім того, її можливості для соціальної взаємодії обмежені рамками освітньої системи. Проте, якщо виховання відбувається з урахуванням особливостей нового середовища, сім’я може стати підтримкою, допомагаючи дитині швидше адаптуватися.

Виховання є невід’ємною частиною соціалізації, оскільки через нього передаються знання, культурні традиції та моральні цінності, накопичені попередніми поколіннями. Французький соціолог Еміль Дюркгейм наголошував на тісному взаємозв’язку між соціалізацією та вихованням. Він вважав, що виховання сприяє відтворенню суспільних умов, формуючи спільні риси між членами суспільства, але водночас забезпечуючи його різноманітність. Таким чином, виховання є

цілеспрямованим процесом соціалізації молодого покоління, спрямованим на інтеграцію індивіда в суспільство (Іванюк В., 2024).

Освітня система є одним із ключових інститутів соціалізації, поступаючись лише сім'ї. Вона поєднує навчальний процес із виховним, сприяючи не лише засвоєнню знань, а й передаванню суспільних цінностей, культурних норм та ідеалів. Завдяки освіті діти опановують соціальні навички, набувають досвіду взаємодії в колективі та розвиваються духовно. Школа, як освітній заклад, виконує не лише функцію передачі знань, а й виступає своєрідною моделлю суспільства, де діти вчаться адаптуватися до соціальних правил і норм.

Для дітей мігрантів, які опиняються в новому культурному середовищі, навчальний заклад стає першою і найважливішою соціальною платформою. Оскільки їхній вибір видів діяльності обмежений, школа є обов'язковою частиною їхнього життя. Саме тут вони вперше стикаються з проблемами адаптації, зумовленими культурними відмінностями. Серед основних труднощів – необхідність вибудови нових соціальних відносин, здобуття певного статусу серед однолітків і вчителів, незнання місцевої мови та традицій, а також можливі прояви упередженого ставлення або навіть дискримінації з боку представників місцевого населення (Доброєр Н., 2023).

Якщо дитина починала освіту в Україні, то адаптація до нового навчального процесу може ускладнюватися ще й відмінністю шкільних програм. Найпоширенішою проблемою для дітей-мігрантів є їхнє неприйняття однокласниками, що може варіюватися від пасивного ігнорування до проявів фізичного або психологічного тиску. Це нерідко призводить до зниження самооцінки, формування почуття тривоги, агресивності, замкнутості або невпевненості у власних силах.

Одним із головних факторів, що впливає на успішність дітей у школі, є мовний бар'єр. Незнання або недостатнє володіння мовою країни навчання суттєво ускладнює не лише вивчення окремих предметів, а й процес комунікації з однолітками. Відсутність можливості розуміти викладений матеріал може спричинити додаткові психологічні труднощі, що негативно позначається на мотивації до навчання. Лінгвістичні бар'єри нерідко стають причиною низької самооцінки, що, у свою чергу, може призвести до подальших проблем у соціалізації та навчанні.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ В СПЕЦІАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Чулакова Дар'я
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя
Науковий керівник: д-р філософії, ст. викл. Апухтіна В. В.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, світові тенденції гуманізації, інтеграції та глобалізації зумовлюють значні зміни в освіті й вихованні: ставляться нові завдання щодо використання інноваційних освітніх й виховних технологій, оновлення змісту та форм організації освітнього процесу, упровадження в

освітній процес новітніх особистісно орієнтованих педагогічних технологій і науково-методичних досягнень [1].

Різні аспекти науково-педагогічної проблеми застосування інноваційних технологій у навчальному процесі спеціальних закладів загальної середньої освіти висвітлено у працях Н. Глазкової, О. Кутепової, О. Легкого, С. Миронової, Ю. Сакуліної та ін. [3].

У педагогічній інтерпретації «інновація» означає нововведення, що поліпшує хід і результати освітнього процесу. Інновацію можна розглядати як процес і продукт цієї діяльності. Інноваційні педагогічні технології як процес – це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику новаторських способів і засобів, що охоплюють увесь освітній процес — від визначення мети до очікуваних результатів, що дуже важливо для осіб з особливими освітніми потребами [4, с. 46].

Використання інноваційних технологій у процесі навчання дітей з особливими освітніми потребами розкриває можливості розвитку їхніх комунікативних навичок, підтримки й спілкування з викладачами, тьюторами, іншими учнями, що сприяє інтеграції учнів у суспільство через використання технічних засобів у освітньому процесі. Інноваційні технології представлені:

1. Інформаційно-комунікативними технологіями.
2. Дистанційно-освітніми технологіями.
3. Психокорекційними технологіями (арт-терапія, казкотерапія).
4. Технологіями з використанням нетрадиційних прийомів(аромотерапія).
5. Здоров’язбережувальними технологіями [4, с. 230].

Основні функції інноваційних технологій в інклюзивній освіті:

• компенсаторна: технічна підтримка з метою полегшення читацької та письмової діяльності;

• дидактична: створення відповідної освітньої сфери та ресурсів;

• комунікаційна: участь у системах мережевої взаємодії.

Інноваційні технології формують передумови відкритої освіти, сприяють підвищенню ефективності організації пізнавальної діяльності учнів при максимальній індивідуалізації процесу навчання. Використання інноваційних технологій дозволяє:

• створити єдиний освітній простір;

• забезпечити ефективну взаємодію учасників освітнього процесу;

• удосконалити зміст та організаційні форми навчання;

• розкрити інтелектуальний потенціал учня;

• сформувати навички самостійного здобуття знань.

Аналіз досліджень свідчить, що найдоцільніше використовувати комп’ютерні засоби з дітьми від 5 років, оскільки вони вже мають розвинені психічні процеси та саморегуляцію. Занадто раннє використання комп’ютерних ігор може негативно вплинути на розвиток традиційних форм гри, що є актуальним у корекційно-виховній роботі [3].

Позитивний вплив інноваційних технологій проявляється у:

• підвищенні мотивації;

• встановленні емоційного контакту;

• активізації пізнавальної діяльності;

• створенні сприятливого психологічного клімату [3].

Комп’ютерні програми забезпечують:

• моделювання складних об’єктів пізнання;
• розвиток логічного мислення;
• створення віртуального корекційного середовища;
• корекцію пізнавальних процесів і мовлення.

Однак існують і ризики: зниження міжособистісного спілкування, соціалізації, самостійності, творчості, виникнення залежності від комп’ютера [2].

Висновки. Використання інноваційних технологій сприяє активізації всіх психічних процесів, формуванню комунікативних умінь, забезпечує практичне застосування теоретичних знань, моделює різноманітні навчальні середовища.

Література

1. Любченко І. І. Іноваційні технології розвитку в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі [Електронний ресурс]. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec0169a1-e695-41e3-8684-cdfd54683e10/content (дата звернення: 13.05.2025).

2. Качуровська О. Б. Психолого-педагогічний аспект використання інформаційно-комунікаційних технологій в корекційному навчанні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 121–125.

3. Кузнецов О. О. Специфіка використання інноваційних технологій у спеціальній освіті [Електронний ресурс]. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/11055/1/Kuznetsova (дата звернення: 13.05.2025).

4. Ревуцька О. В. Інноваційні технології в навчанні осіб з особливими потребами/ *Управління в освіті: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (14–16 квіт. 2011 р.).* Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 300 с.

Розділ 4.
СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Бальсанко Анна
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
Науковий керівник: канд. пед. наук, проф. Лях Т. Л.

Формування професійної ідентичності є одним із ключових процесів соціалізації майбутніх фахівців, особливо у сфері соціальної роботи, де усвідомлення власної місії, цінностей та ролі в суспільстві має принципове значення. Цей процес набуває особливої актуальності в умовах війни, яка не лише посилює соціальні виклики для країни загалом, а й трансформує освітнє середовище та способи професійного становлення молоді [2]. Майбутні соціальні працівники є потенційними агентами змін у постраждалих громадах, тому важливо розуміти, як формується їхня фахова ідентичність уже з перших місяців навчання.

Питання формування професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників активно досліджується сучасними науковцями. Так, О. Карпенко підкреслює, що самостійна робота студентів є важливим елементом професійного зростання, особливо якщо вона організована цілеспрямовано і відповідає фаховому змісту підготовки. Це дозволяє розвивати активність, відповідальність і глибше усвідомлювати власну роль у професії [3]. У подальших дослідженнях авторка звертає увагу на значення соціального середовища університету, яке створює умови для розвитку не тільки академічних, а й ціннісно-особистісних орієнтацій здобувачів [4]. Окремо акцентується на важливості педагогічного моніторингу й використання електронного навчання для підтримки індивідуального професійного розвитку студентів [1].

Питання професійної ідентичності соціальних працівників також розглядає Т. Лях. У своєму дослідженні авторка зазначає, що професійна ідентичність формується внаслідок поєднання особистої мотивації, досвіду навчання, фахової взаємодії та внутрішнього прийняття цінностей професії. Особлива увага приділяється тому, як внутрішній запит студента на сенс і користь своєї майбутньої діяльності впливає на становлення його фахової позиції [5].

Загалом, результати досліджень свідчать про те, що професійна ідентичність формується ефективніше, коли навчання поєднує в собі самостійну діяльність, підтримку викладачів, безпечне соціальне середовище та можливість застосування знань у практичних або наближених до реальних умовах.

У межах магістерського дослідження у березні 2025 року було проведено онлайн-анкетування студентів 1 курсу спеціальності 231 «Соціальна робота» шести українських закладів вищої освіти. Імена ЗВО не вказуються відповідно до умов участі. Загалом опитано 64 студенти. Дослідження було анонімним, а анкета складалася з

чотирьох тематичних блоків: мотивація вибору професії; самооцінка особистісної відповідності професії; уявлення про сутність соціальної роботи; чинники, що впливають на формування професійної ідентичності.

Результати показали, що 78 % респондентів обрали спеціальність свідомо, керуючись гуманістичними переконаннями та бажанням допомагати іншим. Водночас 22% зробили цей вибір ситуативно. Понад 70 % студентів вважають, що вже протягом першого року навчання їхнє розуміння професії значно поглибилося.

Однак процес формування професійної ідентичності відбувається в умовах численних обмежень. Частина опитаних навчається виключно в онлайн-форматі через безпекову ситуацію або внутрішню переміщеність навчального закладу. Це ускладнює не лише академічну адаптацію, а й міжособистісну взаємодію, що є критично важливою для відчуття належності до професійної спільноти. Відсутність особистої присутності в освітньому просторі, обмеженість неформального спілкування, неможливість емоційної взаємопідтримки й спостереження за поведінкою фахових моделей у дії – все це негативно впливає на формування цілісної ідентичності студента як майбутнього соціального працівника.

Крім того, студенти навчаються в умовах постійного інформаційного тиску, невизначеності, страху за майбутнє, що також залишає відбиток на їхній здатності формувати стабільні професійні орієнтири. У відповідях респонденти прямо зазначали, що теми, пов’язані з війною, втратами, травмами, викликають емоційне виснаження, з яким складно справлятися без досвіду або фахової підтримки.

Разом із тим, студенти виділяли і ті чинники, що позитивно впливають на професійне самовизначення:

–дисципліни, які висвітлюють соціальну роботу не лише теоретично, а через реальні кейси;

–залучення до соціальних ініціатив та волонтерських програм;

–особистий приклад викладачів, які діляться своїм практичним досвідом;

–групова підтримка та відкритий діалог з наставниками/менторами.

Понад 80 % респондентів вказали, що навчальне середовище, де панує довіра, відкритість, підтримка та увага до особистості студента, є визначальним для того, щоб відчути себе частиною професійної спільноти.

На підставі отриманих даних сформульовано такі рекомендації для покращення процесу формування професійної ідентичності студентів першого курсу спеціальності 231 «Соціальна робота»:

1. Забезпечити студентам можливість зустрічей з практиками соціальної роботи, навіть у форматі онлайн, для живого знайомства з професійним середовищем.
2. Упровадити адаптаційні програми, які включатимуть менторський супровід, індивідуальні зустрічі з викладачами, групові рефлексивні сесії.
3. Інтегрувати в навчальний процес волонтерську активність або короткі візити до соціальних установ у безпечних регіонах.
4. Активно розвивати елементи емоційної підтримки студентів, зокрема через курси з розвитку емоційного інтелекту, психоемоційної стійкості, групові супервізії.

5. Стимулювати формування професійних цінностей через залучення до тематичних соціальних проєктів, соціальної реклами, флешмобів, благодійних заходів, де студенти можуть побачити сенс і вплив своєї діяльності.

Таким чином, навіть в умовах війни, трансформації формату навчання і обмеженого досвіду прямого контакту з фаховим середовищем, процес формування професійної ідентичності студентів може бути успішним, якщо забезпечити системну педагогічну, психологічну та соціальну підтримку вже на старті професійного шляху.

Література

1. Karpenko O. Pedagogical monitoring of professional training future specialists in the social sphere in the process of application of electronic learning. *Social work and education*. 2024. Vol. 11, no. 1. P. 33–40. URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.3

2. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред. : О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

3. Карпенко О. Моделювання самостійної роботи студентів як складової фахової активності у процесі формування професійних компетентностей. *Humanitas*. 2024. № 2. С. 126–131. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.18

4. Карпенко О. Соціальне середовище закладу вищої освіти як умова розвитку соціальної активності студентів. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 54–59.

5. Лях Т. Л. Професійна ідентичність соціальних працівників. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. №11 (270). Ч. ІІ. Сер. Педагогічні науки. С. 96–101.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бугайова Анна
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Юрків Я. І.

Прояви булінгу можуть статися внаслідок різних причин. Щоб такі прояви траплялися якомога рідше і не переростали в системне явище, кожен заклад освіти має розробити комплекс заходів для протидії булінгу. Антибулінгова робота в закладах освіти ґрунтується на превентивному підході. При чому діяльність із профілактики та протидії булінгу повинна пронизувати всю систему шкільної освіти.

Соціально-психологічна профілактика – це система заходів, спрямованих на охорону соціального і психічного здоров'я; попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства; створення психологічних умов, сприятливих для цього розвитку.

Соціально-психологічна профілактика базується на:

1) прогнозуванні можливих ускладнень у житті чи поведінці певного контингенту, який є основним об'єктом діяльності соціально-психологічної служби закладу загальної середньої освіти;

2) визначенні соціально-психологічних умов, за яких ці ускладнення можна попередити або пом'якшити їх переживання;

3) розробці системи заходів, які б забезпечували ці умови, із залученням до їх здійснення всіх зацікавлених сторін.

Основними формами профілактичної роботи є: лекції, бесіди, семінари, тренінгові заняття, „телефон довіри", „пошта довіри", психолого-педагогічні консиліуми, індивідуальне та групове консультування, анкетування, випуск інформаційних бюлетенів тощо [1].

Слід зазначити, що профілактика булінгу може здійснюватися на кількох рівнях:

Первинна профілактика. Її змістом є: надання інформації про булінг батькам, дітям, вчителям; вивчення правових норм стосовно поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть призвести до булінгу; показ зразків застосування життєвих умінь та навичок щодо спілкування, знайомства, відпочинку, організація сімейного дозвілля тощо.

Вторинна профілактика – цілеспрямована робота з окремими дітьми з метою зміни ставлення до поведінки, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей, роз'яснення сутності і відповідальності за жорстоке ставлення до інших. Вона передбачає своєчасне виявлення таких дітей і надання їм психосоціальної підтримки і допомоги у напрямках: формування знань, життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від кривдників; зміна ставлення дитини до себе, свого місця у суспільстві, усвідомлення нею своєї ролі в ньому, а батьків – до дитини як суб'єкта власного життя.

Третинна профілактика – проводиться з тими, хто постраждав від жорстокого ставлення, з метою навчання самозахисту; з тими, хто здійснює таку поведінку. Основними методами в третинній профілактиці булінгу є: робота в конкретному випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховних ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище [2; 3].

Необхідно підкреслити, що до роботи з профілактики та подолання такого негативного явища як булінг повинні бути залучені всі учасники освітнього процесу – батьки, адміністрація закладу освіти, соціальний педагог, практичний психолог, учні, вчителі [4]. Профілактика булінгу серед учнів молодшого шкільного віку в закладах освіти вимагає комплексного підходу, що базується на принципах гуманістичних засадах психології педагогіки і соціальної роботи та передбачає застосування психолого-педагогічних методів і методик у практичній роботі з учнями, їх батьками і вчителями.

На сучасному етапі розвитку шкільної освіти важливо впроваджувати різні соціально-психологічні профілактичні заходи, які мають бути спільною роботою психологів, вчителів і батьків (інформаційна рекламна кампанія, бесіди з популяризації засад ефективної взаємодії з дітьми, соціально-психологічний тренінг для молодших школярів, тренінг-семінари для батьків і вчителів та ін.).

Тобто соціально-психологічна профілактика булінгу повинна проводитися в трьох напрямах: 1) робота з батьками (відповідальне батьківство) – забезпечить створення сприятливого сімейного середовища для розвитку дитини; 2) фахова соціально-психологічна допомога в умовах закладу освіти (батькам, учителям, учням);

3) педагогічна діяльність, що передбачає особистісно-орієнтований підхід до навчання і виховання [5].

Алгоритм реагування працівників закладу загальної середньої освіти на виявлені або встановлені факти булінгу наступний:

- При встановленні факту або підозрі на наявність булінгу батьки або вчитель повідомляє про це адміністрацію закладу.
- Адміністрація спільно із соціально-психологічною службою школи невідкладно реагує на представлені факти.
- Безпосередня робота класного керівника, практичного психолога та соціального педагога з булерами та жертвами.
- Бесіда з учнями класу щодо з'ясування проявів булінгу.
- Бесіда окремо з булерами та окремо з жертвами третирування.
- Бесіда окремо з батьками булерів та окремо з батьками жертв булінгу щодо ситуації, що склалася та визначення шляхів її подолання.
- Відпрацювання навичок поведінки жертв та виведення їх зі стану жертви.

Для активізації та ефективної профілактики булінгу необхідно: розроблення і поширення профілактичних заходів щодо попередження булінгу; професійна підготовка фахівців, які працюють з дітьми та молоддю за програмами, що стосуються питань булінгу; посилення захисту і підтримки дітей, які стали свідками або жертвами булінгу; вивчення масштабів булінгу; зміцнення знань про ефективні засоби запобігання цього явища [6].

У випадках булінгу дуже важливо допомогти всім учасникам знайти шлях до примирення, щоб вони могли надалі продовжувати навчання в одному колективі. Головне правило – діяти системно, комплексно, спільно і злагоджено.

Навіть найбільш небайдужий вчитель не зможе подолати проблему булінгу самотужки. Це завдання для командної роботи, в якій кожен може зробити свій внесок, щоб його заклад освіти став простором безпеки і поваги як для дітей, так і для вчителів.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що в цивілізованому світі булінг розглядають як доволі серйозну соціально-психологічну проблему сьогодення, ефективна профілактика якої у закладах загальної середньої освіти вимагає злагодженої організації як внутрішньосистемної, так і міжвідомчої взаємодії. Отже, до роботи з профілактики такого негативного явища повинні бути залучені всі учасники освітнього процесу – батьки, адміністрація закладу загальної середньої освіти, соціальний педагог, практичний психолог, учні, вчителі, а також фахівці різних служб, установ й організацій, які здійснюють діяльність у сфері захисту дітей.

Література

1. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 256 с.

2. Запобігання та протидія насильству в сім'ї: методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ: ДЦССМ, 2004. 192 с.

3. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навч. посіб. / наук. ред. та керівник проблемної групи Л. М. Вольнова. Київ, 2012. 275 с.

4. Воронцова Е. Профілактика та подолання булінгу у закладах освіти. URL: http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/profilaktika-ta-podolannya-bulinguu-zakladah-osviti/ (дата звернення: 20.05.2025).

5. Юрчик О. М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах: дис. … канд. психол. наук / Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. 328 с.

6. Запобігання та протидії насильству: метод. рекоменд. Додаток до Листа МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480. Київ, 2018. URL: https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ

Вовк Ольга
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Створення умов для формування особистості, здатної до самоствердження, творчого сприйняття світу та майбутньої соціально значущої діяльності – головна вимога сьогодення. Трудове виховання є важливою умовою становлення особистості, яке забезпечує повноцінний її розвиток, оскільки спрямоване на формування працелюбності, самовдосконалення та орієнтує у правилах доцільної і безпечної поведінки.

Державна політика в галузі дошкільної освіти, що визначається Конституцією України, Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта», Законом України «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні спрямовує фахівців на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку дошкільників, розкриття механізмів формування їхньої життєвої компетентності як здатності в міру своїх вікових можливостей самостійності та свідомо виробляти позитивне ставлення до світу людей, природи, культури, праці. Виховання у праці, потрібно розпочинати ще з дошкільного дитинства, тому що саме в цей період ми можемо прищепити любов до трудової діяльності.

Дослідження зумовлене тим, що сучасна педагогічна наука здійснює пошук ефективних шляхів та засобів розв'язання завдань, формування гармонійної особистості, її підготовки до трудової діяльності, ефективної соціалізації.

Ефективним засобом виховання дошкільників є *фольклор*. Наукові розвідки щодо цього здійснені С. Бакуліною, Є. Покальчуком, Л. Драчук, А. Ємець, О. Клименко, Н. Кузьменко, С. Литвиненко, Г. Ткаченко, О. Фізеші, Л. Сіданич. Дослідження О. Биковської, В. Плахтій, Г. Ткаченка, Л. Ходанич розкривають вплив і роль фольклору як засобу трудового виховання дітей 6-9 років.

Коротко проаналізуємо сутність поняття «*соціально-моральне виховання*». На думку вченої О. Кононко, Соціально-моральне виховання – двосторонній процес, спрямований, з одного боку, на створення педагогом умов для позитивного розвиту і духовно-ціннісної орієнтації дошкільника, з іншого – на набуття дитиною соціально-моральних якостей і розгортання на їх основі свого природного потенціалу. Результатом цього процесу є соціально-моральна вихованість як інтегративна якість

особистості, що проявляється у чуйному ставленні дитини до інших та гармонійному входженні в культуру [1, с. 16].

Педагогічними умовами оптимізації процесу соціально-морального виховання дітей 5–6 років, на думку О. Кононко, виступають: реалізація суб'єкт-суб'єктних відносин педагога і дітей; актуалізація природного потенціалу дошкільника шляхом заохочення до самостійності, прийняття власних рішень, здійснення свідомого вибору; підтримка прагнення дошкільників до самовираження у соціально прийнятний спосіб; формування в них емоційної сприйнятливості та чуйності; виховання совісті як внутрішньої етичної інстанції; розвиток креативності як базової якості особистості й запоруки життєвого успіху [1, с. 17].

Як вважають Н. Черепаня, Н. Русин, виховання соціально-моральних навичок та звичок – найважливіша ланка формування моральної поведінки та становлення особистості дитини-дошкільника. Набуті моральні звички дітей відображаються в їх культурі поведінки, зовнішньому вигляді, мовленні, відношенні до речей, характері спілкування з оточуючими людьми [5, с. 234].

Важливим засобом соціально-морального виховання дітей слугує дитяча праця (в її формах та видах). *Праця* є творчим видом людської діяльності, що потребує від людини не тільки спеціальних знань і умінь, дотримання технологічної дисципліни, а й здатності оперативно приймати рішення у нестандартних ситуаціях, постійно вдосконалювати процес праці та створюваний нею продукт. Навіть у дошкільному віці вона є різноманітною за змістом, передбачає використання різноманітних потенцій дитини.

Праця – великий творець людської особистості, дійсного духовного багатства, моральної чистоти. В. Сухомлинський стверджував, що немає і не може бути виховання поза працею і без праці, тому що без праці в усієї її складності і різноманітності людину не можна виховати [4, с. 56].

За Т. Поніманською, головними *видами дитячої праці* є: самообслуговування; господарсько-побутова праця; праця в природі; ручна (художня) праця. Ці види надають певні можливості для розв'язання *виховних завдань*: їх питома вага на різних вікових етапах різна: в молодшому дошкільному віці найбільше виховне значення має самообслуговування, в середньому і старшому особливого значення набуває господарсько-побутова праця (як суспільно значуща), в старшому дошкільному віці провідну роль починає відігравати праця в природі та ручна (художня) праця [3, с. 266].

У *старшому дошкільному віці* праця все більше відокремлюється від гри, а епізодичні трудові доручення набувають для них значущості постійних обов´язків. Значно складнішими стають для них трудові завдання. Перед педагогами відкриваються можливості для реалізації програмних завдань виховання позитивних взаємин (працювати дружно, узгоджено, допомагати один одному), формування працелюбства, самостійності, активності та ін. Але працю потрібно збагачувати елементами новизни, так як у дітей цього віку поступово згасає інтерес до того виду праці, який стає звичним, повсякденним.

У старшому дошкільному віці можливе проведення *спільної трудової діяльності дітей*. Вона може об'єднувати всіх дітей групи і бути колективною (прибирання кімнати або майданчика, робота на клумбі тощо). Колективній праці властиві спільна мета, відповідальність за результат, розподіл праці між учасниками, залежність їх один від одного. Різні ситуації взаємодії потребують дотримання членами групи певних правил.

Ознайомлення дітей з цими правилами – один із засобів педагогічного керівництва їхніми взаєминами. Тут слід враховувати їх залежність від моральних норм, які є більш загальними вимогами і конкретизуються відповідними настановами. Особливої уваги педагога потребують ті вихованці, які, знаючи правила і вимагаючи дотримання їх від інших, самі не бажають виконувати їх. Таким вихованцям варто доручати справу, спільну з активними дітьми, які добре засвоїли моральні норми. Тоді спрацьовує ефект взаємодоповнення: активні дошкільники працюють з однолітками, які залюбки беруть участь у спільних справах, а тій дитині, яка ставиться до моральних вимог формально, у цій ситуації не вдається ухилитися від їх виконання. Схвалення педагогом такого співробітництва орієнтують дітей на сумлінну працю, виховують працелюбність [2, с. 18].

Таким чином, дитяча праця – ефективний засіб соціально-морального виховання дошкільників. Її потенціал відомий, проте у сучасній практиці роботи з дошкільниками він не завжди доцільно реалізується. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані із визначенням форм, методів і технологій, які визначають результативність щодо організації дитячої праці.

Література

1. Кононко О. Л. Соціально-моральне виховання в ранньому онтогенезі: теоретичні та технологічні аспекти. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки»*. 2019. № 4. С. 8–18.

2. Матвієнко С. І. Виховання працелюбності у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять художньою працею. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 37. С. 17–25.

3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2004. 456 с.

4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори в 5т. Київ: Рад. школа, 1976. Т 1. С. 55–206.

5. Черепаня Н. І., Русин Н. М. Сучасні підходи до проблеми соціально-морального виховання дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 66. С. 231–237.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В РУХЛИВИХ ІГРАХ

Водоп'янова Вікторія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Сучасне дитинство стрімко змінюється: електронні гаджети дедалі частіше стають основним джерелом розваг, витісняючи живе спілкування, рухливі ігри та активне дозвілля. У цій реальності проблема забезпечення достатнього рівня соціально-комунікативної компетентності дітей, які готуються стати майбутніми

школярами. Саме в дитинстві закладаються провідні комунікативні уміння, що сприяють утвердженню особистісних можливостей у молодого покоління. Проте в навчальному процесі ЗДО даному питанню приділяється недостатня увага, що породжує певну проблематику щодо пошуку ефективних засобів формування соціально-комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Особливого значення розвиток умінь комунікації набуває у період підготовки дитини до школи. Про це зазначено у державному Стандарті дошкільної освіти в Україні. У його освітньому напрямі «Дитина у соціумі» комунікативна компетентність розглядається як здатність дитини до спілкування з однолітками та дорослими у різних формах конструктивної взаємодії. Такі комунікативні характеристики набуваються дітьми у різних видах діяльності: мовленнєвій, ігровій, художньо-продуктивній, навчальній тощо. Основою для того, щоб означені уміння формувалися слугує мовленнєва компетенція.

Під *соціально-комунікативною компетентністю* дітей старшого дошкільного віку слід розуміти можливість, яка сприяє суб'єктній взаємодії з однолітками в довільній формі, у ході якої відбувається сприйняття, розуміння та інформаційне збагачення себе, партнера по спілкуванню, групи, однолітків й формування сталих взаємозв'язків між ними [3, с. 123].

М. Айзенбарт розглядає соціально-комунікативну компетентність як усвідомлення особистістю різноманітних соціальних ролей, елементарних морально-етичних норм міжособистісних стосунків, характеризується здатністю долучитися до них у процесі спілкування та взаємодії з оточуючими людьми, умінням співпереживати, допомагати та обирати відповідні способи спілкування у різних ситуаціях [1, с. 208].

Одним із найбільш ефективних засобів забезпечення рухової активності у дітей є *рухливі ігри*. Вони не лише урізноманітнюють фізичну активність, а й наповнюють її емоційним змістом.

Як зазначає С. Матвієнко, рухлива гра – це простір, де дитина рухається природно, з радістю, водночас засвоюючи необхідні навички: вміння орієнтуватися у просторі, дотримуватися правил, взаємодіяти з однолітками [4, с. 48].

Особливу популярність у дітей здобули ігри-естафети, що поєднують змагальність, командний дух і радість досягнення результату. Ефективність рухових ігор значно зростає за умови цілеспрямованої педагогічної організації. Майбутні школярі визначають для себе важливість спільних видів діяльності. Їх приваблює участь в колективних іграх. Дитина цього віку прагне брати участь у спільній з однолітками рухові діяльності, у тому числі – рухливих іграх різних видів.

У рухливій грі дитина набуває навичок діяти узгоджено, ураховувати не лише власні, але й колективні інтереси. Правила гри сприймаються дітьми як закон, свідомо підпорядковуючи цьому свої дії, волю, витримку, уміння контролювати вчинки та діяти справедливо.

Соціально-комунікативні можливості дитини у грі визначаються більш активно, коли потрібно встановлювати словесний контакт з іншими гравцями, домовлятися стосовно подальших ігрових дій, виявляти власну ініціативу. М. Вашуленко визначає, що коригування формування особистості дитини можливе лише шляхом безперервного спілкування, адже це дасть можливість розвинути комунікативну компетенцію дитини належним чином [2, с. 10].

Для рухливих ігор є характерним наявність морального змісту. Ці ігри виховують у дитині доброзичливість, намагання надати допомогу, буди приязною, дружньою. Часто рухливі ігри супроводжуються піснями, віршами, лічилками, ігровими зачинами. Такі ігри збагачуються словниковий запас, розвивають мовленнєво-комунікативні можливості майбутнього першокласника.

Таким чином, рухливі ігри мають великий потенціал щодо формування у дітей старшого дошкільного віку соціально-комунікативної компетентності. Задля ефективного спілкування головним є оточення та встановлення відносин з іншими, а основне занепокоєння для дитини викликає її положення в колективній взаємодії з однолітками. Зважаючи на ігровий характер діяльності, встановлення комунікаційних контактів стає більш природним. Рухливі ігри також повномірно реалізують діяльнісний аспект щодо формування в дітей комунікативної компетентності.

ЛітератураАйзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. 2016. Одеса. 274 с.

2. Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності. *Дитячий садок*. 2004. № 20. С. 10–13.

3. Луценко В. Соціально-комунікативне середовище як засіб розвитку старшого дошкільника. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2019. №23(1). С. 220-229.

4. Матвієнко С. І., Заплішний І. І. Українські народні рухливі ігри у дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 152 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Волкова Оксана
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Тунтуєва С. В.

Формування психолого-педагогічних особливостей соціального розвитку та компетентності дитини дошкільного віку є найголовнішим завданням в сучасному суспільстві. В XXI столітті зростає потреба у людях, здатних до ефективної комунікації, співпраці, саморегуляції та конструктивного вирішення конфліктів. Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку цих навичок [1]. У ході теоретичного дослідження, базуючись на положеннях Базового компонента дошкільної освіти, ми проаналізували основні принципи, які відповідають особливостям розвитку та психологічним характеристикам дітей дошкільного віку.

Дошкільний вік (3-6 років) є періодом для формування соціальної компетентності, коли дитина засвоює соціальні норми, розвиває комунікативні навички, самосвідомість та вміння взаємодіяти з однолітками та дорослими [2].

У цей період дитина розширює коло соціальних контактів, намагається наслідувати поведінку дорослих, наслідує їх манери, висловлювання, дії через сюжетно-рольову гру. У процесі гри діти відтворюють побутові ситуації та навчаються правил спілкування у сімейному середовищі. Слід зазначити, що вихователі і батьки мають приймати участь у формуванні соціальних моделей поведінки, надаючи дитині позитивні зразки взаємодії [3].

Потрібно брати до уваги, що в цьому віці емоційна сфера дошкільника є надзвичайно чутливою, що проявляється у швидких змінах настрою, імпульсивності та яскравих реакціях як на позитивні так і негативні стимули.

Діти дуже емоційно реагують на похвалу, зауваження, нові ситуації. Але через недостатній рівень емоційного контролю, через слабко розвинену саморегуляцію – можуть швидко ображатися, сваритися, засмучуватися, що спричиняє конфлікти. У цей період поступово формується емпатія, проте вона потребує педагогічної підтримки, а також розвивається здатність розуміти почуття інших.

Окрім емоційного стану дитини, у цьому віці також відбувається активний розвиток уяви, що має важливе значення для соціального навчання. Основним інструментом у процесі розвитку уяви дуже доцільним є використання гри, яка допомагає дітям засвоювати соціальні ролі – вони грають у «маму і тата», «продавця і покупця», що сприяє розумінню соціальних відносин. Також через гру відбувається розвиток комунікативних навичок: діти вчаться домовлятися, розподіляти ролі, вирішувати суперечки. У ранньому віці дошкільники, починають засвоювати моральні категорії та розрізняти позитивну і негативну поведінку. У процесі формування совісті -дитина починає розуміти, що її вчинки мають певні наслідки. Важливим є приклад вихователів і батьків.

Таким чином, формування соціальної компетентності дошкільників є складним процесом, що залежить від їхніх психологічних особливостей. Підтримка дорослих, гра, інтерактивне навчання є основними механізмами соціального розвитку дітей у дошкільному віці. Системний підхід у вихованні допомагає дошкільникам значно легше адаптуватися до суспільства, формувати правильні соціальні установки та ефективно комунікувати як з дорослими, так і з однолітками.

По-перше, формування соціальної компетентності дошкільників базується на комплексному підході, що поєднує особистісно-орієнтоване навчання, активну взаємодію, практичне застосування соціальних норм та ігрові методи навчання. Така комплексність поєднує в собі:

– особистісно-орієнтований підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її темпераменту, соціального досвіду та рівня розвитку соціальних навичок [2].Слід враховувати, що діти відрізняються рівнем емоційного інтелекту, комунікативних здібностей, адаптивності [4]. Вихователь повинен створити умови для емоційного комфорту дитини, забезпечити сприятливу атмосферу, у якій дитина почуватиметься впевнено, не боячись висловлювати свої думки [5]. Важливо давати дитині можливість проявляти ініціативу, самостійність, власний підхід до вирішення соціальних ситуацій [6], тобто підтримати її самовираження;

– принцип формування соціальних навичок у процесі активної взаємодії дитини з однолітками та дорослими. Завдяки цьому принципу дитина вчиться будувати

відносини, вирішувати конфлікти, брати участь у спільній діяльності [7], все це сприяє розвитку співпраці та відповідальності за груповий результат [7];

– принцип інтеграції соціальних навичок у повсякденне життя, коли навички, набуті на заняттях або у грі, закріплюються у реальному житті;

– принцип ігрового навчання, оскільки гра є провідною діяльністю дошкільників і найефективнішим способом засвоєння соціальних норм та навичок. Ігри допомагають дитині засвоювати соціальні ролі та моделі поведінки, ігрові ситуації сприяють розвитку мовлення та навичок комунікації, а казки та театралізація формують моральні цінності, навчаючи добру, дружбі та взаємодопомозі.

По-друге, формування соціальної компетентності у дошкільників ґрунтується на вікових психологічних особливостях та педагогічних підходах. Успішна соціалізація дитини залежить від: створення сприятливого соціального середовища; використання ігрових методів (рольові ігри, драматизація, ситуаційні завдання); особистого прикладу вихователя (педагоги є основними моделями поведінки для дітей, тому вони повинні демонструвати доброзичливість, емпатію, культуру спілкування); залучення батьків (спільні заходи, консультації для батьків, які допомагають підтримувати єдині принципи виховання).

Формування соціальної компетентності у дошкільному віці є необхідною умовою для успішної адаптації дитини у суспільстві.

Врахування психолого-педагогічних особливостей дозволяє створити ефективні умови для розвитку комунікативних навичок, емоційного інтелекту та морально-етичних норм.

Сучасні виклики, такі як цифровізація, або зміни у сімейному вихованні тощо, вимагають інноваційних підходів до навчання соціальних навичок у закладах дошкільної освіти.

Застосування системного підходу до формування соціальної компетентності сприятиме гармонійному розвитку особистості дитини та її готовності до активної взаємодії у суспільстві.

Література

1. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Харків: Шкільний світ, 2018. 380 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : навч. посіб. Київ: Освіта, 2015. 480 с.
3. Лаврентьєва О. В. Соціальна компетентність у дошкільному віці : навч. посіб. Київ: Фоліо, 2018. 270 с.
4. Вертугіна А. О. Соціальна компетентність дошкільника: методичні аспекти. Київ: Генеза, 2021. 140 с.
5. Гончарук О. М. Соціально-педагогічна діяльність у дошкільних закладах. Харків: Основа, 2020. 250 с.
6. Куцакова І. В. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Одеса: Літера, 2021. 340 с.
7. Федоренко Л. М. Соціальні аспекти дошкільної освіти : навч. посіб. Київ: Освіта, 2020. 320 с.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Галай Марина
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Кабусь Н. Д.

Дошкільний вік належить до найбільш сензитивних періодів у особистісному й соціальному розвитку дитини, формуванні її життєвих сценаріїв, патернів соціально прийнятої поведінки, вміння орієнтуватись у комунікації й взаєминах з іншими. Вже в дошкільному дитинстві стає зрозумілим – буде дитина активною чи пасивною, лідером, чи виконавцем, отже, впровадження такої системи виховної роботи, що сприятиме гармонійному інтенсивному розвитку значущих особистісних якостей і патернів поведінки є надзвичайно актуальною.

Базовий компонент дошкільної освіти [4] визначає основні напрями роботи з соціального виховання дошкільників й вимоги до обов'язкових компетентностей, що мають бути сформовані у дитини дошкільного віку. Серед таких компетентностей – ціннісне ставлення до себе, вміння виявляти повагу до інших, дотримання правил міжособистісної взаємодії, здатність до діалогічного спілкування, вміння підтримувати дружні й партнерських стосунки з однолітками, виявлення ініціативи у грі, усвідомлення відповідальності за свої вчинки, любов до батьків і Батьківщини, повага до її традицій і цінностей. До особистісних якостей що мають бути сформованими в дошкільному віці – товариськість, самостійність, відповідальність, працелюбність, справедливість, ініціативність, творчість [4, с. 5-12]. Саме на формування означених якостей та компетенцій спрямоване соціальне виховання у закладах дошкільної освіти.

У Програмі «Українське дошкілля» [1] зазначено, що в старшому дошкільному віці відбувається поступовий перехід від сприймання змісту окремих вчинків (добре – погано) до узагальнених понять про поведінку. Умовами успішної соціалізації дітей дошкільного віку є сприяння всебічному розвитку дитини у різних видах ігрової взаємодії.

Відзначимо також, що особливості соціального виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти, способи та засоби їхньої соціалізації залежать від вікового періоду розвитку й визначаються видом провідної діяльності. Так, провідною діяльністю в особистісному розвитку дошкільника на різних вікових етапах виступають: 1) для дітей до року – спілкування у сім'ї, саме через приклад сімейних відносин та цінностей вони сприймають та засвоюють базову інформацію про зовнішній світ, формують поведінкові патерни; 2) дітей від 1 до 3 років – потреба у спілкуванні в дитячому колективі, що потребує створення умов для можливості інтенсивної комунікації, заняття дітей у групах раннього розвитку, на дитячих майданчиках, у дитячому садочку, де діти вчяться спілкуватися й взаємодіяти з однолітками, починають розуміти поняття «дружба», «справедливість», «взаємопідтримка»;

3) дітей віком від 3 до 6 років – головним засобом соціалізації є мова – діти вчяться ставити запитання, будувати діалог, аналізувати отримані знання й почуту інформацію [1; 2].

При цьому, що на кожному віковому етапі соціалізація дошкільника відбувається, головним чином, через гру. Соціальне виховання теж відбувається в простій, доступній, ігровій формі – тій, яка є цікавою для дітей. Гра для дошкільників є видом діяльності, спрямованим на відтворення та засвоєння соціальних відносин, за яких формується та вдосконалюється соціально активна індивідуальність дитини [3; 5]. У грі, яка забезпечує інтенсивне спілкування з однолітками, розкривається сутність дитини – її моральні уявлення, інтелект, ставлення до навколишньої дійсності. Виявляючи свої знання, вміння, дитина ділиться ними з ровесниками, відбувається обмін соціальним досвідом. У дітей формуються навички взаємодії – вони вчяться домовлятися, узгоджувати свої бажання з бажаннями й мірами інших, переконувати у правомірності своїх міркувань, рахуватися з інтересами інших тощо [2]. У грі поглиблюється аналіз взаємин, моральних якостей інших людей.

В закладах дошкільної освіти використовується широкий спектр сюжетно-рольових, словесних, конструкторських, настільних, рухливих, театралізованих, народних ігор, які сприяють вихованню й розвитку особистості дитини. Це, зокрема, такі ігри, як: «Чарівні окуляри», «Веселі звірятка», «Подаруй подарунок другові», «Опиши друга», «Поклич лагідно», «Склади картинку», «Невербальна казка», «Про кого йдеться», «Запрошення до чаю», «Я знаю п’ять імен друзів...», «Паличка», «Давай дружити», «Я дарую тобі», «Міст дружби», «Сороконіжка», «Моя планета Добра», «Дім, в якому я хочу жити», «Безперервна розповідь», «Трям-привіт», «Рибалка намірів», «Австралійській дощ», «Моя група підтримки», «У музеї», «Мені здається...», «Море добрих слів» та інші ігри, які сприяють соціальному вихованню, особистісному та соціальному розвитку дошкільників.

Зокрема, під час гри «Чарівні окуляри» діти надягають уявні окуляри, які дають їм змогу бачити хороше в інших, і по черзі описують позитивні риси, які мають їх однолітки, вихователі, батьки, що сприяє розвитку доброзичливої оцінки та емпатії. Ігри «Умій відмовити», «Мені не подобається», «Зроби по-іншому» сприяють формуванню вмінь домовлятися, заперечувати, відстоювати свою точку зору.

Таким чином, особливостями соціального виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти є: 1) створення сприятливого соціально-виховного середовища, яке є безпечним, розвиваючим та підтримуючим, в якому діти можуть вільно спілкуватися, грати в ігри, вчитися взаємодіяти з дорослими та між собою; 2) розвиток соціальних навичок: вміння ділитися, співпрацювати, висловлювати свої почуття та розуміти емоції інших, розв'язувати конфлікти, через гру, бесіди, моделювання ситуацій; 3) спрямованість на формування моральних цінностей – чесності, доброти, справедливості, поваги до інших; 4) залучення до різних видів спільної діяльності – ігор, розвивальних занять, свят, виступів – сприяють формуванню у дітей почуття приналежності до групи, відповідальності та вміння працювати в команді; 5) урахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її темпу розвитку та потреби у соціальній взаємодії, надання необхідної підтримки. Не менш важливою є педагогічна просвіта батьків в аспекті розвитку і виховання дітей, залучення батьків до виховного процесу. Успішне соціальне виховання в дошкільному віці є фундаментом для подальшого успішного соціального розвитку дитини.

Література

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 264 с.
2. Гріднєва О. М. Ігрові технології як засіб формування соціальної компетентності старших дошкільників. URL: http:// refs.in.ua/igrovi-tehnologiyi-yak-zasib-formuvannyasocialenoyi-kompetent.html. (дата звернення: 17.05.2025).
3. Мороз О. І. Формування міжособистісних взаємин дітей на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку (в умовах навчально-виховного комплексу «школа-дитячий садок»): авторефер. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 20 с.
4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 17.05.2025).
5. Які ігри та поради допоможуть соціалізації дітей дошкільного віку. Kateryna Bilorusra Foundation. URL: https://biloruska.foundation/iaki-ihry-ta-porady-dopomozhut-sotsializatsii-ditej-doshkilnoho-viku/ (дата звернення: 17.05.2025).

СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Гасанова Інна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Шлях до становлення особистості починається із соціалізації, починаючи вже з дошкільного віку. Означена проблема, зокрема, щодо визначення сучасних вимог до організації освітнього процесу в ЗДО реалізації ключових завдань дошкільної освіти, вже знайшли відображення в основних державних документах з дошкільної освіти, зокрема: Законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, низці програм дошкільної освіти, затверджених Міністерством освіти та науки України.

Формування компетенцій художньо-продуктивної діяльності дитини визначено пріоритетом державної освітньої політики. У дошкільному віці втілення художньо-образного підходу до художньо-естетичного розвитку дитини відбулося у зміні логіки освітнього напряму державного Стандарту дошкільної освіти від «Дитина у світі культури» до «Дитина у світі мистецтва».

Як визначав аналіз наукових джерел, універсальними можливостями щодо розвитку особистості дитини, її виховання та соціалізації володіє активна діяльність, що має *продуктивний характер*. Така діяльність здатна інтегрувати різноманітні види художньої та іншої предметно-практичної діяльності, що дозволяють дитині створювати свій особистий світ знань і набувати не тільки практичного, але й соціального досвіду [4, с. 4].

Проте, на сьогодні науковцями досліджуються лише окремі аспекти проблеми

використання потенціалу художньо-продуктивної діяльності у роботі з дошкільниками. Цьому присвячено праці Г. Борин, В. Ворожбіт, Н. Голоти, А. Івершинь, Н. Котелянець, М. Крулюк, С. Матвієнко, О. Пискун, О. Олійник, А. Федорович, М. Штефан, Г. Янцур та інших вчених.

Дослідниця М. Полікарпова пропонує наступне наукове поняття: *художньо-перетворювальна діяльність* – це вид діяльності, в основі якої лежить творчий процес взаємодії з художнім образом, що втілюється в предметному виявленні або створенні нового творчого продукту (нового образу). Перетворення визначається як форма діяльності людини, через яку вона пізнає сутність речі. Художньо-образне віддзеркалення дійсності втілюється в видах мистецтва, а предметно-перетворювальний характер має ряд з них, наприклад, дизайн [4, с. 23].

Найбільш ґрунтовно зміст поняття «*художньо-продуктивна діяльність*» аналізується М. Штефан. Дослідниця визначає, що основою даного процесу лежить художній образ, який є характеристикою творчого мислення автора. Саме втілений образ, на думку М. Штефан, є своєрідним результатом цього мислення. У створеному виробі – художньому продукті, він закріплюється, визначаючи образність, творчий задум та результат втілення [6, с. 201].

Сучасні педагоги зазначають, що соціалізація дітей відбувається або у формі оволодіння суспільним досвідом, або як самостійний-набуття соціальних знань. Однак, дуже важлива допомога дорослих в процесі соціалізації дитини. Саме вихователь-педагог може керувати предметно-практичною діяльністю дитини, і як наслідок, формувати правильні соціальні взаємини і соціалізацію в цілому.

Для особистісного розвитку дошкільника, формування у нього досвіду організації власних соціально значущих відносин необхідно педагогічно грамотно облаштовувати розвиваюче предметно-просторове оточення. Так ми зможемо виростити впевнену в собі, позитивно налаштовану людину, яка готова до співпраці і підтримки оточуючих у важкий момент життя, людину, яка самостійно ставить перед собою цілі, здобуває нові знання і вдосконалює свої вміння і навички.

Самореалізація дитини старшого дошкільного віку в предметно-перетворювальної діяльності буде більш ефективною за умови більш раннього придбання ціннісних норм даної діяльності.

Дослідниця М. Давидова висловлює думку, що завдяки спеціально організованому середовищу для творчої діяльності можна активізувати «контактування» з близькими предметами і включення дітей в різні дії з ними, вихователь допомагає їм оволодіти вміннями діяти з предметами, тим самим сприяючи максимальному прояву своїх природних задатків у вибудовуванні соціальних відносин [1, с. 51].

М. Штефан вважає, що продуктивна діяльність дошкільнят має явні соціальні мотиви – це зароджується почуття обов'язку, емпатія, прагнення до обов’язковості, формування почуття власної гідності. Така суспільні мотиви формують необхідну соціальну поведінку дитини, а діяльність, що спрямовується соціальними мотивами, завжди є умовою успішної соціалізації [6, с. 202].

Як зазначає С. Матвієнко, якщо дорослий неправильно добирає у роботі дітей способи творчої діяльності, це може негативно позначитися на творчому характері такої діяльності та на особистісні них самовизначеннях дитини. Також слід заважати на те, що педагогу слід звертати увагу на встановлення між дітьми доцільних спільних

дій та способів комунікування. спільні дії дітей, особистісні контакти, які виникають при цьому, відіграють важливу роль у розкритті їх творчого початку. Відсутність обмежень, «кліше» з боку дорослого сприяє тому, що діти стають більш розкутими, вільними у самовиявленні. Діти при цьому набувають здатність спрямовувати свої зусилля, практичні дії, ініціативу на вирішення поставлених завдань, виконання задуманого (самостійно або в спільній діяльності). У процесі праці діти самостійно навчаються виконанню відповідальних і достатньо для них складних завдань, вчаться досягати запланованих цілей та завдань, виявляючи при цьому наполегливість та відповідальність [3, с. 74].

Говорячи про можливості соціалізації дитини 6-7 років засобами художньо-перетворювальної діяльності, слід зазначати, що ключовим акцентом у ній визначається художній образ. Дослідниці А. Івершинь, К. Бостан здійснили ґрунтовний аналіз специфіки формування художнього образу у дітей передшкільного віку у процесі дизайн-діяльності. Дослідники вказують: «Художній образ є сполучною ланкою в культурному діалозі між об'єктом і споживачем – це принциповий момент для дизайну» [2, с. 24].

Вчені О. Половіна, І. Кондратець висловлюють думку про те що зерно образу, яке відшукується у спільній творчій роботі дітей і педагога – це джерело інформації, яке дошкільники активізують за допомоги уваги, уяви та фантазії [5, с. 25].

Ми висловлюємо припущення, що включення дітей і підлітків в соціальний контекст через різноманітні види ігрової, творчої або іншої діяльності сприяє більш активному особистісному й творчому розвитку. У самій дефініції творчості завжди наявний критерій суспільної значущості результатів. Можливості втілення дитиною задуманого нею художнього образу тими засобами та техніками, які їй доступні, значною мірою підвищує рівень її самооцінки (особистісного й творчого визначення).

У процесі творчої діяльності дитина вступає до творчої взаємодії з іншими учасниками такого процесу, вона потребує оцінки створеного нею від дорослого або однолітків. Складність втілення художнього образу спонукає дошкільника до прохання допомоги творчого характеру від педагога, батьків, інших дітей, що окреслює соціально-комунікативну сторону художньо-перетворювальної діяльності дитини.

Таким чином, художньо-продуктивна діяльність дітей – один із ефективних напрямів організації творчої роботи з дошкільниками у закладі дошкільної освіти. Він також відіграє велику роль у процесі соціалізації дітей, допомагаючи їм набути навичок колективної взаємодії, розкрити особистісний і творчий потенціал. Перспективи подальших наукових пошуків пов’язані із розробкою педагогічних умов соціалізації дітей старшого дошкільного віку у художньо-продуктивній діяльності.

Література

1. Давидова М. О. Художньо-творча діяльність як засіб соціокультурного розвитку дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта у сучасному освітньому просторі : актуальні проблеми, досвід, інновації* : матеріали V наук.-практ. конф., Харків, 23-24 березня 2019 р. Харків: ХНПУ, 2019. С. 48–53.

2. Івершинь А. Г., Бостан К. Л. Формування художнього образу в старших дошкільників у процесі дизайн-діяльності. *Наука і освіта*. 2010. С. 24–27.

3. Матвієнко С. І. Виховання самостійності у старших дошкільників у процесі занять художнім конструюванням. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки».* 2019. С. 71–76.

4. Полікарпова М. Н. Педагогічні умови забезпечення соціалізації дітей передшкільного віку в художньо-перетворювальній діяльності. Кваліф. робота (на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»). Спец.: 012 «Дошкільна освіта». Ніжин. 2023. 103 с.

5. Половіна О. А., Кондратець І. В. Педагогічні технології підготовки майбутніх вихователів до формування художньо-продуктивної компетентності дітей дошкільного віку. Освіта XXI століття: реалії, виклики, тенденції розвитку: колективна монографія / за наук. ред. проф. Цвєткової Г. Hameln : InterGING, 2020. С. 385–450.

6. Штефан М. Зміст поняття художньо-продуктивної діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. Вип. 47. С. 201–210.

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК РЕСУРС ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ПОТЕНЦІАЛ ПРОГРАМИ СЕН «ЗЕРНА»

Гасанова Лейла
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Кравченко О. О.

Освіта в Україні перебуває на порозі глобальних змін, яких вимагає сучасна економічна та соціальна політика, воєнний стан, відповідно нестабільність питання емоційного добробуту учнівської молоді набуває особливої актуальності. Школа дедалі більше стає не лише місцем здобуття академічних знань, а й простором психологічної підтримки, емоційної регуляції, стресостійкості та навичкам взаємодії. Саме тому соціально-емоційне навчання (СЕН) є одним із пріоритетних напрямків освітньої політики в Україні.

Соціально-емоційне навчання (СЕН) – це система формування ключових неакадемічних компетентностей, що забезпечує здатність особистості до саморегуляції, ефективної комунікації, побудови міжособистісних взаємин та адаптації в соціумі. Ці навички розвиваються упродовж життя та охоплюють когнітивну, соціально та емоційну сфери, які тісно пов’язані з ціннісними орієнтирами, переконаннями та впливом соціального середовища [3, с. 54–55].

Однією із сучасних ініціатив у напрямку формування соціально-емоційних навичок є програма СЕН «Зерна», яка активно впроваджується у 1-6 класах, проте матеріали програми можна адаптувати та реалізовувати й для учнів старших класів.

Варто зазначити, що програму СЕН «Зерна» для українських шкіл будо створено в межах партнерства між *Лабораторією з екологічних підходів до соціально-емоційного навчання (EASEL)*, яку очолює Стефані Джонс із Гарвардської вищої школи та *Міністерством освіти і науки України*, а реалізація програми стала можлива завдяки підтримці *the LEGO Foundation*. В п’яти областях України програму СЕН «Зерна» було апробовано упродовж 2023-2024 навчального року в десяти школах.

Програма СЕН «Зерна» – це короткі, гнучкі практики, спрямовані на розвиток соціально-емоційних навичок. Кожна активність триває 5-15 хвилин та не потребує спеціальної підготовки чи додаткових ресурсів і може бути легко інтегрована в освітній процес. Зміст вправ формує конкретні навички – емпатію, розв'язання конфліктів, саморегуляцію. Послідовність їх застосування не є фіксованою, а можуть доповнюватися, поєднуватися з академічним навчанням.

Активності програми СЕН «Зерна» складаються з чотирьох категорій: співпраця, усвідомленість, когнітивні навички та емоційний інтелект, а складності практик в кожній категорії передбачає початковий, середній та поглиблений рівень, що дозволяє адаптувати програму для різних вікових категорій дітей та їх потреб (див. рис. 1) [4].

Рис. 1. Категорії програми СЕН «Зерна» та навички, які вона розвиває

Програма СЕН «Зерна» унікальна тим, що зосереджена не лише на розвиток соціально-емоційних навичок учнів, а й на підтримці емоційного добробуту педагогів. У межах програми передбачені практики турботи про себе та поради для рефлексії щодо власного психоемоційного стану. Такий підхід сприяє збереженню ресурсності вчителя та підсилює ефективність освітнього процесу загалом [4].

Чисельні емпіричні дослідження підтверджують ефективність практик програми СЕН «Зерна» в умовах обмежених ресурсів. Так, результати досліджень, проведених у початкових школах США, засвідчили позитивний вплив активностей із розділу «Сила когнітивних навичок» на розвиток уваги, виконавчих функцій, поведінкової саморегуляції та зниження імпульсивності [2].

У Канаді зафіксовано покращення навичок саморегуляції, просоціальної поведінки, міжособистісної взаємодії в класі за зменшення дисциплінарних порушень.

Дослідження в соціально незахищених районах Бразилії виявило підвищення рівня емоційної регуляції, просоціальної поведінки, зниження проявів конфліктності, а також орієнтації учнів на особистісне зростання [1, с. 16].

Отже, програма СЕН «Зерна» сприяє розвитку соціально-емоційних навичок, які є ключовими чинниками академічного успіху, психологічного добробуту та соціальної адаптації. Оскільки діти, які вміють контролювати увагу, поведінку, мислення

досягають кращих результатів; розвинуті комунікативні навички сприяють вміння підтримувати позитивні взаємини з класом та педагогами; підвищується академічна мотивація та освітній процес в класі є більш продуктивним; соціально-емоційні навички слугують профілактикою дистресів та забезпечують психічне і фізичне здоров'я.

Література

1. Adaptation and Efficacy of a Social-Emotional Learning Intervention (SEL Kernels) in Early Childhood Settings in Southeastern Brazil: A Quasi-Experimental Study / A. L. R. Colagrossi et al. *Early Education and Development*. 2023. P. 1–18. URL: https://doi.org/10.1080/10409289.2023.2219583 (date of access: 17.05.2025).

2. Barnes S. P., Bailey R., Jones S. M. Evaluating the Impact of a Targeted Approach Designed to Build Executive Function Skills: A Randomized Trial of Brain Games. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.655246 (date of access: 17.05.2025).

3. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ, «Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 312 с.

4. Програма СЕН «Зерна». *SEL Kernels*. URL: https://selkernels.gse.harvard.edu/uk-UA (дата звернення: 17.05.2025).

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Гришко Вікторія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: ст. викл. Зінченко Т. В.

Проблема девіантної поведінки серед підлітків в сьогоденні набула особливої актуальності, адже соціальні трансформації, нестабільність у суспільстві, зростання рівня агресії й інформаційного тиску створюють середовище, в якому підлітки можуть втратити орієнтири щодо норм і цінностей. Девіантна поведінка у підлітковому віці проявляється у формі агресії, замкненості, прогулянок, вживання психоактивних речовин, участі у правопорушеннях. Усе це свідчить про нагальну потребу у формуванні ефективної системи соціальної профілактики.

Питанням профілактики девіантної поведінки підлітків приділяють увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них варто відзначити роботи Лях Т., Спіріна А., Жукова В., які аналізували соціальну профілактику ризикованої поведінки підлітків у сучасних умовах. Важливим є внесок Попадич О., яка розглядала правове виховання як напрям профілактики девіантної поведінки підлітків. На думку Лютого В., Сушик Н. соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків являє собою вид професійної діяльності соціальних працівників/соціальних педагогів, який включає комплекс заходів, спрямованих на попередження, виявлення, подолання негативного впливу

факторів, причин та умов, які сприяють виникненню та формуванню відхилень у поведінці підлітків [4, с. 84].

Основною метою дослідників є всебічний аналіз соціально-педагогічних умов та методів профілактики девіантної поведінки у підлітків в умовах сучасного суспільства. Звідси постають ряд завдань, а саме :

- виявлення основних чинників, які зумовлюють виникнення девіантної поведінки у підлітковому віці;
- визначення ролі соціального середовища (сім'ї, школи, однолітків, медіа) у формуванні поведінкових відхилень;
- аналіз ефективних практик соціальної профілактики в освітньому середовищі;
- обґрунтування необхідності міжвідомчої взаємодії у процесі профілактики девіантної поведінки;
- розробка загальних підходів до профілактичної роботи з урахуванням вікових, психологічних та соціальних особливостей підлітків.

У центрі уваги досліджень - не лише попередження негативних проявів, а й створення умов для позитивної соціалізації підлітка як цілісної особистості, здатної до саморегуляції, саморозвитку та конструктивної взаємодії з соціумом.

Девіантна поведінка охоплює широкий спектр дій, які суперечать соціальним нормам і моральним засадам суспільства, включаючи агресивність, замкнутість, зловживання алкоголем чи наркотичними речовинами, правопорушення тощо [1]. Така поведінка, зазвичай, формується під впливом несприятливого середовища, порушення процесу соціалізації, а також унаслідок вікових психологічних криз. Одним із основних завдань соціальної профілактики є раннє виявлення ризиків та чинників, які можуть призвести до відхилень у поведінці. Серед них виділяють:

- дисфункційні родинні стосунки (відсутність батьківського контролю, насильство в сім'ї, гіперопіка або повна байдужість);
- шкільну дезадаптацію (конфлікти з учителями, булінг, низький рівень успішності); негативний вплив однолітків;
- соціальну ізоляцію, або, навпаки - надмірну залученість у ризиковані субкультури;
- психоемоційні проблеми, такі як (депресії, тривожність, низька самооцінка тощо [2].

Ефективна соціальна профілактика передбачає системний і багаторівневий підхід. На індивідуальному рівні робота з підлітками має включати:соціально-педагогічне консультування, залучення до просоціальних активностей. На інституційному рівні необхідна тісна співпраця між освітніми закладами, соціальними службами, поліцією, службами охорони здоров'я.

Одним із найефективніших підходів є формування в підлітків навичок емоційного інтелекту, відповідальної поведінки та критичного мислення. Для цього доцільно застосовувати тренінги, соціально-психологічні ігри, групову роботу, проєктну діяльність, менторські програми тощо [3]. Важливим елементом є також профілактика ризикованої поведінки через інтерактивне навчання, моделювання ситуацій, обговорення реальних прикладів та наслідків девіантної поведінки.

При цьому найвищу ефективність демонструють комплексні програми, які поєднують профілактичну, корекційну та освітню складові. Такі програми сприяють

підвищенню рівня самоусвідомлення, формуванню навичок конструктивної взаємодії, покращенню шкільного клімату та зменшенню кількості випадків девіацій.

Аналіз проблеми девіантної поведінки підлітків засвідчує, що ефективна профілактика можлива лише за умов системного, цілеспрямованого та міжвідомчого підходу. Девіантна поведінка формується під впливом багатьох чинників, зокрема, сімейних, соціально-економічних, психологічних та культурних. Тому профілактичні заходи повинні охоплювати не лише індивідуальну роботу з підлітками, а й їхнє соціальне оточення.

Соціальна профілактика в освітніх закладах має ґрунтуватися на:

- своєчасному виявленні груп ризику;
- інтеграції зусиль педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків;
- використанні інтерактивних методик: тренінгів, рольових ігор, моделювання ситуацій;
- створенні середовища, що підтримує позитивну самореалізацію, розвиток комунікативних навичок та емоційного інтелекту.

Важливим є перехід від формального до особистісно орієнтованого підходу, де кожен підліток розглядається як унікальна особистість, що потребує підтримки та розуміння. Також слід активно залучати молодь до соціально значущої діяльності, що сприяє формуванню почуття відповідальності, громадянської активності та впевненості у собі.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для розробки та впровадження профілактичних програм у загальноосвітніх закладах, центрах соціальних служб, молодіжних клубах та інших інституціях, які працюють із підлітками. Системна реалізація профілактичної роботи здатна не лише знизити рівень девіантної поведінки, а й створити умови для повноцінної соціалізації молодої особистості.

Література

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: Курс лекцій. Київ :Либідь, 2012. 416 с.

2. Бех І. Д. Особистісно орієнтована освіта: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 252 с.

3. Психологічна допомога підліткам із девіантною поведінкою. За ред. Т. О. Яценко. Київ : Науковий світ, 2010. 312 с.

4. Сушик Н. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 1 (93). С. 81–83.

ПІЗНАВАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Денисюк Олег
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Пізнавальна самостійність – важливий компонент розвитку особистості підлітка, що виявляється в здатності самостійно здобувати знання, осмислювати інформацію,

приймати рішення, оцінювати результати своєї діяльності. У сучасних умовах реформування освіти, розвитку особистісно орієнтованого підходу та запровадження концепції «Нова українська школа», питання формування пізнавальної самостійності набуває особливої актуальності.

Позашкільна освіта як гнучкий і варіативний компонент освітнього простору створює сприятливі умови для розвитку пізнавальної самостійності через практичну спрямованість, добровільність участі, творчий характер діяльності, індивідуалізацію підходів.

У підлітковому віці зростає прагнення до самовираження, незалежності у прийнятті рішень, освоєння нового досвіду. Водночас підлітки нерідко демонструють низький рівень саморегуляції, недостатню мотивацію до навчання, залежність від зовнішніх стимулів, що потребує створення освітнього середовища, яке активізує внутрішні ресурси дитини. Позашкільна освіта здатна реалізувати ці завдання через реалізацію інтересів підлітків у практичній діяльності, дослідженнях, експериментах, творчості.

Під пізнавальною самостійністю науковці розуміють здатність до ініціативного пошуку інформації, критичного мислення, постановки цілей, вибору засобів їх досягнення та самостійного виконання навчальних завдань. Як властивість психіки пізнавальна самостійність характеризується внутрішньою потребою людини в знаннях, уміннями їх здобувати з різних джерел і творчо використовувати на практиці.

У педагогіці й суміжних з нею й суміжних з нею галузях науки, під пізнавальною самостійністю зазвичай розуміють:

– «якість, що відображає готовність (здатність і прагнення) людини оволодівати знаннями і способами діяльності власними зусиллями;

– здатність і вміння особистості самостійно виділяти істотні ознаки предметів та явищ навколишнього світу;

– якість особистості, основу якої становлять інтелектуальні здібності та вміння, готовність і прагнення до самостійності, коригування діяльності, володіння прийомами пізнавальної діяльності, а також методологічні знання, самоконтроль» [3, с. 68].

На розвиток пізнавальної самостійності в підлітковому віці впливають такі фактори: сформованість пізнавальних інтересів; мотивація до досягнення; розвиток саморефлексії та самооцінки; підтримка з боку педагога як наставника; доступ до різних джерел інформації. І. Левіна звертає увагу, що основними факторами формування пізнавальної самостійності є стимулювання пізнавального інтересу і пізнавальна активність учнів [1, с. 6].

Значний потенціал для формування пізнавальної самостійності має позашкільна освіта, оскільки вона:

– ґрунтується на принципі добровільності участі, що підвищує внутрішню мотивацію;

– надає широкі можливості для самореалізації через дослідницьку, експериментальну, творчу діяльність;

– створює умови для соціального навчання – підлітки навчаються один від одного в гуртках, секціях, студіях;

– дозволяє реалізовувати проєктну діяльність – створення власного продукту від ідеї до результату сприяє розвитку відповідальності, цілеспрямованості, рефлексії.

Найбільш ефективними формами роботи для розвитку пізнавальної самостійності в позашкільній сфері можна виділити наступні: дослідницько-пошукова діяльність (участь у наукових гуртках, роботі МАН, екологічних і краєзнавчих проєктах формує навички планування, спостереження, аналізу, інтерпретації даних); проєктна діяльність (дає змогу реалізувати комплекс пізнавальних і практичних завдань, спрямованих на вирішення реальних або змодельованих проблем); ігрове моделювання та квести (стимулюють креативне мислення, швидку орієнтацію в новій ситуації, самостійне прийняття рішень); рефлексивні практики (щоденники спостережень, самооцінювання, портфоліо — ефективні інструменти осмислення власної пізнавальної діяльності); публічна презентація результатів (участь у конкурсах, конференціях, виставках активізує відповідальність за результати власної роботи та сприяє формуванню впевненості в собі).

Успішність розвитку пізнавальної самостійності значною мірою залежить від педагогічних умов, зокрема:

- створення ситуацій успіху;
- використання проблемно-пошукового підходу;
- особистісно-орієнтованої підтримки з боку педагога;
- організації співпраці та взаємонавчання в групі;
- наявності мотиваційних стимулів та зворотного зв’язку.

Таким чином, позашкільна освіта може виступати ефективним середовищем для формування пізнавальної самостійності підлітків завдяки свободі вибору, практичній спрямованості діяльності та емоційній залученості. Розвиток пізнавальної самостійності потребує впровадження сучасних методів активного навчання, проєктного підходу, педагогіки партнерства. Важливою є також підготовка педагогів позашкільної освіти до організації пізнавально орієнтованої діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей підлітків.

Література

1. Левіна І. А. Професійна діяльність учителя з формування пізнавальної самостійності підлітків засобами моделювання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Південноукр. Держ. пед. ун–т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2001. 20 с.

2. Лісовець О. В., Хлєбік С. Р., Криловець М. Г. Теорія і практика позашкільної освіти: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 243 с.

3. Тимошенко Ю. Деякі аспекти теоретичного дискурсу пізнавальної самостійності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39(2). С. 64–72.

KSZTAŁTOWANIE NAWYKÓW ZDROWOTNYCH WŚRÓD DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM

Dobrzyńska Klaudia
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor - dr Halina B.

Zdrowie stanowi fundamentalny i niezbywalny element życia człowieka, warunkuje jego codzienne funkcjonowanie, rozwój, samorealizację oraz relacje społeczne. Zdrowie to stan równowagi i harmonii w sferze ciała, psychiki, a także relacji społecznych, nie ogranicza się ono wyłącznie do braku choroby. To ono umożliwia dziecku zabawę i naukę, dorosłemu zaś wykonywanie pracy i podejmowanie różnorodnych aktywności. Gdy zdrowie szwankuje, wszystkie inne sfery życia również ulegają zaburzeniu.

Edukacja zdrowotna jest rozumiana jako pewien proces, którym ludzie zdobywają niezbędną wiedzę oraz umiejętności, aby troszczyć się o własne zdrowie, zapobiegać chorobom, polepszyć własną kondycję, a także dbać o społeczeństwo, którego są częścią. Edukacja zdrowotna obejmuje szereg działań mających na celu kształtowanie prozdrowotnego stylu życia. Obejmuje ona nie tylko przekazywanie wiedzy o zdrowiu, zdrowym stylu życia, ale także wspiera podejmowanie działań i aktywności sprzyjających wzmacnianiu motywacji, poznawaniu własnych potrzeb, a także zdolności do dokonywania świadomych wyborów na rzecz zdrowego stylu życia.

Edukacja zdrowotna jest ściśle powiązana z pojęciem zdrowia i zdrowego stylu życia. Zdrowie jako pojęcie wieloznaczne może być interpretowane w różny sposób w zależności od sytuacji, perspektywy oraz przyjętych kryteriów. Światowa Organizacja Zdrowia pojęcie „zdrowie” definiuje jako nie tylko brak choroby czy niepełnosprawności, ale pełen dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny człowieka. Według WHO prawo do możliwie najwyższego poziomu zdrowia przysługuje każdemu bez względu na rasę, religię, poglądy polityczne czy sytuację społeczną i materialną. To rozumienie podkreśla również, że zdrowie narodów ma kluczowe znaczenie dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa na świecie, co wymaga odpowiedzialnej współpracy poszczególnych osób, jak i całych państw. Odpowiednie działania związane z tematem zdrowia podejmowane przez poszczególne kraje mają znaczenie dla całej społeczności globalnej, natomiast ich brak może stanowić wspólne zagrożenie dla ludzi na całym świecie. Definicja ta wskazuje na holistyczne podejście do tematu zdrowia uwzględniając wszystkie jego wymiary:

- zdrowie psychiczne - zdolność do realizowania swoich zdolności, utrzymywania zdrowych relacji oraz uczestniczenia w życiu społecznym w sposób pełny i harmonijny, umiejętność przeżywania i wyrażania uczuć, a także radzenia sobie ze stresem,
- zdrowie fizyczne – zwane także somatycznym, dotyczy wszystkich funkcji organizmu, prawidłowej pracy poszczególnych narządów i układów narządów,
- zdrowie duchowe – związane z utrzymaniem wewnętrznego spokoju, może również dotyczyć wiary, religii,
- zdrowie społeczne – dotyczy umiejętności wchodzenia i utrzymywania relacji społecznych.

Kolejnym ważnym pojęciem związanym z edukacją zdrowotną jest „zdrowy styl życia". Według Encyklopedii PWN prozdrowotny styl życia jest zbiorem codziennych nawyków pojedynczych osób lub grup społecznych, które wspierają utrzymanie i poprawę stanu zdrowia we wszystkich jego aspektach, biologicznych, psychicznych, społecznych oraz duchowych. Pomaga on w utrzymaniu dobrejkondycji organizmu, łagodzeniu obciążeń oraz w przeciwdziałaniu negatywnym czynnikom, które mogą negatywnie oddziaływać na stan zdrowia. Odpowiednie, świadome podejmowanie działań ukierunkowanych na utrzymanie i wspieranie zdrowia pomaga utrzymać równowagę w ciele, umyśle, relacjach społecznych i sferze duchowej. Działania te mogą obejmować zdrową dietę, aktywność fizyczną, higienę zdrowia psychicznego, a także rozwój duchowy i umiejętność zarządzania stresem. Takie podejście nie tylko zmniejsza ryzyko zachorowań, ale również wspiera jednostkę w pokonywaniu codziennych wyzwań, sprzyjając zachowaniu pełnego dobrostanu fizycznego, psychicznego i społecznego.

Barbara Woynarowska– polska pediatra i profesor nauk medycznych w swoich publikacjach zwracała szczególną uwagę na aspekt zdrowia i kształtowanie zdrowego stylu życia wśród młodych ludzi. Woynarowska wyróżniła kilka czynników mających wpływ na zdrowie człowieka:

- czynniki biologiczne – są to wszelkie predyspozycje genetyczne człowieka, aspekty związane z fizjologią organizmu oraz wiek i płeć,
- styl życia – obejmuje codzienne zachowania, wybory, nawyki, aktywność fizyczną, dietę, sposoby radzenia sobie ze stresem, umiejętność odpoczynku,
- opieka medyczna – dotyczy dostępności i jakości usług medycznych, profilaktyki, leczenia, rehabilitacji,
- środowisko – obejmuje warunki życia człowieka, warunki mieszkaniowe, warunki jego pracy, nauki, relacje jakie nawiązuje z innymi ludźmi, otoczenie w jakim żyje.

Woynarowska podkreśla, że kluczowym czynnikiem decydującym o utrzymaniu zdrowia i dobrej kondycji organizmu człowieka jest styl życia. Oznaczato, że codzienne wybory i działania jakie podejmuje człowiek, np. jego dieta, poziom aktywności fizycznej, odpoczynek i regeneracja organizmu, długość i jakość snu, umiejętność radzenia sobie ze stresem lub unikanie używek, mają znaczenie dla utrzymania zdrowia. Styl życia obejmuje cały zbiór nawyków, które człowiek nabywa i kształtuje już od wczesnych lat swojego życia, w związku z czym tak ważne jest ich świadome rozwijanie już w dzieciństwie.W kontekście edukacji dzieci w wieku wczesnoszkolnym przekazywanie odpowiednich wzorców przez rodziców i nauczycieli odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu prozdrowotnego stylu życia w przyszłości. Dziecko, które od najmłodszych lat uczy się dbać o zdrowe odżywianie, odpowiednią ilość ruchu, higienę osobistą, a także troszczyć się o własne zdrowie psychiczne, z dużym prawdopodobieństwem stworzy solidne fundamenty w aspekcie zdrowych nawyków na dalsze lata życia. Oznacza to, że styl życia jest ważnąkwestią społeczną i wychowawczą, ważnym elementem profilaktyki zdrowotnej.

Kształtowanie prozdrowotnych nawyków zdrowego stylu życia ma szczególne znaczenie w edukacji dzieci w wieku wczesnoszkolnym, ponieważ to właśnie na tym etapie rozwoju kształtują się podstawowe przyzwyczajenia, postawy i przekonania, które mogą towarzyszyć im w dorosłym życiu. W edukacji wczesnoszkolnej zagadnienia związane ze zdrowym stylem życia są integralną częścią kształcenia. Obejmują one nie tylko przekazywanie wiedzy teoretycznej o zdrowiu i czynnikach umożliwiających zachowanie

dobrej kondycji organizmu, ale również rozwijanie umiejętności życiowych, kształtowanie pozytywnych przekonań oraz formowanie odpowiedzialnych postaw wobec własnego zdrowia oraz zdrowia innych osób. Na tym etapie szczególny nacisk kładzie się na takie treści, jak higiena osobista, dbałość o prawidłową postawę ciała, troska o własny organizm w trakcie choroby,codzienna aktywność fizyczna, zdrowe nawyki żywieniowe, a także umiejętność reagowania w sytuacjach zagrożenia zdrowia i życia. Edukacja związana ze zdrowiem obejmuje też tematy bezpieczeństwa w ruchu drogowym, tolerancji wobec osób z niepełnosprawnościami, umiejętności współdziałanie z innymi osobami oraz troska o środowisko naturalne. Wszystkie podejmowane tematy są ukierunkowane na to, żeby dziecko od najmłodszych lat miało odpowiednią wiedzę na temat zdrowia, a także czynników mu zagrażających, żeby rozwijało świadomość zdrowotną i podejmowało odpowiedzialne wybory sprzyjające zdrowiu.

Dzieci od najmłodszych lat swojego życia nabywają podstawową wiedzę oraz przyzwyczajenia związane ze zdrowym stylem życia, które mogą towarzyszyć im aż do dorosłości. Rodzice mają w tym procesie ogromne zadanie, ponieważ to oni poprzez codzienne praktyki, takie jak wspólne jedzenie posiłków, wspólne aktywności, modelują prozdrowotnenawyki swoich dzieci. Ich decyzje dotyczące dostępnych w domu produktów spożywczych, znaczenia aktywności fizycznej, sposobów spędzania czasu w znaczącym stopniu determinują, co dzieci jedzą, jakie zachowania przyjmują, a tym samym w jaki sposób kształtują się ich postawy wobec zdrowia własnego i innych osób.

W kontekście kształtowania nawyków ukierunkowanych na zachowanie zdrowia i dobrej kondycji organizmu u dzieci w wieku wczesnoszkolnym, działania podejmowane przez rodziców mają ogromne znaczenie. To właśnie w domu, w pierwszym środowisku życia, dziecko zdobywa wiedzę nie tylko o tym, czym jest zdrowe jedzenie i jak wygląda zbilansowana dieta, ale także przyswaja inne elementy zdrowego stylu życia takie, jak regularna aktywność fizyczna, odpowiednie dbanie o higienę, odpowiednia ilość snu i zdolność odpoczynku, a także odpowiedzialne korzystanie z nowoczesnych technologii. Rodzina jest najważniejszym autorytetem w kształtowaniu tych postaw, dlatego aktywne zaangażowanie opiekunów w podejmowanie świadomych decyzji dotyczących zdrowia stanowi podstawę skutecznej profilaktyki u dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Kształtowanie nawyków zdrowotnych wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest niezwykle ważnym i odpowiedzialnym zadaniem realizowanym zarówno przez rodzinę, szkołę jak i inne środowiska, w jakich przebywa młody człowiek. Na etapie edukacji wczesnoszkolnej, edukacja zdrowotna powinna skupiać się na kształtowaniu postaw ukierunkowanych na zdrowie oraz budowaniu świadomości w zakresie higieny osobistej, regularnej ilości ruchu, diety opartej na zasadach zdrowego odżywiania, znajomości zasad bezpieczeństwa, a także świadomości szkodliwości zachowań ryzykownych czy też negatywnych konsekwencji jakie mogą powstać na skutek braku dbałości o zdrowy styl życia. Pożądane jest, aby dzieci przyswajały zdrowe nawyki i postawytak,żeby stały się one dla nich naturalnymi codziennymi czynnościami. Rozwijanie postaw prozdrowotnych wśród dzieci sprzyja budowaniu ich świadomości społecznej, a także odpowiedzialności za siebie oraz innych.

Edukacja zdrowotna w klasach I–III ma przede wszystkim charakter wszechstronny i profilaktyczny. Jej celem nie jest jedynie przekazywanie informacji o tym jak dbać o własne zdrowie, lecz przede wszystkim skupia się ona na kształtowaniu u dzieci świadomości zdrowotnej oraz rozwijanie prawidłowych nawyków. Poprzez działania wychowawców,

rodziców i osób znaczących dla dzieci oraz odpowiednie sytuacje edukacyjne młodzi ludzie uczą się, że zdrowie to ogromna wartość, za którą są w dużym stopniu odpowiedzialni. W procesie kształtowania zdrowego stylu życia wśród młodych ludzi ważnym aspektem jest współpraca środowisk wychowawczych, ponieważ wspólny cel jakim jest świadomość wartości zdrowia i troski o nie, wymaga spójnych działań między nimi. Dzięki odpowiednim działaniom młodzi ludzie zdobywają ważne umiejętności, a także kształtują postawy wspierające zachowanie zdrowia i dobrej kondycji organizmu.Kształtuje się w nich poczucie troski o własne ciało, bezpieczeństwo i relacje z innymi, co stanowi fundament dla dalszego rozwoju prozdrowotnych postaw w kolejnych etapach edukacyjnych.

Bibliografia

1. B. Woynarowska, *Edukacja zdrowotna*, Wydawnictwo Naukowe, PWN, Warszawa, 2017.

2. Konstytucja WHO. https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19480610477/O/D19480477.pdf#:~:text=Korzystanie%20z%20najwy%C5%BCszego%2C%20osi%C4%85galnego%20poziomu%20zdrowia%20jest,religii%2C%20przekona%C5%84%20politycznych%2C%20warunk%C3%B3w%20ekonomicznych%20lub%20spo%C5%82ecznych. [dostęp: 08.05.2025r.]

3. Definicja: Prozdrowotny styl życia. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prozdrowotny-styl-zycia;3962982.html [dostęp: 08.05.2025r.]

4. G. Budziszewska, E. Musiał, *Edukacja zdrowotna jako nieodłączny element kształcenia zintegrowanego Teoretyczne założenia i ich praktyczne implikacje w edukacji zdrowotnej uczniów w klasach I–III (na przykładzie działań w Szkole Podstawowej nr 3 im. Mariusza Zaruskiego we Wrocławiu),* „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2019, nr 1 (13)/2019.

5. K. Borzucka-Sitkiewicz, *Promocja zdrowia i edukacja zdrowotna*, Oficyna wydawnicza IMPULS, 2006.

6. Zdrowie i zdrowy styl życia dzieci i młodzieży https://sp14.edu.gdansk.pl/Content/pub/383/slajdy-zdrowie-i-styl-zycia-dzieci-i-mlodziezy.pdf [dostęp: 10.05.2025r.]

7. J. Waszczuk, H. Konowaluk-Nikitin, E. Pawłowicz-Sosnowska, *Kształtowanie nawyków prozdrowotnych u dzieci w młodszym wieku szkolnym w kontekście edukacji sustensywnej,* „Studia Ecologiae et Bioethicae”, 2021, nr 19.

8. T. Herman, *Szkoły Promujące Zdrowie. Przesłanki i założenia teoretyczne dla działalności praktycznej*, „Kultura - Społeczeństwo - Edukacja”, Poznań, 2014, nr 2 (6).

РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСТВА СЕРЕД МОЛОДІ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Забіла Наталія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Чому волонтерство є важливим для молоді? На сьогоднішній день розвиток волонтерства серед молоді як фактор соціальної згуртованості є досить актуальним питанням. Зокрема це пов’язано з тим, що з кожним днем все більше і більше зростає категорія соціально незахищених верств населення та великий запит на соціальні послуги. Волонтери на теперішній час є важливим засобом допомоги суспільству. Волонтерство серед молоді слугує потужним інструментом самореалізації, формуванням відповідального громадянина. Розвиток волонтерства серед молоді сприяє позитивним змінам у суспільстві. Молодь, яка задіяна в волонтерській діяльності розвиває комунікативні навички, здобуває цінний досвід командної роботи та вчить адаптуватися до різних життєвих ситуацій. Ця діяльність формує почуття емпатії, відповідальності та активної громадянської позиції, що сприяє зміцненню соціальних зв’язків та єдності в суспільстві. Завдяки волонтерській діяльності молодь не лише допомагає тим, хто цього потребує, а й отримує можливість саморозвитку, що позитивно впливає на їхню майбутню професійну діяльність та особистісне зростання.

Правові та організаційні засади волонтерської діяльності в Україні визначені Законом України «Про волонтерську діяльність» [2] від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. Закон регулює відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності, та спрямований на її поширення і розвиток в суспільстві. Окрім українського законодавства, волонтерська діяльність в Україні враховує рекомендації, Ради Європи та Європейського Союзу, Організації Об’єднаних Націй щодо розвитку волонтерського руху. З боку державної підтримки молодіжні волонтерські організації можуть отримувати гранти, державне фінансування та пільги для реалізації своїх проектів та ініціатив. Спираючись на дані Міністерства соціальної політики України, можна сказати, що залученість молоді до волонтерської діяльності з кожним роком зростає.

В останні роки в Україні розвиток волонтерства є поширеним явищем серед молоді та зазнає великих змін. У січні 2025 року на законодавчому рівні було затверджено щодо сприйняття розвитку волонтерства серед здобувачів освіти. Основними положеннями цього законопроекту є: волонтери, які є студентами, і їхня діяльність пов’язана з їхнім навчанням, то таким студентам волонтерську діяльність можуть зараховувати як виробничу практику; волонтери отримують волонтерські посвідчення, що є підтвердженням їхньої діяльності; волонтерська діяльність може бути описана в мотиваційному листі при вступі до вищого навчального закладу; керівники навчальних закладів підтримують волонтерський рух та активно допомагають студентам в їх волонтерській діяльності. В Законі України "Про громадські об’єднання"[3] визначено правові засади діяльності громадських організацій, які можуть залучати волонтерів.

Аналізуючи останні дослідження волонтерської діяльності серед молоді як фактор соціальної згуртованості то можна зробити висновок, що це носить позитивний вплив як на суспільство так і на саму молодь сприяючи її особистісному та професійному розвитку. [1]

Я, як волонтер БО «Благодійний фонд «Зграя вовченят» який реалізує з 2022 року проект «Кухарська зграя вовченят» і займаюсь волонтерською діяльністю довгий час можу на власному досвіді сказати, що в молоді, яка займається волонтерською діяльністю можна спостерігати як розвиваються лідерські навички, отримують нові знання й досвід командної роботи та формуються нові навички, які мажуть бути корисними для майбутньої кар'єри, збільшується рівень відповідальності. В дослідженні розвитку волонтерства серед молоді як чинника соціальної згуртованості, аналізуючи його впливу на особистісний розвиток молодих людей та суспільні процеси, а також вивчення правових та організаційних засад, які сприяють активному залученню молоді до волонтерської діяльності, можу підвести підсумки, що БО «Благодійний фонд «Зграя вовченят» є важливим інструментом соціальної згуртованості через волонтерську діяльність, важливим чинником розвитку молодого покоління. Волонтерство в проекті «Кухарська зграя вовченят» надає молодим людям можливість розвивати не лише лідерські навички а й мати активну громадянську позицію, самостійно шукати шляхи вирішення проблем. Проект не тільки об'єднує волонтерів для приготування та доставки їжі військовим, внутрішньо переміщеним особам та іншим, хто потребує підтримки, а й працює над іншими соціальними ініціативами з підтримки осіб, які мають інвалідність.

Отже, діяльність молоді в проекті «Кухарська зграя вовченят» є не лише важливим внеском у підтримку вразливих категорій населення, а й ефективним механізмом формування згуртованого суспільства. Завдяки волонтерській діяльності молодь набуває цінного досвіду, розвиває відповідальність і здатність до співпереживання, що сприяє її особистісному та громадянському зростанню.

Література

1. Дослідження соціальної згуртованості молоді в Україні. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/278478-Article%20Text-642147-1-10-20230506.pdf (дата звернення: 18.05.2025).

2. Про волонтерську діяльність: Закон України. URL: https://www.rada.gov.ua/ (дата звернення: 18.05.2025).

3. Про громадські об'єднання: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text (дата звернення: 17.05.2025).

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ У ГУРТКАХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Козловський Микита
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Сабат Н. В.

Сучасні трансформації суспільного життя, виклики воєнного часу, потреба в консолідації суспільства актуалізують завдання формування соціально активної особистості, здатної до участі в житті громади, ухвалення рішень, відповідального ставлення до себе та інших. Особливо важливим є закладання основ соціальної активності в дитячому віці, коли формуються цінності, установки та моделі поведінки.

Позашкільна освіта, як важливий сегмент системи освіти, відіграє значну роль у розвитку особистості дитини, надаючи можливості для самореалізації, творчості, комунікації та громадської участі. Зокрема, гурткова діяльність створює сприятливе середовище для формування соціальної активності через залучення до різноманітних форм співпраці, соціальної ініціативи та участі в житті колективу.

Позашкільна освіта відіграє важливу роль у формуванні життєвих компетентностей дітей, оскільки базується на ключових цінностях, таких як знання, культура, особистісний розвиток, державна приналежність, організація дозвілля, творчість і самореалізація. Вона забезпечує умови для всебічного навчання, виховання, розвитку та соціалізації дитини у вільний від шкільних занять час, сприяючи здобуттю необхідних знань, навичок і умінь, а також формуванню ціннісних орієнтирів і розкриттю індивідуальних здібностей [3, с. 173].

Як складова частина освітньої системи, позашкільна освіта функціонує у відкритому середовищі, що дозволяє їй гнучко реагувати на суспільні зміни та одночасно впливати на трансформацію всієї освітньої сфери. Сучасний заклад позашкільної освіти має відповідати запитам особистості – допомагати дитині стати конкурентоспроможною у ринковому середовищі, формувати власну життєву стратегію, орієнтуватися у світі складних і суперечливих цінностей, усвідомлювати своє призначення та стиль життя. Усе це підкреслює значущу роль позашкільних установ у соціальному вихованні підростаючого покоління [2, с. 166].

У науковій літературі соціальна активність розглядається як інтегральна характеристика особистості, що виявляється у прагненні до участі в суспільному житті, здатності впливати на соціальне середовище, приймати соціально відповідальні рішення (О. Безсонова, Л. Коваль,Л. Міщик, О. Мудрик та ін.). До структурних компонентів соціальної активності зазвичай відносять:

– ціннісно-мотиваційний компонент – наявність позитивних соціальних установок, орієнтація на колективні цінності, бажання бути корисним;

– когнітивний компонент – знання про соціальні норми, правила взаємодії, соціальні ролі;

– емоційно-вольовий компонент – емпатія, саморегуляція, здатність до подолання труднощів;

– діяльнісний компонент – участь у реальній соціально значущій діяльності [1, с. 29-37].

Формування соціальної активності у дітей пов'язано з досвідом включення в соціальні практики, що забезпечується, зокрема, у закладах позашкільної освіти. До прикладу, гурткова робота має потенціал сприяти формуванню соціальної активності через колективний характер діяльності, що передбачає взаємодію, розподіл ролей, співпрацю; добровільність участі, що стимулює внутрішню мотивацію до самореалізації; наявність соціально значущих проєктів, участь у яких дозволяє дитині відчути свою причетність до суспільно важливих справ; неформальний характер взаємодії з керівником, що забезпечує довірливу атмосферу та підтримку; можливість публічного представлення результатів діяльності (виступи, виставки, конкурси), що сприяє розвитку впевненості в собі та соціального досвіду.

Особливо ефективними для розвитку соціальної активності є гуртки соціального спрямування (волонтерські, екологічні, патріотичні), театральні студії, учнівське самоврядування тощо. Ми вивчали діяльність закладів позашкільної освіти м. Калуш Івано-Франківської області, які пропонують дітям та молоді широкий спектр гуртків для розвитку творчих, технічних, наукових та інтелектуальних здібностей. Так, осередком мистецького виховання, де діти можуть розвивати свої таланти в різних напрямках, є Центр художньої творчості дітей, юнацтва та молоді. При ньому діють вокально-естрадна студія «Орфей», гуртки вокального мистецтва «Барвінок» та «Веселка», театральні гуртки «Мрія», «Овація», «Невгамовні», театр ляльок «Кіндери», ансамбль танцю «Рондо», гурток сучасної хореографії «Зорі України», які розвивають музично-хореографічне мистецтво. Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво пропагують гуртки народної творчості, декоративно-ужиткового мистецтва «Креатив», «Крамничка ідей», образотворчого мистецтва «Крок до мистецтва», художньої вишивки «Джерело», виготовлення виробів з бісеру «Чарівна намистинка», декоративно-образотворчого мистецтва «Веселі акварельки», папероплетіння «Еколоза», «Писанкарство», «Декоративно-ужиткове мистецтво», географічного краєзнавства, конструювання та моделювання одягу, «В'язання гачком», образотворчого мистецтва «Фантазія», декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва «Творча майстерня».

Центр науково-технічної творчості учнівської молоді пропонує гуртки технічного та еколого-натуралістичного спрямування: «Юний вундеркінд», моделювання в папероластиці, творча майстерня, технічне моделювання та конструювання, технічне конструювання, цифрова фотографія, сувенірне моделювання і конструювання, технічний дизайн, радіоконструювання, авіамоделювання, цікава інформатика, лего-конструювання, художня комп'ютерна анімація, «Юні інспектори руху», «Основи безпеки життєдіяльності» та ін. Також у структурі закладу функціонує Наукове товариство Малої академії наук України, де учні займаються науково-дослідницькою діяльністю в секціях органічної хімії та біохімії, загальної біології, медицини, біології людини, історичного краєзнавства. Ці заклади позашкільної освіти в Калуші сприяють всебічному розвитку дітей, надаючи можливості для творчого, наукового та технічного зростання.

На основі аналізу практики та наукових джерел виділяємо такі умови, що сприяють розвитку соціальної активності дітей у гуртках:

– систематичне залучення до проєктної та ініціативної діяльності, що має суспільну значущість;

– інтерактивні методи навчання і виховання, які орієнтовані на розвиток критичного мислення, комунікації, співпраці;

– позитивний психологічний клімат у гуртку, що базується на взаємоповазі, підтримці, толерантності;

– ссобистісно орієнтований підхід, який враховує індивідуальні особливості дітей, підтримує їхню ініціативу;

– партнерська взаємодія з родиною та громадою, що посилює ефекти позашкільної освіти.

Вищенаведене уможливлює висновок, що гурткова діяльність у закладах позашкільної освіти є важливим чинником соціалізації дітей та формування їх соціальної активності. Через участь у різноманітних формах спільної діяльності діти набувають досвіду відповідальності, взаємодії, соціального впливу. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від педагогічної майстерності керівника гуртка, сприятливого середовища та цілеспрямованого підходу до виховання соціально активної особистості.

Література

1. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : метод. посіб. / А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко, В. В. Мачуський; за ред. В. В. Мачуського. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 223 с.

2. Пінчук А. В. До питання впливу позашкільної освіти на соціальне виховання дітей та молоді. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери :* збірник матеріалів ІІІ Міжн. наук.-практ. конф. (24 листопада 2020 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 73. С. 164–166.

3. Соляник М. Г. Соціальне виховання особистості в сучасних умовах. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 21 жовт. 2022 р. Харків : [б. в.], 2022. С. 172–173.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Коргун Владислав
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

Фізичне виховання в підлітковому віці має принципово важливе значення для формування здоров’я, витривалості, координації рухів та позитивного ставлення до

активного способу життя. У сучасних умовах активного пошуку ефективних форм впливу на фізичний розвиток молоді важливо звернути увагу на краєзнавчий туризм як інтегративний засіб, що поєднує фізичну активність із пізнавальною, виховною та соціально-комунікативною складовими.

Зниження рівня фізичної активності підлітків, поширення малорухомого способу життя, вплив цифрового середовища зумовлюють потребу у впровадженні нестандартних, привабливих і доступних для молоді форм фізичного виховання. Краєзнавчий туризм, завдяки своїй прикладній, емоційно захопливій та колективній природі, є ефективним інструментом активізації рухової активності підлітків, зміцнення їхнього здоров'я та формування цінностей здорового способу життя.

Питання значення та організації екскурсій, їх класифікації, функції достатньо досліджені та представлені в роботах Б. Ємельянова, В. Федорченка, О. Бейдика, С. Грибанова, І. Чагайди, В. Бабарицької, М. Поколодної та ін. Однак, недостатньо вивчена проблема фізичного виховання підлітків засобами краєзнавчого туризму.

Метою публікації є розкрити педагогічний потенціал краєзнавчого туризму як засобу фізичного виховання підлітків, визначити умови та напрями його ефективного застосування у сучасній освітній практиці.

Краєзнавчий туризм серед різних видів сучасного туризму (пляжно-бальнеологічного, розважального, пізнавально-мандрівного, релігійно-паломницького тощо) є одним із найбільш поширених і доступних для широких верств. Він передбачає безпосереднє ознайомлення із ландшафтно-природними й історико-культурними особливостями рідного краю – своєї рідної місцевості та навколишніми ближчими та дальшими землями своєї країни. Такий туризм є не лише гарним відпочинком – змістовним і пізнавальним проведенням часу, але й важливим засобом національно-культурного та громадянсько-патріотичного виховання [зем, с. 53].

Краєзнавчий туризм — це діяльність, що поєднує фізичне навантаження (піші походи, веломандрівки, орієнтування на місцевості) з пізнанням історико-культурних об'єктів, природних пам'яток, традицій рідного краю. Такий формат роботи відповідає віковим потребам підлітків у самоствердженні, пригодах, спілкуванні та руховій активності.

Педагогічний потенціал краєзнавчого туризму в системі фізичного виховання реалізується через:

1) фізичну активність як природний компонент туристичної діяльності. Піші походи, орієнтування, ігрові змагання, пересування на місцевості стимулюють витривалість, силу, координацію, загальну рухову підготовку.

2) розвиток навичок здоров'язбережувальної поведінки. Участь у туризмі сприяє формуванню побутових, санітарно-гігієнічних звичок, орієнтованих на самодисципліну та відповідальність за власне здоров'я.

3) інтеграцію фізичного, патріотичного та екологічного виховання. Вивчення рідного краю в русі допомагає не лише підтримати фізичну форму, а й посилити відчуття національної ідентичності та ціннісного ставлення до природи.

4) розвиток міжособистісних навичок. Групові туристичні заходи навчають співпраці, взаємодопомоги, лідерства, що є важливою умовою гармонійного психофізичного розвитку підлітків.

5) формування мотивації до регулярних фізичних навантажень. Туризм привабливий своєю пригодницькою, змагальною та дослідницькою природою, що є значно ефективнішим за рутинні фізичні вправи.

На думку українських педагогів (Ю. Грабовський, О. Скалій, Т. Скалій), туристично-краєзнавча діяльність — це ефективне середовище самореалізації підлітків, в якому поєднується фізичне, інтелектуальне, емоційне та моральне виховання. При цьому наголошується на оздоровчо-спортивній функції туристично-краєзнавчої діяльності, яка має на меті удосконалення фізичного розвитку підростаючого покоління. Зокрема, навантаження, що отримує організм в поході, рівномірно розподілені в часі, його чергування з відпочинком та поступове зростання здійснює позитивний вплив на фізичний стан особи. Цілодобове перебування на повітрі, нічліг у наметах сприяють загартовуванню зростаючого організму. Як правило, люди, що систематично займаються туризмом, практично не хворіють застудними захворюваннями. Туризм привчає до здорового способу життя та сприяє формуванню прикладних умінь і навичок: уміння орієнтуватися на місцевості, переборювати природні перешкоди, організувати побут у будь-якому природному оточенні – усе це формується тільки в походах. Рух з рюкзаком сприяє розвитку витривалості, сили, координації, спритності тощо [граб].

Таким чином, краєзнавчий туризм має високий педагогічний потенціал у контексті фізичного виховання підлітків, забезпечуючи комплексний розвиток особистості. Важливо інтегрувати туристичні заходи в систему позашкільної, шкільної та гурткової освіти. Для ефективної реалізації такого підходу необхідна підготовка фахівців, матеріально-технічне забезпечення та підтримка з боку громади й освітніх установ.

Література

1. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивний туризм : навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 304 с.

2. Земський Ю. Становлення краєзнавчого туризму в Україні XIX ст. Емінак : наук. щоквартальник / Н.-д. центр "Лукомор'є" Ін-ту археології НАН України. Київ-Миколаїв, 2018. № 1 (21) (січень-березень), т. 3. С. 53–58.

3. Лісовець О. В., Хлєбік С. Р., Криловець М. Г. Теорія і практика позашкільної освіти: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 243 с.

4. Сокол Т. Г. Організація туристичної діяльності в Україні. Київ: Музична Україна, 2002. 256 с.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Красновид Владислав
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

У сучасному суспільстві спостерігається зростання агресивних форм поведінки серед підлітків, що особливо гостро проявляється в освітньому середовищі. Одним із

найнебезпечніших соціально-психологічних явищ, що набуває системного характеру, є булінг, характерними рисами якого є цілеспрямоване, регулярне приниження, залякування та агресивний тиск однієї особи або групи осіб на іншу. Підлітковий вік є критичним періодом соціального та емоційного становлення особистості, коли особливо важливими є відчуття безпеки, підтримки та прийняття. За даними досліджень, щонайменше кожен третій учень в Україні зіштовхувався з проявами булінгу у школі, при цьому багато випадків залишаються невиявленими або ігноруються. Булінг супроводжується негативними наслідками для психоемоційного розвитку дитини, її соціалізації, успішності та загального стану здоров'я. Жертви булінгу можуть відчувати страх, тривожність, соціальну ізоляцію, що у подальшому здатне призвести до депресивних станів, саморуйнівної поведінки, суїцидальних намірів. У той самий час, агресори часто не отримують належного реагування та корекції поведінки, що може сприяти формуванню стійких девіантних установок.

Школа, як основний інститут соціалізації, повинна бути середовищем, вільним від насильства, де кожен учень має право на повагу, захист і розвиток. У цьому контексті роль соціального педагога набуває особливого значення. Саме він виконує функцію посередника між учнями, педагогами, батьками та соціальними інституціями, виявляє приховані проблеми в колективах, формує культуру ненасильницької комунікації, сприяє розвитку емоційного інтелекту й емпатії серед учнів.

Соціально-педагогічна профілактика булінгу не лише запобігає проявам насильства, а й створює основу для гармонійного розвитку міжособистісних відносин, формування здорового мікроклімату у навчальному закладі та зниження рівня конфліктності серед учнівської молоді.

Соціально-педагогічну профілактику можна розглядати як сукупність індивідуальних і групових заходів, що спрямовані на особистість та її соціальне середовище з метою запобігання проявам негативної поведінки у неповнолітніх, формування позитивних соціальних якостей та цінностей, а також подолання впливу деструктивних факторів з боку соціуму шляхом корекції та переорієнтації поведінки особистості.

Науковці акцентують увагу на тому, що соціально-педагогічна профілактика характеризується «виявленням соціальних умов і десоціалізуючих чинників їх виховання, а також спрямована на виявлення, діагностику і корекцію дітей «групи ризику» з різними формами психічної і соціальної дезадаптації, що виражається в поведінці, неадекватній нормам і вимогам найближчого оточення» [2, с. 153].

Вагоме значення для здійснення соціально-профілактичної роботи має розуміння соціальним педагогом сутності та видів профілактики. Розрізняють первинну, вторинну та третинну профілактику.

На початковому етапі профілактична діяльність орієнтована на формування безпечного та підтримувального шкільного середовища, здатного запобігати проявам насильства та утисків. З цією метою організовується систематичне спілкування з учнями, а також проводяться просвітницькі заходи для школярів, педагогічного колективу та батьків. На цьому етапі профілактична робота носить інформаційний характер і передбачає формування у підлітків неприйняття маніпулятивних дій у конфліктних ситуаціях [2].

Другий рівень спрямований на запобігання та мінімізацію конфліктних ситуацій серед підлітків. На цьому етапі діяльність фахівця стає більш цілеспрямованою та

інтенсивною. Розробляється детальний план заходів, що охоплює індивідуальну, групову та загальношкільну роботу. Окрему увагу приділяють ідентифікації активних учасників булінгу та його потенційних або реальних жертв [2]. На даному етапі доцільно використовувати підхід «рівний-рівному», головна мета якого полягає у зміні ставлення підлітка до себе та оточуючих, оволодіння навичками поведінки, які провокують до насильства.

Ряд вітчизняних науковців визначають переваги використання даного підходу:

– спільність ключових ознак, таких як цінності, мова спілкування, термінологія, схожі потреби, проблеми та життєвий досвід, що сприяє формуванню довіри та ефективної комунікації;

– схильність до копіювання моделей поведінки однолітків;

– відсутність бар'єрів у спілкуванні з ровесниками, що забезпечує відкриту й вільну взаємодію [1].

Третій рівень профілактики охоплює реабілітацію постраждалих від булінгу, корекційну роботу з підлітками, які проявляли агресію, а також психологічну підтримку спостерігачів. Основними завданнями даного рівня профілактики є:

- мінімізація психологічних наслідків булінгу;
- надання допомоги дітям адаптуватися до безпечного освітнього середовища;
- зниження ризику повторення подібних ситуацій;
- сприяння формуванню здорових моделей поведінки.

На цьому етапі важливо допомогти підліткам усвідомити власну цінність, незалежність від зовнішніх оцінок та сформувати адекватну самооцінку. Основне завдання – зміцнити у дітей відчуття безпеки, довіри до дорослих та впевненість у собі [2].

Третинна профілактика здійснюється в декількох напрямках:.

1. *Реабілітація постраждалих*. Робота з дітьми, які зазнали булінгу, полягає в:

– наданні емоційної підтримки;

– відновленні позитивної самооцінки;

– навчанні технік самозахисту та асертивної поведінки;

– створенні умов для поступового повернення до активної участі в колективному житті.

2. *Корекція поведінки агресора.* З підлітками, які проявляли агресію, проводиться:

– аналіз причин їхньої поведінки;

– формування навичок самоконтролю та емпатії;

– переосмислення особистісних цінностей;

– залучення до відповідальності за вчинки в межах виховної або шкільної моделі «відновного правосуддя».

3. *Підтримка спостерігачів.* Діти, які не були безпосередніми учасниками булінгу, але стали свідками, також можуть зазнати психологічних травм або відчувати почуття провини. З ними проводяться бесіди, тренінги з розвитку соціальної відповідальності, обговорення моделей правильної поведінки у конфліктних ситуаціях.

4. *Робота з класом / групою.* У разі, якщо булінг мав системний характер, проводяться заходи з відновлення позитивного мікроклімату в учнівському

середовищі. Це можуть бути групові заняття, інтерактивні ігри, класні години з елементами рефлексії.

5. *Співпраця з батьками та педагогами.* Важливим є залучення дорослих до процесу реабілітації та подолання наслідків булінгу:

– проведення консультацій;

– навчання дорослих розпізнаванню ознак булінгу;

– обговорення ефективних стратегій виховання та реагування на проблемну поведінку.

Таким чином, розробка та впровадження ефективних механізмів соціально-педагогічної профілактики булінгу є надзвичайно актуальним завданням як для закладів освіти, так і для суспільства в цілому.

Література

1. Голованова І. А. Ляхова Н. О., Бєлікова І. В., Лисак В. П Застосування підходу «рівний – рівному» в санітарно-просвітницькій роботі серед молоді та підлітків учасниками студентського волонтерського загону. *Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 24 березня 2016 року*. Полтава, 2016. С. 52–52.

2. Жижина Т.В., Методичні рекомендації. Харків: Методичний центр Управління освіти адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради, 2019. 57 с.

3. Посібник для батьків учнів початкових і середніх шкіл. Булінг – ми всі можемо допомогти це зупинити. Міністерство освіти Онтаріо. 2013. URL: http://www.edu.gov.on.ca/eng/multi/ukrainian/BullyingUK.pdf. (дата звернення : 27.04.25).

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кужиль Станіслав,
Шаблій Роман
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Криловець М. Г.

Позашкільна освіта є важливою складовою освітнього простору України, яка сприяє всебічному розвитку особистості, реалізації творчого потенціалу, формуванню соціальної активності та громадянських якостей. У період воєнного стану ця галузь зазнала значних змін, викликаних безпековими обмеженнями, вимушеним переміщенням дітей та працівників, руйнуванням інфраструктури, психологічною травматизацією учасників освітнього процесу.

В умовах збройної агресії проти України позашкільна освіта постала перед викликами не лише збереження безперервності освітнього процесу, а й надання психоемоційної підтримки дітям, створення альтернативного безпечного середовища для їхнього розвитку, соціалізації та формування життєстійкості. Водночас саме позашкілля стало простором адаптації та згуртування, розвитку творчості як способу подолання стресу.

Мета публікації – окреслити особливості трансформації змісту, форм і методів позашкільної освіти в умовах воєнного стану та визначити напрямки її розвитку в кризових обставинах.

Позашкільна освіта в Україні реалізується через мережу закладів (станом на 2025 рік – більше тисячі закладів позашкільної освіти, у яких діє більше 50 тисяч гуртків) за такими напрямами як: пластовий, скаутський, художньо-естетичний, мистецький, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, науково-технічний, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний, військово-патріотичний, бібліотечно-бібліографічний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий, гуманітарний [4].

З початком повномасштабної війни діяльність більшості з них була змушена оперативно адаптуватися до нових реалій. Війна створила нові виклики в системі освіти, які можливо подолати тільки в співпраці та взаєморозумінні всіх учасників освітнього процесу з пріоритетом найкращих інтересів дитини [3, с. 10].

О.Литовченко головними завданнями позашкільної освіти в умовах воєнного стану визначила наступні: надання психологічної підтримки та адаптації до змін учнів, формування у них гнучких навичок (критичне мислення, уміння конструктивно керувати емоціями, уміння оцінювати ризики та приймати рішення тощо), надання актуальної інформації щодо безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях тощо, неформальне спілкування, соціалізація дітей, намагатися відволікти дітей, переключити їх увагу від жахливих реалій, тобто того, що зберігає психічне, моральне, інтелектуальне, фізичне здоров'я дітей [1, с. 222].

Проаналізуємо ключові напрями трансформації позашкільної освіти в умовах воєнного стану.

1. Перехід до дистанційних форм навчання. Значна частина закладів перейшла на онлайн-формати, використовуючи платформи Zoom, Google Meet, Moodle, YouTube тощо. Це дало змогу зберегти контакт із вихованцями, підтримувати інтерес до творчості, забезпечити педагогічну підтримку навіть у періоди евакуації чи переміщення.

2. Акцент на психоемоційну підтримку. У діяльність гуртків були інтегровані елементи арттерапії, музикотерапії, казкотерапії, релаксаційних вправ, спрямованих на зниження рівня тривожності, подолання стресу, формування відчуття безпеки у дітей.

3. Розширення патріотичного й громадянського виховання. Позашкільна освіта стала простором формування національної ідентичності, активної громадянської позиції, підтримки військових та волонтерських ініціатив через тематичні конкурси, акції, флешмоби, створення відеороликів, листів, малюнків тощо.

4. Інклюзивність і робота з дітьми ВПО. Заклади позашкільної освіти відкрили свої програми для внутрішньо переміщених осіб, адаптуючи зміст і методику до потреб дітей з різним досвідом втрати, травми, змін соціального статусу. Акцент робився на створенні атмосфери підтримки, прийняття й партнерства.

5. Мережування та взаємодія з громадами. Активізувалася співпраця позашкільних закладів із місцевими органами влади, громадськими організаціями, культурними установами з метою збереження ресурсів, реалізації спільних заходів, мобілізації волонтерських ініціатив.

6. Освітні проєкти й ініціативи в умовах нестабільності. Уперше були апробовані нові гібридні та мобільні форми роботи: «гуртки на колесах», психологічні майстерні у

шелтерах, виїзні творчі студії для дітей у селах без інтернету, використання радіоуроків або записів на флешках.

Таким чином, в умовах воєнного стану позашкільна освіта демонструє високий потенціал адаптації та стійкості завдяки гнучкості організації, орієнтації на особистість і підтримку дітей.

Головною метою реформ в позашкільній освіті є високоякісна, доступна система позашкільної освіти, розширення функцій закладу позашкільної освіти в адміністративно-територіальній одиниці як центру освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності [2, с. 104]. Важливо розвивати кризові компетентності педагогів, впроваджувати технології дистанційного та змішаного навчання, інструменти психосоціальної підтримки. Перспективним є посилення інтеграції позашкілля з громадським сектором, волонтерськими, культурними ініціативами задля консолідації зусиль у забезпеченні цілісного розвитку дитини.

Література

1. Литовченко О. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2022. Вип. 26(1). С. 213-225.

2. Лісовець О. В., Хлєбік С. Р., Криловець М. Г. Теорія і практика позашкільної освіти: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 243 с.

3. Лісовець О., Хлєбік С. Позашкільна освіта як соціальний інститут виховання ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки.* 2025. № 1. С. 9–15.

4. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text (дата звернення: 11.05.2025).

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ЗДОБУВАЧІВ-ПСИХОЛОГІВ У ВОЄННИХ РЕАЛІЯХ

Куліш Ольга
Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя
Науковий керівник: канд. соц. наук, доц. Кузьмін В. В.

Сучасний навчальний процес здобувачів-психологів характеризується поєднанням теоретичної, методологічної та практичної складових із можливостями для залучення системної супервізії, реального практичного досвіду та неперервної освіти [1–3]. Професійна підготовка здійснюється у трирівневій освітній моделі (бакалаврат, магістратура, освітньо-науковий рівень) і реалізується у трьох формах – очній, дистанційній та заочній.

У ході дослідження нами запропоноване авторське визначення професійного становлення здобувачів-психологів, відповідно до якого це динамічний процес особистісного, когнітивного та діяльнісного зростання, що відбувається в умовах професійної підготовки, а також самовдосконалення, спрямованого на інтеграцію знань, цінностей, професійних норм і досвіду у цілісну систему професійної

ідентичності фахівця-психолога, здатного до самостійної, відповідальної та етично мотивованої науково-пошукової діяльності та практики.

Аналіз проблем реалізації освітнього процесу показав, що воєнний стан в Україні актуалізував потребу в цифровій мобільності освітнього процесу, що призвело до формування освітнього середовища здобувачів-психологів. У дослідженні класифіковані цифрові ресурси відповідно до цілей та функцій:

1) цифрові платформи загального й спеціалізованого призначення;

2) спеціалізовані інтернет-ресурси та професійно-орієнтовані інструменти;

3) канали взаємодії між учасниками освітнього процесу.

У межах нашого дослідження визначено важливість самоосвіти як ключового засобу досягнення високого рівня кваліфікації, а також запропоновано алгоритм самостійного попереджувального навчання: попереднього отримання навчальних матеріалів, самостійну підготовку до занять, консультування, активну участь в аудиторних заняттях.

Таким чином, цифрові технології в освітньому процесі виступають одночасно середовищем, інструментом і змістом професійної підготовки. В умовах сучасних викликів застосування таких технологій має розглядатися як фактор, що сприяє формуванню нових форм когнітивної активності, рефлексії, адаптивності та професійної ідентичності здобувачів психологічної освіти.

Таким чином, у процесі підготовки до аналізу впливу цифрових технологій на професійне становлення здобувачів-психологів у воєнних реаліях здійснено емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення особливостей використання цифрових інструментів у підготовці майбутніх фахівців, яке базується на опитуванні студентів Національного університету «Запорізька політехніка». Для отримання достовірних даних було самостійно розроблено анкету та сформульовано запитання, які дали змогу комплексно оцінити якість освітнього середовища.

Загалом результати дослідження засвідчили, що приблизно 80% студентів активно користуються цифровим освітнім середовищем, однак понад 60% з них додатково звертаються до інших джерел інформації як для самоосвіти, так і для виконання самостійних завдань. Переважна частина студентів використовує освітнє середовище насамперед для отримання методичних матеріалів, що підкреслює його роль як інструменту підтримки підготовки до практичних і теоретичних занять. Якість навчальних матеріалів у Moodle оцінюється позитивно: 80% респондентів відзначили їх як достатньо змістовні та корисні, хоча існує частка студентів, які вказують на необхідність удосконалення контенту відповідно до специфіки психологічної освіти. Дані опитування також демонструють, що попри загальне позитивне сприйняття цифрового середовища, лише 55% студентів висловлюють задоволення функціональністю та структурою платформи Moodle. Варто зазначити, що викладачі університету не обмежуються лише можливостями офіційного середовища, а активно використовують додаткові цифрові інструменти для комунікації, опитування та інтерактивної взаємодії, що загалом збагачує навчальний процес.

Проведене дослідження виявило ключових проблем підготовки майбутніх психологів в умовах війни, які умовно були поділені на три види. Перший – труднощі зумовлені як безпосереднім впливом бойових дій на регіон функціонування університету, так і обмеженнями воєнного стану, що ускладнює організацію безперервного навчання. Другий вид – проблеми цифровізації освітнього середовища,

визначені за результатами опитування. За результатами аналізу відповідей студентів встановлено, що більшість респондентів продемонструвала недостатнє знання профільних інтернет-ресурсів, які могли б слугувати джерелом спеціалізованої інформації. Додатковим викликом є низький рівень задоволеності системою тестового оцінювання – 45% опитаних вказали на її недосконалість. Окрему увагу привертає поширене використання штучного інтелекту у навчальному процесі: 70% студентів зазначили, що регулярно використовують ШІ для написання навчальних робіт попри заборони його використання. Третій – теоретична орієнтація чинних освітніх програм з психології, що не завжди дозволяє здобувачам застосовувати набуті знання в реальних професійних ситуаціях. Це вимагає перегляду навчального змісту з урахуванням міжнародних підходів до підготовки психологів, які інтегрують теорію з практикою та розвитком прикладних навичок.

У процесі оцінки потенціалу цифрових технологій у професійному становленні здобувачів-психологів виокремлено три ключові рівні їх впровадження: індивідуальний, навчального середовища та інституційний. Нами вперше представлено три напрями розвитку цифрових технологій у професійному становленні здобувачів-психологів. На індивідуальному рівні цифрові технології забезпечують персоналізацію освітніх траєкторій, розвиток автономності, критичного мислення і практики самовдосконалення. Рівень освітнього середовища забезпечує створення гнучкої платформи для комунікації, взаємодії, обміну досвідом і реалізації кейс-орієнтованого навчання. На інституційному рівні закладається стратегічна основа цифрової трансформації через впровадження інноваційних освітніх політик, підтримку викладачів і розвиток технічної інфраструктури.

Таким чином, результати проведеного емпіричного дослідження підтверджують, що цифрові технології відіграють ключову роль у професійному становленні здобувачів-психологів у воєнних реаліях. адаптивних і етично орієнтованих фахівців у сфері психології.

Розробляючи практичні засоби реалізації сценаріїв удосконалення підготовки психологів засобами цифровізації, обґрунтовано багаторівневий підхід до модернізації освітнього процесу, який охоплює індивідуальний, освітньо-середовищний та інституційний рівні і спрямований на забезпечення ефективної професійної підготовки здобувачів-психологів в умовах цифрової трансформації.

Вперше в ході дослідження запропоновано трикомпонентну практичну модель удосконалення професійної підготовки психологів, яка включає: напрям професійного самовдосконалення, концептуальну основу навчального середовища та інституційні засади впровадження цифрових технологій у психологічну освіту.

В межах першого напряму – самовдосконалення, запропоновано низку навчальних матеріалів, зокрема електронні курси, цифрові платформи, кейси, тести, відеолекції, а також визначено перспективні напрями використання штучного інтелекту (ШІ) – як у вигляді універсальних мовних моделей (наприклад, ChatGPT), так і спеціалізованих мобільних додатків (Woebot, Wysa, Replika тощо), які мають як освітній, так і психотерапевтичний потенціал.

Основною частиною нашого дослідження стала побудова авторської базової концепції формування навчального середовища для підготовки психологів, яка вперше системно описує мету, завдання, структурні компоненти, освітні програми та очікувані результати. Розроблена модель освітнього середовища є компетентнісно

орієнтованою концепцією, що базується на принципах формування ключових професійних компетентностей майбутніх психологів. Особливу увагу зосереджено на побудові сучасного освітнього середовища, яке не лише інтегрує цифрові інструменти, а й сприяє розвитку особистісно-рефлексивного та етично вмотивованого фахівця. В межах дослідження на окремому рівні визначено шість ключових функціональних блоків освітнього середовища. Перший блок – освітньо-інформаційний, включає освітні матеріали, відеоматеріали, лекції-інтерв'ю, методичні рекомендації, практичні засоби та онлайн-бібліотеку з архівами – ресурси, які забезпечують змістове наповнення та підтримку самостійної роботи. Другий блок – комунікаційно-оцінювальний, до якого входять системи оцінювання й рейтингування, інструменти перевірки на плагіат, аналітичні засоби штучного інтелекту та платформи для організації академічної комунікації. Обидва блоки є складовими цілісного цифрового середовища, яке відповідає потребам гнучкого та якісного навчального процесу.

На інституційному рівні в межах дослідження систематизовано та удосконалено авторське бачення умов реалізації цифрового середовища у підготовці психологів. У якості авторської пропозиції сформульовано перелік ключових умов, серед яких: формування цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу, наявність мотивації до професійного зростання, стратегічне управління цифровою трансформацією, розвиток інфраструктури, адаптація до соціально-економічних обмежень студентів і готовність інституції до функціонування в умовах надзвичайних ситуацій. Особлива увага надається фінансуванню моделі за рахунок додатково залучених коштів у зацікавлених організацій в рамках створення освітнього проекту національного значення та власних коштів ЗВО.

Таким чином, результати нашого дослідження підтверджують, що побудова багаторівневої цифрової екосистеми для підготовки психологів є ключовим завданням сучасної освітньої політики. Саме така система, заснована на концептуально сформованому навчальному середовищі, підтриманому інституційними стратегіями та доповненому інструментами професійного самовдосконалення, створює умови для ефективної, вмотивованої гнучкої та технологічно орієнтованої підготовки майбутніх психологів.

Література

1. Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Борисюк С. О. Особливості викладання дисципліни «методика соціальних досліджень» для студентів спеціальності «231-соціальна робота. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2021. Вип. 1 (48). С. 79–84.

2. Кузьміна М. О., Масюк О. П., Кузьмін В. В., Мєщан І. В. Соціальне партнерство як інструмент підготовки соціального працівника у закладі вищої освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 2(5). С. 168–176.

3. Forecasting Career-And Competence Indicators of a Social Worker in the Context of Digital Transformations of the Society / M. Kuzmina et al. SHS Web of Conferences. 2021. Vol. 100.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ УСПІШНОСТІ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Левицька Олена
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Макар Л. М.

Взаємодія між соціумом і особистістю є взаємозалежною: особистість формується під впливом соціальних норм і правил, при цьому засвоєння цих норм неможливе без активного включення індивіда до системи соціальних відносин. Індивідуальна модель поведінки, а потім і групові та громадські моделі, формуються в процесі прийняття або відторгнення встановлених соціумом норм і вимог. Засвоєння соціальних норм, їхнє відтворення, а також здатність до соціальної творчості утворюють цілісний, безперервний процес соціалізації, що є важливою передумовою суспільного розвитку.

На думку М. Лукашевича, соціалізація є процесом безперервної взаємодії людини з навколишнім середовищем, що триває протягом усього життя, і реалізується через послідовні етапи адаптації. Кожна з таких адаптацій, як форма діяльності, пов'язана з освоєнням нових соціальних умов, збагачує людину соціальним досвідом і, відповідно, підвищує ступінь її соціалізованості. Наступні етапи адаптації, ґрунтуючись на вже досягнутому рівні соціалізації, відбуваються ефективніше, сприяючи подальшому прогресу особистості у цьому процесі [3].

Більшість науковців [2; 4] наголошує, що однією з ключових особливостей підліткового віку є глибокі зміни у сфері самосвідомості, які відіграють вирішальну роль у подальшому розвитку та формуванні особистості. У цей період активно відбувається становлення самосвідомості, формується власна незалежна система критеріїв самооцінки та самосприйняття, удосконалюється здатність до самопізнання. Важливою складовою розвитку є усвідомлення підлітком своєї унікальності та індивідуальності, а також поступовий перехід від зовнішніх оцінок (насамперед батьківських) до внутрішніх орієнтирів.

На основі проведеного теоретичного дослідження нами сформульовано узагальнене поняття соціалізації, представлене процесом та результатом засвоєння соціальних норм, оволодінням схвалюваних громадськістю способів поведінки, спільного життя та діяльності, залученням до загальновизнаних у конкретній культурі цінностей.

Спираючись на розроблені концептуальні підходи таких науковців як: Г. Андрєєва, О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Звєрєва, А. Капська, І. Кон, Г. Костюк, М. Лукашевич, О. Мазурік, В. Москаленко, Л. Сохань, в якості основних компонентів ми виділяємо когнітивний, морально-ціннісний та мотиваційно-діяльнісний компоненти.

Визначення рівня успішності процесу соціалізації особистості підлітка значною мірою залежить від чіткого окреслення критеріїв та показників, за якими оцінюється

цей процес. Саме на основі сформованих критеріїв та відповідних показників можна здійснювати об'єктивну оцінку успішності соціалізації та виявляти її динаміку.

Відомий український вчений-педагог С. Гончаренко поняття «критерій» визначає як «ознаку, на основі якої здійснюється оцінка будь-чого; мірило» [1, с. 245]. Отже, критерій – об'єктивна матеріалізована ознака, за допомогою якої оцінюється ступінь досягнення певної мети, кількісна міра деякого явища. Натомість поняття «показник» за своїм обсягом є вужчим, показник є компонентом, складником поняття «критерій».

Зазначимо, що критерії відображають компоненти досліджуваного явища, процесу, властивості особистості тощо, як загальна характеристика педагогічного явища чи об'єкта може мати кілька показників. Отже, для визначення рівня успішності процесу соціалізації особистості підлітка виділяємо когнітивний, морально-ціннісний та мотиваційно-діяльнісний критерії, що певним чином відображають зміст зазначених компонентів. Кожен із цих критеріїв має свої показники, які дозволяють здійснити більш глибокий та об'єктивний аналіз рівня сформованості соціального досвіду, ціннісних орієнтацій, мотивації до соціальної активності та здатності до самореалізації в суспільстві.

Показниками когнітивного критерію виступають: наявність у підлітка знань, що сприяють усвідомленню взаємозв'язків і взаємовідносин в навколишньому світі, формування цілісної картини світу; обізнаність щодо ставлення до суспільства, праці, інших людей, представників інших культур, а також до самого себе; володіння знаннями про прийоми, способи та норми спілкування, методи самоорганізації та організації спільної діяльності з іншими.

Показниками морально-ціннісного критерію є: трансформація здобутих знань у особисті переконання, цінності та життєві орієнтири; вияв соціальної відповідальності, патріотизму, громадянської зрілості; наявність внутрішньої мотивації до участі у спільній справі; засвоєння та дотримання норм суспільної поведінки.

Показниками мотиваційно-діяльнісного критерію є: виявлення комунікативної компетентності; орієнтація на співпрацю, взаємодію та кооперацію у різних видах соціальної діяльності; наявність реального прагнення до досягнення соціально значущих цілей; здатність самостійно приймати рішення у нестандартних ситуаціях; вміння до творчої та дослідницької діяльності; сформованість соціального, життєвого та професійного самовизначення.

На підставі дослідження ми визначили три рівні успішності процесу соціалізації особистості підлітка. Так, високий рівень соціалізації передбачає глибокі знання, глибоке володіння способами різних видів діяльності, причетність і солідарність із суспільством, відповідальність за збереження та зміцнення чинного в ньому порядку, сформовану активну творчу позицію особистості; середній рівень соціалізації передбачає у підлітків наявність знань, умінь і навичок, але не завжди на достатньому рівні, володіння деякими способами різних видів діяльності, в окремих випадках причетність і солідарність із суспільством, часткову відповідальність за збереження та зміцнення чинного в ньому порядку, сформованість прагнення особистості до участі в різних видах соціальних відносин; низький рівень соціалізації передбачає у підлітків наявність знань, умінь і навичок, але вони мають безсистемний характер, недостатнє володіння способами різних видів діяльності, відсутність причетності до суспільної діяльності, відсутність прагнення до участі в різних видах соціальних відносин, пасивність у реалізації соціальних проєктів.

Комплексне врахування зазначених критеріїв і показників дає змогу здійснити об'єктивну оцінку рівня успішності процесу соціалізації особистості підлітка та своєчасно коригувати виховну роботу відповідно до виявлених потреб.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. і випр. Рівне: «Волинські обереги», 2011. 552 с.

2. Давидюк Н. О. Загальновікові тенденції становлення «Я» у особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименко. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2020. Т.ІІ. Ч. 2. С. 22–25.

3. Лукашевич М., Семигіна Т. Соціологія соціальної роботи. *Психологія і суспільство*. 2014. № 1 (55)). С. 107–149.

4. Психологічні особливості самосвідомості підлітків / за ред. М. Й. Боришевського. Київ: Вища школа, 2020. 168 с.

МОЛОДІЖНА РОБОТА ЯК КЛЮЧОВА СФЕРА СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ

Лихих Євгеній
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Гончаренко О. В.

Роль молодих людей у житті суспільства значною мірою визначається ставленням державних і суспільних інституцій до молоді, її проблем, інтересів, потреб. Визначальним в даному контексті є реалізація державної молодіжної політики, підвалини якої були закладені ще на початку 1990-х рр. (Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», 1992; ЗУ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», 1993).

Утім, державна молодіжна політика мала проблемні місця (недосконалість правового забезпечення, низький рівень взаємодії суб'єктів, невизначеність прав та обов'язків самої молоді як одного із важливих суб'єктів молодіжної політики) і патерналістський характер (намагання держави контролювати розвиток молодого покоління, направляючи цей процес шляхом «молодь, яку ми хочемо бачити»). У зв'язку з цим, на кожному з етапів реалізації молодіжної політики в Україні відбувалася т. зв. «інвентаризація» молодіжних проблем (погіршення стану здоров'я молоді, доступність освіти, забезпечення роботою і житлом, міграція молодих українців, зростання числа правопорушень і рівня злочинності в молодіжному середовищі), що призводило до переформатування стратегічних документів. Завершення у 2020 р. дії деяких державних і регіональних документів (стратегій, програм та ін.) призвело до переосмислення самого вектору молодіжної політики, який від «роботи з молоддю» було змінено на «молодіжну участь». Наразі молодіжна політика в Україні представляє собою «цілісну систему заходів, спрямованих на створення необхідних умов для свідомого вибору молодими людьми свого життєвого шляху» [5, с. 2].

У 2021 р. було ухвалено Закон України «Про основні засади молодіжної політики», в якому молодіжну політику було визначено як «напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації й інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей і молоді та за їх участю» [3]. Окрім традиційних мети, завдань, напрямів та механізмів реалізації молодіжної політики в Україні, закон також визначає нові для вітчизняної молодіжної політики поняття «молодіжна робота», «молодіжний працівник», «молодіжний простір», «молодіжний центр». Зауважимо, що термін «молодіжна робота» раніше не був закріплений в жодному нормативному документі. Хоча він активно використовувався, коли йшлося про різні форми роботи з молоддю, які впроваджувалися структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій, відповідальними за реалізацію молодіжної політики, осередками по роботі з молоддю різних форм власності і громадськими організаціями. Також під терміном «молодіжна робота» розумілося: і комунікація з різними групами молоді на вулиці, і наставництво, і соціальна робота з молоддю, і керівництво молодіжним центром чи клубом тощо [2, с. 7].

Відповідно, наразі маємо різні тлумачення терміну «молодіжна робота»:

- молодіжна робота як «навчально-свідома робота з молоддю волонтерського характеру, що ґрунтується на активній громадянській позиції молодих людей і сприяє включенню молоді у суспільне життя громади» (Лассе Сіурала, експерт з молодіжних питань Ради Європи) [6];
- молодіжна робота як «комплексна система соціальної роботи з молоддю, що спрямована на підвищення рівня життя молоді, забезпечення її соціальної інтеграції та формування активної громадянської позиції» [1, с. 172];
- молодіжна робота як «позашкільна освіта, що скеровується професіоналами чи добровільними “молодіжними працівниками” через молодіжні організації чи молодіжні центри, церкви чи мерії та сприяє розвитку молодих людей» (визначення Стратегії ЄС для молоді «Інвестиції та розширення прав і можливостей»);
- молодіжна робота як діяльність (соціальна, освітня, культурна, екологічна, політична та ін.), яку здійснюють власне молоді люди, разом із молодими людьми та для молодих людей – індивідуально або у групах (Рекомендація CM/Rec(2017)4 про молодіжну роботу) [4];
- молодіжна робота як «цілісне соціальне явище, що об’єднує усі суб’єкти соціального виховання і становлення молоді (сім`я, найближче оточення, заклади освіти, однолітки) з ресурсами традиційного виховання і організованої діяльності фахівців по роботі з молоддю» [2, с. 11].
- молодіжна робота як «соціальна практика, робота з молодими людьми та суспільствами, в яких вони живуть, яка сприяє активній участі та залученню молоді до життя їхніх громад та до ухвалення рішень» (перша Європейська конвенція про молодіжну роботу, 2010).
- молодіжна робота як «складна серія професійних принципів, практик і методів, що дають змогу молоді повірити в себе і побудувати позитивне майбутнє» (визначення Національного агентства молоді (National Youth Agency) – освітньої благодійної організації у Великій Британії).
- молодіжна робота як «діяльність, спрямована на залучення молоді до суспільного життя, здійснюється молоддю, разом з молоддю або в інтересах молоді за

допомогою інструментів спільного ухвалення рішень» (ЗУ «Про основні засади молодіжної політики», 2021) [3].

Вивчення молодіжної роботи свідчить про різноманітність і складність терміну, що пов'язано з багаторічним досвідом і різними традиціями роботи з молоддю. Проте, досліджуючи теорію й практику роботи з молоддю, знаходимо ключові принципи, притаманні саме молодіжній роботі:

- *Орієнтація на молодь.* Молодіжна робота має бути зосереджена саме на молодих людях, на їхніх потребах, досвіді, внеску.
- *Акцент на добровільній участі.* Робота базується на добровільній участі в ній молоді, яка має вирішувати – брати участь чи ні. Це спонукає фахівців працювати «діалогічним способом», розробляючи програми для залучення молоді і, за потреби, виїжджаючи на їх місце проживання.
- *Асоціація, спільнота, відносини.* Молодіжна робота ґрунтується на прихильності до об'єднання молоді в асоціації та спільноти, на заохоченні їх до дружніх стосунків й участі в заходах, на поглибленні й розвитку міжособистісних відносин, які сприятимуть зростанню й процвітанню.
- *Бути доброзичливим, доступним, чуйним, діяти чесно.* Для молодіжної роботи характерним є доступна й щира атмосфера, яку створюють молодіжні працівники/-ці. Особистість фахівців має значення, вони мають бути доброзичливими, вірити в молодих людей і прагнути «жити хорошим життям». Стосунки, побудовані на принципі «віддавати й брати», мають бути дружніми, чесними, а програми для молоді – гнучкими.
- *Турбуючись про освіту, піклуєшся про добробут.* Молодіжна робота історично була спрямована на просвітництво (навчальні курси, програми, неформальна освіта, дискусії, клуби) і мало на меті – розширення і поглиблення досвіду молоді, турботу щодо досягнення добробуту [7].

Отже, молодіжна робота виступає однією з ключових сфер соціальної діяльності молодих людей, яка здійснюється задля молоді і разом з молоддю, забезпечуючи їм активну інтеграцію в соціум, сприяючи особистісному, соціокультурному й професійному розвитку, формуючи активну життєву і громадянську позицію.

Література

1. Молодіжна політика в Україні: навч. посіб. / П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Н. А. Драпушко, О. Є. Ільюк / за заг. ред. акад., проф. В. П. Андрущенка. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. 304 с.
2. Молодіжна робота: запитання та відповіді. Навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.
3. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text (дата звернення: 17.05.2025).
4. Рекомендація CM/Rec(2017)4 Комітету міністрів Ради Європи державам членам про молодіжну роботу (прийнята Комітетом міністрів 31 травня 2017 року). URL: https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2017-4-ukr/16808e4d93 (дата звернення: 17.05.2025).

5. Софій О. Роль молоді в молодіжній політиці України. Аналітична записка / ГО «Європейський діалог». URL: https://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/Rol-molodi-v-molodizhniy-polititsi-Ukrayini.pdf (дата звернення: 17.05.2025).

6. Lasse Siurala. A European framework for youth policy, 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done (дата звернення: 17.05.2025).

7. Smith M. K. What is youth work? Exploring the history, theory and practice of youth work. The Encyclopedia of Informal Education. 2013. URL: https://infed.org/mobi/what-is-youth-work-exploring-the-history-theory-and-practice-of-work-with-young-people/ (дата звернення: 17.05.2025).

СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ПРОВЕДЕННІ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ У ЗДО

Личак Анна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Процес реформування системи освіти позначився й на діяльності закладів дошкільної освіти – в удосконаленні змісту та форм роботи з дітьми у різних напрямках, у тому числі – стосовно проведення з вихованцями ЗДО краєзнавчої роботи.

У різні роки на позитивне значення краєзнавства у вихованні дітей вказували українські вчені і педагоги К. Ушинський, О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, С. Рудницький, В. Горинович, П. Тутковський, А. Макаренко та інші. Ще К. Ушинський наголошував, що навчання має відповідати «обрієві місцевості», бо дітям властивий «інстинкт місцевості» [5]. Саме завдяки краєзнавчому принципу побудови педагогічного процесу діти на доступних їм фактах пізнають явища у природі та суспільстві, мають змогу, за образним висловом, «побачити світ у краплині води».

На виключно важливу роль найближчого оточення у формуванні в молодого покоління духовності, громадянських переконань і патріотичних почуттів, високої культури і моралі, неодноразово вказував В. Сухомлинський. Природа, мова, історія рідного краю – це ті джерела, з яких, на його думку, живиться могутнє почуття любові до Батьківщини.

Реалізація важливих завдань краєзнавства можлива лише за планомірної педагогічної роботи з формування у дитини ціннісного ставлення до сім'ї, рідного краю, Батьківщини. Сьогодні практики усвідомлюють, що дошкільний заклад не має бути «школою для маленьких» з притаманною їй предметною системою. Завдання діяльності сучасного ЗДО – плекати особистості, вчити дітей умінню жити, орієнтуватися в навколишньому середовищі.

Окреслена нами проблема набуває особливого значення у дошкільному віці, коли відбувається природна інтеграція дитини в духовний світ рідного народу. На

важливості роботи щодо залучення дошкільника до системи культурних цінностей і традицій українського народу, вихованні шанобливого ставлення до його надбань та рідної мови, формуванні культури міжетнічних та міжособистісних взаємин наголошено Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні в освітніх напрямах «Особистість дитини» та «Дитина у соціумі».

За визначенням сучасного словника української мови, *краєзнавчо-туристична діяльність* – це інтегрований спосіб навчання та розвитку дітей. Основна спрямованість полягає в організації та проведенні подорожей по рідному краю: прогулянок-походів, пішохідних переходів, цільових прогулянок, екскурсій (краєзнавчих, виробничих, географічних тощо), мандрівок. Кожна з таких подорожей має виховну мету [1, с. 702].

Дитячий туризм, за висловом Н. Ткачової, – це універсальний засіб оздоровлення, розвитку, виховання й навчання дітей дошкільного віку. Дошкільний вік – період розвитку дитини від 3 до 6-7 років [4, с. 459].

Туризм виступає як особливий вид розвивального середовища, спрямований на всебічний та гармонійний розвиток малюків. Існує три компоненти краєзнавчо-туристської діяльності: оздоровчий, виховний та пізнавальний, які допомагають розвивати дитину завдяки максимальному використанню природних здатностей.

У дослідженнях О. Денисюк, Л. Калуської, В. Лаппо, С. Матвієнко, Н. Охріменко доведено, що означений вік є сприятливим для ознайомлення дітей з історією рідного краю, з багатонаціональним складом його народу, розселенням різних етнічних груп по всій території країни, специфікою їхньої праці та побуту, особливостями мови та культури. У старшому дошкільному віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, і є віддаленими в просторі і часі.

Специфіка краєзнавчо-туристської діяльності. У процесі краєзнавчо-туристської діяльності закладаються основи особистості – духовної, високоморальної, соціально спрямованої на інших, яка вільно й відповідально визначає свою позицію серед інших. У дітей виховується культура власних бажань та інтересів, розвиваються почуттєва та вольова сфери, формуються базові якості особистості, вищі потреби [22].

Сьогодні можна говорити про створення типової моделі краєзнавчо-туристської роботи з дітьми дошкільного віку, щоб на її основі будувати місцеві програми ознайомлення дітей з рідним краєм. Це буде реальним кроком у розв’язанні проблеми безперервності освіти, найактуальнішої сьогодні в педагогіці.

Як зазначає С. Матвієнко, важливо спиратися на потенціал художнього краєзнавства, який дозволяє дітям пізнати шляхом краєзнавчої діяльності елементи художньої культури рідного для них краю, його декоративно-ужиткове мистецтво, здобутки народних майстрів минулого та сучасності [2, с. 72].

Цю ж думку підтримує й Н. Охріменко, вказуючи на те, що проведення художньо-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти сприяє соціалізації дітей. формуванню в них соціально-громадянської компетентності та патріотизму [3, с. 33].

Краєзнавчо-туристська діяльність збагачує, урізноманітнює педагогічний процес; її елементи органічно переплітаються з іншими видами дитячої діяльності. Спираючись на базові знання дітей з різних розділів програми, краєзнавчо-туристська діяльність поглиблює весь процес розвитку дитини (інтелектуальна, моральна, психічна, фізична, розумова, вольова, емоційна, почуттєва сфери), формує системні

та глибокі знання про навколишній світ у взаємозв'язках і залежностях. Різноманітність тем, методів, засобів та форм роботи сприяє прояву у дітей особистісних якостей, їхніх здатностей та здібностей.

Таким чином, дитячий туризм, який реалізується у практиці закладі дошкільної освіти у процесі проведення туристично-краєзнавчої роботи з дітьми, дозволяє не тільки реалізувати низку напрямів роботи (рекреаційно-оздоровчу, пошукову, природничо-краєзнавчу тощо) з дітьми, але й сприяти соціалізації дошкільників стосовно ознайомлення їх з рідним краєм.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Наука, 1997. 613 с.
2. Матвієнко С. І. Умови використання засад художнього краєзнавства в патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку. *Perspective directions of development of philology, linguistics and communication science: Collective monograph. Aotearoa publishing, Nelson, New Zealand*. 2018. С. 72-86.
3. Охріменко Н. П. Форми організації роботи щодо ознайомлення дошкільників з рідним краєм. *Сучасні реалії та перспективи розвитку освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 9 жовтня 2020 р.).* Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2020. С. 32–34.
4. Ткачова Н. М., Гайдукова В. Л. Туристично-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку як один із аспектів патріотичного виховання. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя.* Матеріали V Міжн. наук.-практ. конф. м. Суми 28 лют.–1 берез. 2019 р. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2019. С. 458–461.
5. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Київ: Радянська школа, 1983. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. С. 43–103.

ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Лук'яненко Микола
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Лісовець О. В.

Здоров'я є однією з найвищих цінностей людини, що визначає її фізичне, психічне та соціальне благополуччя. У дитячому та підлітковому віці формуються основи способу життя, які часто зберігаються у дорослому житті. Проте сучасні соціокультурні умови, зростання впливу деструктивних інформаційних потоків, гіподинамія, незбалансоване харчування та шкідливі звички ставлять під загрозу стан здоров'я підростаючого покоління. У зв'язку з цим актуальним є питання мотивації школярів до здорового способу життя (ЗСЖ).

На основі узагальнення різноманітних підходів, поданих у науковій літературі, здоровий спосіб життя можна охарактеризувати як сукупність поведінкових моделей, звичок і видів діяльності, спрямованих на підтримання, збереження та покращення

фізичного, психічного й соціального здоров'я особистості. До його складових належать регулярна фізична активність, раціональне харчування, дотримання режиму сну й відпочинку, відмова від шкідливих звичок, емоційна врівноваженість і здатність до ефективної адаптації в умовах змінного середовища. Такий спосіб життя забезпечує зміцнення адаптаційних резервів організму, сприяє гармонійному розвитку в усіх сферах життєдіяльності та формує підґрунтя для активного й тривалого життя.

Цілісний підхід щодо формування здоров'я людини обґрунтовано в працях Т. Бойченка, Е. Булич, О. Міхеєнка та ін. Методологічні засади здоров'язбережувальної діяльності описано в наукових дослідженнях О. Ващенка, С. Гаркуші, С. Грищенка, І. Поташнюк та ін. У працях дослідників підкреслюється значення формування у школярів усвідомленого ставлення до здоров'я через розвиток мотиваційної сфери, активізацію пізнавального інтересу та формування стійких звичок здорового способу життя.

Формування усвідомленого ставлення до власного здоров'я та стійкої мотивації до ведення здорового способу життя передбачає цілеспрямоване і послідовне виховання ціннісних орієнтацій, практичних навичок і установок, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я. Цей процес охоплює кілька етапів: від формування первинного уявлення про значущість здоров'я як життєвої цінності – до розвитку внутрішньої потреби дбати про власне фізичне, психічне та соціальне благополуччя.

Ключовим інструментом такого формування є система освітньо-виховних заходів, які забезпечують учнів необхідними знаннями про засади здорового способу життя, формують уміння саморегуляції та підтримки психофізіологічного балансу. У шкільному середовищі це реалізується через інтерактивні форми навчання, участь у спортивних подіях, обговорення актуальних питань здоров'я та впровадження здорових звичок у щоденну практику.

Особливе значення в цьому процесі відіграють учителі та батьки, які своїм прикладом моделюють здорову поведінку, формуючи у дітей позитивне ставлення до власного здоров'я. Зрештою це сприяє переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої, яка трансформується у відповідальне ставлення до власного здоров'я та свідомий вибір на користь здорових життєвих практик.

Вчені обґрунтовують, що мотивація до ЗСЖ є складним утворенням, що включає потреби, ціннісні орієнтації, інтереси, установки та прагнення особистості щодо збереження та зміцнення здоров'я. Вона формується під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників та має соціально детермінований характер [2].

Основними складовими мотивації до ведення здорового способу життя є, насамперед, усвідомлення його позитивного впливу на загальний стан організму, покращення якості життя та сприяння його тривалості. Важливе значення мають прагнення до самозбереження, турбота про власне благополуччя, а також здатність отримувати задоволення від реалізації здорових практик. Не менш вагомими є орієнтація на досягнення конкретних цілей, пов'язаних із підтримкою здоров'я, що дозволяє учневі сфокусуватися на результаті та поступово досягати особистих змін.

До основних зовнішніх чинників, що впливають на формування мотивації до здорового способу життя серед учнів, належать:

– сімейне виховання – батьки є першими взірцями поведінки для дітей. Їхній стиль життя, харчові звички, ставлення до фізичної активності значною мірою формують початкове уявлення дитини про здоров'я;

– шкільне середовище – уроки основ здоров'я, фізична культура, позакласна діяльність (спортивні секції, гуртки, проєкти) можуть виступати потужним джерелом мотивації за умови інтерактивного, діяльнісного підходу;

– однолітки – думка ровесників, моделі поведінки в колективі значно впливають на вибір учня щодо способу життя;

– інформаційний простір – соціальні мережі, блогери, мас-медіа можуть як позитивно, так і негативно впливати на уявлення учнів про «здоровий» та «модний» спосіб життя.

Дослідження показують, що незважаючи на численні просвітницькі ініціативи, на практиці мотивація школярів до ЗСЖ залишається недостатньо сформованою. До основних проблем можна віднести:

– формальний підхід до навчання здоров'язбережувальних дисциплін;
– низький рівень особистої зацікавленості учнів;
– відсутність цілісної системи роботи з формування мотивації;
– недостатній приклад з боку дорослих;
– пасивна життєва позиція частини школярів.

Тому оптимально формування мотивації до ЗСЖ повинно сьогодні спиратися на:

– інтерактивні методи навчання (ігрові технології, тренінги, кейси, проєктна діяльність);

– залучення учнів до реальної практики здорового способу життя (участь у спортивних змаганнях, майстер-класах, шкільних ініціативах);

– інтеграцію з іншими навчальними предметами (наприклад, поєднання фізики, біології, хімії з темами про вплив шкідливих звичок на організм);

– формування особистісно значущих цінностей, які пов'язують ЗСЖ із досягненням успіху, самореалізацією, позитивним самосприйняттям [1; 3].

Таким чином, мотивація до здорового способу життя є динамічним утворенням, яке потребує системної педагогічної підтримки. Ефективна організація виховного процесу, орієнтація на особистісно значущі стимули, активна участь сім'ї та соціального оточення – ключові чинники успішного формування у школярів позитивного ставлення до здоров'я. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку програм цілісного підходу до формування мотивації ЗСЖ у межах шкільної освіти.

Література

1. Ващенко О. М. Особливості формування у молодших здоров'язберігаючих умінь і навичок. *Сучасні технології навчання в початковій освіті.* 2006. № 21. С. 19–21.

2. Канюк С. С. Психологія мотивації. Київ: Либідь, 2002. 304 с.

3. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя. Київ: МП Леся. 2013. 160 с

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Матвієнко Андрій
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Хлєбік С. Р.

Зростання напруженості у сучасному суспільстві обумовлює збільшення різноманітних конфліктів та необхідність їх всебічного вивчення з метою нівелювання негативних наслідків для розвитку особистості. Особливо важливими залишаються питання вивчення форм вияву конфліктної поведінки в залежності від вікових характеристик особистості, а саме в підлітковому віці

Проблема конфліктності підлітків стає в даний час все більш актуальною. Стресовий характер сучасної ситуації розвитку суспільства, підвищене навантаження на підлітків в навчально-виховному процесі, зростання рівня агресії соціального оточення провокують підлітків на неадекватні шляхи вирішення власних проблем.

Прояв підліткового конфлікту має свої особливості. В підлітковому віці через протиріччя між психологічними особливостями, розвитком внутрішніх і зовнішніх умов можуть виникати ситуації, що порушують нормальний розвиток особистості, утворювати об'єктивні передумови для виникнення та прояву конфліктів. В підлітковому віці через протиріччя між психологічними особливостями, розвитком внутрішніх і зовнішніх умов можуть виникати ситуації, що порушують нормальний розвиток особистості, утворювати об'єктивні передумови для виникнення та прояв конфліктів. Взаємовідносини підлітків з навколишнім світом спонтанні, неконструктивні, незрілі, некомпетентні. Тому поведінка підлітка характеризується підвищеною конфліктністю. Особистісним фактором виникнення конфліктів є рівень конфліктності особистості. Коли цей рівень високий, говорять про конфліктну особистість, яка схильна до конфліктних взаємин.

Конфлікти в даному віці є одним із засобів самоствердження особистості, формування її активної позиції у взаємодії з навколишнім світом і можуть бути визначені як конфлікти становлення і самоствердження.

Незалежно від того, якого виду конфлікт він може виражатися в різних конфліктних формах поведінки. Конфліктні форми поведінки - це такий стиль поведінки людини, який детермінує виникнення конфліктів [2, с. 173-177].

Конфліктна поведінка підлітків є багатогранним феноменом, що виявляється у різних формах залежно від індивідуально-психологічних особливостей, соціального контексту та характеру міжособистісних стосунків. Умовно можна виокремити такі її основні види.

Вербальна агресія виявляється у словесному протистоянні, підвищенні голосу, образах, приниженні співрозмовника, у тому числі-в онлайн середовищі (кібербулінг). Така поведінка часто є наслідком фрустрації, нездатності конструктивно виразити свої емоції або ж є результатом образи і нерозуміння позиції дорослих або однолітків, сприймаючи її як знецінення власної особисті.

Фізична агресія характеризується застосуванням сили для розв'язання конфліктної ситуації: штовхання, удари, знищення або пошкодження майна опонента. Така форма поведінки характерна для підлітків з підвищеним рівнем імпульсивності, може бути сформована в результаті насильницької поведінки оточуючих як копіювання моделі поведінки агресора.

Пасивна опозиційність проявляється у навмисному ігноруванні вимог дорослих, невиконанні завдань або умисному виборі невідповідного способу їх вирішення, відмові від взаємодії і співпраці. Такий тип поведінки обирають підлітки, які прагнуть до самоствердження через протидію авторитетам.

Інтрапсихічна (внутрішня) конфліктність виявляється у внутрішній боротьбі між потребою в автономії, незалежності від оточуючих і страхом осуду з їхнього боку. Такий стан супроводжується демонстративною дратівливістю, депресивними настроями, відчудженням. Не вступаючи у відкритий конфлікт з оточуючими, підліток проявляє «емоційні зриви» у вигляді різних форм деструктивної поведінки, якими можуть бути самоушкодження або самотравмування.

Одним із видів прояву конфліктності є поведінка, що виходить за межі соціальних норм і є реакціє. на неприйняття підлітка оточуючими, його постійне знецінення в найближчому соціумі, створення ситуації напруженості непорозуміння. Підліток демонструє свою «непокору» суспільним очікування, здійснюючи порушення прийнятих норм і правил. Таку поведінку фахівці визначають як девіантну з конфліктним підтекстом.

Все більшого розповсюдження в підлітковому середовищі набуває конфліктна поведінка в онлайн-просторі. У сучасному цифровому середовищі підлітки демонструють агресію та опозиційність через соціальні мережі, ображають, провокують аудиторію, викладаючи компроментуючий або відкрито зухвалий контент. Так форма часто має латентний характер і є складнішою для виявлення і корекції дорослими.

Конфлікти в даному віці є одним із засобів самоствердження особистості, формування її активної позиції у взаємодії з навколишнім світом і можуть бути визначені як конфлікти становлення і самоствердження. В дослідженнях науковців зазначено, що конфлікти з однолітками у підлітковому віці найчастіше пов'язані з суперництвом і боротьбою за лідерство. Конфлікти на ґрунті суперництва відбуваються як між хлопцями, так і між дівчатами. Хлопці змагаються за лідерство в групі, за успіхи у фізичній та інтелектуальних сферах, за дружбу і прихильність. У дівчат виникають переважно через суперництво за прихильність більш старших за віком хлопців.

Конфлікт потребує певних умов для свого виникнення. По-перше конфлікт можливий лише за наявності двох і більше сторін, причому в процесі розвитку конфлікту виникають тенденції до поляризації сторін для суб'єктів, що дотримуються протилежних думок і позицій. По-друге, необхідною умовою конфлікту є наявність «дефіциту», тобто обмеженої кількості матеріальних чи духовних благ, коли всі бажаючі не можуть задовольнити свої потреби в них. По-третє, конфлікт виникає лише тоді, коли сторони намагаються досягти мети за рахунок порушення прав і інтересів протилежної сторони. По-четверте, важливим аспектом конфліктних відносин є влада, бо лише маючи її можна контролювати і спрямовувати поведінку представників опозиції [2; 4].

Підвищена конфліктність учнів підліткового віку зумовлена тим, що в психологічному розвитку багатьох дітей настає переломний момент, відомий під назвою «підліткової кризи». Існування протилежних тенденцій і розуміння поняття «дорослості» між дитиною та представниками старшого покоління породжують зіткнення, які при незмінності ставлення дорослого стають систематичними, а негативізм підлітка – сильнішим. За умови збереження ситуації, формат попередніх стосунків може затягнутися на весь підлітковий період і набути форми хронічного конфлікту. Як правило, спочатку це конфлікти вчинків, лише потім – конфлікти стосунків. Конфлікт може продовжуватися до того часу, поки дорослий не змінить свого ставлення до підлітка. Тільки за таких умов з'являється можливість створити ефективне міжособистісне спілкування дорослих та дітей [1].

Конфліктність підлітків відрізняється низкою особливостей, пов'язаних із недостатністю їхнього життєвого досвіду й низьким рівнем самокритики, нездатністю до адекватної оцінки життєвих обставин. Однією з характеристик нестійкого, дискомфортного положення підлітка є недостатня сформованість його соціальних навичок, які сприяють успішній соціалізації. Така ситуація, посилена соціально-економічною незахищеністю, часто є причиною, яка впливає на підвищену агресивність, конфліктність підлітка, на його бажання будь-якими засобами компенсувати своє незадоволення життям і досягти успіху тими методами, які він вважає для себе єдино можливими у ситуації, що склалася..

Отже, зниження рівня конфліктності і підвищення соціальної адаптованості особистості є однією з важливих задач сучасності. Відмова від вирішення цього завдання в підлітковому віці може призвести до серйозних особистісних проблем дитини в майбутньому дорослому житті, спровокувати соціальну ізоляцію підлітка, а в подальшому - призвестиі до його дезадаптації.

Література

1. Кордунова Н. О. Особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. Особистість і суспільство : методика та практика сучасної психології : матеріали XII Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (13 травня 2020 р.) / за заг. ред. Я. О. Гошовського, О. В. Лазорко, Т. І. Дучимінської, А. В. Кульчицької, А. Б. Мудрик, Т. В. Федотової. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. С. 90–92.

2. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки та способи їх корекції в юнацькому віці *Актуальні проблеми психології*. *Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія.* Ч. 21-22 / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, 2008. С. 173–177.

3. Котлова Л.О. Особливості прояву конфліктних форм поведінки підлітків з вираженими акцентуаціями рис характеру. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2012. Т.1. Вип. 105.; гол.ред.Носко М.О. С.162–166.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АНІМАЦІЇ

Мельник Олександр
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до комунікативної культури особистості, особливо в підлітковому віці, коли відбувається активне соціальне становлення. У цьому контексті актуальним є пошук ефективних форм впливу на розвиток комунікативної компетентності. Комунікація між людьми є раннім і важливим об'єктом дослідження філософів, психологів, лінгвістів та лінгводидактів серед яких є українські та зарубіжні (А. Добровіч, С. Омельчук, Ф. Шарков, Т. Донченко, М. Жинкін, ІЛ. Мацько, Ф. Бацевич, Н. Бунаков, Дж. Равен, С. Вілсон, К. Сабі, С. Савіньон). Питання розвитку комунікативної компетентності особистості розглядаються у працях О.Касьянової, Н. Воронської, Н.Лупак та ін.

Одним із засобів впливу на розвиток комунікативної компетентності є соціокультурна анімація – активна форма соціальної роботи, що поєднує освіту, культуру та дозвілля. У підлітковому віці формуються основи соціальної взаємодії, самооцінки, здатності до емпатії та розуміння інших. Проте часто молодь стикається з труднощами у спілкуванні: замкнутістю, агресивністю, невмінням вести діалог або працювати в команді. Соціокультурна анімація, як практика залучення підлітків до творчих, ігрових, театральних, креативних форм дозвілля, створює умови для розвитку комунікативної компетентності в природному, неформальному середовищі.

Тому метою публікації є аналіз можливостей соціокультурної анімації як засобу формування комунікативної компетентності підлітків.

Проблема формування комунікативної компетентності підлітків пов'язана із сучасною соціокультурною ситуацією в українському суспільстві, яка, за переконання вчених (Т. Алєксєєнко, І. Бех, О. Кононко, Г. Лактіонова, Л. Михайлова, В. Оржеховська, Л. Орбан-Лембрик, Г. Пустовіт, О. Сухомлинська, В. Тернопільська), характеризується неоднозначністю й суперечливістю, що ускладнює процес засвоєння вихованцями соціально унормованих правил спілкування, формування в них комунікативних умінь і моделей поведінки, необхідних для життєвого успіху [1, с. 6]. Комунікативна компетентність підлітка є однією з ключових складових його соціальної адаптації, самореалізації та успішної інтеграції в суспільне життя. Вона включає не лише володіння мовними засобами, а й розвиток таких якостей, як уміння слухати, аргументувати власну думку, вести конструктивний діалог, адекватно реагувати на критику, демонструвати емпатію, уникати конфліктів та вирішувати їх ненасильницьким шляхом.

Підлітковий вік є сензитивним періодом для розвитку цих навичок, адже в цей час формуються основи соціальної ідентичності, зростає потреба у самовираженні, належності до групи, емоційній підтримці [3]. Проте сучасні підлітки часто мають обмежені можливості для безпечного та продуктивного спілкування, що зумовлено як

зовнішніми (цифровізація, нестача живого діалогу), так і внутрішніми (тривожність, низька самооцінка, труднощі емоційного саморегулювання) факторами.

Соціокультурна анімація виступає сучасним підходом до розвитку комунікативної компетентності, який поєднує культурну діяльність, освітні елементи та соціальну взаємодію. Її мета — активізувати молодь до самовираження, сприяти налагодженню міжособистісних контактів, включенню у громадське та культурне життя через неформальні, творчі та ігрові форми. Незважаючи на досить різні підходи до трактування поняття «соціокультурна анімація», вченими наголошується на інноваційності цієї технології, її спрямуванні на процес оптимізації міжгрупових та міжособистісних взаємовідносин. Головними завданнями вченими одностайно визначається створення умов, спрямованих на розвиток (соціальний, духовний, фізичний) людини за допомогою використання соціокультурних технологій та методів, які сприяють подоланню негативних проявів та особистісному удосконаленню [2, с. 173].

Розглянемо механізми впливу соціокультурної анімації на комунікативну компетентність:

1. Неформальне середовище. У межах соціокультурних програм створюється атмосфера довіри, підтримки, творчої свободи, де підлітки можуть відкрито висловлювати думки, помилятися, переосмислювати, вчитися взаємодії без тиску оцінювання.

2. Розмаїття форм діяльності. Комунікативні навички активно розвиваються під час:

- рольових та інтерактивних ігор (формують уміння діяти в команді, аргументувати, домовлятися);
- театральних постановок, імпровізацій, форум-театрів (розвивають емоційну чутливість, здатність ставати на місце іншого);
- мистецьких практик (арт-терапія, колективні творчі проєкти), що залучають до невербального самовираження;
- дебатів, дискусійних клубів, молодіжних форумів — формують публічне мовлення, логічне мислення, навички переконання.

3. Групова взаємодія. Соціокультурна анімація створює умови для інтеграції в соціум, формує досвід участі у спільній діяльності, що сприяє розвитку не лише комунікативних, а й соціальних компетентностей (відповідальність, повага, координація дій).

4. Участь у спільних ініціативах. Залучення підлітків до планування, організації та реалізації соціально-культурних акцій, заходів, флешмобів сприяє розвитку лідерських якостей, вміння досягати результатів у діалозі з іншими, толерантності до альтернативних точок зору.

5. Інклюзивність і безпечний простір. У соціокультурній анімації забезпечується рівність можливостей участі для всіх підлітків незалежно від їхніх соціальних, етнічних чи психологічних особливостей. Це сприяє розумінню різноманітності та розвитку навичок міжкультурної комунікації.

Педагогічними умовами ефективного використання соціокультурної анімації є:

- добровільність участі;
- розвиток мотивації до самовираження;
- активна роль підлітків у створенні змісту програм;

- наявність підготовлених фахівців-аніматорів;
- міждисциплінарний підхід (психологія, педагогіка, мистецтво, соціальна робота).

Соціокультурна анімація може бути ефективною не лише в закладах освіти чи культури, а й у молодіжних клубах, бібліотеках, центрах соціальних служб, таборах, онлайн-середовищі. Вона має потенціал впливати не лише на комунікативну, а й на емоційну, етичну та громадянську компетентності, сприяючи цілісному розвитку підлітка як особистості.

Результати досліджень, присвячених соціально-культурній анімації (Т. Божук, Л. Волик, Л. Тарасова, О. Чернишенко) свідчать, що участь підлітків у програмах соціокультурної анімації значно підвищує їхню впевненість у спілкуванні, рівень соціальної включеності та здатність до конструктивної взаємодії з однолітками й дорослими.

Таким чином, соціокультурна анімація є ефективним засобом розвитку комунікативної компетентності підлітків у відкритому, творчому та безпечному середовищі. Застосування різноманітних форм анімаційної роботи дозволяє враховувати індивідуальні особливості учасників і формувати важливі соціальні навички. Соціальним педагогам, аніматорам та працівникам центрів дозвілля слід активно впроваджувати соціокультурні програми як інструмент профілактики комунікативної дезадаптації підлітків.

Література

1. Касьянова О. В. Формування комунікативної компетентності молодших підлітків у громадських дитячих об'єднання: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2011. 21 с.

2. Сидор І. Сучасні технології соціокультурної анімації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 173-174.

3. Токарева Н. М. Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу: монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.

LEGO-КОНСТРУЮВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ STREAM-ОСВІТИ ДЛЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Мостепан Неля
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

У державному Стандарті дошкільної освіти в Україні велику увагу приділено соціалізації дошкільників, їх гармонійному входженню у світ людей, а також – їхньої професійної діяльності. Залучення до цієї діяльності, сприяє розвитку уявлень дітей про різні професії. Підготовка до вивчення технічних наук – це водночас і навчання, і технічна творчість, що сприяє вихованню активних, захоплених своєю справою людей. Дуже важливо на ранніх кроках виявити технічні нахили дошкільнят і розвивати їх у цьому напрямі. Це свого роду підготовчий курс до занять технічною творчістю у

шкільному віці.

Враховуючи реалії сучасного світу та прагнення батьків до здобуття дітьми гарної професійної освіти, а також у зв'язку з потребою держави в обдарованих, творчих і здатних самостійно створювати щось нове фахівцях, необхідно акцентувати увагу на ранній профорієнтації дошкільнят, що дозволить забезпечити становлення висококваліфікованих кадрів для промисловості та розвиток інженерного мислення.

Діти, починаючи з молодшого дошкільного віку, багатьом іграшкам воліють, саме, конструктори, з цікавістю створюючи різні будівлі. Таким чином, явний інтерес до технічної та конструктивної творчості задає вихователям спрямованість для розвитку у них інженерно-конструкторського мислення.

Сучасний інженер повинен мати вміння створювати ланцюжок «дослідження – конструювання – технологія – виготовлення – доведення до кінцевого споживача – забезпечення експлуатації», тобто здійснювати перенесення наукових ідей у технологію, а потім і у виробництво.

Формування інженерного мислення важливо починати саме в дитинстві – в цей період відбуваються дуже важливі для соціалізації пізнання світу дітьми, придбання способів відкриття нового, а розвиток їх здібностей йде набагато швидше й інтенсивніше, ніж в будь-який інший період життя [2; 3].

У психолого-педагогічній науці дослідженням інженерного мислення дітей займалися такі зарубіжні фахівці: Ф. Фребель, Н. Ладигіна, В. Нечаєва, З. Ліштван, А. Давидчук, Ф. Ізотова, М. Поддьяков, А. Люблінська, Ж. Піаже та інші. Ці вчені відзначали, що у дітей дошкільного віку логічному мисленню передує конструктивне. На сьогоднішній день проблемою формування інженерного мислення у дошкільників займаються такі науковці: К. Крутій, Т. Грицишина, І. Стеценко, О. Ковшар.

Нам прийнятна думка І. Стеценко про важливість розвитку інженерного мислення для сучасної людини. Науковиця зазначає, що змалку слід навчати дітей безпечно користуватися технікою. І вже не йдеться про фахівців певної галузі: нині такими знаннями має володіти кожний з нас, адже техніка є у кожній домівці і часто від того, наскільки грамотно вона використовується залежить безпека (а іноді й життя) не однієї людини [4, с. 37].

У сучасній дошкільній освіті активно реалізуються засади *STREAM-технології*, яка є комплексним методологічним підходом до навчання, який інтегрує науку (Science), технологію (Technology), читання/письмо (Reading/wRiting), інженерію (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics) і має на меті стимулювання раннього розвитку дітей, розвиток їхнього критичного мислення, креативності та інноваційних навичок через міждисциплінарність, практичний та індивідуальний досвід [3, с. 7].

Як зазначає професор К. Крутій, STREAM-освіта дитини дошкільного віку – це спеціально організований процес цілеспрямованого формування особистості, становлення і розвиток духовної сутності в єдності з оволодінням науковими знаннями та вміннями з метою формування культури інженерного мислення [3, с. 8].

Зазначимо, що інноваційні процеси у зв'язку з тенденціями розвитку освіти на сучасному етапі включають розробку, поширення, освоєння і застосування нововведень всередині освітньої системи. Нововведення (інновація) в освітній системі – свідомо ініційована і цілеспрямована реальна зміна, яка вносить у її внутрішнє середовище та будову нові, відносно стабільні елементи та відносини, що містять у

собі новацію та покращують характеристики окремих частин, компонентів та самої освітньої системи як цілого [1, с. 298].

Інновації у конструктивній діяльності з дітьми дошкільного віку є робото конструюваннями з конструкторів нового покоління, що дозволяє дітям освоїти основи робототехніки, створювати та програмувати моделі. У процесі конструювання формується вміння планувати та прогнозувати, проводити дослідження та таким чином отримувати уявлення про професію інженера-конструктора.

Нам прийнятна думка дослідниці Є. Харькової, яка вважає, що реалізація методів STREAM-освіти в закладах дошкільної освіти вимагає від вихователів високого рівня розвитку їхньої професійної майстерності, здатності ефективно використовувати інноваційні методи, форми та засоби в навчальній діяльності з дітьми [5, с. 340].

Одним із елементів такої підтримки є надання вихователями доступу до спеціалізованих навчальних матеріалів, використання яких допоможе дітям краще засвоювати складні концепції; це можуть бути детальні плани занять, інтерактивні завдання та ігри, медіа контент тощо. Тому вихователі мають підвищувати якість навчання, забезпечивши необхідними інструментами для створення цікавого та інтерактивного навчального STREAM-середовища.

Враховуючи те, що дошкільний вік, це – сензитивний період для закладки засад інженерного мислення є актуальним впровадження *LEGO-технології*. Мета використання на заняттях конструктора LEGO – підвищення якості навчання, ефективності роботи педагога, активності дітей під час навчального процесу, підвищення успішності. Цеглинки LEGO є наочно-образними моделями тих інтелектуальних операцій, які здійснюються в ході навчальної діяльності.

У дошкільному віці дитина здатна опановувати початковими практичними конструкторськими знаннями, самостійно виділяти суттєві ознаки та встановлювати відносини та зв'язки між деталями й предметами [2]. Це відкриває великі можливості для пізнавального розвитку дошкільнят засобами інноваційних конструктивних технологій та забезпечує навчання, що є адекватним віковим особливостям дітей.

Питання сутності конструктивної діяльності, її значенні для розумового розвитку дітей, науково обґрунтовано у працях вченого О. Лурії. Ним було зроблено висновок, що вправи у конструюванні моделей справді істотно позитивно впливають в розвиток дитини, радикально змінюючи характер пізнавальної діяльності.

З урахуванням того, що гра, а в старшому дошкільному віці – сюжетно-рольова гра, є провідним видом діяльності, завдання педагогів полягає в тому, щоб організувати гру з елементами конструювання, з використанням сучасних LEGO-технологій, для збагачення знань дітей та вміння обігравати елементарні професійні навички для систематизації професій.

Враховуючи реалії сучасного світу та прагнення батьків до здобуття дітьми гарної професійної освіти, а також у зв'язку з потребою держави в обдарованих, творчих і здатних самостійно створювати щось нове фахівцях, необхідно також акцентувати увагу на ранній профорієнтації дошкільнят, що дозволить забезпечити становлення висококваліфікованих кадрів для промисловості та розвиток інженерного мислення.

Таким чином, технологія LEGO є важливим інструментом в реалізації STREAM-освіти для дошкільників. За використання матеріалів LEGO у роботі з дітьми дошкільного віку ефективно розвивається конструкторське мислення, орієнтування у три- та двомірному просторі, засвоюються основи арифметики тощо. Застосування

LEGO-технології в дошкільному віці сприяє не тільки розвитку інтересу дошкільнят до конструювання, але і розвиває мислення, логіку, інженерне мислення, вчить прогнозувати і передбачати результат, а також сприяє ранній профорієнтації підростаючого покоління. самостійне життя та конкретно вибрати свій шлях.

Література

1. Герасименко Ю. STREAM-освіта для дошкільників: інноваційний підхід до гармонійного розвитку дитини. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі: зб. матеріалів III Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., 07-08 лист. 2023 р*. Київ. С. 297–300.

2. Крутій К. (ред.) та ін. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт: Альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дошкільників. 2020. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД. 211 с.

3. Крутій К., Грицишина Т. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. *Дошкільне виховання*. 2016. № 1. С. 3–7.

4. Стеценко І. Б. Лего-конструювання як компонент STREAM-освіти для дошкільників. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2016. № 5. С. 37–41.

5. Харькова Є. Д. Інноваційна діяльність вихователя в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Теорія та методика дошкільної і початкової освіти в сучасному інноваційному просторі: монографія / за заг. ред. О. В. Лобової, С. М. Кондратюк. 2021. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. С. 340–343.

ШКОЛА ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛІЗПЦІЇ ДИТИНИ

Олексієнко Анна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Самойленко О. В.

Соціалізація особистості – це складний і багатовимірний процес взаємодії індивіда із соціальним середовищем, у межах якого особа, з одного боку, інтегрується в суспільство шляхом засвоєння його норм, правил і цінностей, а з іншого – виявляє суб’єктну активність, впливає на соціальне оточення. У результаті такої взаємодії дитина не лише накопичує життєвий досвід, але й поступово формується та самостверджується як особистість, здатна до усвідомленої участі в соціальному житті.

Формування здатності індивіда до засвоєння та збагачення соціального досвіду забезпечується шляхом включення дітей і підлітків у систему реальних соціальних взаємин – у межах родинного оточення, дружніх стосунків, міжособистісного спілкування з дорослими, а також у процесі взаємодії в малих і великих соціальних групах.

В умовах сучасного суспільного розвитку суттєву роль у соціалізації особистості відіграють дитячі громадські організації, об’єднання та інші форми дитячого руху. Такі структури функціонують як природні й відносно автономні механізми інтеграції дитини в простір дорослого життя через залучення до соціально вагомої, емоційно насиченої

та особистісно цінної діяльності. Участь у вказаній діяльності сприяє формуванню відповідального ставлення до соціальних ролей, мотивації до досягнення конкретних результатів, а також позитивній взаємодії із авторитетними дорослими наставниками.

Дитячий соціальний рух, що характеризується проявами ініціативності й активності з боку дітей, має значний виховний і соціалізаційний потенціал. Слід зазначити, що дитячі громадські об'єднання виконують функцію своєрідної «школи соціального становлення», у межах якої індивід здобуває перший ціннісний досвід участі в суспільному житті, опановує механізми соціальної взаємодії, усвідомлює власні можливості та вчиться реалізовувати їх у практичній діяльності.

Специфіка діяльності таких організацій полягає в тому, що після вступу до них діти отримують відповідний простір для самостійного ухвалення рішень, формування відповідального ставлення до виконання особистих обов'язків, розвитку навичок самовиховання та саморозвитку. Водночас, присутність дорослих, які виконують роль менторів і партнерів, забезпечує підтримку, консультування та передачу життєвого й соціального досвіду на засадах співпраці та діалогу [2, с. 4–5].

Слід відмітити, що процес соціалізації дитини формується під впливом багатьох чинників, серед яких головну роль відіграє сім'я. Саме батьки виступають першими та найважливішими носіями соціальних і культурних цінностей для дитини. Їхній виховний вплив є найсильнішим, адже він розпочинається з перших днів життя та здійснюється через особистий приклад, що надає цьому процесу особливого емоційного та психологічного забарвлення. Із часом, дедалі більшого впливу набуває середовище однолітків – шкільні колективи, неформальні групи тощо, а в дорослому віці – професійне оточення. Проте, саме в ранньому дитинстві роль сім'ї у формуванні особистості залишається ключовою та незамінною.

Також, важливе значення в процесі соціалізації мають засоби масової інформації. Вони сприяють поширенню знань, формують уявлення про світ, допомагають у самовираженні та відпочинку. Сьогодні найбільший вплив мають електронні ЗМІ – телебачення, кіно, відео, які поступово витісняють друковані видання.

Окрім того, дедалі помітнішу роль у розвитку дитини відіграють і так звані макрофактори. Зокрема, це природно-географічні умови, які через глобальні екологічні зміни все частіше мають негативний вплив на здоров'я дітей та загрожують їхньому повноцінному розвитку.

Не менш важливим є й спосіб життя дитини, який, на думку деяких науковців, відображає сукупний результат усіх чинників соціалізації. Він формується під впливом різних рівнів соціального середовища – від глобальних (менталітет суспільства, форма державного устрою, економіка) до локальних (особливості регіону, міста чи села), а також індивідуальних (сім'я, школа, конкретне оточення). Усі ці рівні впливають на формування особистості, взаємопов'язані та взаємодіють між собою.

Таке різноманіття впливів та ускладнення умов соціалізації пояснює, чому сучасні дослідники приділяють дедалі більше уваги вивченню особливостей соціалізації дітей у сучасному світі [1, с. 43–44].

У процесі соціалізації в дитини формуються важливі соціальні риси, цінності, знання та вміння. Водночас вроджені якості особистості змінюються під впливом суспільного життя, а разом із тим, відбувається засвоєння культурних надбань, норм і цінностей, притаманних певному соціуму.

Опанування соціального досвіду та культури є історично зумовленим явищем: суспільство існує завдяки передаванню накопиченого досвіду наступним поколінням, а особистість розвивається шляхом засвоєння соціальних форм поведінки. Тож зміст соціалізації залежить від соціально-економічного становища та культурного контексту в країні чи регіоні.

Соціалізація відбувається через взаємодію дитини з різноманітними умовами та впливами середовища, які називають чинниками соціалізації. Оскільки соціальне виховання – це лише одна із складових цього процесу, соціальна педагогіка розглядає його ширше: вона досліджує, як глобальні, національні й локальні соціальні умови впливають на розвиток особистості, яка роль у цьому належить родині, мас-медіа, освітнім організаціям, спілкуванню з іншими людьми тощо.

У дослідженнях процесу соціалізації, варто звертати увагу на формування особистості в умовах взаємодії з різними соціальними групами. Тому освітні організації, які мають чітку структуру й функції, є важливими інститутами соціалізації. Школа виступає як один із мікрорівневих чинників соціалізації, впливає на розвиток учня, визначає не лише його майбутні професійні можливості, а й особистісні якості. У шкільному середовищі мають прояв усі основні форми соціалізації: від стихійної до цілеспрямованої, включно із вихованням і самовихованням, саморозвитком та самовдосконаленням. Отже, школа виконує посередницьку функцію між зовнішніми чинниками соціалізації та особистістю, виступає як активний провідник соціального впливу. Таким чином, вона є не лише важливим чинником соціалізації, але й самостійним її агентом, а вчитель – професійним провідником цього процесу. Зрештою, значення школи полягає в тому, що вона не просто навчає, а готує дитину до життя в суспільстві, сприяє формуванню її, як повноправного члена соціуму [4, с. 426].

Напрями шкільної соціалізації визначаються сферами та рівнями суспільного життя, до яких у майбутньому має бути залучений учень. Наукові розвідки українських науковців дозволяють виокремити основні напрями підготовки учнів до життя в соціумі.

1. *Особистісний напрям* передбачає формування особистості, як соціального суб'єкта у внутрішньому світі – у просторі стосунків «Я-Я», де відбувається становлення самосвідомості, самооцінки, розвиток здатності до саморегуляції, формування внутрішнього діалогу, морального вибору, творчості та спрямованості поведінки відповідно до духовних цінностей.

2. *Міжособистісний напрям* охоплює стосунки «Я-Ти» та пов'язаний із набуттям комунікативних навичок, що дозволяють дитині ефективно взаємодіяти з іншими. Через спілкування та спільну діяльність учень соціально розвивається, вчиться розуміти, співпереживати, передбачати дії інших, що є фундаментом соціального досвіду.

3. *Соціально-груповий напрям* орієнтований на стосунки «Я-Ми» та передбачає підготовку до участі в різноманітних соціальних групах – як формальних, так і неформальних. Учень вчиться ідентифікувати себе як частину спільноти, приймає її правила та цінності.

4. *Напрям «Я–Універсум»* розглядає людину, як частину глобального світу, що виходить за межі конкретного часу і простору. Це формування здатності мислити історично, осмислювати своє місце в контексті минулого, теперішнього та майбутнього.

Головне завдання вчителя у цьому процесі – вміти створювати навчальні ситуації, у яких знання перетворюються на реальні дії. Завдяки таким підходам учень розвиває духовно-моральні якості, вчиться самостійно застосовувати свої вміння в практичному житті, приймати рішення та нести відповідальність за свій вибір. Учитель має підтримувати учня у переході від простих форм поведінки до вищого рівня, де ключовими стають самостійність, ініціатива і моральна зрілість [3, с. 255–256].

Таким чином, соціалізація дитини – це тривалий процес входження у суспільство через взаємодію з родиною, закладом освіти, однолітками та іншими соціальними інститутами. Вона включає засвоєння норм, цінностей, ролей і самовираження дитини. На ранньому етапі провідну роль відіграє сім'я, згодом – заклад освіти, який формує громадянина.

Шкільна соціалізація охоплює особистісний, міжособистісний, соціально-груповий і світоглядний напрями, спрямовані на розвиток морально відповідальної та самостійної особистості. Важливу роль відіграє вчитель, який не лише навчає, а й створює умови для практичного застосування знань і розвитку соціальної відповідальності.

Успішна соціалізація можлива за умови педагогічної підтримки, участі в різних видах діяльності, формування самостійності, особистої позиції та розуміння свого місця в суспільстві.

Література

1. Загарницька І. І. Соціалізація дитини: сутність, фактори, технології. *Нова парадигма.* 2012. Вип. 104. С. 43–44.

2. Коляда Н. М. Дитячий рух як інститут соціалізації дітей та підлітків. С. 4–5.

3. Муляр Н. Особливості соціалізації учня початкової школи на уроках «Я у світі». *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка.* 2014. Вип. 10. С. 255-256.

4. Шевчук О. Роль школи в соціалізації особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2015. Вип. 53. С. 426.

ДИТЯЧА АНІМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ

Пащенко Денис
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Конончук А. І.

Станом на 2021 рік в Україні функціонувало 17 дитячих будинків, що на 22,73% менше порівняно з 2020 роком, а також – 751 інтернатний заклад для дітей. Ці заклади підпорядковуються Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я та Міністерству соціальної політики [2]. Проте з початком бойових дій на території України кількість таких закладів зменшилась в рази. Дитячий будинок – це навчальний заклад, який забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це один із типів інтернатного закладу, де створені умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки дітей до самостійного життя [6]. Але варто

зазначити, що в них проживають діти з непростими життєвими історіями, ті, які потребують особливої уваги і професійної соціально-педагогічної підтримки і допомоги. На жаль, з початком повномасштабного вторгнення кількість дітей у дитячих будинках збільшилась.

Сучасна соціально-педагогічна наука визначає вихованців дитячих будинків як категорію дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах. На превеликий жаль, більшість таких дітей мають негативний досвід нестачі батьківської любові, дефіциту уваги та турботи, жорстокого ставлення та ін. [1; 3]. Тому в умовах дитячого будинку дуже важливо створити середовище, що сприятиме розкриттю їхнього потенціалу, формуванню довіри до дорослих, розвитку комунікативних та творчих навичок.

Анімаційна діяльність є одним із напрямів соціально-педагогічної підтримки, який здатен ефективно компенсувати ці потреби [4]. Анімаційна діяльність — це цілісний комплекс педагогічних заходів, спрямованих на організацію змістовного, творчого, емоційно насиченого дозвілля дітей через інтерактивну гру, творчу активність і комунікацію, який реалізується кваліфікованими аніматорами у формі студій, майстер-класів, святкових програм тощо [5, с. 47]. Під анімацією тут мається на увазі комплекс розважальних, просвітницьких, розвиваючих та комунікативних заходів, які організовуються і реалізуються аніматорами – професіоналами. Для цього вони володіють педагогічними, психологічними та театрально-організаційними знаннями і вміннями [5].

Анімаційна діяльність у житті дітей, а особливо у дитячих будинках, відіграє важливу роль, оскільки виконує багато завдань, пов'язаних із соціально-педагогічними функціями, спрямованими на всебічну підтримку дитини — емоційну, психологічну та навіть фізичну [4; 5]. Насамперед, вона забезпечує емоційне розвантаження. Участь у святкових заходах, іграх, конкурсах, естафетах та розважальних програмах створює умови для отримання позитивного емоційного досвіду, необхідного для емоційної стабільності [5]. Ще один плюс дитячих анімацій полягає в тому, що така діяльність сприяє соціалізації вихованців, а саме: у процесі взаємодії діти навчаються спілкуватися, співпрацювати в командах, дотримуватися соціально прийнятних норм і правил. Як і всі діти, вихованці дитячих будинків мають свої мрії та бажання, зокрема — побачити улюблених героїв, персонажів мультфільмів, фільмів, коміксів чи казок, якими захоплюються. Тому саме аніматори, перевтілюючись у відомі та улюблені образи, допомагають здійснити ці мрії, даруючи дітям щирі емоції, віру в добро і чарівність дитинства [5]. Завдяки таким інтерактивним зустрічам у дітей з’являється можливість не лише побачити свого улюбленого героя, а й поспілкуватися з ним, взяти участь у спільній грі або естафеті, що має надзвичайно позитивний вплив на їхній емоційний стан. Ці моменти стають яскравими спогадами, формують відчуття значущості, приналежності до спільноти, а також сприяють розвитку уяви, креативного мислення й емоційної відкритості [4]. Крім того, анімаційні заходи стимулюють розвиток особистісних якостей, зокрема лідерства, ініціативності, креативності, впевненості у собі [5]. Участь аніматорів у роботі з дітьми з інтернатних закладів може мати як епізодичний, так і системний характер. Епізодичні форми зазвичай включають проведення святкових заходів, тематичних виїзних програм, майстер-класів або інтерактивних шоу, які надають дітям можливість відчути радість, включитися в творче середовище, відволіктися від буденних труднощів. Водночас більш ефективною є системна робота, що реалізується через створення аніматорських студій, гуртків,

організацію творчих таборів, а також участь у довготривалих волонтерських проєктах [4]. Подальший розвиток анімаційної роботи в інтернатних закладах, дитячих будинках може стати ефективним чинником інтеграції дітей у суспільство та їхньої адаптації до самостійного життя після виходу з закладу.

Анімаційна діяльність – це не тільки про веселощі, це ще й педагогічно цілеспрямований і організований процес змістовного дозвілля і спілкування, що сприяє особистісному зростанню дитини, її соціалізації та відновленню внутрішнього ресурсу [5]. Впровадження такої діяльності в систему роботи дитячих будинків є необхідним елементом покращення виховного середовища [1; 4].

Тож сьогодні, з огляду на складну суспільно-політичну ситуацію в країні, дитячі будинки в Україні потребують посиленої соціально-педагогічної підтримки. Більшість їхніх вихованців мають досвід пережитих травм і втрат, що вимагає створення безпечного та емоційно комфортного простору, сприятливого для розвитку й соціальної адаптації. У цьому контексті анімаційна діяльність виступає дієвим засобом соціалізації, емоційного відновлення та особистісного становлення дітей. Залучення дітей до анімаційних заходів сприяє розвитку їхніх комунікативних здібностей, формуванню довіри до оточення, здатності співпрацювати, мислити творчо та впевнено проявляти себе. Спілкування з аніматорами дає змогу дітям пережити позитивні емоції, яких часто бракує в їхньому повсякденному житті. Особливе значення має саме системний підхід до такої діяльності, що передбачає її регулярне проведення та інтеграцію в загальний виховний процес. Таким чином, анімаційна діяльність розглядається не лише як спосіб організації дозвілля, а як ефективний інструмент комплексної підтримки дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Її запровадження у практику роботи дитячих будинків сприятиме покращенню емоційного стану вихованців різних років, активізації їхнього особистісного потенціалу та формуванню позитивного соціального досвіду.

Література

1. Гусєва С. М. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 208 с.

2. Інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей на кінець року // Скільки-скільки? URL: https://skilky-skilky.info/internatni-zaklady-ta-zaklady-sotsialnoho-zakhystu-dlia-ditey-na-kinets-roku/ (дата звернення: 24.05.2025).

3. Капська А. Й. Соціальна робота з дітьми та молоддю: теорія і практика : підручник. Київ: Академія, 2016. 302 с.

4. Шевченко С. І. Соціально-педагогічна підтримка дітей, позбавлених батьківського піклування: навч. посіб. Київ, 2017. 176 с.

5. Мельник О. І. Анімаційна діяльність у системі дозвіллєвої педагогіки: монографія. Харків: Основа, 2020. 192 с.

6. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: затверджене Наказом МОН, молоді та спорту України, Мінсоцполітики України 10.09.2012 №995/557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12#Text (дата звернення: 24.05.2025).

СТАВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО РІЗНИХ АСПЕКТІВ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Петренко Вероніка
ДПТНЗ «Сновське вище професійне училище лісового господарства», м. Сновськ
Науковий керівник: д-р філософії з психології, викл. Забаровська С. М.

Найвищою цінністю в Україні є людина. Людський потенціал виступає ключовим чинником соціально-економічного розвитку держави, її національної безпеки та стабільності.

Але українські соціологи сьогодні б'ють на сполох: у зв'язку з війною в Україні різко погіршилась демографічна ситуація. Збройна агресія росії проти України спричинила глибокі зміни в демографічній структурі населення, істотно вплинувши на рівень народжуваності, смертності та масштаби еміграції.

Так директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені Михайла Птухи Е. Лібанова [3] зазначає, що за даними Євростату у країнах Євросоюзу офіційно зареєстровано 4,3 мільйони наших воєнних мігрантів, ще близько 300 тисяч нині перебувають у Великобританії, Канаді та Сполучених Штатах Америки. Зокрема, третина з мігрантів – це діти та підлітки до 18 років.

За даними демографа О. Гладуна [1] за останні 30 років в Україні чисельність населення невпинно скорочувалась: з 52 мільйонів у 1993 році до 42 мільйонів у 2022 році (включно з окупованими територіями). Скорочення чисельності населення зумовлено такими чинниками, на думку дослідника, як зниження рівня народжуваності, зростання рівня смертності та міграційні потоки. Після повномасштабного вторгнення ці демографічні негативні тенденції значно загострились. Як зазначає О. Гладун [1], згідно з даними Управління верховного комісара ООН у справах біженців, кількість громадян України, які виїхали за кордон унаслідок війни, становить 6,8 мільйона осіб. За інформацією прикордонної служби України ця цифра коливається в межах 4-5 мільйонів. Серед них близько третини – діти до 18 років, решта – люди працездатного віку, а осіб старших 65 років серед них – 6%. Більше 4,6 мільйонів осіб стали вимушеними внутрішніми переселенцями. Загалом більше 10 мільйонів людей вимушені були залишити місця свого постійного проживання. Близько 20 тисяч дітей були примусово вивезені на територію країни-окупанта, 70 тисяч осіб вважаються безвісти зниклими. Станом на 2025 рік на підконтрольній території України проживає близько 29 мільйонів осіб [4].

Зрозуміло, що війна вплинула на зростання показників смертності та народжуваності. Гинуть як військовослужбовці, так і цивільне населення. В умовах війни сім'ї з осторогою планують народження дітей, посилилась тенденція до малодітності, зберігається тенденція до еміграції сімей з дітьми. Еміграція дітей та людей працездатного віку, низька народжуваність спричиняє старіння населення, тобто збільшується відсоток людей, яким 65+ років.

Загалом соціологи вважають, що тривалість війни буде значно зумовлювати подальші демографічні тенденції, а безпекова ситуація, відбудова країни, політичні,

соціально-економічні процеси післявоєнної ситуації впливатимуть на чисельність та структуру населення країни.

Фахівці [1] зазначають, що вже треба докладати зусиль для підвищення народжуваності і тривалості життя українців. А щоб не відбувалося скорочення чисельності українців, треба, щоб 100 жінок у межах України народжували 220 дітей.

Нажаль, безпекова та економічна ситуація сьогодні поки що не сприяють демографічному відновленню. Тому вважаємо актуальним дослідження ставлення сучасної молоді до деяких аспектів сімейного життя. З цією метою навесні 2025 року було проведене анкетування учнів Сновського вищого професійного училища лісового господарства та Чернігівського професійного ліцею залізничного транспорту. Загалом опитано 45 осіб віком від 16 до 30 років. З них: 31 юнаків (69 %) та 14 (31 %) дівчат.

У ході анкетування з'ясовано, що молодь переважно вважає, що створювати сім'ю якнайкраще у віці 21-22 років – 56 % опитаних, 26-30 років- 36 % опитаних. Менш вдалим віком для створення сім'ї вважають 18-20 років та 31-35 років (по 4 % респондентів). Цікаво, що жоден досліджуваний не обрав відповідь, що варто взагалі не вступати в шлюб. Досліджувані надали перевагу офіційному шлюбу (47 % молоді), або тимчасовому громадянському з подальшою офіційною реєстрацією (36 %), лише 18% опитаних вважають прийнятним громадянський шлюб. Тобто ідея шлюбності є важливою в уявленнях молоді про сімейне життя.

84% молоді вважають, що чоловік і жінка у шлюбі повинні бути рівноправними у своїх правах та обов'язках, 16 % – що в сім'ї повинен бути головним чоловік. Це вказує на переважання демократичних засад у сімейних відносинах та деякій представленості патріархальних ідей.

Нажаль, серед молоді простежується тенденція до бажаної малодітності: 47 % опитаних бажаним називають мати одну дитину у своїй майбутній сім'ї, а 53 % - дві дитини. Жоден не виявив схильність до створення в майбутньому багатодітної сім'ї, але й не обрав за бажану модель бездітної сім'ї.

58 % молоді вважають, що чоловік та дружина однаково мають забезпечувати сім'ю фінансово та дбати про домашнє господарство. У 31% молоді простежується уявлення, що чоловік повинен забезпечувати родину фінансово, а жінка дбати про домашнє господарство. Інші варіанти розподілу сімейних обов'язків представлені серед молоді незначно. 9 % опитаних вважають, що вихованням дітей повинна займатись переважно жінка, а 91 % - що обоє з подружжя. Тобто у середовищі юнаків та молоді відслідковуються уявлення, які можна трактувати як ґендерні стереотипи щодо чоловічих та жіночих сімейних обов'язків.

Більшість (56 %) юнаків і юначок зазначають, що молодій сім'ї краще жити окремо від батьківських лише при наявності власного житла, 33 % - окремо навіть при відсутності власного житла, 9 % – спільно з батьками, які можуть підтримувати і допомагати молодому подружжю. Тобто унілокальний шлюб, при якому молоде подружжя проживає спільно, але окремо від батьківських сімей, є вибором сучасної молоді.

Юнаки та молодь надають перевагу наступним видам сімейного дозвілля: спільний, активний відпочинок (71 %); спільний, пасивний відпочинок вдома (64 %); у компанії друзів (38 %); коли кожен вільний у виборі місця та виду діяльності (36 %).

При виникненні сімейного конфлікту стратегію співробітництва обирають більшість опитаних – 56 %, уникнення – 24 %, компромісу – 16 %, поступки – 4 %,

боротьби – 0 %. Ці дані вказують на схильність вирішувати конфлікти в родині, однак стратегія уникнення може свідчити про схильність замовчувати невдоволення, накопичувати образи, що може деструктивно впливати на стосунки.

Оптимістичним здається те, що більшість молоді (67 %) наразі обирають за бажане жити та працювати в Україні, але, нажаль, 33 % бажають проживати й працювати за кордоном.

Найактуальнішими проблемами сучасних сімей молоді люди вважають конфлікти (87 %), розлучення (67 %), матеріальні труднощі (60 %), вимушене розлучення у зв'язку з війною (49 %), непорозуміння між поколіннями (47 %).

Серед найважливіших сімейних цінностей називають любов і підтримку (98 %), вірність (89 %), довіру (80 %), повагу (58 %) та ін.

Отже, отримані результати свідчать про схильність сучасної молоді до створення в майбутньому власних сімей з орієнтацією на офіційний шлюб, унілокальне проживання, середньо- та малодітну модель сім'ї, а також партнерську та патріархальну традиції у розподілі сімейних ролей.

Вважаємо, що вже зараз та у повоєнний час важливо вкладати зусилля держави та суспільства у покращення демографічної ситуації. З цією метою доцільно інтегрувати у зміст сучасної освіти, української культури ідеї повної традиційної сім'ї, дітності як позитивного сучасного тренду, відповідального батьківства, партнерского шлюбу та формування демократичних стосунків у сімейних системах.

Література

1. Гладун О. Жодна країна не стикалася з таким масовим переміщенням людей. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_zodna-krayina-ne-stikalasya-z-takim-masovim-peremischennyam-lyudej/1210812 (дата звернення: 27.05.2025).

2. Дослідження ціннісних установок молоді на шлюб та сімейне життя / Т. Денисовець та ін. *Педагогічні науки.* 2022. № 79. С.22–27.

3. Коли кажуть, що «нема школи – нема села», це неправда. Насправді «нема роботи – нема села» – Елла Лібанова. URL: https://nus.org.ua/2025/03/10/koly-kazhut-shho-nema-shkoly-nema-sela-tse-nepravda-naspravdi-nema-roboty-nema-sela-ella-libanova/ (дата звернення: 27.05.2025).

4. Кравцов В. Скільки людей зараз лишилося в Україні: демограф назвав число. URL: https://24tv.ua/naselennya-ukrayini-2025-skilki-ukrayintsiv-lishilosya-krayini_n2738435 (дата звернення: 27.05.2025).

5. Населення України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/ (дата звернення: 27.05.2025).

MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE A RELACJE RÓWIEŚNICZE UCZNIÓW SZKÓŁ ŚREDNICH

Pieńkowska Oliwia
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Promotor: dr Bejger H.

Nowe media przedstawiane są w opracowaniach encyklopedycznych jako powszechnie stosowane różnorodne techniki i technologie komunikacyjne. Główny Urząd

Statystyczny natomiast definiuje je jako „ogólne określenie wielu różnych form komunikacji elektronicznej, które są możliwe dzięki użyciu technologii komputerowej, wykorzystujących m.in. publikacje elektroniczne na CD-ROM, DVD, telewizję cyfrową i przede wszystkim Internet". Do nowych mediów zalicza się także między innymi: strony internetowe, pocztę elektroniczną, społeczności internetowe, reklamę internetową, kioski elektroniczne, aparaty i kamery cyfrowe. Nowe media pozwalają na pełniejsze wykorzystanie aktywnego udziału odbiorcy przy korzystaniu z urządzeń elektronicznych. W takim rozumieniu całkowicie nowymi technologiami będą jedynie Internet, media społecznościowe oraz komputery z wyłączeniem z tej klasyfikacji telewizji.

Za przykłady nowych mediów można uznać:

- Portale społecznościowe (np. Facebook, Instagram, TikTok);
- Media społecznościowe;
- Komunikatory internetowe (np. Messenger, WhatsApp);
- Serwisy streamingowe (np. YouTube, Netflix);
- Podcasty, blogi i vlogi;
- Aplikacje mobilne i gry online.

Portale społecznościowe – to serwisy internetowe umożliwiające użytkownikom tworzenie profili, nawiązywanie kontaktów, udostępnianie treści (np. zdjęć, filmów, postów) oraz interakcję z innymi użytkownikami.Przykład: Facebook, Instagram, Twitter (X).

Media społecznościowe – inaczej *social media* to narzędzie umożliwiające nawiązanie wszelkich znajomości. Są to platformy internetowe, które umożliwiają interakcję między użytkownikami poprzez udostępnianie, tworzenie i wymianę informacji, pomysłów, zdjęć, filmów oraz innych form i treści. Popularne platformy mediów społecznościowych obejmują Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Snapchat i wiele innych.

Zjawisko takie jak Internet, a co za tym idzie, dostępne tam media społecznościowe umożliwiają komunikację i dostęp do informacji na bardzo szeroką skalę. Coraz mniej istotnym czynnikiem w porozumiewaniu się i przekazywaniu wiedzy staje się odległość między odbiorcami. Wszelkie dziedziny i formy szeroko pojętej aktywności społecznej łączą się właśnie na fundamencie tworzonym przez rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych. Cyfrowe media i ich interaktywność z dnia na dzień coraz częściej występują w roli narzędzi, które pośredniczą w relacjach ze światem, w tym także w kontaktach międzyludzkich/interpersonalnych. Część badaczy wskazuje, iż sieć internetową i media społecznościowe można traktować jako medium, które służy do tego, by uzupełniać tradycyjne formy komunikacji, np. kontakt bezpośredni czy rozmowy telefoniczne.

1. *Komunikatory internetowe* – to aplikacje lub serwisy służące do przesyłania wiadomości tekstowych, prowadzenia rozmów głosowych i wideo oraz przesyłania plików w czasie rzeczywistym.

Przykład: WhatsApp, Messenger, Telegram.

2. *Serwisy streamingowe* – to platformy internetowe umożliwiające oglądanie lub słuchanie treści multimedialnych (np. filmów, muzyki, transmisji na żywo) bez konieczności ich pobierania na urządzenie.

Przykład: Netflix, Spotify, YouTube.

3. *Podcasty, blogi i vlogi* – to formy publikowania treści tworzonych przez użytkowników:

Podcasty – nagrania audio udostępniane w Internecie, często w formie serii tematycznych odcinków.

Blogi – strony internetowe zawierające regularnie publikowane wpisy tekstowe.

Vlogi – wideoblogi, czyli filmy publikowane głównie na platformach takich jak YouTube.

4. *Aplikacje mobilne i gry online* – to programy instalowane na urządzeniach mobilnych (smartfonach, tabletach), oferujące różnorodne funkcje – od komunikacji po naukę i rozrywkę. Gry online to gry komputerowe dostępne przez Internet, umożliwiające grę solo lub z innymi graczami.

Przykład: TikTok, Duolingo, Fortnite, Roblox.

Za najważniejsze cechy nowych mediów uznaje się przede wszystkim: wzajemne powiązanie, interaktywność, gdzie użytkownik nie jest tylko odbiorcą, ale może aktywnie uczestniczyć, komentować, tworzyć i udostępniać treści. Przykładem mogą być reakcje na posty w mediach społecznościowych, czaty czy fora internetowe.

Człowiek podejmuje w życiu wiele interakcji z innymi ludźmi. Relacje komunikacyjne jednostki mają charakter interpersonalny bądź społeczny. W naturę każdego człowieka wpisana jest już komunikacja i relacja z innymi, która zorientowana jest na inne podmioty uczestniczące w procesach komunikacyjnych. W dobie cyfryzacji, cywilizacji medialnej ludzie komunikują się głównie poprzez coraz nowocześniejsze media. Z tego punktu widzenia komunikacja medialna nabiera cech komunikacji interpodmiotowej, a media jawią się jako narzędzia w komunikacji osób.

Człowiek nie jest samowystarczalny i potrzebuje wspólnoty, by jakość jego życia była na odpowiednim poziomie. Zdaniem Susan Pinker potrzeba bezpośredniego kontaktu społecznego człowieka z człowiekiem jest uwarunkowana ewolucyjnie. Ludzie mają silną potrzebę przynależności, a relacje z innymi ludźmi umożliwiają jednostce przetrwanie i polepszają samopoczucie. Oprócz tego, że relacje interpersonalne przynoszą korzyści zdrowotne, polepszają też nastrój, wpływając tym samym na poczucie szczęścia i zadowolenia z życia. Wsparcie społeczne, które jest zarówno dawane jak i otrzymywane ma dobry wpływ na funkcjonowanie psychiczne i zdrowotne, a relacje z osobami bliskimi są ważną częścią tożsamości osobistej.

Badania pokazują, że dzięki bliskim relacjom i wsparciu ludzie spostrzegają trudne sytuacje jako mniej zagrażające, co wpływa na mniej intensywne przeżywanie stresu i lepsze samopoczucie. Podobnie jak wsparcie działa też integracja społeczna rozumiana jako autentyczne uczestnictwo w szerokiej sieci kontaktów społecznych.

W literaturze przedmiotu można spotkać wiele definicji i typologii komunikacji. Jak mówi Bogusława Dobek-Ostrowska: komunikowanie to „proces porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideałami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach, przy użyciu zróżnicowanych środków i wywołuje określone skutki”.

Autorka ta wyróżnia dwie podstawowe formy porozumiewania się: werbalne (ustne, piśmienne) oraz niewerbalne. Należy podkreślić, że obecna technologia jawi się w każdej z wymienionych powyżej form. Często jest ona widoczna zarówno w komunikatach słownych (mówionych i pisanych), jak i niewerbalnych.

Komunikacja i poznanie jej specyfiki pomiędzy użytkownikami Internetu oraz formy ich relacji są determinowane zrozumieniem, w jaki sposób właściwie sieć internetowa kształtuje współczesny świat. Wallace odnosi się do popularnego określenia sieci internetowej jako „globalnej wioski” opowiadając się za tym, że: „Internet jest ogromnym zbiorem enklaw, w których ludzie o podobnych zainteresowaniach wymieniają się informacjami, razem pracują, opowiadają sobie dowcipy, dyskutują o polityce, pomagają sobie lub grają w różne gry.

Geografia może mieć tylko niewielki wpływ na to, jak formują się te enklawy, czynnikiem decydującym jest zaś cel, w jakim one powstają, i to właśnie najbardziej oddziałuje na nasze zachowanie". To właśnie te grupy społeczne – określane przez autorkę „enklawami" – są dosyć uniwersalnym elementem, wytworem użytkowników Internetu, poprzez który realizowana jest jego społeczna funkcja. Część badaczy wskazuje, iż sieć internetową można traktować jako medium, które służy uzupełnieniu tradycyjnych form komunikacji, np. kontaktu bezpośredniego, rozmów telefonicznych.

W literaturze przedmiotu istnieje wyraźne wskazanie na istnienie sześciu środowisk w przestrzeni internetowej, takich jak: media społecznościowe, serwisy społecznościowe, World Wide Web, poczta elektroniczna, fora i czaty internetowe, rzeczywistość wirtualna.

Jak wskazuje J. Gursztyn, korzystanie z Internetu i wyzwania za tym stojące dotyczą szczególnie osób młodych, przez których Internet oceniany jest zwykle jako bezpieczne narzędzie do kształtowania tożsamości, nawiązywania kontaktów rówieśniczych, społecznych czy nierzadko poszukiwania rozwiązań problemów. Niekiedy dla niektórych młodych osób łatwiejsze okazuje się nawiązanie kontaktów rówieśniczych za pośrednictwem sieci, niż w rzeczywistym życiu. Kontakty podejmowane za pośrednictwem nowych mediów posiadają pewne charakterystyczne cechy. Jedną z nich jest anonimowość użytkowników – obserwowalna szczególnie na forach internetowych. Nadzór nad treściami publikowanymi czy wysyłanymi do innych użytkowników jest również problemem i kolejną cechą kontaktu internetowego. Niektóre grupy i fora korzystają ze specjalnie powołanych do tego celu osób, które moderują przebieg rozmów i pojawiających się treści. Istnieje możliwość usunięcia z danej grupy osób, które zachowują się w sposób odstający od przyjętych norm. Do pozytywnych doświadczeń związanych z korzystaniem z nowych mediów należy: możliwość poznania nowych osób, poszerzenie kontaktów rówieśniczych, uzyskanie pomocy, możliwość wsparcia innych. A jako zdarzenia negatywne wymieniane są: m.in. agresja ze strony innych użytkowników, uszczypliwe uwagi, hejt, mobbing, próby zaszkodzenia lub zdobycia osobistych informacji.

Nowe media z pewnością ułatwiają komunikację wśród młodych odbiorców. Dzięki nim młodzi ludzie są w stanie utrzymywać kontakt z osobami, których nie widzieli od dłuższego czasu lub które mieszkają w innym kraju – każdy może pozostać w stałym kontakcie z każdym. Ponadto *social media* umożliwiają ludziom dzielenie się emocjami, myślami oraz wydarzeniami ze swojego życia. Za czasów rodziców czy dziadków wysyłało się kartki, a dziś wystarczy wrzucić zdjęcie na Facebook czy Instagram i już każdy wie, gdzie dana osoba się znajduje.

Powszechne nowe media przyczyniły się niewątpliwie do powstawania nowego typu komunikacji, a to spowodowało rozwój nowych relacji międzyludzkich. Te zaś pozwalają przeżywanie interaktywnych kontaktów w tym szczególnie młodych ludzi. Kontakty w sieci różnią się znacznie od zwykłej rozmowy. Nie determinuje ich wygląd, mimika twarzy i język ciała czy status społeczny uczestników. To w znacznym stopniu może wpływać na sposób postrzegania innych ludzi. Internet stwarza zaś olbrzymie możliwości taniej, globalnej i szybkiej komunikacji, szczególnie rówieśniczej wśród młodych odbiorców. Nowe media wprowadziły nowe kanały komunikacyjne i interakcyjne.

Korzystanie z nowych mediów przez młodzież może negatywnie wpływać na relacje międzyludzkie. Bardzo często zdarza się, że poświęcają oni zbyt dużo czasu na czatowanie, pisanie sms'ów oraz przesuwanie tablic i filmików w mediach, co prowadzi do osłabiania się kontaktów w świecie „offline". Szczególnie na to narażeni są ludzie młodzi, którzy w

większości korzystają z tego typu mediów jako jedynego źródła kontaktu z rówieśnikami. Może to prowadzić do negatywnego odbioru innych osób i zniechęcić do nawiązywania relacji w rzeczywistości, ponieważ w świecie w wirtualnym często natrafia się na osoby, które kreują swój wizerunek na ten idealny. Zmniejszenie jakości interakcji twarzą w twarz a co za tym idzie nadmierne korzystanie z mediów społecznościowych może prowadzić do spadku jakości interakcji osobistych. Młodzież może preferować komunikację poprzez nowe media i komunikatory zamiast bezpośredniego kontaktu, co może wpłynąć niekorzystnie na rozwój umiejętności społecznych.

W przestrzeni internetowej mamy do czynienia z dynamicznymi zmianami. W przyszłości mogą powstać kolejne środowiska czy portale, aplikacje, które będą skupiać internautów umożliwiając im nawiązywanie komunikacji z wykorzystaniem nowych narzędzi i tworzenie relacji interpersonalnych/międzyludzkich w innej formie, niż znane są obecnie. Niezwykle istotne jest tutaj pogłębianie wiedzy z zakresie tej tematyki i identyfikowanie wpływu korzystania z sieci na życie człowieka.

Bibliografia

1. K. M., Christopherson, *The positive and negative implications of anonymity in Internet social interactions: "On the Internet, Nobody Knows You're a Dog"*, „Computers in Human Behavior" 2007, nr 23 (6), p. 3038-3056.

2. Dobek-Ostrowska, B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 2004, s. 13.

3. Giddens A., *Socjologia,* Przeł. A. Sulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

4. Główny Urząd Statystyczny, *Nowe media*, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1943,pojecie.html, [dostęp 05.05.2024 r.]

5. Gursztyn J., *Internet w życiu młodych ludzi – zarys wybranych zagrożeń*, 2015; https://www.ore.edu.pl/attachments/article/6244/Internet%20w%20zyciu%20mlodych%20ludzi_J.Gursztyn.pdf. [dostęp: 07.05.2025].

6. Juszczyk S., *Internet – współczesne medium komunikacji społecznej, „*Edukacja i Dialog" 2011, nr 5(6), s. 42.

7. Juszczyk S., *Internet jako przestrzeń badawcza w naukach społecznych*, Katowice 2011, s. 54-55.

8. Pinker S., *Efekt wioski. Jak kontakty twarzą w twarz mogą uczynić nas zdrowszymi, szczęśliwszymi i mądrzejszymi,* Wydawnictwo Charaktery, Kielce 2015.

9. Skrzypczak J. (red.), *Popularna encyklopedia mass mediów*, Wyd. Kurpisz SA, Poznań 1999.

10. Szpunar M., *Czym są nowe media – próba konceptualizacji, „*Studia Medioznawcze*"* 2008, nr 4, s. 32.

11. Wallace, P. M., *Psychologia internetu*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МАТЕРИНСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАВДАННЯ В РОБОТІ З ДІВЧАТАМИ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Пільчевська Леся
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Хлєбік С. Р.

Сучасне суспільство стикається з численними викликами у сфері сімейного виховання та збереження традиційних сімейних цінностей. Одним із ключових аспектів цього процесу є формування культури материнства, яка визначає готовність жінки до відповідального материнства, усвідомлення ролі матері у вихованні дитини, а також розвиток необхідних морально-етичних і психологічних установок. Особливо важливим є формування культури материнства у старшому підлітковому віці, коли відбувається активне становлення особистості, ціннісних орієнтацій та світоглядних переконань.

Проблема формування культури материнства розглядається у працях вітчизняних і зарубіжних науковців у різних аспектах. Зокрема питання готовності до материнства у своїх наукових роботах розкривали: С. Куц, М. Нероба, А. Кулик, Ф. Хорвата, О. Песоцька, О. Стрельник та інші. Теоретичні основи культури материнства і психологічної готовності до неї розглядали В. Сюсюка, В. Рибалка, Н. Гаража, А. Капська, М. Нероба, Н. Яремчук та ін. Значну увагу дослідники приділяють підготовці до батьківства і материнства учнівської та студентської молоді І. Бех, Л. Гончар, Л. Канішевська, В. Кравець, В. Сухомлинський, В. Шахрай.

Попри значну кількість наукових досліджень, проблема формування культури материнства саме у соціально-педагогічній роботі з дівчатами старшого підліткового віку залишається недостатньо вивченою. Це зумовлює необхідність подальших досліджень та розробки практичних рекомендацій для соціальних педагогів щодо ефективної підготовки молодого покоління до відповідального материнства.

Поняття «культура материнство» в дослідженнях науковців визначається як інтегрована життєва позиція жінки, що охоплює: почуття та емоції, пов'язані з бажанням і готовністю стати матір'ю; біологічну та фізичну здатність виносити та народити дитину; готовність взяти на себе відповідальність за народження та виховання дитини.

Культура материнства формується протягом усього життя під впливом багатьох біологічних і соціальних факторів, оскільки готовність до материнства з одного боку має сильну інстинктивну основу, а з іншого - це як особистісне навчання, що відображає попередній досвід стосунків з батьками, однолітками, партнером та іншими людьми [2].

У сучасній Україні соціально-політичний, науково-технічний розвиток призвели до підвищення професійного та освітнього рівня жінки, зростання її ролі у всіх сферах життя та одночасно сприяли виникненню таких явищ як криза сім'ї, девальвація цінностей материнства на індивідуальному та соціальному рівнях.

Виходячи з цього, основним завданням формування культури материнства у дівчат старшого підліткового віку в умовах закладу освіти є:

- формування навичок взаєморозуміння та спілкування між особами різних статей, формування здатності приймати (погоджувати) усвідомленні рішення;
- формування зрілої гармонійної особи;
- забезпечення здобувачів освіти актуальною інформацією, здатною допомогти адаптуватися до змін, які мають місце у період статевого дозрівання, прожити даний період (період дорослішання) із мінімальними психологічними втратами та досягти психологічного комфорту;
- інформування підростаюче покоління про важливість збереження репродуктивного здоров'я;
- інформування молоді про ВІЛ та інші інфекції, які передаються статевим шляхом;
- профілактика психосоціальної дезадаптації, формування основ адекватної статевої соціалізації молоді (юнаків та підлітків);
- профілактика незапланованої вагітності;
- формування у підлітків та юнаків основ здорового способу життя, позитивного відношення до планування сім'ї та відповідального батьківства.

Сучасні умови, а саме повномасштабна війна, впливає на готовність жінок народжувати, провокує різноманітні страхи, стрес, тривогу та емоційні зриви, які стають причинами неготовності молодих жінок до материнства. Саме тому для ефективної організації роботи щодо формування у дівчат старшого підліткового віку ціннісного ставлення до материнства потрібно створити сприятливі організаційно-педагогічні умови. Ось основні з них:

1. Створення сприятливого виховного середовища. Формування підтримувальної атмосфери у школі, позашкільних закладах, сім'ї. Включення теми материнства у виховні заходи, заняття, тренінги. Приклади позитивного досвіду материнства через зустрічі з мамами, бабусями, наставницями.

2. Комплексна освітньо-виховна робота. Впровадження спеціальних занять, тренінгів, проєктів з теми материнства, сімейних цінностей. Використання інтерактивних методів (дискусії, рольові ігри, ситуаційні задачі, моделювання). Ознайомлення з правовими, соціальними та психологічними аспектами материнства.

3. Співпраця з родиною. Проведення консультацій для батьків щодо їхньої ролі у формуванні сімейних цінностей. Організація спільних заходів для дівчат та їхніх матерів (зустрічі, творчі майстерні, конкурси). Створення сімейних клубів, де обговорюються питання сім'ї, виховання дітей.

4. Партнерство із соціальними інституціями. Залучення до роботи медичних фахівців, психологів, соціальних працівників. Організація зустрічей із молодими матерями, волонтерами. Співпраця із ЗМІ та соціальними мережами для популяризації позитивного іміджу материнства.

5. Розвиток особистісних якостей дівчат. Формування відповідальності, емпатії, турботливості, розуміння ролі жінки-матері. Використання психолого-педагогічних тренінгів для розвитку самосвідомості. Організація волонтерської діяльності у дитячих будинках, лікарнях, сімейних центрах.

6. Створення інноваційних педагогічних технологій. Використання арт-терапії, кіноклубів, ляльковых театрів для передачі сімейних цінностей. Розробка та реалізація

соціальних проєктів «Майбутнє материнство», «Я – майбутня мама». Проведення конкурсів, фестивалів, марафонів на тему сімейних цінностей.

Прикладом різноманітних проектів і програм, присвячених формуванню в учнівської молоді вмінь і навичок відповідального і усвідомленого батьківства є реалізація програм для майбутніх мам і для майбутніх тат “Відповідальне батьківство” (Медичний центр “ВАСЕДА”), “Відповідальне батьківство”, спрямовану на збільшення якості та кількості часу, який батьки проводять з дітьми. Розроблено та підтримуються Інтернет-ресурси молодим батькам: сайти “Материнство”, “Мамам про дітей”, “Школа молодих батьків”, “Школа молодої мами”, “Батькам дітей з особливими потребами”, “Розумна дитина” та ін [1].

Отже, формування культури материнства потребує цілісного, міждисциплінарного підходу з опорою на освітні, родинні та соціальні ресурси. Робота в цьому напрямку сприятиме формуванню у молоді відповідального ставлення до майбутнього батьківства, як важливої життєвої місії.

Література

1. Алєксєєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання: автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.05. Київ, 2017. 45 с.

2. Куц С. В. Формування особистісної готовності жінки до материнства. *Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя*, 2017, 114 с.

3. Лемещенко О. Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників готовності до усвідомленого батьківства : дис. … канд. психол. наук: 19.00.05 / Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєвєродонецьк, 2016. 224 с.

СЮЖЕТНО-РОЛЬОВА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ

Поліщук Єлизавета
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Проблема соціалізації особистості на етапі дошкільного дитинства набуває сьогодні особливої актуальності. За дослідженнями останнього десятиліття (Н. Гавриш, С. Литвиненко, С. Курінна, І. Рогальська та ін.), старший дошкільний вік розглядається як кінцевий етап початкової ланки соціалізації особистості на рівні дошкільного навчального закладу, як сензитивний період для засвоєння сукупності суспільних норм. По суті соціалізація означає включення дошкільника до певної соціальної спільноти, групи, дитячого колективу, визнання його законів, норм, правил існування, тобто його гармонійну адаптацію в суспільстві.

Дослідженням формування соціальної компетентності дошкільників займалися такі науковці: А. Богуш, Т. Пониманська, А. Куракін, А. Мудрик, Л. Новікова, В. Шепель, Л. Рувинський, І. Бех, В. Ляшенко, Савченко. У монографіях відомих вчених А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Піроженко визначаються методологічні підходи до розв’язання питання

формування соціальної компетентності дошкільників. Вітчизняні вчені Л. Артемова, Г. Бєлєнька, О. Кононко та інші підкреслюють, що ігрова діяльність є першою сходинкою у формуванні соціальної компетентності дошкільника.

А. Березовчук вважає, що *соціальна компетентність* виступає як якість людини, сформована у процесі оволодіння уявленнями і знаннями про соціальну дійсність, активного творчого освоєння соціальних відносин, що виникають на різних етапах і в різних видах соціальної взаємодії, а також трактується як засвоєння етичних норм, які є основою побудови та регулювання міжособистісних і внутрішньо-особистісних соціальних позицій, відносин [1, с. 4].

Проблема розвитку соціальної компетентності та емоційної спрямованості дошкільника на довкілля та самого себе належить до однієї з найважливіших у дитячій психології та педагогіці. Так, дослідники І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, С. Литвиненко, Т. Піроженко, Т. Пріма, Н. Шиліна та ін. у структурі соціальної компетентності виділяють емоційно-ціннісний, соціально-когнітивний та комунікативний компоненти.

О. Дурманенко розглядає соціальну компетентність як сукупність пізнавального, ціннісного, емоційного, оцінного та поведінкового компонентів. Це явище багатоаспектне, його формування можливе за умови комплексного розвитку емоційної, соціально-когнітивної, морально-ціннісної, комунікативної сфер [2, с. 55].

Особливе місце в процесі формування соціальної компетентності підростаючого покоління займає *ігрова діяльність*. Людство вибрало гру для стимулювання творчої активності дітей, формування у них навичок соціальної поведінки. Гра широко використовувалася як основний засіб соціальної інтеграції дітей ще за довго до того, як вона стала предметом наукових досліджень. Розвиваюча ігрова діяльність продуктивно використовується в освіті та вихованні дітей протягом всієї історії педагогіки, дозволяючи дітям відносно легко і невимушено пізнати себе і навколишній світ, органічно увійти до нього [2, с. 8]. Вплив гри на формування навичок соціальної компетентності особистості дошкільника полягає в тому, що, завдяки ігровому наслідуванню і рольовому перевтіленню він знайомиться з нормами і моделями поведінки і взаємин дітей і дорослих людей, які стають зразками для його власної поведінки. У грі дитина набуває основних навичок соціальної компетентності, необхідних для встановлення контакту і розвитку взаємодії з навколишнім світом.

Міжнародна конвенція прав дитини закріплює право дітей на ігри [3]. Тому, кожна дитина незалежно від умов, часу, відчуваючи потребу в іграх, повинна мати гарантовані можливості спроможність для ігор. Ігри обумовлюють фізичний, духовний, емоційний розвиток дітей, сприяють інтелектуальному процесу особистості, демонструють зразки цивілізованої соціальної поведінки, формують особистісні якості – відповідальність, ініціативність, самостійність [4, с. 73].

На даний час однією з форм організації педагогічного процесу у закладі дошкільної освіти, що дозволяє підсилити освітню діяльність, є ігрова технологія. Можна погодитися з думкою Н. Мачужак що пропонує, у зв'язку з розповсюдженням останніми роками ігрових технологій, розробки такої концепції, яка могла б стати основою для проектування і прогнозування нових ігор і одночасно давати пояснення особливостей гри як особливого виду виховної діяльності і засобу соціалізації, зокрема [5, с. 33].

Слід звертати увагу на організацію педагогічного процесу по відношенню до гри,

для якої дорослий створює умови, але безпосередньо в неї не включається. Організація умов виникнення сюжетно-рольової гри передбачає перенесення способу побудови гри та пов'язаних з ним ігрових умінь у різні ситуації в рамках спеціально створеної предметно ігрового середовища. З цією метою дітям дають у вільне користування той ігровий матеріал, який був використаний в навчальній грі, на заняттях.

Таким чином, формування соціальної компетентності дитини шести-семи років є важливим аспектом її подальшого розвитку та входження в соціум. Саме період старшого дошкільного дитинства вважається тим етапом коли в дитини формується «світосприйняття» та «світовідчуття». Важливу роль стосовно соціалізації дитини виконує гра, зокрема – сюжетно-рольова. Вона відіграє провідну роль у формуванні позитивних взаємовідносин дітей та формуванні позитивних морально-етичних якостей особистості старшого дошкільного віку.

Література

1. Березовчук А. Сутність та особливості формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць* / за заг. ред. Л. В. Зданевич, Л. С. Пісоцької, Н. М. Миськової, Л. О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 3-7.

2. Дурманенко О. Розвиток соціальної компетентності дошкільників у процесі спілкування з дорослими. *Молодь і ринок*. 2016. № 7. С. 54-60.

3. Конвенція ООН про права дитини. Всеукраїнський Комітет Захисту Дітей, 2004. 16 с.

4. Матвієнко С. І. Виховання самостійності у старших дошкільників у процесі занять художнім конструюванням. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки».* 2019. С. 71-76.

5. Мачужак Н. В. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей 6-7 років засобами інтеграції різних видів діяльності: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2021. 94 с.

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Прокопчук Вікторія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Сьогодні чи не найважливішими і найактуальнішими напрямами роботи з дошкільниками є національно-патріотичне та духовно-моральне виховання. Адже від того, яке зерно ми посіємо в душі дітей у дошкільному віці, таким паростком проросте воно в майбутньому, впливаючи на формування характеру та самосвідомості особистості.

Музейна педагогіка є інноваційною технологією у сфері особистісного виховання дошкільників, створює умови занурення особистості дитини у спеціально організоване розвивальне предметно-просторове середовище. Це досить новий, але вже популярний напрям освітньої діяльності. Використання засобів музейної педагогіки в закладах дошкільної освіти дає змогу пробудити в дітях відчуття приналежності до свого роду, до рідної землі, прагнення долучитися до культури українського народу, його історії, традицій [2; 4; 5].

Патріотичне виховання є одним із шляхів соціального розвитку дитини, що здійснюється в рамках залучення до соціальної дійсності. У трактуванні поняття «*патріотизм*» нам найбільше імпонує таке, що надане Н. Волошиною: це «шанування місця свого народження, місця постійного мешкання (малої Батьківщини), і своєї країни, (Батьківщини у широкому розумінні цього слова), любов і турботу про них. Це почуття виникає і розвивається, все більш соціалізуючись і збагачуючись, у процесі духовно-естетичного розвитку» [1, с. 72].

Вчена С. Матвієнко обґрунтувала можливості формування засад патріотизму у дітей передшкільного віку й вказала на те, що «формування у дітей старшого дошкільного віку образного мислення, уявлень про свою культурну та національну приналежність, емоційну сприйнятливість та співпереживання, розвиток інтересу до навколишнього світу, творчої уяви дозволяє говорити про можливість та необхідність закладання у дитини основ національної самосвідомості особистості в контексті виховання у неї основ патріотизму» [3, с. 183].

Одним із потужних сучасних засобів національно-патріотичного виховання молодого покоління є музейна педагогіка. Вперше поняття «*музейна педагогіка*» було науково обґрунтовано в Німеччині та розроблено й упроваджено в практику найважливіші музейно-педагогічні ідеї, організовано безпосередню участь музейних закладів в освітньому процесі закладів освіти.

Дослідник В. Снагощенко тлумачить *музейну педагогіку* як наукову дисципліну, що інтегрує знання з музеєзнавства, педагогіки, психології, яка вивчає історію освітньої діяльності музею, вплив музейних форм комунікації на аудиторію, використовує музейно-освітнє середовище з метою розроблення й упровадження нових методик, музейно-педагогічних програм у практичну діяльність [4, с. 13].

Реформування дошкільної справи в контексті гуманістичної парадигми освіти спонукало педагогів до активного використання музейної педагогіки в роботі з усіма суб’єктами освітнього процесу (дітьми, родинами вихованців, вихователями). Це пояснюється поглядом на музейну педагогіку як на важливий чинник пізнавального, естетичного, розумового і творчого розвитку дітей, одну з форм соціалізації дитини, що відбувається шляхом залучення її до історичної і культурної спадщини суспільства. Моделюючи освітній простір в дошкільному закладі та розглядаючи його елементи як засоби педагогічного впливу на дитину, вихователі дедалі частіше створюють куточки українознавства, тематичні виставкові експозиції у приміщенні групи чи виокремлюють приміщення для цілісного музею у якому організовують різноманітні просвітницькі програми для дітей та дорослих. Чи можна говорити про музей в дошкільному закладі, чи лише про його модель – питання неоднозначне.

Музейний простір, музейні експонати мають унікальну здатність впливати на інтелектуальні, вольові та емоційні сторони особистості дитини водночас. Кожна виставка, кожна експозиція є, власне, програмою передачі через експонати знань,

навичок, суджень, оцінок, почуттів. Саме музей дає змогу донести до дітей надбання культури, сформувати у них стійку потребу отримувати естетичну насолоду від творів мистецтва, поповнювати свої знання про видатних людей, історичні події тощо.

У процесі споглядання та взаємодії з музейним предметом у свідомості людини відбуваються певні зміни, її природа визначає та виявляє з глибин підсвідомості приховані до певного часу естетичні відчуття та поняття, що набувають для неї цілком нового значення та смислу. Відповідно виникає ефект причетності до експонату, «занурення» до певної історичної епохи та розуміння її значення, трансформація цього розуміння у дійсність [4, с. 7].

Специфіка освітньо-виховного процесу на матеріалах історичного музею полягає в тому, щоб допомогти дитині навчитися сприймати музейні експонати, розуміти мову експозиції, розбудити потребу до створення прекрасного у своєму побуті, сформувати почуття патріотизму. Мова йде про прилучення дітей до історії; знайомство з музеєм, музейними професіями, музейними експонатами; про оволодіння словниковим запасом на дану тематику; засвоєння навичок стійкого історичного сприйняття.

Для активізації дитячого інтересу використовується:

1) емоційна, яскрава, насичена прикладами розповідь педагога із власного досвіду відвідування музеїв у дитинстві;

2) обговорення з дітьми тематики екскурсії, представлення інформації про музей, його історію, колекції, призначення (без зайвих, що перевантажують деталей);

3) розглядання фотографій, проспектів про музей, виставки, книг з добіркою зображення предметів, аналогічних колекції музею;

4) проведення попередньої роботи з розглядання артефактів, документів, фотографій, книг, предметів, представлених у колекції музею;

5) спільне з дітьми обговорення правил поведінки з поясненням і демонстрацією необхідності їхнього дотримання. Щоб переконати дітей у необхідності дотримання правил, педагог повинен проводити ігрові завдання: навмисно говорити тихіше, говорити по мобільному телефону, перериваючи свою розповідь, уявляючи, що в музей хтось приніс улюблену тварину тощо [2].

Ознайомлення зі специфікою музейної роботи дозволить дітям зрозуміти, яку важливу роль відіграють музейні професії в збереженні історичних артефактів, наскільки відповідально треба ставитись до музейних експонатів, дізнаватися про історію давніх предметів, зберігати їх у певних умовах. Це розвиває у дітей інтерес до музею і музейної справи [5, с. 314].

Таким чином, музей та музейна педагогіка сприяють вирішенню освітніх завдань художньо-естетичного, історико-географічного і пізнавального розвитку дітей, стають основою пізнання історії краю і сприйняття краси. Ознайомлення зі специфікою музейної роботи дозволить дітям зрозуміти, яку важливу роль відіграють музейні професії в збереженні історичних артефактів, наскільки відповідально треба ставитись до музейних експонатів, дізнаватися про історію давніх предметів, зберігати їх у певних умовах. Це розвиває у дітей інтерес до музею і музейної справи.

Література

1. Волошина Н. Філософські погляди на сутність патріотизму як інформаційно-психологічну складову інформаційної безпеки. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2009. № 1 (4). С. 72–75.

2. Камінська В. Музейна педагогіка в практиці сучасного ДНЗ. Музейна справа у закладах освіти. Методичні рекомендації / укл. О. М. Вагеннік. Запоріжжя, 2020. 76 с.

3. Матвієнко С. І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: колективна монографія / за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2020. С. 169–197.

4. Снагощенко В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. 2010. 20 с.

5. Ціпан Т. Технології виховання в НУШ: музейна педагогіка. *Інноватика у вихованні*. 2023. Вип. 17. С. 312–321.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Радченко Альона
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Борисюк С. О.

Сучасні соціальні та соціально-педагогічні проблеми обумовлені глобальними змінами, політичними кризами, урбанізацією, цифровізацією, зростанням соціальної нерівності та впливом воєнних конфліктів. Усе це створює нові виклики для системи соціальної роботи, особливо у сфері підтримки сім'ї.

Одним із ефективних інструментів допомоги родинам у кризових обставинах є консультативний підхід, що базується на гуманістичних засадах та активному залученні клієнта до процесу вирішення проблем. Теоретичну основу консультативної практики складають такі підходи: когнітивно-поведінковий, системний, психодинамічний, гуманістичний тощо. Системний підхід, зокрема, розглядає сім'ю як цілісну динамічну систему, де кожен елемент впливає на загальне функціонування.

Соціально-педагогічна підтримка охоплює як надання соціальних послуг, так і освітню діяльність, що сприяє формуванню самосвідомості, критичного мислення, соціальної компетентності. Соціальні працівники мають бути не лише виконавцями інструкцій, а й фасилітаторами змін у житті клієнтів, що особливо важливо при роботі з родинами.

Міжнародна практика надання соціальних послуг демонструє різні моделі — від скандинавської системи загального добробуту до більш децентралізованих американських практик. Ключовими характеристиками успішних моделей є індивідуалізація допомоги, міжсекторальна взаємодія та мультидисциплінарність.

В Україні законодавчою основою є Закон України «Про соціальні послуги» (2019), що визначає категорії послуг, принципи їх надання та права отримувачів. Серед організаційних форм консультування — індивідуальні та групові консультації, мобільна робота, кризові інтервенції, онлайн-підтримка.

В умовах війни соціальні послуги зазнали трансформації, зокрема через появу нових цільових груп (внутрішньо переміщені особи, родини військовослужбовців тощо) та необхідність гнучких технологій реагування на кризи.

Інклюзивна соціальна робота є проявом принципу рівності та поваги до людської

гідності. Вона передбачає активне залучення сімей, які мають членів з інвалідністю або потребують спеціалізованої підтримки, до процесу прийняття рішень, планування та реалізації індивідуальних планів соціального супроводу.

Інклюзія реалізується як у сфері освіти, так і у сфері соціальних послуг. Важливу роль у цьому відіграє міжвідомча співпраця між соціальними службами, школами, медичними установами, громадськими організаціями. Консультування в інклюзивному контексті передбачає врахування особливостей клієнта, адаптацію форм подання інформації, доступність середовища, розвиток навичок батьківства.

Сьогодні хочу звернути увагу на одну з ключових тем сучасного суспільства – соціальні аспекти розвитку і виховання дітей і молоді. Саме діти та молодь є майбутнім кожної країни, тому питання їхнього гармонійного становлення, соціалізації та морального виховання є вкрай важливими.

1. Сім'я як первинне соціальне середовище. Сім'я – це перший інститут соціалізації дитини. Саме в родині дитина отримує первинні навички спілкування, моральні орієнтири, емоційну підтримку. Наявність турботливих батьків, стабільних умов життя, увага до потреб дитини створюють передумови для гармонійного розвитку.

2. Освітні заклади як простір соціального становлення. Школа, позашкільні установи, дитячі та молодіжні організації – це середовище, де формується соціальна активність, навички комунікації, відповідальність, громадянська позиція. Виховання в колективі сприяє розвитку толерантності, самоповаги та вміння співпрацювати.

3. Вплив соціального середовища і громади. Дитина розвивається не лише в родині та школі, але й у широкому соціальному контексті – у мікрорайоні, громаді, місті. Соціальне оточення, наявність позитивних прикладів, підтримка з боку громади мають великий вплив на формування цінностей та моделей поведінки.

4. Медійний простір і цифрове середовище. Сьогодні діти та молодь дедалі більше часу проводять у цифровому просторі. Соціальні мережі, відеоконтент, онлайн-ігри можуть як позитивно впливати на розвиток, так і нести загрози. Тому надзвичайно важливо формувати критичне мислення та навички безпечного користування інформацією.

5. Роль держави і соціальних служб. Завданням держави є створення умов для всебічного розвитку дітей і молоді: доступ до якісної освіти, медичних послуг, захист від насильства, підтримка родин у складних життєвих обставинах. Соціальні служби мають відігравати ключову роль у виявленні проблем і наданні своєчасної допомоги.

Висновки. Соціальні аспекти розвитку дітей і молоді охоплюють широкий спектр чинників – від сім'ї до глобальних впливів. Тільки в гармонійному поєднанні усіх елементів – родинного виховання, якісної освіти, безпечного соціального середовища, підтримки з боку держави – можливе повноцінне становлення особистості.

Література

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.05.2025).

2. Payne M. Modern Social Work Theory. Oxford: Oxford University Press, 2020. 464p.

3. Trevithick P. Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook. London: Open University Press, 2018. 400 p.

ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТРУДНОЩІВ У ДІТЕЙ ВПО, ВИКЛИКАНИХ ЗМІНОЮ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Скітченко Таїсія
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Тунгуєва С. В.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило масове вимушене переселення українців. І через ці події, на сьогодні, проблема подолання соціально-педагогічних труднощів у дітей ВПО є надзвичайно актуальною у зв'язку зі зростаючою кількістю таких учнів у закладах загальної середньої освіти.

Повномасштабна війна в Україні призвела до масового переміщення населення всередині країни. За даними міжнародних організацій, мільйони українців були змушені залишити свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Особливо вразливою категорією є діти, які внаслідок вимушеного переселення зазнають значного психоемоційного навантаження. Для дитини зміна місця проживання – це не лише географічний, але й емоційний та соціальний розрив: втрата друзів, школи, звичного середовища, іноді - членів родини.

Відсутність стабільності, почуття безпеки, пережитий досвід втрати або травми можуть призвести до порушення емоційного стану, соціальної ізоляції та дезадаптації в нових умовах. У зв'язку з цим постає потреба у комплексному підході до подолання соціально-психологічних труднощів, з якими стикаються діти ВПО.

Дослідження показують, що діти, які змушені були залишити рідну домівку, часто стикаються з низкою емоційних, поведінкових та соціальних проблем. До найбільш поширених труднощів належать:

1. Емоційні реакції: тривожність, підвищений рівень страху; емоційна нестабільність, плаксивість; депресивні настрої, апатія; агресивність або навпаки – замкненість. Відповідно до даних дослідження Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), ескалація війни значно вплинула на психологічне благополуччя дітей. Якщо у 2018 році в опитуванні HBSC (Health Behaviour of School Children), проведеному за методологією ВООЗ, 83 % школярів віком 11–17 років зазначили, що почуваються щасливими або дуже щасливими, то у 2023-му цей показник знизився майже вдвічі – до 47 % [1].

2. Соціальні труднощі: дистанційне навчання або складнощі в адаптації до нового колективу; відчуженість, труднощі у встановленні дружніх стосунків; булінг або самостигматизація.

Зі зменшенням кількості населення і втратою контролю над територіями зменшилася й кількість дітей, які відвідують дитячі садки та школи. Кількість дітей у дошкільних навчальних закладах зменшилася на 25 %, кількість учнів у школах – на 8 % у 2023 році порівняно з 2021-м. Із 3,9 мільйона школярів 10 % (390 000) проживають за кордоном і навчаються дистанційно. Окрім того, у 2023/24 навчальному році близько половини всіх школярів навчалося онлайн або в змішаному форматі.

Міністерство освіти розробляє комплексну політику для досягнення 100 % офлайн-освіти. Онлайн-навчання негативно впливає на дітей, позбавляючи їх соціальної взаємодії з однолітками та належної якості освіти.

Кількість випадків сексуального насильства над дітьми зросла на 67 % – з 526 до 880 між 2022 і 2023 роками. Дівчата і жінки, які зазнали зґвалтування, становили більшість випадків зґвалтування у 2023 році (76 %). Діти, які зазнали зґвалтування, становили 86 % усіх випадків зґвалтування у 2023 році. Серед тих, хто зазнав домашнього насильства, 8 % дітей. З усіх дітей, які стали жертвами злочинів, майже 40 % були віком до 14 років [1].

3. Порушення навчальної мотивації: зниження інтересу до навчання; труднощі з концентрацією уваги; відставання у навчальному процесі через зміну навчальних програм або нестабільне середовище.

Думка вчителів/вчительок вказує на те, що порівняно із 2021-2023 роками чи не вдвічі погіршився психоемоційний стан дітей – із 21 % до 52 %. Зросла тривожність учнів/учениць за цей же період: із 13 % до 38 %. Учні/учениці стали більш втомленими – відсоток зріс удвічі – із 33 до 68. Також учні/учениці на 30% більше почуваються напружено [2].

Педагоги назвали основним викликом в організації освітнього процесу у 2023-2024 навчальному році дуже помітне й суттєве зниження мотивації учнівства до навчання: 61 % – у містах та 64 % – у селах. Минулого року про це зазначили лише 50 % педагогів. Також 54% учителів/учительок міських шкіл і 48% учителів/учительок сільської місцевості акцентують на нестабільному психоемоційному стані учнів/учениць (минулоріч – 35 %). Значно погіршився й емоційний стан педагогів: про це говорять 21% вчителів/вчительок у містах і 16 % – у селах. Ще третина респондентів/респонденток б'є на сполох через брак підтримки з боку батьків учнівства [2].

4. Криза ідентичності та втрати: відчуття втрати дому, звичної культури, локальної приналежності; сум за рідним містом/селом, друзями, родиною; почуття провини або сорому через статус «переселенця».

У внутрішньо переміщених осіб в Україні внаслідок військової агресії Росії спостерігається неоднозначне переживання культурного шоку (або ж його відсутність). Оскільки вони переміщенні всередині тієї ж країни, то їм більшою мірою знайомі культура і мова приймаючих громад, проте значно зміненим є соціокультурне середовище, що вимагає налагодження нових соціальних зв'язків. У них не спостерігається повної культурно-психологічної спорідненості із приймаючими громадами, адже значна частина вимушених переселенців з Донбасу і Криму не знають української мови і не знайомі з багатьма українськими народними традиціями. Також дослідження показують, що деякі переселенці взагалі не зазнають культурного шоку, не відчувають депресії і тривоги, успішно адаптуються до умов іншої культури з перших днів переселення. Це обумовлюється як їхньою соціальною активністю, так і їхніми психологічними особливостями, зокрема стресостійкістю, здатністю до реалізації оптимальних стратегій виходу із кризових ситуацій та можливими наслідками психологічної травми внаслідок пережитого і переміщення, яка може розглядатися як кризова ситуація, що несе загрозу здоров'ю та життю, якої вони уникли внаслідок переселення [4]

Шляхи подолання соціально-психологічних труднощів дітей ВПО полягають саме в комплексній підтримці таких дітей та мають враховувати їхній індивідуальний досвід, вікові особливості та емоційний стан. Так, ключові напрями допомоги можуть включати психологічну допомогу у форматі проведення індивідуальних і групових консультацій. Має позитивний ефект використання арт-терапевтичних методик, ігротерапії, казкотерапії. Довели свою ефективність техніки стабілізації емоційного стану (дихальні вправи, візуалізація, тілесно-орієнтовані практики).

Наступним напрямом можу бути соціальна інтеграція, яка реалізується через організацію заходів для соціалізації у новому середовищі (гуртки, табори, екскурсії); створення інклюзивного та толерантного клімату в навчальних закладах; залучення дітей до спільних активностей із місцевими однолітками.

Важливою є підтримка родин та залучення їх до проведення тренінгів для батьків щодо особливостей підтримки дітей у кризових умовах; зміцнення родинних зв'язків; навчання батьків технік стрес-менеджменту та емоційної регуляції.

За місцем нового проживання дитини має бути відпрацьована й налагоджена міжвідомча взаємодія, яка включає координацію роботи психологів, педагогів, соціальних працівників; залучення громадських організацій, волонтерів, фондів до програм підтримки; забезпечення доступу до освітніх і соціальних послуг незалежно від статусу ВПО.

Подолання соціально-психологічних труднощів дітей ВПО потребує системного, комплексного та чутливого підходу. Надання психологічної допомоги, підтримка у сфері освіти, сприяння соціальній інтеграції та робота з родинами це ключові компоненти у формуванні стабільного емоційного фону та відновленні відчуття безпеки у дитини. В умовах триваючої війни важливо розвивати механізми стійкості (резилієнтності) аби допомогти дітям адаптуватися до нових реалій та не втратити здатність до особистісного зростання.

Література

1. Звіт «Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024». URL: https://texty.org.ua/d/2024/childhood-disrupted/ukr/ (дата звернення: 23.05.2025).

2. Криза мотивації та виснаження психіки: що найбільше заважало учням України у другий рік війни. URL: https://osvitoria.media/experience/kryza-motyvatsiyi-ta-vysnazhennya-psyhiky-shho-najbilshe-zavazhaye-uchnyam-ukrayiny-u-drugyj-rik-vijny/

3. Силкіна С. А. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3 (181). С. 69–79.

4. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді: монографія / [Алєксєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У КРИЗОВИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ: ДОСВІД ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Тертична Ангеліна
Комунальний заклад Сумської обласної ради «Путивльский педагогічний фаховий коледж ім. С. В. Руднєва», м. Путивль
Науковий керівник: спеціаліст ІІ категорії Костюк О. О.

Суспільний розвиток людства завжди був зацікавлений в особистості, яка за своїми соціальними, моральними і культурними орієнтаціями відповідала б його уявленням і потребам. Однією з основних вимог суспільства до особистості є система виховання як метод впливу на свідомість і поведінку людей. Проблема виховання традиційно належить до категорії актуальних і в той же час суперечливих. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Національна програма виховання дітей і молоді в Україні спрямовують навчально-виховну роботу сучасних закладів загальної середньої освіти на реалізацію прогресивних ідей минулого та їх використання у сучасній практиці української системи виховання

Разом з великою кількістю нових можливостей, що надає життя у XXI столітті, на жаль, доволі поширеними в глобалізованому світі стають нові соціальні виклики, які мають негативні впливи на процеси соціалізації та соціального виховання підростаючого покоління. Украй травмуючою подією сучасного життя для всіх категорій населення України взагалі та дітей та молоді, як вразливих категорій зокрема, стало повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року та наслідки перебування вже понад року всієї країни у військовому стані.

Виховна робота з молодими поколінням набуває особливого значення в умовах сучасного протистояння України російської військової агресії, бо дозволяє забезпечити впевненість у можливостях нашої держави зберегти найцінніший скарб – генофонд нації та можливості її процвітання у майбутньому. В умовах загрози свободи і незалежності, особливої важливості збереження стійкості й сили духу для перемоги й подальшого сталого розвитку, звернення до витоків мудрості українського народу, осмислення законів і закономірностей прогресивного індивідуального і суспільного розвитку, визначених видатними його світами є, як ніколи, актуальним [2, с. 186].

Соціальне виховання – непересічне явище у системі «суспільство – людина»: явище у першу чергу світоглядне, яке втілилося у відповідну систему окультурення молоді, звичайно у межах його розуміння за делегованими йому цілями і засобами їх досягнення. Важливо враховувати, що цілі й засоби, які репрезентують процес окультурення, тобто входження суб'єкта в культуру суспільства, мають історичний сенс, відповідають певній епосі розвитку людства, не є сталою у часі величиною. У цьому зв'язку є всі підстави стверджувати, що якраз цивілізація на капіталістичній стадії розвитку породила гостру потребу в масовому організованому вихованні молодого покоління. Це XIX вік і найбільш розвинені США та деякі країни Європи. Вони

й стали замовниками особистості, яка б була високопродуктивною силою у досягненні цілей капіталістичного суспільства.

Нинішній стан речей покладає на соціальне виховання ряд завдань із формування соціальних цінностей, орієнтирів та переконань, що дозволять досягнути соціалізації у життєдіяльності дітей та молоді. Реалізація соціального виховання особистості здійснюється фахівцями соціальної сфери на основі суб'єкт-суб'єктного принципу взаємодії з використанням ефективних форм, методів, засобів [11, с. 109–117].

У теперішній час традиційні підходи до виховання молоді є актуальною потребою в умовах, коли Україна стикається викликами війни. Сукупність цих подій створюють особливі умови для становлення особистості, формування громадянської позиції та розвитку морально-етичних цінностей. Війна впливає на світогляд молоді, її пріоритети та життєві орієнтири, тому методи навчання необхідно адаптувати до нових реалій, щоб відповідати потребам суспільства. У цьому контексті соціальне виховання стає інструментом, який не тільки розвиває особистість, а й зміцнює її на шляху до зрілості, стійкості та адаптивності. Формування у молоді здатності долати стрес та віри в краще майбутнє є одним із ключових завдань [4, с. 135]. Сучасні методи соціального виховання, наприклад, такі як групові тренінги, активне залучення до волонтерських ініціатив, арт-терапія та психологічний супровід, допомагають розвивати у молоді такі важливі якості, як емпатія, відповідальність, прагнення до справедливості та соціальна активність.

У воєнний час важливим залишається соціальне виховання та впровадження технологій, які сприяють інтерактивності та доступності. Наприклад, цифрові платформи, такі як освітні онлайн-портали, мобільні додатки та соціальні мережі, дозволяють створити умови для обговорення важливих соціальних тем, формування спільнот однодумців та підтримки контакту з менторами та психологами. Ці ресурси допомагають молоді мати можливість отримати важливі знання та практичні навички. Вони зможуть знайти підтримку в соціальних і психологічних труднощах, з якими вони стикаються.

Таким чином використання таких технологій відкриває нові можливості для побудови освітнього процесу, зокрема у сфері залучення молоді до вирішення реальних проблем суспільства. Молодь може застосувати власні знання та навички на благо суспільства завдяки інтеграції освітніх та соціальних платформ. Під час війни такі ініціативи формують не лише суспільну свідомість, а й патріотичні почуття, готовність працювати на благо країни, виробляють стійку громадянську позицію. Одним з головних аспектів соціального виховання є формування стресостійкості й емоційної компетентності. Війна і її наслідки — це серйозне випробування для емоційного стану людей, які можуть переживати тривогу, невпевненість у майбутньому, страх і відчуття небезпеки. Для подолання складнощів сучасні методики виховання застосовують елементи арт-терапії, музичної та театральної діяльності, медитацій і тренінгів з емоційного інтелекту. Завдяки цим практикам молодь ефективно може виражати свої емоції, розуміти їхню природу, керувати своїм емоційним станом у складних ситуаціях і спрямовувати свої почуття на конструктивну діяльність [1, с. 23].

Соціальне виховання особистості в умовах війни формується завдяки роботі з боку дорослих — наставників, педагогів, соціальних педагогів, психологів. Вони є

джерелом стабільності та мудрості для молоді. В умовах соціальної напруги та нестабільності саме ці люди виконують роль моральних авторитетів, котрі допомагають молодим людям знайти в собі сили для подолання труднощів, залишатися оптимістичними та сприймати будь-яку ситуацію як можливість для саморозвитку [3, с. 186].

Отже, соціальне виховання дітей під час війни передбачає створення середовища, яке сприяє розвитку емоційної стійкості, соціальної адаптації та підтримки психічного здоров'я в складних умовах, а важливими аспектами соціального виховання під час війни потрібна емоційна підтримка та розмова, створення безпечного середовища, залучення до корисних справ, приклад батьків та вчителів, навчання навичок виживання та психологічна підтримка. У разі потреби важливо звернутися до психолога або фахівця з питань психічного здоров'я для отримання професійної допомоги.

Література

1. Гордієнко Н. В., Бобела С. І. Соціальне виховання як науково-педагогічна категорія. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки».* 2018. № 1. С. 23–29.

2. Поліщук Ю. Й. Соціальне виховання учнівської молоді як важлива педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. № 2. С. 186–188.

3. Сушик Н. С. Сутність і мета технологій соціального виховання особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2018. № 24 (І). С. 109–117.

4. Тюльпа Т. М. Соціальне виховання як соціокультурний компонент цілеспрямованого впливу на соціалізацію студентської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2016. № 133. С. 229–232.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ В ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

Удовик Вікторія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Економіка відіграє важливу роль у сьогоденні. На сьогоднішній день, ринок праці вимагає особистість, яка буде володіти знаннями в економічній сфері, буде прагнути до цілеспрямованої реалізації своїх можливостей. Усе це висуває перед системою освіти завдання – формування основ елементарної економіки, починаючи з дошкільного дитинства. Найчастіше системою економічного виховання в дошкільному навчальному закладі ознайомлюють дітей з чотирьох років, використовуючи при цьому ігрові прийоми. Заняття з економіки виховують у дітей ощадливість, економність,

бережливе ставлення до власних речей тощо. При цьому важливо, щоб дошкільники усвідомлювали себе не тільки членами сім'ї, а і суспільства, маленькими громадянами своєї держави.

Особливості життя в сучасному соціумі вимагають зниження вікових меж для початку економічного виховання й соціалізації дітей як фундаментальної бази для подальшої економічної освіти, що є невід'ємною умовою успішної соціалізації взагалі. Традиційна освіта, на жаль, недостатньо сприяє формуванню в дітей готовності до принципово нових економічних, соціально-політичних і духовних відносин.

Сучасні науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, А. Сазонова, Г. Шатова розглядають економічне виховання як один з важливих компонентів соціалізації дитини – *економічної соціалізації,* складовими якої є елементарні економічні знання, сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, які ми визначаємо необхідними для успішної економічної діяльності.

Економічна соціалізація (за А. Залізняк) – це об'єктивний процес засвоєння індивідом економічних поглядів, зразків економічного поводження, освоєння соціальних ролей, навичок, цінностей, пристосування особистості до соціальних норм [2, с. 3].

У широкому розумінні економічну соціалізацію можна розглядати як процес становлення економічного мислення, у тому числі процес інтеріоризації нової реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, формування навичок економічного поводження й реалізація їх у реальній дійсності. Метою економічної соціалізації є вироблення адекватних і гармонійних уявлень з економічної сфери життєдіяльності, знання основних економічних категорій, розвиток елементарних навичок економічного поводження.

А. Сазонова вказує на те, що процес формування економічного досвіду відбувається через одночасне засвоєння досвіду попередніх поколінь у вигляді сталих економічних законів та понять і власної економічної діяльності людини. Отже, економічний досвід є водночас результатом та необхідною умовою економічної діяльності [5, с. 6]. Дослідниця С. Матвієнко говорить, що під «специфічними цілеспрямованими способами передачі соціального досвіду визначаються навчання та виховання» [4, с. 24].

На думку Т. Богдан, Н. Найдьон, результати економічного виховання будуть виявлятися в усвідомленому відношенні дітей до праці батьків і взагалі до будь якої праці; в їх поведінці, при вирішенні питань ефективності витрачання всіх ресурсів: грошових, одягу та взуття, електроенергії та води, їжі та відходів, часу і здоров'ю, своєму і всіх членів сім'ї, вихователів, майна дитячого саду; в здатності до правильного вибору ситуації, пов'язаної з економічною діяльність; у виробленні почуття господаря нарівні зі старшими членами сім'ї, а також відповідального ставлення до свого майна, до майна дитячого саду, до майна товаришів; у прагненні до підвищення доходів сім'ї [1, с. 299].

Такі науковці як С. Іванчук [3], А. Сазонова [5] надають великого значення економічній освіті дітей у закладі дошкільної освіти, вихованню у них якостей раціонального споживача, зорієнтованого на ощадливе ставлення до власних і громадських ресурсів. Вони підкреслюють значення економічних знань як складової соціалізації дитини, її життєвої компетентності в цілому та визначають зміст знань та уявлень, які допоможуть у здійсненні споживчої освіти дітей виробляють, про якісні

характеристики товару, необхідність вдумливого добору товарів, правила користування речами, про житлово-комунальні послуги, гроші, рекламу тощо [9, с. 23].

Ми погоджуємося з думкою С. Іванчук стосовно того, що у часи соціальних негараздів актуалізується й посилюється соціалізуюча складова діяльності державних освітньо-виховних установ [3, с. 126]. На сьогодні специфіка діяльності закладу дошкільної освіти визначається його освітніми та виховними можливостями, тим, що він інтегрує родинні функції соціалізації дітей відносно різних аспектів даного процесу.

Таким чином, встановлено, що економічна соціалізація – це об'єктивний процес засвоєння індивідом економічних поглядів, зразків економічного поводження, освоєння соціальних ролей, навичок, цінностей, пристосування особистості до соціальних норм. У період передшкільного дитинства набувається відповідний життєвий та соціально-економічний досвід, який є важливим для подальшого життя та навчання дитини у початковій школі.

Література

1. Богдан Т. М., Найдьон Н. В. Формування економічного досвіду старших дошкільників. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. 2015. Вип.125. С. 296–300.

2. Залізняк А. М. Гра як засіб економічної соціалізації старших дошкільників: URL: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream (дата звернення: 25.05.2025).

3. Іванчук С. А. Виховання у дітей передшкільного віку основ культури споживання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Славянск, 2017. 310 с.

4. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 106 с.

5. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2007. 21 с.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СЕРЕД ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Федоренко Юлія
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Тунгуєва С. В.

Соціальні аспекти розвитку та виховання дітей і молоді є основою для формування особистісних і соціальних навичок, які допомагають людині адаптуватися у суспільстві. Особливо важливою є соціальна підтримка в ранньому віці, адже саме на цьому етапі закладаються основи поведінки, міжособистісних взаємин, а також самоповаги і здатності долати труднощі. Соціальні інституції, зокрема школи, дитячі садки, соціальні служби, відіграють важливу роль у цьому процесі, адже на них покладається завдання сприяти розвитку дітей через впровадження інклюзивних програм і соціальних ініціатив.

Водночас сучасне суспільство стикається з численними соціальними викликами, такими як булінг, насильство, дискримінація. Ці негативні явища часто мають довготривалі наслідки для психічного і соціального розвитку дітей. Зокрема, булінг серед молодших школярів є поширеною проблемою, яка впливає на їхній емоційний стан, успішність у навчанні та взаємодію з однолітками. Саме тому соціальна робота повинна активно реагувати на такі проблеми через профілактику та підтримку постраждалих.

Концепція безпеки закладів освіти передбачає, що з метою ефективного попередження та протидії негативним безпековим явищам в освітньому середовищі може забезпечитись шляхом:

– посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них;

– запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки;

– впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти;

– трансформації психологічної служби системи освіти та психологічного супроводу з урахуванням впливу військової агресії на учасників освітнього процесу;

– удосконалення нормативно-правової бази у сфері громадської безпеки в частині підвищення ефективності попередження та недопущення вчинення правопорушень в закладах освіти [1].

В Україні створено та успішно апробовано унікальну концептуальну рамку «Безпечна і дружня до дитини школа», що вбирає елементи найвідоміших у світі моделей шкіл, як-от: «Безпечна школа», «FRESH — універсальна рамка для ефективного забезпечення здоров'я у школах», «Школа сприяння здоров'ю», «Школа, дружня до дітей», «Індекс здоров'я» тощо.

Концептуальна рамка Безпечної та дружньої до дитини школи забезпечує на рівні закладу освіти інтеграцію ключових компонентів Нової української школи, а саме:

– компетентнісного навчання учнів, підвищення кваліфікації вчителів;

– сприятливого освітнього середовища, ефективного самоврядування;

– спрямована на реалізацію права дітей навчатися у безпечній і дружній школі - місці, у якому діти і дорослі почуваються безпечно і комфортно, яке дарує дітям відчуття єдності, дає можливість проявити себе, вселяє надію і породжує впевненість у майбутньому;

– враховує важливі чинники організації шкільного життя, містить систему показників і зручні інструменти для планування, моніторингу та оцінки заходів, спрямованих на підвищення рівня безпеки, комфорту, якості навчання і самоврядування закладу освіти;

– надає можливість усім зацікавленим сторонам визначити рівень безпеки, психосоціального комфорту, ефективності навчання і самоврядування закладу за сукупністю релевантних показників;

– забезпечує формування комплексного плану вдосконалення закладу освіти на основі системного аналізу його сильних і слабких сторін;

– пропонує просту схему, інструменти і ресурси для організації процесу вдосконалення закладу освіти [6].

Завданнями діяльності щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) в закладі освіти є:

– створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, що включає психологічну та фізичну безпеку учасників освітнього процесу;

– визначення стану, причин і передумов поширення булінгу (цькування) в закладі освіти;

– підвищення рівня поінформованості учасників освітнього процесу про булінг (цькування);

– формування в учасників освітнього процесу нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, усвідомлення булінгу (цькування) як порушення прав людини;

– заохочення всіх учасників освітнього процесу до активного сприяння запобіганню булінгу (цькуванню) [2].

Одним із основних напрямів соціальної роботи в контексті профілактики булінгу є створення безпечного середовища в освітніх установах. Це включає не лише встановлення правил, які забороняють агресивну поведінку, а й навчання дітей та дорослих методам мирного вирішення конфліктів. Програми соціальної профілактики мають включати тренінги для педагогічних працівників, психологів і батьків, щоб вони могли ефективно виявляти перші ознаки булінгу та оперативно на них реагувати.

Для більш ефективної роботи з молоддю важливим є також розвиток інклюзивних програм, спрямованих на інтеграцію дітей з особливими потребами в загальноосвітні заклади. Така робота є важливою, оскільки дає дітям з обмеженими можливостями рівні можливості для соціалізації і розвитку. У цих програмах враховуються індивідуальні потреби кожної дитини, а також спеціалізовані методи допомоги, такі як арт-терапія, логопедичні заняття та соціально-психологічна підтримка.

Соціальні працівники повинні працювати не тільки з дітьми, але й із їхніми родинами. Це допомагає створити стійку систему підтримки, в якій батьки мають доступ до необхідної інформації та ресурсів. Програми, що включають навчання батьків і педагогів, є важливим аспектом соціальної роботи, оскільки допомагають створити гармонійне середовище для розвитку дітей.

Важливо зазначити, що профілактика булінгу не обмежується лише освітніми установами. Соціальні служби, неурядові організації, а також державні програми повинні працювати разом для забезпечення комплексної підтримки дітей, особливо в кризових ситуаціях. У цьому контексті соціальна робота має стати активним учасником в вирішенні проблем, що виникають внаслідок соціальної ізоляції або психологічного насильства серед дітей.

Робота з дітьми з особливими потребами, зокрема через арт-терапію, має важливе значення, адже цей метод дозволяє дітям виразити свої почуття, розвивати творчі здібності та соціальні навички. Враховуючи це, соціальна робота вимагає постійного вдосконалення підходів і методів, спрямованих на підтримку та інтеграцію дітей в суспільство.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що успішна соціальна робота в галузі профілактики булінгу та розвитку інклюзивних програм має бути комплексною і

включати взаємодію педагогів, психологів, соціальних працівників та батьків. Тільки завдяки такій взаємодії можна досягти позитивних результатів у розвитку молодого покоління, створити безпечне середовище для навчання і розвитку кожної дитини.

Література

1. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. Київ: Алатон, 2020. 64 с.

2. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text (дата звернення: 20.05.2025).

3. Іванова О. М. Психологія та соціальна робота в освітніх установах. Київ: Академія, 2019.

4. Макаренко А. В. Соціальна інтеграція дітей з особливими потребами: стратегії і підходи. Львів: Наукова думка, 2020.

5. Петренко Л. А. Психосоціальна підтримка дітей з обмеженими можливостями. Київ: Логос, 2021.

6. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 20.05.2025).

7. Семко І. І. Індивідуальна та групова соціальна робота з дітьми з особливими потребами. Харків: Фоліант, 2020.

8. Сидоренко Т. В. Соціальна профілактика булінгу в школах. Одеса: Університетська книга, 2018.

ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯХ З ОДНОЛІТКАМИ

Хохлова Єлизавета
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Хлєбік С. Р.

Зростання ролі інтернет-комунікацій у житті підлітків супроводжується новими викликами, серед яких особливе місце займає агресивна поведінка у цифровому середовищі. Такі прояви, як кібербулінг, словесні образи, погрози, соціальне виключення та маніпуляції, є серйозним психологічним і соціальним фактором, що впливає на формування особистості та міжособистісні стосунки.

Емпіричні дані свідчать про наявність зв’язку між рівнем агресивної поведінки підлітків та їхніми індивідуально-психологічними характеристиками. Так, за результатами дослідження О. А. Іванової, більшість підлітків мають середній (52,7 %) або високий (38,9 %) рівень агресії, при цьому найпоширенішою є вербальна форма (30,5 %). Згідно з психогеометричним тестом, окремі типи особистості демонструють схильність до певних форм агресії: зокрема, 80% учнів з типом «коло» схильні до вербальної агресії, тоді як 100% підлітків з типом «прямокутник» проявляють виключно

самоагресію. Це підкреслює значущість врахування особистісних особливостей при аналізі причин агресивної поведінки у підлітковому віці. [3, с. 49-52].

Результати оцінки поширеності кібербулінгу серед підлітків суттєво залежать від обраного способу опитування. Водночас, незалежно від методики, було виявлено сталу закономірність: підлітки, які зазнавали агресії в інтернеті, демонструють нижчий рівень емоційного благополуччя. Це свідчить про серйозний психологічний вплив кібербулінгу [4, с. 1933].

У психологічній науці профілактика агресивної поведінки визначається як система цілеспрямованих заходів, спрямованих на попередження, зменшення або усунення факторів ризику, що призводять до агресивних дій. Вона включає інформування, формування соціальних навичок, розвиток емоційної сфери та створення підтримувального середовища [2, с. 63].

Соціальні педагоги розглядають профілактику агресії як комплексний вплив на особистість та її оточення, зосереджуючись не лише на індивідуальній роботі, а й на взаємодії з родиною, школою та громадою. Для них ключовими є раннє виявлення та втручання, розвиток просоціальних навичок (емпатія, комунікація, мирне вирішення конфліктів) та створення безпечного й підтримувального середовища. Соціальні педагоги активно працюють з батьками, консультуючи їх щодо позитивного виховання, організовують змістовне дозвілля для молоді та взаємодіють з громадою для створення єдиної системи підтримки. Вони також займаються корекцією девіантної поведінки, підкреслюючи, що профілактика агресії – це системна робота для гармонійного розвитку особистості у здоровому соціальному контексті.

Серед основних підходів до профілактики агресії виділяють когнітивно-поведінковий, соціально-контекстуальний та гуманістичний. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, агресивна поведінка формується через наслідування моделей, які спостерігає індивід у своєму середовищі, зокрема у медіапросторі [1, с. 53]. Тому один із ключових напрямів профілактики — формування у підлітків критичного ставлення до контенту, що популяризує насильство, та розвиток навичок рефлексії й самоусвідомлення.

У профілактичній роботі з підлітками важливо враховувати їхню потребу у самостійності та спілкуванні з однолітками. Тому застосовуються інтерактивні групові заняття та тренінги для розвитку життєвих навичок, критичного мислення, емпатії та толерантності. Ефективним є метод "рівний-рівному", де підлітки-лідери проводять просвітницькі заходи. Залучення до проєктної діяльності та волонтерства допомагає реалізувати потенціал підлітків у конструктивному руслі. Для підлітків з вираженими проблемами застосовуються індивідуальне консультування та психологічний супровід. Арт-терапевтичні та ігрові методи допомагають висловити емоції в безпечний спосіб. Важливою є робота з батьками через консультування та семінари. Крім того, ключове значення має створення підтримувального та безпечного середовища в освітніх закладах та громаді, включаючи доступ до молодіжних центрів та клубів за інтересами.

Довіра та безпека означає, що надзвичайно важливо створити таке середовище, де кожен підліток почуватиметься вільно, може відкрито говорити про свої емоції, конфлікти, які його турбують, та страхи, що їх огортають.

Замість того, щоб вдаватися до директивного впливу чи вказування, що робити, необхідно застосовувати методи, які активно підтримують самостійність підлітків у їхньому виборі та формуванні особистої відповідальності за свої дії.

Найефективнішими формами роботи є ті, що передбачають активну участь самих підлітків. До таких форм належать тренінги, де вони можуть відпрацьовувати відповідні навички; рольові ігри, що дозволяють проживати різні ситуації; дискусії та моделювання реальних життєвих сценаріїв.

Оскільки підлітки надзвичайно сильно орієнтовані цінності своєї референтної групи, профілактичні заходи, проведені в колективі однолітків, часто виявляються значно ефективнішими, ніж індивідуальна робота з кожним підлітком окремо.

Цифрова компетентність передбачає підвищення загальної обізнаності підлітків щодо правил безпечної поведінки в інтернеті, навчання їхнім навичкам розпізнавання різних форм онлайн-агресії та розвиток основ кіберетики для відповідального спілкування в цифровому просторі.

Суттєве значення мають також ціннісно-мотиваційні аспекти профілактики. Формування гуманістичних цінностей, емпатії, поваги до інших, позитивного соціального самосприйняття знижує потребу у демонстрації сили та домінування як засобу самоствердження. За даними Долларда і Міллера, агресія часто є реакцією на фрустрацію — у підлітків це може формуватися на основі соціальна ізоляція, нерозуміння з боку дорослих, невизнання у групі [5, с. 24].

Однією з ключових причин виникнення та посилення агресії є навчання через соціальне навчання через пропаганду форм і моделей поведінки, які мають асоціальний характер. Цей феномен проявляється у тому, що люди здатні наслідувати агресивні дії, які вони бачать у інших. Окрему увагу слід приділяти рольовим моделям поведінки і ставлень, які формуються у цифровому просторі. Вони нав’язуються підліткам у через пропаганду агресивних форм поведінки рекламованих персонажів, які можуть бути як реальними людьми, так і вигаданими образами. Їхній вплив посилюється доступністю та постійним контактом, що створює ілюзію близькості. До них належать лідери думок та блогери з YouTube, TikTok, Instagram, X, які діляться своїм життям та ідеями, приваблюючи підлітків харизмою та "реалістичністю", що може призвести до переймання агресивних висловлювань.

Також це персонажі відеоігор, особливо популярних онлайн-ігор, де агресивна поведінка персонажів транслюється і сприймається підлітками як соціально прийнятна норма. В такий спосіб інфлюенсери впливають на формування життєвих цінностей своїх прихильників та їх ставлення до явищ і подій оточуючого світу.

Особливо сильний вплив мають моделі, що володіють високим статусом і користуються попитом в підлітковому середовищі— це можуть бути лідери думок, медійні персони чи навіть персонажі з відеоігор. Коли такі "авторитетні" фігури демонструють агресію, це може сприйматися як норма або навіть як ефективна стратегія досягнення цілей, що призводить до її засвоєння та відтворення [1, с. 50-110].

Відсутність у підлітків критичного мислення та емпатії призводить до наслідування цих шаблонів, тому медіаосвітній компонент є вкрай важливим для навчання підлітків аналізу контенту та розпізнавання маніпуляцій. Тому до профілактики важливо включати медіаосвітній компонент: аналіз контенту, розпізнавання маніпуляцій, обговорення реальних історій кібербулінгу.

Таким чином, ефективна профілактика агресивної поведінки підлітків в інтернет-комунікаціях повинна базуватися на урахуванні вікових особливостей, мотиваційних установок, впливу групових норм і медіа. Це комплексна робота, яка має здійснюватися не лише психологами, а й педагогами, батьками, самими учнями, з залученням міждисциплінарних ресурсів і сучасних цифрових інструментів.

Література

1. Бандура А. Aggression: A Social Learning Analysis. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1973. 390 p.

2. Гривна Д. Вплив соцмереж на формування агресивності підлітків. Київ, 2023. 63 с.

3. Іванова О. А. Прояви агресивності у дітей підліткового віку. Збірник наукових праць, вип. 6, 2016, с 49-52

4. Brochado S., Fraga S., Soares S., Ramos E., Barros H. Cyberbullying Among Adolescents: The Influence of Different Modes of Inquiry // Journal of Interpersonal Violence. 2021. Vol. 36, № 3–4. P. 1933–1950.

5. Dollard, J., & Miller, N.E. Personality and psychotherapy. New York : McGraw-Hill,1950. 209 p.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІСТЬ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЗДОРОВ'Я

Чернєцова Наталія
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

Формування в дітей та молодого покоління ставлення до власного здоров'я як до найвищої людської цінності – одне з основних завдань держави. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, в освітньому напрямі «Особистість дитини» наголошено на тому, що дитина повинна володіти елементарними знаннями про основні чинники збереження здоров'я, розуміти значення для зміцнення здоров'я і запобігання захворюванням загартування, щоденної ранкової гімнастики, плавання, масажу, фізіотерапії, правильного харчування, безпечної поведінки, гігієни тіла.

Проблемі формування ціннісного ставлення в дітей дошкільного віку присвячено наукові пошуки педагогів-дослідників: Г. Бєлєнької, О. Богініч, В. Маршицької, М. Роганової, З. Плохій, Т. Поніманської. У працях Г. Бєлєнької, Т. Бойченко, І. Брехмана, О. Дубогай, О. Іванашко, В. Оржеховської, С. Свириденко та ін. значну увагу приділено розгляду проблеми формування здорового способу життя молодого покоління. Окремі аспекти формування ціннісного ставлення дітей до власного здоров'я розкрито в дисертаційному дослідженні Т. Андрющенко [1, с. 36].

Сучасна наука свідчить, що здоров'я людини є складним феноменом глобального значення, який може розглядатися як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорія, як індивідуальна і суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з навколишнім середовищем, що, у свою чергу,

постійно змінюється [3].

Загальноприйнятим у міжнародному обігу є визначення здоров'я, яке викладене у преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) (1948 р.): «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад» [1, с. 44]. У цьому визначенні підкреслюється взаємозв'язок між складовими здоров'я, що саме в сукупності визначають стан здоров'я людини.

Учені, які займаються дослідженням феномена здоров'я людини, а саме: Г. Апанасенко, І. Брехман, В. Дімов, Ю. Лисицин, В. Петленко та ін., даючи визначення поняття здоров'я, одностайно дотримуються думки, що в його сутність вкладається набагато глибший зміст, ніж лише відсутність хвороб. У власних визначеннях учені акцентують увагу на різних аспектах цього феномена.

За А. Вітченко, ціннісне ставлення до здоров'я – це особливе ставлення людини до здоров'я, що виражається в усвідомленні його цінності як необхідної передумови для повноцінного життя людини і супроводжується активно-позитивним прагненням до його збереження і зміцнення [2, с. 184]. Дослідниця Т. Андрющенко розглядає поняття «ціннісне ставлення до власного здоров'я» щодо дітей старшого дошкільного віку як усвідомлення ними здоров'я як особистісної цінності, активна спрямованість на пізнання основ здоров'я, самостійне дотримання здорового способу життя [1, с. 36].

Ціннісне ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку є складним новоутворенням. Воно характеризується наявністю в дошкільників необхідних знань про основи здоров'я, мотивації щодо його збереження, усвідомлення цінності здоров'я, навичок здорового способу життя. На формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку особливий вплив мають соціальні чинники.

Перш за все – це ставлення суспільства до здоров'я як до цінності. Таке ставлення дитина сприймає через поведінку дорослих, що її оточують, а також розкриття здоров'язберігаючої тематики в літературних творах, народних та сімейних традиціях тощо. Це справжнє джерело розвитку, оскільки саме в ньому «записана» програма того, які психічні здібності мають у дитини виникнути, і визначені конкретні засоби для «переводу» цих здібностей із соціальної форми в процесуальну індивідуальну» [1; 3; 5].

На думку Л. Сущенко, «основним критерієм оцінки стану здоров'я є рівень здатності людини пристосовуватися (адаптуватися) в нашому складному і вимогливому світі і рівень фактичного пристосування людини, рівень її соціального статусу й самопочуття у цьому світі» [5, с. 34]. Актуальною для нашого дослідження є висновки І. Литвиненко, які стосуються здоров'я дитини. Автор пов'язує її фізичний розвиток і здоров'я з інтелектуальною та соціальною активністю, формуванням особистості та індивідуальності, тобто здоров'я сприймається вченими як чинник виконання індивідом своїх соціально-біологічних функцій в умовах фізичного і психічного благополуччя.

Вчена О. Богініч, розглядаючи проблему формування в дітей ціннісного ставлення до здоров'я, визначає необхідність дотримання послідовності процесу формування системи цінностей у індивіда, а саме (рис.1.) [2, с. 56]:

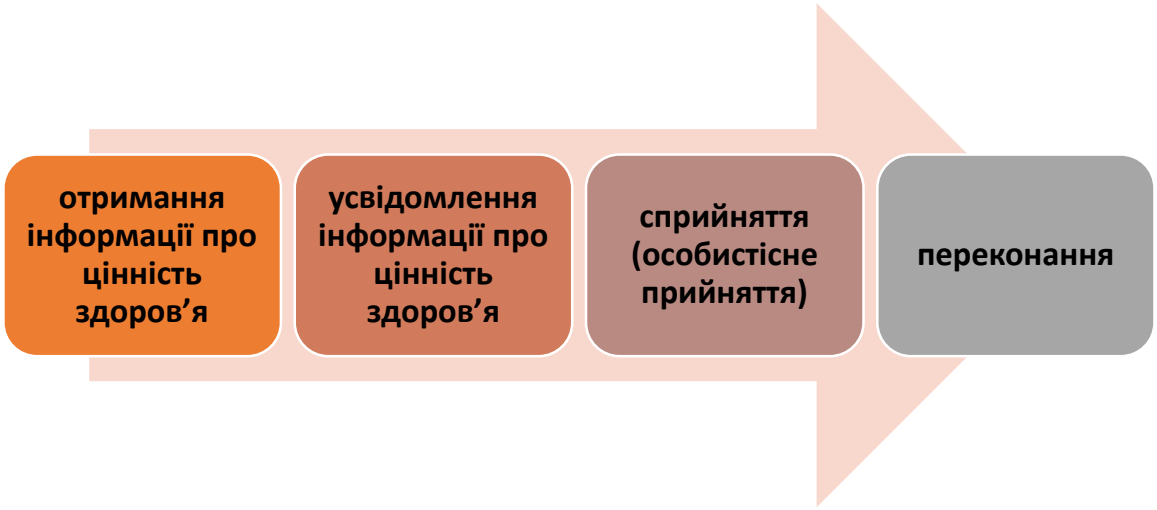

Рис. 1. Послідовність формування ціннісного ставлення до здоров'я *(за О. Богініч)*

Аналіз наукових джерел дозволив нам визначити, що, як правило вчені більш ґрунтовно вивчають фізичну, психічну та соціальну сфери здоров'я дитини. Духовна складова здоров'я дошкільників, на думку Т. Андрющенко, більшою мірою вдосконалюється в процесі формування ціннісного ставлення до власного здоров'я, оскільки сприйняття здоров'я як цінності є проявом духовності особистості [1, с. 39].

Проаналізувавши наукову літературу, ми дійшли висновку, що умовою для формування ціннісного ставлення є здобуття особистістю знань з певної галузі, емоційне усвідомлення мотивів важливості цієї цінності та вміння регулювати поведінкову реакцію. Тобто «ціннісне ставлення» є складним новоутворенням особистості, у якому в органічній єдності взаємодіють інтелектуальні, емоційні, мотиваційні і вольові процеси, що відіграють важливу роль у формуванні ціннісного ставлення. Це відповідає таким структурним компонентам ціннісного ставлення, узагальнено визначених нами на основі вивчення праць вчених з даної проблеми (рис. 2):

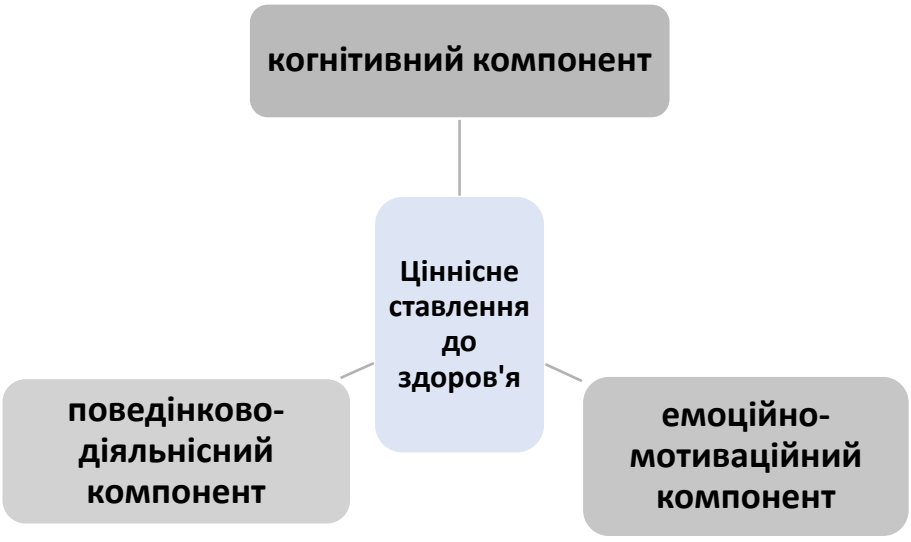

Рис. 2. Структура ціннісного ставлення до здоров'я *(узагальнено автором)*

Ураховуючи специфіку життєвого досвіду старших дошкільників, належну увагу необхідно надавати забезпеченню їх знаннями про основи здоров'я, себе самого, які найкращим чином сприймаються і закріплюються в різних видах дитячої діяльності:

ігровій, комунікативній, предметно-практичній та руховій.

Дослідниця С. Матвієнко вказує на важливість використання у роботі з дошкільниками щодо формування у них основ ЗСЖ широкого спектру ігрових технологій, серед яких навчальні, виховні, продуктивні, соціалізуючи, творчі, комунікативні, сюжетно-рольові, трудові та народні ігри. Використання цих ігор ґрунтується на закономірностях фізкультурно-оздоровчої, розважально-ігрової та художньо-видовищної діяльності. Запровадження ігрових технологій до процесу формування основ ЗСЖ відкриває нові можливості для духовного зростання особистості дитини-дошкільника, сприяє підвищенню її освітнього рівня, покращенню фізичного та психічного стану шляхом позитивного впливу на емоційну сферу [4, с. 39].

Таким чином, у даній статті коротко проаналізовано сутність наукового поняття «ціннісне ставлення до здоров'я», зазначено його структуру. Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані із більш детальним розкриттям особливостей кожного із компонентів ціннісного ставлення дошкільників до здоров'я.

Література

1. Андрющенко Т. К. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Переяслав-Хмельницький, 2007. 236 с.

2. Вітченко А., Лисенко Л., Воєділова О. Аналіз сформованості ціннісного ставлення дітей молодшого шкільного віку до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 20 (176). С. 183–187.

3. Матвієнко О. В., Мороз Д. В. Ціннісне ставлення до здоров'я як педагогічна категорія. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 1 (53). С. 348–353.

4. Матвієнко С.І. Формування у дітей старшого дошкільної віку основ здорового способу життя засобами ігрових технологій. *Інноваційні технології в дошкільній освіті. Збірник абстрактів Міжн. наук.-практ. інтернет-конф.* м. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2018 р. / за заг. ред. Л. О. Калмикової, Н.В. Гавриш. 2018. С. 88–90.

5. Сущенко Л. П. Здоровий спосіб життя людей як об'єкт соціального пізнання : дис. … канд. філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя. 1997. 185 с.

ФОРМУВАЛЬНА РОЛЬ РІДНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Шаповал Андрій
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів
Науковий керівник: канд. філол. наук, доц. Ковальова І. О.

Рідна мова – не лише інструмент спілкування, а й глибинна основа формування духовності, національної свідомості та культурної ідентичності. Саме в мовному середовищі дитина вперше вступає в соціальні взаємодії, формує уявлення про світ, засвоює моральні орієнтири та емоційно-культурні цінності.

Питання важливості рідної мови у вихованні висвітлювали у своїх працях К. Ушинський, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, В. Юрченко та ін. Згідно з В. Юрченком, рідна мова є «духовною спадщиною», що передається від покоління до покоління, формуючи культурну пам'ять і ціннісні орієнтири нації [1, с. 40].

Л. Виготський підкреслював, що світ набуває значення лише через колективно поділювані смисли, засвоювані дитиною у родинному колі. Саме рідна мова в родині виступає першою системою смислів, через яку дитина осмислює реальність [2].

Мовленнєвий розвиток дитини відбувається у процесі емоційної взаємодії з батьками. Родинне середовище є первинним осередком соціалізації, де мова функціонує як засіб пізнання, співпереживання та морального становлення. Вплив родини зумовлює формування «Я-образу» дитини, її орієнтацію в системі цінностей, норм і традицій [2].

Казка, за Сухомлинським, – один із найефективніших інструментів виховання. Вона розвиває моральну чутливість, уяву, мовлення, і водночас несе естетичну та емоційну функції [3, с. 7–8]. Бруно Беттельгейм також вважав, що саме казка вводить дитину у світ культури та допомагає формувати уявлення про добро і зло, власну ідентичність [1, с. 41-42].

В. Юрченко зазначає: «Соціалізація – процес, за допомогою якого культура передає людям свої переконання, звичаї, звички і мову» [4, с. 2]. У дитинстві активізуються всі механізми соціалізації: ідентифікація, наслідування, інтеріоризація соціальних норм, навіювання, орієнтація на думку інших.

У сучасних умовах, коли діти дедалі частіше зростають в іншомовному та іншокультурному середовищі (медіа, інтернет, побут), загроза втрати етнокультурної ідентичності набуває особливої актуальності. Віддалення від рідної мови може призвести до фрагментарності світогляду та порушення цілісності «Я-концепції» [2].

Вивчення рідної мови в контексті міжкультурної взаємодії дозволяє дітям не тільки зберігати свою ідентичність, а й розвивати толерантність до інших культур, вивчати мови світу з позиції власної національної основи.

Варто наголосити на важливості партнерства між родиною та закладом освіти у справі мовного виховання. Учитель, який є носієм не лише знань, а й національних цінностей, має бути мовним взірцем для учня. Водночас родинне середовище – це перша школа любові до слова, поваги до мови предків. Саме через регулярну взаємодію обох середовищ формуються стійкі установки щодо цінності рідної мови як духовного ресурсу.

На тлі глобалізації та домінування цифрових технологій рідна мова часто витісняється комерційним контентом, який акцентує на популярних, проте культурно відчужених мовних практиках. Молодь перебуває під тиском медійного середовища, де панує стандартизована лексика, суржик, англіцизми. Це породжує мовну роздвоєність, знижує рівень володіння літературною мовою, сприяє асиміляції.

Безумовно, рівень мовної свідомості прямо пов'язаний із рівнем національної самосвідомості. Ігнорування рідної мови в публічному просторі, освітньому контенті та ЗМІ веде до поступового розмивання ідентичності, особливо у підлітковому віці, коли формуються ціннісні орієнтири.

Отже, рідна мова є фундаментом для особистісного, морального та інтелектуального становлення дитини. Вона формує здатність мислити, відчувати, бути частиною національної спільноти. Її збереження в родинному та освітньому

середовищі – не лише педагогічне завдання, а й стратегічне питання національного розвитку.

Ефективне мовне виховання потребує системної взаємодії школи, родини й суспільства, підтримки державної мовної політики, популяризації якісного україномовного контенту. Збереження й розвиток рідної мови – це внесок у стабільне, ідентифіковане, культурно насичене майбутнє України, де діти та молодь усвідомлюють себе спадкоємцями великої мовної традиції.

Література

1. Юрченко В. Рідна мова як чинник психічного розвитку і становлення особистості дитини. *Рідна мова: Квартальник Українського вчительського товариства у Польщі*. Варшава: Ridna Mowa, 2011. №15. С. 39-43.

2. Юрченко В. І. Роль рідної мови у формуванні комунікативної компетентності молодших школярів. *Вісник психології і педагогіки. Педагогічний інститут, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка*. Київ, 2014. № 16.

3. Василь Сухомлинський: серце віддам дітям : пам'ятка користувачу (до 100-річчя від дня народження Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970), українського педагога). Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2018. 34 с.

4. Юрченко В. І. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни. *Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни: матеріали XI щорічної наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 березня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*, 2018. С. 176–179.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ У ЗДО В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО НЕСПОКОЮ

Шевчук Діана
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Матвієнко С. І.

В останні роки значною мірою активізувалися питання щодо проведення спеціальних заходів збереження та відновлення психоемоційного стану особистості. Це багато в чому пов'язане із складними суспільно-політичними подіями в Україні останніх років. Зважаючи на зазначене вище, звернення до музикотерапії як одного із методів оздоровчої практики психоемоційного стану є досить важливим, адже стосується умов покращення духовного розвитку та здорового способу життя особистості.

Історично, термін «*музикотерапія*» має грецько-латинське походження: (музика) + (лікування), що означає «лікування музикою». Перші згадки про цілеспрямоване застосування музики для впливу на людину датуються ще античними часами. Відомий математик і філософ Піфагор вважав, що музика здатна зцілювати душу та відновлювати гармонію між тілом і духом.

Як зазначають дослідники О. Сорока та Л. Банкул, заняття музикотерапією суттєво відрізняються від традиційних методів, які використовують у навчальних

закладах. Прийоми й техніки мають бути спеціально підібрані, перетворені й зорієнтовані як на емоційну «заразливість» (що дозволяє успішно залучати до занять дітей, як правило, вельми далеких від мистецтва), так і на розвиток активної уяви, яскравих артистичних переживань, творчості тощо [4, с. 194].

Вчена В. Гриньова розглядає музикотерапію як процес міжособистісного спілкування, у якому кваліфікований музикотерапевт застосовує музику та всі сторони її впливу – фізичну, емоційну, інтелектуальну, соціальну, естетичну і духовну – з метою покращення чи збереження здоров'я студента. За допомогою таких музичних практик, як вільна імпровізація, спів, композиція, слухання, обговорення музики чи рух під музику, музикотерапевт допомагає студентові у досягненні ряду терапевтичних цілей: активізувати пізнавальні процеси, моторику, емоційний розвиток, набути комунікативні навички тощо [1, с. 20].

Всесвітня федерація музичної терапії (WFMT) пропонує ширше, інституційно узагальнене визначення: музикотерапія — це професійне використання музики та її елементів як втручання в медичному, освітньому, соціальному або побутовому середовищі, що спрямоване на покращення якості життя, емоційного, фізичного, соціального та духовного добробуту людей. Це визначення підкреслює мультидисциплінарний характер підходу. Британська асоціація музичної терапії доповнює це бачення, акцентуючи увагу на тому, що музика є засобом самовираження, який може відображати емоційний та фізичний стан людини, а отже — сприяти його трансформації через терапевтичну взаємодію [3, с. 15].

Дослідниця С. Ковальова у своїх працях акцентує увагу на контрольованому використанні музики як основного інструменту психолого-педагогічного впливу. Її визначення музикотерапії включає широкий спектр цілей — від лікування соматичних захворювань до корекції емоційної поведінки, реабілітації після травм, формування нових навичок та розвитку особистісних якостей. Вона наголошує на універсальності цього методу для дітей і дорослих, незалежно від рівня їх психофізичного стану. Особливо цінною є запропонована С. Ковальовою класифікація форм музикотерапії: активна (виконання музики), рецептивна (сприйняття музики), інтегративна (поєднання музики з іншими мистецькими формами). Цей підхід дозволяє гнучко адаптувати музикотерапію до індивідуальних потреб особистості [2, с. 18].

О. Федій наголошує, що музикотерапія є ключовим видом психолого-педагогічного та естето терапевтичного впливу на особистість. Вона розглядає музикотерапію як метод, що використовує музику як засіб корекції та провідний фактор впливу, включаючи прослуховування музичних творів, індивідуальні та групові заняття музикою. О. Федій також запропонувала власну класифікацію форм музикотерапії, серед яких виділяє: спільне прослуховування музичних творів для підтримки вербальних комунікативних контактів (комунікативна форма) та досягнення катарсису (реактивна форма) [5, с. 283].

О. Сорока та Л. Банкул, спираючись на праці німецького дослідника К. Швабе, наголошує на музикотерапії як рівноправному інструменті в системі комунікативної психотерапії. Він трактує музику як засіб невербальної комунікації, що здатен передавати та трансформувати емоційні стани ефективніше за вербальні засоби. Особливу увагу К. Швабе приділяє впливу музики на рівень комунікативного напруження та здатності музики сприяти його зниженню, викликаючи внутрішній спокій [4, с. 193].

Відомий музичний педагог середини XX століття Н. Ветлугіна розглядала музикотерапію як комплекс властивостей особистості, що виникає і розвивається в процесі освоєння музичного мистецтва. Вона підкреслювала, що музика детермінована суспільно-історичною практикою та всіма видами музичної діяльності. Це визначення підкреслює важливість музики в розвитку особистості та її вплив на психоемоційний стан дитини.

Kenneth E. Bruscia, відомий американський музикотерапевт, визначає музичну терапію як систематичний процес втручання, що здійснюється терапевтом із використанням музичного досвіду для покращення здоров'я клієнта. Важливою складовою такого підходу є взаємодія між клієнтом і терапевтом, що ґрунтується на спільному переживанні музики, її створенні чи слуханні, а також на діалозі, який музика здатна провокувати. здійснив важливий аналіз та класифікацію моделей імпровізаційної музичної терапії, що сприяло її кращому розумінню та застосуванню. Його книга "Defining Music Therapy" є знаковою працею, що сприяє глибшому розумінню різноманіття визначень музичної терапії та її фундаментальних принципів [7].

Вчена В. Гриньова зазначає, що сучасна наука трактує її як практично орієнтовану наукову дисципліну, що поєднує медичні, психологічні, музикознавчі й педагогічні аспекти. Це визначення підкреслює важливість міждисциплінарного підходу, що особливо актуальний у роботі з дітьми дошкільного віку, які потребують цілісного, інтегрованого підходу до розвитку та оздоровлення [1, с. 25].

Висновок. Музикотерапія – сучасний та актуальний вид арт терапевтичних практик, які ефективно використовуються нині у практиці навчальних закладів щодо підтримки психоемоційного здоров'я дітей дошкільного віку та учнів. Запровадження музикотерапії в практику навчальних закладів сприяє розвитку творчої уяви, фантазії, розширенню емоційної сфери, релаксації психологічного тонусу тощо.

Література

1. Гриньова В. Музикотерапія як складова здоров'язбережувальної технології виховання студентської молоді. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Вип. 16. С. 20–28.

2. Ковальова С. В. Музикотерапія як ресурс збереження здоров'я та попередження синдрому «професійного вигорання» в педагогічних працівників. *Народна освіта*. 2018. Вип. 1. С. 15–22.

3. Музикотерапія в Україні. Вип. 1. Зб. статей: Пер. з нім. Г. Котовські, К. Поліщук / За заг. ред. Львова О. Львів: БОНА, 2018. 76 с.

4. Сорока О., Банкул Л. Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2013. Вип. 27. С. 192–195.

5. Федій О. А. Музикотерапія в професійній діяльності сучасного педагога. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2009. № 11 (174). С. 282–292.

6. Шабутін С., Хміль С., Шабутін І. Зцілення музикою. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 177 с.

7. Bruscia Kenneth E. Defining music therapy. Therapy-Barcelona Pub. 2014. URL: https://www.scribd.com/document/371364634/Kenneth-E-Bruscia-Defining-Music-Therapy-Barcelona-Pub-2014-pdf (дата звернення: 26.05.2025).

Наукове видання

Редактори
Лісовець Олег Васильович
Борисюк Світлана Олексіївна

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції
28 травня 2025 року

Технічний редактор – І. П. Борис

Видання друкується в авторському редагуванні.

Підписано до друку	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Arial	Обл.-вид. арк. 25,96	Тираж 60 пр.
Замовлення №	Ум. друк. арк. 20,57	

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.